

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

GAZETECİLİĞE ADANMIŞ BİR ÖMÜR: METİN TOKER

Onur ÇELEBİ

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
DOKTORA TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır

ANKARA 2015

Doktora Tezi olarak sunduğum ‘‘Gazeteciliğe Adanmış Bir mr: Metin Toker’’ adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

27/01/ 2015

Onur LEBİ

H.Ü.
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalında
DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN.....
Üye : Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Danışman).....
Üye : Prof. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU.....
Üye : Prof. Dr. Yasemin DOĞANER.....
Üye : Prof. Dr. Ayten Sezer ARIĞ.....

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../.....

Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU
Enstitü Müdürü

ÖZET

Elli dokuz yıl boyunca aktif olarak Türk basın hayatının içinde yer alıp yakın tarihe bir nevi tanıklık etmiş olan Metin Toker'in 1943'te *Cumhuriyet* gazetesinde başlayan muhabirlik yılları 1951 – 1953 yılları arasında *Zafer* ve *Yeni İstanbul* gazetelerinde devam etmiş; 1954 – 1967 döneminde ise siyasi yazarlık serüveni *Akis* dergisiyle zirveye çıkmıştır. 1950'li yıllardaki demokrasi adına yazdığı sert muhalif yazılar sebebiyle Demokrat Parti Dönemi'nde iki kez cezaevine girerek iki yıla yakın hapis yatmış, 1960'lı ve 1970'li yıllarda da aşırı sağ ve sol akımlara karşı eleştiri yazıları kaleme almış, 1980 darbesi sonrasındaki siyasal yapılanmaya ordunun müdahalesini eleştiren yazıları sebebiyle de 3 ay hapis cezası alan Toker, hem askeri bir rejime hem de demokratik – laik cumhuriyet düzenini yıkıp yerine kendi tabiriyle bir İslam Devleti kurmayı arzulayan Siyasal İslam'a karşı bir demokrasi mücadelesi yürütmüştür.

1975 – 1980 döneminde *Hürriyet* gazetesinde, 1968 – 1975 ve 1980 – 2002 yılları arasında *Milliyet* gazetesinde köşe yazarı olarak gazetecilik mesleğini sürdürmüş olan Toker, İsmet Paşa'nın damadı olarak "Milli Damat" lakabını almış; 1977 – 1980 yılları arasında Cumhuriyet Senatosu üyeliği yapmış, 1980 darbesi sonrasında Türkiye'nin Avrupa Konseyi siyasi delegeliği görevini yürütmüş; Uluslararası Basın Enstitüsü Yürütme Kurulu üyeliğinde yer almış ayrıca 1983'te faaliyete geçen İnönü Vakfı'nın kuruculuk ve yönetiminde bulunmuştur.

En önemlisi ise gazetecilik mesleğine âşık olan ve bu yüzden de gazeteci olmanın muhalif karakterini tüm yaşamı boyunca sürdürerek kendisinden sonraki kuşaklara aktaran Toker'in tek başına bir müessese örneği oluşturmuş olmasıdır.

ABSTRACT

Metin Toker actively remained in the Turkish press for fifty nine years and so he rather became a witness of the contemporary Turkish history. Toker's career as a correspondent began in the newspaper of Cumhuriyet in 1943 and continued in the newspapers of Zafer and Yeni İstanbul between 1951 and 1953. His career as a columnist on the political matters peaked in the journal of Akis between 1954 and 1967. Toker was arrested two times and stayed in prison for two years in 1950s because of his bitter critics towards the Democrat Party in the name of democracy. His critics focused on radical right and left streams in 1960s and 1970s. After the 1980 coup, he wrote articles criticizing intervention of the army to political sphere and was sent to prison for three months. Toker also pursued a struggle for democracy against the political which was, according to him, trying to destroy both military and democratic-secular republican regimes to establish an Islamic state.

Toker continued to his career as a journalist in Hürriyet between 1975 and 1980 and in Milliyet between 1968 and 1975 and between 1980 and 2002. Toker was also called as "National Son-in-law" as he was the son-in-law of İsmet Pasha. In addition to his identity as journalist, he was the member of the Senate of Republic between 1977 and 1980; the political delegate of Turkey in the European Council after the 1980 coup. Toker was the member of the Executive Board of International Press Institute and the founding member of the Journalists Association. Also he was a founding member and administrator of the İnönü Foundation.

More important than all his peculiarities, Toker was fond of occupying with journalism and he carried the critical characteristic of his occupation throughout his life. Thus he became a sample of institution on his own for the next generations.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER	III
ÖNSÖZ.....	VIII
KISALTMALAR	IX

BİRİNCİ BÖLÜM

METİN TOKER VE CUMHURİYET GAZETESİ

1.1. Türkiye’deki Eğitim Hayatı ve Gazeteciliğe İlk Adım.....	1
1.1.1. Metin Toker ve Cumhuriyet Gazetesi.....	8
1.2. Metin Toker’in Politika Dışı Muhabirlik Hayatı	14
1.2.1. Metin Toker’in Tiyatro Tanıtım Yazarlığı ve Beyoğlu Muhabirliği.....	14
1.2.2. Yunan İç Harbinde Bir Türk Savaş Muhabiri	18
1.2.3. Uçakla Yurt Turu: 66 Yıl Önceki Anadolu’dan Görünüm.....	21
1.2.4. Orta Şark’ta Bir Türk Muhabir	26
1.2.5. Askerlikten Güzellik Yarışmasındaki Jüri Üyeliğine	31
1.3. Metin Toker’in Siyasi Muhabirlik Hayatı ve Siyasi Gelişmeler.....	34
1.3.1. Metin Toker’e Göre İnönü’nün Demokratik Rejime Geçiş İsteği ve Siyasi Gelişmeler	34
1.3.2. DP’nin Kurulmasından 21 Temmuz 1946 Seçimleri’ne Kadar Yaşanan Siyasi Gelişmeler	45

1.3.3. DP'deki Korku Psikolojisi.....	50
1.3.4. Haziran 1946, Metin Toker, Bayar'ın Güney Anadolu Seçim Gezisinde	52
1.3.5. 21 Temmuz 1946 Seçimleri ve 12 Temmuz 1947 Beyannamesi	54
1.3.6. Demokrat Parti'nin Seçim Gezileri ve Mitinglerinde Yaşanan Gayri Resmi Sansür.....	64
1.3.6.1. Ekim 1947, Metin Toker, Celal Bayar'ın Karadeniz Gezisinde	65
1.3.6.2. Ortak Dava Uğruna Gayri Resmi Sansüre Boyun Eğiş	66
1.3.6.3. Ortak Dava Mı? Meslek Ahlakı Mı?.....	68
1.3.6.4. 1950 Seçimleri ve Öncesinde Yaşanan Gelişmeler	70
1.4. Metin Toker'in Yurt Dışındaki Eğitim Hayatı ve Batı Avrupa Muhabirliği	76
1.4.1. Batı Avrupa'da Cumhuriyet – Zafer ve Yeni İstanbul Gazeteleri Arasında Gidip Gelen Bir Muhabir.....	77
1.4.2. Paris'te Öğrencilik ve Gazetecilik	80

İKİNCİ BÖLÜM

METİN TOKER VE AKİS DERGİSİ DÖNEMİ

2.1. Akis Dergisi'nin Basın Hayatına Girişi	93
2.1.1. Akis Dergisi'nin Siyasi Mücadelesi (1954 – 1967).....	100
2.1.1.1. Özden İnönü ile Evlilik	101
2.1.1.2. Sarol Olayı	106
2.2. 1950 – 1954 Dönemi Siyasi Gelişmeleri	110

2.2.1. Demokrasi Kavramı.....	110
2.2.2. DP'yi Bir Baskı Politikası Yürütmeye İten Nedenler	117
2.2.3. Dönemin Siyasi Gelişmeleri.....	125
2.3. 1954 – 1957 Dönemi Siyasi Gelişmeleri	135
2.3.1. Partiler Arasındaki İlişkilere Yön Veren Hususlar.....	135
2.3.2. 1954 – 1955 Dönemi Siyasi Gelişmeleri.....	141
2.3.3. İspat Hakkı Tartışmaları ve Hürriyet Partisi.....	149
2.3.4. Demokrasi Adına Basını Örgütlenme ve Örnek İnsan Oluşturma Çabası	169
2.3.5. 1956 – 1957 Dönemi: Dozajı Artan İktidar Baskısı ve Toker – Sarol Davası.....	174
2.4. 1957 – 1960 Dönemi Siyasi Gelişmeleri	185
2.4.1. Korku Psikolojisi ve Baskı Yöntemi	189
2.4.1.1. İktisadi Sıkıntılar	189
2.4.1.2. Muhalefetin Güçlenmesi ve Yaşanan Dış Gelişmelerin Etkisi	191
2.5. 27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrasında Yaşananlar.....	205
2.5.1. Metin Toker'e Göre 27 Mayıs Sonrasında Yapılması Gerekenler	209
2.5.2. MBK'nın İcraatları	214
2.6. 1961 – 1971 Dönemi Siyasi Gelişmeleri	221
2.6.1. 1961 Genel Seçimleri	221
2.6.2. Demokrasi için Ekonomik ve Sosyal Reformların Önemi	226

2.6.2.1. Kalkınmada Yön mü Yoksa Akis Modeli mi Başarılı Olur? ...	230
2.6.2.2. İhtilal Sonrası Halkın Ekseriyetinin Fikri Neden Değişiyor?236	
2.6.3. İnönü Koalisyonları Dönemi	237
2.6.3.1. Şubat 1962 ve Mayıs 1963 Askeri Darbe Girişimleri.....	239
2.6.3.2. 1963 – 1964 Kıbrıs Buhranı ve Johnson Mektubu.....	241
2.6.4. 1965 Seçimleri.....	247
2.6.5. CHP ve Ortanın Solu Politikası	249
2.6.6. Demirel'in Anayasa ile Mücadelesi: Milli İrade mi? Çokluk Diktatoryası mı?.....	255
2.6.7. 12 Mart 1971 Öncesi Gelişen Olaylar	257

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN TOKER VE SERBEST YAZARLIK DÖNEMİ

3.1. 12 Mart 1971 Muhtırası	262
3.1.1. Anayasa Değişikliği Konusu	266
3.1.2. 12 Mart Sonrasında CHP'de Yaşanan Gelişmeler ve Lider Değişimi .	270
3.2. 1973 Seçimleri ve Sonrasındaki Siyasi Gelişmeler	273
3.3. 1977 Seçimleri ve Askeri Darbeye Giden Süreç	281
3.4. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi.....	292
3.5. Metin Toker, Avrupa Konseyi'nde	300
3.6. 1982 Anayasası	300
3.7. 1983 Seçimleri ve Demokrasi Mücadelesi.....	300

3.8. Turgut Özal ve Cumhurbaşkanlığı Meselesi.....	310
3.9. 1980'ler ve 1990'ların Başında Öne Çıkan Gelişmeler	316
3.9.1. Ermeni Meselesi	317
3.9.2. PKK Sorunu.....	318
3.9.3. Körfez Krizi.....	321
3.10. 20 Ekim 1991 Genel Seçimleri ve Sonrasındaki Siyasi Gelişmeler	324
SONUÇ.....	335
KAYNAKLAR	341
EKLER.....	383

ÖNSÖZ

Türkiye’deki modernleşme ve demokrasi sürecine, gazetecilerin serbest tenkit ve meclis dışı murakabe görevlerini yerine getirebilmeleri ile doğru orantılı olarak az ya da çok bir katkıda buldukları görülmüştür.

Bu bağlamda gazeteciler arasında 1943’ten 2002 yılına kadar aktif bir şekilde gazetecilik mesleğini sürdüren ve bu süreçte Türk siyasi ve toplumsal yaşamını sanki bir toplumbilimci gibi gözlemleyip bir gazeteci olarak da bu gözlemlerini köşesine aktaran ve bir döneme damgasını vuran Akis dergisini basın hayatına kazandıran Metin Toker’in ayrı bir yeri bulunmaktadır.

Bununla beraber gazetecilik mesleğine ek olarak bir aydın ve devlet adamı kimliğini üzerinde barındıran Toker’in Türk basın ve siyaset tarihindeki yerine dair herhangi bir akademik çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışmada Toker’in hayatı ve faaliyetlerine dair mevcut bilgiler, kendisinin yazdığı kitaplar ile gazete ve dergilerdeki makaleler ve eşi Özden Toker ile yapılan söyleşilerden derlenmiştir. Aynı zamanda dönemin diğer siyasetçi ve yazarları tarafından kaleme alınan hatırat ve araştırma – inceleme eserlerinden de istifade edilmiştir.

Yaklaşık üç yıl süren çalışma döneminde çok değerli bilgi, tecrübe ve uyarılarından istifade ettiğim danışman hocam Prof. Dr. Mustafa YILMAZ’a, bu süreçte her zaman moral ve güç veren Prof. Dr. Yasemin DOĞANER’e ve Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN’a ayrıca değerli yardımlarından dolayı Prof. Dr. Taha Niyazi KARACA’ya, Doç. Dr. Yunus ÖZGER’e ve Yrd. Doç. Dr. İbrahim ERDAL’a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Bu çalışma sürecinde benden sabır ve desteklerini esirgemeyen sevgili eşim Şükriye ÇELEBİ ve oğlum Metehan ÇELEBİ’ye de teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
A.N.A.P	: Anavatan Partisi
A.P.	: Adalet Partisi
Bkz.	: Bakınız
C.H.P.	: Cumhuriyet Halk Partisi
C.K.M.P.	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
D.P.	: Demokrat Parti
D.Y.P.	: Doğru Yol Partisi
H.P.	: Halkçı Parti
M.B.K.	: Milli Birlik Konseyi
M.D.P.	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
M.G.K.	: Milli Güvenlik Kurulu
M.P.	: Millet Partisi
R.P.	: Refah Partisi
S.C.F.	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
S.H.P.	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
S.K.B.	: Silahlı Kuvvetler Birliği
S.O.D.E.P.	: Sosyal Demokrat Parti
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.İ.P.	: Türkiye İşçi Partisi
v.b.	: ve buna benzer
Y.T.P.	: Yeni Türkiye Partisi
Yay.	: Yayınları

BİRİNCİ BÖLÜM

METİN TOKER VE CUMHURİYET GAZETESİ

1.1. Türkiye’deki Eğitim Hayatı ve Gazeteciliğe İlk Adım

Metin Toker, mütevazı bir ailenin çocuğu olarak 1924 yılında İstanbul’un Boğaziçi - Beykoz semtinde dünyaya gelmişti¹. Babası Ekrem Toker, Çerkez asıllı İstanbullu bir gümrük memuruydu. Annesi Hüsniye Hanım ise yine İstanbul’da doğup büyümüş bir ev hanımıydı. Toker ailesinin Metin haricinde bir de Mübin isminde Metin’den iki yaş küçük bir erkek evlatları daha bulunmaktaydı.

Ekrem Toker, I. Dünya Harbi’nden evvel Cumhuriyet Dönemi öncesindeki ismi Mekteb-i Sultani olan Galatasaray Lisesinde tahsilini tamamlamış sonrasında ise devlet tarafından mühendislik eğitimi almak için Macaristan’a gönderilmişti. Ancak I. Dünya Harbi’nin başlamasıyla birlikte yüksek tahsil için yurt dışına gönderilen öğrenciler geri çağrılınca Ekrem Toker de eğitimini yarım bırakarak ülkesine geri dönmek zorunda kalmış ve sonrasında gümrük işleri ile meşgul olan abisi Hamid Bey’in aracılığı ile gümrük memuru olarak çalışmaya başlamıştı².

Metin, henüz ortaokul öğrencisiyken bir gümrük memuru olan babası Ekrem Bey’in önce Rize’ye sonrasında ise Trabzon’a tayini çıkınca³, Toker ailesi öğrenmeye karşı istekli ve yetenekli olan oğulları Metin’i, İstanbul Moda’da oturan babaannesi ve amcaları Hamid ve Sedat Beylerin yanında bırakmaya karar vermişlerdi. Bu önemli karar Metin Toker’in hayatında bir dönüm noktası oluşturmuştu. Nitekim Ekrem Bey’in abisi Hamid Bey ile mimar olan küçük kardeşi Sedat Bey’in dönemin şartlarına kıyasla oldukça lüks sayılabilecek spor aktiviteleri ile ilgilenip, güzel sanatlara karşı ilgi duymaları Metin Toker’i de etkileyecekti.

¹Metin Toker, “Bir Sengine Yekpare Acem Mülkü Feda İmiş!” , **Milliyet Gazetesi**, 27.08.1972, no:8913, s. 2; Metin Toker, “Doğa, Ancak İnsan İle Güzeldir Ama...” , **Milliyet Gazetesi**, 26.07.1990, s. 10.

² Özden Toker ile yapılan söyleşi, Ankara – Pembe Köşk, 05. 05. 2012.

³ Metin Toker, “Bir Radyo Programının Düşündürdükleri” , **Milliyet Gazetesi**, 04.02.1973, no: 9069, s. 2.

Bu konuda Özden Toker⁴: “*Bu dönemde Metin’in eğitimi ile özellikle Ekrem Bey’in annesi ile büyük kardeşi Hamid Bey ilgilenmiştir. Aynı zamanda Hamid Bey, küçük kardeşi Sedat Bey ile birlikte Metin’i spor ve sanat aktiviteleri ile özellikle de tenis, opera, tiyatro ve klasik müzik konularında etkilemiştir*”⁵ demektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere Ekrem Bey tahsilini Galatasaray Lisesinde yapmıştı. Bu doğrultuda Ekrem Bey, oğlu Metin’in de bu okulda eğitim alarak hayat karşısında farklı bir bakış açısı ve ruh kazanmasını arzu etmiş ve bunda da başarılı olmuştu. Zira Metin Toker gerek Türkiye’de Galatasaray Lisesinde gerekse de yurtdışında Fransa’da almış olduğu eğitim sayesinde Fransızca diline hâkim ve demokrasinin temeli olan kişi hak ve özgürlüklerinden asla taviz vermeyen bir yapıya sahip olarak yetişmiş olacaktı.

Diğer taraftan Metin’de babasının izinden giderek Galatasaray Lisesinde okumak istemişti. Ama aile bir memur ailesiydi ve kısıtlı imkânlarla sahipti. Buna karşın Metin, aynı muhitte oturan bir aile tanıdıklarının vasıtasıyla⁶ Galatasaray’da yatisız ancak parasız olarak okumaya başlamıştı⁷.

Ekrem Toker’in oğlu Metin’e Galatasaraylılık kimliği dışında aşlamaya çalıştığı başka ruh ve değerler de bulunmaktaydı. Bunlar arasında Atatürk ve Cumhuriyet sevgisi en çok dikkat ettiği hususların başında gelmekteydi. Bu doğrultuda Ekrem Toker, çocuklarının eğitimi için ev ve okuldaki teorik bilgilerle yetinmemiş ve mümkün olduğu sürece hayatın pratik yaşantısından da eklemeler yapmaya çalışmıştı.

Örneğin Ekrem Toker, 29 Ekim 1933 tarihinde çocuklarını İstanbul Taksim meydanında düzenlenen Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamalarına götürmüş⁸, Metin

⁴ Özden Toker, merhum İsmet İnönü’nün kızı ve merhum Metin Toker’in eşidir.

⁵ Ö. Toker ile yapılan söyleşi.

⁶ Ö. Toker ile yapılan söyleşi.

⁷ Metin Toker, “Biraz da ‘Dışarıdan Dışarıya’ Bakalım” , **Milliyet Gazetesi**, 23.04.1991, s. 10.

⁸ Metin Toker: “29 Ekim 1933. Cumhuriyetin 10. yıldönümü. Dokuz yaşındaydım. İlkokulun 3. sınıfındaydım. Haftalardır bize bir marş talim ettirmişlerdi. 10. yıl marşı: “Çıktık açık alınla on yılda her savaştan!” Işıklandırılmış, bembeyaz, pırıl pırıl suların fişkirtildiği Taksim meydanı insandan geçilmiyordu. Neşe içinde, canlı, heyecanlı, omuzları dik, istikbale ümitle, aydınlık gözlerle bakan her yaştan insan. “On yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan...” Alanın bütün hoparlörlerinden bu ses yükseliyordu. Biz de ninem, babam, annem, küçük kardeşim hep birlikte, Kurtuluş taki evimizden çıkmış, yürüyerek, fakat hiç yorulmaksızın, grupların akın akın doluştuğu Taksim’e gelmiştik. O ne güzel, o ne muhteşem bir geceydi.” Metin Toker, “Heyecanını Kaybetmiş Bir Toplum” , **Milliyet Gazetesi**, 16.03.1980, no: 11469, s. 8.

yaz tatillerinde ailesini görmek amacıyla Rize ve Trabzon'a geldiği zaman ise Ekrem Bey oğlunun dönemin kültür yuvalarını oluşturan ve şehir hayatlarının merkezi konumundaki halkevlerinde zaman geçirmesini sağlamıştı. Böylece Toker halkevlerinde düzenlenen konferans ve piyesleri seyretme, konserleri ise dinleme fırsatını yakalamıştı⁹. Toker'e göre 1930'lu yılların sonlarına doğru halkevlerinin de katkısıyla Türkiye'de güzel bir değişim rüzgârı esmişti. Bu değişim rüzgârının etkisiyle Türk milleti uykusundan uyanmış; tamamen yeni ve medeni zevkler, adetler edinmişti.

Metin Toker, ilk eğitim yıllarında her hafta muntazam bir şekilde yaşına uygun çocuk ve spor dergileri takip etmeyi de ihmal etmemişti. Toker: *"1930'lu yılların başlarında, her hafta iki çocuk, bir spor dergisi okurdum: Çocuk Sesi, Afacan ve Türk Spor. Belki gerçekten böyledir, belki bana öyle gelir: Bunlar kadar güzel çocuk ve spor dergisi, Türkiye'de çıkmamıştır"*¹⁰ demiştir.

Toker, 1930 yılında büyük bir heyecan ile girdiği Galatasaray'dan ilkokul, ortaokul ve lise eğitimini tamamlayarak 1942 yılında birincilikle mezun olmuş¹¹ ve hayatının sonraki bölümlerinde bir Galatasaraylı olmaktan dolayı her zaman gurur duymuştur. Toker: *"Galatasaraylıların birbirlerini sevmeleri, birbirlerini tutmaları, birbirlerine meşhur bağlılıkları bir takım ortak değerleri paylaşmalarının sonucu değil de, nedir? Bu değerler bugün medeni batının da ortak değerleridir ve Galatasaray'a verilen "Batıya açılan pencere" adı bundan dolayı bir gerçeğin ifadesidir."*¹² *"...Biz bu ortak değerlerle bugüne, bu ruh içinde, Galatasaraylılığın insanların hayatında ciddi bir damga oluşturduğunun bilincinde olarak gelmişizdir ve bununla iftihar ediyoruz. Genç Galatasaraylılara bunu iyi değerlendirme öğüdünde bulunuyoruz. "Ne mutlu Galatasaraylıyız diyene!" demek acaba abartma*

⁹ Metin Toker, "Bir Radyo Programının Düşündürdükleri", **Milliyet Gazetesi**, 04.02.1973, no: 9069, s. 2. Halkevlerinin faaliyetleri ve halkevlerinin Atatürk devrimlerinin yerleşmesindeki rolü için bakınız: Anıl Çeçen, **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2000; Neşe Gürallar Yeşilkaya, **Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık**, İletişim Yay., İstanbul, 2003; Nurcan Toksoy, **Halkevleri: Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak**, Orion Kitabevi, Ankara, 2007.

¹⁰ Metin Toker, "Seyahatname-i Muhsin Efendi", **Milliyet Gazetesi**, 29.01.1984, s. 6.

¹¹ "Yazarlıkta 40 Yılın Öyküsü", **Yankı Dergisi**, Sayı: 617, 24-30.01.1983, s.33.

¹² Metin Toker, "Galatasaraylılar", **Milliyet Gazetesi**, 03.06.1973, no: 9188, s. 2.

mi olur? Ama abartma olsa da olmasa da mutluyuz. Galatasaraylıyız ve onun 42 mezunlarıyız¹³” demiştir.

Yukarıda belirtildiği üzere Galatasaray Lisesinin öğrencilerine vermeye çalıştığı bir takım değerler bulunmaktaydı. Bu değerler modern Batının da ortak değerleri olarak görülmekte ve bu yüzden de Galatasaray Lisesi Türkiye’nin Batı’ya açılan bir nevi penceresi olarak kabul edilmekteydi. Bu değerler kişi temel hak ve hürriyetlerine saygı; bu bağlamda kişinin kendi hakları için mücadele etmesi zorunluluğu, gelişmeler karşısında akli merkeze alan eleştirici bir bakış açısı ve demokrasi ile cumhuriyet ilkelerine bağlılık olarak genelde ortaya çıkmaktaydı.

Toker, 1942 yılında Galatasaray Lisesinden mezun olduğu yaz İstanbul’da Fransız Büyük Elçiliği’nin himayesinde ismi “*L’Istanbul*” olan Fransızca bir gazete çıkmaktaydı. Gazeteyi çıkaran Robert Guyon, Toker’in Galatasaray’dan Fransızca ve felsefe hocalığını yapmış M. Larroumets’nin arkadaşıydı. M. Larroumets, 1942 yazında okulunu dereceyle bitirmiş olan öğrencisinden Türk edebiyatını tanıtan yazılar yazmasını istemiş ve yazı başına da iki buçuk lira para vereceklerini belirtmişti. Bunun üzerine Toker, Halide Edib’in “Sinekli Bakkal”ı; Yakup Kadri’nin “Yaban”ı; Abdülhak Şinasi Hisar’ın “Fehim Bey ve Biz” isimli romanlarını ve bir de Yahya Kemal’in şiirlerini tanıtarak ilk kez yazın hayatına adımını atmıştı¹⁴. Diğer taraftan Toker’in daha 19 yaşındayken yazdığı bu tanıtım yazıları özellikle iki büyük üstat Yahya Kemal ve Abdülhak Şinasi Hisar’ın dikkatini çekmiş ve Toker’le tanışmak istemişlerdi¹⁵.

Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra gelecekteki mesleği hakkında kesin bir karara varamayan Toker, Tıbbiye’ye kayıt yaptırmıştı. Ancak derslere fazla bir ilgi

¹³ Metin Toker, “Yükselen Değerler ve Yüksek Değerler” , **Milliyet Gazetesi**, 08.12.1992, s. 12.

¹⁴ Metin Toker, “Çok Şükür, Bu Görüntüler Bitti” , **Milliyet Gazetesi**, 20.02.1996, s. 13.

¹⁵ “*Bir yıl önce Galatasaray’dan mezuniyet çayı için diktirdiğim lacivert takım elbisemi giydim, babamın en fiyakalı kravatını taktım ve Cihangir’den yürüyerek Ayazpaşa’ya gittim. Dönemin ünlü Park Otel’i oradaydı... Otelin lokantasının kapısında Yahya Kemal Bey’i sordum, beni beklediğini söyledim. İçeri aldılar, bir masayı gösterdiler. Yahya Kemal Bey oradaydı... Bir ay sonra ise, Abdülhak Şinasi Hisar beni Park Otel’de yemeğe davet etti. Aynı elbisemi giydim, babamın aynı kravatını taktım ve Cihangir’den gene yürüyerek Ayazpaşa’ya gittim. Otelin lokantasının kapısında Abdülhak Şinasi Bey’i sordum, beni beklediğini söyledim. İçeri aldılar, bir masayı gösterdiler. Abdülhak Şinasi Bey oturuyordu. Geçen defaya nazaran daha az titreyen adımlarla oraya doğru yürüdüm...*” Güneri Civaoglu, “Paris’te Bir Şalede Romantik Evlilik Teklifi” , **Milliyet Gazetesi**, 18.07.2003, s.13; “*İki büyük üstat Yahya Kemal ve Abdülhak Şinasi Hisar ile Park Otel’de aynı masada, hem de onların davetlisi olarak birer yemek yemek... İnanılacak şey değildi.*” Metin Toker, “İlk Maaşım 75 Liraydı” , **Milliyet Gazetesi**, 29.08.1983, no: 12862, s. 8.

duymayan¹⁶ Toker, farklı arayışların peşine düşmüştü. Bu arayışlar ise bir süre sonra onu gazetecilik mesleğine götürecekle olan rüzgârın içerisine sürüklemişti.

1930'lu yıllar ve 1940'lı yılların başı, dünyadaki meşhur romanların filme çekilme yıllarıydı. Richard Llevellyn'in "Vadim O Kadar Yeşildi Ki..." isimli eseri de bunlardan biriydi. Toker, İstiklal caddesindeki Hachette kitapevinin vitrininde gördüğü bu Fransızca romanı alıp okumuş ve tercümesini yapmaya karar vermişti. Nitekim romanın filmi, Türkiye'de de gösterime girecekti. Ancak tıbbiyeden arkadaşı Emir Kökmen ile birlikte romanı çevirmeye başlayan Toker için işler yolunda gitmemişti. Film, Türkiye'de gösterime girmeden önce romanın çevirisini yetiştirip, yayımlanmasını sağlamayı düşünen Toker, kitabın çevirisini yetiştirememişti. Çevirdiği kısmı ise yayınlatacak bir yayınevi bulamamıştı. Bu doğrultuda bir çıkar yol arayan Toker, kitabın çevirisini üç cilt olarak planlamış ve romanın filmi Türkiye'de gösterime tam gireceği zaman maddi açıdan destek sağlamak amacıyla da *Akşam* gazetesinin foto muhabiri Faik Şenol'u gruba dâhil ederek romanın birinci cildini kendileri bastırmışlardı¹⁷.

Filmin çıkışıyla, kitap tercümesinin yayımlanması aynı zamana rastladığından dolayı "Vadim O Kadar Yeşildi Ki..." Türkiye'nin en çok satan kitaplarından biri olmuştu. Üç ortağın her biri birkaç bin lira para kazanmışlardı. Toker'in gazetecilik hayatına başlamasından sonraki ilk yıllarında maaşının yetmiş beş lirayı geçmediği düşünülecek olursa, bu para 1943 tarihinde, 19 yaşındaki bir genç için büyük bir servet oluşturmuştu.

¹⁶ Metin Toker: "Hep merak etmişimdir, acaba tıbbiyeyi bırakmasaydım nasıl bir doktor olurum, diye... Çünkü liseyi bitirdikten sonra, bizim sınıftan bir grup arkadaş tıbbiyeye girdik. Hepimiz doktor olmak istediğimizden dolayı mı? Yoo... Sanırım bir kısmımız mesleğimiz hakkında kesin karar sahibi bulunmadığımız için... O sıralar, üniversiteye girmek imtihanı gerektirmiyor. Lise bitirme sınavından sonra bir de "bakalorya" var. Onu verdin mi, yatılısı bulunan mülkiye veya Yüksek Mühendis Okulu gibiler hariç, canın hangi fakülteyi çekerse gidip ona kaydını yaptırır, hayat yolunda yürümeye başlarsın. Biz tıbbiyelilerden bazılarımız birinci senenin bitiminde orayı terk ettik, değişik bir hayat yolu tuttuk. Hiçbirimizin sebebi başarısızlık değildi. Lisede hepimiz sınıfımızın iyi talebeleriydik. Kalanlarımız doktor çıktılar. Yurt içinde, yurt dışında parlak isimler yaptılar..." Metin Toker, "Tıbbiyeyi Bırakmasam Nasıl Bir Doktor Olurdum Acaba?" , **Milliyet Gazetesi**, 27.08.1983, no: 12860, s. 7.

¹⁷ Ö. Toker ile yapılan söyleşi; Metin Toker, "33 + 20 = 53" , **Milliyet Gazetesi**, 09.05.1996, s. 17.

Ancak Toker için asıl önemlisi yaptıkları bir roman tercümesi de olsa ortaya bir eser çıkarmanın başarısı, bu başarının getirmiş olduğu tanınmışlık duygusu ve o karşı konulmaz mürekkep kokusu olmuştur¹⁸.

Kitap yayına hazırlanırken o süreci matbaada geçirmiş olan Toker tashihleri, sayfa şekillerini kendi yapmış, her şeye nezaret etmişti. O an itibariyle Toker: *“Kanıma mürekkep kokusu girdi, matbaaların mürekkep kokusu. Mürekkep kokusu koch basili gibi bir şey. Bir defa girdi mi bir daha çıkmaz... Babîâli'den ayrılamayacağımı çabuk anladım. Sadece mesleğimi bulmuş değilim. Bir daha bırakamayacağım mesleğimi bulmuştum...”*¹⁹ demişti.

Böylece ilk olarak Yeni Türk Edebiyatı'nı tanıtan yazılar ile ardından da bir kitap çevirisiyle yazın hayatına atılmış olan Toker, bu alanda başarılı olduğunu görünce bu sefer de gözünü gazetecilik mesleğine dikmiş ve *Son Telgraf* gazetesinde stajyer muhabir olarak işe başlamıştır.

Toker, o dönemde ikamet ettiği Cihangir'de apartman komşularından biri ve romanın basılmasındaki zorunlu bütçe ortağı *Akşam* gazetesinin ünlü foto muhabiri Faik Şenol'dan kendisini bir gazeteye yerleştirmesi için yardım istemiştir: *“Faik Şenol, beni zamanın meşhur gazetelerinden Son Telgrafın Yazı İşleri Müdürü Reşat (Şişman) Fevzi'ye götürdü, benim gazeteci olmak istediğimi söyledi. Şişman Reşat bana şöyle bir baktı, bir ay deneyeceklerini, bu sürede para vermeyeceklerini, ayın sonunda kararlarını bildireceklerini duyurdu, istihbarat kadrosundan bir muhabiri çağırdı, “Al” dedi. Bu stajyer delikanlıyla birlikte çalış, bakalım bir işe yarayacak mı?”*²⁰

Ancak bir aylık deneme sürecinin sonunda işler yolunda gitmemiştir. Toker bir ay boyunca gazetenin muhabirleri ile oradan oraya dolaşmış, önemsiz olaylara tek başına gönderilmiş, yazdığı en uzun haber ise birkaç satırı geçmemiş ve o da çoğu zaman yayımlanmamıştır.

¹⁸ Toker: *“... Asıl keyfimiz, Emir ile birlikte Babîâli'de veya Beyoğlu'nda tur atmak, kitapçı vitrinlerinin en itibarlı yerinde duran kitabımızı, hayran hayran seyretmekti. ‘Vadim o kadar yeşildi ki... Yazan Richard Llewellyn. Çevirenler: Metin Toker – Emir Kökmen’. Sanki yanımızdan geçenler bizi tanurlar ve birbirlerine gösterirlerdi. — İşte, Metin Toker ile Emir Kökmen bunlar!”* Metin Toker, “Mesleğe Övgü”, **Milliyet Gazetesi**, 23.09.1973, no: 9300, s. 2

¹⁹ Toker, **a.g.m.**, s. 2.

²⁰ Toker, “Tıbbiyeyi Bırakmasam...”, s. 7.

Bir ayın sonunda ise Reşat (Şişman) Fevzi, Toker'e: “ *Bak, sen iyi bir aile çocuğusun. Galatasaray'dan mezun olmuşsun. Tıbbiyeye kaydolmuşsun. Bu gazetecilik senin yapacağın iş değil. Gazetecilik yırtıklık ister, girginlik ister. Kapıdan kovulsan bacadan gireceksin. Bunlar sana göre işler mi? Sen utanıp sıkılıyorsun. Dedim ya, iyi aile çocuğusun. Lisan da biliyorsun. Arada tercüme yap, istersen. Ama sen gazeteci olamazsın. Vazgeç, bu hevesten...*” demiştir. Böylece *Son Telgraf* gazetesinden ayrılmak zorunda kalan Toker, çok sonraları gazeteci olarak üne kavuştuğu zaman Reşat Fevzi ile karşılaşmalarında Reşat Fevzi, Toker'e “*Ah, çocuk, beni bir yanılttın ki sorma... Rezil oldum, rezil...*” diye takılacaktır²¹.

Buruk bir şekilde *Son Telgraf* macerası sona eren Toker için asıl gazetecilik yaşamı Galatasaray'dan sosyoloji hocası olan, *Cumhuriyet* gazetesi başyazarı Nadir Nadi'nin onu yanına alması ile başlamıştır.

Toker o yaz Yeniköy'de halasının yanında kalmaktadır. Bir akşam eve dönüş yolunda, vapurda, *Cumhuriyet* gazetesi sahibi Yunus Nadi'nin oğlu ve gazetenin başyazarlarından biri olan Nadir Nadi ile karşılaşmış ve sohbet etmişlerdir. Nadir Nadi, Galatasaray'dan öğrencisi olan Toker'in neler yaptığını sormuş ve Toker, *Son Telgraf* macerasını anlatmıştır. Duruma şaşırان Nadir Nadi, Babıâli'nin asıl okumuş, yabancı dil bilen, kibar ve dürüst insanlara ihtiyacı olduğunu belirterek Toker'e ertesi gün için kendisini yazı işlerine takdim etmek üzere randevu vermiştir. Ertesi gün Toker saat tam ikide *Cumhuriyet* gazetesinde bulunmuş ancak *Cumhuriyet* gazetesinin görevlisi Tahsin efendiyi ikna edip bir türlü içeriye girememiş ve bu durum bir süre daha devam etmiştir. En nihayetinde Toker kesin çözüm yolunu bulmuş ve daha erken bir saatte gelerek Nadir Nadi'yi gazetenin kapısında beklemeye başlamış ve sonunda amacına ulaşmıştır²². *Cumhuriyet* gazetesinin Babıâli'deki ahşap köşkünün merdivenlerini tırmanan on dokuz yaşındaki genç adam için bu durum harikulade addettiği gazetecilik mesleğine bir daha geri dönülmek üzere attığı adım olmuştur.

²¹ Toker, **a.g.m.** , s. 7.

²² Toker, “Mesleğe Övgü...”, s. 2.

Meslek hayatında bu gelişmeler yaşanırken Toker, eğitim hayatını da ihmal etmemiş ve fakültesini Tıptan, Edebiyata naklettirerek 1948 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Fransız Filolojisi Bölümü'nü bitirmiştir²³.

1.1.1. Metin Toker ve Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet gazetesi, 7 Mayıs 1924 tarihinde Yunus Nadi, Zekeriya Sertel ve Nebizade Hamdi tarafından onar bin liralık sermayelerle üç hisseli bir şirket olarak kurulmuştur. Ancak kısa bir süre sonra, 1924 sonlarında, gazetenin baskı sayısı ve sermayesi arttırılmış, Zekeriya Sertel ise bu sermaye artışına katılmadığı için *Cumhuriyet* gazetesinin ortaklığından ayrılmak zorunda kalmıştır²⁴.

Yunus Nadi, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra *İkdam* ve *Tasvir-i Efkâr* gazetelerinde yazı işleri müdürlüğü yapmış, Selanik'te *Rumeli* gazetesi başyazarlığında bulunmuş, 1918 Eylül'ünde ise kendi gazetesi *Yeni Gün*'ü çıkartmıştı²⁵.

Yunus Nadi'nin *Yeni Gün* gazetesi, Kurtuluş Savaşı Dönemi'nde Milli Mücadele'nin desteklenmesinde ve Mustafa Kemal'in görüşlerinin yansıtılmasında çok önemli bir görevi yerine getirmişti. Bu doğrultuda *Cumhuriyet* gazetesi de *Yeni Gün* gazetesinin bir çeşit İstanbul'da, barış ve inkılâplar dönemindeki devamı sayılmıştır. Kısacası *Cumhuriyet* gazetesi, yeni kurulan rejimi savunmayı ve korumayı, halka sevdirmeyi ve benimsetmeyi bir misyon olarak amaç edinmiştir²⁶.

Cumhuriyet gazetesinin ilk yayınlandığı günlerde yazar kadrosunda: Yunus Nadi, Ziya Gökalp, Aka Gündüz, Yakup Kadri, Selim Sırrı, Nebizade Hamdi, Kemal Salih gibi ünlü isimler görülmektedir. Daha sonrasında ise bu yazarlara Cenap Şahabettin, Kemal Ragıp, Ahmet Rasim, Halit Ziya Uşaklıgil, Selahattin Enis, Vedat Nedim Tör, Mehmet Fuat, Turhan Tan, Cevat Fehmi Başkut, Ahmet İhsan, Feridun

²³ Metin Toker, "Hoş Geldiniz Başkan Mitterrand!", **Milliyet Gazetesi**, 13.04.1992, s. 12.

²⁴ Nuri İnuğur, **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti Yay. , İstanbul, 1992, s. 64, 69; Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 162; Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 115 – 117.

²⁵ İnuğur, **a.g.e.** , s. 64.

²⁶ Topuz, **a.g.e.** , s. 162; İnuğur, **a.g.e.** , s. 69 – 70; Sertel, **a.g.e.** , s. 116 – 118.

Osman Menteşeoğlu, Hüseyin Rahmi, Mümtaz Faik Fenik ve Fuat Köprülü gibi yine kalemi güçlü yazarlar belli aralıklarla katılmıştır²⁷.

Yunus Nadi'nin oğulları Nadir Nadi ve Doğan Nadi de 1930'lu yıllarda *Cumhuriyet* gazetesindeki yerlerini almaya başlamışlardır. Özellikle Viyana'da sosyoloji eğitimini tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönen Nadir Nadi, II. Dünya Savaşı döneminde babasının yerine zaman zaman başyazılar yazmaya başlamış ve babası Yunus Nadi'nin 28 Haziran 1945 tarihinde vefat etmesi üzerine de gazetenin yönetimini tümünden üzerine almıştır.

Toker'in *Cumhuriyet* gazetesinde çalıştığı dönemde, gazete her ne kadar tarafsız bir politika izlemeye dikkat etmişse de özellikle Demokrat Parti'nin demokrasiyi tüm kurum ve kuralları ile Türkiye'de yerleştirip geliştireceğine duyulan inançtan dolayı diğer İstanbul gazeteleri gibi genelde Demokrat Parti'yi desteklemiştir. Buna karşın özellikle 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren Menderes hükümetlerinden demokrasi ve basın hürriyeti konularında umulan reformların gelmemesi üzerine *Cumhuriyet* gazetesi bu yayın politikasını değiştirecektir.

1940'lı yılların ikinci yarısından 1950'li yılların başına kadar gazetenin başyazılarını Nadir Nadi yazmıştır. Doğan Nadi ise "Bir Dakika" sütununda mizahi eleştirileri ile öne çıkmıştır. Cevat Fehmi Başkut, gazetenin fiili yazı işleri müdürü konumundadır. Dış politika yazılarını, Ömer Rıza Doğrul yazmıştır. Burhan Felek ile Abidin Daver'in de gazetede düzenli olarak günlük yazılarının çıktığı görülmektedir. Gazetenin Ankara bürosu muhabirliği görevini ise Mekki Sait Esen yürütmüştür²⁸. Toker ise 1943'ten 1951 tarihine kadar *Cumhuriyet* gazetesinde muhabirlik görevinde bulunmuştur.

1940'lı yılların basın hayatında, gazetelerin haber açısından en önemli elemanı olarak istihbarat şefi görülmekteydi. Bu kişiler, basın hayatının tecrübeli ve burnu haber kokusu alabilen gazetecilerinden seçilmekteydi. Sabahleyin ilk gazeteye onlar gelir ve Babiâli'de çıkan bütün gazeteleri okurlardı. Bu suretle günün bir çeşit fotoğrafını çıkarmış olurlardı. Kendilerinin bir görev defteri bulunurdu ve bu görev defterine istihbarat şefi, istihbarat kadrosundaki bütün muhabirlerin o gün takip

²⁷ İnuğur, **a.g.e.** , s. 68; Topuz, **a.g.e.** , s. 163.

²⁸ Topuz, **a.g.e.** , s. 188.

edecekleri olayları yazardı. Zaten her muhabirin kendi haber sahası bulunmaktaydı: Polis, adliye, liman ve gümrük, Beyoğlu, ticaret, eğitim vs.²⁹

Muhabirler, sabah gazeteye geldiklerinde önce görev yerlerine bakıp defteri imzalarlar ardından ise gazetelere bir göz atarak haber peşine düşerlerdi. Her muhabirin kendi sahasına özel haber kaynakları bulunmaktaydı ve zamanla her muhabir bunları nasıl kullanacağını ve haberi nasıl toplayacağını öğrenirdi. Örneğin polis muhabirleri akşamüzeri yayınlanan bültenden günün olaylarını takip ederler; diğer taraftan da emniyette kurdukları ahablıklar sonucunda önemli bir haber ya da olaydan bilgileri olurdu. Beyoğlu muhabirlerinin en önemli haber kaynakları ise İstanbul'un büyük ve ünlü otellerindeki resepsiyon görevlileriydi. Genelde görevlilerle yüz yüze görüşülerek onlarla sohbet edilir, bu şekilde bir özel haber yani diğer muhabirlerin farkına varmadığı ya da varamadığı bir atlatma haber elde edilmeye çalışılırdı. Nitekim basın hayatında muhabirlerin değeri ve prestiji izledikleri sıradan haber ya da olay ile değil de bu atlatma haberler ile ölçülmekteydi. Muhabirler, bu haber kaynaklarını memnun etmek amacıyla onları genellikle ya gazetelerine bedava abone ederler ya da zaman zaman onlara tiyatro veya maç bileti verirlerdi. Ancak bu küçük alışverişlerle dostluk ilişkilerine dayanan durum *Hürriyet* gazetesinin basın hayatına girmesiyle birlikte değişecekti. Haber alma usulünü daha da geliştirecek olan *Hürriyet* gazetesi, gazeteye bedava abonelik veya maç biletiyle yetinmeyip, gelen haberin veya verilen bilginin önemine göre haber kaynaklarına ücret ödemeye başlayacaktı³⁰.

Muhabirler, izledikleri olay ya da elde ettikleri bilgileri, haber haline getirip yazmak için akşam beş ya da altı civarında gazetelerine gelirler ve yazılarını istihbarat şefi ya da yazı işleri müdür muavinlerine gösterirlerdi. Günümüzdeki basın dünyasının genel yayın müdürlüğü görevini 1940'lı yıllarda yazı işleri müdürleri sürdürmekteydi ve gazetelerin genellikle biri fiili diğeri ise kâğıt üzerinde olmak üzere iki yazı işleri müdürü bulunmaktaydı³¹.

²⁹ Metin Toker, "Gelen Habere Göre Gazete", *Milliyet Gazetesi – Panorama Eki*, 14.09.1986, s. 6.

³⁰ Toker, *a.g.m.*, s. 6; Metin Toker, "İlk Maaşım 75 Liraydı", *Milliyet Gazetesi*, 29.08.1983, no: 12862, s. 8.

³¹ Toker'in Cumhuriyet gazetesinde çalıştığı dönemde gazetenin fiili yazı işleri müdürü önce Feridun Menteşeoğlu sonrasında ise Cevat Fehmi Başkut'tur, gündüz muavini Ahmet İhsan Bey, gece muavini

1940'lı yılların basın hayatında yer alan gazetecilerin birçoğu yüksek mevkilere gelmiş dahi olsalar genellikle tabandan usta çırak ilişkisi içerisinde yetişmiş ortaokul veya lise mezunlarıydı. Oysaki yasalara göre bir gazeteden sorumlu olmak için kişinin yüksek okul diplomasına sahip olması şarttı. Bu yüzden de gazete sahipleri ya da yönetimleri hem gazetelerini yürütmek hem de işi bilen tecrübeli elemanlarını kaybetmemek için biri fiili diğeri de kâğıt üzerinde olmak üzere iki yazı işleri müdürüne sahiptiler.

Fiili yazı işleri müdürü doğrudan gazetenin çıkmasını sağlayan kişiydi. Göstermelik yazı işleri müdürü, genelde, gazetede yazılardan herhangi birine dava açılması durumunda görünürdeki sorumlu müdür olarak mahkemeye çıkar, bunun dışında ise gazeteyle ilgili bir işe karışmaz hatta bir bakıma kiraladığı diplomanın maaşını almak dışında gazeteye uğramazdı. Bunlar aslında işin riskini önceden kabul edip diplomalarını gazeteye kiralamış kişilerdi. Bir de doğrudan gazetenin elemanı olup yüksek okul diplomasından dolayı kâğıt üzerinde yazı işleri müdürü olarak gözüken aslında ise fiili yazı işlerine bağlı gazeteciler de bulunmaktaydı ki bu durum zaman zaman bu tür gazetelerde bir çeşit yetki sorununun ortaya çıkmasına neden olmaktaydı³².

Akşam saat on yedi ya da on sekiz civarında İstanbul'un dört bir tarafına dağılmış olan muhabirlerden gelen haberler, saat yirmiye kadar toplanır ve düzenlenirdi. Saat yirmi civarında yazı işleri müdürü, çok partili siyasal hayata geçilmesi ile birlikte basın hayatı açısından değeri bir kat daha artmış olan başkent Ankara ile temasa geçer ve gazetenin muhabirinden son gelişmelere dair bilgileri almaya çalışırdı. Ankara ve İzmir muhabirlerinden gelişmeler telefonla, diğer merkezlerden ise haberler, gazeteye genellikle telgrafla geçilirdi³³.

Yazı işleri müdürü saat yirmi birden önce gazetenin birinci sayfasını çizer ve dışarı çıkardı. O dışardan dönünceye kadar ise yazı işleri iç servisinde çalışanlar, yazı

Nazım Bey, istihbarat şefi ise Fuat Duyar'dır. Metin Toker, "Gazetecilikte 'Dost Kazığı'nı Bir Defa Yedim" , **Milliyet Gazetesi**, 28.08.1983, no: 12861, s. 7.

³² Toker, "Gelen Habere Göre Gazete..." , s. 6.

³³ Metin Toker, "Haberini Geçmek İçin, Telefon Bulan Şanslıydı!" , **Milliyet Gazetesi – Panorama Eki**, 21.09.1986, s. 6.

haline getirilmiş olan haberlerin önemli gördüklerini³⁴ başlıkların hazırlanması için yazı işleri müdürünün masasına bırakırlar, diğerlerini ise mürettiphaneye gönderirlerdi. Yazı işleri müdürünün gazeteye son şeklini verip onay vermesi ile birlikte yazılar dizilip kalıplara girer ve böylece gazetenin baskı işine geçilmiş olurdu³⁵.

Sabaha karşı ise gazetelerin sevkıyatı başlardı. İstanbul gazeteleri, şehrin ve Marmara Bölgesi'nin İstanbul'a yakın yerlerine aynı gün içerisinde ulaşırken, Ankara'ya bir gün sonra, Anadolu'nun uzak köşelerine ise ortalama bir hafta içerisinde tren ya da kamyonlarla ulaşmaktaydı³⁶.

1940'lı yılların başında gazeteler, II. Dünya Savaşı'nın getirdiği yokluklara da bağlı olarak genellikle dört sayfa yani iki yaprak olarak çıkmış sonrasında ise zamanla kâğıt ve mürekkep miktarının da artmasıyla birlikte bu sayı önce altı sonrasında ise sekize çıkmıştır³⁷.

Gazetelerin başyazarları, yazılarını genellikle eski yazı yani Osmanlıca ile yazarlardı. Bu yüzden de gazeteler de genellikle eski yazıyı iyi bilen bir düzeltmen bulunurdu³⁸.

1940'lı yılların Türk gazeteleri, teknoloji açısından ise iyi bir durumda bulunmamaktaydı. II. Dünya Harbi sonrasında Batı dünyası, birçok konuda olduğu gibi gazetecilikte de makineleşme ile yeni bir çağa ulaşmışken, Türk basınında yazıyı bir yerden bir diğerine ulaştıran faks ya da teleks ile resimleri bir kentten ötekine aktaran tele – foto gibi araçlar henüz bulunmamaktaydı³⁹.

Örneğin yurtdışındaki bir Türk muhabir, gazetesi için çektiği resimleri Türkiye'ye önce bir uçakla İstanbul'a gönderir, şayet gazetesi Anadolu'nun bir

³⁴ Sadece İstanbul ve Türkiye genelindeki muhabirlerin haberleri değil, aynı zamanda gazetenin spor ve magazin gibi birkaç kişinin çalıştığı servisler ile dış haberleri elde etmek amaçlı yabancı ajansları takip eden çalışanların yazıları da kontrolden geçirilir ve gerekli düzeltmeler yapılır.

³⁵ Toker, **a.g.m.**, s. 6.

³⁶ Toker, **a.g.m.**, s. 6.

³⁷ Metin Toker, "Yıldırım 1949'dan Sonra Parladı", **Milliyet Gazetesi**, 30.08.1983, no: 12863, s. 8.

³⁸ Toker bu durumu şu şekilde özetliyor: "*Eski harfleri bilmek, gazetelerde iş bulmak için büyük avantajdı. Bir defa mürettipler, yani dizgiciler bunları severlerdi. Eski harfler, 1940'ların Babialisi'nde stenografi yerine geçiyordu.*" Toker, "Haber Geçmek İçin...", s. 6; Altay Öymen, **Değişim Yılları**, 7. Basım, Doğan Kitap, İstanbul, 2004, s. 626 – 628; Cüneyt Arcayürek, **Demokrasinin İlk Yılları: 1947 – 1951**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1983, s. 18.

³⁹ Toker, **a.g.m.**, s. 6.

şehrinde ise o zaman da İstanbul'a gelen resimler oradan bir arabaya yerleştirilerek yola çıkarılırdı. Yazılar ise telgraf yöntemiyle ulaştırılırdı. Muhabirin Türkiye içerisinde de durumu aynıydı. Muhabir, elde ettiği haberin yazısını yazar yazmaz hemen postaneye koşar ve telgraf ile haberi gazetesine geçerdi. Telefonla bağlanmak ise o dönemde hem çok zor ve zahmetli hem de masraflı bir girişimdi.

Buna karşın Türk basınında teknolojik gelişmeler, *Hürriyet* gazetesi ile birlikte yavaş yavaş görünmeye başlamıştır. Diğer İstanbul ve Anadolu gazeteleri ise bu teknolojik gelişmeye ayak uydurmaya çalışmış, bütçesi el vermeyenler ise rekabete daha fazla dayanamayarak basın hayatından çekilmek zorunda kalmışlardır.

Toker'e göre gazetecilik yaşamında üç dönem olmuştur. Bunlar: *Cumhuriyet* dönemi, *Akis* dönemi ve serbest yazarlık dönemidir. Son dönemi oluşturan serbest yazarlık dönemi ise iki gazete arasında geçmiştir: *Milliyet* ve *Hürriyet* gazeteleri. Toker, 1951 – 1953 arasında Paris'te öğrenciyken *Zafer* ve *Yeni İstanbul* gazetelerine de Batı Avrupa muhabiri olarak yazılar yazmış olmasına karşın bunların meslek hayatı üzerinde bir etkisi ve önemi olmadığını özellikle malî zaruretlerin icabı olarak çalışmak zorunda kaldığını belirtmiştir⁴⁰.

Toker daha önce de belirtildiği üzere *Cumhuriyet* gazetesinde aralıksız dokuz sene çalışmıştır. 1943 ile 1950 arasında *Cumhuriyet*'in İstanbul Babıâli'deki binasında, sonrasındaki bir yıl ise Paris'te *Cumhuriyet*'in Batı Avrupa muhabiri olarak görevini yerine getirmiştir.

1943'te *Cumhuriyet* gazetesinde muhabir olarak göreve başladığında maaşı 75 lira olan Toker'in 1940'lı yılların sonuna doğru maaşı 150 liraya, 1951'de ise 200 liraya kadar yükselmiştir. Bu belki yüksek bir meblağ değildir ancak Toker bu parayla hem yurtdışı eğitimini tamamlamış hem de 1940'lı yılların büyük ve ciddi gazetelerinden birinde yetişip, meslekte pişme imkânını elde etmiştir.

Zira *Cumhuriyet* gazetesi 1940 – 1945 yılları arasındaki dönemin Babıâli'si değerlendirildiğinde görülmektedir ki *Yeni Sabah*, *Akşam*, *Son Posta*, *Tan*, *Vatan*, *Tasvir* (– *i Efkâr*), *Son Telgraf*, *İkdam* ve *Vakit* gazeteleri ile Ankara'da çıkmakta olan *Ulus* gazetesi o dönemin önde gelen gazeteleri arasında yer almakta ve hatta *Cumhuriyet* gazetesi ortalama 16.000 tirajıyla basının bir nevi amirali konumunda

⁴⁰ Toker, "İlk Maaşım..." , s. 8.

yer almaktadır⁴¹. Bu doğrultuda Son Telgraf gazetesindeki girişimiyle basın hayatındaki ilk deneyimi başarısızlıkla son bulan Toker bir bakıma tesadüflerin de eseri olarak dönemin bir başka prestijli gazetesi olan *Cumhuriyet* gazetesinde ikinci bir şans elde etmiştir.

Nadir Nadi Bey, Toker'i, *Cumhuriyet* gazetesinin o dönem yazı işleri müdürü olan Feridun Menteşeoğlu'nun istihbarat odasına götürmüş, Feridun Bey ise Toker'i istihbarat şefi Fuat Duyar'a sevk etmiş, o da bu on dokuz yaşındaki genç delikanlıyı staj için liman ve gümrük mahfiline bakan Cehdi Şahingiray'a teslim etmiştir. Böylece Toker'in ilk görev yeri de belli olmuştur. O dönem, istihbarat kadrosu "mahfil" adı verilen kesimlerden oluşmaktaydı: İktisat mahfili, polis mahfili, adliye mahfili, vilâyet ve belediye mahfili, maarif mahfili gibi... Bir de Toker'e *Cumhuriyet* gazetesindeki ününü kazandıracak olan "Beyoğlu mahfili" bulunmaktaydı⁴².

1.2. Metin Toker'in Politika Dışı Muhabirlik Hayatı

1.2.1. Metin Toker'in Tiyatro Tanıtım Yazarlığı ve Beyoğlu Muhabirliği

1943'te *Cumhuriyet* gazetesine muhabir olarak giren Toker kademe kademe her işi yapmıştır. Ayrıca tiyatroyu sevmesi ve ondan anlamasından dolayı da Nadir Nadi'nin özendirmesi sonucunda tiyatro "compte – rendu" leri yazmıştır. Fransızca bir kelime olan compte – rendu doğrudan eleştiri değil de bir çeşit duyurma, tanıtma ancak kendi görüş ve fikrini de belirtme olarak ortaya çıkan yazılardır⁴³. Toker bu yazılarında küçük hikâyelerden çeviri⁴⁴ ve şehir tiyatrolarının güncel programları

⁴¹ Kısa bir süre sonra Hürriyet ve Milliyet gazetelerinin de basın hayatına girmeleri ile birlikte teknolojik gelişmeler ve eldeki imkânlarla doğru orantılı olarak baskı sayısı üstünlüğü ve basının liderliğinin el değiştirdiği görülecektir.

⁴² Toker, "Gazetecilikte 'Dost Kazığı'nı..." , s. 7.

⁴³ Metin Toker, "Zevkli İki Gece" , *Milliyet Gazetesi*, 17.11.1988, s. 8; Metin Toker, "Küçük Şehir, Büyük Bir Muvaffakiyet Kazandı" , *Cumhuriyet Gazetesi*, 06.02.1946, no: 7712, s. 2; Metin Toker, "Şehir Tiyatrosunda Jül Sezar" , *Cumhuriyet Gazetesi*, 04.10.1946, no: 7950, s. 2.

⁴⁴ Metin Toker, "Erkeklik Gururu" , *Cumhuriyet Gazetesi*, 28.01.1945, no: 7342, s. 4.

hakkında da bilgi vermiştir⁴⁵. Toker, *Cumhuriyet* gazetesinde yedi – sekiz yıl, *Zafer* gazetesinde de bir yıl kadar M.T. imzasıyla tiyatro “compte – rendu” leri yahut Frenkçe deyimle kronikleri yazmıştır⁴⁶.

Toker, bir süre sonra *Cumhuriyet* gazetesinin Beyoğlu muhabirliği görevine getirilmiştir. Beyoğlu muhabirleri, büyük gazetelerin lisan bilen, eli yüzü düzgün, becerikli ve açık göz muhabirleri arasından seçilmekteydi.

Beyoğlu muhabirinin işi İstanbul’a gelip giden yabancıları, büyükelçileri, siyaset adamlarını, hatta sanatkârları kısacası kalburüstü şahsiyetleri takip edip onlardan demeçler almak, fotoğraflarını çekmek ve yapılabiliirse özel mülakatlar gerçekleştirmektir. Bu tür şahısların da kaldığı oteller genellikle Beyoğlu tarafında bulunduğu için bu göreve Beyoğlu muhabirliği adı verilmişti. Beyoğlu’ndaki otellerin yanı sıra, Sirkeci Garı, Galata’daki yolcu salonu ve Haydarpaşa Garı’da Beyoğlu muhabirlerinin o dönemde sık sık uğrayıp bilgi toplamaya çalıştıkları yerlerin başında gelmiştir⁴⁷.

Daha önce belirtildiği üzere 1940’lı yıllarda gazetelerin sayfa sayısı çok azdı. Bu doğrultuda ise yazı yayımlamak için fazla yer yoktu. Yazı sütunları ise genellikle başyazar ile isimleri tecrübe ve bilgiyle özdeşleşmiş diğer yazarlar tarafından doldurulmaktaydı.

Cumhuriyet gazetesinde istihbarat bürosunun şehir haberlerine ayrılan kısmı ise ikinci sayfada tek sütunluk bir yer oluşturmaktaydı. Bu sütuna haberin girebilmesi için hem olayın ilginç olması hem de iyi ve kısa yazılması şarttı. Bu yüzden de herhangi bir muhabir için özel haber oluşturacak mahiyetteki bir konuda diğer muhabirleri atlatmak buna karşın ise haber atlamamak hayati önem arz etmekteydi. Nitekim haberi atlayan muhabir sadece gazetesinde azarlanmakla kalmıyor aynı zamanda muhabir, basın hayatında yani Babıâli’de itibarını da kaybediyordu.

Toker her gün Beyoğlu’ndaki haber kaynaklarının başında gelen Park Otel’e gelir, zamanla kurduğu ahabaplıklar vasıtasıyla gelen giden kayıt defterini ve

⁴⁵ Metin Toker, “Şehir Tiyatrosunda Oynanan ve Oynanacak Eserler” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 13.03.1945, no: 7386, s. 2; Metin Toker, “Şehir Tiyatrosunun Yeni Yıl Programı” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 19.09.1945, no: 7575, s. 4.

⁴⁶ Toker, “Zevkli İki Gece...” , s. 8.

⁴⁷ Toker, “Gazetecilikte ‘Dost Kazığı’nı...” , s. 7.

rezervasyon listesini inceler, ayrıca garlar ve yolcu salonlarında bulunan ahbablarına telefon ederek gerekli bilgiyi alırdı. Buna karşılık da Toker, kendisine bilgi sağlayan kişilere bedava gazete göndermeyi ihmal etmez ve böylece haber kaynaklarını canlı tutmaya çalışırdı⁴⁸.

Nitekim Toker, Beyoğlu bölgesindeki tek gazeteci değildi. Diğer gazetelerin de Beyoğlu muhabirleri bulunmaktaydı. Özellikle o dönemde Toker ile birlikte *Vatan* gazetesinden Faruk Fenik ve *Tasvir* gazetesinden Kadri Kayabal öne çıkan Beyoğlu muhabirlerindendi.

Muhabirlikte başarının yüzde 25'inin dili iyi kullanmak, yüzde 25'inin konu üzerinde çalışmış olmak ve yüzde 50'sinin ise şans olduğuna inanan⁴⁹ Toker, Beyoğlu muhabirliği görevi esnasında Kral Abdullah'tan⁵⁰ Von Papen'e, Prensess Dürrüşehvar'dan Marie Bell'e kadar birçok ünlüyü tanıma fırsatını elde etmiştir⁵¹.

Toker için unutulmaz iç görev röportajlarından biri II. Dünya Harbi'nin bitiminde Vatikan temsilcisi Monsenyör Roncalli ile yaptığı görüşme olmuştur. Monsenyör Roncalli Türkiye'de on yıl kadar kalmış ve bu süre içerisinde Türkçe'yi de öğrenerek bir Türkiye aşığı haline gelmiştir. Sonrasında Monsenyör Roncalli, XXIII. Giovanni ismiyle Papalık koltuğuna oturmuştur. Toker, Papa XXIII. Giovanni ile ikinci kez ancak bu sefer İtalya'da görüşme fırsatını yakalamış ve bu görüşmede Papa XXIII. Giovanni yine Türkiye'ye olan iyi duygularını ve özlemlerini dile getirerek arzusunun Türkiye'de gömülmek olduğunu ancak Papa olduktan sonra artık buna imkân kalmadığını belirtmiştir⁵². 1945'te Beyoğlu muhabirliğini ilk kez

⁴⁸ Metin Toker, "Değişen Kim?" , **Milliyet Gazetesi**, 16.01.1972, , no: 8692, s. 2; Metin Toker, "Biraz da 'Dışarıdan Dışarıya' Bakalım" , **Milliyet Gazetesi**, 23.04.1991, s. 10; Metin Toker, "Gazetecilikte 'Dost Kazığı'nı..." , s. 7.

⁴⁹ Metin Toker, "Vezir de Yapar, Rezil de!" , **Milliyet Gazetesi**, 22.05.1991, s. 12.

⁵⁰ Metin Toker, "Ürdün Kralı Majeste Abdullah Şehrimizde" , **Cumhuriyet Gazetesi**, 13.01.1947, no: 8048, s. 1,3.

⁵¹ Toker, "Gazetecilikte 'Dost Kazığı'nı..." , s. 7.

⁵² Toker: "*Papanın yanına girmek için sekiz, on odadan geçiyorsunuz. Her odada sizi bir süre bekletiyorlar. Son odaya geldiğimde, yanında çömeziyle ve vişneçürüğü renkli şapkasıyla bir kardinal de girdi. Ona "antişambr" yaptırılmıştı. Fakat sıra bendeydi. Papa beni aldı. İlk yarım saat sadece Türkiye'den konuştu. Bütün arzusunun Türkiye'de gömülmek olduğunu, Papa olunca buna imkân kalmadığını anlattı. Görüşme süresi olan yarım saat geçti, kapı aralandı ve protokol papazı başını uzatıp İtalyanca bir şeyler söyledi. Kapı kapandı, biz devam ettik. Türkiye'den tanıdıklarını soruyordu. Hayatta olanları, olmayanları... Bir yarım saatte böyle geçti. Kapı gene aralandı, protokol papazı başını uzatıp bir şeyler söyledi. Papa, mukabele etti, kapı kapandı. Vatikan'ın Türkiye'de üç rezidansı, temsilcisinin oturduğu ikametgâhı varmış: Ankara'da, İstanbul'da Pangaltı'da ve Büyükkada'da. Kendisi Papa seçildikten sonra bir ara bunlar bahis konusu olmuş. Mali*

İstanbul dışında sürdüren Toker, Antakya’da, General de Gaulle kuvvetlerinin Vichy kuvvetlerinden Suriye’yi devralmalarını izlemiştir⁵³.

O dönemde Toker ve *Cumhuriyet* gazetesi okuyucuları için unutulmaz olan iç röportajlardan biri de Toker’in kılık değiştirerek Beyoğlu’ndaki gizli kumarhaneleri ve buralarda yaşananları anlattığı yazı dizisi olmuştur⁵⁴.

Toker’in *Cumhuriyet* gazetesindeki yoğun çalışma temposuna ayak uydurmasının dışında dönemin gazetecilerinin ortak bir özelliği olarak öne çıkan eğlence hayatından da geri kalmadığı görülmüştür.

İstihbarat servisinde çalışırken akşam saat sekizde işin bitmesiyle birlikte Babıâli geleneklerine uygun şekilde, ilk günden itibaren iyi ve sağlam bir arkadaşlık kurduğu Galatasaraylı foto muhabiri Selahaddin Giz ile dışarı çıkıp eğlenen Toker’in grubunu genellikle Selahaddin Giz’in bahriyeli arkadaşları oluşturmuştur. Gidilen yerlerin başında ise genellikle Tünel’deki Mezarlık ile Taksim Gazinosu gelmiştir⁵⁵.

Cumhuriyet gazetesinde Beyoğlu muhabirliğini yürüten Toker, 1947 tarihinde kendisine farklı bir deneyim ve prestij kazandıracak olan savaş muhabirliği görevini yerine getirmek üzere Yunanistan’a gitmiştir.

sebeplerden Büyükkada’daki kapatılmak istenmiş. Papa son derece üzülmüş ve müdahale etmiş. Onun yüzü suyu hürmetine Büyükkada’daki rezidans kurtulmuş. Böyle şeyler... Kapı bir üçüncü defa daha aralandı. Ama dördüncü defa aralandığında Papa mahzun bir tarzda gülümseyerek, “Sizinle, daha uzun boylu Türkiye’yi konuşmak isterdim. Papalar her istediklerini yapamıyorlar” dedi. Kalktı, yol gösterdi. Görüşme bir buçuk saat sürmüştü...” Toker, “Yıldızım 1949’dan Sonra...” , s. 8.

⁵³Toker, “İlk Maaşım...” , s. 8.

⁵⁴ “Cevat Bey bir gün beni çağırdı ve bir iş vereceğini söyledi. Ama tehlikeli bir işti. Ne olduğumu sordum. İstanbul’un gizli kumarhanelerinde röportaj yapacaktım. Yani, batakhanelerinde... ‘Hele yazıların çıktıktan sonra seni vurmaları işten değildir’ dedi. Her şey iyi, hoştu da ben oralara nasıl girecektim? Cevat Bey ‘O, kolay’ diye anlattı. Beni götürecekt adam gece gelip gazeteden alacak, sabaha kadar dolaştıracaktı. Sonradan mesele anlaşıldı. ‘Adam’, devrin ünlü gazinocusu Çakır Mehmet’ti. Cevat Bey’in dostuydu. Cevat Bey de onu, vaktiyle kendi yaptığı röportajlar vesilesiyle tanıdı. Çakır Mehmet kumarbazmış. Batakhanelerde para kaybetmekten iflahı kesiliyor, fakat oralara gitmekten de kendini alamıyormuş. Düşünmüş ki, eğer gazetede bunlara ait röportaj çıkarsa polis onların üstüne gider, kapatır, kendi de kurtulurdu. Cevat Bey’e bunu teklif etmiş, şart olarak da bunu benim yapmamı koşmuş. Cevat Fehmi Başkut kurt gazeteci: Konuyu kaçırır mı? Bugün dahi eski Cumhuriyet okuyucularının hatırladıkları o heyecanlı dizi böyle hazırlandı. Benim heyecanıma gelince, birkaç akşam hava karardıktan sonra, ne olur ne olmaz diye sokağa yalnız çıkmadım. Çünkü telefonla tehditler yağdırıldı. Ama sonu gelmedi...” Metin Toker, “İstanbul Batakhanelerinde İki Müthiş Gece ” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 12.03.1948, no: 8468, s. 1, 4; Metin Toker, “Beyoğlu’nu Saran Büyük ve Gizli Kumarhaneler ” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 13.03.1948, no: 8469, s. 1, 4; Metin Toker, “Beyoğlu’nu Saran Kumarhaneler ” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 14.03.1948, no: 8470, s. 1, 4; Metin Toker, “Batakhanelere Karşı Mücadele” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 15.03.1948, no: 8471, s. 1, 4.

⁵⁵ Toker, “İlk Maaşım...” , s. 8.

1.2.2. Yunan İç Harbinde Bir Türk Savaş Muhabiri

Cumhuriyet gazetesinde 20 Temmuz 1947 ile 8 Ağustos 1947 arasında Metin Toker ismi her gün, birinci sayfada ve büyük başlıklar halinde çıkmıştır⁵⁶.

II. Dünya Harbi sonunda Avrupa'nın taksiminde, Yugoslavya Komünist kampta kalırken Yunanistan Anglo-Saksonlar kampında kalmış ancak Yunanistan'daki komünistler bu durumu kabul etmeyerek General Markos⁵⁷ komutasında birleşip ayaklanmışlardı. Böylece Yunanistan toprakları Sosyalizm ile Kapitalizmin bir mücadele sahası haline gelmişti.

1947'de Yunanistan'daki iç savaş tüm ülkeye yayılıp tehlikeli bir hal alınca, *Cumhuriyet* gazetesi yazı işleri müdürü Cevat Fehmi Başkut da Toker'i gazete adına Türkiye'nin hemen yanı başındaki savaşı izlemek üzere muhabir olarak Yunanistan'a gönderme kararı almıştı. Toker, Yunanistan'da yirmi gün kalmış ve olayları

⁵⁶ Metin Toker, "Çeteciler Pire Bölgesine Saldırdılar", **Cumhuriyet Gazetesi**, 20.07.1947, no: 8237, s. 1,3; Metin Toker, "Yunanistan Hadiseleri", **Cumhuriyet Gazetesi**, 21.07.1947, no: 8238, s. 1,3; Metin Toker, "Yunanistan'da Yeni Tehlikeler Belirliyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 22.07.1947, no: 8239, s. 1,3; Metin Toker, "Komünist Yunan Kabinesi Hudud Dışında Hazır!", **Cumhuriyet Gazetesi**, 23.07.1947, no: 8240, s. 1,3; Metin Toker, "Yanya Dağlarındaki 2500 Çeteci Çember İçine Alınıyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 24.07.1947, no: 8241, s. 1,4; Metin Toker, "Bir Yunan Uçağında Savaşları Takip Ettim", **Cumhuriyet Gazetesi**, 27.07.1947, no: 8244, s. 1,3; Metin Toker, "Çeteler, Batı Trakya'da da Katliama Başladılar", **Cumhuriyet Gazetesi**, 28.07.1947, no: 8245, s. 1,3; Metin Toker, "Esir Düşen Yunanlı Çetecilerle Görüştüm!", **Cumhuriyet Gazetesi**, 30.07.1947, no: 8247, s. 1,4; Metin Toker, "Yunan Çetecileri Çemberi Yardılar", **Cumhuriyet Gazetesi**, 31.07.1947, no: 8248, s. 1,3; Metin Toker, "Bulgaristan'dan Giren Yeni Çeteler Dedeğaç'da", **Cumhuriyet Gazetesi**, 01.08.1947, no: 8249, s. 1,3; Metin Toker, "Batı Trakya'da Çetelerin Yaptıkları Yeni Baskılar", **Cumhuriyet Gazetesi**, 02.08.1947, no: 8250, s. 1,3; Metin Toker, "Yunan Çeteleriyle Ordu Arasında Ezilen 100.000 Türk", **Cumhuriyet Gazetesi**, 03.08.1947, no: 8251, s. 1,2; Metin Toker, "Batı Trakya'nın Andon Çavuşile Mülakat", **Cumhuriyet Gazetesi**, 04.08.1947, no: 8252, s.1,2; Metin Toker, "Dedeğaç Ateşten Bir Çember İçinde Kaldı ", **Cumhuriyet Gazetesi**, 05.08.1947, no: 8253, s. 1,3; Metin Toker, "Makedonya'da Trenle Müthiş Bir Seyahat ", **Cumhuriyet Gazetesi**, 06.08.1947, no: 8254, s. 1,4; Metin Toker, "Dedeğaç'ta Geçirdiğim Unutulmaz Bir Gece ", **Cumhuriyet Gazetesi**, 07.08.1947, no: 8255, s. 1,2; Metin Toker, "Yunanistan'da 20 Gün Kalarak Neler Öğrendim? ", **Cumhuriyet Gazetesi**, 08.08.1947, no: 8256, s.1,4.

⁵⁷ General Markos adı ile bilinen Markos Vafiadis 1946'dan 1949'a kadar süren Yunan iç harbinde komünist kuvvetlerin komutanıdır. Markos, Kastamonu'da doğmuştur. 1923 mübadelesinde Yunanistan'a gitmiş ve Genç Komünistler örgütüne üye olmuştur. Sonrasında partinin genel sekreterliğine getirilmiştir. 1938'de Girit'e sürülmüş, Alman işgali üzerine kaçmış, partizanları birleştirmiş, 1943'te bu işgale karşı koymak için kurulmuş bir komünist "E.L.A.S." tümeninin başına geçmiş, 1946'da ise E.L.A.S.'in önderi olmuştur. Ancak Avrupa'nın taksiminde Yugoslavya Komünist kampta, Yunanistan İngiliz – Amerikan tarafında kalınca E.L.A.S. General Markos'un komutasında hükümet kuvvetlerine karşı iç savaşı başlatmış, tüm Komünistlerin ve özellikle de Yugoslavya'nın desteğiyle kuzeydeki Koniça'da "Hür Yunanistan Hükümeti"ni kurmuştur. Metin Toker, "Radikal Çare Sınırlardadır" , **Milliyet Gazetesi**, 03.03.1992, s. 12.

genellikle Yanya bölgesinde, onun kuzeyindeki Arnavutluk-Yugoslavya sınırını oluşturan Koniça'dan⁵⁸ izlemiş ayrıca Batı Trakya bölgesindeki gelişmeleri de takip etmişti⁵⁹.

Yukarıda belirtildiği üzere Toker, özellikle Atina'dan itibaren Yunanistan'ın bütün kuzey bölgesini dolaşmıştır. Bazen ateş hattında bulunmuş, bazen çatışmaların yaşandığı bölgelerden uçak ile geçmiş⁶⁰, bazen de isyancıların tehdidi altındaki kasabalarda sabahlamıştır. Milli Hükümetin resmi yetkililerinden, isyancılara ve köylülere kadar her iki taraftan insanlarla ve her sınıf halkla temas etmiştir⁶¹.

Toker'e göre II. Dünya Harbi'nden sonraki yeni batı dünyasında, Yunanistan ve Türkiye "Balkanlar'da demokrasinin kalesi" olarak kabul edilmişlerdi. Ancak 1947'de Yunanistan, batı dünyası için yok olmak tehlikesi ile karşı karşıyaydı. Batı demokrasisinin Balkanlar'daki kalesini yıkmak isteyen kuvvet ise Yunanistan'ı içeriden ele geçirmek isteyen Sovyet Rusya idi. Bu amaç uğruna Sovyet Rusya Arnavutluk, Yugoslavya ve Bulgaristan'da çeteler teşkil etmiş, bu çeteleri dağlık ve ormanlık arazilerden Yunanistan'a sokmuştu.

Dışarıdan idare edilen komünist çeteler, tüm Kuzey Yunanistan'da emniyet ve asayişi yok etmişti. Yunan ordusu bunlarla başa çıkamadığı için çeteciler, muhtelif köyleri hâkimiyetleri altına almışlar buraları haraca bağlamışlar ve böylece ülkedeki üretim de düşmüştü. Buna karşın Yunanistan'daki Milli Hükümet köylüleri

⁵⁸ Koniça, iç savaşın en ziyade verildiği yer ve asi hükümetin merkez noktasıdır. Nitekim Genel Markos'un kuvvetleri, hükümet kuvvetleri karşısında sıkıştıkları anda Yugoslavya lideri Tito'nun yardımıyla kendilerine açık olan Arnavutluk ve Yugoslavya sınırlarına geçerek baskıdan kurtuluyor, oralarda yığınak yapıp, silah ve yiyeceklerini sağlıyorlardı. Toker, **a.g.m.**, s. 12.

⁵⁹ Metin Toker, "İyi Komşu Dediğin Böyle Olur", **Milliyet Gazetesi**, 08.04.1990, s. 10; Metin Toker, "1947'de Yunanistan'daki Savaş Muhabirliğimle Meslekte Köşeyi Dönmüş Oldum", **Milliyet Gazetesi**, 05.09.1983, no: 12869, s. 10.

⁶⁰ Toker, Atina'dan Yanya'ya iki Amerikalı gazeteciyle birlikte bir askeri sıhhiye uçağıyla seyahat etmiştir. Metin Toker, "Bir Yunan Uçağında Savaşları Takip Ettim", **Cumhuriyet Gazetesi**, 27.07.1947, no: 8244, s. 1,3; Metin Toker, "Yunanistan'da 20 Gün Kalarak Neler Öğrendim?", **Cumhuriyet Gazetesi**, 08.08.1947, no: 8256, s. 1,4.

⁶¹ Esir düşen Yunanlı çetecilerle görüşen Toker'in izlenimleri şu şekildedir: "Bu esirlerin çoğu cahil, niçin savaştığını bilmeyen, tarlasında çalışırken ya zorla ya da kandırılarak çetelere sokulan basit köylülerdir. Çetecilerin arasında, çok sayıda kadın da bulunmaktadır. Özellikle yabancı ajanlar, sıradan halka para, toprak ve saadet önererek Sovyet cenneti hayaline kapılmalarını sağlamaya çalışmaktadırlar..." "...Bunların bir kısmını komünizm nedir bilmeyen cahil köylüler, bir kısmını sol temayüllü köy öğretmenleri, geri kalanını da yollarını sapmış eski subaylar teşkil ediyor. Hepsi Yunanlı, fakat yabancı ajanlar tarafından kullanıldıkları da muhakkak!" Metin Toker, "Esir Düşen Yunanlı Çetecilerle Görüşüm!", **Cumhuriyet Gazetesi**, 30.07.1947, no: 8247, s. 1,4; Toker, "Yunanistan'da 20 Gün Kalarak...", s. 1,4.

himaye edemediği halde onların çetelere haraç vermemelerini istemiş, bunu yapanlara ise “işbirlikçi” gözüyle bakmıştı. Bu durumda halk iki kuvvet arasında kalmıştı⁶². Hükümetin haksız yere köylü üzerinde sert tedbirlere başvurması, çetelerin daha fazla artmasına neden olmuştu. Toker’e göre Yunanistan’da öyle çetelere rastlanmaktaydı ki bunlar sadece eşkıya idi ve siyasetle hiçbir ilgileri yoktu. Bu çeşit çetelerin amacı köyleri basıp yağma etmek, yollarda adam soymak kısacası tehlikeli de olsa çalışmadan bol para kazanmaktı. Toker bu tür eşkıya çetelerinin sayısının komünist çetelerin sayısından daha fazla olduğunu ancak bu eşkıya çetelerinin yaptıklarının da tümünden komünist çetelerin defterine eklenmekte olduğunu belirtmiştir⁶³.

Toker, 1947 tarihinde yerinden izlediği Yunanistan’daki iç savaşı, gelecekte 1990’lı yıllarda Türkiye’nin Doğu bölgesinde hızını gittikçe arttıran PKK terörü ile mukayese edecek ve Türkiye’nin güvenliği açısından PKK terörünün nasıl bertaraf edilmesi gerektiğini gazete sütunlarından anlatmaya çalışacaktır.

Buna göre Toker Yunanistan’daki gözlemlerine dayanarak Türkiye’deki PKK sorununun ülke içi ve dışı olmak üzere iki kısma ayrılıp ona göre çözümlenmesi gerektiğini savunacaktır. Zira terör faaliyetleri dünyadaki gelişmelere paralel olarak herhangi bir dış destek bulmadan yürütülebilecek girişimler değildir. Bu doğrultuda ülke dışında bulunan terör kampları ya da faaliyetleri askeri bir güçle değil de uluslar arası temaslar sonucunda siyasi bir baskı ile ortadan kaldırılmaya çalışılmalı ülke

⁶² Toker bu durumu şu şekilde özetlemektedir: Çeteciler, Yunan Hükümet Ordusu ile gerilla harbinde bulduktan sonra, hızlı bir şekilde, Yugoslavya, Arnavutluk ve Bulgaristan’a çekilmektedirler. Baskın harekâtıyla köylere inip ihtiyaçlarını gidermeyi ve yol kesip propaganda yoluyla halkı kendi yanlarına çekmeye çalışan çeteciler, başarılı olmadıklarını düşündükleri zaman ise masum insanları ya öldürmekte ya da mallarını tamamen yok etmektedirler. Ertesi sabah ise bölgeye gelen hükümet kuvvetleri halka “Sizler, asileri beslediniz... Sizler, komünistsiniz...” diyerek önce dayak sonrasında ise hapse atmaktadırlar. Toker’e göre ise bu köylüler iki dere arasında kalmışlardır. Şayet evini basan asilere yardım etmezse canından ve malından olacaktır. Yardım ederse bu seferde Hükümet kuvvetleri tarafından “komünist asilere” yardım ve yataklık suçundan önce dayak ve işkenceye maruz kalacak sonra da hapse atılacaktır. İşte bu yüzden köylülerin birçoğu canını kurtarabilmek için malını ve toprağını geride bırakarak o an için güvenli sayılabilecek şehirlere göç etmişlerdir. Toker’e göre komünistlerle işbirliği yapmak suçundan itham edilen bu masum köylülerin hiçbir suçu yoktur. Toker sormaktadır: “İşbirliği yapmayıp da ne yapacaklardır? Hükümet ordusunun mukabele edemediği bu silahlı vahşi çetecilere karşı silahsız masum halk mı karşı koyacaktır?” diye düşünmektedir. Metin Toker, “Bir Yunan Uçağında Savaşları Takip Ettim”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 27.07.1947, no: 8244, s. 1,3; Metin Toker, “Çeteler, Batı Trakya’da da Katliama Başladılar”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 28.07.1947, no: 8245, s. 1,3; Metin Toker, “Yunan Çeteleriyle Ordu Arasında Ezilen 100.000 Türk”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 03.08.1947, no: 8251, s. 1,2.

⁶³ Toker, “Yunanistan’da 20 Gün Kalarak...”, s. 1,4.

içindeki sorun ise askeri girişimler, demokratik atılımlar ve ekonomik tedbirlerle hepsi bir arada yürütülerek sonuca gidilmeliydi. Bu mücadele de “terör yani savaş ekonomisi” ile insan ve toplum psikolojisi de göz önünde bulundurulması gereken esas konulardı.

1948 yılında ise Toker, bir ay boyunca Türk Hava Kurumu’nun iki kişilik, üstü açık, pırpırlı Magister tipi ufak uçağı ile Anadolu’yu: Konya, Adana, Antakya, Gaziantep, Şanlıurfa, Malatya, Elazığ, Çorum ve Samsun’u dolaşmış ve gördüklerini “Uçakla Yurd Turu” başlığıyla *Cumhuriyet* gazetesi okuyucularının beğenisine sunmuştur. Toker ile birlikte uçuş ekibinde Sabiha Gökçen de yer almıştır.

1.2.3. Uçakla Yurt Turu: 66 Yıl Önceki Anadolu’dan Görünüm

Toker’in uçakla gerçekleştirmiş olduğu yurt turunda, gezip gördüğü şehirlerden birkaçı hakkındaki düşünceleri şu şekildeydi:

Konya: Toker’e göre Konya, ihmal edilmiş Anadolu şehirlerinden biriydi. Yollar, oteller, lokantalar kötü durumdaydı. Yetkililere göre ise bunun tek nedeni parasızlıktı. Ancak Toker’e göre ülkenin birçok köşesi buğday sıkıntısı çekerken Konya, müşterisini bekleyen muazzam buğday yığınlarıyla doluydu. Toker bu durumu şu şekilde belirtmektedir: *“Her yer tıka basa buğday dolu. Şehrin meşhur buğday pazarında bu kıymetli meta, İstanbul’da bir balık akını esnasında palamut satılır gibi, muamele görüyor. Her tarafta yığınlara, dolu çuvallara rastlanıyor...”* Ayrıca *“...bölgede Meram adı verilen bir sayfiye yeri var. Bölgeye Karadeniz havası vermiş. Konya ovası insan teşebbüsü eksikliğinden sulanamıyor ama şehir, elektriği bir bakıma su gücünden sağlıyor. İçme suyu da mükemmel...”* demiştir⁶⁴.

Toker’e göre doğa, Konya’da cömert davranmasına karşın hükümet ve Konya halkı, insan eliyle yapılması gerekenlerin birçoğuna teşebbüs dahi etmemiştir. Buğday üretimi çok olmasına karşın, bölgede sulanan alan çok azdır. Üretilen

⁶⁴ Metin Toker, “Konya Müşteri Bekleyen Muazzam Buğday Yığınlarıyla Dolu! ”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21.05.1948, no: 8538, s. 1, 2; Metin Toker, “Konya’da Günün Dedikodu Mevzuu ”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22.05.1948, no: 8539, s. 2.

buğday ise diğer bölgelere rahatça taşınmadığından yine aynı bölgede atıl bir vaziyette bulunmaktadır.

Nitekim Toker'e göre Ankara ile Konya arasında bozuk bir yol bulunmaktadır ve bu yolda ulaşım altı saatte sağlanmaktadır. Şehrin köylerle bağlantısı ise çok kötü durumda bulunmaktadır. Ankara ile Konya arasındaki tren yolu ise tren birçok farklı noktaya da uğradığından dolayı aynı yolu yirmi dört saatte kat etmektedir. Toprak Ofisi, Konya'dan aldığı buğdayın sevkıyatını yolların bozukluğu yüzünden kamyonla yapamamaktadır. Bu yüzden de tren ulaşımı tercih edilmektedir. Ancak bu vagonların sayısı ise çok yetersiz durumdadır⁶⁵, demiştir.

Aradan geçen uzun müddet sonunda kara, hava ve tren yollarındaki gelişmeler sayesinde ulaşım problemini çözmüş olan Konya şehircilik açısından da modern bir görünüme kavuşmaktadır. Yapılan sulama kanalları ve modern sulama teknikleri vasıtasıyla da tarımdaki sulama problemini halletmesi beklenmektedir. Buna karşın yakın gelecekte ülkenin tümünde yaşanması ihtimal dâhilinde olan bir kuraklık ve susuzluk tehlikesi Konya için de bulunmaktadır.

Adana - Çukurova: Toker'e göre Çukurova, tarımda Türkiye'nin geleceğiydi. Bu yüzden de en kısa zamanda bir taraftan sulanan toprak miktarı arttırılmalı diğer taraftan da hükümet tarafından bölgedeki su taşkınlarına karşı önlem alınmalıydı. Çünkü Çukurova davası bir bereket davasıydı. Toker için bu bölgeye yatırılacak her para altın yumurtlayan tavuk kadar verimli olacaktı. Zira Çukurova tüm Türkiye'yi kalkındırabilirdi. Diğer taraftan Toker, bölgede topraktan büyük gelirler elde eden ancak bunları hesapsızca harcayan "Hacı Ağa" lakaplı tipleri eleştirmiştir⁶⁶.

O günden bugüne Çukurova belki tüm Türkiye'yi kalkındıramamıştır ama tarımsal faaliyet ve bunun ekonomik getirisi açısından bölge için büyük bir önem arz etmeyi sürdürmüştür. Bölgede geçmişte görülen Hacı Ağa lakaplı tiplere ise artık rastlanmamaktadır.

⁶⁵ Toker, **a.g.m.** , s. 2.

⁶⁶ Metin Toker, "İki Tane Çukurova'ya Sahip Olmanın Yolu" , **Cumhuriyet Gazetesi**, 25.05.1948, no: 8542,s.2.

Hatay: Toker'e göre Hatay, Türkiye'ye ilhak edildikten sonra kendi haline bırakılmıştır. Hatay'ın kalkınması için bir hamlede bulunulmadığı gibi eskiden kalan yatırımlar da bakımsızlıktan harap hale gelmiştir. Oysaki Toker'e göre Hatay'ın kalkındırılması Türkiye için sadece bir vazife değil aynı zamanda bir borç ve saygınlık meselesiydi. Şayet Hatay'da yatırımlar yapılmış olsaydı “...*menfaatlere dayanan başka bir idareyi tatmış hafif karakterli kimseler bile, Türkiye'ye candan bağlanabilirdi*” demiştir. Toker, bu konuda yani Hatay'daki Türk idaresinin başarısızlığına dair birkaç örnek vermiştir⁶⁷.

Toker'in Hatay'da dikkatini çeken noktalardan bir diğeri ise sokakta en çok konuşulan dilin Türkçe değil de Arapça olması olmuştur. Hatta Toker, Arapçanın bölgede egemen dil olduğunu belirtmiştir. Toker'e göre Hatay'ın kalkındırılması yönünde ümitleri ayakta tutan hamle ise İskenderun Limanı'dır⁶⁸.

İskenderun Limanı, Toker'in de belirttiği üzere Hatay ve bölge ekonomisine büyük bir katkı sağlamaktadır. Geçmişten günümüze dek uygulanan iç ve dış politikaların sonucu olarak ise bölgedeki Arap kültürünün baskınlığını sürdürdüğü belirtilebilir.

Urfa: Toker'in Urfa'da en çok dikkatini kaçakçılık, derebeylik düzeni ve Cumhuriyet kanunlarının bölgede yerleşmemiş olması çekmiştir.

Toker'e göre Urfa'daki kaçakçılar, Suriye'ye özellikle buğday, yağ ve canlı hayvan götürmektedir. Geri dönerken ise yanlarında her renkten ipek, kadife, çakmak taşı, çakmak, ayakkabı, çanta kısacası her türlü eşyayı getirmektedirler. Bu kaçak getirilen eşyalardan kaliteli olanları Türkiye'nin batısına yine kaçak yollardan

⁶⁷ Toker'in Hatay'daki Türk idaresinin başarısızlığı konusundaki birkaç örneği şu şekildedir: Hatay, Fransız mandası altındaki Suriye'ye bağlı iken İskenderun ile Antakya arasında Haleb'e kadar uzanan Fransızlar tarafından yapılmış bir asfalt yol bulunmaktaymış. Fransızlar, bu yolun kenarında en ufak bir otun dahi ortaya çıkmasına izin vermezlermiş. Oysaki Türk idaresinde bu durum değişmiş. Yol üzerinde delikler bulunduğu gibi bir zaman bitmeyen otların yerine ise neredeyse ağaçlar ortaya çıkmaya başlamış. Bu durum sadece yolların bakım ve düzeni ile sınırlı kalmamış. Hatay, eskiden Suriye'nin gözde bir sayfiye yeri olarak öne çıkmaktaymış. Bu doğrultuda Hatay, turist çeken, eğlence yerleri bol bulunan, otelleri rahat, lokantaları temiz olan insanları kolaylıkla geçinen bir yer konumundaymış. Ancak sonrasında bu vasıflarını kaybetmiş. Çünkü Hatay'daki Ermeni, Rum ve Yahudiler bölgeden ayrılmış yerlerine gelenler ise onların oluşturmuş olduğu dinamik yapıyı sürdürmemişlerdir. Metin Toker, “10 Senede Hatay İçin Hiçbir Şey Yapmadık!” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 02.06.1948, no:8550, s. 1, 4.

⁶⁸Toker, **a.g.m.** , s. 4.

satılmak üzere götürülürken, kalitesiz olanları ise genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu şehirlerindeki işportacı tezgâhlarında yerlerini almaktadır. Toker'e göre bu tezgâhlarda yer alan ürünlerin fiyatları neredeyse sudan ucuzdur⁶⁹.

Bu arada Toker'e göre Urfa'daki köylünün durumu çok kötü durumdadır. Köylü, ağası için en geri metotlarla toprakta çalışmaktadır ve kerpiç evlerde hayvanlarıyla beraber yaşamaktadır. Devlet çiftçiliği hariç buraya makine girmemiş, ekili arazi oranı düşük, ekili olanlarda ise üretim düşüktür. Toker'e göre Türkiye'de toprak reformunun en fazla şart olduğu bölge burasıdır. Ancak köylünün ağasına karşı korunması şartıyla. Yoksa her şey, az zamanda eski haline döner, demiştir.

Zira köylüler, burada tam anlamıyla derebeyinin esiridir. Köylü, ağası için çalışmaktadır. Ağası da onun ihtiyaçlarını karşılayıp, devlet kapısındaki işlerini görmektedir. Örneğin köylüyü, ağa evlendirdiği gibi cenazesini de o kaldırtmaktadır. Bölgede çok eşli evlilik ve çok çocuk yapmak ise gelenek haline gelmiştir.

Toker'e göre ayrıca bölgede, Türkiye Cumhuriyeti'nin kanunları pek geçmediği gibi Atatürk İlke ve İnkılâpları da bölgeye sirayet etmemiştir. Toker bu duruma örnek olarak özellikle kılık kıyafet kanunu üzerinde durmuştur: *“Halk sokaklarda entari ile dolaşıyor, kadınlar çarşafa bürünüp, peçe takıyor, erkekler ise şapka giymemekte ısrar ediyor”* demiştir⁷⁰.

Geçmişten günümüze bölge de makineli tarıma geçilmiş ve ekili arazi oranı da geçmişe kıyasla bir hayli artmıştır. Buna karşın bölge de kısmen de olsa ağalık kültürünün ve kaçakçılığın devam ettiği ayrıca bir takım aşiretler temel alındığında giyim kültürünün de değişmediği görülmektedir.

Samsun: Toker bu seyahat esnasında Samsun'a gelirken biraz endişelidir. Zira Karadeniz sahili boyunca bölgede bir açlık tehlikesinin var olduğu ve gıdasızlıktan insanların yaşamlarını yitirdikleri yolunda çıkan söylentiler bu dönemde sıkça konuşulan konulardan biri olmuştur.

Samsun'u gezip gören Toker'e göre bölgedeki gıda sıkıntısının birkaç nedeni bulunmaktadır: Öncelikli neden ise insanlardaki çalışma isteksizliğidir.

⁶⁹ Metin Toker, “Bütün Cenup Vilayetleri Kaçak Eşya İle Dolu” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 08.06.1948, no:8556, s. 4.

⁷⁰ Toker, **a.g.m.** , s. 2.

Toker'e göre Samsun bölgesinde sadece kadınlar çalışmaktaydı. Erkeklerde ise çalışma azmi ve isteği bulunmadığından dolayı üretim büyük oranda düşmekteydi. Diğer taraftan kıyı bölgelerinde verimli arazi miktarı düşüktü. Üstelik herkes tütün üretimine yöneldiğinden dolayı tütün elde kalmış ve bu yüzden de köylünün elinde peşin para neredeyse kalmamıştır. Tüm bunlara karşın köylü özellikle de yörenin erkekleri kıyıda biraz geride kalan verimli topraklara gidip çalışmayı düşünmemişlerdir. Toker'e göre kışı geçirmek için devlet yardımıyla elde edilecek biraz gıda ve kömür onlar için yeterlidir⁷¹.

Günümüzde de kadınların erkeklere oranla toprak ve hayvancılıkla daha çok uğraştıkları buna karşın özellikle bekâr erkeklerin çalışmak ya da yeni bir hayat kurmak amacıyla büyük şehirlere göç ettikleri ayrıca bölgede tütünden ziyade fındık ekimine doğru bir yönelişin olduğu görülmektedir.

Toker ayrıca uçakla yurt turu seyahati esnasında havaalanlarını özellikle de İskenderun, Antep, Urfa, Sivas ve Samsun hava meydanlarını yetersizlikleri bakımından eleştirmiştir⁷². Buna karşın günümüzde yukarıda da belirtildiği üzere havayolu taşımacılığı ve hizmetleri büyük gelişmeler göstermiştir. Toker, 1948 yılında uçak ile gerçekleştirdiği bu Anadolu turunu, 1984 yılında aynı istikameti takip ederek bu sefer karayolu ile dolaşacaktır⁷³.

1949 tarihinde ise Toker, Suriye'deki Hüsnü Zaim İhtilali'ni yerinden takip etmek için bölgeye gidecek ve bu seyahat esnasında Orta Şark'ta, on beş günde, beş memleket ve on dört şehri (Şam, Humus, Hama, Halep, Lazkiye, Der'ay, Amman, Eriha, Eski Kudüs, Yeni Kudüs, Telaviv, Yafa, Hayfa, Beyrut) dolaşarak gerek bölgedeki gelişmeler gerekse de bölgenin Türkiye'ye bakışı hakkında bilgi edinecektir.

⁷¹ Metin Toker, "Samsun Köylerindeki Açlık Hikâyesi" , **Cumhuriyet Gazetesi**, 28.06.1948, no:8576, s. 1, 4.

⁷² Metin Toker, "Hava Meydanlarımızın Hali Pürmelâli" , **Cumhuriyet Gazetesi**, 09.07.1948, no:8587, s. 1, 4.

⁷³ Metin Toker, "Değişenler Arasında Değişmeyen" , **Milliyet Gazetesi**, 07.10.1984, s. 6.

1.2.4. Orta Şark'ta Bir Türk Muhabir

Toker bu seyahatte Suriye, Ürdün, Filistin, İsrail ve Lübnan'ı ziyaret etmiş, Suriye'de Hüsnü Zaim İhtilâli'ni ve Ortadoğu'da yeni kurulan İsrail Devleti'nin durumunu yerinden takip etmiştir.

İlginç olan nokta ise Toker'in bu seyahati esnasında “*Ben Türk gazetecisiyim*” cümlesini sihirli bir cümle olarak gördüğünü ve Orta Şark'ta gittiği her yerde büyük bir nezaket ve hüsnü kabulle karşılandığını belirtmesidir.

Toker: “*Ben Türk gazetecisiyim, cümlesini başımızın sıkıştığı her yerde kullandık ve bunu kullandığımız her yerde bütün kapılar açıldı*” demiştir⁷⁴.

Bu durum Türkiye'nin 1940'ların sonunda Orta Doğu'da büyük bir saygınlığı olduğunu ve bu prestijin sağladığı maddi ve manevi güce sahip bulunduğunu göstermektedir. Bu itibarın ise birkaç nedeni bulunmaktadır. Birincisi Türkiye'nin Osmanlı'nın bir devamı olarak kabul görmesi yani onun mirasından faydalanmasıdır. Zira aynı durum Osmanlı hinterlandındaki tüm coğrafya için de örneğin Balkanlar'da da geçerlidir. İkincisi Türkiye'nin Milli Mücadele Dönemi'nde emperyalist olarak adlandırılan güçler karşısında vermiş olduğu bağımsızlık savaşından başarıyla çıkması ve sonrasında Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirmiş olduğu bir dizi inkılâp hareketinden kaynaklanmaktadır.

Toker, muhtelif yerlerde, muhtelif kimselerin “... *Ne mesut milletsiniz, kuvvetlisiniz ve kendinize güveniyorsunuz. Keşke, Allah bize de bir Mustafa Kemal nasip etse...*” diye hayranlıklarını ve duygularını gıptayla belirttiklerini aktarmaktadır⁷⁵.

Toker, bölgede yaptığı gözlemler sonucunda şu kanaate varmıştır: “*Bütün Yakın Şark'ın gözü bizde bulunuyor. Ne zaman bir inkılâp hareketine geçseler, derhal bizim izimizden yürümek için gayret sarf ediyorlar ve yaptıkları işi, milli mücadelemize benzetmekten zevk alıyorlar... Diğer taraftan Türkiye'ye karşı olumsuz duygular besleyen de yok değil... (Buna karşın) Türkiye, daha uzun seneler*

⁷⁴ Metin Toker, “15 Günde 5 Memleket, 14 Şehir Gezdim” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 21.04.1949, no:8870, s.2.

⁷⁵ Toker, **a.g.m.** , s. 2.

bütün Yakın Şark'ın nazarında kalkınmanın ve garphlaşmanın, ileri hamlenin sembolü olarak kalacaktır... ” demiştir⁷⁶.

Suriye - Şam: 1949 Mart'ının son gecesi, İstanbul'daki Tokatlıyan Oteli'nin pavyonunda devrin ünlü piyanisti Perez'in nağmeleriyle vals öğrenmekte olan Toker, gazeteden gelen bir telefon ile dansı bırakmış ve PANAM (Pan American) uçağı ile sabaha karşı saat 02.30'da Şam'a doğru yol almıştır⁷⁷.

Şam'da Hüsnü Zaim isimli bir albay, sonradan Suriye'de seri haline gelecek olan askeri darbelerden ilkinin yapmış ve Şükrü el-Kuvvetli'yi devirerek iktidarı ele geçirmiştir. Albay Hüsnü Zaim Türkiye'de Harbiye'de okumuştur, eşi ise bir Türk'tür.

Sabaha karşı Şam'a varan Toker, ilk olarak darbe lideri Albay Hüsnü Zaim ile görüşebilmek için girişimlerde bulunmuştur. Darbe sonrası kendisini albaylıktan mareşalliğe terfi ettirmiş olan Hüsnü Zaim ise gerek Türkiye'ye duyduğu yakınlık ve gerekse de darbe sonrası Türkiye'nin desteğini elde edebilmek için Toker'in yani bir Türk gazetecinin teklifini kabul etmiştir.⁷⁸

Bu görüşmede Hüsnü Zaim, Toker'e: Eski hükümeti zalim, hain ve komünist ortağı olduğu için devirdiklerini; hareketlerinde Filistin meselesinin de etkin olduğunu; yeni seçimlerin iki aya kadar yapılacağını; Türkiye ile iyi ilişkiler arzuladıklarını ve iki ülke arasında sorun teşkil eden İskenderun meselesinin de ortadan kaldırılacağı yönündeki fikirlerini beyan etmiştir⁷⁹.

Toker'e göre Suriye'deki ihtilal “*dünyanın en garip ihtilali*”dir. Çünkü iktidar ihtilalcilerin eline geçmiş, meşru meclis fesh edilmiş ancak hiç kimsenin burnu kanamadığı gibi her tarafta da tam bir sükûnet sağlanmıştır. Üstelik ülkenin her noktasında ihtilalciler lehine gösteriler yapılmıştır. İlk gün alınan sıkı tedbirler ise yavaş yavaş gevşetilmiş ve ordu kışlasına dönmeye başlamıştır.

⁷⁶ Toker, **a.g.m.** , s. 2.

⁷⁷ Metin Toker, “Kudüs Yolunda” , **Milliyet Gazetesi**, 12.03.1993, s. 12.

⁷⁸ Toker, **a.g.m.** , s. 12.

⁷⁹ Metin Toker, “Albay Zaim'in Gazetemize Dün Verdiği Beyanat” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 04.04.1949, no:8853, s.1, 3; Metin Toker, “Görülmemiş Bir Diktatör” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 07.04.1949, no:8856, s.1, 4.

Peki, “Eski hükümetin hiç mi taraftarı yoktu?” diye soran Toker, bir süre sonra yaptığı gözlemler sonucunda cevabı yine kendisi vermiştir. Toker’e göre: “Devrilen rejim, Suriyelilerin mutlak ekseriyeti tarafından takbih edildiği için millet asi komutanın yanında yer almış, bilhassa gençlik kendisini desteklemiş, kanlı hadiseler olmamıştır. Sonra unutmamak gerekir ki ordu, Suriye’de tek kuvvettir ve onun hemen bütün mensupları Hüsnü Zaim’i hakikaten sevmekte ve takdir etmektedirler. Nihayet hükümet darbesinin çok iyi hazırlandığı, kimseye hareket için zaman bırakılmadığı derhal vaziyete hâkim olunduğu da hatırdan çıkarılmamalıdır... Aynı zamanda halk, eski iktidar liderinin keyfi idareye başvurmasına, her işe karışmasına, yakınlarının ceplerini doldurmasına ve memurların suiistimallerine göz yummasından da şikâyetçiydi...” demiştir⁸⁰.

Toker’e göre gerek Hüsnü Zaim’in kendisi gerekse de Suriyeliler, bu askeri darbe girişimini Türkiye Cumhuriyeti’ndeki Atatürk Devrimi’ne benzetmeye çalışmakta ve bundan da büyük bir mutluluk duymaktadırlar. Oysaki Toker’e göre Suriyeli İhtilalci Albay, Atatürk’ü değil de Arjantin diktatörü Peron’u çağrıştırmaktadır⁸¹.

Suriye’deki askeri darbe hareketi, bir ordunun siyasete karışması, bir ordu kumandanının askerlerine dayanarak hükümeti devirmesi ve iktidarı ele geçirmesidir. Yalnız devrilen rejim, Suriyelilerin mutlak çoğunluğu tarafından beğenilmediği için millet, asi kumandanın yanında yer almıştır. Ordu, milletin arzusunu gerçekleştirmiştir, sonucuna varılmıştır.

Bu noktada, Toker’in aklına kendisinin cevabını veremediği bir soru takılmakta, “Yarın ordu, milletin arzularını değil de kendi şefinin arzularını gerçekleştirmeye kalkışırsa ne olacak?” sorusudur.

Ürdün - Amman: Toker, kısa bir süre sonra Şam’dan Amman’a geçmiş ve Türkiye’yi ziyareti sırasında tanımış olduğu yaveri vasıtasıyla Ürdün Kralı Abdullah ile görüşmüştür⁸².

⁸⁰ Metin Toker, “Suriye’den Mektuplar: Sansür’den Kaçırılan İlk Mektup” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 06.04.1949, no:8855, s.1, 4.

⁸¹ Toker, **a.g.m.** , s. 4.

⁸² Metin Toker, “Amman da Bir Gece” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 22.04.1949, no:8871, s.4.

Toker'in izlenimlerine göre Amman'da en çok göze batan şey etraftaki asker sayısı ile İngiliz markalı askeri teçhizatlardır. Bunun dışında İngilizler tarafından inşa edilmiş asfalt yollarda dolaşan lüks Amerikan arabaları da Amman'da en çok bulunan nesnelere arasında yer almaktadır.

Toker'e göre Ürdün yapay bir devlettir. Bu yüzden de suni bir devletin iktisadi, kültürel ve sosyal durumundan bahsetmek doğru değildir. Çünkü bunlar mevcut değildir. Toker bu durumu şu şekilde özetlemektedir: *“Burası nasıl müstakil bir memleket sayılabilir? Evet, hudutları var, bir hükümet ve bir bayrak mevcut. Ama bunlar sizi, üstünde bulunduğunuz toprakların başlı başına bir devletin kurulmasına yeter ve elverişli olduğu hususunda ikna edemiyor...”* demiştir⁸³.

Toker, Amman'daki görüşmeleri sonucunda, Kral Abdullah'ın da tavsiyesi üzerine Kudüs'ün Arap tarafını görmeye karar vermiştir. Toker, Amman'dan Eski Kudüs'e giderken Eriha'da, Yahudilerin etkisi sonucunda Filistin'den kaçarak gelenlerin oluşturduğu bir Arap mülteci kampını da ziyaret etmiştir⁸⁴. Toker'e göre Arap mülteciler, çok zor şartlar altında yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Toker, Arapların denetimindeki Eski Kudüs'ü dolaştıktan sonra Kral Abdullah'ın yardımcı olması için görevlendirdiği yetkililerden, kendisine, Kudüs'ün öteki tarafına yani Yahudi kesimine de gitmek için yardımcı olmalarını istemiştir. Buna karşın yetkililer ancak sınıra kadar yardımcı olabileceklerini daha ötesine ise bir şey yapamayacaklarını belirtmelerine karşın Toker şansını denemeye karar vermiştir.

Kendisinin her zaman belirttiği gibi şans bir kez daha Toker ile birlikte olmuştur: *“Sınır kapısına geldim. Etrafıma bakıyorum. Aa, iki iskemle üzerinde iki Türk oturuyor. İkisini de tanıyorum. Hüseyin Cahit Yalçın – BM heyeti başkanı– ve genç diplomat yardımcısı Orhan Eralp. Aman! Öpüşme, koklaşma... “Beni Yahudi tarafına geçirir misiniz?” Tabii... Sınır onlardan soruluyor. BM'den refakat verdiler. Geçtik... Kalacağım oteli bile onlar ayarladılar. King David⁸⁵.”*

⁸³ Toker, **a.g.m.**, s. 4.

⁸⁴ Metin Toker, “Arab Mültecileri”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 24.04.1949, no:8873, s.4.

⁸⁵ Toker, “Kudüs...”, s. 12.

İsrail – Kudüs: Kudüs şehrinin yarısı Arapların diğer yarısı ise Yahudilerin elinde bulunmaktadır. Aradaki irtibat Birleşmiş Milletlere bağlı bir komisyon tarafından sağlanmaktadır. Eski Kudüs ile Yeni Kudüs'ü ise birbirinden bir sur ayırmaktadır ve ibadet yerleri ile ağlama duvarı surun içinde bulunmaktadır.

Toker'in gözlemlerine göre Arapların elinde bulunan Eski Kudüs, tamamen bakımsız ve harap bir durumdayken, Yahudilerin elindeki Yeni Kudüs her ne kadar savaşın izlerini taşıyor olsa da modern binaların yükselmekte olduğu yeni ve güzel bir şehir konumundadır⁸⁶. Diğer taraftan Yeni Kudüs'te çalışanların birçoğu Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelmiş Yahudilerden oluşmaktadır ve bunlar genellikle aralarında Fransızca, Almanca ya da İngilizce dilleri vasıtasıyla anlaşmaktadırlar. Henüz İsrail'in resmi dili olan İbraniceyi ise öğrenememişlerdir⁸⁷.

Toker'in İsrail'de dikkatini çeken bir diğer husus ise İsrail'deki fiyatlardır. Toker'e göre İsrail, dünyanın en pahalı ülkesi konumundadır⁸⁸. Ülkenin ekonomisi ise üretim ve ihracattan çok dış yardımlara dayanmaktadır⁸⁹.

Ortadoğu seyahati sonrasında aynı yıl yani 1949'un kasım ayında, yedek subay okulu için Ankara'ya giden Toker, 1950'nin ilkbaharında tekrar İstanbul'a dönmüştür. Toker, piyade asteğmeni olarak Selimiye'deki topçu kursunun İngiliz öğretmeni Yüzbaşı Rogers'ın tercümanlığı görevini üstlenmiştir. Diğer taraftan Toker, *Cumhuriyet* gazetesindeki görevini de sürdürmeye devam etmiştir. Toker asker olduğu için siyasi bir yazı yazamaz, siyasi bir haber takip edemez ve siyasi gezilere katılamazdı; kısacası gazete sütunlarında ne ismi geçecek ne de dışarıda göze batacak hareketlerde bulunacaktı. Buna karşın 1950'nin seçim dönemine denk gelen günlerde sorunun çözümü bulunmuş ve Toker'e gazetenin mutfak bölümünde,

⁸⁶ Toker: “*Bütün binaları taştan. Geniş asfalt caddeler, muazzam binalar, sinemalar, tiyatrolar var. Fakat daha şehirden içeri adımınızı attığınız anda, bir harp sahası dâhilinde bulunduğunuzu derhal fark ediyorsunuz. Hemen her yerde, her sokakta, her caddede harabeler, yıkık duvarlar, havaya uçmuş olan binaların enkazları görülüyor. İstisnasız her evde makineli tüfek mermisi veya şarapnel parçalarının izlerini var...*” demektedir. Metin Toker, “İsrail Toprağında” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 25.04.1949, no:8874, s.4.

⁸⁷ Toker, **a.g.m.** , s. 4.

⁸⁸ Metin Toker, “Dünyanın En Pahalı Memleketi İsrail” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 27.04.1949, no:8876, s.2.

⁸⁹ Toker: “*İsrail'in ihracatı, portakal, portakal hulasası, biraz kimyevi madde ve ecza, yontulmuş elmas... İşte, İsrail'in bütün ihracat malları hemen hemen bunlardan ibaret. Bu ihracattan ne kadar gelir temin edilebileceği de aşikâr... İsrail için dışarıdaki Yahudilerin yaptıkları yardımlar hayati önem arz ediyor...*” demektedir. Metin Toker, “İsrail Hükümetinin Karşılaştığı Müşköller” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 08.05.1949, no:8887, s.5.

seçim sayfasını hazırlama görevi verilmiştir. İş yine siyasideir ama perde arkasından herhangi bir şey belli olmaz. Toker, bu görevinde Anadolu'nun dört bir tarafına dağılarak seçim sürecini takip eden *Cumhuriyet* yazarlarının yazılarını yayınlanır hale getirmiş, sayfa düzenini çizmiş, fotoğrafları yerleştirmiş ve mürettiphane de sayfanın kontrolü işini yerine getirmiştir⁹⁰.

1950 seçimlerinin geride kalmasıyla birlikte siyasi tansiyon bir nebze olsun düşmüş ve bu arada Toker'e de gazete tarafından yeni bir görev verilmiştir. Bu yine imza gerektirmeyen ve siyasi olmayan bir iştir: Güzellik müsabakasında jüri üyeliği görevi.

1.2.5. Askerlikten Güzellik Yarışmasındaki Jüri Üyeliğine

Cumhuriyet gazetesi, Türkiye'de güzellik müsabakalarını ilk tertipleyen gazeteydi. Birinci Türkiye güzeli Feriha Tefvik de, dünya güzeli olan Keriman Halis de *Cumhuriyet* gazetesi tarafından seçilmişlerdi. Fakat sonradan bu müsabakalar dejenere olmuş ve *Cumhuriyet* gazetesi bu etkinliklerden çekilmişti. Buna karşın 1950'de rakip gazete, *Hürriyet* gazetesi, göz önünde bulundurularak *Cumhuriyet* gazetesi bu alanda bir şeyler yapması gerektiğine inanmış ve tekrar bunların tertiplenmesi işine girişmişti. Bu görev ise Toker'e verilmiş ve Türkiye güzeli bir müsabaka ile seçilmişti⁹¹.

Avrupa güzellik müsabakası ise İtalya'da San Marino Devleti'nin Rimini sayfiyesinde yapılacaktı. *Cumhuriyet* gazetesinin patronlarından Doğan Nadi, San Marino'ya da Toker'in gitmesini isteyince durum biraz karışmıştı. Zira Toker, hala askerlik görevini yapmaktaydı ve yurt dışına çıkması da neredeyse imkânsızdı. Doğan Nadi, gerekli olan izinlerin kendisi tarafından ayarlanacağını söylemesine rağmen Toker böyle bir şeye ihtimal vermemişti. Buna karşın bir hafta sonra Toker, Albay tarafından çağrılmış ve Bakanlıktan gelen yazı doğrultusunda Toker'in on gün kadar izinli olduğu ve yurt dışına da bu süre içerisinde çıkabileceği söylenmişti.

⁹⁰ Metin Toker, "Güzellik Müsabakalarının Yeniden Tertiplenmesi Kararlaştırıldı" , **Milliyet Gazetesi**, 06.09.1983, no:12870, s.10.

⁹¹ Toker, **a.g.m.** , s. 10.

Bu durum karşısında şaşırın Toker, işin aslını sonradan öğrenmiştir. Doğan Nadi önce Demokrat Partili Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce'yi aramış ancak onun hastalığı sebebiyle görevi vekâleten Samet Ağaoğlu'nun yürüttüğünü öğrenmişti. Toker'e göre işlerden fazla haberi olmayan Ağaoğlu arkadaşı Doğan Nadi'yi de kırmak istemediğinden olsa gerek gerekli izin emrini vermişti⁹².

Demokrat Parti iktidarının ilk günlerinde, Ankara'da işler tam rayına oturmadığından kimse yeni bakanın kararını sorgulamamıştı. Toker, böylece İtalya'da San Marino Devleti'nin Rimini sayfiyesinde yapılan Avrupa güzellik yarışmasına jüri üyesi olarak katılmıştı.

Avrupa'dan döndüğü zaman ise terhisine fazla bir zaman kalmamışken DP iktidarının altı aylık dönemi dört ay olarak indirmesi üzerine 31. dönem yedek subayları arasında yer alan Toker, diğer yedek subaylar ile birlikte terhis olmuş ve tekrar tam anlamıyla sivil hayata dönmüştür.

Sanırsız ki Türk basın hayatında iyi aile çocuğu olarak adlandırılan eğitilmiş ve lisan bilen genç muhabirlerin, diğer eğitimsiz ancak gözü açık ve girişken muhabirler karşısında ilk etapta haber takip ve atlatma konularında yeterli derecede başarılı olamayacakları düşünülmüştür. Bu anlayış ve durumla gerek *Son Telgraf* gazetesindeki ilk deneyiminde gerekse de *Cumhuriyet* gazetesindeki ilk zamanlarında Toker de karşı karşıya kalmıştır. Zira sonrasında kendisinin de belirttiği üzere ilk başlarda hem diğer gazetelerin eğitimsiz ancak gözü açık muhabirleri tarafından haber takip konusunda atlatılmış hem de kendi gazetesinde ilk dost kazığını yemiştir. Buna karşın Toker zamanla tecrübe kazanıp daha dikkatli olmaya başlamıştır. Zira çok daha sonraları İsmet İnönü'ye damat olduğunda ondan “*Ben hiç hata işlememiş değilimdir. Ama aynı hatayı iki defa işlememişimdir*” dediğini duyduğunda Toker'de bazen içinden, bazen de yüksek sesle “*Ben de Paşam, ben de...*” demiştir.

Şayet *Son Telgraf*'ın Yazı İşleri Müdürü Reşat (Şişman) Fevzi, Toker'i “iyi aile çocuğu” olarak görmeseydi ve Babıali'nin ihtiyacının iyi yetişmiş kişilerle olduğuna inanan Nadir Nadi, Toker'i Galatasaray Lisesindeki hocalığından tanıyor

⁹² Toker, **a.g.m.** , s. 10.

olmasaydı, Toker'in geleceği aynı olur muydu? Gene de insanların yılmamak şartıyla arzuladıkları şeylere ulaşma şansının yüksek olduğu inancındayız.

Diğer taraftan 1940'ların ikinci yarısından itibaren Babıâli'de özellikle eğitilmiş genç muhabirlerin ortaya çıkmaya başladıkları görülmüştür. Bu eğitilmiş genç muhabirler aynı Toker gibi bir taraftan yüksek eğitimlerini tamamlarken diğer taraftan da gönül verdikleri için ya da maddi ihtiyaçların zorlamasıyla basın hayatına adım atmışlardır. Dikkat çeken nokta ise bu kuşağın genellikle İstanbul'da okuyanlarının lise olarak Galatasaray, Kabataş ya da İstanbul Erkek Liselerinden mezun oldukları üniversite okuyanların da alan olarak genellikle Hukuk, Siyasal ve Tıp bölümlerini tercih ettikleri görülmüştür. Mesela Toker gibi hemen hemen aynı dönemde basın hayatına muhabir olarak adım atan gençlerden Çetin Altan'ın Galatasaray Lisesi ve sonrasında Hukuk Fakültesi'ni; Altan Öymen'in ise Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdiği diğer taraftan da yine o dönemde basın hayatına giriş yapan Abdi İpekçi'nin Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra Hukuk Fakültesi'ne; Bedii Faik ve Cüneyt Arcayürek'in Tıp Fakültesi'ne, Hasan Pulur'un ise yine Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırdıkları ancak sonrasında okumaktan vazgeçtikleri ya da başka bir söylemle gazetecilik mesleğinin ağır bastığını söyleyebiliriz. İyi bir eğitim alan ve hele ki yabancı bir dile vakıf olan bu genç muhabirlerin zamanla kendi kültür ve eğitimleri ile doğru orantılı olarak basın hayatında görevlendirildikleri dikkat edilmesi gereken bir başka husustur. Zira Toker'de bu türden özellikleriyle doğru orantılı olarak hem Beyoğlu hem de Meclis muhabirliği görevlerinde bulunmuş ayrıca gazetesi tarafından yabancı dil bilmesinin de avantajıyla Avrupa ve Ortadoğu'da bir takım gelişmeleri takip etmekle görevlendirilmiştir. Yine o dönemdeki gazete sahiplerinin de genellikle gazetecilik mesleğine gönül vermiş ve belli bir eğitim seviyesine ulaşmış kişilerden oluşmaya başladığını görmekteyiz. Mesela Hürriyet gazetesi sahibi Sedat Simavi, Cumhuriyet gazetesi sahibi Nadir Nadi ve Milliyet gazetesi sahibi Ali Naci Karacan Galatasaray Lisesinden mezun olmuşlardır. Bu durumun gazetecilik mesleğine olumlu bir katkıda bulunacağını söylemek yanlış olmasa gerekir.

1.3. Metin Toker'in Siyasi Muhabirlik Hayatı ve Siyasi Gelişmeler

1.3.1. Metin Toker'e Göre İnönü'nün Demokratik Rejime Geçiş İsteği ve Siyasi Gelişmeler

Atatürk'ün liderliğinde önce I. Dünya Harbi'nin galip Batılı güçlerine karşı Anadolu'yu kurtarma mücadelesi veren ardından da yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni modern çağdaş dünyaya uyum sağlaması için devrim hareketine girişen Türk toplumu, özellikle ekonomik ve sosyal çıkarları birbirinden farklı bir takım sınıflardan oluşmaktaydı. Bunlar: Asker – sivil bürokrasi, kentli orta sınıf (ticaret ve sanayi erbabı) ile aydınlar ve Anadolu eşrafı ile büyük toprak sahipleriydi. Tüm bu sosyal sınıflar, bir çeşit koalisyon lideri görünümündeki dönemin ilk ve tek partisi olan CHP'nin etrafında birleşmiş ve bu durum bir süre sonra “parti devlet, devlet ise partidir” anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştu.

Devrim hareketinin liderliğini yürüten grup, tüm sınıfların çıkarlarını göz önünde bulundurmamak zorundaydı. İttifak içerisindeki sınıflar ise özellikle de Anadolu eşrafı ve büyük toprak sahipleri, kendi çıkarları yani mevcut ekonomik ve toplumsal yapı tehdit edilmediği sürece yapılan hukuksal ve kültürel devrim hareketlerine karşı çıkmamıştı.

Diğer taraftan Avrupa'da 1920'li yıllardan itibaren tek partili rejimlerin güç kazanmaya başlaması ve 1929 yılında önce Amerika'da ortaya çıkıp daha sonra tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz Türkiye'de de kendini hissettirmiş ve bu durum parti devlet anlayışının daha da güç kazanmasına neden olmuştu.

1935 tarihindeki CHP kongresinde, parti ile devletin evliliği resmileşmiş ve partinin temel ilkeleri, yeni Türk devletinin ilkeleri olarak kabul edilmişti. Parti, devlete ideoloji sağlamış ve parti il başkanları kendi illerinin valileri olurken, partinin genel sekreteri de kabinedeki içişleri bakanı görevini üstlenmişti. Atatürk'ün ölümünden sonra toplanan 26 Aralık 1938 tarihli CHP Olağanüstü Kongresi'nde ise partinin tüzüğü değiştirilmiş ve Atatürk, partinin kurucusu ve “Ebedi Şef” ilan

edilirken İsmet İnönü, “Milli Şef” ve CHP’nin değişmez genel başkanı olarak kabul edilmişti⁹³.

Buna karşın Toker’e göre İsmet İnönü, Türkiye’de çok partili rejime geçme isteğini ilk kez Atatürk’ün ölümü üzerinden henüz dört ay geçmişken 6 Mart 1939 tarihinde İstanbul Beyazıt’taki üniversitede verdiği nutuk ile belli etmişti. Toker’e göre İnönü’nün sözleri demokratik bir idare tarzına ve serbest seçimlere geçme niyetinin o günler için gayet kesin ifadesiydi⁹⁴. Toker’e göre İnönü yeni idare tarzına geçmek için toplumu, devrimleri ve kendisini yeterli görmekteydi. Toplum, on beş senelik Atatürk idaresinin müspet sonucu olarak istikrarlı ve huzurluydu. Devrimler ise köklerini bu toplumun derinliklerine artık indirmişlerdi⁹⁵.

⁹³ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945 – 1980**, 3. Basım, Hil Yayın, İstanbul, 2007, s. 21 – 22.

⁹⁴ Bülent Tanör’e göre de İnönü’nün “Çok yakın bir tarihte, hakiki halk idaresi ve halk murakabesinin kendi memleketimiz bünyesinde de tahakkuk etmiş olduğunu göreceksiniz...” şeklindeki sözleri demokrasiye geçiş için bir yeşil ışıkken, Tevfik Çavdar’a göre İnönü’nün tüm konuşması doğrudan demokrasiye değil de parti kadroları içerisinde kalmak şartıyla dolaylı, kontrollü ya da sınırlı demokrasiye bir örnek oluşturabilir, şeklindedir. Bülent Tanör, **Osmanlı - Türk Anayasal Gelişmeleri**, 18. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 339; Tevfik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi: 1839 – 1950**, 4. Basım, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s. 395 – 397.

⁹⁵ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970, s. 18 – 19.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, Türkiye’deki tek parti idaresinin dünyadaki faşist ya da komünist tek parti idarelerinden farklı olduğu düşüncesidir. Örneğin Kemal Karpat’a göre Türkiye’deki tek parti idare şekli, Batı diktatörlüklerine benzemiyordu. Çünkü terör yoktu ve basına görece bir hürriyet tanınıyordu. Çeşitli reformlar ve yeni eğitim sistemi diktatörlüğü güçlendirmek amacıyla değil aksine kişiyi, buyurgan idarenin keyfi kökleşmiş etkilerinden kurtarmak için uygulanmıştı. Danıştay’ı yeniden kurmakla devlet kendi iktidarının kişi haklarıyla sınırlanmış bulunduğunu kabul etmiş oluyordu. Dolayısıyla bundan çıkan sonuç, kişinin hak ve hürriyetlerine konulmuş sınırların geçiciliğini hükümetin kabul etmiş olduğuydu. Bu sınırlamaları zorunlu kılan şartlar değişince onların devamı için artık haklı bir sebep kalmıyordu. Bir başka deyişle, devrimler genellikle kabul edilip tepki tehlikesi azalınca kişinin hak ve hürriyetleri kendisine geri verilebilirdi. Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, 3. Basım, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s. 242 – 243.

Aslında bu durum modernleşme kuramı ile uyum içerisinde gözükmektedir: Demokrasi, Batı Dünyası’nda Rönesans ile başlayan bir dizi iktisadi ve kültürel evrimleşmenin ürünüdür. Bu evrimleşme süreci, demokratik bir siyasal sistemin yerleşme koşullarını da ortaya koymuş bulunmaktadır. Bu doğrultuda Batılı olmayan toplumlarda, demokrasinin yerleşebilmesi bakımından hem iktisadi gelişme düzeyinin yükselmesi ve hem de kültür değişimi gerekmektedir. Demokrasi, ancak bu ön koşulların gerçekleşmesinden sonra istenebilecek veya gerçekleştirilebilecek bir siyasal sistemdir. Yuvarlak bir tarihlendirmeye, 1500’lerden 1900’lere kadar uzanan 400 yıllık bir toplumsal değişimin ürünü olan demokrasiye ulaşmak için Batılı olmayan toplumlar, Batı’nın bu süre içerisinde gerçekleştirdiği dönüşümleri çok daha kısa bir zaman dilimi içinde gerçekleştirmek durumundadır. İşte bu nedenle de, değişim sürecinin son derece yavaş işlediği Batılı olmayan toplumlarda, modern devletin niteliklerini ve önemini kavrayabilmiş insan iradesinin aktif müdahalesi yani eylemi gerekmektedir. Batılı olmayan toplumlardaki değişim süreçlerinde gözlenen bu müdahale, modernleşme kuramına göre geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş aşamasında zorunludur ve geçiş gerçekleşinceye kadar demokrasi sorununu askıya almak, yani otoriter siyasal rejimlere katlanmak gerekmektedir. Bu otoriter siyasal rejimler, toplumu modernleşme kuramına göre demokrasiye hazırlar yani doğal süreçte kansız bir şekilde demokrasiye geçilmesini sağlar. Ayrıntılı

Nitekim 1939 tarihli CHP'nin beşinci kurultayı ile dar ölçüde de olsa bir liberalizasyon çalışması başlamıştı: Bu kurultayda, içişleri bakanlığı ile parti genel sekreterliğinin ve valilik ile parti il başkanlığının aynı kişide birleşmesinden vazgeçilmesi yönünde karar alınmıştı. Bundan başka, mebuslar arasından mecliste bir muhalefet partisi varmış izlenimini yaratacak bir müstakil grup kurulmuştu. 1939 Kurultayı, devlet ile partiyi birbirinden ayırmaya çalışmıştı⁹⁶. Ancak II. Dünya Harbi'nin başlaması ile birlikte Türkiye'deki demokratikleşme çabaları tekrar durma noktasına gelmişti.

Toker'e göre İsmet İnönü, II. Dünya Harbi boyunca tüm dikkatini, Türkiye'nin bu savaşın dışında kalmasına vermişti. Meclis ve hükümet hukuken vardı. Ancak iç ve dış politikayı bizzat ve doğrudan doğruya Milli Şef İsmet İnönü idare etmekteydi. Türkiye mutlak kudreti elinde bulunduran İnönü'nün başarılı politikası sonucunda II. Dünya Savaşı'na girmekten kendini kurtarmıştı. Buna karşın hükümetin ekonomideki kötü yönetimi sonucunda neredeyse tüm savaş boyunca etkisini giderek arttıran bir başka felaket ile karşıya karşıya kalınmıştı. Bu, yiyecek ve giyecek mallarındaki sıkıntı ile karaborsaydı⁹⁷.

II. Dünya Harbi'nin sonlarına yaklaşıldığında ve Türkiye için savaşa girme tehlikesi tamamen ortadan kalktığına Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, dış politikada göstermiş olduğu başarılı politikadan dolayı Türk milletinin kendisine sevgi ve büyük bir minnet duyduğunu düşünmekteydi.

Toker'e göre böyle bir duygu Türk milletinin kendisinde gerçekten vardı. Ancak bu madalyonun sadece tek tarafını göstermekteydi. Nitekim halk, savaş yılları boyunca yaşanan gündelik hayatın tüm sıkıntılarının sorumlusu diye de aynı İsmet İnönü'yü göstermekteydi. Çünkü o, tüm yetki ve otoriteyi elinde bulunduran tek kişiydi. Bu yüzden de dünya savaşının sonu yaklaştıkça Türkiye için de savaş tehlikesi son bulacak, buna karşın savaş boyunca yaşanan ekonomik sıkıntılar toplumu derinden etkilediğinden dolayı bu durum dilden dile nakledilecek ve

bilgi için bakınız: Levent Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, 3. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

⁹⁶ Karpat, **a.g.e.**, s. 519; Buna karşın müstakil grup, kendisinden bekleneni yani mevcut siyasi ortamı demokratik bir rejime alıştırma görevini yerine getirememişti. Bunun en büyük nedeni ise müstakil grubun suni bir yapılanma olmasıydı. Çavdar, **a.g.e.**, s. 398 – 399; Tanör, **a.g.e.**, s. 339.

⁹⁷ Toker, **a.g.e.**, s. 26 – 29.

toplumun bu ruh hali Türkiye’de çok partili siyaset hayatına geçilmesine ve partilerin oy oranına doğrudan etki edecekti⁹⁸.

Sonuçta II. Dünya Harbi’nin başlamasıyla birlikte İsmet İnönü kafasında tasarladığı kontrollü demokrasiye geçiş hareketini⁹⁹, dünyadaki tehlike son buluncaya kadar bir süre için ertelemek istemişti ancak gerek II. Dünya Harbi’nin başlaması ile birlikte Türkiye’de yaşanan sıkıntılar ve bunun oluşturduğu genel hoşnutsuzluk gerekse de dünya savaşının siyasi ve ideolojik sonuçları Türkiye’de çok partili siyasi hayata geçiş sürecini hızlandırmıştı¹⁰⁰.

Burada unutulmaması gereken bir nokta bulunmaktadır: Türkiye’de çok partili siyasi hayata geçişi sağlayan gelişmeleri ne sadece iç dinamiklere ne de sadece dış dinamiklere bağlayabiliriz. Nitekim iç ve dış dinamikler birbirini bütünleyen bir elmanın iki yarısı konumundadır. Ancak bu dinamiklere farklı birer özellik ya da tanım yüklemek gerekirse iç dinamikleri potansiyel güç, dış dinamikleri ise potansiyel güç için uygun zaman ve mekân olarak tanımlamak sanırım en doğru olanıdır.

Diğer taraftan demokrasiye geçiş, Türkiye’nin içinde bulunduğu şartlardan özellikle de tek parti rejiminin kendisine has doğasından dolayı öznel ve iradi bir müdahaleyi gerekli kılmıştır. Bu tarihsel rolü ise rejimin başında bulunan İsmet İnönü’nün bizzat kendisi oynamıştır.

⁹⁸ Toker, **a.g.e.** , s. 26 – 29.

⁹⁹ Ali Gevgilili, Metin Toker’in “Tek Partiden Çok Partiye” isimli eserinden yola çıkarak İnönü’nün demokrasiye geçiş planının tüm ayrıntılarını çözmüş olduğunu belirtir. Buna göre: “1- Öncelikle Türkiye’de Atatürk Dönemi’nde izlenen Sovyetler Birliği’yle yakın ilişki sürdürmeye dayalı anlayış tümüyle etkisiz kılınacaktır. Bu, bir anlamda sola darbe planıdır. (Almanya ya da Hitler’le yakınlık isteyen ultra sağ ise zaten B.M.’ye girilmesinin hemen ertesinde etkisiz kılınmış bulunuyordu.) 2- Tek partiden çok partiye geçiliyor görünülse de, gerçekte ancak iki partiye geçilecektir. CHP karşısında, özellikle İnönü açısından kabul edilebilir nitelikteki muhaliflerden oluşan bir orta sağ ya da liberal – kapitalist politik parti ortaya çıkarılacaktır. 3- CHP de giderek kendi içinde bir temizlenme ve arınma işleminden geçirilecektir. 1930’lu yıllarda CHP için düzenlediği tüzük, Atatürk tarafından bile ‘Mussolini faşizminden özentisi’ olmakla eleştirilmiş bulunan Recep Peker’in simgelediği tarihsel bürokratik, merkezci, otoriter felsefe ve iktidar, aşama aşama yıkılacaktır. CHP, daha modern düşüncelerle yetişmiş olan bir genç kuşağın eline teslim edilecektir. 4- CHP ile yeni muhalefet partisi belli bir etkinlik sağladıktan sonra, ulusal şef olarak İnönü’de bu iki kesimin üstüne yükselecek ve Çankaya’dan bir büyük hakem gibi oyunun kurallarına uygun biçimde oynanmasını denetleyecektir.” Ali Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş: 1945 – 1973**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1981, s.32.

¹⁰⁰ Türkiye’de çok partili siyasi hayata geçişte etkili olan iç ve dış dinamikler konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız: Karpat, **a.g.e.** , s. 129 – 248; Çavdar, **a.g.e.** , s. 420 – 440, 446 – 448; Tevfik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi: 1950’den Günümüze**, 3. Basım, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 16 – 17; Tanör, **a.g.e.** , s. 335 – 339; Ahmad, **a.g.e.** , s. 21 – 24, 27 – 28.

Nitekim Türkiye'nin tek partili rejimden çok partili rejime geçişinde önemli bir rol oynayan Altıncı Dönem TBMM'si, Toker'e göre seviyeli ve kaliteli bir meclistir. Ancak 1943 Meclisi içerisinde bir kıyaslamaya giden Toker'e göre çoğunluğu oluşturan eski ve yaşlı vekiller, Kuva-i Milliye ruhunu temsil etmektedirler ve devrimlere de sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadırlar ama yine de çok partili sisteme geçme konusunda özellikle de bunun zamanlamasında bir tereddüt içerisinde bulunmaktadırlar. Buna karşılık sayıları az olan gençler ve yeniler ise demokrasiden tarafdırlar. Hürriyetlerin gelmesini ve Türkiye'de de artık Batılı bir parlamenter rejime geçilmesini istemektedirler. Bu grubu yönlendiren perde arkasındaki güç ise İsmet İnönü'dür¹⁰¹.

İnönü, özellikle 1944'ün sonlarından 1950 seçimlerine kadar bütün ağırlığını liberalleşmeden yana koymuş, adım adım, kontrollü ama kararlı bir şekilde liberalleşmenin öncülüğünü yapmıştır. İnönü'nün çok partili hayata geçişteki bu rolü; geçiş kararı, zamanı, süreci ve kadroları gibi temel konularda belirleyici olmuştur.

Toker'e göre İnönü, 1 Kasım 1944 tarihli meclis açış nutkunda söyledikleriyle çok partili siyasi hayata giden yolda, önemli bir kilometre taşı eklemiştir. Buna göre İnönü'nün nutku neticesinde: O güne dek henüz teşkilatlanmamış muhalefet cesaret bulmuş, derlenip toparlanmaya başlamış, muhalifler Meclis içinde bir araya gelmişler, Meclisin dışında da ilişkiler aramışlardır. 19 Mayıs 1945 tarihinde ise İnönü'nün Gençlik Bayramı için verdiği mesajda: “*Memleketimizin siyasi idaresi Cumhuriyet ile kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartları ile gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir.*”¹⁰² diyerek Türkiye'de siyasetin liberalleştirilmesi konusunda bir dönüm noktası oluşturmuştur.

Toker, İnönü'nün çok partili siyasi hayata geçme konusundaki samimiyetini gösteren bir örneği ise şu şekilde vermektedir:

¹⁰¹ Metin Toker, “İlk Kez Tek Dereceli Seçim Yapılıyordu... Oy Açık, Tasnif Gizli” , **Milliyet Gazetesi**, 02.09.1983, no: 12866, s. 6.

¹⁰² Toker, **a.g.e.** , s. 46, 76; Feroz Ahmad – Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945 – 1971**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 13.

19 Mayıs nutkunu takiben Nihat Erim, Çankaya Köşkündedir. İnönü kendisini davet etmiştir. Nutku hakkında ne düşündüğünü öğrenmek ister. Bunu öğrendikten sonra İsmet Paşa —Nihat Erim’in o akşam evine döndüğü zaman tuttuğu notlarına göre— şöyle der:

“— *Bizim şimdiki sistemimiz baştaki şahsa dayanmaktadır. Bu türlü idareler ekseriya pek parlak başlar, hatta bir süre parlak devam eder. Fakat bunun sonu yoktur. Baştaki şahıs sahneden çekildiği zaman nasıl bir akıbetle karşılaşılabileceği bilinemez. Tek parti rejimleri normal demokrasi usulleri ile idare şekline intikal edemedikleri, hiç değilse bu zarurî olan intikali tam zamanında yapamadıkları için yıkılmışlardır. Yıkıntının arasında da birçok zahmetlerle meydana getirilen birçok eserlerin hepsi heba olmuştur. Memleketimizi böyle bir akıbetten korumalıyız. Ciddî ve esaslı murakabe ve muhalefet sistemlerine süratle geçmeliyiz.*”

İnönü elini, yanında oturan Erim’in dizine acıtırcasına vurur ve devam eder:

“— *Ben ömrümü tek parti rejimi ile geçirebilirim. Ama sonunu düşünüyorum. Benden sonrasını düşünüyorum. Bu sebepten vakit geçirmeksizin işe girişmeliyiz.*¹⁰³”

İnönü bu sözleriyle, Türkiye’de tek partili rejimden çok partili rejime geçişin bir mukadderat olduğunu ve demokrasi yolunda saatin ibrelerinin asla geriye çevrilemeyeceğini aksi bir durumda ise tek partili rejimin bir süre daha devam edeceğini ancak bunun sonucunda doğal sürecin dışına çıkılabileceğini ve şimdiye

¹⁰³ Toker, **a.g.e.**, s. 77 – 78; Toker’in İsmet İnönü ve Nihat Erim arasında 19 Mayıs 1945 tarihinde Çankaya Köşk’ün de vuku bulduğunu söylediği bu konuşma Nihat Erim’in günlüklerinde Mayıs 1945 tarihli kısımda bulunamamıştır. Nihat Erim, **Günlükler: 1925 – 1979**, Cilt: I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 36 – 37; Buna karşın İsmet İnönü’nün tek partili rejimin zaafına dair bir düşüncesini Cihad Baban, İnönü’nün bizzat kendisine aktardığını belirtmektedir: Basın Yayın Genel Müdürlüğü’nün Basın üzerindeki baskısını Çankaya’da İnönü’ye aktaran Cihad Baban, İnönü’den şu cevabı almıştır: İnönü “ *Bunları ilk defa senden işitiyorum, dedi, ama buna benzer bir sürü olay cereyan etmiştir. Adam “Yaşasın Milli Şef!” diye bağırıyor, ondan sonra çevresinde asil kendisi merhametsiz bir milli şef kesiliyordu. Tek parti idaresiydi ama her köşede benim mevcudiyetinden haberdar olmadığım irili ufaklı binlerce milli şef türemiştir... Sistemin murakabe kabul etmemesi yüzünden bunlar halka zulmediyorlardı... Etraftaki halkayı kırıp ben de bütün bu olaylara nüfuz edemiyordum, etmek de mümkün değildi...*” İnönü bir an düşündü: “ *Biz, dedi, beraber ve baş başa kaldığımız zamanlarda da Atatürk’le hep bu konuyu düşünür, bu derde çare araştırırdık... Devlet mekanizmasını tek insanın kaderine bağlayan sistemden mutlaka kurtulmalıydık... O, bu büyük milli soruya cevap bulamadan, erken öldü. Onun ölümünden bir yıl sonra, dünya savaşı patladı... Savaş bittikten sonra, bu soruya vakit geçirmeden bir cevap vermek gerekiyordu. Ben, demokratik düzene girelim dediğim zaman, birçok arkadaşlarım, bana geldiler, bu erkendir, bu olamaz, dediler. Ben, hayır artık meseleye zor da olsa bir çözüm yolu bulmalıyız, diye direttim. İktidarda ne yaparsanız yapınız, ne kadar başarılı olursanız olunuz, iktidar mutlaka eskir; aşınırsınız...*” Cihad Baban, **Politika Galerisi: Büstler ve Portreler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, s. 289 – 290.

kadar yapılan devrimlerin bir anda yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalılabileceğini belirtmiştir.

İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihli nutku sonrasında, Meclisteki muhalefet de yavaş yavaş daha belirgin bir şekil almıştır. Mayıs 1945 tarihli toprak kanunu müzakeresi ve bütçe görüşmeleri çok sert geçmiş ve hükümet, eleştiri oklarına maruz kalmıştır. Toprak Kanunu görüşmelerinde bir “Ağalar ve eşraf koalisyonu”nun, muhalif grup olarak Adnan Menderes'in kişiliğinde kendisini hissettirdiği görülürken, 29 Mayıs 1945 tarihinde yapılan bütçe oylamaları sırasında da 7 muhalif oy çıktığı görülmüştür¹⁰⁴.

Toker'e göre Mayıs 1945'te yaşanan tüm bu gelişmeler, demokrasi yolunda ilerleme açısından bir takım yeni sonuçlar doğurmuştur: Bütçe oylamasından iki gün sonra, 31 Mayıs'ta fazla tenkide uğramış Bakanlardan Celâl Sait Siren Ticaret Bakanlığında alınmış ve yerine Raif Karadeniz getirilmiştir. Böylece ticaret alanında daha liberal bir politikanın takip edileceği ön görülmüştür. Hâlbuki o zamana kadar âdet, hücumu uğramış Bakanların daha sıkı tutulması ve savunulmasıdır. Parti içerisinde ise Genel Sekreterlik makamında bulunan Memduh Şevket Esenal çekilmiş ve Nafi Atuf Kansu vekâleten onun yerine getirilmiştir. Ayrıca İnönü'nün isteği üzerine, CHP Genel Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu'nun imzasıyla 7 Haziranda bir tebliğ yayımlanmıştır:

Bu tebliğde: “*Açık bulunan Kocaeli, Zonguldak, Sivas, Burdur, İstanbul ve Çorum milletvekillikleri için Haziranın 17. pazar günü seçim yapılmasına ve bu seçimde partimiz merkezi tarafından aday gösterilmemesine Genel Başkanlık Divanında karar verilmiş bulunmaktadır. Keyfiyeti ilân ederim*¹⁰⁵” denilmiştir.

Böylece ara seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi Merkez Komitesi tarafından ilk kez doğrudan aday gösterilmemiştir. Bu gelişmeler ise demokratikleşme yolunda artık “söz”den icraata geçildiğinin göstergesi olmuştur.

¹⁰⁴ Toker ve Karpat'a göre bütçe oylaması sırasında yedi muhalif oy verilmiştir. Bülent Tanör ve Cemil Koçak'a göre ise beş red oyu verilmiştir. Bunlar: Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Emin Sazak'tır. Bütçe oylamasından sonra yapılan hükümet için güven oylamasında ise bu sefer yedi güvensizlik oyu çıkmıştır. Bunlar: Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Emin Sazak, Hikmet Bayur ve Recep Peker'dir. Toker, **a.g.e.**, s. 85; Karpat, **a.g.e.**, s. 249; Cemil Koçak, “Siyasi Tarih: 1923 – 1950”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi: 1908 – 1980**, Milliyet Yayınları, İstanbul ?, s. 176; Tanör, **a.g.e.**, s. 340.

¹⁰⁵ Toker, **a.g.e.**, s. 86 – 87.

Diğer taraftan yine 7 Haziran 1945 tarihinde CHP'li dört milletvekili Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından parti içerisinde siyasi liberalleşmeyi ön gören bir taktir CHP Meclis Grup Başkanlığı'na verilmiştir.

Toker'e göre, dörtlü taktir'i verenler, “*Biz, bir muhalefet partisi kurmak için değil, Halk Partisi içerisinde demokratik bir reformun yapılmasını talep ettiğimiz için dörtlü taktir'i verdik*” deseler de, bu doğru değildir. Çünkü zaten muhalif bir grup oluşmuştur¹⁰⁶ ve İnönü'de bu muhalif grubu, kafasındaki demokratikleşme yolunda karşısına çıkan iyi bir fırsat saymıştır¹⁰⁷. İş sadece bu muhalif gruba önderlik

¹⁰⁶ Toker'e göre, Demokrat Parti kurucularını bir araya getirip onları organize eden Tevfik Rüştü Aras olmuştur: “*Celal Bayar ve arkadaşları denilince, sonraki olayların tesiriyle akla Bayar, Menderes, Koraltan ve Köprülü gelir. Hâlbuki bu dörtlü, 1942'lerden itibaren Dr. Aras'ın Bahçelievler'deki ikametgâhında sürüp giden görüşmelerin, sohbetlerin bir araya getirdiği gruptur. O tarihe kadar Bayar ile Menderes arasındaki ilişki aynı Meclisteki iki milletvekilinin birbirlerini başlarıyla selamlamalarından, çok çok el sıkışmalarından ibarettir. Bayar ne Başbakanlığında, ne de ondan önce Menderes hakkında iyi veya kötü bir şey düşünmüştür. Menderes hakkında bir şeyler düşünen (akrabası) Tevfik Rüştü Aras'tır*” demektedir. Toker, **a.g.e.**, s. 63 – 70; Zekeriyâ Sertel'e göre ise, Tevfik Rüştü Aras, onu da, bir muhalefet partisi kurulması için Bayar ve Menderes ile birlikte çalışmaya ikna etmişti. Sertel'e göre Ankara'da yapılan görüşmeler sonucunda kurulacak muhalefet partisinin bir yayın organına ihtiyacı olduğu fikrine varmışlar ve bu doğrultuda da Zekeriyâ ve Sabiha Sertel'in öncülüklerinde “Görüşler” isminde bir derginin çıkarılmasında mutabık kalmışlardı. Hatta o günlerde İş Bankası'ndan aldığı seksen bin liralık tazminatın beş bin lirasını dergiye sermaye olarak vermeyi öneren de Bayar'ın kendisi olmuştu. 1945 yılının sonlarına doğru Görüşler dergisinin ilk sayısı çıktı. Dergide “Zincirli Hürriyet” başlığı altında tek şef ve tek parti sistemi demokrasi açısından eleştiriliyordu. Derginin birinci sayfasında Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün de bu dergide yazı yazacakları belirtilmekteydi. Buna karşın 4 Aralık 1945'te tarihte “Tan Olayı” adı verilen olay meydana geldi ve Tan gazetesi ve Görüşler dergisi başta olmak üzere sol yayın yapan gazete, dergi ve kitapçılar saldırıya maruz kaldı. Ertesi gün Celal Bayar'la, Adnan Menderes, Görüşler dergisiyle hiçbir ilgileri olmadığını gazetelerde ilan ettiler. Tevfik Rüştü Aras ise Sertel'e telefon ederek üzüntüsünü bildirdi. Sertel, **a.g.e.**, s. 223 – 231; Karpat'a göre ise bu gelişme muhalefete bir çeşit mesajdır. Hükümet, istediği an, istemediği bir muhalefet hareketini kanun dışı kuvvet kullanarak susturabileceğini göstermek istemiştir. Karpat, **a.g.e.**, s. 254 – 256; Nitekim Toker'e göre de İnönü, kurulacak bir muhalefet partisinin İrticai ya da Komünist bir yapılanma içerisinde bulunmasını istemiyordu. Toker, **a.g.e.**, s. 108; Ayrıca İnönü, kurulacak muhalefet partisinin içerisinde sosyalist düşüncelere yakın ve zamanında kendisine karşı siyasi girişimlerde bulunmuş olan Tevfik Rüştü Aras'ın da yer almasını arzulamıyordu. Koçak, **a.g.e.**, s. 163; Nitekim Demokrat Parti'nin programı hazırlanırken çalışmalar esnasında kurucular arasında yer alan Tevfik Rüştü Aras, programın sosyal adalet kısmına geldiklerinde kendisinin diğerleri ile anlaşamadığını belirterek DP kurucularının arasından ayrıldığını söylemektedir. Refik Koraltan'a göre ise kendisi ve diğer üç arkadaşı, Aras'ı fikirlerinden dolayı istemediklerini ve bu yüzden de onu kendilerinin tasfiye ettiklerini belirtmektedir. Toker, **a.g.e.**, s. 107 – 108.

¹⁰⁷ Yukarıda belirtildiği gibi bir takım sınıfların gayr-i resmi ittifakı sonucunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yeni rejimin istikrarı, bu ittifakın devamına bağlı hale gelmişti. II. Dünya Harbi sonrasında İtalya ve Almanya'daki gibi tek parti idarelerinin ortadan kalkması, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e girişi ve Batı'ya yaklaşması, Sovyet tehdidi üzerine maddi ve manevi açıdan Amerika'ya duyulan ihtiyaç gibi dış gelişmelerin Türkiye'ye etkisi göz ardı edilemezdi. Diğer taraftan Halk tabanında, uzun zamandır yönetime karşı oluşan birikimler ile II. Dünya Harbi esnasında bozulan ekonomik düzeni tekrar rayına oturtmak için çıkarılan yasaların keyfi karakteri ve bunların uygulanma tarzı, vatandaşların devlete ve partiye olan güvenini sarsmıştı. Hoşnutsuzluk o derece ciddi bir hal almıştı ki, genel bir karışıklığa meydan vermemek için bir emniyet supabının açılması parti

edecek güvenilir kişiyi yani Bayar'ı ikna etmektir. Nitekim Bayar'ın özellikleri İnönü'yü rahatlatmaktadır. Toker'e göre İnönü, muhalefetin Celal Bayar'ın liderliğinde yapılmasını teşvikten de çok ısrarla istemiştir. Ve bu konuda defalarca Bayar'a haberler göndermiştir. İnönü'ye göre Bayar faziletli, dürüst ve ülkücü bir insandır. Bayar'ın Atatürkçü olması, Kemalizm davasına ve Türk devrim geleneklerine uygun bir muhalefet partisi kurup İrticaa'ya prim tanımayacağı düşüncesi; Atatürk'ün malul ve hasta zamanında dirayetli bir politika yürüterek kendisinin bir takım hırslara kapılmamış olması; ayrıca Bayar'ın tek parti rejimi esnasında uygulanan politikalardan kendisinin de sorumlu olmasından dolayı bunu bir koz olarak sonrasında kullanmayacağı düşüncesi bu konuda etkili olmuştur¹⁰⁸.

Buna karşın yeni bir siyasi parti kurma girişimi CHP'li bir muhaliften değil de Nuri Demirağ isimli zengin bir sanayiciden gelmiştir. Nuri Demirağ, 7 Temmuz 1945 tarihinde Milli Kalkınma Partisi'ni kurmak için İçişleri Bakanlığı'na başvurmuş ve 18 Temmuz 1945 tarihinde gerekli olan resmi izni almıştır¹⁰⁹.

Toker, milyoner iş adamı Nuri Demirağ ile ilk kez Demirağ'ın Beşiktaş'taki uçak fabrikasındaki ofisinde Temmuz 1945'te görüşmüştür. Demirağ'ın çalışma masasının üzerinde fare kapanına benzer bir alet bulunmaktadır. Bu aletin mucidi olan Demirağ buna "2 ayaklı fare kapanı" adını vermiştir. Demirağ'a göre karaborsacılar bununla idam edilecek ve hatta Türkiye'deki bütün fenalıkların kökü bununla kazınacaktır¹¹⁰. Toker'in Demirağ ile ikinci görüşmesi Eylül 1945'te, Milli Kalkınma Partisi'nin merkezi olarak seçilen Demirağ'ın Üsküdar Paşa Limanı'ndaki köşkünde, gazetecilere verdiği bir davette olmuştur. Bu davette Nuri Demirağ, gazetecilere "*Milli Kalkınma Partisi bizim değil, milletin partisidir. Partimiz sadece milletin itimadına güvenmektedir.*" demiştir. Toker'e göre ise Milli Kalkınma Partisi,

içerisindeki aşırıları tarafından bile kabul edilmekteydi. Sonuçta 1945'e gelindiğinde, 1923'ten beri rejimin istikrarını sağlayan siyasi ittifak bozulmuş ve savaş biter bitmez yeni bir siyasi denge kurulması gereği ortaya çıkmıştı. Karpat, **a.g.e.** , s. 245; Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye...** , s. 21 – 24; Koçak, **a.g.e.** , s. 179.

¹⁰⁸ Toker, **a.g.e.** , s. 51 – 61.

¹⁰⁹ Milli Kalkınma Partisi'nin resmi kuruluş tarihi birçok kaynakta farklı gösterilmiştir. Örneğin: Ahmad'a göre 18 Temmuz ya da Ağustos ayı. Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın...** , s. 14; Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye...** , s. 29; Karpat'a göre 18 Haziran. Karpat, **a.g.e.** , s. 245; Tanör'e göre 18 Temmuz. Tanör, **a.g.e.** , s. 340; Erik Jan Zürcher'e göre 5 Eylül. Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 5. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 307.

¹¹⁰ Toker, **a.g.e.** , s. 95 – 96.

daima bir latife konusu olmuştur. Çünkü parti ve lideri evvela ciddiyetten uzaktır. Ayrıca Toker'e göre politika hayatında başarılı olmanın en önemli şartlarından biri uzun bir siyaset geçmişine ve bunun getireceği tecrübelerle sahip olmaktır¹¹¹.

Nitekim parti içerisinde hiçbir deneyimli siyasetçi yoktu ve partinin Millet Meclisi'nde de bir temsilcisi yani vekili bulunmamaktaydı¹¹². Ayrıca parti tüm toplumun ya da toplumun herhangi bir kesiminin değil de liderinin görüşlerini yansıtmaktaydı. Bu doğrultuda ise parti halkın desteğinden çok Demirağ'ın sağladığı paralar ile varlığını devam ettirmeye çalışmaktaydı. Demirağ'ın köşkünde verdiği kuzu ziyafetlerinden dolayı adı kuzu partisine çıkan Milli Kalkınma Partisi¹¹³, kurulduğu andan itibaren lider kadro arasında yaşanan iç çekişme ve kavgalardan dolayı yıpranmış ve parti lideri kurucuları, kurucular ise lideri ihraç etmişler ve mahkemelik olmuşlardır. Parti önce kapanmış sonrasında ise yeniden açılmıştır. Milli Kalkınma Partisi, Demokrat Parti'nin kurulması ve gelişmesi üzerine Türk siyaset hayatında bir kuvvet olmaktan tamamen çıkmıştır¹¹⁴.

1945 yazından itibaren ülke içerisindeki asıl muhalefet hareketi, somut bir şekilde, basında kendini göstermiş ve liberal eğilimli Ahmet Emin Yalman'ın çıkarttığı *Vatan* gazetesi ile Sol temayüllü Zekeriya Sertel'in çıkartmakta olduğu *Tan* gazetesi arasında tek parti sistemine karşı demokrasi konusunda ortak bir cephe kurulmuştur. Diğer taraftan CHP içerisindeki muhalefette, dörtlü taktirin reddinden sonra ülkenin ve partinin demokratikleşmesi yolundaki görüşlerini *Tan* ve *Vatan* gazetelerinde ortaya koymaya başlamışlardır. Eleştiri dozajının gittikçe artması üzerine CHP Başkanlık Divanı 21 Eylül 1945 tarihinde Adnan Menderes ile Fuat Köprülü'nün CHP'den çıkarılmasını kararlaştırmış, bu karar üzerine Celal Bayar'da Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılmamasına karşın 28 Eylül'de milletvekilliğinden istifa etmiştir. *Vatan* gazetesinde Menderes ile Köprülü'nün ihraç kararlarının parti

¹¹¹ Toker: "...Fakat bütün bu beyanata rağmen hasıl olan umumi kanaat Nuri Demirağ partisinin beklediği rağbeti göremeyeceği, hatta sırasına göre latife mevzuu teşkil edeceği merkezindedir. Zira bugün hepimiz biliyoruz ki parti kurmak tayyare fabrikası kurmak gibi bir iş değildir. Bu iş uzun bir siyasi maziye, siyaset alanında edinilmiş tecrübelerle, geçirilmiş imtihanlara dayanması lazım gelen önemli bir vatan hizmetidir. Liderleri bu vasıftan mahrum bulunan yeni partinin muvaffakiyeti şüphe ile karşılanmaktadır." Metin Toker, "İnönü Baş Düşman Saysaydı Bayar'a Yeşil Işık Yakar Mıydı?" , **Milliyet Gazetesi**, 31.08.1983, no: 12864, s. 7.

¹¹² Zürcher, **a.g.e.** , s. 307.

¹¹³ Recep Bilginer, **Üç İktidar Üç Hayal Kırıklığı**, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, s. 56 – 57.

¹¹⁴ Karpat, **a.g.e.** , s. 561.

tüzüğüne aykırı olduğunu ileri sürüp eleştiren Koraltan ise 27 Kasım 1945 tarihinde CHP'den ihraç edilmiştir¹¹⁵.

1 Kasım 1945 tarihinde ise Toker'e göre Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Meclisi açış nutkunda demokrasi yolundaki kilometre taşlarından sonuncusunu koymuş ve Bayar ile arkadaşlarını bir muhalefet partisi kurmaları için açıktan davet etmiştir. Bu konuşmasında İnönü, “...Bizim tek eksliğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olamaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır...”¹¹⁶, demiştir.

İnönü bu konuşmasıyla Milli Kalkınma Partisi'ni ciddi bir muhalefet partisi olarak görmediğini ve asıl CHP içerisinden ortaya çıkacak bir muhalefet partisini arzulamakta olduğunu göstermiştir. Nutkun devamında 1947 seçimleri için tek dereceli ve gizli seçim sistemini vaat etmiş ayrıca anayasa ve demokrasiye aykırı bazı kanunların da değiştirileceğini söylemiştir.

İnönü'nün bu konuşmasından yaklaşık bir ay sonra Celal Bayar, 3 Aralık 1945 tarihinde CHP'den istifa etmiş ve ertesi gün 4 Aralık 1945 tarihinde (Tan Olayı'nın yaşandığı gün) Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün daveti üzerine ikili Çankaya'da bir araya gelmiştir. Bu görüşmede ikilinin bir takım önemli noktalarda anlaşmış oldukları iddia edilmiştir¹¹⁷. Yapılan bu görüşmeden sonra ise Demokrat Parti 7 Ocak 1946 tarihinde resmen kurulmuştur.

¹¹⁵ Karpat, **a.g.e.**, s. 252 – 253; Çavdar, **1839 – 1950...**, s. 455; Koçak, **a.g.e.**, s. 180; Ahmad, **a.g.e.**, s. 30; Zürcher, **a.g.e.**, s. 306; Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın...**, s. 14 – 15; Toker, **a.g.e.**, s. 98 – 101; M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, s. 50.

¹¹⁶ Toker, **a.g.e.**, s. 104 – 106.

¹¹⁷ Çavdar'a göre yapılan bu görüşme sonrasında anlaşmaya varılan temel ilkeler ana hatlarıyla şöyledir: Atatürk'ün koyduğu cumhuriyet ilkelerinden taviz verilmemesi yani İrticaa ya kaçılmaması; Dış politika açısından polemiklere girilmemesi ve CHP iktidarının yeni kurulacak partiye engeller çıkartmaması konusunda anlaşmaya varıldığını belirtmektedir. Çavdar, **a.g.e.**, s. 455 – 456; Nitekim Toker'e göre de DP kurucuları partinin programını hazırladıktan sonra Bayar'ın teklifi üzerine hükümetten önce bu programın İnönü tarafından görülmesi konusunda bir anlaşmaya varmışlardır. Sonuçta Bayar programı İnönü'ye takdim eder. Toker'e göre Çankaya'da ikili arasındaki görüşme şu şekilde cereyan etmiştir: “İnönü programı aldı ve sordu:— *Terakkiperverlerde olduğu gibi, 'İttikadâtı diniyeye biz riayetkârız' diye madde var mı?*” Celâl Bayar:— *Hayır Paşam. Lâikliğin dinsizlik*

Toker'e göre İsmet İnönü ülkedeki iç dinamiklerin önünü açarak olması gereken gelişmenin yani demokrasinin Türkiye'de doğumunu sağlamıştır. Bu doğrultuda Türkiye'de demokrasi İnönü'nün bir sözüyle, emriyle ya da dış faktörlerin etkisiyle kurulmamıştır. İnönü, demokrasi nehrinin önüne bir set çekmemiş ve hatta onun önünü daha da açmıştır. İnönü'nün demokrasiye katkısı bu noktada olmuştur.

Toker'e göre Haziran 1945 tarihindeki dörtlü tahrir verilmeden çok daha önce yani 1942'den itibaren CHP içerisinde muhalif bir grup ortaya çıkmıştı. Ancak bu muhalif grubun siyasi bir parti haline dönüşmek için zaman – ortam ve geçmişten kaynaklanan (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası örnekleri gibi) bir takım tereddütleri bulunmaktaydı. İlk iki tereddüt 1945'in yazında ortadan kalkmıştı. İlginçtir ki son unsurla ilgili İnönü'nün de çekinceleri bulunmaktaydı. Ortaya çıkması mukadder olan bir muhalif partinin başındaki lider geçmişteki hatalara düşmemeli örneğin siyasi İslam ya da komünist eğilimlere aman vermemeli ve cumhuriyetin temel ilkelerine sadık kalmalıydı yani bu tür konularda İnönü'ye güven vermeliydi. Bu doğrultuda hem iktidar hem de muhalefet için uygun anahtar Bayar olmuştu. DP için ileri sürülen muvazaa iddiaları da buradan kaynaklanmaktaydı. Aslında iki taraf arasında bir “fikri uzlaşma” meydana gelmişti. Muhalif grup Bayar'ın kişiliğinde bir parti haline dönüşmüş ve ilk zamanlar rahat çalışma imkânını elde etmişti. En önemlisi ise Bayar'ın muhalefet için bir tür “emniyet kemeri” olmasıydı. İnönü'de geçmişteki acı tecrübelerin bir daha tekerrür etmeyeceği düşüncesi doğrultusunda gönül rahatlığıyla tek partili sistemden çok partili hayata geçiş için onay vermişti.

1.3.2. DP'nin Kurulmasından 21 Temmuz 1946 Seçimleri'ne Kadar Yaşanan Siyasi Gelişmeler

Yeni kurulan Demokrat Parti'nin programı, Cumhuriyet Halk Partisi'nin programıyla karşılaştırıldığında arada önemli ve ciddi bir farkın bulunmadığı

olmadığı var” dedi. “— Ziyarı yok. Köy Enstitüleriyle, İlkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?” “— Hayır.” “— Dış politikada ayrılık var mı?” “—Yok!” “— O halde, tamam.” Toker, a.g.e. , s. 112 – 113.

görülmektedir. Nitekim DP, CHP'nin kendi bünyesinden ortaya çıkan bir partidir. Buna karşın Demokratlar, görünürde, siyasi amaç olarak demokrasinin geliştirilmesi, ekonomik kalkınma içinse özel girişimi esas aldıklarını vurgulamışlardır.

CHP, başlangıçta DP'nin kuruluşunu son derece olumlu karşılamıştır¹¹⁸. Halk Partililere göre CHP, Türkiye'yi II. Dünya Harbi gibi bir felakete bulaştırmadan selamete ulaştıran ve tarihi kişiliğe sahip bir lidere yani İnönü'ye sahipti¹¹⁹. Bu yüzden de halk, CHP'den başkasını desteklemezdi. Diğer taraftan CHP, DP'ye iktidarı elinden alacak ciddi bir siyasi parti gözüyle değil de sadece rekabet ortamı oluşturacak ve hükümeti denetleyecek bir çeşit müstakil grup yani bir denetim organı olarak bakmıştır.

Ancak bir süre sonra DP, ülke çapında hızlı bir teşkilatlanma sürecine girince CHP, çok partili bir sisteme geçildiğini ve karşısında ciddi, şakaya gelmeyen bir muhalefet partisinin bulunduğunu fark etmiştir. Bu durumu fark etmesiyle birlikte de Anadolu Ajansı bültenlerinden ve radyodan, DP'nin teşkilatlanmasıyla ilgili haberler ortadan kaybolmuş ve bunun yerine ajans ve radyodan Falih Rıfki Atay'ın hırçın ve sert hücumlarına yer verilir olmuştur¹²⁰.

Nitekim 1946'dan 1950'ye kadar iki parti arasındaki ilişki zaman zaman kısa süreli bir bahar havası görünümüne bürünse de genelde politik propaganda yarışı şeklini almıştır. 1950'den sonra ise bu sefer partilerin buldukları mevkiiler değişmiş ancak 1960'a kadar iki parti arasındaki siyasi çekişme yine değişmemiş, üstelik bu durum halk tabanına da sirayet etmiştir.

¹¹⁸ Örneğin Celal Bayar DP'nin 7 Ocak 1947'de toplanacak I. Büyük Kongresi'nde bu durumu açıkça belirtecektir: “Partimizin kuruluşu bir emrivaki olunca iktidar partisinin geniş bir müsamahası ve hatta teşviki ile karşılaşmış olduğumuzu itiraf etmek lâzımdır. İki parti âdeta uzun zamandır birbirinin hasretini çekiyormuş gibi idiler. O kadar ki iktidar partisinin gösterdiği bu ruh haleti bir muvazaa karşısında bulundurulduğu kanaatine yer yer yol açtı. Bu kanaatte her iki partiyi de küçülten bir mana olduğundan şüphe edilemez” Toker, **a.g.e.**, s. 116.

¹¹⁹ 1946'da İnönü ve çevresi, Türkiye II. Dünya Harbi felaketine dâhil olmadığından dolayı halkın kendilerine minnettar olduğu düşüncesine kapılıp yanılmışlardır. Bu tür bir yanılgıya, Serbest Fırka tecrübesi esnasında Atatürk ve çevresi de düşmüştür. Bu düşünceye göre Gazi, vatanın ve milletin kurtarıcısı olduğundan dolayı Gazi'ye bu millet karşı koymaz yanılığısı içerisinde bulunmuşlardır. Oysaki 1930'ların havası gerçeğin bu olmadığını göstermiş ve Serbest Fırka tecrübesine bir son verilmiştir. Nitekim Avni Doğan'a göre de “*Serbest Cumhuriyet Partisine karşı halkın akımı, dikkati çekecek bir ölçüde idi. Bir seçim devresine kadar yaşayabilseydi, iktidara gelmese bile küçümsenemeyecek sayıda milletvekili çıkaracağı tahmin olunabilir*” demektedir. Avni Doğan, **Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası**, Dünya Yayınları, İstanbul, 1964, s. 250.

¹²⁰ Toker, **a.g.e.**, s. 124.

Yukarıda belirtildiği üzere iki parti arasındaki ilişkinin sürekli olarak gergin bir atmosferde bulunmasının en önemli nedenlerinden biri, partiler arasında ciddi bir farkın bulunmamasıdır. Bu yüzden de DP'liler sürekli olarak idare amirlerinin baskı yaptıklarını, partinin örgütlenmesini gayri kanuni yollardan engellemeye çalıştıklarını belirtip bir çeşit şikâyet etme, eleştirme ve iktidar partisinden ödün isteme şeklinde bir politikaya yönelmişlerdir.

1946 ile 1950 yılları arasında CHP ile DP arasındaki çekişme ve iki parti arasındaki Türk demokrasisini zenginleştirecek hususlara ilişkin tartışmalar genellikle seçim sistemi (seçimlerde yargı güvencesi, çoğunluk sistemi yerine nispi seçim sistemi isteği...), cumhurbaşkanının tarafsızlığı konusu, idare amirlerinin baskısı yani parti – devlet bütünleşmesi, basın özgürlüğü vs. gibi konularda yoğunlaşmıştır. Bu durum sonrasında iki parti arasındaki mevkiler değiştiği zaman da devam etmiştir. Zira muhalefette savunulan fikirlerin iktidara geldikten sonra terk edilmesi anlayışı 1950 – 1960 döneminin de temel özelliklerinden birini oluşturacaktır. Hatta bu demokratik istekler kendilerine hatırlatıldığında DP'li yöneticilerin öfkelenedikleri ve baskı yoluna başvurdukları görülecektir.

CHP'liler 1946 ile 1950 döneminde DP'lilerin el altından “yasak konuları” işlediklerini ve muhalefetin hiçbir ciddi konuyu gündeme getirmeyip hükümeti sırf eleştiri olsun diye eleştirdiğini iddia etmişlerdir. İki parti arasındaki gerginliği sürekli olarak canlı tutan “gereksiz muhalefet ve eleştiri” konusu da yine 1950 sonrasında bir diğer karakteristik özelliğini teşkil edecektir. Bu durum ise partiler arasındaki ilişkileri keskinleştirip, demokrasi deneyimine kötü bir başlangıç yapılmasına neden olmuştur.

Aslında iki partinin de birbirinden şikâyette buldukları konular bir gerçektir. Gerçek olan bir şey daha bulunmaktadır ki o da DP'nin süratle gelişip, güçlenmesidir.

Parti kurucularının belirttikleri gibi DP, tek parti sistemine son vermek isteyen herkesin partiydi. Toker'e göre “*Halk yeni partiye CHP'lilerin hiç tahmin etmedikleri bir ilgi gösteriyor. Memlekette, kısa bir tereddüt devresini takiben Serbest Fırka'nın talihli günlerindeki hava esiyordu. Millet in yeni parti kurucularının kimliklerinden fazla bir haberi yoktu. Hatta Bayar bile öyle çok tanınmıyordu. Fakat bunlar eski partiye karşıydılar ya. O vatandaşa yetiyordu.*

Kökleri gene eski partiymiş! Buna aldırın, bunu düşünen yoktu. Bir yerde DP beş adam bulup teşkilâtını resmen kurdu mu, geniş kütlenin sempati izharı derhal başlıyor, bir sevgi halesi teşekkül ediyordu. Bundan dolayıdır ki partizan idare amirleri o beş kişinin bulunamamasının sağlanmasına çalışıyorlar, onlara gözdağı veriyorlardı¹²¹ ” demiştir.

Nisan 1946 tarihinde *Tasvir* gazetesinin sahibi Ziyad Ebüzziya, Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar ile özel bir mülakat yapmış ve bu mülakat 23 Nisan tarihinde gazetede yayımlanmıştı. Bayar’ın demecinde “*Seçimler önümüzdeki seneden evvel de yapılacak olsa, yukarıda işaret ettiğim şartlar (seçimlerin tek dereceli sistemle yapılması, resmi makamların müdahalesi olmaması...) yerine gelmiş ise, derhal iştirak edebilecek vaziyetteyiz*” demesi, CHP’lilere seçimlerin erken bir tarihe alınması için bulunmaz bir fırsat vermişti¹²².

Nitekim CHP’nin seçimlerin öne alınması ile ilgili arkasına sığındığı ana tema sürekli olarak DP Genel Başkanı’nın *Tasvir* gazetesine verdiği bu demec olmuştur. Oysaki CHP, DP’nin gerçekten seçimlere hazır olup olmadığını öğrenmek isteseydi, bunu DP’nin yetkilileri ile görüşüp bir anlaşmaya varabilir ve bu da partiler arasında demokratik bir gelenek haline gelebilirdi. Diğer taraftan Celal Bayar’ın *Tasvir* gazetesi sahibi Ziyad Ebüzziya’ya seçimlerin öne alınması ile ilgili verdiği

¹²¹ Toker, *a.g.e.*, s. 134 – 135.

¹²² Önce nisan ayının sonlarına doğru Mecliste yapılan görüşmelerde Belediye seçimlerinin eylül ayından mayıs ayına çekilmesi kararı alınmış, ardından da İnönü, çıkmış olduğu yurt turu esnasında mayıs ayının ilk haftası ziyaret ettiği Akşehir ve Niğde’de yaptığı konuşmalarda genel seçimlerden bahsedip seçimlerin neden erken bir tarihe alınması gerektiği hususunu halka anlatmaya çalışmıştır. 10 Mayıs 1946 tarihinde ise CHP 2. Olağanüstü Kurultayı hem seçim meselesini tartışmak hem de iktidar partisinin iç işleyişini liberalleştirmek için toplanmıştır. Kurultayda İnönü’nün önerisi üzerine ‘Değişmez Genel Başkan’ ve ‘Milli Şef’ sıfatları kaldırılmış. Böylece CHP Genel Başkanı’nın da artık her dört yılda bir yapılacak parti kurultayında serbest seçim yolu ile belirlenmesi kararına varılmıştır. Bunun yanında çok – partili sisteme geçilmesi ile birlikte artık herhangi bir işlev ve anlamı kalmayan Müstakil Grup’ta kaldırılmıştır. Diğer taraftan sınıf esasına dayanan parti ve dernek kurulmasına ve tek dereceli seçim sistemine geçilmesi yönünde karar alınmıştır. İnönü bu kurultayda ayrıca seçimler konusuna da değinmiş ve seçimlerin öne alınmasının gerekliliği üzerinde durmuş, muhalif partileri seçimlere katılmaya davet etmiş, aksi bir durumun ise CHP ve halk tarafından olumsuz karşılanacağını belirtmiştir. Toker, *a.g.e.*, s. 138 – 148; Karpat, *a.g.e.*, s. 258 – 259; Hikmet Bila, **Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası**, 2. Basım, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987, s. 156 – 159; Mete Tunçay, “Cumhuriyet Halk Partisi (1923 – 1950)”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.2024; İlhan Turan, **İsmet İnönü ve Tek Dereceli İlk Seçimler (1946 – 1950 – 1954 – 1957) Üzerine Seçmeler**, İnönü Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 20 – 22.

demecin basında doğrudan yer alması ve bunun yol açtığı gelişmeler, bundan sonra DP'li liderlerin basına verdikleri demeçlerde daha dikkatli olmalarını ve hatta muhabirler tarafından not edilen haberlerin kendileri tarafından kontrol edilmesi gerektiği ihtiyacını doğurmuştu.

CHP'nin seçimlerin öne alınması yönündeki isteklerine muhalefet partileri, DP ile MKP, bu kararın muhalefetin gelişmesini önlenmek amacı ile alınmış olduğunu belirtmişler ve antidemokratik kanunların henüz kaldırılmadığını ileri sürerek 26 Mayıs'ta yapılan Belediye seçimlerine katılmamışlardı. Bunun üzerine çoğunluk bakımından Meclise egemen olan CHP, bir dizi liberalizasyon hareketine girişmişti: Haziran'da milletvekili genel seçimlerinin tek dereceli olması kabul edilmiş; Cemiyetler Kanunu'nda değişiklik yapılarak sınıf esasına dayanan dernek ve siyasi parti kurma yasağı kaldırılmış; üniversite özerkliğini gerçekleştiren yeni Üniversiteler Kanunu kabul edilmiş; Basın Kanunu'nun hükümete gazete ve dergi kapatma yetkisi veren 50. maddesi kaldırılmış, ayrıca yayın çıkartmak için mülki idare amirinden izin alınması zorunluluğu da kaldırılmıştı. Ancak seçim sistemi çoğunluk sistemi olarak kalmış; gizli oy – açık sayım ilkesi ile seçimin adli teminat altında yapılması gibi muhalefetin bazı talepleri iktidar tarafından yerine getirilmemişti¹²³.

Toker'e göre CHP tarafından gerçekleştirilen liberal reform hareketleri önemli ve takdire değer gelişmelerdi. Ancak özellikle seçim sistemi konusunda (seçimlerde yargı güvencesi ve gizli oy – açık sayım ilkesi gibi) çok daha ileri adımlar atılabilirdi.

14 Haziran 1946 tarihindeyse iki dereceli seçimle toplanmış olan Altıncı Dönem Meclisi, son toplantısını yaparak dağılmış ve böylece seçim kampanyası süreci başlamıştı. Buna karşın Toker'e göre muhalefet kanadında özellikle de DP'li liderlerde bir karamsarlık ve tedirginlik görülmekteydi.

¹²³ Koçak, **a.g.e.** , s. 182; Karpat, **a.g.e.** , s. 262 – 264.

1.3.3. DP'deki Korku Psikolojisi

Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'ne muhalif olan birçok farklı kesimi bünyesinde bulundurmaktaydı. Bunlar arasında yer alan bir grup ise DP'li liderleri sürekli olarak CHP'ye karşı daha sert bir şekilde muhalefet yapılması konusunda uyarmakta ve onları pasiflikle suçlamaktaydı.

Oysaki Celal Bayar'ın başını çektiği kurucular “kontrollü bir muhalefet” ten yanaydılar. Çünkü onlar Terakkiperver ve Serbest Fırka tecrübelerini yaşamakla kalmamış aynı zamanda tek parti iktidarının bizzat içerisinde çeşitli görevler alarak Cumhuriyet Halk Partisi'ndeki devlet düzeni ve rejimini, kişinin önünde tutan ve altı ok'ta kök salan devletin bekası kavramının ne kadar önemli olduğuna da tanıklık etmişlerdi. Kısacası Demokrat Parti kurucularının bu endişelerinde haksız olmadıkları bir gerçektir.

Demokrat Parti yöneticileri, daha kuruluş aşamasındayken parti programlarını tamamlayıp hükümete sunmadan önce İnönü'nün onayını almak gerektiğini düşünmüşler ve bu amaçla da Celal Bayar parti programıyla birlikte Çankaya'nın yolunu tutmuştu. İnönü ve Bayar arasında geçen görüşmede ise Bayar, İnönü'nün çok partili sisteme geçmek konusunda samimi olduğunu ancak “irticaa, eğitim(köy enstitüleri ve ilkokul) seferberliği ve dış politikada ayrılık” konularında çok titiz olduğunu ve bu konularda kesinlikle bir taviz vermeye tahammül etmeyeceğini anlamıştı. Yani çok partili sistemin bunlara zarar verebileceği inancına eriştiği anda İnönü'nün demokrasiye paydos diyeceği muhakkaktı. Bunların ötesindeki her türlü eleştiri ve siyasi gerginliğe ise İnönü'nün tahammül göstereceği Celâl Bayar tarafından anlaşılmıştı.

Diğer taraftan Demokrat Parti'nin kurulmasından önce ve sonra İsmet İnönü'ye yakın çevresinden de çok uyarı sesi gelmişti. Çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte İnönü'nün şahsının hücumlara maruz kalacağı, otoritesinin sarsılacağı, kendisine yapılmayanın bırakılmayacağı söylenmişti. İnönü ise kendisini bunların hepsiyle başa çıkacak güçte görmüş ancak olası bir vahim tehlikeyle karşılaşıldığı takdirde gereken tedbiri alabileceğini de belli etmekten, belki

çevresindekilere güven vermek belki de muhaliflere gözdağı vermek adına çekinmemiştir.

Bu konuda, 1946'nın 14 Haziran akşamı, Çankaya'da cereyan etmiş bir konuşma ilgi çekicidir.

Çankaya'nın o akşamki misafirleri Hilmi Uran, Manisa Parti müfettişi Hüseyin Hulki Cura, Nihat Erim ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu'dur. Nihat Erim, D.P. tarafından basın yoluyla ve memlekette yürütülen propagandalardan şikâyetçidir. Nitekim kendisi belediye seçimlerinin öncesi ve sonrasında yaşananlardan da etkilenerek 30 Mayıs 1946 tarihinde Ulus gazetesinde çıkan "Demokrasi gaye midir, Vasıta mıdır?" başlıklı yazısında "... *Ama şu noktayı da belirtmeliyiz ki sosyal bünyede derin rahatsızlıklar müşahede edildiğinde bunu gidermenin yolu, bir müddet için hürriyet ilahının üzerine bir şal örtmek ve yukarıdan aşağıya bir otorite tesis eylemektir...*" diyerek üstü kapalı bir tehdit savurmuştu. Nihat Erim'e göre Demokratların propagandaları muzır, yayınları ise zararlıydı. Kendisi bu durumun işi anarşiye götüreceğinden endişeliydi ve İnönü'ye 14 Haziran tarihinde, Meclisin yeni seçimlere gitmek üzere dağıldığı günün akşamı bu durumu hatırlattığında,

İnönü :“— *Buna imkân vermem. Ben ihtilâlcî ve Kuvayı Milliyeci İsmet'im. Bu devleti yoktan bu hale getirdik. Üç, beş çapulcuya maskara ettirmeyeceğiz. Yaptığımız bir tecrübedir. Muvaffak olursak ne âlâ. Olmazsa vazgeçer, bir kaç sene daha eski usulde gideriz. Sonra yeniden tecrübe ederiz*¹²⁴” demişti.

İnönü'nün demokrasiye geçmek kararı kesindi, fakat gidişi arzuladığı gibi durdurmak veya sürdürmek de elindeydi.

Nitekim 1960 sonrasında Bayar, Toker'e verdiği bir mülakatta:

“*İsmet Paşa iki jandarma eri gönderir, Demokrat Parti'nin merkezini mühürletiverir ve buna Türkiye'de hiç kimsenin sesi çıkmaz. Beni sertleşmeye itmek isteyen arkadaşların bundan haberleri yok. Çünkü Terakkiperver Fırka ve Serbest Fırka tecrübelerini yaşamamışlardır*¹²⁵” diyecekti.

Toker'e göre de şayet Demokrat Parti'nin başında kurucu olarak Celal Bayar bulunmasaydı, demokrasiye geçişin üçüncü denemesi de ilk ikisi gibi başarısızlıkla

¹²⁴ Toker, **a.g.e.** , s. 127 – 128.

¹²⁵ Metin Toker, “Seçim Günü İçki Yasağı Yoktu Ama Sarhoş da Yoktu” , **Milliyet Gazetesi**, 01.09.1983, no: 12865, s. 10.

sonuçlanırdı. Zira başka birinde Bayar'ın tabiatı ve tecrübesi bulunmamaktaydı. Toker bu durumu şu şekilde özetlemekteydi: “*Bayar, neyi göze alıp neyi göze alamayacağını, nereye kadar gidip orayı geçmeyeceğini, hangi adımları ne zaman atacağını harikulade bir sezışte biliyordu*¹²⁶” demektedir.

İlginç olan nokta ise şu ki Demokrat Parti kurucularında, İnönü'nün demokrasiye paydos deyip Demokrat Parti'yi zorla kapatacağı düşüncesi 14 Mayıs 1950'ye kadar yani Demokrat Parti'nin fiilen ve hukuken iktidarı eline almasına kadar sürmüştür. Hatta 1946 seçimlerine şaibe bulaştığı düşüncesiyle hareket edip bunu sürekli olarak seçim malzemesi yapan Demokratlar, iktidardan sert tepki geldiği zaman ise ortamı yumuşatma amaçlı geri adım atmaya da bilmişlerdir.

Demokratlar iktidara geldikten sonraysa 1950'li yılların ikinci yarısından, özellikle de 1957'den itibaren bu sefer de muhalefetteki CHP'nin bir darbe hazırlığında olduğunu ve gayrı meşru yollardan iktidarı elde etmek istediğini kamuoyuna duyuracak ve bunu bir seçim malzemesi olarak kullanmaktan da çekinmeyeceklerdir.

Neticede tüm endişe ve korkularına rağmen Demokrat Partili liderler, seçim yarışına dâhil olmuşlardır.

1.3.4. Haziran 1946, Metin Toker, Bayar'ın Güney Anadolu Seçim Gezisinde

10 Haziran 1946 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçimlerin 21 Temmuz 1946 tarihinde yenilenmesi yönünde karar vermişti. Belediye seçimlerine katılmamış olan Demokrat Parti, bu sefer genel seçimlere katılma kararı alınca parti ileri gelenleri hemen seçim kampanyasına yönelmiş ve parti lideri Bayar da seçim gezisine 29 Haziran'da Adana'dan başlamayı uygun görmüştü. Buna göre Bayar önce Adana'ya gidecek oradan Tarsus ve Mersin'e geçecek sonra tekrar Adana'ya gelerek buradan da Ankara'ya geçecekti¹²⁷.

¹²⁶ Metin Toker, “ Celal Bayar: DP Kurucusu” , **Milliyet Gazetesi**, 24.08.1986, s. 8.

¹²⁷ Metin Toker, “ İnönü Baş Düşman Saysaydı...” , s. 7.

Cumhuriyet gazetesi, Demokrat Parti Genel Başkanı Bayar'ın bu ilk seçim gezisini izleme görevini Toker'e verince Toker önce İstanbul'dan Ankara'ya geçmiş, buradan *Cumhuriyet* gazetesinin Ankara temsilcisi Mekki Sait Esen tarafından ayarlanan Adana trenine binmiş¹²⁸ ve 28 Haziran'da yani Cumhurbaşkanı Bayar'dan bir gün önce Adana'ya varmıştı.

Toker'e göre 29 Haziran 1946 tarihinde uçakla Ankara'dan Adana'ya gelen Celal Bayar, büyük bir kalabalık tarafından “*Yaşasın Türk Demokrasisinin babası! Var olsun İstiklal Harbinin Galip Hocası!*” “*Yaşa babamız! Kurtar bizi babamız!*”¹²⁹, gibi sloganlarla karşılanmış ve halkın bu büyük coşkusu Bayar'ın seçim gezisi boyunca gittiği her yerde aynı şekilde sürmüştü.

Toker'e göre 1946 tarihinde gerek İnönü'nün gerekse de CHP'nin ülkenin genel durumundan ve halkın ruh haletinden haberleri bulunmamaktaydı. Toker özellikle 1957 – 1960 döneminde Celal Bayar için de aynı tespitte bulunacak ve DP'li liderlerin halktan kopuk bir yaşam sürdürdüklerini belirtecektir.

Bayar'ın Adana'daki seçim gezisinin Toker açısından ayrı bir önemi vardır. Toker bu seçim gezisi boyunca Bayar'ın bulunduğu arabada seyahat etmiş ve gidilen her yere Toker, Bayar ile birlikte giderek Demokrat Parti liderini yakından tanıma fırsatını elde etmiştir.

Toker'e göre Bayar, gazeteciler ve bölgenin ileri gelenleri tarafından kendisine sorulan her soruya sadece kurnazca değil aynı zamanda tam bir kurt politikacı gibi cevap vermekte ve her fırsatta Atatürk'ün son Başbakanı olduğunu hatırlatmak istercesine Atatürk'ten bahsederek ilhamını ondan aldığı fikrini çevresindekilerde oluşturmak istemiştir. Örneğin devletçilik ile ilgili sorulan bir soruyu Bayar: “*Ata demişti ki: İktisatta esas teşebbüs şahsi ve hususi sermayedir.*

¹²⁸ Toker: 24.08.1986 tarihli yazısında Ankara'dan Adana'ya Bayar ile birlikte uçakla gittiğini söylemektedir. Oysaki Toker, Ankara'dan Adana'ya trenle gitmiş dönüşü ise Bayar ile birlikte uçakla yapmıştır. Metin Toker, “*Celal Bayar: DP Kurucusu*”, **Milliyet Gazetesi**, 24.08.1986, s. 8.

¹²⁹ Toker: “*Bundan on iki yıl kadar sonra, aynı sesler kulağıma bir defa daha geldi. Halk, D.P.'li veya C.H.P.'li diye ayrılarak değil, halk olarak, millet olarak bir defa daha: “Yaşa babamız! Kurtar bizi babamız!” diye haykırıyordu. O zaman tarih, 1957 ile 1960 arasıydı ve gazeteci ben, bu sefer de muhalefet liderinin otomobilinde, gene onun yanındaydım. Ama bu sefer muhalefet lideri İsmet İnönü adını taşıyordu ve iktidarda Celal Bayar vardı... 1946'da İnönü memleketten, milletten, halktan, onun ruh haletinden ne kadar haberdarsa 1957 – 60 devresinde de Bayar onlardan aynı derecede haberdardı*” demektedir. Toker, **a.g.e.**, s. 164, 166 – 167.

Biz devletçiliği memlekette boş kalan yerleri bir an önce doldurmak için alıyoruz^{130,} diyerek cevaplandırmıştır.

İki gün boyunca Bayar'ın Güney Anadolu gezisini takip eden Toker, 1 Temmuz 1946 tarihinde Türk Hava Yolları uçağıyla ve Celal Bayar ile birlikte yan yana koltuklarda oturarak Ankara'ya dönmüştür. İki saat kadar süren bu yolculuk esnasında Toker, Bayar ile yine konuşma fırsatını yakalamış ve bu genç gazeteci Bayar'ın yakından ilgisini çekmiştir. Toker, sonrasında Ekim 1947 tarihinde gerçekleşecek olan Bayar'ın Karadeniz gezisini de Demokrat Parti'lilerle birlikte seyahat ederek yakından takip edecektir.

Gerek iktidar partisinin gerekse de muhalefet partilerinin seçim propagandaları temmuz ayındaki yasal süre boyunca devam etmiş ve en nihayetinde seçim gününe gelinmiştir.

1.3.5. 21 Temmuz 1946 Seçimleri ve 12 Temmuz 1947 Beyannamesi

Türkiye'de çok partili sisteme geçildikten sonra normal şartlarda ilk genel seçimin 1947'de yapılması gerekmektedir. Ve bunun birkaç nedeni vardı. Öncelikle tek parti devri de olsa yapılan son genel seçimin tarihi 1943'tü ve buna göre bir sonraki genel seçimin normal tarihi 1947 olmalıydı.

Diğer taraftan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1945'te Meclis'i açarken söylediği nutukta "*Tek eksikimiz hükümet partisinin karşısında başka parti bulunmamasıdır...*" dedikten sonra "*Tek dereceli olmasını istediğimiz 1947 seçimleri...*" diye devam etmişti.

Acelenin sebebi 7 Ocak 1946'da kurulan DP'nin büyük bir gelişme göstermesi ve yurt çapında yayılmasıydı. CHP'nin bir takım ileri gelenlerine göre şayet seçimler bir yıl önceye alınırsa DP'nin bunları kazanma şansı azalacaktı. Zira hem örgütlenmesi tam olmayacaktı, hem de propaganda için gerekli zamanı bulamayacaktı¹³¹.

¹³⁰ Toker, **a.g.e.** , s. 165.

¹³¹ Toker, " İlk Kez Tek Dereceli Seçim Yapılıyordu..." , s. 6.

DP liderleri de seçimlerin öne alınmasındaki nedeni anlamışlardı. Bu yüzden de seçimi boykot etmek niyetindeydiler, ancak parti merkezinde yapılan danışma toplantısında mahalli parti örgütlerinin istekleri ağır basınca seçimlere katılma kararı vermişlerdi. Verilen bu kararda, hükümetin seçimlerin tarafsız yapılacağı konusunda muhalefete güvence vermesi, Mecliste temsil edilmemek korkusu ve böylece partiyi halka tanıtmaya fırsatlarından ve hükümetle doğrudan doğruya temas imkânından mahrum kalmak ihtimali ayrıca Celal Bayar ve diğer DP’li kurucular da seçimlere katılmamaları durumunda Cumhurbaşkanı İnönü’nün nasıl bir tepki vereceği konusu Demokrat Parti’nin seçimlere katılma kararı vermesinde etkili olmuştu¹³². Diğer taraftan ülkenin birçok noktasında Demokratlar lehine bir hava esmesi ve basının da büyük bir kısmının DP tarafı gözükmeye başlaması Demokratları cezbeden bir diğer etkendi¹³³.

Çok partili siyaset hayatının ilk genel seçimlerini *Cumhuriyet* gazetesi adına Ankara’da izleyen Toker, 21 Temmuz sabahı Mekki Sait Esen ile birlikte önce Ankara’nın merkezini dolaşarak İnönü ve Bayar’ın oy atarken fotoğraflarını görüntülemişler ardından ise şehrin dışına çıkarak bir takım köy ve kasabaları dolaşmışlardı¹³⁴.

Toker’e göre 1946 seçimlerinin üzerine “toz düşmüş”tür. Ancak kendisine göre bu tür bir gelişmenin yaşanmaması da ilginç olurdu. Nitekim ilk kez tek dereceli yapılan seçimlerde hukuken olmasa bile fiilen oy açık, tasnif gizliydi ve seçimler adli teminat altına alınmamıştı. Toker’in 21 Temmuz günü gördükleri şu şekildedir: “*Birtakım yerlere seçim kulüpleri yetiştirilememiş, oralardan bazılarında çarşaf çekilmiş, bazılarında o da bulunamamış, seçim sandığı bir ağacın arkasına*

¹³² Karpat, **a.g.e.**, s. 264.

¹³³ Özellikle dönemin genç gazetecileri fikir ve siyasi eğilim yönünden Demokratlara sempati ile bakmaktaydılar. Çünkü genç gazetecilere göre Türkiye’de her ne kadar çok partili siyasi hayata geçilmiş olsa da demokrasinin yerleşip gelişmesi için Demokratların iktidar koltuğuna oturmaları şarttı. Onların seçim zaferleri sonucunda Türkiye’de demokratik bir yönetim kurulacak ve basının üzerindeki tüm kısıtlamalar ortadan kalkacaktı. Ayrıca Demokratların basına ve halka olan yaklaşımı da içten ve samimiydi. Bu durumda Demokratlara artık bir puan sağlamaktaydı. Örneğin Toker’e göre: “*Sümer Sokak’ta, bir kaç katlı Genel Merkezde harareti, heyecanlı bir hava esirdi. Ankaralı gazeteciler için Ulus meydanındaki C.H.P. Genel Merkezi bir antipatik, soğuk yerdi. Devlet dairelerinden farksızdı ve kibirli beyler yeni demokratik gidişe ayak uydurabilmek yeteneğinden çok mahrumdular. Bir gayret gösterdiklerinde ise bunun suniliği üzerinden akardı. Buna karşılık D.P. Genel Merkezine severek, isteyerek gidilirdi ve bilhassa genç muhabirler gönülden D.P. ’yi tutarlardı. Çünkü orada daima tatlı yüzler görmek, tatlı sözler duymak kabildi...*” Toker, **a.g.e.**, s. 120 – 121.

¹³⁴ Toker, “Seçim Günü...”, s. 10.

gizlenmişti. Tasnifin yapıldığı kapalı odalara CHP'liler rahat giriyorlar, fakat başkalarına güçlük çıkarılıyordu. Biz bunları o gece Ankara köylerinde gördük. Birtakım idare amirleri kendilerinde CHP'yi kazandırtmak misyonu vehmetmişler, baskı yapmışlar, dayak atmışlar, akıllarınca terör havası estirmişlerdi... Bunlar hep ters tepki yaratmıştır. İşkenceye uğrayanları DP'liler hemen o gecedan itibaren merkezlerine getirip basına göstermeye başladılar...” demiştir¹³⁵.

Tüm bu yaşananlara karşın Toker'e göre 1946 seçimlerine asıl toz düşüren gelişme, İstanbul'daki seçim sonuçlarının açıklanmasının gittikçe uzamış olması neden olmuştur. Seçimlerin üzerinden birkaç gün geçmesine karşın İstanbul'daki tasnif hala bitmemiştir. Bu durum üzerine ise, o dönemde, taraflı tarafsız herkesin görüşü İstanbul'daki seçimlerin Demokratlar tarafından kazanıldığıdır. Ancak ilan edilen seçim sonuçlarına göre 23 milletvekilliğinden 18'ini Demokrat Parti, geri kalan 5 milletvekilliğini ise CHP kazanmıştır. Bu beş kişi ise CHP'nin ağır toplarıdır: Recep Peker, Hüseyin Cahit Yalçın, Cemil Cahit Toydemir, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Kazım Karabekir'dir¹³⁶.

Ancak diğer taraftan Toker'e göre 1946 seçimlerine fesat karışsa da karışmasa da CHP'nin iktidarı kaybetmek gibi bir durumu söz konusu değildi. Çünkü “matematiksels” olarak buna imkân yoktu. Gerçekten de 1946 seçimlerinde parti

¹³⁵ Toker, “ İlk Kez Tek Dereceli Seçim Yapılıyordu... ” , s. 6. Ayrıca Toker'in seçim gecesi Ankara'da Demokrat Parti Genel Merkezi'nde gördükleri şu şekildedir: “ Akşam Sümer sokakta canlı, neşeli ve ümitli başladı. Çok ilden gelen haberlerde önde bulunulduğu, hatta seçimlerin kazanıldığı bildiriliyordu. Her telefona bir kaç kişi birden koşuyor, galibiyet haberi geldiğinde ‘Yaşasın! Şurasını da kazandık...’ ‘Yaşasın! Burasını da kazandık...’ sesleri yükseliyordu. Celal Bayar bile meşhur sükûnetinin kısmen dışına çıkmıştı... Akşamın belirli bir saatinden sonra Sümer Sokak'ta çalan telefonlar başka haberler getirmeye başladı. Hüzünlü, hatta ağlamaklı sesler seçim sonuçlarının değiştirildiğini, mazbataların yok edildiğini bildiriyordu. Kazanılan galibiyet, el çabukluğuyla mağlubiyet haline sokulmuştu. Yer yer zafer o kadar farklı olmuştu ki oralarda iktidarın alındığı inancı bile esmişti... Teşkilatın Sümer Sokağa gönderdiği haberler hep iki unsur taşıyordu. Ya DP'nin kazandığı sandıklara ait mazbatalar yok edilmiş, yerine CHP çoğunluğunu tespit eden uydurma mazbatalar konulmuştu. Ya da köylerden, bilhassa uzak köylerden gelen oylar dengeyi bir anda alt üst etmişti. Mazbatalar gözlerin önünde değiştirilirken gözlerden uzak yerlerde kim bilir neler yapılmıştı? DP teşkilatı bunun kahrının içindeydi... Celal Bayar gece yarısından sonraya kadar Genel Merkezde kaldı. Neşeli hava artık kaybolmuştu. Yüzler asılmıştı ve mahmurluk sadece uykusuzluğun sonucu değildi. Bir hayal kırıklığına uğranmıştı ve bu, belki fazla pembe bir hayalin arkasından gelmişti. Büyük şehirlerin DP'ye oy vermiş olması ne kadar muhtemelse küçük merkezlerdeki bilhassa Doğu'daki halkın türlü sebeplerden dolayı oyunu CHP'nin ve Milli Şef İsmet Paşa'nın lehinde kullanmış bulunması aynı derecede muhtemeldi. Hatta o ihtimal daha bile fazlaydı... Celal Bayar'ın gidişi Sümer Sokak'taki heyecanı da yok etti. Herkes yavaş yavaş ayrılıyordu. Henüz kesin sonuçlar alınmış değildi. Fakat bir ara ümidine düşülen iktidar gerçekleşmemişti.” Toker, **a.g.e.** , s. 173 – 176.

¹³⁶ Toker, **a.g.m.** , s. 6.

aday listelerine bakıldığında¹³⁷ 465 milletvekilliği için yapılan seçimlerde, iktidara gelebilmesi için en az 233 milletvekili kazanması gereken Demokrat Parti'nin toplam 273 milletvekili adayı ile seçimlere katıldığı görülmektedir. Ayrıca Demokrat Parti Yönetimi, bir takım vekil adaylarının seçilme şansını arttırmak amacıyla onları birkaç şehirden aday göstermiştir¹³⁸. Bu suretle her birinin kazanması halinde DP 16 milletvekilliğini daha otomatik olarak kaybetmiş oluyordu. Bu durumda DP, 1946 seçimlerine toplam 257 milletvekili adayı ile katılmıştı. Buna göre Demokrat Parti'nin iktidara gelebilmesi için neredeyse seçimlere katıldığı tüm illerde kazanması gerekirdi ki bu da mantıksal olarak mümkün görünmemekteydi.

Hatta bu durum sonrasında bir takım araştırmacı yazarlar tarafından temelde farklı nedenlerin aranmasına da yol açmıştır¹³⁹.

Sonuçta bir takım CHP'lilerin iktidarı kaybetme korkusu ağır basmış ve onlara hatalar işletmiştir. Bu durum Demokrat Parti'ye 1960'a kadar, ne kadar kullanırsa kullansın, asla tükenmeyecek bir seçim malzemesi sağlamıştır.

Asıl önemlisi ise Toker'e göre yeni doğan demokrasinin sakatlanması olmuştur. Demokrasinin kendisi bünyesel bir yara almıştır ve bu yara bir türlü iyileşememiştir¹⁴⁰.

Toker, bu durumu şu şekilde belirtmektedir: *“Bu seçimler Türk demokrasisinin karakterini çizmiş ve onun talihsiz kaderinde etken olmuştur. 1960'a*

¹³⁷ DP adayları arasında: 52 avukat, 41 çiftçi, 40 doktor, 39 tüccar ve iş adamı, 15 emekli general, 14 mühendis, 13 öğretmen, 8 gazeteci, 7 bankacı, 6 profesör, 5 eczacı, 2 vali, 31 diğer meslek sahipleri bulunmaktaydı. DP, o tarihte sayısı 63 olan illerin 16'sında aday göstermedi. Dolayısıyla Demokrat Parti: Ağrı, Bingöl, Bitlis, Çorum, Diyarbakır, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Kırşehir Malatya, Mardin, Muş, Niğde, Rize, Siirt ve Van illerinde seçime katılmadı. Yücel, **a.g.e.**, s. 55.

¹³⁸ *“DP, 16 ilden seçime girmediği gibi girdiği illerde de tam liste, yani her biri milletvekili olabilecek isimler göstererek yarışa katılmıyordu. Partinin bir takım temel taşları vardı ki esas gaye bunları Meclise sokmaktı. Onun için bunlar bir değil, birçok ilden aynı zamanda aday gösterilmişlerdi. Rekor Mareşal'deydi. Dört ilde DP listesinin başını Fevzi Çakmak çekiyordu: Ankara, İstanbul, İzmir, Erzurum. Onu, üçer ille kurucular takip ediyordu. Bayar: Bursa, İstanbul ve İzmir adayydı. Menderes: Aydın, Kütahya, Manisa'dan gösterilmişti. Köprülü: Ankara, İstanbul ve İzmir adayydı. Koraltan'a ise İstanbul, Hatay ve İçel listelerinde yer ayrılmıştı. Bir de Yusuf Kemal Tengirşenk aynı muameleye layık bulunmuştu: İstanbul, Kastamonu ve Sinop adayydı. Sazak: Ankara ve Eskişehir, İnce: Kastamonu ve Manisa, Tunca: Afyon ve Manisa listelerindeydiler.”* Toker, **a.g.e.**, s. 170 – 171.

¹³⁹ *“Burada akla bazı sorular geliyor: Acaba DP'li yöneticiler bir dönem muhalefette kalmayı kendileri istemiş olabilirler mi? Veya İsmet İnönü ve CHP baskısı, DP'yi zorunlu muhalefete mahkûm mu etmişti? Veyahut daha sonraları Millet Partisi'nin DP için ortaya attığı “Muvazaa Partisi” iddiası doğru muydu?”* Yücel, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁴⁰ Toker, *“İlk Kez Tek Dereceli Seçim Yapılıyordu...”*, s. 6.

*kadar partiler arası ilişkiler düşmanlık duvarını aşamamışsa bunda o seçimlerin cereyan tarzının, cereyan tarzından da fazla onun (halkın vicdanında) yüreklerde bıraktığı birikimin çok büyük rolü vardır.*¹⁴¹”

Nitekim seçimler sonrasında Demokratların, haklı ya da haksız, “hürriyet misakı ya da husumet andını” ilan etmeleri de zihinlerde yeni yeni belirmeye başlayan ayrımın fiili hale gelmesine yardımcı olmuştur.

Oysaki yukarıda belirtildiği üzere matematiksel açıdan CHP’nin seçimi kaybetme ihtimali yoktu. Buna karşın DP her ilde ve tam aday sayısı ile seçimlere girse ve seçimleri de kazanmış olsaydı ne olacaktı diye kendi kendine soran Toker: *“Elbette ki bir takım bocalamalar olurdu. Bazı yanlış temel taşları konulurdu. Harbin sonunda İngiltere’de Churchill’in zaferi kazanmış Muhafazakar Partisi kaybedip de tecrübesiz Attlee’nin ütöplast İşçi Partisi iktidarı alınca bunlar hep oldu ve İngiltere bunun ceremesini çekti... Ama İngiliz demokrasisi hastalanmadı ve hastalanmamış demokrasiyle her şeyi kurtarmak kabildir”* demektedir¹⁴².

1946 seçimleri sonucunda Türk siyaset hayatında filizlenen düşmanlık, sonrasında devletin bütün kademelerinde ortaya çıkmış, en nihayetinde ise devletin zirvesindeki bu ayrılık halk tabanına kadar intikal ederek kök salmıştır. Hatta köy ve kasabalardaki insanlar, tuttıkları partiye göre gittikleri kahve ve camileri değiştirir duruma gelmişlerdir.

Toker, Türk siyaset ve toplum hayatındaki bu olumsuz dönüşümü şu şekilde belirtmiştir: *“Düşmanlık endişeyi, endişe şüpheyi, şüphe korkuyu doğuruyor, korku hata işletiyordu. Her hata ise, ferah bir gönülle kabul edilmediğinden bir yeni hatanın sebebini oluşturuyor, fasit daire genişledikçe genişliyordu.*¹⁴³”

Sonuçta seçim sürecinde yaşananlar, aynı 1957 seçimleri sonrasında olacağı gibi, muhalefet kesiminde Meclis’in gayrimeşru olduğu fikrini ortaya çıkarmış, bu duruma hükümetin verdiği tepki ise “daha çok baskı” şeklinde kendini göstermiştir. Nitekim Başbakanlığa “sert tabiatı” ile tanınan Recep Peker getirilmiştir.

¹⁴¹ Toker, “Seçim Günü...”, s. 10.

¹⁴² Toker, “ İlk Kez Tek Dereceli Seçim Yapılıyordu... ”, s. 6.

¹⁴³ Toker, “Seçim Günü...”, s. 10.

1946'dan 1950'ye kadarki dönem irdelendiğinde iki konu göze çarpmaktadır. Birincisi hem CHP hem de DP içerisinde görülen parti içi temizlik hareketidir. CHP içerisinde İsmet İnönü Nihat Erim ve Gençler grubunu yanına alarak, Recep Peker ve müfritler grubunu tasfiye ederken; DP liderleri de Fevzi Çakmak ve Kenan Öner'in çevresinde toplanmış olan grubu tasfiye ederek iki parti arasındaki ilişkilerin sertlikten uzlaşmaya doğru taşınmasını sağlamaya çalışmışlardır.

Diğer bir göze çarpan nokta ise CHP'nin bu dönemde hem parti tüzüğünde hem de ülke yönetiminde giriştiği liberalizasyon faaliyetleriyle tek parti sisteminin ve 1946 seçimlerinin olumsuz etkilerini silme çabasıdır. Bu bir çeşit CHP'nin tekrar iktidarda ya da siyasi hayatta kalmak için verdiği mücadeledir. Tüm bu gelişmeler esnasında İsmet İnönü, zaman zaman perde arkasında bulunarak zaman zaman da bizzat sahneye çıkarak başrolü oynamıştır.

Temmuz 1946 seçimlerinden sonra İstanbul, İzmir, Aydın, Manisa, Konya ve diğer bazı yerleşim yerlerinde Demokratlar, seçimlerin baskı altında yapıldığını ve gizli oy ayırımı sırasında partilerine verilen oyların değiştirildiğini ileri sürerek yeni meclisin açılışına kadar sürecek olan protesto mitingleri düzenlemeye başlamışlardı. Sokaklardaki bu gerginlik üzerine 24 Temmuz günü İnönü seçim sonu bildirisinde vatandaşlara sükûnet çağrısında bulunarak “...*Şimdi Türkiye'nin milli hayatında yeni bir devreye giriyoruz. Her şeyden evvel seçim zamanının sinirli sözlerini karşılıklı bağışlayarak ve unutarak, vatanda huzur ve çalışma devrinin açılması ilk vazifedir*” demektedir. Celal Bayar ise bu bildiriye karşılık vererek hükümeti, seçimlere müdahale etmek ve hile karıştırmakla suçlamıştı. Celal Bayar'ın bu demecini yayınlayan Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılırken CHP'ye yakın Tanin gazetesine ise dokunulmamıştı¹⁴⁴.

5 Ağustos 1946 tarihinde ise Meclis açılmıştı. İsmet İnönü tekrar Cumhurbaşkanı seçilirken, Kazım Karabekir Meclis Başkanı olmuştu. Recep Peker ise Şükrü Saraçoğlu'nun yerine Başbakan olarak atanmış ve 6 Ağustos tarihinde hükümetini kurmuştu.

¹⁴⁴ Ahmad, a.g.e. , s. 23 – 24; Orhan Birgit, **Evvel Zaman İçinde**, 2.Basım, Doğan Kitap, İstanbul, 2006, s. 57.

Peker, CHP içerisinde demokratik düzene geçilme konusunda acele davranıldığını düşünen ve kendilerine müfritler adı verilen grubun öncülerindendi. Bu yüzden de İnönü'nün bir ikilemde kaldığı görülmekteydi. Nitekim bir taraftan Türkiye'de çok partili sisteme ve demokrasiye geçme konusunda adımlar atarken diğer taraftan da böylesi bir dönemde kurulan hükümeti, partinin müfrit kanadına emanet etmek kafalarda bir soru işareti doğurmaktaydı.

Bu durumu bir takım gazeteci yazarlar, İsmet İnönü'nün çok ince bir stratejisi olarak değerlendirmişlerdir. Buna göre CHP grubundaki büyük bir çoğunluk çok partili hayata geçme konusunda istekli değildi. Ancak İnönü'nün isteği doğrultusunda onay vermiş ve böylece uygulama alanına geçilmişti. Buna karşın çok partili ilk mecliste, ilk aşamada ılımlı bir hükümetin iş başında bulunmasının bu milletvekillerini rahatsız edeceği düşüncesi İnönü'de de egemen olmuş ve bu yüzden de Başbakan olarak Recep Peker görevlendirilmişti¹⁴⁵.

Buna karşın göz ardı edilmemesi gereken bir nokta daha bulunmaktadır ki bu da 1946 seçimleri sonrasında ülkenin birçok köşesinde yapılan sokak gösterileridir. Özellikle Meclisin açıldığı 5 Ağustos tarihinde, o dönemde TBMM'nin bulunduğu Ankara'nın Ulus Meydanı ve giriş yolları Demokrat Parti taraftarı halk tarafından tutulmuş ve bu büyük kalabalık CHP aleyhinde gösterilerde bulunmuştu. İnönü'nün böylesine kritik bir dönemde tek parti geçmişinin tecrübelerine de dayanarak kısa bir süre için sert ve otoriter bir kişiyi hükümetin başına getirmiş olduğunu düşünmek sanırız ki yanlış olmasa gerekir.

Nitekim İnönü, Peker'i hükümetin başına getirmiş olmasına karşın parti geleneğini çiğneyerek Peker'in CHP Başkan Vekili olmasını kabul etmemiş ve Saraçoğlu yine bu mevkide kalmıştır. Böylece İnönü, yeni Başbakanının yani Peker'in parti idaresini eline almasını önlemiştir.

Aslında buna İnönü'nün tatlı sert politikası da diyebiliriz. Nitekim bir süre sonra DP'nin, Peker Hükümeti'nin yönetim tarzından bunalması¹⁴⁶ ile birlikte İnönü

¹⁴⁵ Birgit, **a.g.e.** , s. 58.

¹⁴⁶ Ağustos 1946'dan Temmuz 1947'ye kadar iktidar – muhalefet ilişkilerinde yaşananlar: 14 Ağustos 1946 tarihinde Recep Peker Hükümeti'nin programı Meclisten okunmuştur. Muhalefet ise programı incelemek için görüşmelerin bir süre ertelenmesini istemiştir. Ancak hükümet kanadı bu önerge teklifini kabul etmeyince Demokratlar salonu terk etmişlerdir; Eylül ayında Peker Hükümeti'nin ekonomik alanda kabul ettiği '7 Eylül Kararları' ilk kez muhalefetin eline somut bir eleştiri konusu

devreye girecek ve hem DP liderleri tarafından İnönü'nün kendisine biçtiği hakem rolü kabul edilecek hem de İnönü CHP içerisindeki müfritleri parti içerisinde temizleme fırsatını elde edecektir.

Bu gelişmeler ise İnönü'nün demokratikleşme yolunda daha rahat ve kararlı adımlar atmasına yardımcı olacağı gibi ayrıca ABD ile ilişkilerin olumlu bir havada yürütülmesini de sağlayacaktır¹⁴⁷.

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan milletvekili genel seçiminden 12 Temmuz 1947 tarihinde Cumhurbaşkanı İnönü tarafından yayımlanan 12 Temmuz Beyannamesi'ne kadar geçen süre, çok partili sistemin yerleşmesindeki en önemli

vermiştir; 4 Aralık tarihinde Meclis, Sıkıyönetimi altı ay daha uzatmıştır. DP'ye göre hükümet bunu muhalefete karşı bir iç baskı unsuru olarak kullanmaktadır: Muhalefet: “ *Hükümet, sıkıyönetimi İstanbul'da halk miting yapmasın ve istediği zaman gazeteleri kapatsın diye istiyor... Biz sıkıyönetimi bir memleket müdafası meselesi addetmiyoruz.*” demiştir; 18 Aralık 1946 tarihinde Mecliste 1947 Bütçe görüşmeleri yapılırken Menderes'in eleştirilerine cevap vermek amacıyla kürsüye gelen Peker, Menderes'in sözlerini ‘...maraz bir psikopat ruhun ifadesi’ olarak tanımlamıştır. Bu durum iki parti arasında büyük bir siyasi gerginliğe neden olmuş ve Demokratlar, Meclisi terk etmişlerdir. İnönü'nün devreye girmesiyle birlikte sorun çözülmüştür; 7 – 11 Ocak 1947 tarihinde DP'nin İlk Büyük Kongresi toplanmış ve bu kongrede ‘Hürriyet Misakı’ kabul edilmiştir. Buna göre DP, Türkiye’de demokrasinin kurulması için bir takım şartlar öne sürmüştür: Anti – demokratik ve anayasaya aykırı kanunların kaldırılması – Seçimlerin devlet memurları tarafından değil de hukuki mercilerce kontrole tabi tutulması ve Cumhurbaşkanlığı mevkiinin parti liderliğinden ayrılması. Bunlar, 1950 seçimlerine kadar DP'nin başlıca istekleri olarak sürekli gündemde kalmıştır; 16 Şubat 1947 tarihinde yapılan Muhtar seçimlerinde DP, seçimlere hükümet tarafından baskı yapıldığını ve amacın DP köy teşkilatını yok etmek olduğunu belirtmiştir; 1 Nisan 1947 tarihinde Peker, seçimlere katılmanın muhalefetin yapması gereken bir görev olduğunu söylemiş ve İstiklal Mahkemeleri'nin henüz kaldırılmadığını belirterek muhalefete gözdağı vermiştir. Buna karşın DP, İstanbul ara seçimlerine katılmamış ve Hürriyet Misakı'ndaki isteklerini tekrarlamıştır; Nisan 1946 tarihinde şayet Demokratlar, seçimlere katılmamaya devam eder ve Meclisten çekilme taktiklerini sürdürürlerse o zaman CHP'nin kendi içerisinde hizipleşmeye giderek muhalefet grupları yerine geçecek partilerin kurulmasına izin verileceği yönündeki haberler basında çıkmaya başlamıştır. Bu tekrar DP'ye verilen üstü kapalı bir gözdağıdır; 9 Mayıs 1947 tarihinde Menderes başta olmak üzere bir takım DP'li milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması istenmiştir. Gerekeç olarak Menderes'in İzmir'de verdiği nutuk gösterilmiştir; 28 Mayıs 1947 tarihinde Sıkıyönetim altı ay daha uzatılmıştır; Haziran 1947 tarihinde İnönü ve Bayar arasındaki gizli görüşmeler başlamıştır. Ahmad, **a.g.e.**, s. 25 – 33.

¹⁴⁷ Truman Doktrini, ABD Kongresi'nde görüşülürken Ohio Temsilcisi George Bender'in Ankara'dan küstah bir diktatörlük biçiminde söz etmesi; diğer taraftan Amerika ziyaretinden dönen Dr. Adnan Adıvar'ın, Amerikalıların Türkiye’de demokrasinin olmadığı yönündeki düşüncelerini, beraberinde getirmesi ve ayrıca dönemin zenginlerinden Vehbi Koç'a Amerika’da yaptığı bir gezi sırasında, Amerikalı işadamlarının öncelikle Türkiye’de huzurlu bir iktidar - muhalefet ilişkisi istediklerini söylemeleri Ankara’da da dikkatle takip edilmekteydi. Toker, **a.g.e.**, s. 254, 256, 275; Gevgilili, **a.g.e.**, s. 55. Sonuçta hem Sovyet tehdidi hem de bütünsel kalkınma için hayati önem arz eden ABD yardımı 12 Mart 1947 tarihinde kendisini göstermiştir: Amerikan Cumhurbaşkanı Truman, Yunanistan ve Türkiye'nin Sovyetler Birliği tarafından tehdit edildiğini ve bundan dolayı bu ülkelere yardım programı açılacağını belirtmiştir; 22 Mayıs 1947 tarihinde de Başkan Truman yardım tasarısını imzalamıştır; Haziran 1947 tarihinde ise İnönü – Bayar gizli görüşmeleri başlamış ve bu görüşmeler 12 Temmuz Beyannamesi olarak meyvesini vermiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta ABD yönetimi için önemli olanın Türkiye’de demokratik bir yönetim tarzının sürmesi değil de siyasi hayatın sakin ve normal gelişmesi, yani siyasi iç istikrardır...

devre olmuş ve bunun sonucunda muhalefet partileri hem hareket serbestîsini hem de CHP ile eşitliği kazanmışlardır¹⁴⁸.

Nitekim Ağustos 1946'dan Temmuz 1947'ye kadar geçen süre içerisinde iki parti arasındaki siyasi mücadele ve karşılıklı suçlamalar gittikçe sertleşmiş: Peker Hükümeti, muhalefeti yasa dışına çıkmak ve halkı isyana kışkırtmakla suçlarken; DP liderleri ise Peker Hükümeti'ni, DP üzerinde sürekli baskı uygulamak ve tek parti geleneklerini sürdürmekle suçlamıştır.

İki parti arasındaki ilişkilerin kopma noktasına ulaştığı anda sorunu çözmek amacıyla aracı olup, iki partiyi diyaloga zorlayarak hakem rolünü oynayan İnönü ise siyasi gerginliği azaltmış ve parti ilişkilerinin daha demokratik bir tarzda yürütülmesine yardımcı olmuştur.

Bu beyannamenin özü, partilerin Türk demokrasisinin vazgeçilmez unsurları olduğunun kabulü biçiminde özetlenebilir. Böylece iktidar, muhalefetin varlığına tahammül etmeyi, onunla bir arada yaşamayı kabul etmiş oluyordu¹⁴⁹. Diğer taraftan İnönü'nün iki parti karşısında tarafsız ve her ikisini de eşit ölçüde haklı bulan bildirisinde, aslında DP'nin – Peker'in iddialarının aksine – yasal ve meşru bir muhalefet partisi olduğunu belirtmesi, yönetimin bundan sonra artık baskı yapmayacağına dair teminat vermesi, şimdiye kadar baskı yapıldığını ima yoluyla da olsa kabul etmesi, DP'nin lehine bir tutum olarak yorumlanmıştır¹⁵⁰.

Diğer taraftan 12 Temmuz Beyannamesi, iki parti arasındaki siyasi gerginliği azaltmış olmasına karşın bu sefer de iki parti içinde var olan ancak şimdiye kadar tam anlamıyla açığa çıkmamış olan tartışma ve ayrılıkları da gün yüzüne çıkarmıştır.

12 Temmuz Beyannamesi'ne olumlu bakmayan Peker ve taraftarları, son bir hamleye girişerek partiyi ele geçirmeye çalışmışlar ancak İnönü karşısında başarılı olamayarak mağlup olmuşlardır. Böylece CHP içerisindeki müfrit – ılımlı mücadelesinde kazananlar İnönü'nün liderliğindeki ılımlılar olmuştur. Ayrıca Peker'i destekleyen Falih Rıfkı Atay da *Ulus* gazetesinden ayrılmış ve parti gazetesinin başına Nihat Erim getirilmiştir. Böylece CHP'li ılımlılar, hem partiye hem de parti gazetesine egemen olmuşlardır.

¹⁴⁸ Karpat, **a.g.e.**, s. 275.

¹⁴⁹ Çavdar, **a.g.e.**, s. 462.

¹⁵⁰ Koçak, **a.g.e.**, s. 186.

12 Temmuz Beyannamesi ayrıca DP’de de ayrılıkların su yüzüne çıkmasına ve DP’li müfritlerin DP’li kurucuları muvazaa ile suçlamalarına neden olmuştur. Kenan Öner ve grubu, Bayar grubunun partiye hükmetmek isteyerek parti içi muhalefeti ortadan kaldırmaya çalıştığını, İnönü aleyhtarı grubu yok etmeye istekli olduklarını, İnönü ile Bayar arasında gizli bir anlaşma olduğunu ve bunun için CHP’nin DP’ye toleranslı davrandığını ve hatta İnönü’nün Bayar’a mali yardımda bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu durumun bir süre sonra Bayar grubunun egemen olduğu Genel Merkez ile Meclis Grubu arasındaki bir mücadeleye dönüşmesi üzerine, disiplin kurulunu elinde tutan Merkez, parti disiplinine aykırı hareket etmek suçuyla bir takım muhalifleri partiden ihraç etmeye başlamış ve bu ihraç edilenler ile onlara katılıp istifa edenler bir süre sonra önce Mecliste “Müstakil Demokratlar Grubunu” sonra da Millet Partisi’ni kurmuşlardır¹⁵¹.

Böylece iki parti de içlerindeki müfritlerden arınmışlardır. Ancak görüleceği gibi bu durum, kısa bir süre dışında, iki parti arasındaki ilişkilerin sağlamlaşmasına yardımcı olmayacağı gibi demokrasinin rayından çıkmasına da engel olamayacaktır.

1946 seçimlerinin hemen sonrasında kurulan Recep Peker hükümeti döneminde Toker, Başbakan Peker’i Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün görece ılımlı politikasını takip etmemesi ve bu konuda İnönü’nün sözünü dinlememesini eleştirecektir. Peker ise Cumhurbaşkanı İnönü’yü anayasal sınırların dışına çıkmakla suçlayacaktır. İnönü ve Peker arasındaki mücadele sonucunda koltuğunu terk eden ise devlet yönetiminden sorumlu olan Peker olacak Toker’de bu durumu olumlu karşılayacaktır. Gaye her ne olursa olsun Toker’in bu konuda herhangi bir ikilemde kalmadan İnönü’yü tutması Toker’in gelecekte savunacağı fikirlere de ters düşmektedir. Zira Toker ileri ki zamanlarda devlet yönetiminde sorumsuz olan hele ki bir siyasi partinin liderliğinden cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan kişilerin cumhurbaşkanlığı – başbakanlık ve parti liderliğini kendi bünyesinde toplamasını doğrudan sivil bir darbe olarak niteleyecek ve bu konuda özellikle Turgut Özal ile Süleyman Demirel’i çok sert bir şekilde eleştirecektir.

12 Temmuz 1947 Beyannamesi sonrasında, üzerlerindeki baskının azalmasına paralel olarak DP’li liderlerin iktidara daha hızlı adımlarla yürüdükleri

¹⁵¹ Toker, **a.g.e.** , s. 266 – 350; Çavdar, **a.g.e.** , s. 462 – 463; Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye...** , s. 46 – 49; Karpat, **a.g.e.** , s. 298 – 330.

buna karşın savundukları basın özgürlüğü prensibini ise zaman zaman çiğnedikleri görülmüştür.

1.3.6. Demokrat Parti'nin Seçim Gezileri ve Mitinglerinde Yaşanan Gayri Resmi Sansür¹⁵²

Çok partili siyasi hayata geçildikten sonra 1946 tarihinde DP Lideri Celal Bayar'ın Güney Anadolu'ya düzenlediği ilk seçim gezisine katılan Toker daha sonra 1949 tarihinde askere gidinceye kadar üç yıldan fazla bir süre *Cumhuriyet* gazetesi adına Demokrat Parti'nin siyasi faaliyetlerini takip etmiştir.

Toker'e göre seçim gezilerini takip eden gazetecilerin görevi gerçeği çarpıtmadan nakletmektir. Gazeteci yazdığı yazının, politikacının menfaatine mi yoksa aleyhine mi olduğunu düşünmemelidir. Çünkü gazeteci, siyasetçinin seçim kampanyası sorumlusu değildir ve sorumluluğu okuyucuya karşıdır. Bu doğrultuda 1946 ile 1950 döneminde Toker'e göre gazetecileri kontrol altında tutmaya ve onları yönlendirmeye meraklı ve mahir olan grup Demokratlardır. Diğer taraftan dönemin genç gazetecileri de fikir ve siyasi eğilim yönünden Demokratlara sempati ile bakmaktadırlar. Çünkü onlara göre Türkiye'de her ne kadar çok partili siyasi hayata geçilmiş olsa da demokrasinin gerçek anlamda yerleşip gelişmesini sağlayacak olan Demokratların seçim zaferleridir.

Toker'e göre oluşan bu hava Demokratların işini kolaylaştırmış ve özellikle genç gazetecileri, onların kontrol ve yönlendirme ağına sürüklemiştir. Nitekim bu durumdan güç alan Demokrat liderler, gazetecilerin yazdıklarını yayımlanmadan önce görmek konusunda garip bir huy edinmişlerdir. Üstelik Toker'e göre bu duruma

¹⁵² Bu kısımda sadece Toker'in 1947 – 1948 tarihlerinde katıldığı Demokrat Parti'nin seçim gezileri ve mitinglerinde karşılaştığı gayri resmi sansür ele alınmıştır. Tek Parti Dönemi'ndeki iktidar – basın ilişkileri ve basına uygulanan baskı ve sansür hakkında bakınız: İnuğur, **a.g.e.** ; Topuz, **a.g.e.** ; Alpay Kabacalı, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 2001; Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994; Cemil Koçak, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını", **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı: 35, Kasım 1986, s.29 – 33; Cemil Koçak, "Milli Şef Döneminde Yönetim ve Basın Hayatı", **Kebikeç Dergisi**, Sayı:2, 1995, s.149 – 160; Mustafa Yılmaz – Yasemin Doğaner, **Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923 – 1973)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007.

karşı çıkanlar ortak davaya yani demokrasiye ihanet etmiş gazeteciler olarak gösterilmiştir. Sonuçta Toker'in o yıllardaki gözlemi: *“Politikacının ‘ideal gazetecisi’ kendisini ona kayıtsız şartsız teslim eden gazetecidir. Bir fikri beraber savunmuş olmanız, o, fikir değiştirip de siz fikriniz de kaldınız mı, onun nazarında artık hiçbir mana ifade etmez. Hatta bunlardan bazıları sizi düşman bile görmeye başlar ve sizi şikâyet etmeye kalkışır¹⁵³”* şeklinde olmuştur. Buna karşın Toker'in özellikle 1957 senesinden sonra CHP'yi demokrasi kavramı ile eş tuttuğu ve CHP'nin karşısındaki her türlü muhalif hareketi bir nevi demokrasi düşmanlığı ile itham ettiği görülecektir.

1.3.6.1. Ekim 1947, Metin Toker, Celal Bayar'ın Karadeniz Gezisinde

Bayar, 1947 yılının Ekim ayı sonunda halkın nabzını ölçmek için İstanbul'dan Tarı vapuruyla Karadeniz sahillerini kapsayan bir seyahate çıkmıştır. Bu seyahat esnasında Toker'de Bayar ile birlikte. Bu seyahati Toker için ilginç kılan ise seyahat esnasında Bayar ile ekonomi üzerine yaptığı bir sohbet ve Trabzon'da karşılaştığı bir gayri resmi sansür olayı olmuştur.

Bayar'a göre devletin elinde birçok sanayi tesisi bulunmaktadır. Bu tesisler, dönemin zorunlu kıldığı devletçilik politikasının bir sonucudur. Artık o dönemler geride kalmıştır. Vatandaşa, bunları satın alabilecek para ve işletmek için de yeterli bilgi vardır. Bu doğrultuda Demokrat Parti iktidara geldiği zaman bu tesisleri vatandaşlara bir bir satacaktır. Bu satıştan elde edilecek gelire devlet yeni yeni sanayi tesisleri kuracak ve sonra tekrar bunları da halka devredecektir. Kısacası parola “sat, yap, sat, yeniden yap ve sat”tır. Bayar'a göre Türkiye, böyle kalkınacaktır¹⁵⁴.

Burada dikkat edilmesi gereken husus ise Bayar'ın düşüncesindeki ekonomik kalkınmaya göre devlet, mevcut sanayi tesislerini özelleştirme yoluna giderken yerli

¹⁵³ Metin Toker, “Eski Siyasilerin En Büyük Merakı Yazdıklarımızı Önceden Görmektir”, **Milliyet Gazetesi**, 03.09.1983, no: 12867, s. 9.

¹⁵⁴ Metin Toker, “Bardaklarda Fırtınalar”, **Milliyet Gazetesi**, 04.03.1984, s. 6; Atatürk Dönemi'ndeki Devletçilik – Liberalizm tartışmaları için bakınız: Temuçin Faik Ertan, **Atatürk Döneminde Devletçilik – Liberalizm Tartışmaları**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010.

sermayeyi temel alacak diğer taraftan da yeni sanayi tesisleri kurarak ekonomiden elini çekmemiş olacaktır.

Toker için bu Karadeniz seyahati esnasında unutulmaz olan olay ise Trabzon'da gerçekleşmiştir.

Bayar'ın Trabzon'daki halkla buluşması bir sinema salonunda gerçekleşmiştir. O zaman ki âdete göre öncelikle şehre gelen siyasetçiler ve gazeteciler sahneye çıkartılmış ve tek tek halka takdim edilerek alkışlatılmışlardır. Ardından Bayar sahneye çıkmış ve konuşmasını yapmıştır. Bayar'ın konuşmasının sonlanmasıyla birlikte kâğıda geçirdiği notlarla doğruca postaneye giden Toker, telgrafla haberini gazetesine geçmiş ve tekrar diğer konuşmacıları dinlemek üzere sinema salonuna dönmüştür. Aradan bir süre geçtikten sonra Toker, Bayar tarafından çağrıldığını öğrenmiştir. Söylendiğine göre Bayar'ın Toker'den küçük bir ricası vardır. Bu küçük rica ise Toker'in yazısında birkaç değişikliğe gitmesidir. Buna göre bazı yerleri çıkarıp, bazı yerlerde ise ekleme yapması kendisinden istenmiştir. Toker ise bu duruma şaşırılmış bir halde Bayar'a “*Siz, haberimde ne yazdığımı nereden biliyorsunuz?*” demiş, Bayar ise “*Arkadaşlar bahsettiler...*” dedikten sonra bu konuda daha fazla ileri gitmemiştir. Bu durum karşısında Toker, hemen Trabzon postanesine giderek çektiği telgrafın metnini görmek istemiştir. Oysaki postanede telgraf metni olmadığı gibi telgrafın henüz İstanbul'a çekilmediğini de öğrenmiştir. Bir süre sonra ise işin aslı ortaya çıkmıştır. Demokrat Parti'nin Trabzon'daki parti başkanı, ahababı olduğu postane müdüründen Toker'in İstanbul'a yani *Cumhuriyet* gazetesine çekilmesi için verdiği metni almış ve Bayar'a ulaştırmıştır. Toker'e göre bu durum, Demokrat Parti ile gerçek anlamdaki ilk tanışması olmuştur¹⁵⁵.

1.3.6.2. Ortak Dava Uğruna Gayri Resmi Sansüre Boyun Eğiş

1948 tarihinde Toker, *Cumhuriyet* gazetesinde hafta sonları da çalışmaktadır ve pazar geceleri yazı işleri müdürü Cevat Fehmi Başkut'un muavinliğini yapmaktadır. Geceleri birlikte çalıştığı mesai arkadaşı ise Nazım Ulusoy'dur. 29

¹⁵⁵ Metin Toker, “Eski Siyasilerin En Büyük Merakı...” s. 9.

Şubat 1948 tarihinde Toker ve Ulusoy yine bir pazar gecesi çalıştıkları sırada Adnan Menderes ve Fuat Köprülü gazeteye ziyarete gelmişlerdir¹⁵⁶.

O gün Beykoz'da Demokrat Parti'nin kongresi yapılmış ve bir kısım delegeler, DP'li kuruculara özellikle de Fuat Köprülü'ye yüklenmişlerdir. Nitekim o günlerde Demokrat Parti kendi içerisinde zor günler geçirmektedir ve Parti Meclis Grubu, genel yönetim kuruluna karşı milletvekili maaşları zammı ve bu zam farkının akıbeti hakkında başkaldırmış durumdadır. Menderes ve Köprülü ise ertesi gün kongre haberinin *Cumhuriyet* gazetesinde ne şekilde yayımlanacağını öğrenmek istedikleri için gece vakti gazeteye ziyarete gelmişlerdir. Nitekim Toker'in ikram ettiği kahveler içildikten sonra Menderes konuya girmiştir.

Toker'e göre Menderes gayet nazik bir şekilde yarın ki çıkacak gazetenin provalarını görüp göremeyeceklerini sormuştur. Toker ile Ulusoy ise bu durumu, ortak demokrasi davasına fayda sağlayacağı düşüncesiyle olsa gerek, kabul etmişlerdir. Provalar mürettephaneden geldikten sonra Menderes hemen haberi incelemeye başlamıştır. Bu sırada hem Menderes hem de Köprülü verdikleri mücadelenin ne kadar çetin olduğunu; kendilerine atfedilen her söze nasıl dikkat etmeleri gerektiğini ve bazı topluluklara karşı bir şekilde konuşurken bunun gazetelere aksetme tarzının farklı şekilde olması gerektiğini belirtmişlerdir. Menderes bu sohbet esnasında haberde yer alan kendi konuşması ile ilgili kısımda bir takım değişikliklere giderek yazıda eklemeler ve çıkarmalar yapmıştır. Ardından Menderes'in başka noktalarda da düzeltmelere gitmek istemesi üzerine Toker daha fazla değişikliğe izin vermemek için haberi Menderes'in elinden almıştır¹⁵⁷.

Dönemin genç gazetecilerinden, özellikle Toker örneğinden hareketle yaşanan bu olayı bir tür yandaş medyanın tarihsel gelişimi ya da arka planı olarak nitelendirebiliriz. Zamanla bu kavram üzerinde fikri unsurlardan ziyade maddi ve manevi unsurların rol oynadığı görülecektir.

Toker'in gazetecilikteki meslek hayatında savunduğu prensipler için bu imtihan iyi bir şekilde sonuçlanmamıştır. Buna karşın Toker için asıl imtihan ya da

¹⁵⁶ Toker “Tek Partiden Çok Partiye” isimli eserinde gazeteyi ziyarete gelenlerin Adnan Menderes ve Fuat Köprülü olduğunu söylerken 03.09.1983 tarihli bir gazete yazısında ise bu kişilerin Adnan Menderes ile Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu olduğunu belirtmektedir. Toker, “Eski Siyasilerin En Büyük Merakı...” s. 9; Toker, **a.g.e.**, s. 322 – 324.

¹⁵⁷ Toker, **a.g.m.**, s. 9; Toker, **a.g.e.**, s. 322 – 324.

demokrasi mi yoksa meslek ahlakı mı tarzında karşısına çıkacak ikilem aynı yıl içerisinde Aydın'da kendisini göstermiştir.

1.3.6.3. Ortak Dava Mı? Meslek Ahlakı Mı?

17 Ekim 1948 tarihinde 13 ilde ara seçimler yapılmıştır. Bu seçimler CHP'li adaylar ile bağımsız adayların iştirakiyle gerçekleştirilmiştir. Muhalefet partileri, DP ve MP, ara seçimlere katılmayacaklarını duyurmalarına karşın Demokrat Parti çeşitli mitingler düzenlemiştir. Bu mitinglerden en ilginç olanı ise DP'li liderlerin neredeyse tam kadro halinde katıldıkları Aydın mitingi olmuştur¹⁵⁸.

Aydın'da halka hitab edecek olan DP'li liderler, bir seçim yarışı içerisinde değildiler sadece halka bu seçimlere katılmaması yönünde üstü kapalı bir telkinde bulunacaklardı. Gerek yapılacak olan Demokrat Parti mitingini gerekse de ara seçimi *Cumhuriyet* gazetesi adına takip etmek üzere Toker'de Aydın'a gelmiş ve mitingden önce kendisi bir Aydın'lı olan Ethem Menderes'in evinde gazetecilere verdiği yemeğe katılmıştı. Yemekte, Toker'den başka *Vatan* gazetesinden Ahmet Emin Yalman ve *Hürriyet* gazetesinden Hikmet Bil gibi gazeteciler de bulunmaktaydı¹⁵⁹.

Toker'e göre miting Demokrat Parti adına güzel geçmiş ve bölge halkının Demokratlar ile birlik olduğu görülmüştü. Miting ile ara seçim arasında bir bayram tatili bulunmaktaydı ve dönemin geleneklerine göre bayram günleri gazeteler çıkmamaktaydı. Bu doğrultuda Toker iki günlük boşluğu değerlendirmek üzere İzmir'e geçmiş ve Aydın'da izlediği miting ile ilgili haberini de İzmir'den gazetesine göndermişti. Ara seçimin yapılacağı pazar günü tekrar Aydın'a dönen Toker, istasyona vardığında kendisini *Hürriyet* gazetesinin temsilcisi Hikmet Bil'in

¹⁵⁸ Demokratların hiçbir ara seçime katılmamaları birtakım taktik hesaplara dayanmaktadır: Seçimlere katılmamakla Demokratlar, halk arasında iktidar partisinin yönetimine karşı kuşku ve güvensizlik yaratmak istemişlerdir. Böylece seçim kanununun demokratik bir şekle dönüştürülmesi amacıyla iktidara baskı yapmak fırsatını elde etmişlerdir. Diğer taraftan Demokrat Parti, şayet ara seçimlere katılır ve hükümet hiçbir baskı yapmayarak seçimlerin Demokratlar tarafından kazanılmasına izin verirse o zaman Demokratlar, "hükümetin kötü niyetle hareket ettiği ve baskı yaptığı" şeklindeki propaganda iddialarını kaybedebilirlerdi. Oysaki bu konu Demokratların en etkili propaganda malzemelerinden birini oluşturmaktaydı. Buna karşın yapılan mitingler ise hem hükümete karşı her açıdan demokratik bir seçime gidilmesi yönünde mesaj oluşturmakta hem de Demokratların kendi içerisinde yönetimden tabana kadar bir moral – motivasyon sağlamaktaydı.

¹⁵⁹ Metin Toker, "Benim Görevim Mitingleri Aynen Aksettirmektir. Ona Makyaj Yapmak Değil...", *Milliyet Gazetesi*, 04.09.1983, no: 12868, s. 10.

beklediğini görmüştü. Hikmet Bil'e göre Demokratlar, başta Aydın ve İzmir olmak üzere her yerde Toker'i aramışlar ancak bulamamışlardı. Nedeni ise Toker'in miting ile ilgili haberini hiçbir DP'li siyasetçiye göstermeden doğrudan İstanbul'daki gazetesine göndermesiydi¹⁶⁰.

Bu esnada ikilinin yanına gelen Demokratlar, Toker'i yanlarına alarak Ethem Menderes'in evine götürmüşler ve Toker'den bir kopyasını alarak okudukları yazısında bazı değişikliklere gitmesini istemişlerdi. Toker'in ise bu durumu kabul etmemesi üzerine sert tartışmalar yaşanmış ve Toker, Ethem Menderes'in evinden ayrılarak aynı gün yapılacak olan ara seçimleri izlemek üzere şehir merkezine geri dönmüştü¹⁶¹.

Akşama doğru ise arabulucular ortaya çıkmıştı. Bunların başında ise Toker ve diğer gazetecilerin saygı duyduğu Ahmet Emin Yalman gelmekteydi. Yalman,

¹⁶⁰ Bu sırada gelişen olayları, bir diyalog tarzında aktarmak sanırım en doğru olanıdır: —*Hürriyet* temsilcisi Hikmet Bil: “*Ortalık karıştı, harıl harıl seni arıyorlar. İzmir’de de buldurmak istediler ama başaramadılar.*”—Toker: “*Kimler?*”—Hikmet Bil: “*Hepsi! Bayar, Menderes, Karaosmanoğlu... Şimdi Ethem Menderes’in evindeler. Seni bekliyorlar...*”—Toker: “*Ne istiyorlarmış benden?*”—Hikmet Bil: “*Yazını göstermemişsin. Onu görmek istiyorlar...*” Bu esnada ikilinin yanına gelen Demokratlar, Toker'i yanlarına alarak, Ethem Menderes'in evine götürmüşlerdir. Eve vardıklarında ise Bayar, Toker'e yer göstererek kendi yanına buyur etmiştir. —Celal Bayar: “*Bize haber vermeden İzmir’e gitmişsiniz...*” Toker'in bu durumu onaylaması üzerine Menderes, ses tonunu yükselterek, söze girmiştir. —Adnan Menderes: “*Ama ne yazdığınızı bize göstermediniz. Hâlbuki o miting bizim için çok mühimdir*” demesi üzerine, Refik Koraltan, miting zamanlarında heyecana kapılarak bazen söylenmesi gerekenleri unutabildiklerini bazen de söylenmemesi gerekenleri söylediklerini bu yüzden de ‘dost gazetecilerden’ böyle bir ricada bulduklarını bildirerek —Refik Koraltan: “*Hepimiz aynı davanın peşinde değil miyiz?*” demiştir. Toker, yazının bir kopyasını çıkararak ortaya uzatmıştır. Bu esnada yazıyı eline alan Menderes gözlüklerini takarak yüksek bir sesle okumaya başlamıştır. Zaman zaman da Toker'i işaret ederek yazdıklarından dolayı tenkit etmiştir.—Menderes: “*Canım, bunu yazmaya ne lüzum vardı... Bu, böyle olacaktı... Bunu şöyle demek lazımdı...*” demesiyle birlikte diğer Demokrat liderlerde, kendi sözleri okunurken, araya karışarak kendi konuşmalarındaki bölümlerde değişikliğe gidilmesini Toker'den talep etmişlerdir. Toker'e göre Demokrat liderler, yazının tamamen değiştirilerek adeta yeni bir senaryonun ortaya konulmasını kendisinden talep etmişlerdi. Toker, bunu yapamayacağını belirterek: —Toker: “*Siz bunları söylediniz mi, söylemediniz mi? Ben ona bakarım. Benim görevim mitingi aynen aksettirmek. Ona makyaj yapmak değil*” demesi üzerine Refik Koraltan araya girerek —Koraltan: “*Biz orada, bir basit halk kalabalığına hitap ediyoruz ve onların hoşlanacakları şekilde konuşuyoruz. Hâlbuki sözlerimizi gazetelerde herkes okuyor...*” demesi üzerine —Menderes: “*Zaten bunun için bize, yazdığınızı, gazeteye vermeden önce göstermeliydiniz...*” —Toker: “*Hiçbir şeyi değiştirmiyorum. Yazı aynen böyle çıkacak...*”—Menderes: “*Siz öyle sanın. Biz gazeteyle konuşuruz...*” diyerek etrafındaki diğer liderlere bakmış ve onların onaylarını almaya çalışmıştır. Bunu üzerine Toker yazılı kâğıtlarını alarak dışarı çıkmış ve aynı gün yapılacak olan ara seçimleri izlemek üzere şehir merkezine doğru hareket etmiştir. Bunun üzerine Celal Bayar, *Cumhuriyet* gazetesinin sahiplerinden Nadir Nadi üzerinde sözünün geçtiğini umduğu, dostu Kemal Salih Sel'i arayarak gazetede Toker'in yazdığı haberin değil de kendileri tarafından hazırlanan bir metnin yayımlanmasını istemiştir. Ancak Nadir Nadi, bu durumu kabul etmeyerek, kendi muhabirlerine olan güvenlerinin tam olduğunu belirtmiştir. Toker, **a.g.m.** , s. 10.

¹⁶¹ Toker, **a.g.e.** , s. 324 – 327; Toker, **a.g.m.** , s. 10.

Toker'i Ethem Menderes'in evinde yemeğe davet etmişti. Yemeğe katılan Toker'e göre Demokrat liderler, kendisinin onlara kırgınlık duyduğunu düşünerek Aydın'daki ara seçime dair haberi aleyhte bir tarzda vereceğini düşünmüşlerdi. Oysaki ara seçimlere gerçekten çok az bir katılım olmuş ve Toker'in ertesi günkü *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan haber başlığı şu şekilde yer almıştı: "*Aydın'da sokaklar o kadar tenha idi ki seçim değil sanki sayım yapıldığını sanırdınız.*"¹⁶²

14 Mayıs 1950 tarihindeki genel seçimlere ise DP büyük bir umutla girecek ve bu seçimde yüzde doksanlara varan yüksek bir katılım olacaktı.

1.3.6.4. 1950 Seçimleri ve Öncesinde Yaşanan Gelişmeler

Toker'e göre hem Atatürk'ün hem de İnönü'nün Türkiye için hayırlı ve elzem olduğunu düşündükleri sistem kendilerinin Cumhurbaşkanlığı altında kurulacak iki partili bir sistemdi. Bu sistem içerisinde iki parti birbirini murakabe edecek, serbest tenkitler yapılacak ve halka tercih hakkı tanınacaktı. Cumhurbaşkanı ise gereği kadar makamda kalacak ve nezaret görevini yerine getirecekti.

Nitekim Toker'e göre İnönü, "1947 ile 1949 arasındaki dönemde, kaynağı Milli Şeflikten gelen güçten memnun değildi". İnönü'yü mutlu edecek şey "kıymetinin ve hizmetlerinin, tarihi şahsiyetinin kendisine sağladığı görev yapabileme imkânlarının bütün politikacılar ve tüm millet tarafından kabul" görmesiydi. Böylece İnönü, toplumun tüm kesimleri tarafından alternatifsiz ve en iyi olarak kabul edileceğinden dolayı ittifakla Milli Şef'likten Cumhurbaşkanlığına geçebilecekti.

Demokratlar da İnönü'nün şahsında bu hususu ve isteği doğru teşhis edip ona göre hareket etmişlerdir. Bu konuda Demokrat liderler adına aktif bir politika takip edip Toker'in deyimiyle İnönü'ye "*kaşıkla bal çalan*" Fuat Köprülü olurken; Nihat Erim de İnönü'yü belli konularda etkilemiştir.

Toker'e göre Erim, CHP'nin iktidarı bir şekilde kaybedeceğini düşünmektedir. Bu yüzden Erim'e göre İnönü, hem CHP hem de DP'nin ortak kararıyla devlet başkanlığında tutulacak olursa ülkede istikrar devam edecek, sakin

¹⁶² Toker, **a.g.e.** , s. 324 – 327; Toker, **a.g.m.** , s. 10.

bir havada gerekli reformlar yapılabilecek ve demokratik rejim kendisine İnönü'nün şahsında bir teminat bulmuş olacaktır.

Bu konuda ilk kez Erim ve Köprülü, 7 Mayıs 1947 tarihinde bir ay kadar sürecek olan Londra'ya yapılan resmi bir seyahat esnasında görüşmeye başlamışlar ve iki partinin bu iki nüfuzlu idarecisi, memlekette yumuşak bir havanın esmesi konusunda aynı fikirde buluşmuşlar ve aralarında bir dostluk kurulmuştu. Hatta bu seyahat esnasında Köprülü ile yaptığı konuşmaları Londra dönüşünde İnönü'ye aktaran Erim, Demokratların İnönü varken başka bir devlet başkanı düşünmediklerini ve İnönü'yü bir hakem olarak görmek istediklerini söylemişti. İlginç olan nokta ise bu düşünceye, İnönü ve Erim'in inanması ya da inanmak istemesi olmuştur.

Toker'e göre bu süreçte her şeyden haberdar olan Bayar, bir bakıma İnönü'yü oyalamış ve doğal olan şeyi yapmıştır, yani cumhurbaşkanlığını kendisine saklamıştır: *“Demokratlar, 1947 ile 1949 arasında bu oyalamayı mükemmel yapmışlardır. Perdenin önünde, halka hitaben söylenmesi gerekeni söylemişlerdir. Arkadan, hemen perdenin gerisine koşmuşlar, İnönü'ye zayıf olduğu noktada, yani ‘Milletin Cumhurbaşkanı’ seçilmek sevdasında teminatlarını tekrarlamışlardır...”* Sert söylem ve çıkışlarda buldukları zaman ise *“Partiyi müfritlere kaptırmamak için orada öyle davranmaya mecburuz!”* mazeretine sığınmışlardır. İnönü ise her şey sona yaklaştığında ancak bu uykudan uyanabilmiştir¹⁶³.

Eylül 1947 tarihinde Recep Peker Hükümeti'nin istifası sonucunda yerine Hasan Saka Hükümeti'nin kurulması¹⁶⁴ ve yine eylül ayında İsmet İnönü'nün siyasi amaçla bir yurt gezisine çıkması¹⁶⁵; Kasım 1947 tarihinde yapılan CHP'nin 7.

¹⁶³ Toker, **a.g.e.**, s. 257, 267 – 269, 273.

¹⁶⁴ İki kez kurulan Hasan Saka kabinesi, 10 Eylül 1947'den 14 Ocak 1949 tarihine kadar görev yapmıştır. Saka kabinesini, ekonomik ve siyasal anlamda liberalleşme sürecindeki bir geçiş devresi olarak adlandırabiliriz. En büyük icraatı 'yeni seçim kanunu' dur: Yeni seçim kanunu, Demokratlar tarafından arzulanan birçok isteği yerine getirmiş olmasına karşın yargı denetimini içermemesi eleştirilere neden olmuş ve Demokratlar bu durumu ileri sürerek ara ve yerel seçimlere katılmamışlardır.

¹⁶⁵ İnönü'nün 14 – 26 Eylül tarihleri arasında, yanına DP milletvekili Nuri Özsan'ı da alarak çıktığı yurt gezisi, aslında İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi ile belirttiği partilerin idari mekanizma karşısında eşitliği prensibini uygulanabilir hale getirme çabasıdır. İnönü gezi boyunca bürokrasinin muhalefet partisine adil davranmasını isteyen konuşmalarda bulunmuştur. Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikann...**, s. 36.

Kurultayı'nda alınan liberal kararlar¹⁶⁶ ve Aralık 1947 tarihinde İstanbul'daki Sıkıyönetimin kaldırılması¹⁶⁷ gibi gelişmeler, 12 Temmuz Beyannamesi ile duyurulup İnönü tarafından vaat edilen hürriyet politikasının ülkede duraksamadan devam edeceği konusunda halkın büyük bir kısmını ikna etmiştir¹⁶⁸.

Diğer taraftan Ocak 1949 tarihinde kurulan Şemsettin Günaltay Kabinesi ile birlikte CHP, 1950 seçimleri öncesinde son kozunu oynayarak liberalleşme hareketlerine devam etmiş ve aynı zamanda halkın dini ihtiyaçlarına da cevap vermeye çalışmıştır¹⁶⁹.

CHP'nin bu politikası, DP'nin daha da hareketlenmesine ve propaganda stratejisini değiştirmesine neden olmuştur.

DP, başlangıçta kendisine yapılan baskıdan CHP bürokrasisini sorumlu tutmuştu. Ancak DP, artık parti ile bürokrasiyi birbirinden ayırmakta ve doğrudan CHP üzerine yüklenerek bürokrasinin tarafsızlığını elde etmeye, onu kazanmaya doğru bir faaliyet yürütmeye çalışmaktaydı. Böylece muhalif bir bürokrasinin, DP'nin seçim şansını tehlikeye sokması engelleneceği gibi şayet DP iktidara gelecek

¹⁶⁶ CHP 7. Büyük Kurultayı, partinin kendisini çok partili siyasal hayata adapte etme çabasıdır. Bu yüzden de kurultay, partinin görüşlerini ve örgütünü temelden değiştirmeyi hedef almıştır: Bu kurultayda CHP'nin geleneksel bürokratik ve otoriter yapısı kırılmak istenmiş, parti içi siyasal mekanizmaların çok partili hayata uyum sağlamasına çalışılmıştır. Bu dönemde CHP'nin yeniden örgütlenme ve yeniden oluşma sürecine girmek istediği anlaşılmaktadır. Parti içi karar alma mekanizmalarının yumuşatılmak ve daha esnek bir hale getirilmek istenmesi; bu amaçla da yeni parti içi mekanizmalar kurulması, karar alma sürecine parti örgütünün daha faal olarak katılımının sağlanmak istenmesi bunun bir göstergesi olmuştur. Koçak, **a.g.e.**, s. 189.

¹⁶⁷ İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olağanüstü durum ve şartlar ileri sürülerek ilan edilen sıkıyönetim, daha sonrasında dış tehditlere bağlı olarak ulusal güvenlik unsuru bağlamında devam ettirilmişti. CHP, sıkıyönetimi kaldırarak ülkedeki muhalefet ve basının susturulmaya çalışıldığı yönündeki iddiaları böylece bir nebze olsun ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

¹⁶⁸ Karpat, **a.g.e.**, s. 321.

¹⁶⁹ Şemsettin Günaltay, II. Meşrutiyet Dönemi'nde İslamcı akımın içerisinde yer almış bir tarih profesörüydü. Bu yüzden de Günaltay'ın devrimlere yüz çevireceği düşüncesi CHP içerisinde bir takım tedirginliklere neden olmuştu. Nitekim Günaltay Hükümeti, siyasal ve ekonomik liberalleşmenin yanında halkın dinsel ihtiyaçlarına cevap veren bir politika da yürütmüştür. Bu konuda Günaltay, 8 Haziran 1949 tarihinde Meclis'te CHP'nin din konusundaki tutumuna ilişkin ilginç bir demec vermiştir: “ İlk mekteplerde din dersleri okutturmaya başlayan Hükümetin başkanıyım. Bu memlekette Müslümanlara namazlarını öğretmek, ölülerini yıkamak için imam – hatip kursları açan bir Hükümetin başkanıyım. Bu memlekette, Müslümanlığın yüksek esaslarını öğretmek için İlahiyat Fakültesi açan bir Hükümetin başkanıyım... Bana kimse Müslümanlığa kasteden adam diye hitap edemez; ben bilerek inanan bir Müslüman'ım...” Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, 2. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 246.

olursa programının yürütülmesinde bürokrasinin bir fren olması da engellenmiş olacaktı¹⁷⁰.

Diğer taraftan DP, Haziran 1949 tarihinde II. Büyük Kongresi'nde ilan ettiği "Milli Teminat Andı" ya da CHP'lilere göre "Milli Husumet Andı" isimli bildirgesiyle, şayet seçimlere herhangi bir şaibe bulaşacak olursa o zaman halkı kendi hakkını savunmaya, yani halkı meşru savunma durumuna geçmesi için teşvik etmeye çalışacağını duyurmaktaydı. Meşru savunma yasal yollardan yapılacak ama hile yapan yönetim de ulusun husumetiyle karşılaşacaktı¹⁷¹.

Muhalefet kanadında meydana gelen bu gelişmelerin de etkisiyle Günaltay Hükümeti, 16 Şubat 1950 tarihinde büyük bir girişimde bulunuyor ve uzun süredir üzerinde çalışılmakta olan yeni seçim yasasını Meclis'ten geçiriyordu. Bu seçim kanununa göre seçimler tek dereceli, genel, eşit ve gizli oy - açık tasnif ilkelerine göre yapılacak; sandık kurullarında siyasi parti temsilcileri bulunabilecek ve seçimler adli teminat altında yapılacaktı¹⁷².

1 Mart 1950 tarihinde ise Hükümet, Tekke ve Türbelerin kapatılmasına ait kanunu yürürlükten kaldırmış ve aynı gün seçimlerin 14 Mayıs'ta yapılacağını ilan etmişti. 24 Mart tarihinde de Meclisin kapanmasıyla birlikte seçim süreci resmen başlamış olmaktaydı¹⁷³.

Daha önce belirtildiği üzere 1950'nin Mayıs'ında yedek üsteğmen olarak İstanbul'da askerlik görevini sürdürmekte olan Toker, akşamları *Cumhuriyet* gazetesinde çalışmaya devam etmekteydi. Askerlik görevinin sürmesinden dolayı imzasız bir görev üstlenmesi gereken Toker'e gazete tarafından seçim sayfasını hazırlama görevi verilmişti.

Cumhuriyet gazetesi, ilk kez 1950 seçimlerinde uygulanacak yeni bir yöntemle başvurmuştu. Buna göre gazete "Seçim Bölgelerinde *Cumhuriyet*" isimli bir sayfa oluşturacak ve önemli gördüğü bölgelere de muhabir göndererek seçimler öncesinde halkın nabzını ölçecekti. Örneğin gazete sahiplerinden Doğan Nadi, Ege Bölgesi'nde bu görevi yerine getirecekti. Toker ise Anadolu'nun dört bir tarafına

¹⁷⁰ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye...**, s. 54.

¹⁷¹ Akşin, **a.g.e.**, s. 247.

¹⁷² Koçak, **a.g.e.**, s. 192.

¹⁷³ Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikann...**, s. 62.

dağılarak seçim sürecini takip edecek olan *Cumhuriyet* yazarlarının yazılarını yayımlanır hale getirecek; sayfa düzenini çizecek, fotoğrafları yerleştirecek ve basım öncesi sayfanın son kontrolünü yapacaktı¹⁷⁴.

Cumhuriyet gazetesi, seçim süreci boyunca tarafsız bir yayın politikası sürdürmeye çalışmıştı. Bu durum sadece gazetecilik ahlakından kaynaklanan bir durum değildi. Nitekim gazetenin mensuplarından ikisi DP, diğer ikisi de CHP'den olmak üzere seçimlere katılacak toplam dört adayı bulunmaktaydı. Buna göre gazetenin sahiplerinden ve başyazarı Nadir Nadi ile Ömer Rıza Doğrul DP'den, yazı işleri müdürü Cevat Fehmi Başkut ile Burhan Felek ise CHP'den milletvekili adayı olarak seçimlere katılmaktaydılar. Hatta gazete tarafsızlığının bir belgesi olarak bu dört yazarının aynı karede fotoğrafını çekerek yayımlamıştı. Buna karşın 1950 seçimlerinde Toker'de dâhil olmak üzere gazetecilerin birçoğu DP'den yanaydı.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlere çok büyük bir katılım olmuş¹⁷⁵ ve seçim sonuçları DP liderlerinin de tahminlerinin çok ötesinde bir farkla DP'nin zaferiyle sonuçlanmıştır.

Oyunu kullanmak için seçim kütüklerine kayıtlı 8.905.576 kişiden 7.916.091'i ya da başka bir deyimle kayıtlı seçmenden % 88.88'i oyunu kullanmıştır. Bu oylardan Mecliste 408 milletvekili çıkararak DP 4.242.831'ini yani % 53.59'unu, CHP 69 milletvekili çıkararak 3.165.096'sını yani % 39.98'ini almıştı. Millet Partisi

¹⁷⁴Toker, "Güzellik Müsabakalarının..." , s.10.

¹⁷⁵ *Milliyet* gazetesinden Bedii Faik'in seçim günü İstanbul – Topkapı'da 14 Mayıs öğleden sonra gördüğü manzara şu şekildedir: " *Bir ayağı sakat ama yağız mı yağız bir genç, yatalak anasını sırtına vurmuş ve seçim sandığı görevlilerinin karşısına dikilerek, önce anasının oy vermesine izin istiyordu. Görevlilerin birkaç dakikalık bir istişareden sonra razı olması üzerine de, yırtık perdeli seçim hücrelerine anasını sokup çıkardıktan sonra, bu defa onu kollarında taşıyarak yan binanın duvarına dayayıp oturtmuş ve görevlilere tekrar seslenmişti: 'Bana sıra ne zaman gelirse buradayım ağabeyler!' Delikanlının yanına gidip hemen sormuştum: 'Nerelisin arkadaş?' 'Yozgatlıyım abi' dedikten sonra duvara dayadığı anasının yanına çökerken 'Bu benim anam' demişti, 'Dayandı aslanlar gibi bugüne kadar. Ne yazık ki babam geçen haftaya kadar dayanabildi. O da olsaydı şimdi burada üçtük!' Nereye oy verecekleri öylesine belliydi ki, zaten sormazdım ama kanun cevaz verseydi de sormaya gerek yoktu, cevap gözlerinden ışık olmuş aktıyor, boynundan ter olmuş süzülüyordu!" Bedii Faik, **Matbuat Basım Derkeen... Medya**, Cilt 2, Doğan Kitap, İstanbul, 2001, s.64 – 65; *Hürriyet* gazetesinden Emin Karakuş: "Ertesi gün gazetelerde oyların nasıl kullanıldığını gösteren fotoğraflar yayımlandı: ' Köylü kadınlar, sırtlarında bebekleri olduğu halde seçim kuyruğuna girmiş, oy kullanmak için sıra bekliyorlardı. Okuması – yazması olmayan ihtiyar köylüler, yanlış bir iş yapmış olmamak için büyük bir titizlik gösteriyorlardı." Emin Karakuş, **40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü İle İşte Ankara**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977, s.156.*

ise 1 milletvekili çıkararak oyların 240.209'unu yani % 3.03'ünü, Bağımsızlar da 9 milletvekili çıkararak oyların 267.955'ini yani % 3.4'ünü almıştı¹⁷⁶.

Oy yüzdeleri ve milletvekili sayıları arasındaki büyük çelişki seçimde nispi temsil sistemi yerine çoğunluk sisteminin kullanılmasından ileri gelmekteydi. 1950 seçimlerinden böyle bir tablonun ortaya çıkması CHP içerisinde büyük bir çalkantıya neden olacak ve bu durumun sorumlusu olarak Nihat Erim gösterilecekti. DP'nin Meclisteki çoğunluğu o denli büyüktü ki gerçekte buna tek partili bir meclis denebilirdi. Çünkü muhalefet, görevini yapacak güçten yoksundu.

Diğer taraftan Türkiye'de totaliter olarak görülen bir partinin ve liderinin, bir ihtilal olmadan sırf seçim yoluyla iktidarı kaybetmesi ve bunu gönül hoşluğuyla kabul ederek iktidarı muhalefete teslim etmesi tarihte ilk defa görülmekteydi¹⁷⁷.

Türkiye'de bu türden bir gelişmenin yaşanması bazılarına göre “*Beyaz İhtilal*” ya da “*Beyaz Devrim*”di¹⁷⁸. Hatta Halide Edip'e göre: “*14 Mayıs, Hürriyet Bayramı ilan edilmeli*” ve her yıl milli bir bayram olarak kutlanmalıydı¹⁷⁹.

22 Mayıs 1950 tarihinde Menderes seçim sonuçlarını değerlendirirken Cihad Baban'a: “*Halk Partisi için bu mağlubiyet kolay hazmedilir bir şey değildir. Uzun yıllar tek başına memleket idaresine alışmış insanlar için bu neticeyi benimsemek zordur. Fakat adamlar doğrusu büyük olgunluk gösterdiler...*”¹⁸⁰ şeklinde belirtmiştir.

1950 yılında Türkiye için yeni bir dönem başladığı gibi Toker için de hayatında yeni bir sayfa açılmıştır.

¹⁷⁶ Ahmad, **a.g.e.** , s. 66. Ayrıca bakınız: **rapory.tuik.gov.tr.** / 08.01.2015; **www.tbmm.gov.tr.** / 08.01.2015.

¹⁷⁷ Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 1945 - 1971**, Cilt 4, İstanbul, 1970, s.216.

¹⁷⁸ Faik, **a.g.e.** , s.75 – 76; Mükerrerem Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, Cilt 1, Kervan Yayınları, İstanbul, 1983, s.111; Cüneyt Arcayürek, **a.g.e.** , s.189.

¹⁷⁹ Nadir Nadi, **Perde Aralığından**, 3. Basım, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1979, s.361; Nadir Nadi, **Olur Şey Değil**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1981, s.7 – 8.

¹⁸⁰ Baban, **a.g.e.** , s. 142.

1.4. Metin Toker'in Yurt Dışındaki Eğitim Hayatı ve Batı Avrupa Muhabirliği

Türkiye’de yüksek eğitimini ve askerlik görevini tamamlamış olan Toker, Nadir Nadi’nin de teşviki sonucunda hem yurtdışında eğitim almak hem de Batı Avrupa muhabirliği görevinde bulunmak üzere 1950’nin sonbaharında Fransa’daki Paris Üniversitesi Siyasal Bilgiler Enstitüsü’ne kayıt yaptırmıştır¹⁸¹.

Nadir Nadi, Toker’in hem Galatasaray Lisesinden hocası hem de patronudur. Ama daha da önemlisi onun gazetecilik mesleğine gerçek anlamda adım atmasını ve sonrasında onun bu meslekte pişmesini sağlayan kişidir. Nitekim daha önce belirtildiği üzere *Son Telgraf* gazetesinde umduğunu bulamayan Toker’i *Cumhuriyet* gazetesine getiren o olmuştur. Şayet *Son Telgraf* gazetesinin yazı işleri müdürü Reşat Şişman Fevzi gibi Nadir Nadi’de Babiâli’nin yabancı dil bilen, iyi yetişmiş aile çocuklarına değil de alaylı ancak cevval kişilere ihtiyacı bulunduğunu düşünmüş olsaydı, Toker belki de gazetecilik mesleğinde kendisine bir yer edinemez ve basın hayatında eğitimli alaylı çatışmasında kazananlar yine alaylılar olmaya devam edebilirdi.

Toker’in *Cumhuriyet* gazetesinde tiyatro “compte – rendu” leri yazmaya başlaması da hem Nadir Nadi’nin özendirmesi hem de Toker’in Nadir Nadi’yi örnek almasındandır. Nitekim Nadir Nadi’de “N.N.” imzasıyla müzik “compte – rendu” leri yazmıştır.

Toker, hayatının sonraki safhasını çizecek olan yurtdışı yaşamı konusunda iki tercih arasında kalmıştır: Paris ve Londra. Toker, Batı Avrupa muhabirliği sırasında ya Paris’te oturacak, orada Siyasal Bilgiler Enstitüsü’nde okuyacak ve Londra’ya da sık sık giderek burayı kontrol altında tutacaktı ya da Londra’da oturacak, orada Ekonomi İlmi Okulu’nda okuyacak ve Paris’e de sık sık giderek Paris’i kontrol altında tutacaktı. Sonuçta Toker’de Nadir Nadi’de birinci şıkta karar

¹⁸¹ “Yazarlıkta 40 Yılın Öyküsü...”, s.34.

kılmışlardır. Toker'e göre bunun nedeni: “*Nadir Bey, Fransızca konuştuğu ve Paris'i sevdiği için... Ben de genç olduğumdandır*” demiştir¹⁸².

Ancak Toker, sonrasında orta yaş geçmesiyle birlikte bu fikrinde hatalı olduğunu ve şayet o dönemlere tekrar geri dönse ve aynı fırsat tekrar karşısına çıksa bu sefer Paris yerine Londra'da öğrenci olmayı tercih edeceğini belirtecektir¹⁸³. Buna karşın dünyanın en keyifli yaşamı nedir sorusuna Toker, “*Paris'te talebelik – gazetecilik karmasıdır*”¹⁸⁴ diyerek hayatının en güzel üç yılını Fransa'nın o çok renkli başkentinde geçirdiğini itiraf etmiştir¹⁸⁵.

1.4.1. Batı Avrupa'da Cumhuriyet – Zafer ve Yeni İstanbul Gazeteleri Arasında Gidip Gelen Bir Muhabir

Toker, 1950'nin bir sonbahar günü Yeşilköy'den kalkan Air France uçağıyla Paris'e hareket etmiştir. Toker'in Paris macerasında her ne kadar en büyük destekçilerinden birisi Nadir Nadi olsa da Toker kendisini Batı Avrupa muhabiri olarak tayin ettirebilmek için hem İstanbul'daki *Cumhuriyet* gazetesini hem de Ankara'daki *Zafer* gazetesini ikna etmek zorunda kalmıştır.

Gazetelerin idari yöneticilerine göre ajanslar her türlü haberi vermekte olduğundan bir özel muhabir tutarak ek masraf yapmaya gerek yoktur. Buna karşın Toker pes etmez ve bütün gelişmelerin bir de “Türk gözüyle” izlenip değerlendirilmesinin önemi üzerinde durarak amacına ulaşır. Buna karşın Toker, kendisini yakından tanıyan *Cumhuriyet* ve *Zafer* gazetelerindeki büyüklerin, onu kabiliyetli bir genç saydıklarından, lisansüstü öğrenim görmesine katkıda bulunmak amacıyla kuruluşlarına bu durumu kabul ettirdikleri inancı içerisinde yaşamıştır. Nitekim kendisine destek veren kişilerin, buldukları gazetelerdeki etkinliklerinin azalmasıyla birlikte her iki gazete de Toker'e geri dön çağrısında bulunacaktır¹⁸⁶.

¹⁸² Metin Toker, “İngiltere'deki Temsilcilerimizin İşleri Zor” , *Milliyet Gazetesi*, 19.05.1991, s. 12.

¹⁸³ Toker, *a.g.m.* , s. 10; Metin Toker, “Avrupa Yolunda” , *Milliyet Gazetesi*, 25.01.1987, s. 8.

¹⁸⁴ Metin Toker, “Gazetecilikte ‘Dost Kazığı’nı Bir Defa Yedim...” , *Milliyet Gazetesi*, 28.08.1983, no: 12861, s. 7.

¹⁸⁵ Toker, “Avrupa Yolunda...” , s. 8.

¹⁸⁶ Toker, *a.g.m.* , s. 8.

Sonuçta Toker, Paris’e iki gazetenin “Batı Avrupa muhabiri” olarak gelmiştir. *Cumhuriyet* gazetesine 200 liralık aylık bağlamıştı. Ankara’dan da *Zafer* gazetesinin muhabirliğini alıp oradan da ayda 100 lira gelir sağlıyor ve böylece 300 lira olan talebe dövizi karşılanmış oluyordu. Ayrıca bir takım dergilerle de telifle röportaj alma konusunda anlaşılan Toker, maddi sorununu tümünden çözmüş gibi gözükse de bu durum 3 yıl boyunca aynı şekilde gitmemiştir. Yaşanan birtakım aksilikler onun önce *Cumhuriyet* gazetesinden ve sonrasında *Zafer* gazetesinden ayrılmasına buna karşın *Yeni İstanbul* gazetesine için Batı Avrupa muhabirliği yapmasına neden olmuştur¹⁸⁷.

Toker, Paris’e geldikten bir sene sonra *Cumhuriyet* gazetesinin idaresinden sorumlu Doğan Nadi’den *Cumhuriyet* gazetesinin artık Paris muhabirine ayda 200 lira ödeyemeyeceğini şayet aylığını almaya devam etmek istiyorsa İstanbul’a geri dönmesi gerektiğini belirten bir mektup almıştır. Toker bunun üzerine *Hürriyet* gazetesinin sahibi Sedat Simavi ile *Yeni Sabah* gazetesinin sahibi Safa Kılıçlıoğlu’na birer mektup yazarak onlara, *Hürriyet* ve *Yeni Sabah* gazetelerinin hususi Batı Avrupa muhabirliğini yapmak teklifinde bulunmuştur. Toker’in bu teklifine *Hürriyet* gazetesinin sahibi Sedat Simavi nezaket göstererek cevap yazmıştır. Ancak bu mektupta Simavi, *Hürriyet* gazetesinin bir yurt dışı muhabirine ihtiyacı bulunmadığını belirtmiştir. *Yeni Sabah* gazetesinin sahibi Safa Kılıçlıoğlu ise Toker’in teklifine cevap vermek bir yana bu mektubu Doğan Nadi’ye göstermiştir. Bu durum karşısında Doğan Nadi, Toker’in *Cumhuriyet* gazetesindeki işine son vermiştir¹⁸⁸.

Yine de şans meleği Toker’in omuzlarındadır. Nitekim o dönemde Türkiye’de Habip Edip Törehan¹⁸⁹ isimli varlıklı bir kişi tarafından Avrupai ve ilginç bir tarzı olan *Yeni İstanbul* gazetesine çıkarılmaktadır. Habip Edip Törehan, genellikle İsviçre’de yaşayan bir milyonerdir ve gazetesini tabiri caizse bir hobby olarak çıkarmaktadır. Babıâli’nin belki de bir profesyonel tarafından çıkarılmayan ilk

¹⁸⁷ “Yazarlıkta 40 Yıllık Öyküsü...”, s.34.

¹⁸⁸ Toker, **a.g.m.**, s. 34.

¹⁸⁹ 1890 yılında Bursa’da doğan Habip Edip Törehan, Mülkiye’yi bitirdikten sonra bir süre öğretim üyeliği yapmış, sonra Almanya’da çeşitli işler yaparak büyük kazançlar elde etmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında İsviçre’ye yerleşen Törehan orada da başarılı ticaret işleri yaptıktan sonra Türkiye’ye dönmüş ve Tünel’de yaptırdığı bir binada 1949’da *Yeni İstanbul* gazetesini çıkarmıştır. Topuz, **a.g.e.**, s. 220.

gazetesinin sahibi olan Törehan, Paris'e gelip gittikçe Toker'i aramış ve onunla kaldığı Plaza Athenee otelinde sohbetlerde bulunmuştur. Toker'in *Cumhuriyet* gazetesinden kovulduğunu öğrenen Törehan bu fırsatı kaçırmamış ve onu *Yeni İstanbul* gazetesinin hususi Batı Avrupa muhabirliği görevine getirmiştir¹⁹⁰

Maddi açıdan işlerini tekrar yoluna koyan Toker, bu sefer de 1952'nin ikinci yarısından sonra *Zafer* gazetesindeki işinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Toker'in *Zafer* gazetesinden kovulmasına neden olan gelişme ise Başbakan Adnan Menderes'in Londra'ya yaptığı ziyareti izlerken Türk resmi kafilesinin yüze yakın bavul ile Türkiye'ye döndüğünü, bavulların gümrüksüz geçirilmesi için tertipler alındığını görüp bu durumu gazete köşesine taşıması olmuştur.

Toker bu durumu şu şekilde belirtmiştir: “*Menderes, âdeti veçhile kalabalık ve aç gözlü bir heyet ile Londra'ya gelmişti. Dönüş akşamı havaalanındaydım. Uçak bir türlü kalkmıyordu. Öğrendim ki, bavulların gümrük muamelesi ve yüklenme işi bitmiyordu. Bir İngiliz gümrükçü “Hiç bu kadar çok bavullu resmi heyet görmedim. Galiba sizin Türkiye’de ne giyecek var, ne yiyecek” diye güldü. O sıralar Afrikalı devlet heyetleri piyasada değildiler. Bizimkilerin bavulları yüze yakındı. Uçak güç bela, ahlaya puflaya havalandı. Ziyareti hem Zafer, hem de Yeni İstanbul için takip ediyordum. Haberi Demokrat Parti'nin resmi organı Zafer'e versem yayınlamazdı. Ama bunu Yeni İstanbul'a bildirmem, benim gazetecilik görevim değil miydi? Takkemi önüme koyup düşündüm: Haber sadece Yeni İstanbul'da çıksa, iyi bildiğim DP büyükleri küplere bineceklerdi. Belki de ilişkiyi keseceklerdi. Bütçem için bu gelir hayatiydi. Ne var ki, hep rahatsız olacaktım. Haberi, Yeni İstanbul'a yazdım ve yayımlandı. Zafer'den bir mektup geldi, görevime son vermişlerdi.*¹⁹¹”

Toker, *Zafer* gazetesinden kovulmuş olmasına karşın yukarıda belirtildiği üzere gerek *Yeni İstanbul* gazetesinin hususi Batı Avrupa muhabirliğini yürütmesi gerekse de çeşitli dergiler için yaptığı telifle röportajlar ve yazdığı yazılar sayesinde Paris'teki eğitimini aksatmadan sürdürebilmiştir.

¹⁹⁰ Metin Toker, “Churchill, Fransız Şampanyasını Fransa'ya Londra'dan Getirirdi” , **Milliyet Gazetesi**, 07.09.1983, no: 12871, s. 7.

¹⁹¹ Toker, **a.g.m.** , s. 7.

1.4.2. Paris'te Öğrencilik ve Gazetecilik

Paris'te, gazetecilik ve öğrenciliği birlikte yürüten Toker, öğrenci olarak göremeyeceklerini gazeteci olarak görmüş, gazeteci olarak yaşayamayacaklarını ise öğrenci olarak yaşamıştır.

Toker, 1950 tarihinde Paris'e yirmi altı yaşında öz güveni hayli yüksek biri olarak ayak basmıştı. Nitekim Türkiye'de üniversiteyi bitirmiş, askerliğini yapmış, gazetecilikte ün kazanmaya başlamış, Avrupa'da Yunanistan ve İtalya'yı görmüş diğer taraftan da Ortadoğu'nun birçok bölgesini gezmekle kalmayıp bölge liderlerini de bir şekilde tanıma fırsatını elde etmişti, iki yabancı dil bilen, kültürlü bir kişiydi.

Ancak Toker için yurt dışı eğitim hayatının ilk zamanlarında her şey yolunda gitmemiştir. Toker, kendisinin böyle bir okulda okumak için yeterli seviyede kültür birikimine sahip olmadığını düşünmüştür¹⁹². Sanırız ki bu durum Tanzimat Dönemi'nden itibaren Türk aydın tipinde görülen genel bir sorundur. Yani Batı uygarlığı karşısında modernleşme süreci içerisinde bulunan Doğu toplumlarının ya

¹⁹² Toker: "1930 ile 1942 arası Galatasaray Lisesi Türkiye'nin ve Fransa'nın en iyi hocalarından birçoğunun ders okuttuğu bir öğrenim müessesesiydi. Hiçbir dersimizin hocasızlıktan boş geçtiğini hatırlamam. Laboratuvarlarımız, musiki, konferans, tiyatro, spor salonlarımız vardı. On iki yıl Fransızca, dört yıl İngilizce okuduk. Edebiyat Fakültesi'nde sınıflar tıks tıks değildi ve kültürümüzü geniş şekilde artırmak imkânlarımız bulunuyordu. Gazeteciliğe başladığım 1943 yılından itibaren yurt dışına seyahatler yaptım. Bir defasında bütün Orta Doğu'yu dolaştım. Biri harp muhabiri olarak iki kere Yunanistan'a gittim. İtalya'yı gördüm. İyi yetişmiş bir kimse olarak biliniyordum.

Paris'te ki Siyasal Bilgiler Okulu'ndaki arkadaşlarım liselerinden o yıl mezun olmuş çocuklardı. Aa, ne kadar çok şey biliyorlardı ve ben onların yanında ne kadar cahildim. Benim okuduklarımı ve duyduklarımı onlar görmüşlerdi. Benim de bildiklerim vardı. Benim için Mona Liza, Leonardo da Vinci'nin bir tablosuydu. Albert, onu, daha dokuz yaşındayken, okulla Louvre Müzesi'ne ilk gittiğinde seyretmişti. Empresyonistler benim için bir resim okuluymuştu. Marie, onların hepsini, Jeu Paume Müzesi'ndeki yerleriyle ve teferruatıyla sayıyordu. Pleyel salonunda ilk konserimi ben 26 yaşında dinledim, Jean, 12 yaşındayken dinlemişti. Arkadaşlarım aralarında bazı şeyler konuşuyorlardı, herkes anlıyordu, fakat ben anlamıyordum. 1930'ların Galatasaray Lisesi, 1940'ların Edebiyat Fakültesi... Bugünkülerle kıyaslanamayacak düzeyde, artık Türkiye'de bulunmayan klâsta öğrenim veren okullar ve 1950'de Paris'te, kendini gene de sudan çıkmış balık gibi hisseden, bunların mezunu biri... Ben" demektedir. Metin Toker, "Milli Eğitimde Tuhaf Şeyler Oluyor" , **Milliyet Gazetesi**, 31.07.1981, no: 12124, s. 8.

Toker: "“Sonradan yavaş yavaş anladım ki siz, ilkokul talebesiyken, sınıfınızla birlikte Louvre Müzesi'ni gezip, "Mona Lisa"yı seyretmişseniz, siz ortaokul talebesiyken, Pleyell konser salonunda Beethoven'i, Çaykovski'yi, Rahmaninof'u dinlemişseniz, siz liseden itibaren Le Monde gazetesini izlemişseniz ve siz Paris'te yaşamışsanız, bir belirli çevredensiniz bütün bunlar sizin için doğaldır..." Toker, "Churchill..." , s. 7.

da Batı dışı toplumların Batı'yı her alanda üstün görüp kendi kültür değerlerini ve dinamiklerini yetersiz bulma durumudur.

Toker, üç yıl boyunca 1950'nin sonbaharından 1953 yazına kadar tatiller dâhil Türkiye'ye dönmemiştir. Paris'te haftada en az birkaç kez tiyatroya, konsere, baleye ve sergiye gitmiştir. Yabancı muhabir basın kartı ile müzeler bedavadır, parasız kaldığı günler de zamanının çoğunu müzeler de geçiren Toker'in Türk arkadaşı az, Fransız ve yabancı arkadaşı ise çok olmuştur¹⁹³.

Bir süre sonra Toker, Paris'te eğitime başladığı ilk zamanlarda kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya bulunduğu öz güvenini tekrar kazanmaya başlamıştır. Toker'in Fransa'daki eğitim hayatı rutin öğrencilik ile sınırlı kalmamıştır. Okuldaki derslerini düzene koyan Toker bir süre sonra "Paris Türk Öğrencileri Derneği Başkanlığı" görevini yerine getirmeye başlamıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan Almanlara karşı zaferle çıkan Sovyetler, dünyada büyük bir saygınlık kazandığı gibi ideolojik temelini oluşturan Komünizm de prestij kazanmış ve komünist akımlar tüm Avrupa gibi Fransa'yı da etkisi altına almıştı. Bu durum karşısında Türk Hükümeti, Paris'teki Büyükelçisi Numan Menemencioğlu¹⁹⁴'nu harekete geçirerek Paris'teki Türk kökenli öğrencileri Komünizmin etkisinden uzak tutmak amacıyla bir dernek oluşturmuş, derneğin başına da Sorbonne'da Hukuk Fakültesi bünyesinde İktisat alanında doktora yapan Orhan Oğuz'u getirmişti. Ancak bir süre sonra Orhan Oğuz'un Paris'teki doktora eğitimini tamamlayıp Türkiye'ye dönmesi gerekince derneğin başına yeni bir başkan adayı aranmış ve en nihayetinde de Metin Toker bulunarak, ikna edilmiş ve üç yüz öğrencinin katılımıyla yapılan kongre sonucunda Toker, "Paris Türk Öğrencileri Derneği" nin yeni başkanı seçilmiştir¹⁹⁵.

¹⁹³ Toker, **a.g.m.**, s. 7.

¹⁹⁴ Numan Menemencioğlu Ağustos 1942 – Haziran 1944 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti Dış İşleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Türkiye'nin dış politikada II. Dünya Savaşı esnasında tarafsız bir politika izlemesi konusunda Cumhurbaşkanı İnönü ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile birlikte etkin bir politika yürütmüştür. Kasım 1944 tarihinde ise Paris Büyükelçiliğine tayin olmuş, Haziran 1949'da da Lizbon Elçiliği görevini üstlenmiştir (Paris Büyükelçiliği'ne ek olarak 1952 yılına kadar). Kasım 1956'da ise emekliye ayrılmış, İstanbul Milletvekili seçilmiş, Şubat 1958'de de vefat etmiştir.

¹⁹⁵ Orhan Oğuz, **80 Yıl: Cumhuriyet'e Yaşıt Bir Hayat**, Doğan Kitap, İstanbul, 2004, s.69 – 73.

Toker, 1940'ların ikinci yarısında bir yıl kadar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin "Öğrenci Derneği Başkanlığı"¹⁹⁶ görevini yerine getirmiş olduğundan dolayı dernek ve teşkilat konularında tecrübeli biriydi. Nitekim Paris'te de bir yıl sürecek dernek başkanlığı görevini başarılı bir şekilde yerine getirecek ve sonrasında adaylığını tekrar koymayarak görevini yeni başkana teslim edecektir.¹⁹⁷ Toker'e göre, uhdesine aldığı bu başkanlık görevleri "*dernekleri buhrandan kurtarmak operasyonu*"¹⁹⁸ olmuştur.

Toker'in gerek Türkiye'de gerekse de yurt dışında almış olduğu tüm bu eğitim kendisi üzerinde ister istemez Fransa'ya karşı bir yakınlık ve sempati duymasına neden olmuştur.

Toker bu durumu şu şekilde belirtmiştir: "*Benim Fransa'ya karşı, kolay anlaşılacağını sandığım bir yakınlığım vardır. Liseyi, 1. sınıftan 12.'sine Galatasaray'da okudum. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Fransız Filolojisi Bölümü'nü bitirdim. Paris Üniversitesi Siyasal Bilgiler Enstitüsü'nün Milletlerarası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldum. Dünya kadar Fransız ahabım, arkadaşım vardır ve bunlara (eski) Cumhurbaşkanı Mitterand'ın kardeşleri Robert ile Colette ve kuzeni Lolotte de dâhildir*"¹⁹⁹ demiştir.

Bu arada Paris'te gazetecilik ve öğrenciliği bir arada yürüten Toker burada geçirdiği süre zarfında bir takım ilginç ve önemli gelişmelerle karşı karşıya kalmıştır.

Toker'e göre dünya başkentlerinde herkesten fazla haber ve yorum peşinde koşan iki meslek sahibi vardır. Bunlar büyükelçiler ve gazetecilerdir. "*Şayet bu şahıslar akıllı bireylerden oluşuyorsa aralarında mutlaka işbirliği yaparlar ancak adamını iyi seçmek şartıyla. Yoksa öyle kof büyükelçilere ve palavracı gazetecilere rastlanır ki ava giderken avlanılabilir, bu doğrultuda ise hem bakanlığınıza hem gazetenize hem de etrafınıza rezil olursunuz*"²⁰⁰ demiştir.

¹⁹⁶ Metin Toker, "Siz "Münazara"nın Ne Olduğunu Bilir Misiniz?" , **Milliyet Gazetesi**, 08.02.1994, s.18.

¹⁹⁷ Metin Toker, "Bizim Watergate" , **Hürriyet Gazetesi**, 10.10.1976, no: 10235, s.8.

¹⁹⁸ Toker, 27 Mayıs 1960'tan sonra bir yıl kadar Ankara Gazeteciler Derneği Başkanlığı görevini de yerine getirecektir.

¹⁹⁹ Metin Toker, "Hoş Geldiniz Başkan Mitterrand!" , **Milliyet Gazetesi**, 13.04.1992, s. 12.

²⁰⁰ Metin Toker, "Büyük Elçiler ve Haber Kaynakları: 3 'Ben Daha İki Yıl İktidardayım' Yok Canım!" , **Milliyet Gazetesi**, 13.12.1994, s. 20.

1950 yılı başlarında Türkiye'nin Fransız Büyükelçisi, Toker'e göre, "*Avrupa Konseyi'nin de Türk yıldızı ve gelmiş geçmiş Türk diplomatlarının en ustalarından biri*" olan Numan Menemencioğlu'dur. Toker'e göre bazen Avrupa Konseyi toplantılarında Türk heyeti, birtakım sorunlar ile karşılaştığında bilgi ve tecrübesine güvendikleri Menemencioğlu'na başvururlar ve sorunlara onun bir çözüm getirmesini beklerlerdi. Toker'in ileride senatör olarak bizzat kendisinin de Türkiye'yi temsil edeceği Strasbourg'daki Avrupa Konseyi'nde 1950'li yıllardaki Türk heyeti de Toker'e göre dört dördüktür. Heyette Nadir Nadi, Cihad Baban, Ziyad Ebuzziya, Suat Hayri Ürgüplü v.s. bulunmaktadır. Toker'e göre Türk heyetinin dört dördlük olmasının sebebi ise Türkiye'de henüz partililik zihniyetinin lisan bilmeyeni lisan bilene tercih ettirecek düzeye ulaşmamış olmasıdır.²⁰¹

Burada Türk heyetinin de kendisini yüksekte görmeyip, büyükelçinin destek ve yardımını sağlamaya çalışması da dış politikadaki devlet işlerinde partililik düşüncesi ve statü kaygısına düşmeden nasıl birlik olunabildiğinin güzel bir örneğini vermektedir.

1950'de Ankara'da iktidarın değişmesiyle birlikte Fuat Köprülü, Dışişleri Bakanı olmuştur. O sıralarda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu bir toplantısını Paris'te yapmaktadır. Paris'te Yunanlı gazeteciler de bulunmaktadır. Genellikle Türk ve Yunanlı gazetecileri dış politikalarında ortak konular ilgilendirdiğinden dolayı bunlar eş ipuçları peşinde koşmakta ve bu durum Türk ve Yunanlı gazeteciler arasında ister istemez bir yakınlık ve beraber çalışma duygusunu ortaya çıkarmaktadır. Nitekim Toker'in de Yunanlı gazetecilerle yakın ilişkileri bu şekilde başlamıştır.

Bu dönemde Kıbrıs meselesi yeni yeni filizlenmektedir ve Toker'e göre Yunan Hükümeti bu konuda Türk tarafını uyutarak Kıbrıs meselesini kendi çıkarları doğrultusunda çözümlenmek amacıyla uluslar arası bir platforma taşıma gayreti içerisindeydi.

Toker bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: "*Görünüşe göre Türkiye ve Yunanistan arasında dostluk doruktaydı ama Yunanistan Kıbrıs'a pençesini atmaya hazırlanıyordu. Yunanlı gazeteciler haber verdiler ki Birleşmiş Milletlerdeki*

²⁰¹Toker, "Churchill... , s. 7.

temsilcileri, Atina'dan gelen emir ile konuyu milletlerarası arenaya çıkartacaklardı. Köprülü, Paris'teydi. Paris'te kaldığı Windsor Oteline giderek durumu ona anlattım ama inanmadı. Atina kendilerine teminat üstüne teminat vermiş, böyle bir yola gitmeyeceklerini kendilerini inandırmıştı. Menemencioğlu ile konuştum. Hemen kokuyu aldı. Kendi kaynakları ile olayı araştırdı. Doğruca Köprülü'ye gitti ve bakanı uyardı, ikna etti ve fenersiz avlanmamızı engelledi²⁰² demiştir.

Neticede Birleşmiş Milletlerin Paris'teki toplantısında, Toker'in Yunanlı meslektaşlarından aldığı bilgiyi Menemencioğlu'na iletmesi ve onun da Türk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'yü uyarması ile birlikte Yunanlıların Kıbrıs konusunu, o an için bile olsa, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na getirerek konuyu uluslar arası bir boyuta taşıma çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Bu arada Toker Paris'te bulunduğu sırada Türkiye, Birleşmiş Milletlerin yardım çağırısına olumlu yanıt vererek Kore'de harbe girmiş ve buna paralel olarak da Türk kamuoyunda NATO'ya üyelik konusu gündeme gelmiştir.

Türk Hükümeti'nin bakış açısına göre, Türkiye NATO'nun bir üyesi olduğu takdirde hem Sovyet tehdidine karşı güvenliği sağlanmış olacak hem de bu üyelik doğrudan ya da dolaylı olarak Türkiye'de demokratik rejimin gelişip yerleşmesini, ülke ekonomisinin kalkınmasını ve ordunun savaş gücünü arttırmasını sağlayacaktı. Kısacası NATO'ya üyelik, Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve askeri açıdan gelişmesine yardımcı olacaktı²⁰³.

Türkiye'nin NATO'ya girme teşebbüsleri 1950 öncesinde başlamış ve yaklaşık iki yıl sürmüştür. NATO, 4 Nisan 1949'da kurulduktan sonra Türkiye önce Haziran 1949'da ardından da Mayıs 1950'de üyelik için başvurmuş ancak bir sonuç

²⁰² Metin Toker, "Büyük Elçiler ve Haber Kaynakları: 3 'Ben Daha İki Yıl İktidardayım' Yok Canım!" , **Milliyet Gazetesi**, 13.12.1994, s. 20; Metin Toker, **DP'nin Altın Yılları: 1950 - 1954**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.52 – 53.

²⁰³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Oral Sander, **Siyasi Tarih: 1918 - 1994**, 16. Basım, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s.263 – 271; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914 - 1995**, 14. Basım, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2000?, s. 447 – 449, 517 – 521; Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919 - 1990**, 8. Basım, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s. 223 – 236, 392 – 396; Altan Öymen, **Öfkeli Yıllar**, 5. Basım, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s.107 – 132; Rıfki Salim Burçak, **On Yılın Anıları: 1950 - 1960**, Nurel Matbaacılık Yay. , Ankara, 1998, s.109 – 116; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih: 1789 – 1994**, 4. Basım, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 727 – 731.

alamamıştı²⁰⁴. 1950'nin yazında ortaya çıkan Kore Harbi ise Türkiye'nin NATO'ya girişi yolunda önemli bir gelişmeye yol açmıştı²⁰⁵.

Kore Harbi'nin ortaya çıkmasıyla birlikte Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, üye ülkeleri Güney Kore'ye askeri yardımda bulunmaya çağırmıştı. Türk Hükümeti'nin ise önce Birleşmiş Milletlerin yardım çağrısına olumlu yanıt vermesi ardından da Kore'ye gönderilen Türk birliğinin özellikle de Kunuri'de başarı göstermesi bir anda Türklerin dünyada özellikle de Amerikan basınında yer alıp, sempati kazanmasını sağlamıştı.

Bu sırada Paris'te *Cumhuriyet* ve *Zafer* gazetelerinin Batı Avrupa muhabirliği görevini yürüten Toker, Kunuri'deki Türk başarısının dünyadaki yansımalarını Türkiye'ye şu şekilde nakletmişti:

- Komünist gazeteler “*Amerikalıları, Türkler kurtardılar...*”

²⁰⁴ Türkiye'nin NATO'ya girişi ve NATO ile ilişkileri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Özgehan Şenyuva – Çiğdem Üstün, **NATO – Türkiye İlişkileri: Türkiye Kamuoyu ve Elit Algıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013; Rasim Dirsehan Örs, **Rus Basınında Türkiye ve NATO: Soğuk Savaş Yılları**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2011; Türkkaya Ataöv, **Amerika, Nato ve Türkiye**, Aydınlik Yayınevi, Ankara, 1969; Ali Gevgilili, **Atatürkçü Dış Politika ve Nato ve Türkiye**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968; Metin Toker, **Nato 25. Yaşında: Tamam mı Devam mı?**, Türk Atlantik Andlaşması Derneği, Ankara, 1974.

²⁰⁵ Sovyetler Birliği ile Çin'in desteğindeki komünist Kuzey Kore ile ABD himayesindeki Güney Kore topraklarında yaşanan savaş, aslında süper güçlerin dünya satranç tahtasında bir köşe taşı kapma ya da güç gösterisi olarak yorumlanabilir: Sosyalizm ve Kapitalizmin mücadelesi. II. Dünya Harbi sonrasında Kore, kuzey ve güney olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore bir baskın harekâtıyla sınır olarak belirlenmiş olan 38. paraleli geçince Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Kuzey Kore'yi önce saldırıyı durdurması için uyarılmış ve 27 Haziran'da da üye ülkeleri Güney Kore'ye askeri yardımda bulunmaya çağırmıştı. Türk Hükümeti ise NATO'ya girişi kolaylaştıracağı düşüncesiyle Birleşmiş Milletlerin yardım çağrısına olumlu yanıt vermişti. Nitekim 25 Temmuz'da Kore'ye asker gönderme kararı alan Türkiye, hemen akabinde 1 Ağustos'ta da NATO'ya girmek için Mayıs 1950'de yaptığı başvuruyu yenilemişti. Hükümet, Kore'ye asker gönderme kararının, iç politikada yaratacağını düşündüğü tepkileri önlemek içinde gerekli adımları atmıştı. Kore'ye gönderilen Türk birliğinin ise başarı göstermesi özellikle de Kunuri'de Çin birliklerinin taarruzu karşısında güvenli bir şekilde Amerikan kuvvetlerinin geri çekilmesinde en önemli rolü oynaması bir anda Türklerin dünyada özellikle Amerikan basınında da yer alıp, sempati kazanmalarını sağlamıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz: Sander, **a.g.e.**, s. 275 – 282; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 454 – 456; Gönülbol, **a.g.e.**, s. 227 – 236; Öymen, **a.g.e.**, s. 107 – 132; Altan Öymen, **Değişim Yılları**, 7. Basım, Doğan Kitap, İstanbul, 2004, s.535 – 616; Gevgilili, **a.g.e.**, s. 74 – 79; Burçak, **a.g.e.**, s. 61 – 69; Uçarol, **a.g.e.**, s. 670 – 673, 727 – 729; Hee – Chul LEE, **Siyasi, Ekonomik, Askeri ve Kültürel Açından Türkiye – Kore İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 52 – 56; Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri: 1950 – 1953**, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1975; “Kore'ye Asker, NATO'ya Başvuru”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi (1941 – 1960)**, 5. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s.167; Toker, **a.g.e.**, s. 163 – 164.

- Fransız gazeteleri “ *Le Figaro: İki gün evvel savaşa giren Türkler harikulade kahramanlık gösterdiler; Le Monde: Harikulade dövüşen Türkler üstün Çin çemberini süngüyle yardılar; France Soir: 8. Ordu, sağ kanadını tutan Türklerin müthiş Çin akını karşısında tek adım gerilememesiyle çevrilmekten kurtuldu.*”

- Batı Avrupa’da esen hava: “ *Türkler ne kadar iyi asker olduklarını tekrar gösterdiler. Türk ordusu barış için muazzam bir kuvvettir. Ona yardım arttırılmalıdır. Rusları yakın doğuda ancak onlar durdurabilir.*”

- Amerika’nın Uzak-Doğu’daki ve Birleşmiş Milletlerin Kore’deki kuvvetlerinin başkomutanı General Mc Arthur’un gözüyle Amerika’da esen hava “*Türklerin kahramanca çarpışmaları Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin salimen yeni bir savunma hattına çekilmelerini mümkün kılmıştır*²⁰⁶. “*Türkler dünyanın en iyi dövüşçüleri... Ben şimdiye kadar böyle asker görmedim*²⁰⁷” şeklindedir.

Böylece Kore’deki Kunuri muharebesine kadar Türkiye’den ve Türk’ten habersiz olan çok büyük bir Amerikan kitlesi bu gelişme ile birlikte Türkleri duymuş, tanımış ve sevmiştir.

Türkiye’nin Kore konusunda, Birleşmiş Milletlerin davetine her ülkeden önce harekete geçip olumlu cevap vermesi; Amerika ve İngiltere’den sonra en fazla askeri göndermesi ve muharebelerde en büyük fedakârlığı göstermiş olması Amerika’nın NATO konusunda Türkiye lehine tavır almasına neden olmuştur. Amerika’nın bu konudaki tavrı önemlidir. Nitekim İngiltere ile Norveç, Danimarka²⁰⁸ gibi bir takım

²⁰⁶ Toker, **a.g.e.** , s. 105.

²⁰⁷ Yalman, **a.g.e.** , s.240.

²⁰⁸ “*Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika gibi küçük devletler, Sovyet tehdidine en fazla ve en ağır şekilde maruz bulunan Türkiye’nin NATO’ya katılması halinde, Sovyetlerin buna sert bir tepki göstererek, hemen savaş yoluna gitmesinden korktular. Bu devletler, NATO’yu bir güvenlik supabı olarak görmekteydiler. Yoksa Sovyet Rusya’ya karşı hemen savaşa girebilecek bir ittifak sistemi olarak almak istemediler. Bu devletlerin bu itirazı, Türkiye’nin NATO’ya katılmasında geciktirici bir faktör olacaktır. İngiltere, önce, Türkiye’nin güvenlik endişeleri ile kendisinin Süveyş menfaatlerini birleştirerek, Orta Doğu’da bir savunma sistemi kurmak istedi. Mısır’ın da katılacağı bu savunma sistemi içinde, İngiltere Süveyş’te kalma yetkisini elde edecekti. Hâlbuki Türkiye bakımından mühim olan, Birleşik Amerika’nın fiili garantisini, yani Amerika’nın garantisini elde etmektir. Bu sebeple, Türkiye, Orta Doğu Savunma Sistemi’ne katılmakla beraber NATO üyeliği üzerinde ısrar edince,*

Kuzey Avrupa ülkeleri Türkiye'ye üyelik statüsü yerine NATO ile bağlantılı bir "özel statü" verilmesinden yana olmuşlardır²⁰⁹.

Diğer taraftan Amerika bile Türkiye'nin NATO'ya üye olması fikrini bir günde değil de zamanla meydana gelen gelişmelere bakarak kabul etmiştir.

Toker'e göre, "*Soğuk Savaş adı verilen, iki blok arasındaki gerginlik Kore Savaşından itibaren tam bir tırmanışa geçmişti. Bu savaşın içinde Amerika ile müttefiklerinin Türkiye ve Yunanistan'a olan ihtiyaçları büyümüştü. Sovyetler Birliği'nin güneyden de askeri üslerle sarılması onun kuşatılmasındaki bir boşluğu doldurmuş olacaktı*"²¹⁰. Ayrıca kendisi bir Avrupalı olmayan Amerika'nın Avrupalılık diye bir sorunu yoktu. Amerika için önemli olan Türkiye'nin jeopolitik önemi ve Türk askerinin Kore'de göstermiş olduğu yüksek yeteneklerdi²¹¹.

2 Nisan 1951 tarihinde NATO'nun yeni başkomutanı ve yakın gelecekteki Amerikan başkanı General Eisenhower'ın Paris'te düzenlediği basın toplantısına katılan Toker, Eisenhower'a NATO'nun Akdeniz'i savunması ile Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Paketi'ne katılmaları hakkında ne düşündüğünü sormuş ve Eisenhower ise Toker'e Türkiye ile Yunanistan'ın örgüt bünyesinde yer almalarının özellikle Doğu Akdeniz'in savunulması ve bu bağlamda da tüm Avrupa'nın güvenliği açısından bir zorunluluk olduğunu belirtmişti.

Haziran 1951 tarihinde ise Amerikan Genelkurmay Başkanı General Bradley, Türkiye lehinde temaslarda bulunmak üzere önce Paris'e gelmiş ve oradan da Londra'ya geçmişti. Paris'te Metin Toker'e bir demeç vermiş olan General Bradley, Toker'e NATO için Türkiye'nin önem ve değerini belirtmiş ve bu durumu müttefiklerine anlatacağını söylemişti. Toker'e göre Amerikan Genelkurmay Başkanı General Bradley'in işi kolay değildi²¹².

Yaz 1951 tarihinde Toker, Kuzey Avrupa'da özellikle NATO üyesi devletleri kapsayan bir seyahate çıktı. Lüksemburg, Belçika, Hollanda, Almanya, Danimarka, İsveç, Finlandiya, İsviçre, Norveç ve İngiltere'yi ziyaret eden Toker Lüksemburg,

İngiltere, 1951 Temmuzunda, Orta Savunma Sistemine katılması şartıyla, Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklemeye karar vermiştir." Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 519.

²⁰⁹ Altan Öymen, **Öfkeli Yıllar**, 5. Basım, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s.110.

²¹⁰ Toker, **a.g.e.**, s. 164.

²¹¹ Toker, **a.g.e.**, s. 171.

²¹² Toker, **a.g.e.**, s. 171.

Belçika, Hollanda, Danimarka ve Norveç dışişleri bakanlığı yetkilileri ve siyasilere ile yaptığı görüşmelerin sonucunda Avrupa'nın Türkiye'ye nasıl baktığına tanıklık etmiş oldu²¹³.

Buna göre Batılı devletler, Türkiye'nin Atlantik Paktı üyeliğine soğuk bakmaktaydılar. Çünkü Türkiye onlara göre hiçbir açıdan Atlantik toplumuna dâhil değildi. Bu konuda özellikle Toker'in Danimarka'nın eski bakanlarından, Sosyalist Parti'nin nüfuzlu azası ve Danimarka Parlamentosu'nun dışişleri komisyonu sözcüsü olan Mr. Jacobsen ile yaptığı görüşme, Batı'nın Türkiye'ye bakışı ve Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusundaki fikirlerini yansıtmaları bakımından ilgi çekiciydi:

— Mr Jacobsen: “... *Atlantik Paktı, nihayet Birleşmiş Milletler teşkilatı değildir; her memleketi coğrafi vaziyeti ve kültürü, medeniyet seviyesi ne olursa olsun içine alırsak bunun sonu neye varır? Atlantik Paktı, bir muayyen milletler camiasıdır. Türkiye ise hem iktisaden, hem sosyal bakımdan, hem kültür, hem medeniyet nokta-i nazarından Atlantik camiası ile ilgisi bulunmayan, dini başka, inanışları başka, hayat telakkisi ayrı bir memlekettir.*”

²¹³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Metin Toker, “Yola Çıkarken”, **Zafer Gazetesi**, 14.08.1951, no:833, s.1,4; Metin Toker, “Birleşik Avrupa Devletleri”, **Zafer Gazetesi**, 15.08.1951, no:834, s.1,4; Metin Toker, “Avrupa Konseyi ve Türkiye”, **Zafer Gazetesi**, 16.08.1951, no:835, s.1,3; Metin Toker, “Strazburg Sokaklarında Göze Çarpan Hoş Şeyler”, **Zafer Gazetesi**, 18.08.1951, no:837, s.1,2; Metin Toker, “Bir Masal Şehri: Lüksemburg”, **Zafer Gazetesi**, 19.08.1951, no:838, s.1,4; Metin Toker, “Atlantik Paktının En Ufak Üyesi...”, **Zafer Gazetesi**, 20.08.1951, no:839, s.1,4; Metin Toker, “Keyfi Yerinde Memleket: Belçika”, **Zafer Gazetesi**, 27.08.1951, no:846, s.4; Metin Toker, “Belçika ve Batı Savunması”, **Zafer Gazetesi**, 29.08.1951, no:848, s.4; Metin Toker, “Beş Asır Evveli Yaşayan Şehir”, **Zafer Gazetesi**, 30.08.1951, no:849, s.4; Metin Toker, “Batı Avrupa Türkiye'nin İştiraki İle Kuvvetlenir”, **Zafer Gazetesi**, 02.09.1951, no:852, s.1,4; Metin Toker, “Çocuklar Çiçekler Değirmenler Arasında Bir Memleket”, **Zafer Gazetesi**, 03.09.1951, no:853, s.4; Metin Toker, “Hollanda'nın Kudret ve Zaafları”, **Zafer Gazetesi**, 04.09.1951, no:854, s.4; Metin Toker, “Modası Geçmiş Bir Politika”, **Zafer Gazetesi**, 05.09.1951, no:855, s.4; Metin Toker, “Bir Ordu Kuruluyor”, **Zafer Gazetesi**, 07.09.1951, no:857, s.4; Metin Toker, “Şimalin Venediği: Amsterdam”, **Zafer Gazetesi**, 10.09.1951, no:860, s.4; Metin Toker, “Almanya Müthiş Bir Hamle İle Kalkınıyor”, **Zafer Gazetesi**, 14.09.1951, no:864, s.5; Metin Toker, “Alman Milletinin Fedakârlığı”, **Zafer Gazetesi**, 15.09.1951, no:865, s.4; Metin Toker, “Almanya'nın Yeniden Silahlanma Davası”, **Zafer Gazetesi**, 16.09.1951, no:866, s.5; Metin Toker, “Avrupa'nın Bittiği Yer”, **Zafer Gazetesi**, 27.09.1951, no:877, s.4; Metin Toker, “Küçük Danimarka ve Büyük İktisat Sırrı”, **Zafer Gazetesi**, 29.09.1951, no:879, s.5; Metin Toker, “Danimarka Bizi Nasıl Tanır?”, **Zafer Gazetesi**, 30.09.1951, no:880, s.4; Metin Toker, “Danimarka'dan Birkaç Not”, **Zafer Gazetesi**, 10.10.1951, no:890, s.5; Metin Toker, “Dağ Başını Duman Almış Marşı”, **Zafer Gazetesi**, 11.10.1951, no:891, s.5; Metin Toker, “İsveç'in Bitarafılığı”, **Zafer Gazetesi**, 12.10.1951, no:892, s.5; Metin Toker, “Silahlı Tarafsız”, **Zafer Gazetesi**, 13.10.1951, no:893, s.5; Metin Toker, “Başka İklimler Başka İnsanlar”, **Zafer Gazetesi**, 15.10.1951, no:895, s.5; Metin Toker, “Hürriyetine Aşık Bir Millet”, **Zafer Gazetesi**, 18.10.1951, no:898, s.4; Metin Toker, “Sosyalizm Yokuşu Ve...”, **Zafer Gazetesi**, 04.11.1951, no:915, s.5,6.

— Toker: “*Türkiye’yi bilir misiniz? Türkiye’ye hiç gittiniz mi?*”

— Mr Jacobsen: “*Hayır, fakat Şimali Afrika’yı bilirim.*²¹⁴”

Bu cevap karşısında Toker, daha fazla soru sormaz. Buna karşın Amerika’nın baskıları sonucunda Türkiye’nin NATO’ya üyeliğine önce İngiltere ve Fransa onay vermiş. Ardından da Avrupa’nın diğer üye devletleri bu durumu kabul etmişlerdir.

Böylece Eylül 1951 tarihinde Kanada’da toplanan Atlantik Paktı Bakanlar Konseyi, Türkiye ve Yunanistan’ın adaylık başvurusunu kabul etmiş ve Ottawa Bildirisi ile bu iki ülkeyi ittifaka davet etmiştir²¹⁵.

8 Şubat 1952 tarihindeyse İngiltere Kralı VI. George’un ölümü üzerine Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Türkiye’yi cenaze töreninde temsil etmek üzere Londra’ya gitmiştir. Toker’de cenaze törenini yerinden izlemek üzere Paris’ten Londra’ya geçmiş²¹⁶ ve Bayar ile görüşmüştür.

Toker’e göre Bayar, eskiye kıyasla artık daha bir mağrurdur ve Türkiye’ye kendisinin hâkim olduğu yolunda bir intiba bırakmıştır. Bayar’a göre Türkiye’nin NATO’ya kabulü Demokrat Parti’nin yurt dışında da büyük bir itibara sahip olduğunun kanıtıdır. Bayar, Londra’daki cenaze töreninin hemen ardından, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin NATO ile ilgili toplantısında bulunmak üzere Türkiye’ye dönmüş ve TBMM, 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye’nin Atlantik Paktı’na katılmasını onaylamıştır²¹⁷.

20 Şubat 1952 tarihinde ise NATO Bakanlar Konseyi, Lizbon’da toplanmış ve Türkiye ile Yunanistan’ın NATO’ya kabulü bir imza töreni ile gerçekleşmiştir. Böylece Türkiye ve Yunanistan, Avrupa Konseyi’nden sonra NATO’ya da birlikte girmişlerdir²¹⁸.

²¹⁴ Metin Toker, “Danimarka Bizi Nasıl Tanır?” , **Zafer Gazetesi**, 30.09.1951, no:880, s.4.

²¹⁵ Gevgilili, **a.g.e.** , s. 76.

²¹⁶ Metin Toker, “Celal Bayar’ın Seyahati Haberi Londra’da Çok İyi Karşılandı” , **Yeni İstanbul Gazetesi**, 13.02.1952, no: 801, s. 1; Metin Toker, “Londra’daki Muhteşem ve Tarihi Tören” , **Yeni İstanbul Gazetesi**, 16.02.1952, no: 804, s. 1.

²¹⁷ Toker, **a.g.e.** , s.163.

²¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Metin Toker, “Kuzey Atlantik Paktı Konseyi Bugün Lizbon’da Açılıyor” , **Yeni İstanbul Gazetesi**, 20.02.1952, no: 808, s. 1; Metin Toker, “Konsey, Üyeliğimizi Büyük Tezahüratla Karşıladı” , **Yeni İstanbul Gazetesi**, 21.02.1952, no: 809, s. 1; Metin Toker, “Fuat Köprülü, Dün Mühim Bir Basın Toplantısı Yaptı” , **Yeni İstanbul Gazetesi**, 22.02.1952, no: 810, s. 1; Metin Toker, “Türkiye’ye Askeri Yardım Dün Konseyde Görüldü” , **Yeni İstanbul Gazetesi**, 23.02.1952, no: 811, s. 1; Metin Toker, “Kuzey Atlantik Konseyinin Aldığı Mühim

Toker için bir bireyin temel hak ve özgürlüklerini herhangi bir baskı ve kısıtlama altında kalmadan kullanabilmesi temel esastı en azından öyle olması gerektiğine inanmaktaydı. Bu haklar ise en iyi demokratik bir sistem içerisinde kullanılabilir ve güven altında tutulabilirdi. Toker'in bu duygu ve düşünce içerisinde bulunmasında Batı kültürü almış olması – Fransızların özgürlükçü anlayışından ve eğitiminden geçmiş olmasının da büyük etkisi vardı.

Toker'e göre demokrasi tüm kötülüklerin ilacıydı. Buna göre demokrasiyi içine sindirmiş bir toplum tüm kötü alışkanlıklarından sıyrılıp, maddi ve manevi ihtiyaçlarını bir başkasına yani tepeden gelecek bir lütufa gerek duymadan karşılayabilecekti. Bu doğrultuda Türkiye'de temelleri atılan demokrasinin sadece siyasi sahada kalmayarak toplumun tüm kesimlerine nüfuz etmesini arzulamaktaydı. Böylece yeni bir kimlik kazanacak olan toplum kendi tabiriyle Şarkın kendine has adetlerinden yani riyakârlık; dalkavukluk; pohpohlama; adam kayırma, rüşvet, iltimas gibi kötü alışkanlıklarından da kurtulmuş olacaktı.

Ayrıca zamanla demokratik sistem içerisinde olgunlaşan toplum hem başındaki yetkililerin tekrar eski dönem despotik tarzdaki sistemlere yani tek adam olma hırslarına ve uygulamalarına engel olacak hem de kendi hakları için bir başkasına gerek duymadan mücadele etmeye başlayacak ve bu durum zamanla toplumun modern bir geleneği haline gelecekti.

Bu bağlamda Toker'in üç yıl boyunca ikamet ettiği Fransa'da aldığı eğitime ve gördüğü gelişmelere paralel olarak demokrasi sevgisi ve düşüncesinin daha da güçlendiği görülmekle birlikte buna karşın Toker'in 1950'lerin başındaki Türkiye'sinden farklı bir tarz da demokrasi kavramını yorumladığı görülmektedir. Örneğin Toker'e göre sadece sandıktan birinci parti çıkmak bir ülkenin yönetiminde o hükümete sonsuz bir yetki tanımamaktadır. Hükümet sadece ülkeyi yönetecek olan unsurlardan bir tanesidir, diyecektir. Fransız demokrasinden ilham alan Toker siyasette nüfuz tacirliğini benimsemiş kendi tabiriyle çirkin politikacı tipine ve basireti bağlanmış politikacılara rağmen demokratik sistemin Türkiye için en iyi ve tek sistem olduğunu belirtecektir.

Toker'in zaman zaman yazılarında Fransa'daki geçmiş veya güncel siyasi olaylara atıfta bulunarak Türkiye'de yaşanan gelişmeleri yorumlamaya veya gelecekte olacaklara dair tespitlerde bulunmaya çalıştığı görülecektir. Mesela Fransız Anayasası çerçevesinde Türkiye'deki anayasal sorunlar; Fransa'daki cumhurbaşkanlık makamı bağlamında milli irade faktörü ve baskı grupları ya da Fransa'daki aşırı ve ılımlı sol arasındaki ilişki doğrultusunda Türkiye'deki sol hareketleri anlamaya çalışmak Toker'in değindiği konulardan birkaçı olacaktır.

İlginç olan nokta ise gerek Türkiye'de gerekse de Fransa'da yani en baştan itibaren Fransız kültürüne yakın bir eğitim alan ve Fransız diline hâkim olan Toker'in gelecekteki gazetecilik yaşamında özellikle Türkiye'nin çıkarları söz konusu olduğunda bir Fransa eğilimi yani Fransız yanlısı bir tavrın görülmemesidir. Toker'in Fransa'yı özellikle Ermeni politikasındaki tavrı ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği sürecinde izlemiş olduğu olumsuz politikadan dolayı sert bir şekilde eleştirdiği görülecektir.

1953 tarihinde yurtdışındaki eğitimini ve muhabirlik görevini tamamlayan Toker, hayallerini kurduğu dergiyi çıkarabilmek adına üç yıllık bir aradan sonra Türkiye'ye geri dönmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

METİN TOKER VE AKİS DERGİSİ DÖNEMİ

2.1. Akis Dergisi'nin Basın Hayatına Girişi

Toker, 1953 tarihinde Paris'teki Batı Avrupa muhabirlik görevini tamamlayarak ve Paris Üniversitesi Siyasal Bilimler Enstitüsü'nde Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirerek Türkiye'ye dönmüş ve Ankara'da Demokrat Parti'nin yayın organı olan *Zafer* gazetesinde çalışmaya başlamıştı.

Toker'in *Zafer* gazetesinde çalışmaya başlamış olmasının birkaç nedeni bulunmaktaydı. Öncelikle Toker, henüz Avrupa'dayken Türkiye'ye döndüğünde çıkarmayı planladığı *Time* tipi bir derginin ancak Ankara'dan yayımlanabileceğini düşünmüştü. Bu doğrultuda Ankara'da *Ulus* ve *Zafer* olmak üzere iki gazete ön plana çıkmaktaydı. Her iki gazete de Türkiye'nin iki büyük partisinin resmi yayın organı konumundaydı. Toker ise o dönemde fikir ve siyasi eğilim yönünden DP'nin paralelindeydi. Ülkeye demokrasinin onlar kanalıyla gelip yerleşeceğini ümit etmekteydi. Üstelik Toker daha önce belirtildiği üzere Batı Avrupa muhabiri olarak *Zafer* gazetesinde bir süre görev yapmıştı. Gerek *Zafer* gazetesinde gerekse de DP içerisinde çok yakın dostları bulunmaktaydı. Ayrıca *Zafer* gazetesi her ne kadar bir partinin yayın organı da olsa Demokratlar, henüz demokrasi çizgisinden ciddi anlamda bir sapma göstermemişlerdi. Diğer taraftan Demokratlar, iktidar olmadan önce tanıdıkları inatçı ve başına buyruk tabiatından dolayı bir çizgide tutma olanağı az bulunan bu genç gazeteciyi, muhalif saflarında görmektense kendi yanlarında tutmayı daha uygun bulmuşlar ve böylece Toker, 600 lira gibi iyi bir maaşla *Zafer* gazetesinde çalışmaya başlamıştı²¹⁹. Ancak kısa bir süre sonra bir parti gazetesinde çalışmanın rahatsızlığını hissetmeye başlayan Toker, 1953 kışında kendi planlarını uygulama alanına koymak için girişimlere başladı.

²¹⁹ Metin Toker, "Harikulade Bir Kaderi Olan Dergi" , **Milliyet Gazetesi – Panorama Eki**, 22.06.1986, s. 6.

Toker'e göre Türk basınında *Time* tipi bir dergiye ihtiyaç vardı ve bunun için de uygun siyasal ortam hazırды²²⁰. Şayet doğru düzgün bir çalışma ortaya konulabilirse, o zaman başarılı olmak için hiçbir engel kalmayacaktı²²¹.

Daha önce de belirtildiği üzere Toker'in çıkartmak istediği dergi için örnek aldığı model Amerikanın "*Time*" dergisiydi. Buna göre *Akis*, okuyucuyu sıkmayan ciddi bir aktüalite dergisi olacaktı; gelişmeler, insan faktörü ön plana çıkarılarak bir betimleme tarzında aksettirilecekti. Böylece okuyucunun, olayın geçtiği yerde bir görgü tanığıymış gibi havaya girmesi sağlanmış olacaktı²²². İçerikte ise ağırlık iç politika olmak üzere; iç ve dış siyasi gelişmelere yer verilecek; bunun yanında bir aydınının ilgisini çekebilecek her konu; iktisadi ve mali konular, tıp ilmi, spor, sanat –

²²⁰ *Akis* dergisinin üçüncü sayısında, bu durum şu şekilde belirtilmiştir: "*Bilir misiniz ki, dünyanın her tarafında, büyük gazeteler başlıca üç faktör gerçekleştiği zaman ortaya çıkmıştır: 1 – Memlekette okuyup yazmasını bilenlerin sayısı arttığı zaman. 2 - Millet, politikayla bilfiil meşgul olmak hakkını kazandığı zaman. 3- Teknik imkânlar geliştiği zaman... Bu unsurlardan üçü de, Türkiye'de gerçekleşmek yolundadır, hatta ikisi şimdiden gerçekleşmiştir. Bu hakikati, artık basınımızın idrak etmesi zamanı gelmiştir...*" "*Kendi Aramızda*", **Akis Dergisi**, Sayı: 3, 29.05.1954, s.3.

²²¹ *Akis* dergisinin üçüncü sayısında, bu durum şu şekilde belirtilmiştir: "*Akis, bir davanın, daha doğrusu bir tezin şampiyonu, müdafii olarak çıktı. Denilir ki: "Türkiyemiz'de seviyeli bir mecmuanın, çıplak kadın resmi koymayan, cicili bicili olmayan, açık yazılar, karikatürler neşretmeyen, kuvvetini pornografi veya cinayetden almayan bir neşir organının tutunmasına, sürüm yapmasına imkân yoktur..." Bu peşin hüküm, zihinler de öylesine yer etmiştir ki, işten anlayan profesyoneller, mesleği gazetecilik olan ve gazetecilikte şöhret yapmış, muvaffak olmuş kimseler bile, belki gayri ihtiyari hükmün tesiri altında kalmışlardır. Akis'in çıkacağı duyulduğu zaman, en iyi niyetlerle dahi olsa, bir tereddüt izharının, böyle bir harekete girişmenin cüret sayılacağı yolundaki ikazların sebebini biz bunda gördük.*" "*Kendi Aramızda...*", s.3; *Akis* dergisinin on dokuzuncu sayısında ise "*Birçok dostumuz, hem de meslekten anlayan dostumuz, bizi ikaz etmeyi faydalı buldular. Dediler ki: " – Böyle bir mecmuanın tutmasını gönül çok ister. Ama bu memlekette tutmaz. Okuyucu çıplak kadın resmi, hafif magazin yazıları arzu ediyor. Baksanıza piyasadaki mecmualara... Bizim münevver, maalesef okumuyor." İtiraf etmek gerekir ki, bu neviden ikazlara kulak vermemezlik etmedik. Gene itiraf etmek gerekir ki, hakları var gibi görünüyordu. Ama bizim, okuyucumuz diye seçtiğimiz zümreye itimadımız vardı. Biz, kabahati o zümrede değil, o zümreyi tatmin edemeyen bizlerde görüyorduk. Cevabımız, daima şu oldu: " – Bunu neye dayanarak söylüyorsunuz? Sizin beğeneceğiniz bir mecmua çıktı da, siz onu okumamazlık mı ettiniz?"*" "*Kendi Aramızda*", **Akis Dergisi**, Sayı: 19, 18.09.1954, s.3.

²²² "*Akis, konuları en cazip tarzda kaleme alacak, hadiseleri gazetelerde okuduğunuz kuru şekillerinden kurtarmaya çalışacak, iç yüzleriyle ortaya koyacak, onları kendine has bir tarzda işleyecektir...*" "*Kendi Aramızda*", **Akis Dergisi**, Sayı: 1, 15.05.1954, s.3; "*Akis ekipleri, bütün hafta boyunca hadiseleri dikkatle izlemekte, her akşam mecmuaya döndüklerinde notlarını hazırlamaktadırlar. Sonra, haftanın nihayetinde, yazıların yazılmasına sıra geldiğinde şu gaye güdülmektedir: "Farz ediniz ki bir perdenin arkasında bir hadise cereyan ediyor. Akis, o perdeyi her haftanın sonunda şöyle bir açı verecektir. Okuyucu öyle bir manzarayla karşılaşsın ki bu, tipik bir manzara olsun ve hadisenin mahiyetini, içyüzünü fazla kelimeye lüzum hissettirmeden gözler önüne sersin. Bu, bir bakıma, kalemlerle fotoğrafçılık yapmak demek olacaktır..."*" "*Kendi Aramızda*", **Akis Dergisi**, Sayı: 385, 13.11.1961, s.3

kültür, sinema vs. yer alacaktı²²³. Derginin anladığı aydın biçimi ise her türlü konuda derinliğine olmasa da bir bilgi sahibi olan, Türkiye ve dünyadaki siyasi gelişmeleri yakından takip eden okuryazar insanlardı²²⁴.

Dergi genel mahiyetiyle kendisine çekmeyi planladığı okuyucu kitlesini bilgilendirmek, belli konularda eğitmek ve en nihayetinde ise onları bir takım hususlarda yönlendirmeyi planlamaktaydı. Dergi Toker'in düşünceleri ile doğru orantılı olarak demokrasi kavramına ve bunun paralelinde Fransız İhtilali'nin beraberinde getirdiği ilkelere bağlı kalmaya ve bu prensipler çerçevesinde tarafsız bir politika izlemeye çalışacaktı. Ancak kısa bir süre sonra DP'nin yürüteceği sertlik politikasıyla doğru orantılı olarak dergi kendisini siyasi bir mücadelenin içerisinde bulacaktır. Gerek bu durum gerekse de Toker'in İnönü'nün müstakbel damadı olması *Akis* dergisinin *Ulus* ve hatta *Dünya* gazetesiyle birlikte CHP'nin bir başka yayın organıymış gibi akıllarda yer etmesine neden olacaktır. Buna karşın gerek yukarıda belirtilen durum gerekse de mevcut siyasi cereyanlar her ne olursa olsun *Akis* dergisinin aynı 1946 – 1950 döneminde DP'li liderlerin yaptığı tarzda 1954 – 1959 yılları arasında demokrasi adına bir basın mücadelesi verdiğini inkâr ettiremez.

Nasıl ki Milli Mücadele yıllarında *Yeni Gün* gazetesi, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ise *Cumhuriyet* gazetesi resmi olmayan bir misyon yüklenmişse *Akis* dergisi de Türk toplumunun çağdaş ve demokratik batılı hayat tarzına uyum sağlaması ve benimsemesi adına bir çeşit mücadele verecektir.

Neticede *Akis* dergisi, 1953 kışında Ankara'da üç kişi tarafından planlandı. Bunlardan biri derginin fikir sahibi ve gazeteci olan Metin Toker'di, diğeri Toker'in Galatasaray Lisesinden sınıf arkadaşı ve işadamı Oktay Türegün, üçüncü kişi ise TBMM'de mütercim olarak çalışan ve bu yüzden de belli bir çevresi olan Tülya

²²³ “*Akis'in kanaatince, muhtelif okuyucu sınıfları memleketimizde teşekkül etmiştir. Bunların telakkisinde düşülen hata, her sınıfın sadece bir tek mevzu ile ilgilendiği kanaatidir. Akis böyle düşünmediği için sayfalarını elinden geldiği kadar, her mevzua tahsis etmiştir. Fakat dikkat edilirse, görülür ki her mevzu aynı muayyen tarzda ele alınmaya çalışılmaktadır. Yani Akis, mevzuu tenevvüü ve seviye birliğini kendisine esas prensip ittihaz etmiştir. Zira biz bir sınıfa hitap ediyoruz. O sınıf, tabii kanaatimizce, dünyada olup biten her şeyle ilgilenmektedir. Ama bir muayyen tarzda...*” “Kendi Aramızda”, *Akis Dergisi*, Sayı: 3, 29.05.1954, s.3.

²²⁴ “*Bizim 'münevver'den anladığımız, kıyusunun dibinde yaşayan âlim değildir. Çeşitli mevzularda derinliğinden ziyade genişliğine bir fikir sahibi bulunan, politikaya da meraklı, maça da giden, iktisadi meseleleri de takip eden, sinemayı da seven, kitap okuyan, hadiseleri bilen bir insan... Siz, biz işte! Öğretmen, doktor, avukat, subay, üniversiteli, memur, asistan, profesör, ev kadını...*” “Kendi Aramızda”, *Akis Dergisi*, Sayı: 1, 15.05.1954, s.3.

Nemluk'tu. Oktay Türegün ve Tülya Nemluk Toker'in dergi çıkarma fikrini cazip bulmuşlar ve hazırlıklara dâhil olmuşlardı. Ancak büyük sorun sermaye meselesiydi. Yapılan hesaplara göre 15 bin liralık bir bütçe derginin çıkış aşamasında gerekliydi. Neyse ki bu sorun bir başka Galatasaraylı tanındık olan DP'li Bakan Fethi Çelikbaş'ın aracılığı ile halledilmişti²²⁵.

Fethi Çelikbaş'a göre planlanan dergi, Türk basın hayatında önemli bir boşluğu dolduracak ve böylece basın hayatını zenginleştirmiş olacaktı. Çelikbaş'ın aracı olmasıyla birlikte Toker, Türegün ve Nemluk maaşlarını karşılıklı göstermek kaydıyla Kazım Taşkent'in Yapı ve Kredi Bankası'ndan 5'er bin liralık kredi sağlamışlar ve böylece derginin çıkması için gerekli olan maddi kaynak sorunu çözülmüştü²²⁶.

Artık derginin çıkarılma safhasına geçilebilirdi. Bundan sonra işin yükü, bir gazeteci olmasından dolayı basın yayın işlerinden anlayan Toker'in omuzlarındaydı. Toker, yoğun bir çalışma temposuna girmiş ve yazıların büyük bir kısmını kendisi yazmıştı. Diğer yazılar ise telif bedelleri sonradan ödenmek kaydıyla dostlarından temin edilmişti. Telif bedelleri 5 lira ile 15 lira arasında değişmekteydi. Ayrıca şubat ayında çıkması planlanan dergi için ilanlar verilmiş, kapak ve iç kâğıdı alınmış ve bayilerle de anlaşılmıştı²²⁷.

1953'ün sonlarına yaklaşılmaktaydı ve 1954'ün mayısında genel seçimler vardı. *Akis* dergisinin kesin çıkış tarihi olarak ise 27 Şubat 1954 tarihi belirlenmişti. Buna göre derginin ilk sayısı için ana tema olarak "genel seçimler" belirlenmişti. DP ile CHP, 1954 seçimleri için büyük bir siyasi rekabete girmişlerdi. Toker'e göre şayet iki partinin genel başkanından da bu konuda birer yazı alınabilirse daha başlangıçta, "*Akis*" bir dergi olarak kendisinden bahsettirecek ve gündeme gelecekti²²⁸.

Toker, *Zafer* gazetesinde Meclis muhabirliği görevini sürdürürken takındığı ılımlı tutum ve yazılarından dolayı CHP içerisindeki ılımlıların da sempatisine sahip

²²⁵ Metin Toker, "Akis'in Hikâyesi", *Akis Dergisi*, Sayı: 12, 31.12.1967, s.16; Toker, "Harikulade Bir Kaderi Olan Dergi...", s. 6; Muhsin Özcan, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Haftalık Haber Dergiciliğinin Gelişim Evreleri (Akis Dergisi Örneği)*, Marmara Üniversitesi SBE Gazetecilik ABD yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 137.

²²⁶ Toker, "Harikulade Bir Kaderi Olan Dergi...", s. 6.

²²⁷ Toker, "Akis'in Hikâyesi...", s.16 – 17.

²²⁸ Toker, "Harikulade Bir Kaderi Olan Dergi...", s. 6.

olmuştu. Toker'in CHP Genel Başkanı İnönü ile bir yakınlığı yoktu ancak Faik Ahmet Barutçu yakın ahababı durumundaydı. Bu doğrultuda Toker, Barutçu'ya konuyu açmış; derginin mahiyetini anlatmış ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'den bir yazı alabilmek için kendisinden aracılığını talep etmişti. İstenen konu ve başlık ise “*Seçimlerin Arifesinde Türkiye*” idi. Buna göre hem İnönü hem de Menderes, 1954 seçimlerinin nasıl bir ortamda yapılması gerektiği ve seçimler sonrasında nasıl bir Türkiye hayal ettiklerini anlatacaklardı²²⁹.

Görüşme sonrasında Barutçu, Toker'e elinden geleni yapacağı doğrultusunda söz vermişti. Ancak CHP Genel Başkanı İnönü, “*sorumlusunu tanımadığı, meşrebini bilmediği dergiye*” bir şey yazmayı reddetmişti. Bunda Toker'in *Zafer* gazetesinde çalışmakta olması ve düşünce yapısı bakımından “*o yılların DP'sinin savunduğu ideallere yakın olmasının*” da etkisi bulunmaktaydı. Nitekim Toker, sonrasında 1980'li yıllardan itibaren yazdığı yazılarında bu durumu açıkça kabul edecekti²³⁰.

Diğer taraftan Adnan Menderes'e, Toker'in yazı talebindeki aracılık görevini Menderes'in özel kalem müdürü ve Toker'in çok yakın arkadaşı olan Basri Aktaş yapmıştı²³¹.

²²⁹ Toker, **a.g.m.**, s. 6.

²³⁰ “*Demokrat Parti'nin, seçmen olarak benden yana pek talihi olmadı. 1946'da oyumu kullanabilseydim, DP'ye verirdim. 1950'de de öyle. 1954'te biraz daha fazla tereddüdüm olacaktı ama herhalde DP'yi gene CHP'ye tercih edecektim. Buna karşılık 1957'den (itibaren), 1979 ara seçimine kadar oylarım hep CHP'ye gitti... Demokrat Parti'nin, seçmen olarak benden yana neden pek talihi olmadı? Çünkü oyumun o yönde bulunduğu üç seçimin üçünde de oy kullanamadım. 1954'te Paris'ten yeni dönmüştüm, kütüklerde ismim yoktu. 1950'de askerdim. 1946'da ise gazete, seçimleri izleme de Mekki Sait Esen'e yardımcı olmam için beni Ankara'ya gönderdi. Kütüğüm İstanbul'daydı. 21 Temmuz 1946 seçimlerini başkentte takip ettim...*” Toker, “*Seçim Günü...*”, s. 10.

²³¹ Toker: “*Basri Aktaş, 1950 seçimlerinden sonra Başbakanlık Özel Kalem Müdürü oldu. 1946'da DP'nin Sümer Sokak'taki genel merkezinin alt katındaki bir odada yatardı. Ben Ankara'ya geldiğimde Ulus'ta, o zamanki Karpiç lokantasının karşısındaki Park Palas'ta kalırdım. Bazen gazeteden çok acele yollarlardı. Mekki Sait Esen, otelde yer bulamazdı. Bir akşamlığına Basri'nin odasında yatardım. 1950'nin ilk yıllarında Basri rahatsızlandı. Paris'e tedaviye gönderdiler. Ben de oradaydım. Hastaneden çıktığı günler, onu benim evde misafir ederdim. Ne Ankara'da ne de Paris'te içtiğimiz su ayrı giderdi. Gazetelerin benim için aldığı döviz permilerinde gecikme olduğunda o işi halleder, permileri babama gönderirdi. Basri, 1954'ten itibaren DP'den milletvekilliği yaptı. Kastamonu milletvekiliydi. 1950 sonlarında, DP büyükleri artık bende korkunç bir düşman vehmetmeye koyulduklarında benimle temas eden kendi adamlarından da şüphe etmeye başladılar. Akis'in yazdıkları, hele Akis'in istihbaratı, kendilerini çileden çıkarıyordu. Sanıyorlardı ki haberleri bana benim DP'li eski ahabplarım, arkadaşlarım veriyorlar. Alakaları yoktu. Haber kaynaklarımız, DP içindendi ama bambaşkaydı. Bilhassa Menderes, şüphelendiklerini fena haşlıyordu. O yüzden Basri beni sokakta uzaktan gördüğünde, belli etmeden kaldırım değiştirir oldu. Bunu üzülererek yaptığını tahmin ettiğim için üstüne hiç gitmemişimdir...*” Toker, “*Seçim Günü ...*”, s. 10.

Başbakan ve DP Lideri Menderes, yazısının *Akis* dergisinde yayımlanmasına müsaade vermişti. Ayrıca Menderes, Toker'e Aktaş vasıtasıyla ilgi çekici bir de mesaj göndermişti. Buna göre Menderes, Aktaş'a “ *Metin, benim düşüncelerimi bilir. O, bir şey hazırlasın. Sen getir, ben göreyim. Beğenirsem, benim imzamlarla yayınlar*” demişti²³².

Menderes'in Toker'e bu tarzda bir mesaj göndermesinin, bir nedeni olsa gerek: Buna göre, genel seçimlerin gittikçe yaklaşmasından dolayı Menderes'in bir zaman sıkıntısı olabilir. Bu yüzden de kendilerinden biri olarak gördüğü ve güvendiği Toker'i bu işle görevlendirmiş sayabiliriz. Ya da aksi bir tezi savunabilir ve Menderes'in daha önce de belirtildiği üzere inatçı ve kabına sığmayan bir tabiata sahip olan ve bu yüzden de zaman zaman DP'li liderlerle ters düşen bu genç gazetecinin çıkaracağı derginin ne tarz bir istikamette yol alacağını görmek istemesinden de kaynaklanmış olabilir²³³.

Neticede Toker, *Zafer* gazetesinin bir odasında gazetenin yazı işleri müdürü Fatih Fuat ile birlikte 1954 seçimlerine ilişkin Adnan Menderes imzasıyla bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda: 1954 seçimlerinin, 1950 seçimlerindeki gibi dürüstlük içerisinde yapılacağı, seçim sonucunda çıkacak iktidarın ülkeyi demokrasi prensiplerine uygun olarak yöneteceği, artık Türkiye'de zorla iktidarda kalmak ve iktidardan gitmemek gibi davranışlara yer kalmadığı belirtilmişti. Kısacası Toker'in kaleminden Adnan Menderes tam bir demokratik lider gibi rahat ve geniş yürekli konuşmuş, demokrasi ve hürriyet havariliğinde bulunmuştu²³⁴.

Yazı, Basri Aktaş vasıtasıyla Menderes'e iletilmiş ve iki gün sonra da tekrar Aktaş vasıtasıyla Toker'e teslim edilmişti. Menderes, yazıyı beğenmişti; sadece yazıdaki iki veya üç kelimeyi değiştirmiş ve yerlerine de kendi üslubundaki kelimeleri koymuştu. Her bir sayfanın da altını imzalayarak kendi adıyla yayımlanmasına izin vermişti²³⁵.

²³² Toker, “ Harikulade Bir Kaderi Olan Dergi...”, s. 6.

²³³ Toker'in, 1947 ve 1948 yıllarında DP'li liderlerle Trabzon, İstanbul ve Aydın'da yaşadığı birkaç gayri resmi sansür olayı ve Batı Avrupa muhabirliği döneminde Menderes'in Londra ziyareti ile ilgili yazdığı bir yazı sonrasında yaşananlar, iki tarafında birbirine olan bakışlarını olumsuz yönde etkilemişti.

²³⁴ Toker, “ Akis'in Hikâyesi...”, s.17.

²³⁵ Toker, **a.g.m.**, s. 17.

Derginin ilk sayısının kapağı, elle çizilmiş bir seçim sandığıydı. Kapakta, Adnan Menderes'in yazısı da ilan edilmekteydi. Artık her şey hazır gibi görünmekteydi. Ancak dergi planlandığı gibi Şubat 1954 tarihinde yayımlanmadı. Çünkü Toker'e göre, dergi tam bir rezaletti. Toker'in hayalindeki *Akis*, *Time* dergisinin Türkiye örneği olacaktı. Oysaki bu dergi Toker'e göre “*Yavrukurt tarzı, o kadar ilkel, bir çocuk dergisiydi*”²³⁶.

Toker, hemen ortaklarıyla istişarede bulunarak, derginin o haliyle piyasaya verilmesine veya o sayıyı çıkarıp sonrakileri iyileştirmek tezlerine karşı çıktı. Toker'e göre *Akis* ancak arzulanan dergi olarak çıktığı takdirde bir yaşama şansına sahipti. Hazırlanmış olan derginin ise bununla bir ilgisi yoktu. Belki pahalı bir tecrübeydi ancak gerekliydi. Sonuçta ortaklar, Toker'in fikrini kabul etmek durumunda kaldılar. Toker, ortaklarından üç aylık bir süre istedi ve derginin Mayıs ayındaki seçimlerin hemen ertesinde çıkarılması kararlaştırıldı. Nitekim *Akis* dergisinin ilk sayısı, Toker'in de arzuladığı tarzda, 15 Mayıs 1954 tarihinde piyasaya çıktı²³⁷.

²³⁶ *Akis* dergisinin son sayısında bu durum şu şekilde belirtilmiştir: “1954 yılının bir Şubat günü, Ankara'daki Rüzgârlı Sokak üzerindeki matbaaların birinde 30 yaşında bir adam, baskıdan çıkmış bir dergiyi memnunsuzluk okunan gözlerle süzüyor ve şöyle diyordu: ‘ – Olmadı!’ Bu adam Metin Toker'di. Bu dergi *Akis*'ti. Üç kişi, buldukları bütün parayı bir dergiye yatırmışlardı. Bu dergiyi çıkarmak için aralarından gazeteci olana, Metin Toker'e yetki tanımışlardı. Dergi hazırlanmıştı. Basılmıştı. Şimdi Metin Toker, ‘Olmadı’ diyordu. Sonra, ilave etti: ‘Bu yavrukurt gibi bir şey olmuş. Yeniden başlamalıyız...’ *Akis*'in hikâyesi böyle başladı...” Toker, “*Akis*'in Hikâyesi...” , s.16. *Akis*'in dergisinin ilk sayısında ise: “*Akis*, bundan iki ay evvel çıkacaktı. Olmadı. Hazırlıklarımızı tamamladığımızı zannettik, ilanlarımızı yaptık, hatta baskı safhasına geçtik. Bir de baktık ki neşredebileceğimiz mecmua, tam manasıyla neşretmek istediğimiz mecmua değildir. Tehir ettik. Teknik imkânlarımızı kuvvetlendirdik, yazı kadromuzu ve onun “erkânı harbiyesi”ni genişlettik, daha cazip, daha temiz, daha istifadeli bir tarzda karşınıza çıkabilmek, seveceğiniz, arayacağınız bir mecmua olabilmek, bizim gözümüzün önünde bulundurduğumuz tipe daha fazla yaklaşabilmek için başka ve yeni fedakârlıkları elzem saydık...” “Kendi Aramızda”, **Akis Dergisi**, Sayı: 1, 15.05.1954, s.3; Özcan, a.g.e. , s. 138.

²³⁷ Toker, “*Akis*'in Hikâyesi...” , s.17; Toker, “*Harikulade Bir Kaderi Olan Dergi...*”, s. 6; Özcan, a.g.e. , s. 138.

2.1.1. Akis Dergisi'nin Siyasi Mücadelesi (1954 – 1967)

Akis dergisi piyasaya çıktığı ilk haftalar beş - altı bin civarında baskı yapmıştı. Ancak daha da önemlisi Ankara'nın siyasi çevrelerinde uyandırmış olduğu ilgiydi. Zira *Akis* dergisi tam bir tarafsızlık politikası güderek yayın hayatına başlamıştı. Bu tarafsızlık politikası ise siyasi çevreler tarafından anlaşılamiyor ya da ardında farklı bir amacı barındıran bir taktik olarak yorumlanıyordu.

Akis, CHP'nin ileri gelen kişileri tarafından İnönü'ye “*Menderes tarafından mahsustan tarafsızlık kisvesi altında çıkartılmış bir dergi*” olarak sunulurken, Menderes'e de çevresi tarafından “*DP içinde muhalif bir grup, bunu size karşı bir yayın organı olarak finanse etmektedir*” şeklinde tanıtılmıştı²³⁸.

Derginin basın hayatına girişinin üzerinden yaklaşık iki ay geçtikten sonra Toker'in iki ortağı, kredi yükümlülüklerini ve hisselerini Toker'e devretmiş ve dergi tamamen onun denetimi altına girmişti. Bu durum 1967 tarihindeki *Akis* dergisinin son sayısına kadar hukuken olmasa da fiilen devam edecekti²³⁹.

Akis dergisi, belirtildiği üzere ön gördüğü tarafsızlık politikasının genel havası doğrultusunda herhangi bir siyasi partiden yana değildi. Ancak DP'nin

²³⁸ Toker, “*Akis'in Hikâyesi...*”, s.18.

²³⁹ “*Akis, yayın hayatı boyunca 'fiilen' Metin Toker'in sahiplik ve yönetiminde olmasına karşın, bazı hukuksal nedenlerle künyede değişik isimler yer almıştır. Akis'in sahibi görünen kişiler ve ilgili oldukları sayılar şöyledir: Metin Toker (1 – 108, 550 – 694, 1- 12), Yusuf Ziya Ademhan (109 – 149), Tarık Halulu (150 – 233), Kurtul Altuğ (234 – 344), Mübin Toker (345 – 549). Akis'in sahipliğinin bu şekilde değişik kişilerde olmasının nedeni, Haziran 1956'da basınla ilgili kanunlarda yapılan değişikliklerle, yayın organlarının sahiplerine de hapis cezası öngörülmesi idi. Bu nedenle, Metin Toker, Akis'i 9 Haziran 1956'da Yusuf Ziya Ademhan'a devretmiş; bu devir işlemi sonradan Akis'le ilgili belli başlı tartışma konularından biri olmuştu. Açılan çeşitli davalarda, hukuksal yönden derginin sahibi görünmediği halde, 'gerçek sahip' olduğu gerekçesiyle Metin Toker yargılanmak istenmişti. Toker, Ankara Toplu Basın Mahkemesi'nde, dergiyi Ademhan'a devretmesinin gerekçesini şöyle açıklamıştı: Basın kanununda yapılan değişikliklerle yayın organlarının sahiplerine de 'cezaî mesuliyet' yüklenmiş ve altı aydan fazla hapis cezası alanların yayın organı sahibi olmaları yasaklanmıştır. Bu durumda, eğer istenirse, savcının talebi üzerine bir Sulh Ceza hâkiminden karar alınarak yayın organının sahibi, sorumlu yazı işleri müdürü ve muhabiri aynı anda tutuklanabilirdi. Bu tür tutuklamaların üstelik haksız örnekleri vardı (Cüneyt Arcayürek ve Bedii Faik). Bu nedenle, Akis'in günün birinde aynı anda üç mensubundan yoksun kalmasının önüne geçilmeliydi. Sahiplik ve yazı işleri müdürlüğünün birleştirilerek tek kişiye verilmesinde fayda vardı. Metin Toker'in görülmekte olan bir davası vardı ve bu dava sonunda altı aydan fazla hapis cezası alması halinde sahiplik vasfı ortadan kalkacaktı. O halde, en doğrusu yazı işleri müdürünün sahip olarak görünmesiydi.*” Özcan, **a.g.e.** , s. 149; “Metin Toker Akis Hakkındaki Fikirlerini Anlatıyor”, **Akis Dergisi**, Sayı: 148, 09.03.1957, s.10 – 11.

özellikle 1954 seçimleri sonrasında takip etmeye başladığı antidemokratik tutum, *Akis* dergisi tarafından da şiddetle eleştirilmeye başlanmış ve bu gelişme DP ileri gelenleri tarafından demokrasinin bir gereği gibi görülmeyip aksine baskı yöntemi ile susturulması gereken bir durum olarak algılanmıştır.

Zira Toker'in birçok yazısında belirttiği gibi DP yöneticileri, o dönemde, bırakın eleştiriyi herhangi bir kesimden methedilmedikleri takdirde bu durumu kendileri için bir muhalefet olarak yorumlamışlardır. Sonuçta *Akis* dergisi tarafından yöneltilen eleştiriler, DP ileri gelenleri tarafından hataların düzeltilmesi yönünde yapıcı olarak değil de yıkıcı olarak algılanmış ve DP oklarının *Akis* dergisi üzerine yönelmesine neden olmuştur.

DP'nin *Akis* dergisini muhalif ve yıkıcı bir dergi olarak görüp ona göre tavır almasına neden olan ya da daha doğru bir söylemle bu gidişatı hızlandıran iki de olay yaşanmıştır. Bunlardan birincisi Metin Toker'in Eylül 1954 tarihinde CHP lideri İsmet İnönü'nün kızı Özden İnönü ile nişanlanması ve diğeri de Kasım 1954 tarihinde *Akis* dergisinin Devlet Bakanı Mükerrerem Sarol'un istifa etmesi yönünde açmış olduğu kampanyadır.

2.1.1.1. Özden İnönü ile Evlilik

Toker, 1940'lı yılların ortalarında fakültesini tıptan, edebiyata naklederek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Filolojisi Bölümünde okumaya başlamıştı. Bu sırada Özden İnönü'nün anne tarafından kuzeni olan Lale isimli bir bayan da Toker'le aynı sınıfta eğitim görmekteydi. Ankara'dan İstanbul'a kuzenini ziyarete gelen Özden İnönü, bu sayede Toker'le tanışmış ve bu tanışıklık zamanla önce arkadaşlığa sonrasında da bir gönül ilişkisine dönüşmeye başlamıştı. İnönü ailesi yazları Florya'da buldukları zaman Toker de yine aynı bölgede oturan Lale Hanımı ziyarete gidiyor ve Özden İnönü'de bu vesileyle sık sık Toker'i görmek ve onu yakından tanımak imkânını elde ediyordu²⁴⁰.

Toker, dönemin cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'nün kızı Özden İnönü için neşeli, konuşkan, bilgili ve aynı zamanda da yakışıklı ve sevimli biriydi. Ayrıca

²⁴⁰ Özden Toker ile yapılan söyleşi, 2012.

Toker'in "gerçek hayatı yakından tanınması", mesleğine âşık olması ve farklı bir bakış açısına sahip olması da Özden İnönü'ye ilginç gelmişti. Kısacası gerek Toker gerekse de Özden İnönü birbirlerinin kendileri için ilginç olan yönlerini keşfedip arkadaşlıklarını ilerletmeye başlamışlardı. Örneğin Toker, Özden İnönü'yü yazı yazmaya teşvik ediyor ve onun tarafından yazılan bir takım yazıların kendisinin o dönemde çalıştığı *Cumhuriyet* gazetesinde, Toker'in kendi adına da olsa, bastırılıp yayımlanmasını sağlıyor ve bu durum Özden Hanım'ın hoşuna gidiyordu²⁴¹.

İkilinin gittikçe yakınlaşan bu ilişkisi Toker'in tahsil için 1951 tarihinde Paris'e gitmesinden sonra da devam etti. Nitekim Özden Hanım'da İnönü ailesinin tüm karşı çıkmalarına rağmen 1952 yılında İskoçya – Edinbourgh'da eski İngilizce dili üzerine lisansüstü eğitim yapmak üzere Türkiye'den ayrıldı. Böylece Toker ve Ö. İnönü yurtdışında da görüşmeyi sürdürdüler. 31 Aralık 1952 tarihinde Özden Hanım yeni yılı kutlamak için İskoçya'dan Paris'e geldiği zaman ise saatler tam 24.00'ü gösterdiğinde Toker, Özden İnönü'ye evlilik teklifinde bulunmuş ve böylece iki genç arasındaki duygusal ilişki kendi aralarında da olsa resmiyete dönüşmüştü. 31 Aralık 1953 tarihinde ise Özden İnönü ağabeyi Erdal Bey ile birlikte aile büyükleri İsmet ve Mevhibe İnönü'lerin Ankara'dan İstanbul'a gitmelerini fırsat bilerek Pembe Köşk'te bir yılbaşı partisi vermişler ve bu davet vasıtasıyla ilk kez Toker ve Ö. İnönü birlikte toplum içerisinde görünmüşlerdi²⁴².

1954 yılının yaz aylarına gelindiğinde ise Özden İnönü ve Toker, aile büyüklerine konuyu açmak için uygun zamanın geldiğini düşünmüşlerdir. Zira Mayıs 1954 tarihinde genel seçimler yapılmış siyasi ortam bir nebze olsun yumuşama dönemine girmiş ve Toker de DP'nin yayın organı olan *Zafer* gazetesinden ayrılarak uzun zamandır hayalini kurduğu dergi olan *Akis*'i çıkartmaya başlamıştır²⁴³.

İlk kez Toker hakkındaki düşüncelerini aile büyüklerine açarak Toker ile evlenmek istediğini belirtip onların onayını almak isteyen Ö. İnönü için bu icazeti almak kolay olmamıştır. Belki Toker'in DP'nin yayın organı olan *Zafer* gazetesinde

²⁴¹ Ö. Toker ile yapılan söyleşi, 2012.

²⁴² Gülsün Bilgehan, **Mevhibe**, Cilt: 2, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 186, 189, 196; Ö. Toker ile yapılan söyleşi, 24.05.2013.

²⁴³ Söyleşi: " Yazar: *Metin Toker'in Zafer gazetesinden ayrılıp, Akis dergisini çıkarmaya başlamasında ya da bu süreci hızlandırmasında sizin de etkiniz oldu mu? Özden Toker: "Evet, etkim oldu. Zira Akis dergisi çıktıktan altı ay sonra, Metin gelip beni ailemden istedi."* Ö. Toker ile yapılan söyleşi, 2012.

çalışmış olması belki de kızlarının siyasetten uzak durmasını arzulayan ailenin, damat adayının bir siyasetçi olmasa da siyasetle çok içli dışlı bir meslek olan gazetecilikle iştigal ediyor olması İnönü ailesini düşünmeye sevk etmiştir. Buna karşın bir akşam, Ö. İnönü'nün tüm kararlılığı ile babası İsmet İnönü'ye “*Babacığım, sizin kararınıza sonsuz saygım var. Ama beni eğer Metin'den başkası ile evlendirirseniz, tüm hayatımın sorumluluğunu sonsuza kadar siz üstlenirsiniz. Mutlu olurum olmam o sizin sorumluluğunuza ait olur. Oysaki Metin ile evlenirsem, sorumluluğu ben kendi üzerime alırım ve siz, hiçbir zaman sorumlu olmazsınız*” demesi, kızının bu konudaki kararlılığını gören İsmet İnönü'yü etkilemiştir²⁴⁴.

Neticede 1954 yılının yaz aylarında Ankara Çankaya'daki Pembe Köşk'te iki genç insan için evlilik yolundaki ilk resmi adım atılmış ve söz kesilmiştir. Toker'in Pembe Köşk'te İsmet İnönü ile baş başa oturup yaptıkları sohbet ise Toker için daima unutulmaz olmuştur. Bu sohbet esnasında İnönü, Toker'i yakından tanımak için ona birtakım sorular yöneltmiş ve Toker de bunları cevaplandırmıştır. Sohbet ilk olarak Toker'in mesleğiyle ilgili başlamış ve sonrasında her babanın kızını evlendirirken yaptığı gibi genç damat adayının ne kadar kazandığı sorusu ile devam etmiş ve en nihayetinde ise İ. İnönü, Toker'e aileye katıldıktan sonra beklemediği ve alışkın olmadığı güçlükler ile karşı karşıya kalabileceği telkininde bulunarak “*Sana çok fenalık yapmaya çalışacaklardır. Bunlara dayanabilir misin?*” şeklinde bir soru ile sürmüştür. Toker ise o sırada bu sorunun içerdiği anlamı hiç düşünmeden “*Tabii, Paşam*” şeklinde kısa ve net bir şekilde cevaplandırmıştır. Oysaki Toker için sonraki yıllarda ardı arkasına davalar açılacak ve bu davalar sonucunda Toker yaklaşık iki yıl hapis yatacaktır²⁴⁵.

²⁴⁴ Ö. Toker ile yapılan söyleşi, 2012; Bilgehan, **a.g.e.**, s. 198.

²⁴⁵ Toker bu durumu şu şekilde belirtmektedir: “*Bana kim ne yapabiliirdi ki? İsmet Paşa'nın uyarısını daha çok, bir kuruntu gibi değerlendirdim. Bunu, tecrübelerinin sağladığı bir önsezi olarak görmedim. İsmet Paşaya “Yok canım, niçin bir şeyler yapsınlar?” diye yanıt verdim. İsmet Paşa, elimi tutarak, “Dayanabilir misin?” sorusunu tekrarladı. Bu sırada gözlerimin içine bakıyordu. “Dayanabilirim, efendim...” dedim. Sonradan, fırtınalar geldiğinde, 1954 yazının o sıcak gününü hep hatırladım. Ama sanırım, o gün verdiğim sözü tuttum. İsmet Paşa haklı çıkmış, olayların gidişine doğru teşhis koymuş, kimsenin sezmediğini mükemmelen sezmişti. Bunun, İsmet Paşanın gerçek ve büyük kuvvetini teşkil ettiğini ben zamanla anlamışımdır.*” Metin Toker, **DP Yokuş Aşağı 1954 – 1957**, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 19. Özden İnönü: “*Babam, Metin'e ‘Benim damadım olmayı kaldırabilir misin?’ demiş. O zaman da Metin hemen “Tabii, Paşam” şeklinde cevap vermişti. Sonrasında ise iki sene hapis yattı.*” Ö. Toker ile yapılan söyleşi, 2012.

16 Eylül 1954 tarihinde ise Toker ile Özden İnönü, İnönü ailesine ait olan İstanbul Taşlıktaki evde nişanlandılar. İki gencin nişan yüzüklerini İsmet İnönü taktı. Nişanın üzerinden iki ay geçmeden Ankara Savcılığı, Metin Toker hakkında *Akis* dergisinde Devlet Bakanı Dr. Mükerrerem Sarol'a hakarete bulunduğu gerekçesiyle dava açtı. Bu dönemde basının ünlü ama muhalif olan gazetecilerine karşı bir baskı politikası başlatılmıştı. Zira Bedii Faik ile Hüseyin Cahit Yalçın da tutuklanarak hapse atılmışlardı. Tüm bu olumsuzluklara karşın Toker ile Özden İnönü'nün düğünlerinin yapılmasına karar verilmişti. Buna karşın siyaset adamlarından kimlerin düğüne davet edileceği İsmet İnönü ile Metin Toker arasında bir görüşme konusu olmuştu. İsmet İnönü, özellikle Menderes ile Fatin Rüştü Zorlu'nun davet edilmemesini uygun görmüştü. Oysaki Toker, Menderes'i davet etmek istemişti. Buna karşın İnönü, Menderes'in düğüne katılması durumunda ister istemez kendi davetlisi olarak kabul edileceğini, buna farklı anlamlar yüklenebileceğini, hele ki Celal Bayar düğüne davet edilmeyeceğine göre bu durumun çeşitli yorumlara yol açabileceğini Toker'e belirtmişti. İnönü'nün "*Vazgeçsek daha iyi olur*" demesi üzerine de Toker bu durumu kabullenmişti. Fatin Rüştü Zorlu konusunda ise İnönü, nedenini dahi belirtmeden kesinlikle itiraz etmişti²⁴⁶.

Neticede iki gencin nikâh töreni yaklaşık iki bin davetlinin katılımıyla Ankara Halkevi'nin salonunda yapıldı. Nikâhta Özden İnönü'nün şahitliğini amcası Hasan Rıza Temelli, Toker'in şahitliğini ise Galatasaray Lisesinden yakın arkadaşı Muvaffak Akçit yaptı. Düğünde Ulaştırma Bakanı Muammer Çavuşoğlu, Gümrük ve Tekel Bakanı Emin Kalafat, Prof. Fethi Çelikbaş, Ankara Vali ve Belediye Başkanı Kemal Aygün, İstanbul Milletvekili Nazlı Tlabar ve Lütfi Kırdar DP'yi temsil eden konuklar olmuştu²⁴⁷. Düğünün üzerinden tam iki ay geçtikten sonra Toker, Sarol'a hakaret davasından 9 ay 10 gün hapse mahkûm olmuş ve Sarol – Akis davası yeni bir evreye girmişti.

Diğer taraftan Toker, İstanbul ve Paris'teki tahsillerinden sonra Ankara'da 1950'lerin ikinci yarısından 1973'e kadar sürecek olan üçüncü ve en önemli yüksek tahsilini İsmet İnönü'nün yanında yapacaktı.

²⁴⁶ Toker, **a.g.e.** , s. 77 – 78.

²⁴⁷ Bilgehan, **a.g.e.** , s. 201 – 202.

9 Şubat 1955 tarihinde İsmet İnönü'nün kızı Özden İnönü ile dünya evine girerek İsmet İnönü'nün damadı ve İnönü ailesinin doğal bir ferdi olan Toker ile İsmet İnönü arasında kısa sürede özel bir bağ kurulmuştu. İnönü damadı Toker'e bir arkadaş gibi yaklaşıyor ve Çankaya'daki Pembe Köşk'ün yemek sofrasında onu, sol kulağının daha iyi işitmesinden dolayı özellikle sol tarafına oturtuyordu. İnönü, siyasetin son gelişmeleri hakkında Toker'den bilgi alıyor diğer taraftan ikili arasında siyasi, ekonomik ve toplumsal kısacası Türkiye'nin iç ve dış politikası üzerine yapılan fikir alışverişleri ve hatta bu konular üzerinde yapılan tartışmalar Toker'e yeni bir ufuk kazandırıyordu.

Toker'in olaylara bir gazeteci gözüyle bakarken İnönü'nün ise uzun yılların verdiği politik tecrübenin doğal sonucu olarak bir devlet adamı gözüyle olaylara yaklaşması İnönü ve Toker arasında genellikle fikir ayrılığına neden olmaktaydı.

Toker için gazetecilik doğruyu söylemek ve daha da önemlisi yanlışları bulup ortaya çıkarmaktı. Kendisinin bir gazeteci olması, bürokratik bir zümreden gelmemesi ve halk ile daha çok temas etmesi, birtakım sorunların halk tarafından nasıl görünüp algılandığını daha rahat ortaya koymasını sağlıyordu. Ayrıca gençliğin verdiği ateş ve sabırsızlık, bir an evvel yanlışların düzeltilmesi isteğini de ortaya çıkarmaktaydı.

Evet, İnönü de halktan gelmekteydi. Ancak İnönü uzun bir zamandır Atatürk döneminde başbakanlık, sonrasında cumhurbaşkanlığı görevleri ve en nihayetinde 1950 Mayıs'ından itibaren muhalefetteki partinin lideri olarak üst kademedeki yani bürokratik zümreden kopmamıştı ve bu devre bir çeyrek yüzyıldan fazla bir zaman teşkil etmişti. İnönü'nün hayata bakışı bir "devlet adamı gözü" idi. Zira İnönü yukarıda belirtildiği üzere Toker'e kıyasla bürokratik ortamın ve geçmişin sağladığı devlet tecrübesine ve olgunluğa sahipti.

Şimdi tepeden gelen görüş ile tabandan gelen görüş aynı sofrada çarpışıyorlardı. Bu fikirlerin çatışmasında İnönü daha yumuşak ve ağır başlı olmaya dikkat ederken Toker de saygı sınırlarını aşmamaktaydı.

İnönü farkındaydı. Artık devrimler ve barış ortamının etkisiyle yeni ve genç bir kuşak ortaya çıkmıştı ve bu gençler farklı şekilde düşünmekteydiler. Bu yüzden

de onların farklı düşüncelerine hak verip onları anlamaya çalışmak en doğru olanıydı²⁴⁸.

Özden Toker: *“Hemen hemen her akşam birlikte yemek yedik ve yemek yediğimiz her sofrada muhakkak bir şey tartışılırdı. Babam her zaman daha yumuşak davranır ve anlayış göstermeğe çalışırdı. Metin, her zaman tabii gençliğin verdiği bir heyecanla daha ateşli konuşurdu. Annem ve ben biraz heyecan içinde bunları dinlerdik. Mesela hatırlıyorum yine bir konuda tartıştıkları sırada Erdal (İnönü) ağabeyim de vardı. Babam fikrini söylüyor, Metin fikrini söylüyor. Babam bir ara Erdal ağabeyime takılıyor: “Sen, Metin’in tarafını mı tutuyorsun?” Erdal ağabeyim ise “Hayır, ben Metin’in tarafını tutmuyorum, onu anlamaya çalışıyorum. O, gazeteci gözüyle bakıyor, siz devlet adamı gözüyle bakıyorsunuz. İkinizin bir araya gelmesi zor, diyordu.*

Bu tartışmalarda neyse ki gerek babam gerekse de Metin birbirlerini anlamaya özen gösterirlerdi. Böylece çoğu zaman anlaşır ve uyuşurlardı.

Birtakım konularda ise Metin, babamın farklı düşünmesini anlamaz ve onu yanlış bulurdu. Ancak bir süre sonra yaşanan olaylar babamın haklı olduğunu ortaya çıkarınca Metin “Ben, o zaman öyle demiştim, meğerse babam haklıymış.” dediği çok da olay olurdu.²⁴⁹”

Nitekim zaman geçtikçe Metin Toker, Özden Toker’e *“Babanla yaşadığım hayat bir kaç üniversiteye bedel²⁵⁰”* diyecekti.

Diğer taraftan DP’nin baskı oklarını ya da Toker’in deyimiyle hışmını *Akis* dergisinin üzerine çekmede hızlandıran bir diğer gelişme ise “Sarol Olayı” olmuştu.

2.1.1.2. Sarol Olayı²⁵¹

Toker’e göre “Sarol Olayı ya da *Akis* – Sarol Davası” *Akis* dergisinin “harikulade kaderinin” başlangıcını teşkil etmiştir. Zira derginin tirajı altı bin iken bu sayı birden on beş bine çıkmıştır. Sarol, dönemin basın işlerini tedvire memur devlet

²⁴⁸ Ö. Toker ile yapılan söyleşi, 2012.

²⁴⁹ Ö. Toker ile yapılan söyleşi, 2012.

²⁵⁰ Ö. Toker ile yapılan söyleşi, 2012.

²⁵¹ *Akis* – Sarol Davası, ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak verileceğinden dolayı burada kısaca değinilmiştir.

bakanlığı koltuğunda oturmaktaydı ve kâğıt tahsisinden resmi ilana kadar basınla ilgili hemen her karar onun inisiyatifinde bulunmaktaydı. Sarol aynı zamanda *Türk Sesi* isminde bir de gazete sahibiydi ve devlet bakanlığı koltuğunda oturmanın nüfuzunu kullanarak *Türk Sesi* gazetesini birçok devlet dairesine ve hatta ilkokullara kadar abone ettirmişti. *Akis* dergisi ise bu durumun etik olmadığını yazmış ayrıca ilkokullara gelen ve bantları dahi açılmamış olan *Türk Sesi* gazetelerinin fotoğraflarını yayımlamıştı. Bu durum ise Sarol aleyhinde bir kamuoyunun oluşmasına neden olmuştu. Ortaya çıkan bu tepki karşısında Sarol, gazetesini devretmiş ve *Akis* dergisi de bu satışın muvazaalı olduğunu belirtmişti. Sarol ise *Akis* dergisinin bu iddiasını kendisine bir hakaret olarak addederek Toker'i dava etmişti. Yaşanan bu gelişmeler ise *Akis*'in baskı sayısının, bu sefer de yirmi bine çıkmasına neden olmuştu. Ancak iktidarın baskı okları da artık Toker ve *Akis* dergisinin üzerine çevrilmişti. Davanın ilk evresinde Toker mahkûm edilmiş ancak temyiz bu kararı bozunca ikinci evrede Toker beraat etmişti. Zira Toker, Sarol ile muvazaalı ortakları arasındaki satış mukavelesini Beşiktaş noterliğinden bulmuş ve mahkemeye ibraz etmişti. Mahkeme de, iddia ispat edilmiş olduğundan dolayı Toker hakkında beraat kararı vermişti. Bu sonuç ise Sarol'un mağlubiyeti demektir. *Akis*'te bu esnada ilk kez otuz yedi binlik bir baskı sayısına ulaşmıştı. Toker'in beraat kararını hükümet krizi takip etti ve kabine devrildi. Sarol hükümet dışında bırakılmış ve hatta partisinden ihraç edilmişti. Bu sırada DP içerisinde ileriki zamanlarda Hürriyet Partisi'ni kuracak olanların İspat Hakkı mücadelesi başlamıştı. DP'deki Hürriyetçilerin parti içi mücadelelerindeki en büyük kozları ise *Akis* ve Toker örneği olmuştu. Bu arada Yargıtay, Toker'in beraat kararını bozmuş ve tüm mahkeme heyeti değiştirilerek Toker bir kez daha yargılanmıştı. Ayrıca Toker ve *Akis* dergisinin iddialarını kanıtlama isteği, "ispat hakkı"nın bakanlar hakkında kullanılamayacağı gerekçesiyle reddedilmiş ve dava sonucunda Toker, 7 ay 23 günlük hapis ve 7777 liralık ağır para cezasına çarptırılmıştı²⁵².

Burada cezalandırılmak istenen sadece Toker ve *Akis* dergisi değildi. Zira asıl hedeflenen İsmet İnönü'ye, muhalif partilere ve muhalif basına önemli bir gözdağı

²⁵² Toker, "Akis'in Hikâyesi...", s.18 – 19; "Türk Sesi, İlkokullara Resmen Abone Yapılmıştır", *Akis Dergisi*, Sayı: 28, 20.11.1954, s.8; Metin Toker, "Fotoğraf Davası", *Milliyet Gazetesi – Panorama Eki*, 06.07.1986, s. 6; Metin Toker, "Derhal İnfaz İçin Özel Emir", *Milliyet Gazetesi – Panorama Eki*, 29.06.1986, s. 6.

vermekti. Buna karşın yaşanan tüm bu gelişmeler Toker'i doğal olarak da *Akis* dergisini yıldırmamış aksine siyasi bir savaşın içine girmesine neden olmuştu. Zira *Akis* dergisi, o dönemde artık demokratik rejim için savaşanların bir bayrağı haline gelmişti. DP iktidarı, anti demokratik yoldan ilerlemeye devam edip muhalefetin her türlüünü çeşitli baskı yöntemleri ile sindirmeye ve hatta yok etmeye çalıştıkça, *Akis* dergisi de daha fazla sesini çıkarıyor ve muhalefetin basındaki sözcüsü olma rolünü sürdürüyordu.

Bu sıralarda *Akis* dergisinin baskı sayısı da 25 bin ile 35 bin arasında değişmekteydi ve Toker'e göre *Akis* dergisi, çok az bir yayın organının sahip olabileceği bir kadere sahip olmuştu. Buna göre derginin "*Yeminli düşmanları ve yürekten dostları vardı*" ancak her iki tarafta her hafta *Akis* dergisini okumaktan kendisini alamamaktaydı. 27 Mayıs İhtilali'ne bu hava içerisinde girilmişti. 29 Nisan 1960 tarihinde *Akis* dergisi matbaası ile birlikte kapatılmış ancak 27 Mayıs İhtilali'nden üç gün sonra askeri yönetimin izni doğrultusunda yayınına tekrar başlamıştı. *Akis* dergisinin yeni dönemdeki ilk sayısının konusu İhtilal ile ilgiliydi ve neredeyse o sayının tüm yazılarını Toker kendisi hazırlamıştı. O sayı toplam 150 bin adet basılmış ve hepsi de satılmıştı. Böylece *Akis* dergisi Türkiye'de, tek seferde, 100 bin sayının üstüne çıkmış ilk dergi oluyordu. *Akis*'in baskı sayısı İhtilalin ilk aylarında da o seviyede devam etti²⁵³.

Akis dergisi, 27 Mayıs 1960 İhtilali'ni bir bakıma destekledi ve ihtilalin mantıksal nedenlerini ortaya koymaya çalıştı. Demokrasiden taraf olan bir aydının ve onun yayın organının, seçimle iktidara gelmiş meşru bir hükümete karşı düzenlenen askeri bir darbe girişimine destek vermesi ve bunun sonucunda henüz emekleme aşamasındaki demokrasinin kesintiye uğraması bir tezat oluşturmaktaydı.

Toker için bu durum demokrasi adına bir nefsi müdafaaydı. Yeni doğmuş olan demokrasinin ağlarına ilk golü 1946 tarihindeki seçimlerde yapmış olduğu hileler ile CHP atmıştı. 1954 seçimleri öncesinde Millet Partisi'ni kapatan ve 1957 seçimlerinde 1946'nın bir benzerini gerçekleştiren DP buna karşılık vermişti. 1960 tarihindeki Tahkikat Komisyonu girişimiyle demokrasinin temel unsurları olan serbest tenkit, murakabe ve siyasi partileri kısacası tüm muhalefeti ortadan

²⁵³ Toker, "Akis'in Hikâyesi...", s.19.

kaldırmaya çalışan DP'ye karşı, Toker'e göre Türkiye'deki demokratik sistemin tek örgütlü baskı unsuru olan ordu demokrasi adına nefsi müdafaada bulunmuştu. Ancak ordu suçlu olarak gördüğü zanlıyı yaralayıp etkisiz hale getirmek yerine onu öldürmüş ve demokrasi ağlarına bir golü de ordu atmıştı.

Yukarıda belirtildiği üzere 27 Mayıs'ın mantıksal nedenlerini ortaya koymaya çalışan Toker ve *Akis* dergisi diğer taraftan da ülke yönetiminin en kısa zamanda tekrar sivillere devredilerek normal demokratik rejime geçilmesi konusunda yeni bir mücadeleye girişmişti. Zira MBK içerisindeki bir grup, temel reformlar yapılmaya kadar askeri rejimin sürmesinden yanaydı ve *Akis* dergisine karşı olmak konusunda devrik DP iktidarının yerini almıştı. Buna karşın MBK içerisindeki 14'lerin tasfiye edilmeleri ile birlikte *Akis* dergisi de gerek haber vermek gerekse de kamuoyunu şekillendirmek konusunda basın hayatında yer alan diğer yayın organları gibi üzerine düşen görevleri yerine getirmeye devam etti.

27 Mayıs 1960 İhtilali sonrasında yeni dönem, yeni şartları ve gelişmeleri de beraberinde getirmişti. Aşırı olarak adlandırılan sol ve sağ'daki fikir akımları ve örgütlenmelere yani komünizm ve siyasal İslam akımlarına karşı batılı demokratik düzeni korumak düşüncesiyle *Akis* dergisi karşı vaziyet almıştı. Zira 50'li yılların CHP – DP mücadelesi son bulmuş ve 60'lı yıllarda yerini batılı demokratik düzen ile bu düzenin sağındaki ve solundaki düşmanlarıyla çekişmesi almıştı.

1967 yılına gelindiğinde Toker'e göre *Akis* dergisi, Türkiye'de demokrasinin yerleşmesi konusundaki mücadelesini başarıyla yerine getirmiş ve misyonunu tamamlamıştı. Zira *Akis* yazarlarına göre de *Akis* demek mücadele demektir²⁵⁴. *Akis*'çilik ise Toker'e göre: “*Özel maksat, hesap ve çıkarla asla kalem oynatmamak; Hiç kimse tarafından ve hiçbir şekilde yıldırılamamak; Gazeteciliğin hangi kademesinde olursanız olunuz, mesleğin esasını haberciliğin oluşturduğunu bilmek ve haberi aramaktır*”²⁵⁵. Diğer taraftan *Akis* dergisi basın endüstrisindeki yeni teknolojik gelişmelere ayak uyduracak yeterli ekonomik güce de sahip değildi²⁵⁶. Bu

²⁵⁴ Jale Candan, “Akis, Ben Ve Okuyucularım”, **Akis Dergisi**, Sayı: 12, 31.12.1967, s.24; Kurtul Altuğ, “Akis'den Size”, **Akis Dergisi**, Sayı: 12, 31.12.1967, s.3.

²⁵⁵ Metin Toker, “Bir Ölümün Düşündürdükleri”, **Milliyet Gazetesi**, 08.07.1994, s. 16.

²⁵⁶ Toker, “Akis'in Hikâyesi...”, s.20; Ö. Toker ile yapılan söyleşi, 2013.

doğrultuda Mayıs 1954 tarihinde yayın hayatına adım atmış olan *Akis* dergisi 31 Aralık 1967 tarihinde son sayısını yayımlayarak tarih sayfalarındaki yerini aldı.

2.2. 1950 – 1954 Dönemi Siyasi Gelişmeleri²⁵⁷

2.2.1. Demokrasi Kavramı

II. Dünya Harbi sonrasında dünyada ismi sıkça duyulmaya başlamış olan demokrasi kavramı, 1945 – 1950 yılları arasında, önce Milli Kalkınma Partisi ve hemen akabinde Demokrat Parti'nin kurulması ile birlikte Türkiye'de de adını duyurmaya başlamış ve bir nevi çok partili hayata geçiş demokrasi ile eş tutulmuştu. Buna karşın toplumun büyük bir kısmı demokrasi kelimesinin ne demek olduğu ya da demokrasinin toplumsal yaşama ne getireceği konusunda somut ve ortak bir noktada buluşamamış ve açıkçası tam bir kavram kargaşası yaşanmıştı.

Bu konuda *Cumhuriyet* gazetesi muhabirleri, Eylül 1945 tarihinde halkın fikrini öğrenmek üzere İstanbul sokaklarına dağılmış ve her meslekten insana “Demokrasi nedir?” sorularını sormuşlardı.

Sokaktaki halka göre demokrasi: Büyük toplumsal sorunların ve anlaşmazlıkların çözülmesiydi; ekonomik refahın gelmesiydi; karne sistemi ve karaborsanın son bulmasıydı; demokrasi Amerika'ydı; demokrasi batılı devletlerin idare sistemiydi; demokrasi cumhuriyet rejimiydi; hürriyet, eşitlik ve adaletti; birine göre demokrasi hiç kimseden korkmamak ve herkesin her istediğini yapması iken bir diğerine göre demokrasi herkesin hür olmasıydı ama başkalarının da hakkını göz önünde bulundurmak koşuluyla; kimine göre ise demokrasi cahile değil de münevvere verilmesi gereken bir hürriyetti; bir kısım halka göre ise demokrasi kendilerine öğretilmediğinden dolayı bu konuda herhangi bir bilgileri yoktu ya da bazıları bu kelimeyi hayatları boyunca ilk kez duymuşlardı...²⁵⁸

²⁵⁷ *Akis* dergisi, Mayıs 1954 tarihinden itibaren çıkmaya başlamış olmasına karşın Demokrat Parti dönemini oluşturan on yıllık süreç içerisindeki gelişmelerin daha iyi anlaşılması ve arada bir kopukluk olmaması düşüncesiyle bu bölümde Türkiye'deki iç siyasi gelişmelerin 1950 tarihinden itibaren ele alınması ön görülmüştür.

²⁵⁸ “Zahire taciri ve değirmenci Kemal Dönertaş'a göre demokrasi: “ *Demokrasi büyük kütle ihtilaflarını hallü hamur etmek ve arzu edilen şekle irca için icad olunmuş bir formül, bizim*

Şehirli halka sorulan “demokrasi nedir” sualine herkes kendi bilgi, deneyim ve kültürüne göre bir cevap verirken özellikle dikkat çeken bir nokta bulunmaktaydı. Bu, demokrasinin farklı şekillerdeki tanımından ziyade şehirli halkın demokrasiden ne beklediği idi. Burada en çok göze çarpan nokta ise yoksulluğun ortadan kalkıp ekonomik refahın gelmesi; idareden kaynaklanan korkunun son bulması ve insanların dilediği gibi yaşama arzusuydu...

O dönemde Türkiye’deki nüfusun neredeyse yüzde seksenini oluşturan köylü halkın yaşamında da vergi adaletsizliği başta olmak üzere ekonomik sorunlar önemli bir yer işgal etmekteydi. Yine bunun yanında jandarma baskısından şikâyetçi olan

*tabirimizle bir makinedir.” ; Bölge Sanayi Birliği Mamulât müdürü Mehmed Özcek’e göre demokrasi: “ Ben demokrasinin tarifini rahat kazanç imkânları elde etmek ve yaşayabilmekte buluyorum. İki arşın kumaş için karaborsacılarla gırtlaklaşmaz, bir litre zeytinyağını üstüm başım yırtılmadan alabilirsem demokrasi tahakkuk ediyor demektir.” , Mürettib Hikmet Ergün’e göre demokrasi: “Demokrasi... İşte Amerika.” ; Tacir Hüsnü Ohçabal’a göre demokrasi: “ Demokrasiyi biz çok eskiden biliyoruz: Hürriyet, adalet, müsavat, yaşasın millet.” ; Beyazıt da Küllük kahvesinde garson Nimet uzun müddet düşünmüş, başını kaşımış, fakat bir türlü cevap verememiştir; Şoförler Cemiyeti Reisi Senihi Yürüten’e göre demokrasi: “ Ben bundan bir sene evveline kadar bu kelimenin manasına bilmezdim. Fakat oradan buradan duyduğuma göre demokrasi herkesin her istediğini yapmasıdır.” (Yazarın notu: Senihi Yürüten, TBMM’ye Demokrat Parti’nin adayı olarak girecek ve CHP’ye karşı yürütülen yıpratma politikasında, çok önemli bir görevi yerine getirecektir.); Köprü atölyesinde tesviyeci Haydar Utkan’a göre demokrasi: “Bu Müttefik devletlerin idare sistemidir. Nasıl şey olduğu hakkında fikrim yok.” ; Beyazıt Üniversite lokantası sahibi Mehmed Sabri Öztürk’e göre demokrasi: “ Demokrasi herkesin hür olması demektir. Başkalarının hukuku mahfuz kalmak şartıyla tam serbestidir.” ; Kapalıçarşı’da eskici Ali’ye göre demokrasi: “ Bize hiç kimse böyle şey öğretmedi. Ne bileyim ben?” ; İstiklal caddesinde 43 numarada Yüksel berber salonunda çalışan Hasan Tuna’ya göre demokrasi: “ Demokrasi herkesin fikrini toplayıp bunların içinde en iyisini çıkarmak ve bu suretle dünyaya hürriyet ve müsavat yaymaktır.” ; Cinci meydanı 139 numarada oturan temizlik amelesi Hasan Karabaş böyle bir kelimeyi hiç duymadığını söylemiştir. ; Ankara caddesinde Filibe kebabcısı Hüsnü Yasak’a göre demokrasi: “ Demokrasi kanun dairesinde hürriyettir.” ; Galata Kara Mustafa Paşa Caddesi 53 numarada deniz komisyonculuğu yapan Süreyya Bey’e göre demokrasi: “ Demokrasi, herkesin tam hürriyetine sahip olmasıdır.” ; Sirkeci’de seyyar fotoğrafçılık yapan Ubeydullah Menderes’e göre demokrasi: “ Bu kelime serbestiyet, hürriyet demektir. Fakat haddini bilen münevverlerin hürriyeti. Yoksa ilin cahiline serbesti verirsek seyreyle sonra gümbürtüyü!” ; Cağaloğlu yokuşu 24 numarada ayakkabı tamircisi İstefo Stoyani’ye göre demokrasi: “ Demokrasi cumhuriyet demektir. Yani müsavata dayanan iyi bir rejimdir.” ; Eminönü’ndeki benzinci Süleyman Kirali’ye göre demokrasi: “ Demokrasi, halkı düşünerek kurulmuş, halkı koruyan serbest bir idaredir.” ; Haliç Fabrikası, Havuzlar inşaiye kısmında perçinci Ahmed Dutçu’ya göre demokrasi: “ Ben perçinciyim. O dediğin şeyle alakamız yok. Belki tesviyeci ustaları bilirler.” ; Emekli kaptan Ahmed Bey’e göre demokrasi: “ Bununla uğraşacak halimiz yok. Kim geçim derdimize çare bulursa demokrasi de o, her şey de o...” ; Divanyolunda Nefaset bakkaliyesinde tezgâhtar olarak çalışan Nuri Akın’a göre demokrasi: “ Bu kelimeyi ben pek çok yerde duydum. Lakin doğrusunu isterseniz maişet derdinden baş alıp da bir türlü manasını tam olarak öğrenemedim. Eğer hafızam beni yanıltmıyorsa demokrasi bir nevi cumhuriyettir.” ; Kızıltoprak’ta Çeşid aktariyesi sahibi Fehmi Yarık’a göre demokrasi: “ Demokrasi demek herkesin gayet rahat yaşaması, hiç kimseden korkmaması, sefaletin ortadan kalkmasıdır.” ; Sultanhamamı’nda işportada gömlek satan Kerim Kınalı’ya göre demokrasi: “ Ne bilirim ben demokrasinin manasını! Karne kalkıyor mu sen ondan haber ver...” ; Emekli kaptanlardan Faik Bey’e göre demokrasi: “ Bugünkü duruma bakıyorum da demokrasi herkesin ağzına geleni söylemesidir, diyeceğim geliyor.” demiştir. “Halkın Fikri: Demokrasi Nedir?”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 24.09.1945, no: 7580, s.2.*

köylü, artık kendisinin de bu toplum içerisinde yaşayan canlı bir organizma olduğunun farkına varılmasını, kısacası kendisini kucaklayan farklı bir devlet anlayışının özlemi içerisindeydi. Ancak unutulmaması gerekir ki bu sadece bir istek ve özlemdi. Örgütlü bir hareket değildi.

Cumhuriyet gazetesi muhabirlerinin şehirli halka sorduğu “demokrasi nedir” sorusundan yaklaşık bir hafta sonra, bu seferde gazete ismini vermediği meçhul bir okuyucusunun araştırma ve gözlemlerine dayanarak batılı demokratik bir hükümette olması gereken dokuz vasfı sıralamaktaydı. Buna göre:

- 1- Fikir hürriyetini, muhalefet ve tenkit hürriyetini tanımak;
- 2- Halka, hoşnut olmadığı bir hükümeti düşürmesi hakkını tanımak;
- 3- Halkın, kanun yolu ile iradesini belirtmesine imkân vermek;
- 4- Mahkemeleri her müdahaleden masun tutmak ve her hangi tesir veya tehdit altında hüküm vermesine mani olmak;
- 5- Adaleti sağlayan kanunları tatbik etmek;
- 6- Zengin, fakir her ferde, müsavat dairesinde muamele etmek ve hükümet memurunu halktan üstün tutmamak;
- 7- Ferdin devlete karşı vazifesini yapması için, ferdi kanun çevresi içinde himaye etmek;
- 8- Tek bir partinin hükmü altındaki bir zabıta teşekkülünün sebep olacağı korkulardan masun yaşamak;
- 9- Her türlü işkence ve fena muameleden korunmak için muhakemeleri aleni yapmak²⁵⁹.

Gazete, Fransız İhtilali ile birlikte bir sembol haline gelen “hürriyet – eşitlik ve adalet” kavramlarına vurgu yapmakta, tek parti sistemiyle bütünleşmiş idari yapının baskıcı yapısına eleştiri getirmekte ve demokrat bir bireyde olması gereken bir takım prensipleri alttan alta halka aşılama çalışmaktaydı. Diğer taraftan, isim vermeden, herhangi bir iktidarın zamanı geldiğinde yerini bir başka iktidara bırakmasının demokrasinin doğal bir sonucu olduğunu belirtmişti.

Birinci bölümde belirtildiği üzere 1945 tarihinden itibaren demokrasiyi ve onun özelliklerini ön plana çıkaran yazılar, başta *Vatan* ve *Tan* gazeteleri olmak

²⁵⁹ “Demokrasi Nedir?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29.09.1945, no: 7585, s.2.

üzere, hemen hemen tüm İstanbul basınında yer almış ve halk bir nevi bu hedefe doğru yönlendirilmeye çalışılmıştı.

İktidarda ise tarihi bir kişilik olmanın verdiği saygınlık ve güçle İsmet İnönü bulunmaktaydı. Ancak Batı dünyasının nazarında İnönü'nün sicili pek parlak sayılmazdı. Onun gerek Lozan Konferansı müzakereleri esnasında gösterdiği milli çıkarlara bağlılık gerekse de II. Dünya Harbi sürecinde başta Adana ve Kahire görüşmeleri üzere Türkiye'yi bir savaş ateşinin içerisine sokmamak için izlediği tarafsızlık politikası, Batılılar için kolay unutulup üzeri kapatılabilecek bir durum değildi. Hele ki II. Dünya Harbi'nin hemen bitiminde ortaya çıkıp gelişme gösteren Sovyet emperyalizmi, Batı dünyasının gözünde Türk topraklarını ve doğal olarak bu toprakların kimler tarafından yönetilmesi gerektiği konusunu daha da önemli kılmışken. Nitekim Batı için önemli olan tarafsızlık değil de Batının yanında yer almaktı.

CHP, 1923'ten 1945'e, yani çok partili sistemin somut bir şekilde belirmesine kadar bir nevi tüm halkı ve kesimleri kendi bünyesinde barındıran bir koalisyon durumundaydı. Şimdi ise bu koalisyon parçalanıyor ve koalisyonun önemli parçaları karşı tarafta özellikle de DP safında yerini alıyordu.

“Halkın büyük bir kısmı CHP'ye, özellikle de onun uygulamış olduğu laiklik ve ekonomi politikalarından dolayı düşmanlık derecesinde bir muhaliflik duygusuna kapılmıştı. Bu duygu o kadar güçlüydü ki feodal beylerin aleyhine topraksız köylünün ise lehine bir durum arz eden toprak reformu konusunda bile halk, toprak ağalarının ve zengin köylülerin gösterdiği yolda hareket etmeğe ve Halk Partisi rejimine karşı baş kaldırmada onları izlemeğe hazır durumdaydılar²⁶⁰.”

Aslında DP'nin programı, CHP'nin programı ile neredeyse aynıydı. Tabii bunda DP'li liderlerin tek parti kültürü ve onun resmi organı olan CHP'nin içinden çıkmaları da en büyük etkendi. Diğer taraftan Demokrat Partililer 1950'de iktidara gelene kadar siyaset oyununu kurallarına göre oynamışlar ve CHP'ye bir koz vermekten özellikle kaçınmışlardı. Örneğin Anayasa'ya uygun olarak Kemalizm'in ilkelerini tamamen benimsemişlerdi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası örneğini göz önünde bulundurarak Laiklik ve ayrıca Anti-komünizm politikalarını devletin

²⁶⁰ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s.315.

dokunulmaz politikası saymışlar; dış politikada ise Batı taraftarlığını benimsemiş olduklarına vurgu yapmışlardı. Yine ayrıca Serbest Fırka örneğinden de ders alarak bir muvazaa partisi olmadıklarını halka kanıtlamak için yeri geldiğinde hukuk kuralları çerçevesinde kalmak şartıyla “Milli Husumet Andı” gibi sert adımlar atıp halkı cezbetmeye çalışmışlardı.

Tüm bunların yanında DP'nin en büyük kozu ve söylemi demokrasi vurgusuydu. DP'li liderler iktidarda denenmemiş ve yıpranmamış olmanın verdiği güçle, her kesimle iyi ilişkiler kurmaya çalışıyor ve onlara arzu ettikleri şeyi vaat ediyorlardı. Buna göre basına, üniversiteye, her kesimdeki aydına fikir özgürlüğü sözü verirken diğer kesimlere ise özgürlük ve idari baskının kaldırılmasına ek olarak genellikle ekonomik ve hatta dinsel içerikli vaatlerde bulunmaktan geri kalmıyorlardı.

Örneğin DP'nin 11 Mart 1951 tarihindeki Konya'nın Kadınhan İlçesi'ndeki kongresinde bazı delegeler fes, sarık, Arap harfleri ve kadının çarşaf giymesi konusunda sloganlar atacak ve “*Seçimlerden önce bunları bize vaat ettiniz. İki Konya milletvekili de arzularımızın iki ay içinde gerçekleşeceğine dair bize mektup yazdılar*” diyerek kongre başkanına serzenişte bulunacaklardı. DP'nin ilk iktidar döneminde, adı irticaa faaliyetleriyle neredeyse özdeşleşmiş olan Ticiani tarikatı mensuplarının yargılanması sırasında ise sanıklardan biri, davayı izleyen *Cumhuriyet* gazetesi muhabiri Ferdi Öner'e “*Demokrasiyi biz kurduk. İktidar, bizlerin oyuyla iş başına geçti. Memlekette artık demokrasi var. Demokraside herkes istediğini yapar.*” diyecekti²⁶¹.

Kısacası Demokrat Parti, 1950 seçimleri öncesinde demokrasi tilsimini elinde taşıyan bir peri misali, sihirli değneğini dokundurduğu her yerde tüm sorunları çözecek bir güç olarak kafalarda sembolize edilmekteydi.

İktidar açısından ise demokrasi, CHP'nin lideri ve onun ruhsal durumu ile bire bir bağlantılı durumdaydı. Evvela Atatürk'ün başaramadığı bir reformu başarmak arzusu ve bundan duyulacak gurur, daima Atatürk'ün ardından ikinci sırada yer almış bir devlet adamının üzerinde etkili olmuştu. Diğer taraftan İnönü'nün demokrasiye bağlılığı ya da en azından ona sempati ile bakması kesinlikle

²⁶¹ Toker, **DP'nin Altın Yılları...** , s.124, 137.

inkâr edilemeyecek bir konuydu. Nitekim 10 Ekim 1946 tarihinde Antakya’da yaptığı bir konuşma, bu konuda duyduğu mutluluğu tüm çıplaklığı ile ortaya koymaktaydı: “*Bütün siyasi ve askeri hayatımdaki vazifelerin hiç birini düşünmeden diyebilirim ki, öldüğüm zaman Türk milletine iki eser bırakmış olacağım: Bunlardan biri köy okulları, diğeri de müteaddit partilerdir*” demişti. Ayrıca çok partili rejimin tehlikeye girdiği dönemlerde de bir hakem gibi ortaya çıkıp demokrasiyi sekteye uğratmamak için 12 Temmuz 1947 tarihli beyannamesinin basında yer alması ya da Eylül 1947 tarihinde yanına DP Milletvekili Nuri Özsan’ı alarak demokrasiyi yerleştirme amaçlı bir yurt gezisine çıkması göz ardı edilmemesi gereken girişimlerdi.

Neticede Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşundan itibaren yirmi yedi yıldır iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimler sonucunda iktidarı Demokrat Parti’ye bırakmış ve bu durum “kansız – beyaz bir devrim” olarak adlandırılmıştı.

Ancak demokrasi üzerindeki kavram kargaşası seçimlerin hemen akabinde kendisini göstermişti: Bursa çevresindeki bazı köylüler büyük mülkleri bölmeye başlamışlar ve ne yaptıkları kendilerine sorulduğunda ise “*şimdi demokrasi var!*” karşılığını vermişlerdi. İstanbul’daki taksi şoförleri ise polisler burun kıvırıyorlar ve emirlerine uymayı reddediyorlardı. Ancak işin daha da tuhafı polislerin kendileri bile, ellerinde hâlâ ne gibi yetkilerin kaldığı konusunda biraz şüpheye düşmüş görünmekteydiler. Bir zamanlar İnönü’nün portrelerinin bulunduğu sayısız duvarlar üzerinde parçalanmış ve lekelenmiş kâğıt parçaları görünmekte; seyyar satıcılar ise sokaklarda “*Demokrat limonata*” sloganı ile satışlarını gerçekleştirmekteydiler...²⁶²

Seçimlerden sonra muhalefet kanadına düşen CHP’de ise büyük bir hüznün vardı. Ancak daha da önemlisi bundan sonraki süreç, 1960’a kadar, yeniden iktidar koltuğuna oturmaktan ziyade bir hayatta kalma mücadelesi şeklinde kendisini gösterecekti. Bu durumun ilk sinyalleri, Millet Partisi’nin kapatılması ve CHP’nin mallarına el konulması olacak sonrasında ise hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına paralel olarak DP tarafından kendisine yüklenmeye çalışılan “Komünist oyunları ile halkı isyana teşvik” suçlaması ile daha bir gün yüzüne çıkacaktı. CHP için

²⁶² Lewis, a.g.e. , s.317.

demokrasi, gerçekleştirilmesi gereken çağdaş - batılı bir rejim sisteminden ziyade CHP'nin ve tüm muhalefet kesiminin hayatta kalmasını sağlayacak bir kalkan vazifesini görecekti.

Toker'e göre DP'nin iktidarda bulunduğu on yıllık dönem, DP'nin her dönem için ayrı bir tema seçtiği (1950 – 1954: Muhteşem kalkınma dönemi; 1954 – 1957: Muhteşem imar dönemi; 1957 – 1960: Muhalefeti muhteşem tanzim dönemi) ve bu temalar çerçevesinde demokrasiyi adım adım bir diktatörlüğe doğru götürmeye çalıştığı süreç olmuştur. Aydın kesiminde ise 1950 – 1954 dönemi Arapça Ezan konusu ile birlikte Laiklik kavramının, 1954'ten sonra ise demokratik hak ve özgürlüklerin giderek kısılmaya başlanmasıyla birlikte demokrasi kavramının korunması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmış ve bu durum aydınların tekrar CHP'ye meyletmelerine neden olmuştur.

DP içinse bu on yıllık süreç milli iradenin ilk kez kendisini belli ettiği dönemdir. Ancak bu milli irade Mecliste iktidar partisinin mutlak çoğunluk ve egemenliğini temel alan bir milli irade olmuştur.

Tarih boyunca iktidarların bir kaynağı yani dayandığı unsurlar olmuştur. Örneğin geçmişte despotik vasıflara sahip liderler kendilerini önce Tanrı ile eş tutmuşlar sonrasında da Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi olduklarını ilan etmişlerdir. Yakın zamanlara doğru gelindiğinde ise yönetenlerin yine geçmişte olduğu gibi içinde buldukları zamanın şartlarına, güç dengesine ve toplulukların eğilimleri ile kültürlerine paralel olarak ya da kimi zaman bunları göz ardı ederek iktidarlarını sağlamlaştırmak amacıyla varlık kaynaklarını bir takım unsurlara dayandırdıkları ya da öyle göstermeye çalıştıkları gözlenmiştir. Örneğin Avrupa'daki iktidarların tarihsel meşruiyeti kılıç hakkı – ilahi hak ve en nihayetinde milli irade olmuştur. Osmanlı'daki tarihsel meşruiyet ise yukarıdaki ilk iki unsuru kapsamasına ve I. ve II. Meşrutiyetleri göz önünde bulundurmamıza rağmen üçüncü aşamaya bir türlü ulaşamamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde ise Milli Kurtuluş Savaşı'ndan sonra devlete hâkim olan iktidar, kudret kaynağını önce Orduya dayamış hemen ardından da bu kudreti bir parti ve 1924 Anayasası ile tahkim etmişti. Atatürk'ten sonra da İnönü, eş avantajlara sahip bir lider olarak yani halkın ve ordunun gözünde milli bir kahraman olmanın kendisine verdiği avantaj ile bu karma iktidarı sürdürmüştü. Zira

tek parti döneminde Atatürk gibi İnönü'nün de liderliği neredeyse tartışma konusu olmamıştı. Diğer taraftan Atatürk döneminde demokrasi bağlamında çok partili sisteme geçmek için çalışmalara girişilmiş ancak başarılı olunamamıştı. İnönü döneminde ise bu bir kez daha denenmiş başarılı olunmuş ancak bu sefer de tek parti rejiminin niteliklerine göre dizayn edilmiş olan 1924 Anayasası'na dokunulmamıştı. Bu durum ise yani 1924 Anayasası, çok partili sistemin içinden gelmiş bir iktidara, rejimi tekrar tek parti sistemine dönüştürebileceği inancını vermişti. Nitekim 1950 seçimleri neticesinde milli irade ilk kez bu kadar açık bir şekilde ortaya konmuş olmasına rağmen DP'li yöneticiler 1924 Anayasası'nın kendilerine tanıdığı haklar ile demokratik bir idarede olması gereken ilkeler arasında bocalamaya girmişler ve en nihayetinde de içinden çıktıkları tek parti kültürünün ilkelerine kendilerini kaptırmışlardı. Bu durum yani 1924 Anayasasının açık tuttuğu kapılar ancak 1961 Anayasası ile kapatılabilecekti.

2.2.2. DP'yi Bir Baskı Politikası Yürütmeye İten Nedenler

1950 seçimlerinin hemen akabinde TBMM tarafından Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Refik Koraltan ise Meclis Başkanı olarak seçilmişlerdi. Cumhurbaşkanı Bayar tarafından yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen Adnan Menderes ise Başbakanlık koltuğuna otururken yine DP'nin dört kurucusundan biri olan Fuat Köprülü Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmişti.

Demokrat Parti'nin 1950 – 1954 dönemi birçok araştırmacı yazar tarafından DP'nin yükselme dönemi ya da muhteşem kalkınma dönemi olarak adlandırılırken Toker tarafından bu dönem DP'nin hem altın yılları hem de Türk demokrasisinin kaybolan yılları olmuştur.

Bu dönemin DP adına muhteşem bir kalkınma dönemi ya da DP'nin altın yılları olarak adlandırılmasının en önemli sebebi dönemin koşullarının da uygunluğundan istifade eden Demokrat liderlerin ülkenin tüm gücünü iktisadi kalkınmaya yöneltmiş olmalarından kaynaklanmıştır.

Bu dönemde iktisadi kalkınmanın asıl hamlesi tarım alanında görülmüştür. Devlet, elindeki toprakların bir kısmını köylüye dağıtmış, boş topraklar işletmeye açılmış, meralar ise kısmen ekim alanı haline getirilerek ülkedeki tarım alanları genişletilmiştir. Tarımda makineleşmeye gidilmiş ülkedeki traktör sayısı kısa zamanda büyük miktarda arttırılmıştır. Tarım ürünlerinin nakil ve muhafazası için yeni imkânlar geliştirilmiştir. Örneğin yapılan ve yapılmakta olan yol ve köprüler tarım ürünlerinin naklini kolaylaştırırken köylerin piyasa ekonomisine bağlanmasına büyük olanak sağlamıştır. Ayrıca ürünlerin depolanması konusunda da büyük gelişmeler görülmüştür. Bunun yanında Ziraat Bankası vasıtasıyla tarım kesiminin kredi ihtiyacı büyük oranda karşılanmıştır. Ayrıca bu dönemdeki uygun hava koşulları ve dünyadaki gelişmeler de Türkiye'deki tarımı olumlu yönde etkilemiştir. Örneğin bu dönemde Kore Harbi'nin sürmesi, dünyadaki tahıl talebeni artırmış ve böylece hem tarım ürünlerinin fiyatlarının yükselmesine hem de Türkiye gibi ülkelerin buğday ihraç etmesine olanak sağlamıştır²⁶³.

Özellikle yol inşaatı ve tarım kesimi lehindeki tedbirler, köylünün günlük yaşamında büyük değişiklikler meydana getirmiş hem de bu kitleyi doğrudan DP'ye gönülden bağlı hale kılmıştır.

Sanayi alanında ise madencilik konusunda özellikle demir ve bakır cevheri üretiminde ve şeker, çimento ile dokuma alanlarında gelişmeler yaşanmıştır. Manevi yönden ise halkı büyük ölçüde rahatsız eden idari baskının kırılması ve tek parti devrindeki laiklik anlayışının farklı şekilde ele alınıp hafifletilmesi bunun yanında 1946'tan beri sürmekte olan aydın desteğinin bu dönemde de devam etmesi DP'nin ilk icraat döneminin altın yıllar olarak nitelendirilmesinde etkili olmuştur²⁶⁴.

Buna karşın yani görünürdeki tüm bu iyi gidişe rağmen DP'li liderlerde bir huzursuzluk ve hırçınlığın olduğu görülmüştür. Toker'e göre özellikle Menderes'in tahammülsüzlüğü, DP'nin pek ala altın yılları olabilecek 1950 – 1954 döneminin boş polemiklerle geçmesine neden olmuş ve bu dönemdeki gelişmeler 27 Mayıs sürecinin de başlangıcını oluşturmuştur.

²⁶³ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 4. Basım, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.142; Akşin, **a.g.e.**, s.249.

²⁶⁴ Eroğul, **a.g.e.**, s.143 – 144.

Başta Menderes olmak üzere DP liderlerindeki bu tahammülsüzlüğün nedenini, yaşanan bir takım gelişmelere ve DP'nin bünyesinde zaten var olan bir takım karakteristik özelliklere bağlamak gerekir:

Bu konuda ilk olarak DP'nin tabanından yani örgütlerinden parti lider grubuna gelen baskıyı saymak gerekir. Toker'e göre 1950 – 1954 Meclisinin DP Grubu, nitelik itibariyle başlıca 4 çeşit milletvekilinden oluşmaktadır ve bu nitelik farkı DP'nin eğilim ve davranışlarında çok büyük rol oynamıştır.

Buna göre 1950 – 1954 Meclisinin DP Grubunu oluşturan milletvekillerinden ilk kısmını, bir önceki Meclisten gelenler oluşturmaktadır: Örnek olarak DP'nin dört kurucusu ile Hasan Polatkan, Kemal Zeytinoglu ve Kemal Özçoban gibi milletvekilleri sayılabilir. İkinci kısmı Genel Merkezden kendilerine adaylıklarını koymaları için ricada bulunulmuş olan şahsiyetler oluşturmaktadır: Örneğin Halil Özyörük veya Kazım Taşkent gibi milletvekilleri... Üçüncü kısımda “*mahallin parlak çocukları*” olarak adlandırılan yörenin iyi okumuş, iyi yetişmiş, dil ve dünya bilen gençleri bulunmaktadır. Bunlar, memur veya üniversite görevlisi olduklarından o günün şartlarında partiye kayıtlarını yaptırmamışlar fakat onunla ilişki kurmuşlardır. Çoğunun işi ilin dışındadır. Adaylık için hemen akla gelmişlerdir. Bunlara örnek olarak Giresun'dan Hayrettin Erkmene ile Burdur'dan Fethi Çelikbaş verilebilir. Dördüncü kısımda ise 1946 – 1950 arasında bölgelerinde çetin demokrasi mücadelesi vermiş, kendilerine çok baskı yapılmış, zaferi dişleri ve tırnaklarıyla kazanmış olan yerel yöneticiler bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak ise Balıkesir'den Sıtkı Yırcalı ile Esat Budakoğlu sayılabilir²⁶⁵.

Bu sınıflandırmada yer alan DP içerisindeki Mahallî partililer ile merkez (Bayar - Menderes grubu) arasında bir anlaşmazlık bulunmaktaydı ve mahallî partililere göre merkez yönetimi, parti içerisindeki güç ve idareyi kendi tekelleri altına alarak daha iktidarın ilk yıllarında aşırı otoriter eğilimlere başvurmuştu.

Merkez kendini “realist ve pragmatik” olarak görürken Mahallî partililer ise “idealist ve romantik” kişilerdi. Hükümetin, idarî mekanizmada reformlar yapmasını ve böylece CHP'nin geçmişiyle ilgilerinin kesilmesini istiyorlardı. Bunlara göre eski

²⁶⁵ Toker, a.g.e. , s.27.

memurlar tasfiye edilmeliydi. Çünkü bunlar, zamanında tabiri caizse kendilerine çok çektirmiş ve ayrıca demokrasi mücadelesine cephe almış olan hükümet kadrolarıydı.

Henüz 23 Ağustos 1950 tarihinde Demokrat Parti milletvekili Nâzım Öner, Menderes'e bir açık mektup yazarak eski memurların tasfiyeye tâbi tutulmasını ve bu yola başvurulmadıkça köklü bir değişikliğin olanaksız olduğunu bildirmekteydi. Ekim 1950 tarihindeki DP İstişare Kongresi'nde ise konuşmacıların çoğu devlet memurları arasında eski görüşleri temsil eden kimselerin hâlâ yerlerinde kaldıklarından yakınmaktaydılar. Şubat 1951 tarihindeki DP İzmir Kongresi'nde ise bu istekler çok daha belirgin bir şekilde gün yüzüne çıkmıştı. Ekim 1951 tarihinde, DP'nin iktidara geçtikten sonra yapılan ilk kongresinde ise Demokrasi mücadelesinde cephe alanları hükümet kadrolarından tasfiye için kanun teklifi yapılması kararlaştırılmıştı²⁶⁶.

Kısacası mahallî ve merkez parti üyeleri arasındaki en büyük anlaşmazlıklardan birini oluşturan bu konuda, merkez yönetiminin sürekli olarak duyarsız kalıp harekete geçmemesi düşünülemezdi.

Sanırız ki geçmişten günümüze Türk siyaset hayatında her seçim dönemi sonrasında iktidarın el değiştirmesine paralel olarak iktidar partisinin devlet kurumlarında bir takım sloganvari ithamlarda bulunarak en üstten en alta kadar bürokratik – memur kesimine yönelik bir tür işten el çektirme operasyonuna giriştiğini söyleyebiliriz. Örneğin her sol fikirlinin komünist ya da dinsiz, her sağ fikirlinin ise faşist ya da gerici olarak fişlenip önce devlet kurumlarından sonrasında ise yapılabilsen toplum hayatından silinmesine ve soyutlanmasına çalışılmıştır. Bu gibi durumlar ise hem halkın demokrasiye olan inancını zayıflatmış hem de toplum içinde fikir gericiliğinin canlı tutulmasına neden olmuştur. Ayrıca devletin potansiyel bir gücü kendi eliyle yok ettiği gözlemlenirken bu durum devlette kurumsallaşma sürecini de baltalamıştır.

DP'yi sertlik politikasına iten bir diğer neden olarak CHP muhalefetini ve özellikle de muhalefet yanlısı basın tutumunu ve bu bağlamda yapılan seçimlerin sonuçlarının etkilerini ele alabiliriz.

²⁶⁶ Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikann...*, s. 74, 76, 79, 89.

Genel seçimlerde mağlup olmuş ve meclise girememiş birçok CHP ileri gelenine göre: Halk cahildi ve aldatılmıştı. Din siyasete alet edilerek halkın sağduyulu düşünmesi ve doğru tercihi yapması engellenmişti. Diğer taraftan sağduyulu olan bir kısım halk ise CHP'ye sadece ufak bir ders vermek istemiş ancak işin bu dereceye geleceğini yani bir iktidar değişikliğine meydan vereceğini hiç düşünmemişti. Bu doğrultuda halk hatasını kısa sürede anlayacak ve İsmet Paşa ile ekibini tekrar göreve çağıracaktı. Nitekim CHP ve muhalefet yanlısı bir takım basına göre, DP'de hükümeti kuracak ve devleti yönetebilecek kabiliyette yeterli donanıma sahip milletvekilleri bulunmamaktaydı ve ülkede hemen her şey daha şimdiden kötü gitmeye başlamış ve halk da bunun farkına varmıştı²⁶⁷.

Toker'e göre CHP, neye muhalefet ettiğini bilmeden muhalefet görevini yerine getirmeye çalışıyor, hemen ilk günden her şeyi eleştiriyor, zamanı değilken ve sebebi yokken bir karamsar havanın ülkeye egemen olmasını sağlamaya çalışıyordu. Sırf "muhalefet etmek için muhalefet" taktığının kendisine prim getireceği hayali içinde bulunuyordu²⁶⁸. Oysaki CHP'lilerin bu taktiği gerginliğe katkı yapan bir tavidir ve bunların sürekli olarak parti organı gazetesinde yazılıp çizilmesi de DP'lileri Toker'e göre deli ediyordu²⁶⁹. CHP'nin sert ve hoşgörüsüz muhalefeti doğal olarak DP'yi sertleştiriyor ve onun baskıcı bir politika sergilemesine neden oluyordu.

14 Mayıs 1950 tarihindeki genel seçimler sonrasında yapılan ilk seçim Ağustos 1950 tarihinde muhtarlık seçimleri olmuş ve bu seçimler DP'nin zaferiyle

²⁶⁷ Çavdar, **1950'den Günümüze...**, s. 40.

²⁶⁸ Metin Toker, "Ciddiyetsiz Olan Ne, Kim? Paket Mi? Yılmaz Mı?" , **Milliyet Gazetesi**, 22.01.1992, s. 10. Toker'e göre CHP'nin yürüttüğü bu sertlik politikasının asıl sorumlularından biri Nihat Erim'dir. Toker'e göre Nihat Erim duygusal bir çöküntü içerisinde. 14 Mayıs 1950 tarihindeki seçimler sonucunda Başbakanlık hayalleri yıkıldığı gibi Meclise de girememiş olan Erim, Haziran 1950 tarihinde Ankara'da yapılan CHP'nin sekizinci kongresinde de, İnönü'nün desteğine karşın, Genel Sekreterlik koltuğunu da Kasım Gülek'e kaptırmıştır. Diğer taraftan Menderes'e karşı da güçlü bir küçümseme duygusuna sahip olan Erim, DP'nin resmi yayın organı olan Zafer gazetesinin Mümtaz Faik Fenik'in kumandası altında izlediği yayın politikasından da etkilenerek Ulus gazetesinin yayın politikasını dozajı gittikçe artan bir sertlik politikası üzerine kurmuştur. İlginç olan nokta ise Toker, DP'ye karşı yürütülmekte olan bu sertlik politikasının, bir süre için de olsa, sanki İnönü'den izinsiz bir şekilde yürütüldüğü havasını oluşturmakta ve İnönü'yü iktidara karşı yürütülmekte olan bu sertlik politikasına pek karıştırmak istemediği görülmektedir. Toker'e göre bu dönemde İnönü, bir taraftan seçimlerden mağlup çıkmış ve morali tamamen çökmüş olan parti teşkilatını manevi yönden güçlendirmeye çalışmaktadır diğer taraftan da seçimler sonucunda meclise giremeyip dışarıda kalmış ancak genel merkezin yönetimini elinde tutan parti içerisindeki grubun, meclis içerisindeki partili milletvekilleri üzerinde İttihat ve Terakki dönemindeki gibi bir baskı kurmasını engellemeye çalışmaktadır. Toker, **a.g.e.**, s.77 – 78, 94.

²⁶⁹ Toker, **a.g.e.**, s.91.

sonuçlanmıştı. 3 Eylül 1950 tarihinde ise Belediye Seçimleri yapılmış ve bu seçimlerde DP, CHP tarafından temsil edilen 600 belediyeden 560'ını kendi denetimine geçirerek yine büyük bir zafer elde etmişti. Seçim sonuçları hakkında konuşan Menderes “*Türk Milleti, Halk Partisi’ni 14 Mayıs’ta iktidardan tasfiye etti. Üç Eylül’de de muhalefetten sildi*” demektedir. DP’nin o 1950 yılındaki seçim zaferleri genel seçim, muhtarlık seçimi ve belediye seçimlerinden ibaret kalmadı. Ekimin ortasında İl Genel Meclisi Seçimleri’ne gidildi ve DP 67 ilin 55’ini kazandı. 447 ilçenin ise 328’ini DP, 110’unu ise CHP aldı²⁷⁰.

CHP, İstanbul basınının tekrar kendisine meyletmeye başlamasıyla birlikte büyük umutlarla girdiği 16 Eylül 1951 tarihindeki ara seçimlerde de yirmi milletvekilliğinden sadece ikisini kazanması üzerine çok büyük bir hayal kırıklığına daha uğradı. Ve bu durum CHP’de iktidara karşı yürütülmekte olan politikanın, yavaş yavaş, yanlış olduğu fikrinin zihinlerde oluşmasına neden olmaya başladı.

1950’de ve bunu takip eden diğer senelerde yapılan tüm seçimlerden DP’nin büyük başarılar elde ederek çıkması DP liderlerinin daha da bir kendilerine güvenmelerine ve yaptıklarının neredeyse tüm millet tarafından takdir edilip doğru kabul edildiğine kanaat getirmelerine neden olmuştu. DP’li liderlere göre milli irade ancak ve ancak kendileri tarafından temsil edilmekteydi. Bu düşünce tarzı ise DP’li liderlerin gün geçtikçe hiçbir eleştiriye kabul etmeme ve hoş görmeme tarzında bir psikolojiye bürünmelerine neden olacaktı.

DP’nin yavaş yavaş sertlik güden bir politikaya yönelmesine neden olan sebeplerden birisi de DP’li liderlerde var olan ya da var olduğuna kanaat getirilen İnönü fobisidir.

Buna göre İnönü hem kamuoyunda hem de siyaset çevresinde geçmişten gelen bir ağırlığa yani tarihsel kişiliğe sahipti. İnönü, Türk Kurtuluş Savaşı’nda birinci dereceden bir sorumluluk yüklenmiş ve bunu da zaferle sonuçlandırmıştı. Hemen akabinde Lozan’da buna bir de siyasi başarı eklemişti. Ayrıca yıllarca Atatürk’ün Başbakanlığı görevini yerine getirmişti. Böylece siyasetteki kendi yeteneklerine “Atatürk okulunun inceliklerini” katmış, bunları işlemiş ve olgunlaşmıştı. Kısacası siyasetteki Başöğretmeni Atatürk olmuştu.

²⁷⁰ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye...*, s. 60; Toker, *a.g.e.*, s.93.

Menderes ise bizzat Atatürk tarafından Aydın'da keşfedilip Ankara'ya getirilen ve siyaset sahnesinde gerçek anlamda yeni yeni parlamaya başlayan bir "taşra politikacısı" idi. Bayar da Türk Kurtuluş Savaşı'nın "Galip Hocası" idi, İttihat ve Terakki Partisi'nin İzmir ve yöresindeki Genel Sekreterliği görevini yerine getirmişti ve Atatürk'ün son zamanlarında, İnönü'den koptuğu günlerde, Başbakanlık görevini üstlenmişti ancak tüm bunlara karşın nitelik ve güçlülük dengesi sürekli olarak İnönü'den yana ağır basmaktaydı²⁷¹.

Ayrıca 1938'den 1950'ye kadar geçen süre içerisinde devletin tüm kurumlarında genellikle İnönü'ye bağlı ya da en azından ona sempati duyan kişiler bulunmuştu ve bunların hemen bir anda yeni iktidar kliğine gönülden bağlanmalarını beklemek de büyük bir yanılgı olurdu.

Burada dikkati çeken bir diğer nokta ise Menderes'in ruh durumudur. Toker'in bu konuda bir teşhisi bulunmaktadır: Menderes'e göre İnönü misyonunu tamamlamıştır ve artık köşesine çekilerek kendisinin yetiştirmiş olduğu yeni kuşakların Türk siyaset hayatındaki başarılarını gözlemleyip bunları takdir etmelidir. Yani İnönü, Menderes'i manevi kolları arasına almalıdır. Böylece Menderes, Celal Bayar'ın manevi korumasına ihtiyaç duymadan DP'ye dolayısıyla iktidara egemen olacaktır. Bu duruma Toker "Mürebbiye Sendromu" adını vermektedir. Toker'e göre Menderes, Bayar'ı hep küçümsemiştir ve onun gölgesi altında bulunmak Menderes'i rahatsız etmiştir. Oysaki İnönü geçmişten gelen prestijiyile bir muhalefet hareketi yürütmektense köşesine çekilip şefkatli bir mürebbiye davranışı sergilese her şey güllük gülistanlık olacaktır. İnönü bunu yapmamaktadır ve Menderes'in kendisini Bayar'a daha çok muhtaç hale getirmektedir²⁷².

1952 tarihinde Mecliste, Balıkesir Olayları üzerine yapılan bir müzakere, Menderes üzerindeki "Mürebbiye Sendromu"nun etkisine güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Menderes: *"Paşa! Paşa! Bırakınız bu mücadeleleri. Bu nevi mücadele olmaz. Deyin ki Paşa, ben devrimi yaşadım. Deyin ki bunlar da bu memleketin evladıdır, bunlar da bu memleketin nesilleridir, benim yetiştirdiğim nesillerdir. Böyle söyleyin*

²⁷¹ Cüneyt Arcayürek, **Yeni İktidar Yeni Dönem 1951 – 1954**, 1. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1983, s. 58 – 59.

²⁷² Toker, **a.g.e.**, s.93.

ki herkes size hürmet etsin” derken, gayet sakin bir şekilde konuşmasını yapmak üzere kürsüye gelen İnönü, Menderes’i göstererek “Tek parti devrinin en iyi yetişmiş olanlarından biridir...(Mecliste görüşmeler) CHP’nin sıhhatli olarak getirdiği demokratik rejime bir türlü alışamamıştır. Arkadaşlar, Başbakanın zihninden geçen tekrar eski tek parti devrine dönmektir”²⁷³” diyerek mukabele etmiştir.

Ayrıca Toker’e göre Menderes’te psikolojik açıdan “Narsisizm” hastalığı belirtileri görülmektedir²⁷⁴. Buna göre Menderes kendisine taparcasına âşık hale gelmeye başlamıştır, her kerameti kendisinde görmeye başlamış olduğundan dolayı ülkeyi sadece kendisinin iyi bir şekilde yönetebileceğine inanmaktadır. Bütün marifetleri kendisinde vehmetmekte ve attığı her adımın söylediği her sözün eleştiri kaldırmaz bir şekilde kesinlikle doğru olduğuna inanmaktadır. Etrafı ise dalkavuklarla dolu olduğundan dolayı hiç kimse onu uyarma ihtiyacı duymamakta ya da buna cesaret edememektedir²⁷⁵.

Toker’e göre Menderes’in tarihe geçme arzusu da bulunmaktadır ve bu durum onun başka bir handikabını oluşturmakta ve sınırlarına hâkim olamamasına neden olmaktadır.

Ayrıca özellikle 1954’ten itibaren ekonominin giderek kötüleşmesi de DP’li liderlerin mantık ve demokrasi çerçevesinden uzaklaşarak ülkeyi otoriter ve sert bir şekilde yönetip sorunların üstesinde gelebilmek fikrinin kendilerinde belirmesine neden olacaktır.

Yukarıda sıralanan tüm bu nedenler: DP örgütünden yönetime gelen baskı; CHP’nin sert ve zaman zaman yersiz muhalefet politikası; seçim sonuçlarının verdiği özgüven; DP’li liderlerdeki İnönü fobisi; Menderes’in ruh durumu – mürebbiye sendromu – narsisizm hastalığı belirtileri ve tarihe geçme arzusu; zamanla ekonomideki kötü gidiş... DP’li liderlerin on yıllık süreç içerisindeki politikalarının yönlerinde ve bu politikaların sertlik derecesinde bire bir etkili olduğu gibi Türk siyaset hayatında demokrasinin akıbetini de tayin etmiştir.

²⁷³ Toker, **a.g.e.**, s.216.

²⁷⁴ Toker, 1950’lerde Menderes üzerinde teşhis ettiğini düşündüğü Narsisizm hastalığı belirtilerinin, 1980’li yıllarda da Turgut Özal’da görüldüğünü belirtecektir. Metin Toker, “Dün ve Bugün” , **Milliyet Gazetesi**, 03.06.1984, s.6.

²⁷⁵ Metin Toker, “Sabık Başbakanlar Şerefleriyle Yaşarlar” , **Akis Dergisi**, Sayı: 180, 19.10.1957, s.5.

2.2.3. Dönemin Siyasi Gelişmeleri

1950 – 1954 dönemi TBMM'sine bakıldığında, muhalefet mevcut seçim sisteminin de olumsuz etkisinden dolayı neredeyse küçük bir azınlık durumundaydı. Bu durum ise hükümetin icraatlarının denetlenmesi konusunda büyük bir engel teşkil ettiğinden dolayı bu Meclis dönemi, ayrıca sonraki 1954 – 1957 Meclisi dönemi, neredeyse çok partili sistem içerisinde tek parti devrini hatırlatmaktaydı.

DP Hükümeti, bir taraftan yeni hükümete karşı bir darbe girişiminin olabileceği ihtimali ile orduda²⁷⁶ diğer taraftan da yerel örgütlerinden gelen baskıların neticesi olarak idari mekanizmada bir tasfiye işlemine girişmiş ve böylece iktidarını daha da güçlü hale getirmişti.

Bu durum bir bakıma seçimle iktidara gelen bir partinin devlet mekanizması üzerinde muktedir olma ya da başka bir söylemle devlet üzerinde tek güç olma girişimiydi.

1950 tarihinde askeri ve bürokratik kademelerde yapılan bu değişiklikler CHP tarafından sert bir şekilde eleştirilmekteydi. İsmet Paşa, 29 Ağustos tarihinde: *“Memleket baştanbaşa huzursuzluk içindedir. Siyasi emniyetimiz pervasız ve apaçık tehdit altındadır. Ordudan tapu memuruna kadar bütün devlet teşkilatında memurlar yataklarını bağlamışlar, kimin bir iftirası ile ne muamele göreceklarını beklemektedirler* ²⁷⁷” diyerek memurların ve subayların başları üzerine asılmış bu demokles kılıcının nasıl bir rahatsızlık oluşturduğunu belirtmekteydi.

Toker'e göre yeni iktidarın ilk büyük icraatı, 16 Haziran 1950 tarihinde ezanın Arapça okunmasını tekrar serbest bırakmasıydı. Toker'e göre ezanın Arapça ya da Türkçe okunması bir din değil de bir dil meselesiydi. Bu doğrultuda Türk

²⁷⁶ Tekin Erer: “ 6 Haziran günü, Türk Ordusunda şimdiye kadar görülmemiş bir çapta ve sadece yüksek kademede olmak üzere büyük değişiklikler yapıldı. Değişiklikler ani olarak ve âdeta bir darbe şeklinde vukua gelmişti. Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürmen Paşanın yerine Orgeneral Nuri Yamut, İkinci Başkan İzzet Aksalur'un yerine Korgeneral Şahap Gürler tayin edildiler. Orgeneral Salih Omurtak, Kazım Orbay, Hakkı Akoğuz Paşalar emekliye ayrıldılar. Birinci Ordu Kumandanı Asım Tınaztepe, İkinci Ordu Kumandanı Muzaffer Tuğsavul, Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmut Berköz Paşalar Askeri Şuraya tayin edildiler. Deniz Kuvvetleri Kumandanı Mehmet Ali Ülgen ve Hava Kuvvetleri Kumandanı Zeki Doğan Paşalar da merkeze alındılar. Ayrıca 15 general ve 150 albayı da iki, üç ay içinde peyderpey emekliye sevk etmeği kararlaştırdılar” Tekin Erer, **On Yıllık Mücadelesi**, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, 1963, s. 33.

²⁷⁷ Toker, **a.g.e.**, s. 44.

milletinin dili Türkçe olduğuna göre namaza davet olan ezanın Arapça yerine herkesin anlayabileceği dil olan, Türkçe olarak okunması en doğru olanıydı.

Bu konu gelecekte 27 Mayıs İhtilali sonrasında 6 Ağustos 1960 tarihinde Heybeliada'da MBK'nın başı Cemal Gürsel ile İnönü arasında gerçekleşen bir görüşme sırasında da gündeme gelecekti: Cemal Gürsel dinde bir reform düşündüklerini, dini irticai teşekküllerin elinden kurtarmak amacıyla olduklarını, bu amaçla da bir din şurasını toplantıya çağırılmayı düşündüklerini söylemişti. Bu şura, halka verilecek dini terbiye konusunu inceleyecek ve karara varacaktı. İnönü ise Gürsel'e hitaben: “*İbadetin Türkçeleştirilmesini, Türkçe ezanı gözünüz tutuyor mu?*” şeklinde mukabele edince, Gürsel bunu istediklerini ancak tepkiden korktuklarını bu yüzden de bu girişime gözlerinin tutmadığını belirtmiş ve İnönü ise “*Yazık!*” demekle yetinmişti.

Bu ve buna benzer bir takım fikir ya da eğilimlerin asker – sivil bürokratik aydın kesimde taraftar bulması, bu kesimin geçmişten intikal eden seçkinci tavrın karakteristik özelliğini sürdürmekte olduğu şeklinde kabul görecekti.

1946 ile 1950 arasında *Cumhuriyet* gazetesinin bir muhabiri olarak DP'li liderlerin gezilerini yakından takip eden Toker'e göre, DP'li liderlere “Arapça Ezan” konusu en fazla duyurulan isteklerden biriydi.

Bu istekler karşısında Toker'e göre DP'li liderlerin tavırları şu şekildeydi: “*Arapça ezan isteği duyurulduğunda Celâl Bayar, eski hecedeki 8 rakamını hatırlatan kaşlarını biraz daha havaya kaldırır ve susardı. O konuda Sfenks gibiydi. Adnan Menderes olayı tatlı bir şekilde geçiştirirdi. Ne ‘evet’ derdi, ne ‘hayır’ ama, ‘hayır’ dan ziyade ‘evet’ ten yana olduğunu gene de belli ederdi. Fuat Köprülü daha babacandı, ‘Canım, hele bir iktidara gelelim, hallederiz bu işleri... Siz bize güvenin. Biz sizin arzularınızın gerçekleştiricisi olacağız’ diye ağızlara bal çalardı. Refik Koraltan ise, unutulmaz davudi sesiyle, ne dediğini kimsenin anlamadığı lafları ederdi²⁷⁸” demektedir.*

Toker ve diğer bir kısım aydına göre Arapça Ezan'ın tekrar geri getirilmesi Türkiye'de dinsel bir yönetimin kurulmasını isteyenlerin bu konudaki ümitlerinin tekrar yeşermesine neden olmuştu:

²⁷⁸ Toker, **a.g.e.**, s.48 – 49.

DP'li liderler, Tek Parti Devri'nden miras kalan ve değişmez olarak görülen irticaa ve komünizme karşı mücadele konusunda bir takım değişikliklere gitmişlerdir. Toker'e göre DP Hükümeti, irticaaya karşı daha hoşgörülü davranırken komünizme karşı daha sert tavır almıştır. Her iki faaliyete karşı da bir takım tevkifler yapılmıştır ama komünizmi önleme amaçlı 141. ve 142. maddeler, irticaayı önlemeye dönük 163. maddeden daha fazla kullanılmıştır. Bunun da nedeni Toker'e göre DP'li liderlerin Atatürk İnkılaplarına olan bağlılıklarının zayıf olmasından değil de pragmatik davranmalarındandır. Yani iç politikada oy ve iktidar peşinde koşulurken dış politikada da komünizme karşı tavır alındığının açıkça belli edilerek daha fazla Amerikan yardımının sağlanmak istenmesidir. Nitekim Toker'e göre DP'li liderler, biçimsel yönden ve pragmatist amaçlı, Atatürk büstlerine karşı yapılan tecavüzlerden son derece rahatsız olanları tatmin edebilmek ve kendilerine atfedilen Atatürk İlkelerine bağlı olmadıkları yönündeki iddiaları etkisiz kılabilme amacıyla bir takım formüller bulmuşlardır. Bunlar Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun çıkartılması ve Atatürk'ün yarım kalan mezarının tamamlanması şeklinde somutlaşmıştır²⁷⁹.

İlginç olan nokta ise DP'li liderlerin bu konuda samimi olup olmadıkları görüşünün o günden bugüne sağ ve sol akımların bakış açısına göre tartışılabilirliğini sürdürmesidir.

14 Temmuz 1950 tarihinde ise Meclis tatile girmeden önce biri adalet diğeri ise basın konularında olmak üzere iki tasarı kanunlaştırılmıştır. Buna göre 15 Mayıs 1950 öncesi işlenen birtakım suçlar affedilirken, ölüm cezaları yirmi yıla dönüştürülüyor, af kapsamı dışındaki suçların cezası da üçte iki oranında indiriliyordu. Bu yasa gereğince ünlü komünist şair Nâzım Hikmet de tahliye edilmekteydi. Yeni basın yasası ise basına önemli ferahlıklar getirmekteydi²⁸⁰.

²⁷⁹ Toker, **a.g.e.**, s.127 – 128.

²⁸⁰ “1950 Basın Kanunu liberal bir kanundur. 1931 kanunu ve sonraki değişikliklerle kurulan güdümlü rejim yıkılmış ve hükümetin basın üzerindeki denetimi hemen hemen kaldırılmıştır. Buna göre: - Gazete ve dergi çıkartmak için artık hükümetin izin veya ruhsat vermesi gerekmez. Bir bildiri vermek yeterlidir. - ‘Kötü ünlü’ kişilerin gazetecilik yapmalarını yasaklayan her türlü yoruma elverişli eski maddeler yeni kanuna girmemiştir. - Basın suçlarının yargılanması özel mahkemelere verilmiştir. Böylece gazeteciler yıllarca süren davalardan, ağır kırtasiyecilik işlemlerinden kurtulmuş olacaktır. - Cevap hakkı yeniden düzenlenmiş ve gazetelere gönderilen her çeşit cevap ve düzeltme yazılarının anlamsız ve gülünç bir şekilde basılmasını önlemek amacıyla mahkemelere bazı yetkiler tanınmıştır. - Gazete sahipleri cezai sorumluluklarından kurtulmuşlardır. Yani, suç sayılan bir yazıdan yazar ve yazı işleri müdürü sorumludurlar. Gazete sahibinin ancak hukuki ve mali sorumluluğu vardır.” Bu dönem yani DP'nin ilk yılları basın için de bir altın devir olmuştur. Buna

14 Mayıs 1950 tarihinde iktidarın DP'nin eline geçmesi ile birlikte Toker'e göre DP'de, CHP'nin geleceği ile ilgili üç eğilim belirmişti.

Buna göre DP yeni bir partidir. CHP ise tarihsel görevini tamamlamış olduğundan dolayı artık kapatılmalıdır. Şayet CHP'liler isterlerse, tıpkı DP gibi sıfırdan başlayarak yeni bir parti kurmalıdırlar. İsmet İnönü' ye gelince, yukarıda belirtildiği üzere onun hakkındaki düşünceler çeşitlidir. İnönü, çekilsin ve köşesinde otursun diyenler olduğu gibi kurulacak yeni partinin başına geçsin muhalefetini orada yapsın diyenler de bulunmaktadır. İkinci olarak CHP'nin tüm malı mülkü alınsın, imtiyazlı durumu ortadan kaldırılsın ve çalışabilirse bu şekilde çalışsın diyenler bulunmaktadır. Üçüncü görüşe göre ise CHP'nin kontrolünde bulunan “tipik haksız iktisaplar” devlete geri verilsin ve üst tarafına karışılmayarak demokratik kurallar geçerli olsun diyenler bulunmaktadır. DP'liler tüm bu görüşleri yasal bir teminata dayandırabilmek amacıyla da “partiler arasında eşitlik ilkesini” öne sürmüşlerdir²⁸¹.

Buna göre DP'de beliren görüşleri: CHP'yi ya tamamen yok etmek, ya onu malsız mülksüz beş parasız bırakmak ya da en adil olanı ancak DP'de taraftarı az olan görüşü uygulayarak onu geçmiş hatalarından arındırarak dürüst vatandaş tipine dönüştürmek şeklinde özetleyebiliriz.

Bu görüşler doğrultusunda 8 Ağustos 1951 tarihinde Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran DP Hükümeti, CHP'nin bir çeşit organı olarak telakki edilen halkevleri ve halkodalarını devletleştiren, yani bir bakıma kapısına kilit vuran yasanın TBMM'den çıkarılarak kanunlaşmasını sağlamıştır.

Toker'e göre CHP, dönem içerisinde kültürel yönden faydası görülen Halkevlerinin devam etmesinden yani yaşamasından, yaşatılmasından yanaydı. Ancak 1947 – 1950 yılları arasında Halkevlerine bağımsız bir statü kazandırmayan ve bu kültür yuvalarından radikal bir tarzda elini eteğini çekmeyen CHP, Halkevlerinin kapatılmasına bir nevi bahane teşkil etmişti. Özellikle Mayıs 1950 sonrasında CHP'nin ilk kurultayını Ankara Halkevi'nde toplaması bu kültür

karşın 1953 ve 1954'ten itibaren DP'nin basın üzerindeki baskı politikasının da sert bir şekilde başladığı görülecektir. Topuz, **a.g.e.** , s. 193; İnuğur, **a.g.e.** , s. 267.

²⁸¹ Toker, **a.g.e.** , s.141 – 142.

yuvalarının CHP tarafından neredeyse bir sömürge olarak kullanıldığı fikrinin güçlenmesine neden olmuş ve bu konuda DP'lilere haklılık kazandırmıştı²⁸².

1950 – 1954 döneminde DP'nin CHP'ye yönelik somut baskılarına örnek teşkil eden ikinci noktayı, CHP mallarının hazineye devredilmesi konusu oluşturmuştur. Aslında DP, iktidara gelir gelmez Ağustos 1950 tarihinde bu konu hakkında harekete geçmiş ve Maliye Bakanlığı tarafından CHP'nin mali durumu hakkında bir soruşturma açılmıştı. Bu tarihten sonra da DP Hükümeti, bu konuyu muhalefeti dizginlemenin bir tür aracı olarak telakki etmişti. Yani muhalefet, hükümete yönelik eleştirilerinin dozajını artırdıkça DP'de bu kozunu öne sürmekteydi.

Aralık 1950 tarihinde Hükümet, CHP merkez binasına el koyarak burasının devlet malı olduğunu ve CHP tarafından haksız yere gasp edildiğini ileri sürdü. Temmuz 1951 tarihinde ise CHP, iktidar partisi baskı hareketlerini durdurmadığı, özellikle de CHP'nin mallarına el koyma faaliyetine son vermediği takdirde 16 Eylül 1951 tarihindeki ara seçimlere katılmayacağını belirterek hükümete bir gözdağı vermek istedi²⁸³.

Buna karşın 16 Eylül 1951 tarihindeki ara seçimlere katılan CHP, bu seçimlerden de umduğunu bulamadı. Genel merkezi, yani sertlik yanlılarını oluşturanlar, 14 Mayıs'ta olduğu gibi 16 Eylül'de de Meclise girememişlerdi.

Ne Genel Sekreter Kasım Gülek, ne Ulus'un kudretli yöneticisi Nihat Erim, ne 35'lerin ileri gelenleri Kemal Satırlar, Vedat Dicleliler ve ideal arkadaşları teşrii hayata dönemediler. Üstelik 1954 tarihindeki genel seçimlere kadar başka bir seçim de ufukta gözüküyordu. İsmet İnönü ise meclis grubu ile genel merkez arasındaki dengeyi korumakta gittikçe zorlanmaktaydı. Parti organı sayılan Ulus gazetesinin müfritlerin elinde bulunması, muhalefetin sertlik politikasını daha da arttırmasına neden olacaktı²⁸⁴.

Diğer taraftan Toker'e göre, şayet DP ara seçimlerin sonuçlarından daha akıllıca dersler alabilseydi örneğin sertlik politikasını bırakıp kendine güvenini

²⁸² Toker: "CHP'liler 'Ama Halkevleri onların değil, bizim' diye fütursuzdular. DP'liler ise 'Nasıl onlarınmış? Para devletin parasıdır' diyorlardı ve gerçek şudur ki haklı bulunan DP'lilerdi." Toker, **a.g.e.**, s.140.

²⁸³ Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikann...**, s. 74, 77, 87.

²⁸⁴ Toker, **a.g.e.**, s.155 – 156.

arttırsaydı, irticaa ve gerici cereyanlara sırt çevirip kendi içerisindeki bu politikaların temsilcilerini dizginleyebilseydi demokratik rejimin düzgün bir rayda sarsıntısız ilerleyebilmesini sağlayabilirdi, demektedir. Ancak Toker'e göre, böyle bir ümide kapılmakta, siyaset arenasında çok fazla iyi niyetli olmaktır. Çünkü ona göre DP'li liderlerin gerçek eğilimi çok partili sistem içerisinde tek parti sultasını yeniden kurmaktır. Bu konuda en büyük yardımcıları “milli irade” kavramı iken, karşılarındaki en büyük engel ise İsmet Paşa'dır. DP'lilere göre İsmet Paşa'ya itibar etmezler, ona herhangi bir adam muamelesi yaparlar, ona hakaret yağdırırlarsa İsmet İnönü bu kudretini kaybedecektir. Oysaki bu, Toker'e göre DP'li liderlerin en büyük hatalarından birini oluşturmuştur²⁸⁵.

Nitekim henüz 13 Haziran 1950 tarihinde Menderes, “*CHP'nin başarılı bir çalışmaya girişebilmesi için iktidar hastalarını başından atması*”²⁸⁶ gerektiğini yani İnönü ve onun CHP'deki takipçilerinin CHP'den gönderilmesi gerektiğini belirtmişken, Mükerrer Sarol'da “*Bizim CHP ile bir alışverişimiz yoktur, dava İnönü davasıdır, İnönü olmazsa aramızda halledemeyeceğimiz hiçbir şey yoktur. CHP'nin içinde amansız bir istibdat hala hüküm sürmektedir*” demiştir²⁸⁷.

DP'deki İnönü fobisine göre İnönü siyasi hayatta yer aldığı sürece DP ve CHP arasındaki siyasi ilişkiler iyi bir havada yürümeyecekti. Kısacası İnönü muhalefetin ta kendisiydi. Üstelik yukarıda belirtildiği üzere DP'liler seçimlerde siyasi iktidarı ele geçirmiş olmasına karşın, özerk olması gereken devletin kurumlarına yani orduya – yargıya – adalete – üniversiteye hatta basına henüz hâkim değillerdi ve İnönü var oldukça da bu konuda her zaman şüphe içerisinde bulunacaklar ve rahat bir yönetim sergileyemeyeceklerdi. Bu doğrultuda devlete dayanamayan DP, “milli irade faktörünü” ön plana çıkarıp ona dayandığını vurgulamaya çalışıyordu²⁸⁸.

Nitekim Menderes 29 Mayıs 1950 tarihinde Meclis kürsüsünden “milli irade faktörünü” vurgularken, Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu'da “*Demokrasi bir sayı rejimidir. Bu rejimde yığınlar ne isterse o olur. Biz, iktidar mesulleri sıfatıyla*

²⁸⁵ Toker, **a.g.e.** , s.157.

²⁸⁶ Erer, **a.g.e.** , s. 36.

²⁸⁷ Ahmad, **a.g.e.** , s. 101.

²⁸⁸ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye...** , s. 57 – 58.

bir avuç aydının tenkidine ve gürültüsüne değil, halk yığınlarının belirttiği isteklere uymak zorundayız” demiştir. Böylece DP kendisini yani çoğunluk hükümetinin eylemlerini, halka hizmet sayarak demokratik ve meşru hale getiriyordu. Bu durum DP’nin muhalif seslere karşı baskı politikası eylemlerine de bir meşruiyet kazandırmış olacaktı. Mesela CHP’nin mallarını müsadere etme olanağını hükümete tanıyan kanun tasarısı meclisten geçtiği sırada Menderes: “ Millet hata ettiğimizi ilan ederse, üç ay içinde seçimlerde erkek gibi bedelini öderiz” diyecekti²⁸⁹.

Diğer taraftan DP’nin kullandığı “milli irade faktörü” söyleminin, o dönemdeki yakın geleceğe yönelik iki etkisi ortaya çıkacaktı. Birincisi “ *Çoğunluk partisinin hizmet ettiği halktan yetki aldığı görüşü DP’lileri, bütün devlet kurumlarını tekelleştirme ve kendi amaçları doğrultusunda kullanma hakkına sahip oldukları sonucuna götürecekti. Bu görüş, tek partili bir rejimin zihniyetiydi ve pek çok devlet kurumunun siyasi partilerle ilişkilerinde tarafsız olması gereken çok partili sistemde, bu görüşün hiçbir yeri yoktu. DP’liler bu ilkeye aldırmadılar ve bütün kurumların iktidar partisinin emrinde olacağını düşündüler*²⁹⁰.”

İkincisi, Başbakan Yardımcısı Ağaoglu’nun söylediği gibi, DP’nin bir avuç aydından geldiğini ileri sürdüğü tenkitlere kulak tıkayarak onları görmezden gelmesi ve halk çoğunluğundan geldiğini iddia ettiği fikirlere kulak vermesi²⁹¹ aydınların DP’ye olan tutumlarında bir değişikliğe neden olacak ve onların tekrar peyderpey CHP’ye meyilemelerine neden olacaktı. İlginç olan nokta ise DP’nin siyaset sahnesine kazandırdığı milli irade söylemi ve bunun getirdiği sonuçlar, sonrasında, meclis çoğunluğunu eline geçiren partilerin sürekli olarak uyguladığı bir kuram haline dönüşecekti. Hatta bu durum CHP’nin bir seçkin ve aydın partisi, DP ve ardıllarının ise halka daha çok hitap eden partiler olarak adlandırılmasına neden olacaktı. Ancak burada dikkat edilmesi gereken başka bir nokta vardır. Gerçekten

²⁸⁹ Eroğul, **a.g.e.**, s.128; Ahmad, **a.g.e.**, s. 67 – 68.

²⁹⁰ Ahmad, **a.g.e.**, s. 68.

²⁹¹ Bu konu Ulus gazetesinin sütunlarında da kendisini göstermekteydi. Örneğin Ulus gazetesinde yazmakta olan Peyami Safa, DP’yi güden ana fikri DP’lilerin ağzından şöyle anlatmaktaydı: “*Köylünün paraya ve istihsal vasıtalarına ihtiyacı var. Ziraat bankasının kasalarını açtık. Ziraat krediyi bir milyara kadar arttıracağız. Marshall Planı yolları yapıyor ve üretim tekniğimizi arttırıyor. Tabiat da bize yardımını esirgemiyor: Mahsul bereketli. Köylünün yüzü gülüyor. Bu memleketin yüzde sekseni bize bağlandıktan sonra geri kalanlardan pervamız yoktur. Yüzde yirmiyi zor dolduran aydın, memur, emekli, öğretmen, üniversiteli tüccar, sanayicinin muhalefeti bize vız gelir.*” Toker, **a.g.e.**, s.186.

halkı memnun etmek ona hizmet etmek midir? Ya da başka bir söylemle kısa vadeli küçük hesaplar mı önemlidir yoksa uzun vadeli gerçek kazançlar mı? Bu yüzden Toker'in 1954'ten itibaren, DP'nin "milli irade söyleminin" halk yığınlarında büyük bir etki yaptığını görerek DP'nin bundan sonraki hedefleri olan yargı, basın, üniversite ve diğer kurumlarda hayatlarını devam ettiren ve aydın olarak adlandırılan kesimlerin DP'nin baskıları sonucunda pes edip yılmalarını ve her şeyi bir neme lazımcılıkla olurlarına bırakma eğilimlerini ortadan kaldırmaya dönük yazılar yazarak "örnek aydın insan tipleri" oluşturmaya çalıştığı görülecektir.

Tekrar 1951 tarihindeki ara seçimler sonrasındaki gelişmelere dönecek olursak CHP Genel Merkezini yani sertlik yanlılarını oluşturanlar ki bunlar Toker tarafından CHP içerisindeki "Genç Kaplanlar" olarak adlandırılmaktadır, DP'li liderlerin ülkedeki demokratik hak ve özgürlükleri alabildiğine kısmak istediğini ve bu doğrultuda da bir takım adımların atıldığını görmekteydiler. Örneğin bu konuda Nihat Erim, bir "çokluk istibdadı"nın adım adım gerçekleştirildiğini söylemekteydi. Bu yüzden de Genç Kaplanlar'a göre CHP'nin başlıca görevi buna olanak vermemek ve demokratik rejimi yaşatmak olmalıydı. Bu doğrultuda CHP kendi "bahar taarruzu" planını yapmıştı. İnönü'de dâhil olmak üzere CHP ileri gelenleri yurt çapında düzenleyecekleri gezi ve mitinglerle halka demokrasinin karşı karşıya bulunduğu tehlikeleri anlatacaklar ve halktan bu konuda iktidara dur demesini isteyeceklerdi. Zira CHP ileri gelenlerinin düşüncesine göre DP, Halkevlerinden sonra CHP'nin tamamen siyaset sahnesinden silinmesine yol açacak bir takım tertiplerin peşine düşmüştü. Buna göre partinin elinde kalmış olan bütün öteki mallar da alındıktan sonra CHP, bir de öyle borçlandırılacaktı ki kapıya kilit vurmasından başka çaresi kalmayacaktı. Bu doğrultuda CHP'liler halka, çıkarılacak özel kanunlar yoluyla uydurma borçlar yüklenerek siyasi partilerin ortadan kaldırılması fikrinin asla bir hukuk devletinde yerinin olmadığı ve Türkiye'de de olmaması gerektiğini belirtiyorlardı. Ayrıca CHP Genel İdare Kurulu'da bir bildiri yayımlayarak CHP'nin elinde kalan tüm malları açıklıyor ve değer bakımından elde bir tek Ulus matbaası ve gazetesinin bulunduğunu belirterek asıl hedeflenen şeyin muhalefetin sesini kısmak olduğunu söylüyorlardı²⁹².

²⁹² Birgit, **a.g.e.**, s. 149 – 154; Toker, **a.g.e.**, s.186 – 187, 193 – 194; Karakuş, **a.g.e.**, s.193 – 195.

Bu arada Balıkesir Olayları yaşanmış ve İnönü seyahatini yarıda keserek basına, CHP'nin büyük bir tertip ile karşı karşıya bulunduğunu belirtmişti. İnönü, CHP'ye hazırlanmak istenen ya da öyle olduğunu düşündüğü tertip konusunda Toker'e: “Balıkesir’de kan akıtılacaktı. Bu, çok partili rejime son vermek için DP’nin gerekli sebebini oluşturacaktı. Böyle bir oyuna elbette ki gelmezdim” diyecekti²⁹³.

Yaşanan gelişmeler doğrultusunda CHP'nin mal varlığı konusu kısa bir süre için de olsa unutuldu. Ancak iktidar tarafından genel seçimlerin yaklaşımaya başlaması ile birlikte bir kez daha ve bu sefer kesin surette halledilmek üzere gündeme getirildi.

9 Aralık 1953 tarihinde “CHP'nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Hakkında Kanun” ismiyle hazırlanan dokuz maddelik tasarı, DP oyları ile Meclisten kısa sürede geçti ve Ulus gazetesi ve matbaası başta olmak üzere CHP'nin diğer elde kalan mallarına el konuldu. CHP'nin tüm eleştirisi ve bağımsız mahkeme ve yargıç isteklerine karşın Menderes “hukuka karşı çoğunluk kozunu” oynayarak şayet bu konuda bir hata yaptılarsa seçimlerde bu hatanın bedelini ödeyeceklerini belirtti²⁹⁴.

CHP, yaşanan bu gelişmeyi bir mal ya da mülk davası değil de bir rejim davası olarak algıladığını belirtmekte ve İnönü bu durumu: “...*Derdimiz bir siyasi partinin büyük çoğunluk kuvvetini, muhalefette bulunan siyasi partiler aleyhine düşüncesiz, haksız, ilim dışı kullanma eğiliminden geliyor*” şeklinde özetlemekteydi²⁹⁵.

Bu arada 1953'ün yaz aylarında Atatürk'e ve devrimlerine aleyhtar olduğu gerekçesiyle geçici olarak siyasi faaliyetine son verilen Millet Partisi'nin Ocak 1954 tarihinde temelli kapatılmasıyla birlikte Demokratlar, genel seçimler öncesinde daha da rahat bir nefes almanın imkânını elde etmişlerdi. Zira MP'nin, o dönem de bir nevi resmi yayın organı halini almış bulunan *Yeni Sabah* gazetesine göre, DP'nin asıl tehlikede gördüğü kendisinden kayıp MP'ye gidecek olan muhafazakâr oylardı. Böylece CHP'nin mali kaynaklarını kurutmuş olan iktidar partisi, muhafazakâr

²⁹³ Toker, **a.g.e.**, s. 205 – 206.

²⁹⁴ Eroğul, **a.g.e.**, s.126 – 128.

²⁹⁵ Toker, **a.g.e.**, s. 273; Birgit, **a.g.e.**, s. 149 – 154

oylara yönelik olarak kendisine rakip gördüğü Millet Partisi'ni de kapatarak bu tehlikeyi bertaraf etmiş oluyordu²⁹⁶.

Seçimler yaklaştıkça DP iktidarı, basının işleyişine de kendisine göre bir şekil vermekten geri kalmamıştı. Buna göre Temmuz 1953 tarihinde Ceza Kanunu'nda yapılan bir değişiklik sonucunda, o zamana dek sıfat ve hizmetlerinden dolayı bakanlara yapılan hakaretin takibi ilgili bakan tarafından şikâyete bağlı iken artık savcılık doğrudan kendiliğinden kovuşturma açabilecek ve bakanın sadece onayını alması yeterli olacaktı. Ancak basına asıl ciddi darbe, Mart 1954 tarihinde kabul edilen “Neşir Yoluyla Veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun” ile vurulmaktaydı. Buna göre basın yoluyla itibarı kırarak, şöhrete veya servete zarar verebilecek bir hususun isnadı halinde altı aydan üç yıla kadar hapis ve 1000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası öngörülmekteydi. Ayrıca bu suçlar resmi unvana sahip olanlara karşı işlendiği takdirde, cezalar üçte birden yarıya kadar arttırılacaktı. Devletin siyasi veya mali itibarını sarsacak nitelikte yalan haber halinde ise bir seneden üç seneye kadar hapis ve yine 1000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası ön görülmüştü. İşin en kötüsü ise suçlandırılan gazeteciye iddiasını ispat etmek hakkı verilmemişti. Üstelik ceza oranları arttırılmakla kalmamış suçu teşkil eden unsurlar da muğlâk bir hale getirilmişti. Bir diğer ilginç olan nokta ise DP ileri gelenlerinin bu yasayı çıkartmak amacıyla “vatandaşın şeref ve haysiyetini tecavüzden kurtarmak” temasını işlemiş olmalarıydı. DP'yi tutan gazeteler bu yasayı savunurken, tarafsız gazetelerse basın özgürlüğünün yok edildiğini belirtmişlerdi²⁹⁷.

Bu gelişmeler yaşanırken partiler, 1954 seçimleri için kampanya sürecine girmişlerdi. Bu arada 1954'ün başında kapatılmış olan MP'nin yerine ise CMP kurulmuş ve CHP'li Nihat Erim'in yönettiği *Yeni Ulus* gazetesi ile CMP'nin yayın organı durumundaki Sefa Kılıçoğlu'nun sahibi olduğu *Yeni Sabah* gazetesi, CHP ile CMP arasında seçimlerde işbirliğine gidilmesi yönünde bir yayın politikası izlemeye başlamışlardı. Ancak bu çabalar, 1957 seçimleri öncesinde de olacağı gibi, herhangi bir sonuç vermemişti. Seçim kampanyası süresince DP, ekonomide görülmemiş

²⁹⁶ Bayram Kaçmazoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012, s.134.

²⁹⁷ Eroğul, **a.g.e.**, s.137 – 138; Topuz, **a.g.e.**, s.195 – 198; İnuğur, **a.g.e.**, s. 299 – 301; Baban, **a.g.e.**, s. 148 – 152.

kalkınma sloganını ve rejim konusunda ise milli iradenin tecellisi olayını kendisine bayrak yapmışken CHP ise ekonomide “Yabancı Sermayeyi Teşvik ve Petrol Yasaları”nı eleştiri konusu olarak işlemekte ve rejim konusunda ise yasal güvencelerin sağlanması (Siyasi partilere yasal güvencelerin verilmesi, partizan idarenin kaldırılması, Anayasada değişiklikler yapılarak temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alınması, Anayasa Mahkemesinin kurulması, Yargıç güvencesi ile basın hürriyetinin sağlanması...) konularını işlemekteydi. Toker’e göre DP’liler, o an için halkı memnun eden durumdan, CHP’liler ise halkı yarın mutsuz kılacak tehlikelerden söz etmekteydiler. Yani CHP’nin seçim kampanyası somut şeylerden ziyade halkın pek ilgi göstermediği soyut kavramlara dayanmaktaydı. Zira İnönü, İzmir’de Yabancı Sermayeyi Teşvik ve Petrol Yasalarıyla ilgili olarak “*Niçin dört yıldır çıkarılmadı, neden yangından mal kaçıırır gibi, seçimlerin hemen öncesinde, çıkarıldı?*” diye sorarken Toker “*Dinleyenlerin çoğu bunların ne olduğunu bile bilmemekteydi, CHP’nin handikabı da buydu*” demiştir²⁹⁸.

Aslında bu durum gayet doğaldı. Zira sade vatandaş için asıl önemli olan gündelik hayatta nasıl daha rahat edebilirim düşüncesiydi. Bu yüzden de gözle görülebilen ve kendi çıkarına olan gelişmelere dikkat etmekteydi. Kısacası bir işçi ya da köylünün ihtiyaçları ile bir aydınının ihtiyaçları ve hayattan beklentileri bire bir aynı değildi ve demokrasilerde her vatandaşın oyu eşit olduğuna göre ve sade vatandaş nicelik açısından çok üstün olduğuna göre CHP’nin politikası Türkiye’nin, doğru ya da yanlış, gerçeklerine uymuyordu.

2.3. 1954 – 1957 Dönemi Siyasi Gelişmeleri

2.3.1. Partiler Arasındaki İlişkilere Yön Veren Hususlar

Türkiye’de siyasi partiler arasındaki ilişkilere Toker’e göre o dönemde doğrudan yön veren bir takım hususlar bulunmaktaydı. Bu konuda dikkati çeken ilk

²⁹⁸ Toker, **a.g.e.** , s. 294, 299 – 300, 302.

nokta ise parti liderlerinin şahsiyetlerinin, başında buldukları partilerden daha güçlü olması gelmekteydi.

Toker'e göre Türkiye'de liderler, partilerinden kuvvetlidir. Yani şahsiyetleri buldukları partinin de üstüne çıkmıştır. Oysaki demokrasiye yüzyıllar öncesinde kavuşmuş olan ülkelerde, parti liderleri ezici bir şahsiyete sahip olsalar da bu nitelik partinin üstüne çıkmamış sadece parti içerisindeki başka şahsiyetlerin ezilmesi şeklinde en çok kendini göstermiştir. Ancak milyonlarca insan için liderin şahsiyeti, parti ile karışmamıştır. Diğer taraftan kuvvetli ve dirayetli liderler, politika savaşlarında partilerini daha kolay bir şekilde zafere götürürken kuvvetsiz ve dirayetsiz liderler partilerinin hezimetine daha çabuk neden olurlar. Ancak demokrasi geçmişi eski olan ülkelerde gerçek kuvvet daima bir programa, ananeye ve fikre dayanan partilerdir. Liderler ise bu kuvvetten istifade edip, destek alırlar partiler onların şahıslarıyla beka bulmazlar²⁹⁹, demiştir.

Buna karşın 1950'ler Türkiye'sinde akıllara CHP denilince İsmet İnönü, DP denilince Adnan Menderes ve Celal Bayar getirilmektedir. Bu liderler o partilerin birer sembolü haline gelmişlerdir. Şayet bu liderler, partilerinden ayrılacak olurlarsa halka göre bu partilerin hiçbir sebebi hikmetleri kalmayacak ve adeta boş, cansız kalıplar haline geleceklerdir.

Toker'e göre bu durum, bu partilerin o şahıslarla birlikte başlamış olması ve bu doğrultuda onların hüviyetini iktisap edip, kurucularının şahsiyetlerinin hakiki program mahiyetini taşımış olmasından kaynaklanmaktadır. İhtimal ki onlar siyasi hayattan çekildiklerinde, partiler de batılı anlamda hayatiyet kazanacak ve liderler birer şef olmaktan çıkarak parti liderliği bir mevki haline gelecektir. O zaman Türkiye'de parti mücadeleleri şahıs mücadelesi olmaktan çıkacaktır³⁰⁰, demiştir.

Şahıs mücadeleleri ise iktidar ve muhalefet partilerinin birbirleriyle olan siyasi ilişkilerindeki düzeyi belirleyen en önemli konulardan birini teşkil etmiştir. Toker'e göre demokrasi kavramının birçok anlamı ve tanımı bulunmaktadır. Buna göre: “*Demokrasi, seçim mücadelelerinin dışında siyasi parti liderlerinin dahi insan*

²⁹⁹ Metin Toker, “Partilerinden Kuvvetli Liderler”, **Akis Dergisi**, Sayı: 9, 10.07.1954, s.4.

³⁰⁰ Toker, **a.g.m.** , s.4; “*Liderliğin süreklilik arz etmediği rejimlerde, rejim şahıs rejimi olmaktan çıkıp müessesese rejimi haline gelecek ve normal yoluna girecektir.*” “Başbakanlar Nasıl Yetişir?”, **Akis Dergisi**, Sayı: 84, 17.12.1955, s. 4 – 5.

olarak kalmasını bildikleri, insan gibi hissedip, insan gibi düşünebildikleri rejim”in adıdır. Batıdaki demokratik rejimlerde örneğin İngiltere’de, siyasi liderler seçim dönemi mücadelelerinin dışında birbirleriyle insani ilişkilerini koparmamaktadır. İster Muhafazakâr Parti, ister İşçi Partisi iktidarda olsun muhalefette olsun hepsi ülkeleri için çalışmaktadır, demiştir³⁰¹. Oysaki genelde Türkiye’ye özelde de 1954 – 1957 dönemine baktığımızda örneğin Kıbrıs gibi Türkiye açısından hayati önem arz eden bir konuda bile iktidarın muhalefetle bilgi paylaşımında bulunmadığı yani parti mücadelelerinin ülke çıkarlarının üstüne çıkmış olduğu görülmektedir.

Neticede Türkiye’de demokrasi kültürünün yerleşmemiş olması toplumda parti liderliğinin bir mevki olarak değil de bir şeflik sistemi olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu konuda liderin aynı zamanda parti kurucusu olmasının da etkisi büyüktür. İnönü, Menderes ve Bayar siyaset sahnesinden çekildikten sonra normal batılı anlamda bir sistem Türkiye’de de oluşacaktır ve bu dönem aslında demokratikleşmeye giden yolda bir ara dönemi teşkil etmektedir, demiştir.

Oysaki bu ara dönem onar yıllık periyotlarla gerçekleşen darbe teşebbüslerinin de etkisiyle bir türlü aşlamayacaktır. Bu doğrultuda demokrasi kültürü toplumda tam anlamıyla yerleşemeyecek ve kurumsallaşmanın olmadığı yerde güçlü lider profili her zaman öne çıkacaktır. Demokrasi kültürünün oluşmasını sağlayacak olan en önemli etkenler ise yukarıda belirtildiği üzere Türk siyaset hayatının bir kesintiye uğramaması ve halkın hem eğitim hem de ekonomik açıdan gelişiminin sağlanması olacaktır. Zira kültür ve ekonomik açıdan bir noktaya gelmiş olan insanlar hurafelerden sıyrılıp bir takım şeyleri daha rahat sorgulayabilecek ve kendi temel hakları için gönülden mücadele edeceklerdir.

Bu durum yani liderlerin partilerinden güçlü olması geleneği Türk siyaset hayatında geçmişten günümüze dek intikal etmiştir. Bu yüzden de liderlerin partilerinden güçlü oldukları ve bu doğrultuda da bir partinin lideri değil, liderin partiyi şekillendirdiği yani bir çeşit lider sultanının olduğu göze çarpmaktadır. Bu yüzden parti liderlerinin özellikle de iktidar partisi liderlerinin bir süre sonra yağdanlık olarak tabir edilen çevrelerinin de etkisiyle kendilerinde bir tür ruhani

³⁰¹ “Majeste’ye Gıpta”, **Akis Dergisi**, Sayı: 16, 28.08.1954, s.5.

özelliklerin var olduğuna inandıkları ve bununla doğru orantılı olarak da narsisizm hastalığına tutuldukları görülmektedir.

Diğer taraftan kimi zaman dini - mezhebi, etnik veya fikri eğilimlerden dolayı bir lider veya partiye hayranlık duyulduğu ve buna paralel olarak da bir aidiyet duygusunun geliştiği görülmüştür. Bu durumun ise “Takım tutar gibi parti tutmak” deyimini yansıttığı yani insanların tuttukları siyasi eğilimin ya da liderin hiçbir şekilde hata işlemeyeceği ve yanlış yapmayacağı düşüncesine kapıldıkları ve gerçeği kendi bakış açılarına göre oluşturdukları fark edilmiştir.

Yani aidiyet duygusu insanların görüşlerini ve doğrularını bire bir etkilemektedir: Zira filmler vardır. Bir olay olur. Bu olaya kahramanlardan birinin gözüyle bakılır. Öyle yapıldığı zaman ortaya bir sonuç çıkar. Diyelim ki konu bir ölümdür. İlk kahramanın gözüyle görüldüğünde bu bir cinayetten başka hiçbir şey olamaz. Perde kararır. Tekrar aydınlandığında bu sefer olaya bir başka kahramanın gözüyle bakılmaktadır. Aynı sahneler cereyan eder, ancak o kadar değişiktir ki bu bir intihardan başka hiçbir şey olamaz. Perde tekrar kararır. Yeniden aydınlandığında bir üçüncü kahramanın gözünden olay seyredilmektedir. Tabii, cereyan edenler gene aynı sahnelerdir. Ama olay o tarzda gösterilmektedir ki şüphe dahi caiz değildir. Bu, bir kazadır. Siz intihar mı, cinayet mi, kaza mı diye düşünürken film biter. Yani gerçek tek değildir ve herkesin kendine göre bir gerçeği vardır.

Toplumun lider üzerindeki etkisi ise Türk siyaset hayatında partiler arasındaki ilişkilere yön veren bir diğer hususu oluşturmaktadır.

İnsanların doğuştan gelen bir takım bünyesel ve karakteristik özelliklerinin var olduğunu kabul edersek bu özellikler sonrasında içinde yaşanılan toplumun durumuna göre uygun bir gelişme gösterirler. Örneğin Toker'e göre Sir Winston Churchill, totaliter bir temayüle ve diktatörlük özelliklerine sahip bir şahıstır ayrıca içinde yaşadığı toplumun diğer fertlerinden de kültür ve liderlik vasıfları açısından bir veya birkaç gömlek üstündür. Buna karşın tüm bunlar Churchill'in İngiltere'de bir diktatöre dönüşmesine neden olmamıştır. Çünkü İngiltere'de muhalefet, adalet, üniversite ve basın öz haklarına darbe indirildiğinde bir sfenks taşı sessizliğine bürünmemekte ve en küçük temel hakları için dahi mücadele etmektedir. Hâlbuki

aynı kişi, o dönemdeki, Almanya veya Rusya’da yaşasaydı, bir Hitler veya Stalin’e dönüşebilirdi, demiştir³⁰².

Bu doğrultuda Toker’e göre dünyanın her tarafında diktatörleri ve demokratları muhitleri yetiştirir. Muhitler vardır, mevcut cereyanlar insanı zorla demokrasiye sürükler adeta mecbur eder. Buna mukabil muhitler vardır, aynı derecede kuvvetle diktatörlüğe iter. Zira en iyi niyetlerle iş başına geçenler, iktidarı hakikaten uğraşarak ve tabiri caizse bileklerinin haklarıyla alanlar, memlekete ve millete demokrasiyi gerçekleştirmek vaadinde bulunanlar bir süre sonra başka bir demokrasi anlayışına kapılıyorsa kabahati sadece o liderde aramamak gerekir³⁰³.

Toker’e göre her kim iktidara gelirse gelsin aynı şark toplumlarında olduğu gibi Türkiye’de de derhal zararlı bir halkayla çevrilmektedir. Liderin gözüne girmek ve onun yakınında bulunmak için kendisine türlü türlü övücü sözler söylenmektedir. O kadar ki en sonunda, bir zamanlar başkasına söylenildiğini duyduğu zaman güldüğü sözler, kendisi hakkında sarf edilince inanmasa bile hoşuna gitmekte ve neticede mutlaka başka bir adam haline gelmenin yolunu tutmaktadır³⁰⁴, demiştir. Zira Menderes’te aynı duruma düşmüştür. Örneğin kendisinin önce Atatürk ile kıyaslanmasını doğal karşılamış sonrasında da kendisini çevresinin de etkisiyle Atatürk’ten daha üstün görmeye başlamıştır³⁰⁵.

Bu yüzdende de Toker’e göre Türkiye’de temelleri atılan demokrasi sadece siyasi sahada yani tavanda kalmamalı ve toplumun bünyesine de inerek ona nüfuz etmelidir. Şarkın kendine has adetleri riyakârlık, dalkavukluk, pohpohlama teker teker toplumdan sökülüp atılmalıdır; devlet adamlarına ilah muamelesi yapılmaktan

³⁰² Metin Toker, “Churchill’in Talihi”, **Akis Dergisi**, Sayı: 31, 11.12.1954, s.4.

³⁰³ Toker, **a.g.m.**, s.4.

³⁰⁴ “Unutulmamalıdır ki başbakanlar da birer insandır ve insanların zaaflarını taşımaktadırlar. Kim kendisi hakkında parlak kanaatlere sahip değildir ve hangimiz bu kanaatlerimizin başkaları tarafından ifade olunmasından hoşlanmayız? Bir tek insan gösterilebilir mi ki üzerinde durmak bilmeyen, bitip tükenmeyen methiyeler bir tesir bırakmasın” “Ne Yapsın Menderes”, **Akis Dergisi**, Sayı: 69, 03.09.1955, s.9.

³⁰⁵ Cihat Baban “... Menderes, istemez görünmesine rağmen, 1950’den hemen biraz sonra ve 1954’ten evvel, etten dalkavuklar ve riyakârlar duvarıyla çevrilmiş bulunuyordu. Azar azar afyona alışan insanlar gibi, o da artık methedilmekten uzak yaşayamayacak hale gelmişti. Takdir edilmekten, yüceltilmekten hoşlanıyor ve kendisine doğruyu söylemek isteyenlerle göz göze gelmekten kaçınıyordu. Menderes artık büyük meddahlar kalabalığının ortasında yalnızlığa doğru kayıyordu. O böyle bir methedilme hastalığıyla pençeleşirken...” Baban, **a.g.e.**, s. 179 – 180;

Emin Karakuş’a göre de Cihat Baban’ın bu görüşünü kuvvetlendirecek birçok olay meydana gelmiştir: “Menderes, kendini olduğundan çok büyük görüyor ve bir yurt içi gezisinde “Biz vatana değil, vatan bize borçludur” diyordu.” Emin Karakuş, **a.g.e.**, s.255 – 256.

vazgeçilmelidir ve onların da diğer insanlar gibi hataları ve marifetleri bulunan kimseler oldukları kabul edilmeli ve bu konu bir an olsun hatırdan çıkarılmamalıdır. Ayrıca liderlerin hataları ve marifetleri söylenirken demokratik ölçü de gözden uzak tutulmamalıdır³⁰⁶, demiştir.

Diğer bir göze çarpan nokta ise partilerin siyasi varlıklarını devam ettirmelerini sağlayacak olan siyasi teminat sisteminin bulunmamasıdır. Türk siyaset hayatında muhalefet partilerinin iktidar partileri karşısında siyasi bir teminattan yoksun bulunması partiler arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.

Partiler arasındaki siyasi mücadeleler, Toker'e göre düşmanlığa varan bir çekişme olarak telakki edilmemelidir. Nitekim iktidar için iktidarı muhafaza etmek, muhalefet içinse iktidarı ele geçirmeye çalışmak çok partili demokratik sistemlerde temel prensiptir. Tüm partiler öncelikle bunu kabul etmelidirler. Şayet bu durum partiler tarafından siyasi hayatın değişmez ve doğal bir kuralı olarak kabul edilirse iktidarlar muhalefetin her türlü eleştirisine göğüs germeyi başarıyla sağlayabilir.

Zira Toker'e göre demokratik rejimin en büyük fazileti, demokratik hakların korunması için gerekli olan silahı yine kendi bünyesinde taşıyor olmasıdır. Bu silahlar ise muhalefetin murakabesi ve serbest tenkittir. Tenkit konusunda ise her iki tarafa da bir takım görev ve sorumluluklar düşmektedir. Buna göre muhalefet "sırf eleştiri yapmak için eleştiri" taktiğini uygulamamalı ve bunun yerine seviyeli ve yapıcı eleştiriye tercih etmelidir. Zira aksi bir tutum iktidara değil de muhalefete zarar verir. Diğer taraftan iktidar partisi ve özellikle onun lideri her türlü eleştiriye tahammül etmelidir³⁰⁷, ayrıca muhalif kanatlardan gelen eleştiriye halkın bir takım kutsal saydığı değerler ile örneğin din ya da vatan ve millet edebiyatıyla susturmaya çalışmamalıdır. Zira bu tutum da kısa vadede faydalı görünse de er ya da geç iktidar partisine kaybettirir, demiştir.

Nitekim her parti kendi menfaatini, milli menfaat sandıkça gerçek milli menfaatlerin el birliğiyle savunulması, aksaklıkların tarafsız bir idare altında partizan görüşlerden uzak düzeltilmeye çalışılması asla mümkün olmayacak ve Türk toplumu her zaman iki kamp halinde görülecektir.

³⁰⁶ "İktidardakiler Ne Yapsın?", **Akis Dergisi**, Sayı: 35, 08.01.1955, s.8.

³⁰⁷ " Tahammül Etmelisiniz, Adnan Bey!", **Akis Dergisi**, Sayı: 148, 09.03.1957, s.5; " En Büyük Dert", **Akis Dergisi**, Sayı: 149, 16.03.1957, s.5.

Diğer taraftan gerçek demokratik rejimlerde, partilere siyasi teminatın sağlanması bir zarurettir. Siyasi teminat ise kanuni tedbirler ve umumi efkârın murakabesi olmak üzere iki şekilde sağlanır. Yani bir yandan demokrasinin prensipleri kanunlaşırken diğer taraftan da bu prensipler milletin malı haline getirilmelidir. Yoksa sadece kanunların çıkartılmış olmasının diktatörlüğe giden yolu önleyemeyeceğini belirtmektedir³⁰⁸.

Yukarıda sıralanan bu hususlar bağlamında dönemin siyasi gelişmeleri şu şekilde cereyan etmiştir.

2.3.2. 1954 – 1955 Dönemi Siyasi Gelişmeleri

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan genel seçimlerin neticesinde DP, oyların yüzde 53.14'ünü almış ve çoğunluk sisteminin etkisiyle oy oranının çok üstünde bir milletvekili sayısı çıkararak Meclisin yüzde 93'ünü oluşturmuştu. Buna karşın oyların yüzde 39.5'ini alan CHP, milletvekillerinin sadece yüzde 5.5'i ile yetinmiş ve 31 milletvekili çıkarabilmişti. Oysaki seçimlerde nispi temsil sistemi esas alınsaydı Mecliste DP'nin 281, CHP'nin 211, CMP'nin 32, TKP'nin (Türkiye Köylü Partisi) ise 18 milletvekili bulunacaktı.

Bu bir bakıma CHP'nin kendi silahı ile kendisini vurmasıydı. Zira 1950 seçimleri öncesinde DP'nin CHP'den talep ettiği isteklerden biri de seçim sisteminde çoğunluk sistemi yerine nispi temsil sistemiydi. Ancak CHP'liler 1950 seçimlerine yüzde yüz kazanacakları gözüyle baktıkları için muhalefetten gelen bu sese kulak vermemişler ve çoğunluk sistemiyle devam etmeyi uygun görmüşlerdi.

Bu arada 1950 ve 1954 tarihlerindeki seçim yenilgileri üzerine CHP'nin içi karışmış ve parti içerisinde radikal çözüm önerileri ortaya konmaya başlamıştı. Buna göre İnönü vadesini doldurdu artık köşesine çekilsin diyenler; CHP özellikle demokrasi ve dinsel açıdan tek parti döneminden kalma kötü bir prestije sahip bu yüzden de kapansın ve farklı bir isimle yeniden kurulsun diyenler; ya da CHP halkı

³⁰⁸ Metin Toker, “ Yumuşamaya Dair”, **Akis Dergisi**, Sayı: 39, 05.02.1955, s.8; Metin Toker, “CHP'den Beklenen”, **Akis Dergisi**, Sayı: 44, 12.03.1955, s.6 – 7.

kazanabilmek için laiklik ve devletçilik ilkelerinden ödün versin diyenler ortaya çıkmıştı. CHP’li milletvekillerinde tüm bu fikirlerin ortaya çıkmasına neden olan şey özellikle DP’nin devrilemez olduğu düşüncesi ve bunun zihinlerde oluşturduğu moral çöküntüsüydü. Ancak seçim yenilgisinin üzerinden zaman geçtikçe ve hatta İnönü gelişmeler karşısında birkaç kez parti liderliğinden çekilmek istediğini belirtse de kimse yukarıda sayılan hususlara cesaret edememişti. En önemli değişiklik ise CHP’nin daha güçlü olarak Atatürk Devrimlerine sarılması ve kendisini onun bekçisi ilan etmesiydi.

Diğer taraftan Toker’e göre her seçim sonrası bir önceki Meclise oranla DP’nin gittikçe artan bu sayı üstünlüğü onun 1960’taki kötü akıbetinin de nedenlerinden birini oluşturacaktır. Bunun en büyük nedeni ise DP’li milletvekillerinin büyük bir kısmını, Bayar ve Menderes’in her fikrine sorgusuz sualsiz evet deyip, onlarda ne isterlerse yapabilecekleri fikrini uyandıran milletvekillerinin oluşturmasıdır.

Bu durum aslında milletvekili adaylarının, parti genel merkezi ya da doğrudan parti genel başkanı tarafından belirlenmesinin demokrasiye olumsuz etkisiydi. Mekanizma bilhassa sıradan politikacıların yakalarını parti genel başkanına ve genel merkeze vermekte olup onları bir tür kapıkulu haline getirmekteydi. Bu durum doğal olarak parti gruplarının pasifliğine ve parti başkanlarının “*Ben, odunu aday göstersem milletvekili yaparım*” fikrinin ağırlık kazanmasına neden olmuştu.

Parti Gruplarının pasifliğinin demokrasiye zararı ise partili milletvekillerin, kendilerini milletin değil de liderin vekili olarak görmeleriydi. Özellikle devlet otoritesinin kaybolduğu, sistemin tıkanma noktasına geldiği ve buna rağmen iktidardaki parti liderinin seçimlere gitme kararı almadığı durumlarda ya da parti liderinin önderliğinde muhalefete karşı anayasayı çiğnemeyi de göze alarak baskı tedbirleri alınmasına engel olacak ve hatta partisinin ve ülkesinin geleceği için parti liderini uzlaşma ile koltuğundan bir süre de olsa inmesini sağlayacak bir dinamik yapı Türkiye’de siyasi partilerin gruplarında mevcut bulunmamaktaydı. Oysaki millete hizmet, lidere vefadan yani bağlılık psikolojisinden önde gelmeliydi.

Şayet bu milletvekilleri, o dönemde çıkarılacak olan anti – demokratik yasalara karşı ciddi bir şekilde ilk barajı teşkil edebilselerdi ya da en azından onaylamadıkları tedbir ve yasalara karşı hayır diyebilme faziletini DP’li yöneticilere

karşı gösterebilselerdi, Türk siyasi tarihinin ve rejiminin kaderinin çok farklı olacağını belirtmektedir³⁰⁹.

Aslında bu sadece DP'yle başlayan bir süreç değildi. Bu Türk siyasi hayatında modernleşmeyle birlikte yukarıdan aşağıya doğru toplumu şekillendirme projesine bağlı olarak inşa edilen siyasal sistemin bir sonucuydu. Türk siyaset hayatına yön verecek farklı baskı unsurlarının ya da gruplarının bulunmayışı sınırlı sayıda seçkinin ön gördüğü projeyi yürütmesini sağlamaktaydı. Sanırız ki geçmişten günümüze Türk siyaset hayatına baktığımızda bu konuda Enver, Cemal, Talat; Atatürk, İnönü, Peker; İnönü, Saraçoğlu, Menemencioğlu; Bayar, Menderes, Koraltan; Demirel, Çiller ve Özal, Yılmaz örneğini verebiliriz.

DP'li liderlere göre 1954 seçimleri sonucunda halk, çok önemli bir mesaj vermiştir: CHP, tasfiye edilmelidir. Bu doğrultuda Menderes: “*CHP bugünkü halinde kaldıkça kanuni mecburiyetlerin dışında kendileriyle parti olarak bir münasebetimiz olmayacaktır*” diyerek kendisinin ve doğal olarak partisinin muhalefete karşı takip edeceği politikanın temel prensibini ortaya koymuş, Bayar'da, 1954 seçimlerinden hemen sonra Çankaya'da, DP'nin zaferini kutlamak için Menderes kabinesi ile partinin Genel İdare Kurulu üyelerine verdiği yemekte “*Millet, CHP'nin Meclisteki milletvekillerinin sayısını daha da azaltıp bunu otuza indirmekle ne istediğini belli etmiştir. Artık bundan sonra, ince demokrasiye paydos!*”³¹⁰ diyerek ilk kez “sıfatlı demokrasi” kavramını Türk siyasi literatürüne kazandırmıştır.

Nitekim “ince demokrasiye paydos” felsefesi doğrultusunda DP ileri gelenleri, Milletvekili Seçim Kanunu'nda, muhalefetin haklarını önemli derecede kısan bir takım düzenlemelere gitmişlerdir. Buna göre artık bir siyasal partiye başvurup adaylığı reddedilen bir kişi, o seçim döneminde bir daha aday olamayacaktır. Böylece Demokratlar, müracaatlarını reddettikleri adayların kendilerine karşı bir seçim mücadelesine girmelerini önlemişlerdir. Memurlar, milletvekili adayı olabilmek için artık seçimden altı ay önce istifa etmek zorunda bırakılmışlardır. Bu hükmün daha ziyade muhalif adaylarını tedirgin edeceği

³⁰⁹ Toker, **DP Yokuş Aşağı...**, s. 19 – 20; Eroğul, **a.g.e.**, s. 159; Cihad Baban'a göre Meclisteki milletvekillerinin Menderes'e sorgusuz sualsiz boyun eğmesinin en büyük nedeni “ekonomik faktörler ve makam – mevki hırsı olmuştur. Baban, **a.g.e.**, s. 180 – 182.

³¹⁰ Nadi, **Olur Şey Değil...**, s.68 – 69; Toker, **a.g.e.**, s. 22, 26.

düşünülebilir. Zira iktidar partisi adayı olan bir memur, tekrar eski görevine dönme konusunda büyük bir zorlukla karşılaşmayacağını düşünecek buna karşın muhalefetten aday olmak isteyen herhangi bir memur seçimi kazanamadığı takdirde işsiz kalma ihtimalini düşünerek bu eyleminden doğal olarak çekinecektir. Diğer taraftan siyasi partiler, bundan sonraki seçimlerde artık karma liste yapamayacaklardır. Böylece Demokratlar, iktidarlarını tehlikeye düşürebilecek olan muhalif partiler arasındaki seçim anlaşmalarını önlemişlerdir. Ayrıca radyo, artık tüm siyasi partilere kapatılmıştır. Oysaki bu hüküm, radyo ile propaganda yolunun sadece muhalif partilere kapatıldığı anlamına gelmektedir. Zira iktidardaki parti, hükümet icraatlarını halka anlatmak gerekçesiyle radyodan dilediği gibi istifade etmek olanağına sahiptir³¹¹.

Sanırız ki yine bu durum hükümet olup ama muktedir olamayanın kendi iktidarını güçsüz hissetmesinin bir yansımasıdır. Aynı zamanda bir çeşit devlet üzerinde tek güç olma çabasıdır.

DP içerisinde bu tasarıya ve sonrasında buna benzer çıkarılmaya çalışılan diğer tasarılar karşı tavır almaya çalışan bir takım milletvekilleri olmuştur. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Turan Güneş, Fethi Çelikbaş gibi milletvekilleri bu gruptan vekillerdir. Buna karşın DP’de anti – demokratik yasaların çıkartılmasına karşı tavır alan milletvekillerinin sayısı çok azdır. Yine de 1954’ün yazından itibaren kendisini belli etmeye başlayan DP içerisindeki bu muhalif hareket, sonrasında 1955’in sonunda ortaya çıkacak olan Hürriyet Partisi’nin temelini teşkil edecektir.

1954 Yaz’ın da muhalif partileri hedef alan düzenlemelerle birlikte DP, ayrıca devletin yüksek kademelerinde yer alan ve özellikle CHP’ye yüzünü çevirmiş olup ona gönül vermiş olduğunu düşündüğü memurları tasfiye etmek üzere de bir takım kanunlar çıkarmak yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda DP hükümeti 21 Haziran 1954 tarihinde 65 olan emeklilik yaşını 60’a, 30 yıl olan emeklilik süresini ise 25 yıla indirmiş ve yaptıkları görevin bir icabı olarak daha güvenceli olmaları gereken Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyeleri ile Üniversite hocalarını da bu kanuna tabi kılmıştır. Böylece yargıç ve profesörlerin başına bir Demokles kılıcı asılarak adalet mekanizması ve üniversite özerkliğinin ihlal edilmesine olanak sağlanmıştır. Ne var

³¹¹ Eroğul, a.g.e. s. 164 – 165.

ki Demokratlar bununla yetinmemiş ve 5 Temmuz 1954 tarihinde memur güvencesini kökünden yok eden bir başka yasayı daha çıkartmışlardır. Buna göre hükümet “görülen lüzum üzerine” hükmüne dayanarak istediği zaman istediği memuru görevinden uzaklaştırabilecek ya da emekliye sevk edebilecektir. Böylece bürokrasi, iktidardaki partinin denetimi altına girmiştir³¹².

Haziran 1954 tarihinde çıkarılan bir başka kanunla da Kırşehir ili, il statüsünden ilçe haline getirilmiştir. Muhalefete göre görünürdeki sebep, Kırşehir halkının önce ısrarla Millet Partisi’ne ve sonra da onun yerini alan CMP’ye oy vererek Osman Bölükbaşı’yı Meclise sokmuş olmasıdır³¹³.

Böylece 1954 Mayıs’ında ikinci kez iktidara gelmiş olan DP, seçimlerin üzerinden henüz birkaç ay geçmeden çıkarmış olduğu Seçim Yasası değişikliği ve Kırşehir ile Memurlarla ilgili yasalar vasıtasıyla üç zümrenin başına üç keskin kılıç asmış oluyordu. Buna göre artık milletvekili olmak isteyenler kafalarını her kaldırdıklarında Seçim Yasasındaki değişikliği görecekler; DP’den başka partilere oy vermeye niyetlenen küçük illerin halkı ise Kırşehir örneğini görecekler ve atacakları her adımda DP faktörünü göz önünde bulundurmamak zorunda kalacaklardı. Memurlar ise kendilerine ait yasanın keskin ucunu hep enselerinde hissederek iktidara karşı muhalif bir ses yükseltmekten artık itina ile sakınacaklardı.

DP, basından gelen ya da ileride gelebilecek olan eleştirileri önlemek konusunda da artık sınır tanımamaktaydı. 23 Eylül 1954 tarihinde *Halkçı* gazetesinin yazarlarından Hüseyin Cahit Yalçın “hükümetin manevî şahsiyetini tahkir” etmek suçundan 26 ay 20 gün hapis, 4444 lira para cezasına; Cemal Sağlam 65 ay 10 gün hapis, 10886 lira para cezasına; İbrahim Cüceoğlu 16 ay hapis, 2666 lira 30 kuruş para cezasına; *Halkçı* gazetesinin sahibi Nihat Erim ise önce 35553 lira para cezasına çarptırılıyor ardından da bu para cezası yeterli görülmeyerek 100 bin liraya çıkarılıyordu. Böylece iktidar, Nihat Erim’i bir bakıma öldürmüyor, korkutuyordu. Nitekim o dönemde *Akis* dergisinin sahibi Toker’in ayda maksimum 1500 lira kazandığı düşünülecek olursa, Erim’in ya da bir başka yazarın veya gazete sahibinin bu yüksek cezayı ödeme imkânının olmadığı görülecektir. Kasım 1954 tarihinde ise

³¹² Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın...* , s. 125 – 126; Eroğul, *a.g.e.* , s. 166; Toker, *a.g.e.* , s. 32.

³¹³ Ahmad, *a.g.e.* , s. 125.

Millet gazetesinin sahibi Fuat Arna, sekiz ay hapse mahkûm oldu; *Dünya* gazetesini yazarlarından Bedii Faik, Devlet Bakanı Mükerrerem Sarol'a hakarete bulunduğu iddiası ile tutuklandı. 1 Aralık 1954 tarihinde ise yetmiş dokuz yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın'ın cezası onandı ve tutuklanarak cezaevine girdi. Özellikle Yalçın'ın tutuklanması tüm dünya basınında geniş yankılar uyandırdı. CHP'de bu esen havayı kendi lehine kullanmak için elinden gelen gayreti gösterdi. İnönü, 3 Aralık'ta Yalçın'ı cezaevinde ziyaret etti. Yalçın'ın 80. doğum günü olan 7 Aralık'ta bir gösteri yürüyüşü düzenlendi. Toker'de 24 Kasım 1954 tarihinde Devlet Bakanı Mükerrerem Sarol'a hakaret ettiği gerekçesiyle Ankara Savcılığı'na çağırılmış ve 7 Nisan 1955 tarihinde de dokuz ay on gün hapse mahkûm edilmişti³¹⁴.

DP'nin basına karşı takip ettiği bu sertlik politikasının başarılı olduğunu iddia etmek yanlış olmaz. Örneğin iktidardan gelen bu baskılar karşısında *Akis* dergisi yayın politikasında herhangi bir değişikliğe gitmez iken buna karşın Erim'in ve *Halkçı* gazetesinin DP'ye doğru meyilettiği görülmüştür. Zira bu yüzden CHP ileri gelenleri tarafından bir süre sonra 10 Haziran 1955'te tekrar *Ulus* gazetesi parti gazetesi olarak çıkarılmaya başlanacaktır. *Dünya* gazetesinden Falih Rıfkı Atay ise Bedii Faik'in hapisneden çıkması için geri adım atarak Devlet Bakanı Mükerrerem Sarol'dan af dilediğine dair bir mektup yazacak ve bu mektup iktidar tarafından devlet radyosundan yayımlanacaktır. Böylece iktidar, kendisine asla diz çöktürülemeyeceği imajını kamuoyuna vermeye çalışacak ve bunda da başarılı olacaktır.

Bu arada ülkenin genelinde ise farklı bir hava esmektedir. CHP ve DP arasında 1946'dan beri süren ve 1954 seçimleri sonrasında daha da hız kazanan gergin ilişkiler halkı özellikle bu açıdan etkilemekte ve rahatsız etmektedir. Toker'e göre halk, partiler ve liderler arasında bir dostluk istemektedir; topluma da yansıyan gergin ortamın yumuşatılmasını, iktidarın şiddet gösterilerinden, muhalefetin ise boş tahriklerden ve sert çıkışlardan vazgeçmesini beklemektedir. Buna karşın Toker'e göre iki parti arasında bu dönemde uygar medeni ilişkilerin kurulması yani bir bahar havasının esmesi imkânsızdır: Çünkü DP, anti demokratik şiddet tedbirlerinde diretmekte ve muhalefeti bu politikasıyla sindirip tamamen silmek istemektedir.

³¹⁴ Birgit, **a.g.e.**, s. 179 – 184; Eroğul, **a.g.e.**, s. 167 – 169; Toker, **a.g.e.**, s. 61 – 63.

Amacı kendi egemenliği altında ve kendisinin değişmezliği ilkesi içinde bir idare kurmaktır³¹⁵. Zira Menderes'in kendisi de iki parti arasındaki bahar havasını ciddiye almamakta ve bu durumu sadece tekrar derlenip toparlanmak için bir ateşkes olarak görmektedir³¹⁶.

Bu yüzden de Toker'e göre CHP, siyasi teminatın olmadığı yerde DP tarafından suni bir şekilde oluşturulmaya çalışılan "yalancı bahar havası"na kendisini kaptırmamalıdır. Toker aynı zamanda Türkiye'de demokratik rejimin DP'nin inisiyatifine bağlı kalmaması için CHP'ye bir takım öğütlerde de bulunmaktadır. Buna göre CHP üç alanda organize olarak çalışmak zorundadır. Birincisi Basındır. CHP, aynı DP gibi basınla temasa geçmeli ve politikalarını anlatmalıdır. Toker'e göre CHP'nin bizzat genel başkanı, bazı peşin hükümlerinden vazgeçerek gazetelerin başyazarlarıyla sürekli olarak temas etmek durumundadır. İkinci faaliyet alanı TBMM'dir. CHP'liler Meclis içerisinde sürekli ve dinamik bir muhalefet sergileyerek iktidara kök söktürmelidir. Üçüncü faaliyet alanı ise tüm ülkedir. Rejimin davaları, bugün CHP'nin davalarıdır. Bunların evvela duyurulması, sonra benimsetilmesi lazımdır. Halkın her alanına inmek ve ona sorunları ve çözümü anlatmak gerekmektedir. Bu yüzden de her yerde mitingler yapılarak CHP'nin düşünceleri halka anlatılmalıdır³¹⁷, demiştir. Görüldüğü üzere Toker, CHP'nin yenilenmesini ve üzerindeki ölü toprağını atarak harekete geçmesi gerektiğini belirtmiştir. Bir bakıma 1946'daki DP ruhunun bu sefer CHP tarafından 1950'lerin ortasında hem rejim hem de kendisi için canlandırılması gerektiğini vurgulamaktadır.

³¹⁵ Toker'e göre siyasi teminatın olmadığı yerde, DP baskı yönetimini gittikçe arttırabilir. Bu yüzden de partiler arası yumuşama ancak şu şekilde sağlanabilir: "Eğer bugünkü yumuşama ilk başta kanuni teminatın alınmasına yol açacaksa bilhassa 2 Mayıs'tan sonra gelen hürriyet kısıcı kanunlar tadil edilecekse, iktidar kızınca bu neviden kanunları tekrar çıkarabilmek yetkisini kati şekilde terk edecekse, onu takiben partiler gelişmeye son derece muhtaç umumi eskârimızı dostça bir hava içinde geliştirmeye çalışacaklarsa, birbirlerinin aksaklıklarını tavizle değil, sert fakat asil tenkitlerle giderecekler ve ikisi de tenkide tahammül göstereceklerse millet olarak sevinebiliriz. Bunlar ise yapılmayacak şeyler değildir!" demektedir. Toker, "Yumuşamaya Dair...", s.8.

³¹⁶ Dr. Mükerrerem Sarol'un Menderes'ten aktardıklarına göre: "...Görüyorsun Doktorum, Halk Partisi ile biz, temelde ihtilaf halindeyiz. Onun için siyasi baharlar, bir çeşit mütareke gibidirler. Derlenip toparlanmak, daha güçlü bir biçimde yeniden saldırmak için taze güç biriktirmek... Eninde sonunda siyasi bahar, çatışma ile sonuçlanacak! Bunu ben de biliyorum, İsmet Paşa da biliyor. Bu mütareke ikimizin de işine geldiği için, birbirimize karşılıklı gülücükler çıkarıyoruz; hepsi bu kadar!..." Sarol, **Bilinmeyen Menderes (I)**... , s.381.

³¹⁷ Toker, "CHP'den Beklenen...", s.6 – 7.

Toker'in bu uyarılarının 1957'den itibaren CHP'de uygulanmaya başlandığı görülecektir.

Diğer taraftan DP, “Halkın sesi hakkın sesidir” parolası doğrultusunda muhalefetin, galip tarafın ilkelerine boyun eğmesini tavsiye etmiştir. Gözle görülen tek somut gelişme ise CHP'ye yakın hatta parti gazetesi sayılan *Halkçı* gazetesi başyazarı Nihat Erim'in iktidar partisi ileri gelenleri ile şahsi dostluk kurması ve mahkûm olduğu 100 bin liralık para cezasını bu şekilde affettirmesidir. Bu doğrultuda Erim, gazetesi *Halkçı*'da bu durumu da överek iki parti arasındaki ilişkilerde gerginliğin olmadığı ve yüksek düzeyde uygar ilişkilerin kurulduğu bir politikayı, ki Toker'e göre bu Erim'in şahsi politikasıdır, CHP'nin de politikası yapmak istemiştir³¹⁸.

Neticede toplumda beliren istekler doğrultusunda 1955 kışında, partiler arası ilişkilerde bir bahar havası esmiştir. DP, CHP'nin bir bakıma artık teslim olduğu yani pes ettiği ve 1954 seçimlerinden hemen sonra çıkardığı yasaların artık muhalefet tarafından da hazmedilip kabul edildiği havasını vermeye çalışmıştır. CHP ise seçim yenilgisi sonrasında bozulan morallerin düzeltilmesi çabasına girişmiş ve ayrıca halkın istediği yumuşama ortamına sadık kaldığını göstererek bu durumu ancak iktidarın bozabileceği intibakı vermeye çalışmıştır. Ama asla siyasi teminat talebinden ve anti demokratik yasaların kaldırılması isteğinden vazgeçmediğini belirtmiştir.

Toker'e göre 1955 yılında CHP, 1950 – 1954 arasındaki sanki devlet benim diyen hırçın ve her şeye karşı çıkan kavgacı tutumunu bırakarak realist olmuş böylece iktidarın elinden bu mazeretini almıştır. Buna karşın DP, “ince demokrasiye paydos” felsefesinden basireti bağlanmış bir varlık gibi taviz vermemiş ve her seferinde yeni bir adım atma telaşına kapılmıştır³¹⁹. Zira Mayıs 1955 tarihine gelindiğinde Toker'in belirttiği üzere “suni bahar havası” sona ermiştir. Çünkü DP, çıkardığı anti demokratik yasalardan geri adım atmadığı gibi CHP'nin üzerinde ısrarla durduğu siyasi teminat konusunda da bir gelişme yaşanmamıştır.

³¹⁸ “İki Sebep”, **Akis Dergisi**, Sayı: 40, 12.02.1955, s.8; “ Medeni Münasebetler”, **Akis Dergisi**, Sayı: 41, 19.02.1955, s.5.

³¹⁹ Toker, **a.g.e.** , s. 73.

Buradan hareketle Türk siyaset hayatında partiler arasındaki ilişkilerde bir uzlaşma kültürünün yani geleneğinin bulunmadığını bunun yerine sürekli olarak bir gerginlik ve çatışmanın ön plana çıktığını söyleyebiliriz.

2.3.3. İspat Hakkı Tartışmaları ve Hürriyet Partisi

Suni bahar havası iki partiyi de özellikle DP'yi olumsuz yönde etkilemeye başlamış, iki partide de bazı kıpırdanışlara neden olmuştur. CHP'nin yerel örgütlerinde bir rahatlama, yumuşama görülmüştür. Ancak bu bir çözülmeye neden olmamış ve sadece küçük bir kademedeki kendisini belli etmiş ve Genel Merkez "teminatlı demokrasi" prensibinde, partinin resmi görüşü olması konusunda herhangi bir taviz vermemiştir. DP'de ise durum ciddi görünmektedir. Nitekim 2 Mayıs 1955 tarihinde Fethi Çelikbaş başta olmak üzere 11 DP milletvekili, bir "İspat Hakkı Önergesi"ni Meclise vermişlerdir³²⁰. Aynı gün toplanan DP Grubu'nda ise Menderes'in de İstanbul'da bulunmasını fırsat bilen bazı DP milletvekilleri, kurucuların aksine bir takım konularda alınan kararları kabul etmediklerini ilk kez açıkça ortaya koymuşlardır.

2 Mayıs 1955 akşamı Ankara Palas'ta DP milletvekili Kasım Küfrevi ile rastlaşan Toker'e, Küfrevi: "*Kedi yok ya, fareler cirit atıyor. Hele bir gelsin, hepsi kaçacak delik ararlar*" demiş, Toker'de *Akis* dergisinin o hafta çıkacak sayısında "DP – Nihayet Kıvılcıktan Grup" isimli yazısında Küfrevi'nin ismini vermeden ve onu hiç belli etmeyecek şekilde bu ifadeyi kullanarak yaşanan gelişmelere değinmiştir³²¹.

Ertesi hafta ise gerçekten Menderes'in İstanbul'dan tekrar Ankara'ya dönmesi ve diğer kurucuların da etkisiyle DP Grubundaki kısa süreli isyan kıvılcımları son bulmuş ve muhalif milletvekilleri suskunluğa bürünmüşlerdir.

DP Meclis Grubu'nda konuşan Menderes: "*Münasebetlerimiz insani, medeni münasebetlerdir. Ama kanun tekliflerini, şunu veya bunu kabul edecek değiliz. Her şeylerine eyvallah demeyeceğiz. 2 Mayıs seçimlerinden sonra çıkarılan kanunlar*

³²⁰ Ahmad, **a.g.e.** , s. 136; Toker, **a.g.e.** , s. 89.

³²¹ "DP – Nihayet Kıvılcıktan Grup", **Akis Dergisi**, Sayı: 52, 07.05.1955, s.4.

*mükemmeldir. Böyle muhalefete böyle kanunlar lazımdı. Bakınız, hepsi nasıl mum oldu!*³²²” diyerek bahar havasından ne anladığını ortaya koymuş ve resmen de bu yapay havaya son vermiştir.

16 Mayıs 1955 tarihindeyse *Akis* dergisinin telefonu çalmış ve DP milletvekili Kasım Küfrevi acele olarak Toker ile görüşmek istediğini belirtmiştir. İkili Ulus'taki Hachette Kitabevi'nde bir araya gelmiş ve bu görüşmede Küfrevi, Toker'e “ *Adnan Bey seni tevkif ettirecek. Bugün savcıya emir vermiş. Tedbirli ol*” demesi üzerine Toker, hemen dergiye geri dönerek *Akis*'in son sayılarını dikkatli bir şekilde incelemiş ancak suç unsuru oluşturacak bir yazı bulamamıştır. Toker, *Akis* dergisinin sahibiydi. Sorumlu Yazı İşleri Müdürü ise Cüneyt Arcayürek'ti. Henüz dönemin Basın Yasası'nda da gazete sahiplerinin tutuklanmasını öngören bir hüküm bulunmamaktaydı. Kısacası görünürde Toker'in endişe etmesine neden olacak bir durum bulunmamaktaydı³²³.

³²² Toker, **a.g.e.** , s. 92.

³²³ Burada yaşanan gelişmeler ve diyaloglar oldukça ilginç olup o günlere ışık tutacak niteliktedir: “1955 İlkbaharının o pazartesi günü, telefonda Kasım Küfrevi, beni acele görmek istediğini söyledi. ‘Olur’ dedim ve akşamüstü Ankara Palas'ta buluşmayı teklif ettim. ‘Olmaz’ dedi. Derhal görmek istiyordu. ‘Gel bana’ dedim. Gene ‘Olmaz’ dedi. Çok mühim bir şey söyleyeceğini bildirdi, fakat benimle açıkta görüşmesinin olanaksızlığını ekledi: ‘Takip ediyorlar. İnşallah senin telefonunu dinlemiyorlardır. Bak, nasıl görüşebiliriz...’ dedi ve anlattı. Yarım saate kadar, Ulus'taki Hachette Kitabevinde buluşacaktık. O orada olacaktı ve dipteki masanın üzerinde duran kitapları karıştıracaktı. Ben de gidecek ve aynı noktaya kimseye fark ettirmeden yanaşacaktım. İkimiz de kitaplara bakarken, ‘mühim şey’i söyleyecekti. ‘Peki’ dedim ve telefonu kapadım. Cüneyt ‘Ne var?’ diye sordu. Tuhafl! Bir şey söylemedim. Sadece ‘Aklını kaçırmış galiba’ dedim. Cüneyt ‘Kim?’ dedi. ‘Hiç’ dedim. O sıralarda James Bond henüz yoktu, ama Hachette Kitabevine giderken kendimi casus romanlarındaki kahramanlara benzetiyordum. İçeri girdim, baktım Kasım Küfrevi dediği yerdeydi. Zehir Hafiyenin deyimiyle, çaktırmadan, onun bulunduğu noktaya yaklaştım. Tam yanında durup elime bir kitap aldım ve karıştırmaya başladım. Küfrevi dudaklarının arasından, yavaşça, ‘Adnan Bey seni tevkif ettirecek. Bugün savcıya emir vermiş. Tedbirli ol’ dedi. ‘Adnan Bey beni tevkif mi ettirecek?’ diye sordum. ‘Evet... Şimdi kendisi söyledi. Sana ağız dolusu küfretti. Ben onu içeri attırayım da, akli başına gelir diyor...’ ‘Peki, nasıl tevkif ettirecekmış?’ ‘*Akis*’te çıkan bir yazıdan dolayı...’ Ben *Akis*'in sahibiydim. Sorumlu yazı işleri müdürü Cüneyt Arcayürek'ti. O tarihte yasada henüz gazete sahiplerinin tutuklanmasını öngören bir hüküm yoktu. Menderes o yasayı da ilerde çıkartacak, bunun Mecliste görüşüleceği gün, Bakan bulunan Emin Kalafat bana telefon ederek ‘Bunu seni hapsedirmek için çıkartıyor Kamunu hemen matbaaya göndertip Resmi Gazetede yayınlatacak ve bir bahaneyle seni tevkif ettirecek’ diyecek, ben de o gün *Akis*'in sahipliğini vefalı Yusuf Ziya Âdemhan'a devrederek oyunu boşa çıkartacaktım, ama 1955 ilkbaharında durum henüz bu değildi. Kasım Küfrevi'ye ‘Ne imiş o yazı?’ diye sordum. Bilmiyordu. Gene dudaklarının arasından, o gün geçen olayı anlattı. Sabahleyin DP Meclis Grubu İdare Kurulunun toplantısına birden Adnan Menderes, yanında Genel idare Kurulu üyeleri olduğu halde gelmiş. Sonra hepsini toplamış, Çiftlik Lokantasına yemeğe götürmüştü. Anlaşılan, Meclis Grubu ile Genel İdare Kurulu arasında anlaşmazlık havası olduğu için bir ‘birlik gösterisi’ yapıyordu. Kasım Küfrevi, Meclis Grubunun İdare Kurulu üyesiydi. Menderes benim tevkif edileceğim haberini orada yemekte vermiş. Hemen matbaaya döndüm. Cüneyt yerinde, çalışıyordu. ‘Bizim son iki sayıyı getirsene, bakayım’ dedim. Getirdi. Yurtta Olup Bitenler kısmını dikkatle okudum. Bir şey göremedim. Sonradan bana anlattığına göre, dergileri

Buna karşın birkaç gün sonra Toker ve Cüneyt Arcayürek, *Akis* dergisinde çıkan “Kedi – Fare Hikâyesi” yazısında, Başbakanı hakarete buldukları iddiasıyla savcılığa ifade vermeye çağrılmışlardı. İkili savcılıkta “Kedi olmayınca fareler cirit atar” sözünün herkesin bildiği bir söz olduğunu, bununla ne kimseye kedi, ne de kimseye fare dediklerini söylemişlerdir. Üstelik gelişen olaylar Mecliste değil de DP Grubunda yaşanmış olduğundan dolayı Başbakanın şahsını ya da Hükümetin nüfuzunu kıracak bir durumun söz konusu olmadığı da belirtilmiştir. Toker’e göre hedef doğrudan kendisiydi, zira savcılıkta yapılan sorgulama da önce *Akis*’in yazı işleri müdürü Cüneyt Arcayürek sonrasında da derginin düzeltmeni olan Refika Esmer’e yöneltilen sorular yazının Toker tarafından yazılıp yazılmadığı noktasında dönüp durmuştu. Ancak yazının Toker tarafından yazıldığına dair en ufak bir kanıtın elde edilememesi üzerine derginin yazı işleri müdürü sıfatıyla Arcayürek “*Hükümetin nüfuzunu kıracak neşriyat yapmak ve bu suçu işlemekte devam etmesi ihtimalinin bulunması*” suçlamasıyla tutuklanarak cezaevine girmişti³²⁴.

21 Mayıs 1955 tarihinde ise Mecliste, basında yaşanan bu gelişmeler değerlendirilmiş ve Menderes ile İnönü arasında Meclis kürsüsünde yaşanan sert tartışmalardan sonra İnönü: “*Başvekili bugün ne DP Grubu, ne umumi efkâr, ne de matbuat olarak yürüdüğü yolda durduracak, itidale sevk edecek bir kuvvet kalmamıştır*” diyerek içinde bulunulan durumun vehametini ortaya koymuştu.

o kadar itinayla karıştırmışım ki, Cüneyt bir şeyler döndüğünü hissetmiş. Hatta bana ‘Ne var?’ diye sormuş, fakat ben ‘Hiç!’ demişim. Gerçek şu ki bana kötülük yapacağız diye, Cüneyt’in canını yacaklarından fena halde endişelenmişim. Zira yasal yollarla bana dokunamayacaklardı. Gerçi bunun farkına vardıklarında başka çareler aramadılar değil ama başaramadılar. Attıkları taş mutlaka Cüneyt’i yaralayacaktı. Kendisine bir şey söylemedim. Bana ilişemeyeceklerini anlayınca vazgeçeceklerini umuyordum. Fakat vazgeçmediler.” Toker, **a.g.e.**, s. 94 – 96; Cüneyt Arcayürek, **Bir İktidar Bir İhtilal: 1955 – 1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984, s. 31 – 35. Ayrıca Arcayürek’in gözünden bu olayla ilgili tüm gelişmeler için bakınız: s. 31 – 55, 60 – 63, 83.

³²⁴ AKİS dergisi Yazı İşleri Müdürü Cüneyt Arcayürek 20 Mayıs 1955 Cuma günü, Ankara 2. Sulh Ceza hâkiminin kararıyla tevkif olunur. Ertesi gün, davacı vaziyetinde olan DP Genel Başkanı Adnan Menderes bu hareketin “*Yanlış yola sapmış bir genç adamın kurtarılması ve mütenebbih olması*” için yapıldığını Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kürsüsünden ifade eder. “Cüneyt Arcayürek Tevkif Edildi”, **Akis Dergisi**, Sayı: 55, 28.05.1955, s.4. Basın mahkemesi Arcayürek’i altı aya, Toker’i ise para cezasına mahkûm edecektir. Sonrasında bu kararı basın davalarına bakan ve o tarihte Baha Arıkan’ın başkanlığında olan Yargıtay Ceza Dairesi bozacak, basın mahkemesi de bu karara uyarak ‘kedi ile fare’ benzetmesinin bir darbimeselin iki masum sözcüğü olduğunu kabul ederek Arcayürek ve Toker’i beraat ettirecektir. Bunun üzerine İktidar, Arıkan’ı hemen emekliye sevk edecektir. Toker, **a.g.e.**, s. 101.

Yaşanan bu gelişmeler sonrasında Meclis, DP milletvekillerinin oylarıyla 1 Kasım'a kadar tatile girmiştir. Ancak bu tatil uzun ömürlü olmamış ve 6 – 7 Eylül 1955 olayları üzerine Meclis olağanüstü toplanmak durumunda kalmıştır.

Ağustos 1955 tarihinde Londra'da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Kıbrıs'ın geleceği üzerine görüşmeler yapılmış ve Türkiye'deki kamuoyunun tüm dikkati de bu konu üzerine çevrilmişti. 6 – 7 Eylül 1955 tarihinde ise başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin belli başlı büyük şehirlerinde, Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atılarak tahrip edildiği yönündeki haberlerin de çıkmasıyla, önce tepki gösterileri düzenlenmiş akşama doğru da bu gösteriler bir nevi ayaklanmalara dönüşerek özellikle İstanbul'daki Rum vatandaşların ev ve dükkânları tahrip edilmişti. Yaşanan bu gelişmeler Kıbrıs konusunda Türklerin Yunanistan'a karşı bir çeşit tepkisi olarak telakki edilmişti. Ancak olayları bizzat yerinden takip etmiş olan Toker'e göre, 6 – 7 Eylül olayları başlangıç olarak Yunanistan aleyhinde bir gösteri biçiminde ortaya çıkmış olsa da bu gösteri sonrasında Türkiye'nin içinde bulunduğu büyük ekonomik bunalımın etkisiyle “*amansız bir servet düşmanlığına*” dönüşmüştü³²⁵.

³²⁵ Toker o gece eşi Özden Toker (İnönü) ve Erdal İnönü ile birlikte olayları yerinden takip ederek şu gözlemlerde bulunmuştur: “... Biz olayı gece yarısına doğru haber aldık. İstanbul'un yakılıp yıkılmakta olduğuna ilişkin haberler geldi. Bulduğumuz yer Topağacı idi. Hemen, gene Erdal'ın (İnönü) siyah Citroen'ine atladık ve yola çıktık. Önce Taşlık'a uğradık... Üsküdar sirtlarında birkaç kilisenin yanmakta olduğunu eve geldiğimizde gördük. Beyoğlu'na geçtik. Ben Beyoğlu'nun o geceki halini hayatımın sonuna kadar unutmam. Bütün cadde kumaşlar, vitrinlerden çıkarılıp atılmış eşyalar ile doluydu. Buzdolapları, radyolar, çamaşır makineleri ortalardaydı. Sonradan, resmi yorumlar buna 'milletin asil heyecanı' gibi şatafatlar sıfatlar uydurmuşlardı. Fakat hareketin hiçbir asaleti yoktu. Taksim'den itibaren cadde, geçilecek gibi değildi. Ben arabadan indim, önden yürüyerek Erdal'a yol açtım. Kumaşların üstünden Tünel'e kadar öyle gittik. Bu sırada etrafımızda, elleri sopalı ve haydut kılıklı kimseler bir yandan onu bunu kırıyor, diğer taraftan amansız bir servet düşmanlığı yapıyorlardı. 'On binlerce lira kazanıyorlar, iki paralık malı dünya kadar pahalıya satıyorlar' sözlerini o gece kulaklarımla duydum. Bu, DP'nin görülmemiş kalkınmasına karşı büyük kitlelerin ilk tepkisi oldu. Artık Kıbrıs'ı da Rumları'da herkes unutmuştu. Tek istek, haksızlıklara burulmuş kalpleri dolduran tahrip isterisiydi. Nitekim o gece, İstanbul'da yıkılmadık yer bırakılmadı... Vilayette bir süre kaldım, sonra ayrılıp tekrar otomobile girdim. Şehrin birkaç yerini daha dolaştık. Her yerde durum aynıydı. Karanlık yüzlü adamlar, onlara katılmış ve çapulcu oldukları belli kadınlar ganimetlerini koltuklarının altına sıkıştırmış evlerine dönüyorlardı. İstanbul belki de tarihinin en feci gecelerinden birini yaşamıştı. Her taraf yangın yeri halindeydi. Hükümet, devlet ortadan kalkmıştı. Kimse ne yapacağını bilmiyordu. Duvarlara Rumlar aleyhine yazılar yazılmıştı. Fakat onların yanında zenginlere, servete çatan cümleler eksik değildi. Menderes'in iftiharla ilan ettiği her mahalledeki on beş milyonerin halk vicdanında ne derin yaralar açtığı o sabaha karşı, gün ağarırken ve biz Taşlık'a dönerken kendisini bütün çıplaklığıyla hissettiriyordu. Varoşlar, şehre inmişti.” Toker'in burada DP iktidarının ekonomideki felsefesinin başarısızlığına ve bu başarısızlığın toplumda nasıl olumsuz bir etki bıraktığına vurgu yaptığı görülmektedir. Toker, *a.g.e.*, s. 143 – 145; Ö. Toker ile yapılan söyleşi, 2013.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar yaşanan bu gelişmeler karşısında Meclisi olağanüstü toplantıya çağırmış ve Hükümet, 6 – 7 Eylül olaylarını gerekçe göstererek İstanbul, İzmir ve Ankara’da sıkıyönetim ilan etmişti.

İşin ilginç tarafı bir takım DP’lilerin yaşanan gelişmelerin suçlusu olarak sol eğilimleri hedef göstermesiydi. Bu durum bir nevi yapay düşman üretme ve sorumluluğu başkasına yükleme prensibiydi. İktidar partileri zaman zaman kendi yönetimlerini güçlendirmek amacıyla ya da kendi iktidarları döneminde beklenmedik olumsuz bir durum ve gelişme ile karşı karşıya kaldıkları anlarda olayların iç yüzünü öğrenme ve araştırma gereği duymadan doğrudan ana muhalefet partisini ya da onunla bire bir özdeşleştirdiği bir akımı suçlaması geçmişten günümüze dek uzanan bir gelenek haline gelecekti.

Menderes’i asıl düşündüren ve tedirgin eden muhalefet ya da basından gelen eleştiriler değildi. Nitekim muhalif hareketler artık baskı hareketleriyle kolayca dizginlenmekteydi. Buna ek olarak: 6 -7 Eylül Olayları sonrasında Ankara, İstanbul ve İzmir’de sıkıyönetim tedbirleri alınmış; eleştiriyi önlemek amaçlı olarak Meclis tekrar tatil edilmiş; *Ulus* gazetesi süresiz olarak, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri ise on beşer gün kapatılmıştı. Basının neredeyse tamamının sıkıyönetim ilan edilen üç büyük ilde toplandığı hesap edilirse basının da tamamen sesinin kısıldığı görülecektir. Ancak bu önlemler sadece parti dışı muhalif hareketleri susturmaya yeterliydi. Parti içerisindeki Demokratları ise aynı usullerle durdurmak imkânsız görünmekteydi³²⁶.

Bu doğrultuda asıl sorun DP’nin içinde bulunan ve iktisadi sıkıntıların artmasına paralel olarak gün geçtikçe güçlenen muhalefet hareketiydi. Zira yukarıda belirtildiği üzere 2 Mayıs 1955 tarihinde 11 DP’li milletvekili³²⁷ Meclise, gazetecilere iddialarını mahkemede ispat etme hakkının tekrar tanınması doğrultusunda bir Basın Kanunu değişikliğini içeren önerge vermişlerdi. 21 Temmuz’da İspatçılar olarak adlandırılmaya başlanan bu parti içi muhalif harekete

³²⁶ Eroğul, **a.g.e.** , s. 179; Toker, **a.g.e.** , s. 148 – 149.

³²⁷ Bu 11 DP’li milletvekili şu kişilerden oluşmaktaydı: Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, Seyfi Kurtbek, Kasım Küfrevi, Turan Güneş, Kamil Mengü, Ekrem Alican, Raif Aybar, Muhlis Bayramoğlu, Mustafa Ekinci ve İbrahim Öktem.

Fevzi Lütü Karaosmanoğlu'da katılmış ve 6 – 7 Eylöl Olayları sonrasında ise parti içinde DP'li liderlere karşı eleştiriler daha da artmıştı.

Daha önce de belirtildiği üzere yüksek memurlar ve bakanlar hakkında gazetecilere ispat hakkı tanınmamıştı. Meselâ bakanlardan herhangi birinin nüfuz ticareti yaptığı ve görevini suiistimal ettiği ya da kirli bir takım ticaret işlerine girdiğini bir gazeteci bilebilirdi. Hatta elinde bütün delilleri de tutabilirdi. Ama mevcut kanun bunların gazete sütunlarında ortaya dökülmesine engeldi. Zira bir bakan ispat edebileceği isnatlardan dahi o gazeteciyi mahkemeye verdi mi, mahkeme hiç bir şey dinlemeden gazeteciyi en az sekiz ay hapse ve 1333 lira para cezasına mahkûm edebilirdi. Bu yüzden de basın, demokratik ülkelerde en doğal hakkı olan murakabe vazifesini Türkiye'de yerine getirememekteydi.

Genellikle basın demokratik rejimlerde yasama – yürütme ve yargıdan sonra dördüncü kuvvet olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni ise meclisteki muhalefetin yetersiz olduğu dönemlerde basının bu boşluğu doldurarak, meclis dışında iktidarı denetleyen muhalefet özelliği göstermesi ve böylece demokrasinin murakabe ve serbest eleştiri ilkelerini yerine getirmesidir. Basın yanlışları ortaya çıkararak, meclis dışı muhalefetin yani kamuoyunun oluşmasını ve hatta onun yönlendirilmesini sağlamaktadır. Kamuoylarını kurabilmiş toplumlar, birçok belaya karşı kendilerini zırhlandırmış ve ileri seviyeye ulaşmış toplumlardır. Zira kamuoyu, bir toplumda örgütlenme ve etkiye karşı bir olup tepki vermeyi sağladığı gibi olgunlaşmış kamuoyları da toplumların taassuptan kurtulup olaylar karşısında bağımsız düşünebilmelerini sağlamaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'de gazetecileri ve gazete sahiplerini toplumdaki modernleştirici seçkinler olarak nitelendirebiliriz.

Buna karşın Türkiye'de basının bir kamuoyu oluşturma veya toplum iradesini yansıtma özgürlüğü hiçbir zaman sınırsız olmamıştır. Genel olarak gazetecilerin siyasi ve toplumsal yaşamdaki yanlışları ortaya çıkarmaları ve bu konulardaki düşüncelerini açığa vurmaları kendilerini demokratik kabul eden yönetici ve iktidarları dahi rahatsız ettiğinden dolayı basın özgürlüğü genellikle ütöplast bir deyim olarak hafızalarda yer etmiştir. Bu bağlamda Türkiye'deki gazete ve gazetecilerin fikirlerini açıkça ortaya koymaları yani gelişmeleri yansıtmaları ve yorumlamaları demokratik gelişme ve kültür ile doğru orantılı olmuştur. Türk siyaset ve toplum yapısında demokrasi kültürü geliştikçe basının eleştirisi de artmıştır. Zira demokratik

değerlerin yükseldiği dönemlerde iktidarın basına baskısı toplum tarafından hoş karşılanmamış; özellikle Sünni – İslam geleneğinde var olduğu kabul edilen toplumun yöneticiye boyun eğme kültürü zayıflamış; toplumu ekonomik, siyasal ve sosyal açıdan kalkındırmak için ulusal birlik ve beraberliğin dağıtılmaması yani iktidarın eleştirilere maruz kalarak zayıflatılmaması gerektiği düşüncesi geçerliliğini kaybetmiştir.

DP içerisindeki 11’ler ispat hakkının, gazetecilere tanınmasını istiyorlardı. Yani bir bakan nüfuz ticareti yapar ve bu durum delillerle sabit olursa gazeteci kalemini eline alabilmeliydi³²⁸. Menderes ise yüksek memurları ve bakanları murakabe edecek TBMM ve adalet sisteminin var olduğunu belirterek basına ispat hakkı tanınmasının gerekli olmadığını belirtmekteydi³²⁹.

Toker’e göre ispat hakkı fikri, DP içerisinde kafalarda sembol oluşturacak bir tip düşünülerek ortaya çıkmıştı. Bu kişi ise Menderes’in yarenlerinden biri olarak tanımlanan basın işlerini yönetmekle görevli Devlet Bakanı Mükerrerem Sarol’dur. Sarol’un kendisi, hakkındaki iddialara ispat hakkının tanınması gereken bir bakan simgesi haline gelmişti. Nitekim Sarol hem basın işlerini üstlenen Devlet Bakanlığı görevini yerine getiriyor hem de şahsen *Türk Sesi* isimli bir gazete çıkartıp ona resmi ilanlar ve tahsisler verdiriyordu. Ayrıca gazete devlet dairelerine de abone ettirilmişti. Bunun yanında Sarol’un birtakım kooperatiflere girdiği ve buralara devlet eliyle ayrıcalıklar sağladığı iddiaları da bulunmaktaydı. Bu iddialar doğrultusunda ise *Dünya* gazetesi ve *Akis* dergisi, basında Sarol’un aleyhinde bir kampanya başlatmışlardı. Ancak *Dünya* gazetesinden Bedii Faik hemen tutuklanmıştı. *Akis* dergisi hakkındaki dava ise devam etmekteydi. Buna karşın Toker, nüfuz ticareti yapanların demokrasinin yeminli düşmanları olduğunu belirterek hükümetin bu konuda gerekli önlemleri bir an evvel alması gerektiğini belirtmekteydi³³⁰.

³²⁸ “İspat Hakkı Mücadeleleri”, *Akis Dergisi*, Sayı: 49, 16.04.1955, s.4.

³²⁹ “Köprülerin Altından Sular Akıp Giderken...”, *Akis Dergisi*, Sayı: 49, 16.04.1955, s.7; Cihad Baban’a göre ise Menderes, İsmet Paşa tarafından “Divan’ı Ali’ye” verilme korkusu yüzünden İspat Hakkı’na karşı çıkmıştır. Baban, **a.g.e.**, s. 196.

³³⁰ “Dünyanın pek çok memleketinde, iktidara yakın çevreler, iktidarda bulunan kimselerin ahbabları, dostları, akrabaları hatta dalkavuk ve şaklabanları kendilerini, adına “nüfuz ticareti” denilen bir ticarete kaptırmaktan alamazlar. Eğer insanoğlu zayıfsa, yeryüzünün her tarafında zayıftır. Ama bir demokraside iktidarı en ziyade şiddetle yıpratana zaafın da bu olduğu uzun senelerden beri, uzun

DP'nin yayın organı *Zafer* gazetesi Mükerrerem Sarol'un üzerinde bir kalkan vazifesi görmekte ve hatta DP'li bakan hakkında eleştiride bulunanları bir nevi demokrasi düşmanı olarak tanıtmaya çalışmaktaydı. Toker ise bu durumu eleştirmekte ve kendisi de dahil olmak üzere, Türk aydınlarının bu tür sebeplerden dolayı DP'den kopmaya başladıklarını belirtmekteydi.

İlginç olan, şayet bir sınıflandırmaya gidecek olursak, her iki tarafında demokrasiden dem vurup bu kavramı etkili bir silah olarak kullanmaya çalışmasıdır. Diğer taraftan bu durum demokrasinin temeli olan murakabe ve serbest eleştiriden DP'nin rahatsızlık duymaya başladığının belirtilerini vermektedir.

Zira Toker de Mükerrerem Sarol ile ilgili iddialar bir kısım basında yer aldıkça ve DP ileri gelenleri bu konuda kamuoyunu tatmin edecek somut adımlar atmayınca üstelik yukarıda belirtildiği üzere DP'nin yayın organı *Zafer* gazetesi DP'li bakanı savunmayı sürdürdükçe o da ilk kez DP'yi ciddi anlamda eleştirmeye başlayacak ve toplumu derinden yaralayan nüfuz tacirlerine ve bu duruma göz yumarak kapalı bir dikta rejimine özlem duyanlara karşı ilk barajı gazeteciler, aydınlar ve kamuoyunun oluşturması gerektiğini savunacaktır.

Buna karşın DP'nin basını kendi tarafına çekmek amacıyla bir takım yöntemler uyguladığı görülmüştür: Radyoyu doğrudan doğruya idare etmekte olan hükümet, bir taraftan gazete kâğıtlarının diğer taraftan da resmi ilanların dağıtımını kendi elinde tutmak suretiyle gazeteleri denetim altına almaya çalışmış ve böylece ülkede haber verme ve fikir yayma vasıtalarını toptan ve devamlı surette kendi kontrolünde tutmak istemiştir. Zira bu dönemde resmi ilanlar ve gazete kâğıtlarının dağıtımını ile bir takım tirajı düşük gazeteler siyasi amaçlı desteklenmeye çalışılırken, iktidara muhalif olarak anılan gazeteler ise bu vasıtalarından tirajlarıyla doğru orantılı olarak faydalanamamışlar ve bu durum “yandaş medya” ve “besleme basın” tabirlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Diğer taraftan yine bu dönemde muhalif olarak anılan gazete, dergi ve gazetecilerin türlü organ ya da şahıslar

tecrübelerden sonra aynı derecede umumi şekilde anlaşılmıştır. “Nüfuz Ticareti” nin aleniyete dökülmesi, memleketin hemen her sahasına şamil bir hal alması daima “iktidarların sonu” na bir arife teşkil etmiştir. Zaten “nüfuz ticareti” nin panzehiri müfettişler veya kanun değildir. Nüfuz tacirleri, belki en acemileri hariç, kanunsuz bir harekette bulunmazlar. Onların marifetleri kendilerini üstelik kanunlarla muhafaza ettirmenin yolunu bulmalarıdır. Bu ticarete karşı bir tek panzehir vardır: İktidardakilerin göstereceği kuvvetli reaksiyondur.” Metin Toker, “İki Hareket”, **Akis Dergisi**, Sayı: 13, 07.08.1954, s.4 – 5; Metin Toker, “Asıl Elem Veren”, **Akis Dergisi**, Sayı: 30, 04.12.1954, s.4 – 5.

tarafından sürekli olarak dava edildikleri ve buna paralel olarak da genellikle gazete ve dergilerin para ve kapatma cezalarına, gazetecilerin ise hapis cezalarına çarptırıldıkları görülmüştür. Böylece trapezcilik mesleği bir nevi gazetecilik vazifesinden daha güvenli hale gelmiştir.

Gazetecilere iddialarını mahkemede ispat etme hakkının tanınmaması ve mevcut basın yasasının da demokratik bir ülkede görülmeyecek şekilde sıkı olması kafalarda yolsuzluklara bir bakıma göz yumulduğu imajının belirmesine neden olmuştu³³¹. Nitekim hakkında birçok iddia bulunan Sarol dokunulmazlık zırhı içerisinde serbestçe dolaşırken onun hakkındaki iddialarını ispat edenler mahkûm oluyorlardı. Kısacası bakanların yargı denetiminde bulunmamaları yüzünden 1955 baharında ispat hakkı talebi ortaya çıkıp güç kazanmıştı³³².

Bu durum bize geçmişten günümüze Türk siyaset hayatına sirayet eden olumsuz bir tavrın örneğini vermektedir. Yani yolsuzlukların ve usulsüzlüklerin adalet önünde araştırılıp gerçeklerin ortaya çıkarılması yerine özellikle iktidar partisi yetkilileri tarafından üstlerinin yasal bir düzenleme ya da gerekçe ile kapatılmaya çalışıldığını göstermektedir.

Menderes ise bu gelişmeleri, muhalefetin iktidara karşı başlattığı yeni bir yıpratma oyunu olarak görmüştü. Tabii Menderes'in bu düşünceye kapılmasında çevresinin de etkisi büyüktü. Örneğin Toker'e göre Sarol, sürekli olarak Menderes'e ispat hakkı cereyanının parti içerisinde bir baş kaldırma olayı olduğu, kendisinden kelle istendiği, bu kelleyi verirse sonunda kendi kellesinin de gideceği telkinini yapmaktaydı. Ayrıca Menderes'e başka telkinler de yapılmaktaydı. Buna göre ispat hakkı bir afet olarak telakki edilmekte ve şayet bu hak tanınacak olursa Menderes

³³¹ Örneğin Turhan Feyzioğlu bu durumu şu şekilde özetlemekteydi: “İspat hakkının tanınmaması, aleniyete dayanan bir rejimde âmmeye efkârı tarafından bilinmesi zaruri olan bir takım gerçeklerin halktan gizlenmesine yol açabilir. İspat hakkının tanınmaması, amme işlerinde vazife alan namuslu insanların bile, lüzumsuz yere şüphe altında kalmaları sonucunu doğurabilir. Böyle bir cemiyete kulaktan kulağa fisildanan dedikodu hür basının yerine geçer.” Turhan Feyzioğlu, “Basın Hürriyetine Dair...”, **Akis Dergisi**, Sayı: 146, 23.02.1957, s.6 – 7.

³³² Toker demokratik rejimlerde vekillere verilen dokunulmazlık hakkı ile totaliter rejimlerde şahıslara tanınan imtiyaz arasındaki farka değinmekteydi: “Totaliter idarelerde himaye, şahısların istedikleri gibi hareket etmelerini sağlamak, onları her türlü tenkidin üstünde tutmak içindir. Hâlbuki demokrasilerde himayenin gayesi bazı vazifelerin ifasını kolaylaştırmaktır. Bahis mevzuu zevat o vazifesini bir tarafa bıraktı mı, o vazifenin hudutları dışına çıktı mı hususi himaye de kendiliğinden ortadan kalkar. Yoksa bir şahsın her türlü hareketini mubah hale sokmak için değil.” “Masuniyetin Bedeli”, **Akis Dergisi**, Sayı: 65, 06.08.1955, s.7.

başta olmak üzere birçok DP'li ileri gelenin özel hayatlarının kurcalanacağı söylenmekteydi. Zira Menderes'in bu dönemde, özellikle yaşadığı gönül ilişkisi bağlamında özel hayatı konuşulan bir konu durumundaydı³³³.

Oysaki ispat hakkının özel yaşamla bir ilgisi bulunmamaktaydı. İspatçılar, özellikle bakanlar hakkında görevleriyle ilgili iddialara ispat hakkı istemekteydiler. Buna karşın Menderes teklifin aleyhinde tavır aldı. Ancak ispat hakkıyla ilgili gelişmeler ve söylemler, özellikle muhalefetin de etkisiyle artık topluma kadar sirayet etmişti.

Nitekim köylüler dahi artık köylülerine gelen DP milletvekillerine ispat hakkını sormaktaydılar³³⁴; Toker'e göre köylüler bu konuda Menderes'in direnişini anlamıyorlardı. Yani, "Hırsıza hırsız diyene ispat hakkı niçin verilmek istenilmiyordu?" bu durum DP'nin saygınlığını gün geçtikçe azaltmaktaydı.

Buna karşın Toker, Menderes'i 11'lere destek vermeye çağırıyor, DP'nin durumunu 1945 – 1950 arasındaki CHP ile mukayese ediyor ve Menderes'in de İnönü gibi her şeyi göze alarak demokrasiyi prensip olarak kendisine ve partisine temel almasını ve İnönü nasıl partisinde demokrasi taraftarı olan 35'lere dayandıysa onun da aynı şekilde parti içerisindeki ılımlı ve demokrat 11'lere dayanması gerektiğini belirtiyordu.

Toker'e göre DP içerisinde iki kuvvetli grup bulunmaktaydı ve ispat hakkı teklifi dolayısıyla bu iki grup karşı karşıya gelmişlerdi. Birinci grubu oluşturan ve ispat hakkı teklifini Meclise veren 11'ler Toker'e göre genç, münevver, idealist ve DP'nin ana prensiplerine bağlı hakiki demokratlardı. Bunlar demokrasinin bütün icaplarıyla Türkiye'de yerleşmesini ve gerçekleşmesini isteyen kanattı. Bu gurubun karşısında ise demokrasinin bir murakabe rejimi olduğunu kabul etmeyen müfritler bulunmaktaydı. Toker'e göre DP'deki bu müfritler, tek parti döneminde demokratik bir sisteme geçilmesini istemeyen ve sonrasında Recep Peker'in etrafında kümelenmiş olan CHP'li müfritlere benzemektedir³³⁵.

³³³ Metin Toker, "Saatin İbreleri Ters Dönmez", **Akis Dergisi**, Sayı: 55, 28.05.1955, s. 9.

³³⁴ Feridun Ergin, "İspat Hakkı", **Akis Dergisi**, Sayı: 161, 08.06.1957, s. 5.

³³⁵ Toker: "Hatırlıyor musunuz, siz muhalefetteyken de selefimiz Recep Peker aynı şekilde konuşuyordu. Aynı tehlikelere işaret ediyor, sizin bugün birer tehdit olarak ileri sürdüğünüz tedbirlerin, alınmasını kendi grubundan istiyordu. Ne oldu? İhtilal mi çıktı? Ama siz daha iyi bilirsiniz ki eğer o tedbirler alınsaydı, eğer Recep Peker vaktiyle başbakanlıktan uzaklaştırılmasaydı,

Bu doğrultuda Menderes, İnönü'nün 1947'de yaptığını yapmalı ve kendi partisi içerisindeki demokrasi taraftarı olan 11'lere dayanmalı ve onları desteklemeliydi. Zira bir parti liderinin, bu iki gurubu birden idare etmesine imkân yoktu. Menderes şayet gerçek demokrasi taraftarlarıyla birleşirse, Muhalefet lideri İnönü'de kendi partisindeki hakiki itidal taraftarlarıyla birleşmeli ve Menderes'e elinden geldiği kadar ve demokratik çerçeve içerisinde yardım etmeliydi. Partiler arası iyi münasebetlerden ancak o zaman bahsedilebilir ve gerçek kazanç o zaman elde edilebilir, demişti³³⁶.

Ayrıca Toker'e göre İspat hakkı, bir sembolden ibaretti. Şayet murakabe esasına dayanan bir rejim kurulmak isteniliyorsa atılacak ilk adımdı ve bütün ehemmiyeti de bundan doğmaktaydı. Yani ispat hakkının tanınması rejimde iyiye doğru gidişin bir delili ve işareti kabul edilecekti³³⁷.

Adapazarı'nda Mükerrerem Sarol ile birlikte bir azot fabrikasının temel atma törenine katılan DP Genel İdare Kurulu üyesi Atıf Benderlioğlu gazetecilerin ispat hakkı konusuyla ilgili sorularına şu şekilde cevap vermişti: “*Şu günlerde basına ispat hakkı tanıma keyfiyeti sizce bir azot fabrikasının temelinin atılmasından daha mı mühimdir?*” Bu cümle sonrasında “Azot fabrikası mı, ispat hakkı mı?” tercihi şeklinde şöhret yaptı ve DP'nin resmi felsefesinin ifadesi sayıldı. Nitekim Menderes'te o 1955 yazında Ahmet Emin Yalman'a verdiği bir demeçte “*Şu güzel Türkiye'mizi ıstıraplardan ve yokluklardan kurtarmak için ben bunca gayret sarf eder, geceyi gündüze katarken arkadan vurulmak, hançerlenmek beni mahvediyor*” diyecekti. Toker'e göre bunlar, bir görülmemiş kalkınmanın ancak görülmemiş bir hürriyetsizlikle beraber olabileceğine dair inancın ilk belirtileriydi ve Menderes ile

rejim o zaman alt üst haline gelecek, korktuklarımız o zaman tahakkuk edecekti. Tehlikeyi CHP grubu nasıl atlayıp geçtiyse, DP grubu da en az onun kadar basiretli davranacak tekliflerinizi reddedecektir. Zira zor kullanarak iktidarı elde tutma gayreti artık bu memlekette beyhude gayret haline gelmiştir. Hırsızlık yapan varsa, onları bizzat siz cezalandırınız.” “Hiçbir Şey Olmayacak, Adnan Bey!”, **Akis Dergisi**, Sayı: 101, 14.04.1956, s. 5; Toker'e göre Recep Peker: “*Demokrasinin tabiatı icabı olan mücadeleyi o, memlekette huzursuzluk ve anarşi yaratma sayıyor, iktidara geçmek için çalışmayı ihtilal çıkarma manasına alıyordu. Eski sisteme yürekten bağlıydı ve sistem değiştirmenin mucip sebebinin kavrayamıyordu. İnandığı ve müdafaası için azimli olduğu bütün inkılâplar tek parti tarafından gerçekleştirilmiş, bu memleketi tek parti yirmi beş yıl içinde muasır medeniyet seviyesine erişirmişti. Hürriyetler ve insan hakları bahislerinde Recep Peker totaliter düşünüyordu.*” “12 Temmuz Beyannamesi Hatırlatılınca...”, **Akis Dergisi**, Sayı: 102, 21.04.1956, s. 5

³³⁶ Toker, “Saatin İbreleri Ters Dönmez...”, s. 8 – 9.

³³⁷ Toker, **a.g.m.**, s. 9.

DP'yi bu düşünce felsefesi yıkacaktı³³⁸. Zira yukarıdaki alıntı iktidarın tenkite tahammülsüzlüğünü ve murakabeye nasıl baktığını göstermekteydi.

DP ileri gelenleri için herhangi bir eleştiriye maruz kalmak artık tahammül edilemeyecek bir durumdu. Zira muhalefetten gelen tüm eleştiriler, DP'liler tarafından ya “Milli İradeye Saygı” prensibi bahanesiyle ya da bunlar “Komünist taktikleri” iddiası ile etkisiz kılınıyor ve ciddiye alınmıyordu. Ayrıca DP ileri gelenleri, muhalefetten gelen eleştirileri yani iddia ettikleri komünist taktiklerini ortadan kaldırmak, ekonomik gelişmeyi sürdürmek ve vatani korumak gerekçesiyle yeni baskı yöntemleri uyguluyor, eski yasaların ise şiddetini gittikçe arttırıyorlardı. Bu durum karşısında ise Toker hürriyetsizlik içinde milli bir kalkınmanın olamayacağını ve “ekmekten ve her şeyden önce hürriyet” söyleminde bulunarak demokrasinin tüm temel kuralları ile uygulanması gerektiğini belirtiyordu.

DP, 1950'de iktidara gelirken tek parti döneminin olumsuzluklarını ortadan kaldırmayı ve demokratik rejimi ülkede yerleştirmeyi vaat etmişti. Oysaki 1952'den itibaren bunun aksine bir politika yürütmekteydi. Artık eleştiriye tahammül edilmiyor ve hatta yapılan eleştirilerin nedeni dahi araştırılmıyordu.

Türk siyaset hayatında muhalefetteyken söylenenlerin ve istenenlerin iktidara geldikten bir süre sonra unutulması ve hatta bu isteklere bir tür tepki ve bunlara karşı bir sağırlık gösterilmesi II. Meşrutiyet'ten başlayarak bugüne gelen Türk siyaset hayatının ana karakteristiklerinden biri olmuştur.

Nitekim demokrasiyi kendisine bir tür kalkan yaparak mağdur edebiyatında bulunanlar, daha sonra içinde buldukları zorluklardan kurtulunca yani mağdurluktan muktedirliğe, muhalefetten iktidara geçtiklerinde bu sefer kendileri dün dündür bugün ise bugündür mantığıyla hareket edip baskı politikası uygulamaya başlamaktadırlar. Yani değişen tek şey mazlum ve zulmeden arasındaki rol değişimi olmaktadır.

Toker'e göre tenkit gazetelerin gıdasıydı ve basın ancak toplumsal sorunları incelediği ve halkın hislerine tercüman olduğu nispette vazifesini yapmış sayılabilirdi. Ülke kalkınmasını asıl baltalayanlar, milli menfaatlere asıl zarar verenler tenkit yapanlar değil de asıl tenkidin her türlüünü engellemek isteyenlerdi.

³³⁸ Toker, **a.g.e.** , s. 111 – 112.

Çünkü büyük bir hamleye girişmiş ülkelerde; basın hür olursa, elinde ispat hakkı bulunduğu halde nüfuz tacirleriyle, hırsızlarla, suiistimalcilerle, menfaatperestlerle amansız bir mücadeleye girişirse, hırsızlara nefes aldırılmazlarsa adımlar hızlanır ve maniler azalır. Bu doğrultuda bazen dost bilinenler hakiki dost değil, düşman telakki edilenler ise asıl dayanılması gereken insanlardı³³⁹.

Diğer taraftan basın gibi muhalefetin de gıdası tenkitti. Her ikisi de halkın rağbet ve teveccühü sayesinde yaşayabilirdi. Gazete, okuyucuların ilgisini uyandırdığı oranda tirajını yükseltir, muhalefet de halkın oylarını kendi tarafına çekebildiği oranda kuvvetlenebilirdi. Bu yüzden de bütün ülkelerde, muhalefet partileri iktidarı tenkit ederek gözden düşürmeğe ve halkın kendilerini desteklemesine temine uğraşır³⁴⁰. Yani iktidar aleyhtarlığı, muhalefetin hikmeti vücuduydu. Bu doğrultuda Toker, herhangi bir iktidar: “ *Biz iktisadi kalkınma savaşı içindeyiz bizi eleştirip hızımızı kesmeyin deme hakkına sahip değildir. Hele ki süresi belli olmayan bir gelecekte refah ve saadet vaat ederek vatandaşlara kaldıramayacağı ağır yükler yüklemek ve hatta hürriyetlerinden fedakârlık istemek komünist veya faşist fark etmez bir totaliter rejime giden yolun parolasıdır*³⁴¹” demektedir.

Toker o dönemdeki mevcut basın kanununun gazetecilere tanıdığı olduğu sınırlı haklar doğrultusunda eleştirilerini sürdürmekte ve doğrudan Menderes’i hedef almadan, tarihten ve içinde yaşanan dönemden örnekler vererek konunun rejim açısından taşıdığı önemi vurgulamakta ve kamuoyunu bu konuda ikna etmeye çalışmaktaydı.

Örneğin Toker, Arjantin’deki diktatör lider Peron’u örnek göstererek onun ülke kalkınmasını Arjantinlilerin hürriyetlerini kısma pahasına yapmaya kalkışınca kendisinin de iktidar koltuğundan düşme fermanını eliyle imzaladığını; sosyal adalet veya ekonomik kalkınma gibi parlak bir gaye uğruna hürriyetlerin yok edilemeyeceğini; murakabe ortadan kalkınca namuslu ve şerefli insanların Peron’un yanından birer birer ayrıldıklarını ve onların yerini ise menfaatperest bir zümrenin aldığını; ayrıca Peron’un her diktatör lider gibi kendi şahsı hakkında kanaatinin çok

³³⁹ “ Bir Noktada Anlaşalım”, **Akis Dergisi**, Sayı: 63, 23.07.1955, s.6 – 7.

³⁴⁰ “ Demokrat Partinin Siyasi Panoraması”, **Akis Dergisi**, Sayı: 74, 08.10.1955, s.8 – 9.

³⁴¹ “ Orada Muhalefeti Böyle Anlıyorlar”, **Akis Dergisi**, Sayı: 72, 24.09.1955, s.9.

yüksek olduğunu bu yüzden de herhangi bir konuda kendisinin aldanmakta olduğunu asla kabul etmediğini ve kendisinden evvelki tüm diktatörler gibi “tek adam” olma siyasetini takip ettiğini, aynı rejim içinde iktidara başka birinin gelmesi ihtimalini ortadan kaldırmak için çalıştığını ve böylece zihinlerde “peki ama Peron değil de kim?” fikrini yaratmak gayesi peşinde koştuğunu belirtmiştir³⁴². Buna rağmen Toker’e göre dünya tarihinde hiçbir noktada hiçbir diktatöre insanları hürriyetsizliğe alıştırmak nasip olmamıştır³⁴³.

Ayrıca Toker’e göre demokratik ülkelerde başbakanlık görevini yerine getirmek ve ülke kalkınmasını sağlamak ilahi ve kutsal bir vazife değil bilakis hükümetlerin yapmak zorunda oldukları bir görev yani normal bir icraattır. Zira kimse o göreve ilahi bir güçle seçilerek zorla değil aksine kendi isteğiyle ve halkın oyuyla gelmiştir³⁴⁴.

Diğer taraftan Toker, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde nasıl ki Atatürk ve İnönü, milletin isteğine tercüman olup büyük işler başarıp tarihe mal olmuşlarsa, Türkiye’de “demokrasi kültürünü yerleştirecek” olan bir şahsın da onlarla birlikte aynı mertebede tarihteki yerini alacağını belirterek bir nevi Menderes’in tarihi bir görev ile karşı karşıya bulunduğu vurgu yapmıştır.

Buna göre Atatürk, milli değerlere dayalı bir ülke ortaya çıkartmış, İnönü ise demokratik rejimi getiren lider olmuştur. Böylece her ikisi de tarihe mal olmuşlardır. Toker’e göre bu mevkide bir koltuk daha sahibini beklemektedir. Şayet demokrasi kültürünü yerleştirip geliştirebilirse Menderes’te tarihteki yerini alacaktır. Ancak iktisadi bir kalkınma savaşı veriyoruz söylemiyle başka bir deyişle görülmemiş bir kalkınmanın edebiyatını öne sürerek hürriyetleri kısacak olursa Menderes’in arzu ettiği bu şerefli koltuktan uzaklaşacağını belirtmiştir³⁴⁵.

Buna karşın ne ispat hakkı önergesi yaşayabilmiş ne de DP ileri gelenlerinin öne sürdükleri görülmemiş bir kalkınma ancak görülmemiş bir hürriyetsizlikle gerçekleştirilebilir felsefesi son bulmuştur.

³⁴² “ Peron Hadiselerinin Düşündürdükleri”, **Akis Dergisi**, Sayı: 73, 01.10.1955, s.4 – 5.

³⁴³ Metin Toker, “Ekmekten ve Her Şeyden Evvel Hürriyet”, **Akis Dergisi**, Sayı: 130, 03.11.1956, s. 5.

³⁴⁴ “ Bir Nuktada Anlaşalım...”, s.6 – 7.

³⁴⁵ Metin Toker, “ Cumhuriyet Tarihimizdeki Boş Yer”, **Akis Dergisi**, Sayı: 143, 02.02.1957, s.9.

Zira İspat Hakkı tartışmalarının DP'nin imajını gittikçe sarsması üzerine DP ileri gelenleri harekete geçtiler ve önce İspatçıları kendi yanlarına çekmeye çalıştılar. Ancak Seyfi Kurtbek'ten başkasını bu konuda geri döndüremediler. Üstelik bir süre sonra sayıları 10'a inmiş olan İspatçılara başka DP'li milletvekilleri de katıldılar ve artık İspatçılar 19'lar olarak adlandırılıp ün yapmaya başladılar.

Kısa bir süre sonra, ekim ayının ilk haftası 19'lar, bir önerge imzalayarak ispat hakkı meselesini tekrar gündeme getirdiler. Ancak Parti Genel İdare Kurulu, önergeyi dikkate almadığı gibi 19'lara önergeyi geri almaları için baskıda bulunmaya başladı. 19'ların da geri adım atmaması üzerine iki taraf içinde ipler koptu ve Bayar – Menderes kliğinin etkisiyle, İspatçıların partiden tasfiyesi işlemine girişildi. İspat hakkı önergesini imzalamış olan 19 milletvekili, 12 Ekim 1955'te haysiyet divanına sevk edildi. İlk toplantısını 14 Ekim'de yapan yüksek haysiyet divanı, bunlardan dokuz milletvekilinin partiden ihracına geri kalanlar hakkında ise soruşturmanın derinleştirilmesine karar verdi. Divan, ertesi gün büyük kongre toplanacağından parti içi muhalefeti bölmek amacıyla 19'ları iki gruba ayırmıştı. 19'lar ise bu oyuna gelmediler ve ertesi gün henüz ihraç edilmemiş on milletvekili de ihraç edilen arkadaşlarına destek olmak ve bu durumu protesto etmek amacıyla partiden istifa ettiler³⁴⁶.

15 Ekim 1955 tarihinde DP'nin dördüncü büyük kongresi toplandı. Kongrede Menderes tekrar genel başkanlığa, kendisine yakın kişiler de genel idare kuruluna seçildiler. Kongre boyunca İspatçılara yüklenmeye devam eden Menderes: “*Her sabah uyanınca sırtımızda hıyanetin hançerini mi hissedeceğiz? Mebus seçildikten sonra Parti'yi tekmeleyenlere karşı elbette tedbir bulacağız. Şunu arz edeyim ki mesele ispat hakkı değildir. Bunu sadece bayrak yapmak istiyorlar...*³⁴⁷” “*Eğer çıkanlar kuyruklarını bu partinin içinde bırakmış ve kuyruk harekete gelmiş ise onu da kesip atacağız...*³⁴⁸” demektedir.

Böylece 1950'de demokrasi söylemiyle iktidara gelen DP ileri gelenleri, 1955'in sonlarına yaklaşıldığında artık parti içi muhalefete dahi tahammül edemez duruma gelmişlerdi.

³⁴⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s. 181; Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye...**, s. 121; Toker, **a.g.e.**, s. 161.

³⁴⁷ Erer, **a.g.e.**, s. 259.

³⁴⁸ Sarol, **a.g.e.**, s. 511; Eroğul, **a.g.e.**, s. 182 – 183.

Kongre sonrasında ise DP'li yöneticiler, muhalif hizip mensuplarını tasfiye edip yerlerine kendilerine bağlı kişileri getirmek için örgütü yeniden ele almak gereğini duymuşlar ve İstanbul dâhil yirmi ilde yeniden örgütlenme çalışmalarına girişmişlerdi. Ancak yine de DP'li yöneticiler, parti içi muhalefet hareketini bir türlü istedikleri ölçüde dizginleyemiyorlardı. Nitekim 30 Ekim'de yapılan Meclis Grup Başkanı seçimlerinde muhaliflerin adayı Burhanettin Onat, Genel Merkez'in yani Menderes'in adayı olan Tefik İleri'yi yenilgiye uğratmıştı.

19 Kasım 1955'te ise DP'den ayrılmış olan 19'lar, basın yoluyla yeni bir parti kurmak istediklerini ilan ettiler. Toker'de bu konuda onları teşvik etmekteydi. Zira DP'den ayrılan ispatçı 19'ların siyasi hayatta daha etkili olmaları ve Meclis'te bir grup oluşturabilme hakkına sahip olabilmeleri için en kısa zamanda yeni bir siyasi parti kurmalarını zorunlu görüyor ve istiyordu. Toker'e göre 19'lar, siyasi hayattaki taraftarlarını DP'den çekeceklerdi. İspatçıların tek muvaffakiyet şansı her ne pahasına olursa olsun demokrasi prensiplerinden dönmemeleri, başları sıkışınca bunları pervasızca kurban etmemeleri idi. Bunun yanında dinamizm ve iyi bir taktik ile 19'ların Meclis içerisinde kolaylıkla 1 numaralı muhalefet organı haline geleceklerini belirtiyordu³⁴⁹.

22 Kasım 1955'te toplanan DP Meclis Grubu, büyük ihtimal Menderes'in Irak'ta bulunmasından da cesaret alarak hükümetin ekonomi politikasını sert bir şekilde eleştirerek rüşvetle suçlanan üç bakandan açıklama yapmasını ve istifa etmesini istediler. Zira 1955 yazı, Türkiye'de "yoklar devresi"nin başlıca konu olduğu yıldır. Halk her tarafta tüketim maddeleri için kuyruklar oluşturmuştu. Diğer taraftan sonraki hafta, 29 Kasım 1955'te Menderes'in de katılımıyla gerçekleştirilen Meclis Grubu toplantısında muhaliflerin öfkesi hala dinmemişti ve bakanlar neredeyse teker teker kürsüye çıkarılarak istifa ettiklerine dair beyanda bulunmaya zorlanıyorlardı. Önce Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı ardından da Maliye ve Dışişleri bakanları istifa etmek zorunda kaldılar. Menderes'in de istifa etmekten başka çaresi kalmamıştı. Ancak Mükerrer Sarol, muhaliflerin yani Grubun kişisel olarak Menderes'e değil de bakanlara karşı olduğunu ileri sürerek, DP'nin geleceği için hükümetin toptan istifa etmesini, buna karşın Menderes'in sadece kendisi için

³⁴⁹ "Memleketin İspatçılardan Beklediği", **Akis Dergisi**, Sayı: 80, 19.11.1955, s.7.

güvenoyu almasını önerdi. İlginç olan ise Sarol'un bu teklifini olumlu karşılayan Menderes'in Gruba seslenmek üzere kürsüye çıkmasıydı: “*İstifa etmiyorum. Şu anda gücünüz o kadar büyüktür ki, isterseniz Anayasayı bile değiştirirsiniz. Kendimi tamamen Grubun ellerine terk ediyorum*” dedi. İşin daha da ilginç hükümet düştü ve sadece başbakan güvenoyu aldı³⁵⁰.

Neticede Menderes istediğini elde etmiş ve iktidar koltuğunun ayaklarının altından kaymasını ciddi bir şekilde yaralanmasına karşın önlemişti. Menderes, Cumhurbaşkanı Bayar'a hükümetin istifasını sunduktan sonra tekrar hükümeti kurmak görevini üzerine almış ve neredeyse on beş gün sonra yeni hükümet üyelerini belirleyerek 13 Aralık 1955'te gruptan güvenoyunu almıştı. Menderes'in yeni hükümet programı gerçekten de demokratik bir hava görünümündeydi³⁵¹. Ancak önemli olan bu vaatlerin yazıdan icraata dönüşmesiydi. Zira demokratik ülkelerde zaten olması gereken ama Türkiye'de ise yaşanan gelişmelerin bir neticesi sonrasında zorunluluk olarak ya da günü kurtarmak amacıyla ortaya çıkan bu programın baş sorumlusu Menderes'ti ve geçmiş hatalardan dönüleceğinin en büyük garantisi başbakanın değişmesi olabilirdi ancak kendisi yine iktidar koltuğunda oturmaktaydı. Üstelik siyaset hayatında neredeyse sonunun geldiğini gören ihtirashlı bir liderin, bu günleri bir daha yaşamamak adına bundan sonra çok daha sert tedbirler alması da bir başka ihtimaldi.

Nitekim Mecliste, Menderes'in vaat ettiği programa parti içinden ve dışından inanmayan bunların kâğıt üzerinde kalacağına kanaat getiren birçok milletvekili bulunmaktaydı. Örneğin Kastamonu milletvekili Ziya Termen “*Menderes programda rüşvetle mücadele sözü veriyor. Bu söz dört buçuk yıldır yerine getirilmedi. Adnan bey'in kaprisi yüzünden 'Ondörtler'in ihracı, bu ülkede bir partinin, bir kişinin hatası nedeniyle fiilen kurulabildiğini gösterir. Bizzat kendisi,*

³⁵⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s. 183 – 185; Ahmad, **a.g.e.**, s. 122 – 123.

³⁵¹ Menderes'in yeni hükümet programındaki vaatleri: “Anayasada değişiklikler yapılacak ve bunlar mutlaka genel seçimlerden önce tamamlanacak; hızla iki meclisli sisteme geçilecek; seçim kanununda yapılan son değişiklikler kaldırılacak ve kanun eskisinden daha ileri hale getirilecek; ispat hakkı için meclise yeşil ışık yakılacak; devlet yatırımları bir plana bağlanacak; bütçe denk hale getirilecek; karaborsa ile mücadele için elden gelen gayret gösterilecek; vurgunculukla şiddetli bir savaşa girişilecek; eski bakanlarla (Yırcalı, Polatkan ve Zorlu) ilgili yürütülen soruşturma hızla tamamlanacak ve sonucu kamuoyuna açıklanacak; ihtiyaç maddeleri için adil bir dağıtım sistemi ön plana alınacak; yirmi beş senesini dolduran memurların, yargıçların, profesörlerin emekliye sevk edilebilmeleri hükmü kaldırılacak vs.” Eroğul, **a.g.e.**, s. 188; Ahmad, **a.g.e.**, s. 124.

*Iskat Kanunu'nu dayatmak isteyen kahramandır. Şimdiye kadar bu çeşit birçok söz verildi, fakat bunlar kısmen bile yerine getirilmedi. Bugün verdiğimiz sözlerin inandırıcı olmamasının nedeni budur*³⁵²” derken; İnönü’de Menderes’e çok sert bir şekilde yüklenerek onun böylesi bir durumda istifa etmekten başka çaresinin bulunmadığını belirtmekteydi. Nitekim DP Grubundaki isyan hareketinden sonra CHP’ye büyük bir öz güven gelmişti.

Yaşanan bu gelişmeler karşısındaysa Toker *Akis* dergisi sütunlarından, demokratik ülkelerdeki hükümetlerin başında bulunan liderler şayet yeteneksizse ve buna rağmen görevinden çekilmiyorsa ne yapmak gerekir diye soruyor ve cevap olarak da iktidar partisinin içerisindeki akli başında bulunan diğer vekillerin organize olarak hem partileri hem de ülkeleri için bu basireti bağlanmış şahsiyeti tasfiye etmeleri gerektiğini söylüyor ve böylece farklı bir çözüm yolu ortaya koymuş oluyordu³⁵³.

Üstelik bir ara Menderes’in IV. Kabinesi’ne Maliye Bakanı olarak giren Nedim Ökmen’in Menderes’e karşı harekete geçtiği ve Fuat Köprülü’nün de desteğiyle Ökmen’in Menderes’in yerini alma ihtimalinin bulunduğu söylentileri ortaya çıkmış ve *Akis* dergisi de Menderes’e karşı Nedim Ökmen’i destekleme yoluna gitmişti³⁵⁴. Ancak tüm bu parti içi ve dışı muhalefete karşın Menderes, kısa zamanda tekrar toparlanarak ipleri kendi eline alıp olaylara istediği şekilde yön vermeye başlayacaktı.

Zira bir süre sonra Menderes, yumuşak başlı bir yönetimin kendisini iktidar koltuğundan uzaklaştırabileceği fikrine kapılmıştı. Bunun en büyük nedeni ise 1955 Yaz’ından kış mevsimine kadar yaşanan DP içerisindeki gelişmelerin muhalefette oluşturduğu akislerdi. Yukarıda belirtildiği üzere CHP adeta yeniden doğmuş ve tekrar tüm gücüyle DP üzerine yüklenmeye başlamıştı. İnönü’de o dönemde yeni bir adet edinmiş ve Menderes’ten gelen her hücumu karşı vakit geçirmeden günü gününe ve dozajı gittikçe artan sert bir şekilde karşılık vermeye başlamıştı. Ayrıca artık büyük basın ve üniversite gibi etkili baskı gruplarından da iktidara karşı eleştiriler

³⁵² Iskat Kanunu, Menderes tarafından DP’nin Dördüncü Büyük Kongresi esnasında 18 Ekim 1955 tarihinde partiden ayrılanların milletvekilliğinden de ayrılması yolunda aldırılmak istediği bir karardı. Ahmad, **a.g.e.**, s. 125.

³⁵³ “Başbakanın Kabiliyetsizi”, **Akis Dergisi**, Sayı: 97, 17.03.1956, s.11.

³⁵⁴ Toker, **a.g.e.**, s. 184 – 188.

geliyordu. Diğer taraftan bu gelişmeler DP içerisinde Menderes'e muhalif olanların da tekrar bir birlik havası içerisinde liderin yani Menderes'in kişiliğinde birleşmesine neden olacak, bunun dışında kalanlar Menderes'in deyiimiyle kuyruklar ise bir şekilde tasfiye edilecekti.

Oysaki basın ve üniversite gibi kurumlarda Menderes'in düşündüğü tarzda iktidara tehdit oluşturacak bir yapılanma henüz söz konusu değildi. Buna karşın meydana gelen ferdi çıkışlar DP'yi tedirgin etmekteydi.

Bu dönemde yaşananlar, gelecekte Türk siyaset hayatında üniversite ve basın gibi kurumların yürütmenin yetkisine müdahale hakkının bulunup bulunmadığı tartışmalarını da beraberinde getirecekti. Zira kimilerine göre bu gibi kurumların seçimle iktidara gelmiş meşru bir hükümetin otoritesine müdahalede bulunmaya hakkı olamazdı.

Kimilerine göre ise bir seçim sonrasında çoğunluğu elde ederek tek başına iktidar koltuğuna oturan bir hükümetin seçim sonuçlarına dayanarak sadece kendisinin “milli iradeyi” temsil ettiği düşüncesine kapılması yanlıştı. Zira demokrasi kültürü uzun bir geçmişe dayanan batı modelleri ele alındığında “Milli İrade”nin sadece seçimle iş başına gelen bir hükümet tarafından temsil edilmediği görüşü hâkimdi. Buna göre Milli İrade sadece iktidar koltuğuna oturan hükümet partisi tarafından değil tüm Meclis tarafından ve buna ek olarak basın – üniversite – sendikalar, sivil toplum kuruluşları – aydınlar ve gençlik teşekkülleri ve diğer devlet organları (Sayıştay – Danıştay – Yargıtay – Anayasa Mahkemesi hatta Senato...) kısacası tüm bunlarda kendisini ifade eden bir kamuoyu tarafından temsil edilmeliydi. Yani milli irade ülkedeki tüm unsurların birleşimiydi. Böylece kamuoyunu oluşturan baskı unsurları, sorumsuz bir yürütmenin ortaya çıkmasına engel olacaktı.

Bu konuda, iki kez askeri müdahale girişimi ile karşı karşıya kalan, Süleyman Demirel'in bir değerlendirmesi bulunmaktadır. Demirel: “*İktidar olanlar sınırlar ki; her şeyi yapmaya yetkileri vardır. Arkalarındaki irade onları oraya her istediğini yapsın diye değil, memleketi idare etsin diye getiriyor. Demokrasi bir kurumlar*

*devletinin rejimidir. Her şeyi yaparım sanırsın ama yetkin yoktur. Yapamazsın. Yaparsan onun adı Anayasa ihlali olur.”*demektedir³⁵⁵.

Diğer taraftan yukarıda belirtildiği üzere kurumlardan iktidara gelen eleştiriler hükümeti tedirgin etmekteydi. Ancak Toker'e göre bu tepki hem o dönem de hem de sonraki dönemlerde hep cılız kalacaktı.

Sanırız ki bunun en büyük nedeni gerek üniversite gerekse de basın gibi kurumlarda batılı anlamda bir baskı unsuru oluşturacak düzeyde kurumsallaşmanın yaşanmamış olmasıdır. Bu bilince erişememiş kurumlar ve meslek dalları için demokrasi açısından sürekli kesintiye uğramayan bir zaman dilimine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kesintisiz zaman dilimi içerisinde, kurumlar yine kendi içlerinden demokrasiye ve onun gereklerine inanmış, yarının korkusunu üzerinde taşımayan kahramanlar ortaya çıkarmak durumundadır. Bu kahramanlar hem diğer demokrasiye inanmış yüreklerde bir ışık olacak hem de kesintisiz zaman diliminde genel çerçevede bu ateşin sönmesine aman vermeyeceklerdir. En nihayetinde bu tek tek kahramanların yaktıkları demokrasi ateşleri zamanla birikerek bir kor haline gelecek ve bir zaman sonra bireysel mücadele tüm kurumlara işleyerek kurumların demokrasi mücadelesi haline gelecektir.

Diğer taraftan muhalefetin gittikçe güçlenmesi ya da sesini yükseltmeye başlaması Menderes'in soğukkanlılığını yitirmesine ve sinirlerine hâkim olamamasına neden olacaktır.

23 Ocak 1956 tarihinde Meclis Grubu'nda konuşan Menderes, muhalefetin üniversite ve basın ile birlikte iktidara karşı cephe aldıklarını belirttikten sonra konuşmasını şu şekilde bitirmişti: “*İstersek bugün çanlarına ot tıkayabiliriz*”³⁵⁶ 10 Şubat'ta ise Menderes, Mecliste CHP'yi komünistlikle, vatani dışarıya jurnallemle ve milli çıkarları kundaklamakla suçlamıştı. 10 Nisan 1956 tarihinde Gaziantep'teki konuşmasında ise Menderes, “*Muhalefet ve basının açmış olduğu şiddetli ateşin himayesinde birtakım komünist birliklerin hareket hazırlıklarında oldukları görülüyor... Kanunlar kâfi gelmiyorsa kanun hükümleri getireceğiz. Eğer adalet*

³⁵⁵ Demirel, 1971 ve 1980 tarihlerinde gerçekleşen askeri müdahale girişimleri sonucunda koltuğunu iki kez terk etmek zorunda kalacaktır. Demirel, yukarıda belirtilen Milli İrade ile ilgili olan sözünü ise 2000'li yıllarda Kurtul Altuğ'a ifade etmiştir. Kurtul Altuğ, **Bir Numaralı Tanık**, Doğan Kitap, İstanbul, 2006, s.185.

³⁵⁶ Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın...**, s. 147.

mekanizması, mevcut kanun hükümlerini anlamakta zorluk çekiyorsa bunları açıklığa götüreceğiz. Ta ki bu ihtilalci metotlar, bu fitne artık bitsin³⁵⁷” demektedir.

Menderes, muhalefetin güç birliği haline gelip demokratik taleplerde bulunmasını, komünizmle suçluyor ve bu komünist taktiklerine karşı vatani ve milleti kurtarmak amacıyla ne gerekiyorsa yapacağını belirterek milletin desteğini kazanmayı arzu ediyordu. Kısacası demokratik rejimlerde görülmesi asla söz konusu olamayacak şiddet tedbirleri artık açıkça ortaya konacak ve bunun nedeni olarak da Komünizme tutulmuş muhalefet gösterilecekti.

Menderes’in son hükümet programında, tüm memurların üzerinde bir demokles kılıcı gibi sallanan tasfiye usullerinden artık vazgeçileceğini vaat etmesine karşın Adalet Bakanlığı 3 Mayıs 1956 tarihinde on altı yargıcı, sonrasında tüm eleştiri ve protestolara karşın, 12 Haziran 1956 tarihinde de yedi yargıcı emekliye sevk etti³⁵⁸.

7 Haziran 1956 tarihinde kabul edilen iki yeni yasayla birlikte Basın Kanunu değiştirildi. Böylece alınan yeni tedbirlerle basının dizginlenebileceği hesap edilmekteydi. İnönü, baskı rejiminin ansızın değil de gözlerin içlerine bakılarak adım adım gelmekte olduğunu belirtmekteydi³⁵⁹.

2.3.4. Demokrasi Adına Basını Örgütleme ve Örnek İnsan Oluşturma Çabası

Toker ve *Akis* dergisi, basının sorunlarıyla doğal olarak yakından ilgilenmiş ve bunları sütunlarından okuyucuları ile paylaşmıştır. Örneğin karikatür sanatının baskıya uğraması³⁶⁰; gazete kâğıdı sıkıntısı ve resmi ilan sorunu³⁶¹ ya da muhalif basının milli konularda bile basın toplantılarına davet edilmemesi konusu³⁶² ele

³⁵⁷ Eroğul, **a.g.e.** , s. 189 – 191.

³⁵⁸ Eroğul, **a.g.e.** , s. 191; Ahmad, **a.g.e.** , s. 150 – 151.

³⁵⁹ Topuz, **a.g.e.** , s. 200 – 201; Eroğul, **a.g.e.** , s. 193.

³⁶⁰ “ Vaktiyle Karikatür Yapılırdı”, **Akis Dergisi**, Sayı: 42, 26.02.1955, s.6.

³⁶¹ Avni Başman, “ Basın Hürriyeti ve Resmi İlanlar”, **Akis Dergisi**, Sayı: 51, 30.04.1955, s.11; “Basın: Karaborsada Bir Gazete”, **Akis Dergisi**, Sayı: 108, 02.06.1956, s.12.

³⁶² “ Serzeniş”, **Akis Dergisi**, Sayı: 66, 13.08.1955, s.4; “ Güzel Olmayan Hareket”, **Akis Dergisi**, Sayı: 69, 03.09.1955, s.4.

alınmış, Yaz 1956 tarihinde çıkarılan yeni Basın Yasası ise sert bir şekilde eleştirilmiştir. Toker'e göre yeni basın yasası yüzünden basın artık haber vermek ve toplumu aydınlatıp yönlendirmek görevlerini yerine getirememektedir. Zira gazeteler neredeyse başmakalesiz çıkmakta ve bu yüzden Türk basını demokrasilerdeki "dördüncü kuvvet" olma özelliğini kaybetmektedir. Toker, gazetecilerin durumunu savaştaki "süngüsüz askere" benzetmiştir³⁶³.

Toker, basının karşı karşıya kaldığı sıkıntıları belirtmekle birlikte daha da önemlisi bu sıkıntılara çözüm önerileri ortaya koymuş ve hatta bir adım daha ileri giderek basını baskılara karşı örgütlenme yoluna gitmiştir.

Toker'e göre totaliter rejimler artık tek bir günde kurulmamaktadır. Bu tarz bir rejimi kurmak ve yerleştirmek için uzunca bir süreye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yolda ilk adımlar evvelâ ürkek ürkek atılmakta ancak mukavemetle karşılaşılmadığı takdirde ise sürat arttırılmaktadır. En nihayetindeyse hiç umulmayan şeyin olduğu yani totaliter bir idarenin kurulduğu görülmektedir. İlginç olan ise iktidar koltuğuna bir hükümet darbesi yaparak değil de demokrasinin usullerinden faydalanarak yani milletin reyi ile gelmiş bulunanların sonradan bir diktatörlük hevesine kapıldıklarında mutlaka ve mutlaka ihtiyatlı davranmaları yani belli bir sırayı takip ederek hürriyetleri teker teker azaltıp, muhalifleri teker teker susturmaları ve en sonunda ise hepsini birden yok etmeleridir. Bu konudaki en iyi örnek ise 1932 ile 1935 arasındaki Alman siyasî hayatıdır yani Hitler'in izlemiş olduğu politikadır, demiştir³⁶⁴.

Toker'e göre totaliter rejime doğru giden her memlekette sıra aynıdır. Buna göre önce basın susturulur. Bu iş için kullanılan organ ise adliyedir. Gazeteciler en sudan sebeplerle mahkemelere sevk edilir. Şayet onlar hakkında kolaylıkla hüküm alınırsa, hâkimler hükümetin istediği haksız kararları verirlerse, hele Temyiz aynı sebepler yüzünden bunları tasdik ederse memlekette tazyikin arttırılabileceğine kanaat getirilir ve bir ileri adım daha atılır. Basın böylece sindirildikten sonra sıra mutlaka muhaliflere, onların önde gelen şahsiyetlerine gelir. Bu sefer Adliyeden

³⁶³ Metin Toker, "Başmakalesiz Gazeteler", **Akis Dergisi**, Sayı: 140, 12.01.1957, s.19.

³⁶⁴ "Hâkimin ve Gazetecinin Rolü", **Akis Dergisi**, Sayı: 68, 27.08.1955, s.4.

onlar hakkında hüküm istenilir. Hür basın ve muhalefet susturulunca diktatörlüğe giden yol açılmıştır³⁶⁵.

Böyle bir durum karşısında Toker'e göre basın birlik olmalı ve kendi kendini müdafaa etmelidir. Zira basın, iktidardan her tazyik hareketi geldiğinde buna sürekli boyun eğerek bu durumdan kurtulamaz. Bu doğrultuda basın bir bütün olarak hiçbir baskı ve yıldırma hareketine boyun eğmemeli, doğru bildiği şeyleri söylemeli ve gördüğü yanlışları eleştirmelidir. Aksi takdirde korkar ve geri adım atarsa hükümetin basını kolaylıkla kendi boyunduruğu altına alacağını söylemektedir³⁶⁶.

Toker'e göre çözüm yolu gayet basittir. Basın gerçek bir güç haline gelene kadar "Denge Politikası" uygulamalıdır. Yani basın, sürekli olarak tazyik gelen tarafa yanaşmaktadır. Bu durum ise tazyik yapana cüret vermektedir. Oysaki tazyik geldiğinde Basın cesaret gösterip öteki tarafa kaysa tazyiki yapan eski hale dönmek için bundan vazgeçecek, demiştir. Toker'e göre bu tecrübe edilmiş, ezeli bir kaidedir. Zira Türkiye İkinci Dünya Harbi'nde tarafsızlığına hürmet ettirebildiyse sebebi Almanlardan tazyik geldiği zaman Müttefiklere, Müttefiklerden tazyik geldiği zaman Almanlara yaklaşmış olmasıdır. Şayet Türkiye aksini yapsaydı ya Rus peyki, ya da Alman peyki olurdu³⁶⁷, demiştir.

Oysaki Toker'e göre neredeyse hiç kimse kendi mesleğinin ya da kendi temel hak ve hürriyetlerinin uğruna mücadele etmemekte ve bu mücadeleyi başkasından yani Mecliste zaten sayıca az olan muhalefet vekillerinden beklemektedir. Bu durum ise muhalefet siyasetçilerinin omuzlarına çok fazla yük yüklemekte, onların birçok cephede mücadele etmelerine ve bu doğrultuda çok daha çabuk yıpranmalarına sebep olmaktadır.

Toker, bu durumu eleştirmekte ve acaba bu durumun sebebi Türk toplumunun demokrasi rejiminde yeni olmasından mı yoksa toplumun şarklılık karakteri taşımasından mıdır diye sormaktadır³⁶⁸. Zira diktatörlere mukavemet eden, açık gözlere kanmayan milletler "demokrasiye layık" milletlerdir. Her şeyin başı insanların, hangi idareyi arzuladıklarını tespit etmelerindedir. Bir şefin idaresinde

³⁶⁵ **a.g.m.** , s.4.

³⁶⁶ " Bogotalı Kadınlar ve Babiâli ", **Akis Dergisi**, Sayı: 67, 20.08.1955, s.7.

³⁶⁷ **a.g.m.** , s.7.

³⁶⁸ "Kimse Tarafından Asla Yenilemeyecek Olanlar", **Akis Dergisi**, Sayı: 153, 13.04.1957, s. 12.

yaşamaya niyetli kütleleri, dünyanın en kudretli lideri bile o halden kurtaramaz, demektedir.

Bu doğrultuda Toker, topluma bir bakıma sitem etmektedir: *“En ufak bir hakkın zedelenmesi, çok şiddetli protestolar yaratmazsa, totaliter idare yolunda atılan adımlar dikkatle takip edilmezse, devlet idaresinin rasyonel usullerin dışına çıkarılmasına göz yumulursa ve en mühim mesele: miskin menfaatler, hasis hisler uzun vadeli saadetin yerini tutarsa Şefe veya Şeflik heveslisine kızmaya kimin hakkı olur? Bir memleket düşününüz ki demokrasinin bütün klasik müesseseleri teker teker zedeleniyor. Bir memleket ki fikir adamlarının saçları kesilerek hapse atılması bir bardak suda kopacak fırtınadan az akis bırakıyor, kaza organlarına uzanan eller bizzat o organların mensupları tarafından öpülüp başa konuluyor, ilmi otoritelerin sükûta mecbur edilmesi ilim muhitlerinde yadırganmıyor, seçim kanununun antidemokratik hale konulmasını seçmen umursamıyor, basına yapılan tazyikler gazeteciler tarafından tevekkülle karşılanıyor. O memlekette yaşayan halkın idealinin Demokrasi olduğunu sanan, budalanın ta kendisi değil midir? Bir memleket ki herkes her şeyi komşusundan bekliyor ve kendisi komşusunun hakkını korumak için küçük parmağını kımıldatmıyor... Demokrasi onun nesinedir, lütfen söyler misiniz?”³⁶⁹* demiştir.

Türkiye, tek partili sistemden çok partili sisteme bir milli şefin samimi arzusunun da etkisiyle kan dökmeden ve ihtilal yapmadan geçmiştir. Ancak dünyanın her köşesinde olduğu gibi bu rejimin hayatta kalmasını sağlayacak olan ise millettir. Bu yüzden de demokrasiyi benimseyip, onun uğruna mücadele edip, fedakârlığa katlanacak bireylere ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu doğrultuda Toker: *“Basın hürriyetini gazetecinin celadeti, adalet istiklalini adalet mensubunun karakteri, üniversite muhtariyetini üniversite hocasının ve talebesinin dik başı temin edecektir. Politikacıların vazifesi, milletin muhtelif sınıflarında bu azmi, bu iradeyi doğurmaktan ibarettir”³⁷⁰* demiştir.

Toker, toplumun manevî cephesinde kalkınma yapmak için her şeyden evvel örnek insanlara ihtiyaç duymuştur. Çünkü nasihat ya da telkinlerden ziyade gerçek

³⁶⁹ “Eğer Adnan Bey Bu Memleketin İdealiyse...”, **Akis Dergisi**, Sayı: 106, 19.05.1956, s.9.

³⁷⁰ “Kimse Tarafından Asla Yenilemeyecek Olanlar...”, s. 12.

anlamda etkili olacak şeyin halkın önündeki, menfaat ve baskılar karşısında boyun eğmeyen, canlı örnekler olduğunu düşünmüştür.

Bu doğrultuda Toker: Turhan Feyzioğlu, Muammer Aksoy, Münci Kapani, Şerif Mardin, Sıddık Sami Onar, Ragıp Sarıca, Hüseyin Nail Kubalı, Osman Okyar ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi şahsiyetleri asla baskılar karşısında boyun eğmeyen ve doğru bildiği yoldan sapmayan örnek insan profili olarak yazılarında topluma sunmuştur³⁷¹.

Toker toplumun değişik sınıflarından ve çeşitli meslek dallarından demokrasi adına mücadele edecek yeni “demokrasi savaşçıları ve kahramanları” kazanmak umuduyla sürekli olarak yazılarında bu konuyu işlemiştir. Örneğin yeri gelmiş bir insanı pırzola ile mukayese etmiş, yeri gelmiş bir insanı tarihin derinliklerine götürerek onun, doğa ananın güçleri ile mücadelesini konu almıştır.

Totaliter rejimlerin insanlara pırzola muamelesi yapması: Pırzoları bedel ödeyerek satın alabilir, kasabın kütüğünde alabildiğine döver, yenilecek, hazmedilecek hale getirebilirsiniz ama insanları asla! İnsanlara pırzola muamelesi yapmak ancak totaliter rejimlere özgü bir davranış biçimidir. Bu tür rejimlerin iki güvenilir ve değerli silahı vardır: “Menfaat ve Baskı”. Menfaat devlet kesesinden dağıtılır, baskı ve yıldırım ise gene devletin eliyle kullanılır. Buna karşın toplumdaki her insan sadece bir et parçası olan pırzola gibi satın alınıp istenilen kıvama getirilemez. Zira pırzolada olmayan ama insan da var olan büyük ve güçlü bir hazine bulunmaktadır. Bu ise “vicdan” dır. Üzerine vurulunca yumuşamayan pırzola yoktur ama üzerine vurulunca sertleşen insan çoktur³⁷², demektedir.

Senek ve yıldırım örneği: Geçmiş zamanın ünlü filozofu Senek, insanları bir konuda ikaz etmek istiyor. O dönemin büyük korkusu göklerden gelmekte ve göklerin silahı da yıldırım. Filozof, yıldırımın çok fazla tehlikeli olmadığını söylüyor. Buna göre yıldırım denilen şeyin, aslında bir gürültüsü vardır. Büyük kitlelerin yüreklerine endişe salan da odur. Zira bir yıldırımın hakikaten zarar verebildiği kaç kişidir. Gürültüsü sayesinde korkuttukları ile hışma uğrattıkları arasındaki fark dağlar kadardır. Eğer gürültüsüne aldırış etmezseniz, yıldırımlar bir mesele olmaktan çıkar, demiştir.

³⁷¹ Metin Toker, “Örnek İhtiyacı”, **Akis Dergisi**, Sayı: 142, 26.01.1957, s.11.

³⁷² Metin Toker, “İnsanlara ve Pırzolalara Dair”, **Akis Dergisi**, Sayı: 131, 10.11.1956, s.5.

Toker, yüzyıllar boyunca bu gerçeğin değişmediğini belirtmiştir. Sadece değişen şey korkunun kaynağıdır. Başka eller başka yıldırımlar tutmakta, başka ilahlar başka tehditler savurmaktadır. Ancak amaç aynıdır. Hedeflenen şey yok etmekten ziyade yıldırmaktır. Yılmamak için ise en emin çare, hâlâ, Senek'in tavsiyesine uymak, hışmı değil gürültüsü çok yıldırımları gözde fazla büyütmemektir. Zira bu yıldırımlar bir insana çarpsa da, açtıkları yara mesela kırılan gururdan ve eğilen baştan çok daha az ıstırap verir ve zamanı dolduğunda da unutulup gider; alında ebedi bir leke bırakmaz, demiştir³⁷³.

2.3.5. 1956 – 1957 Dönemi: Dozajı Artan İktidar Baskısı ve Toker – Sarol Davası

Adalet ve basın kurumu üzerindeki baskılarla yetinmeyen Menderes Hükümeti, üniversitelere de yeni bir düzen vermek hususunda kararlıydı. Önce bu girişimin alt yapısı oluşturulmaya çalışıldı ve Meclisin İçişleri Komisyonu'nda yer alan iki milletvekili üniversite profesörlerini komünistlikle itham etti. Çünkü bu kesimden Hükümetin icraatlarına eleştiriler yükselmekteydi ve bu durum onların Komünist olarak sıfatlandırılmaları için yeterliydi. Ancak hükümetin somut anlamda harekete geçmesi bir başka olayla kendini gösterdi. Dönemin Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun yayın işlerini yönettiği *Forum* dergisinin hükümeti eleştirmesi iktidarı rahatsız etmekteydi. Bu doğrultuda Feyzioğlu'nun üniversitede, yeni ders yılını açış konuşmasında söylediği “*Bir memleket en ziyade nabza göre şerbet veren münevverlerden zarar görür*” sözü kendisinin siyaset yapmakla suçlanıp bakanlık emrine alınmasına neden oldu. İktidara karşı muhalefetin tepkisi yine büyük olmuştu ancak meclisteki büyük sayı üstünlüğüne ve bunun görünürde sağlamış olduğu milli irade kavramına sırtını dayayan DP için ne verilen önergelerin ne de eleştirilerin bir önemi bulunuyordu. Buna karşın Meclis dışında durumu protesto eden üç doçent ve iki asistan (Doçentler: Muammer Aksoy, Aydın Yalçın, Münci Kapani. Asistanlar: Coşkun Kırca, Şerif Mardin) görevlerinden istifa ettiler. Mülkiyeli öğrenciler ise dersleri boykot ettiler. DP Meclis Grubu

³⁷³ Metin Toker, “ Omzumuzdaki Vazife ”, *Akis Dergisi*, Sayı: 178, 05.10.1957, s.5.

boykotu destekleyenlerin üniversiteden atılmasına karar verdi ve olay için soruşturma açıldı³⁷⁴.

DP'nin muhalefete karşı tavrı ise daha da sert bir şekilde kendini göstermekteydi. 27 Haziran 1956 tarihinde Toplantı ve Gösteri Haklarını düzenleyen kanunda bir takım değişikliklere gidildi. Buna göre siyasi partiler, seçim döneminin uygun gördüğü propaganda devresi dışında artık açık hava toplantıları düzenleyemeyeceklerdi. Kapalı toplantılar ise bölgenin en büyük mülki amirinin iznine bağlı olacak ve bu toplantılar resmi kişilerin gözlemi altında tutulacaktı. Bu şartların dışında yapılan herhangi bir gösteri veya toplantı ise suç kabul ediliyor ve suç sayılan toplantıların ise dağıtılmasında hedef gözetmeksizin ateş açılacağı karara bağlanıyordu. Bu anti demokratik kanun karşısında meclisteki muhalefet partilerinin elinden meclisi sadece boykot etmek geliyor, Toker ise hükümetin bu kanunla iktidarın murakabesizliğini sağlamaya çalıştığını belirtiyordu³⁷⁵.

Toker, zaman zaman açık zaman da üstü kapalı bir şekilde Menderes'i eleştiriyor ve onun devleti bir çiftlik olarak gördüğünü kendisini ise bu çiftliğin ağası saydığına işaret ediyordu. Kişi ismi kullanması gerektiğini düşündüğü zaman da yani yazılarını somutlaştırmak için de tarihten ve o dönemden biri demokrat diğeri ise diktatör olmak üzere yabancı iki lider şahsı öne sürüyor ve bunları birbirleri ile mukayese ediyordu.

Aslında bu durum geçmişten günümüze Türk ve dünya basın tarihinde sıkça başvurulan bir yöntemdi. Buna göre rejimde otoriterleşme arttıkça doğrudan basın tarafından yapılamayan eleştiriler başka ülkelerdeki liderler ve sistemler üzerinden yapılmaktaydı. Bu, siyasi iktidar tarafından gelen baskı karşısında basının bir nevi kendisini korumak üzere geliştirdiği reflekti.

Toker, kendilerini kanunlara tabi saymayan ve her arzularının kanun hükmü taşıdığına inanan diktatör liderlere örnek olarak genellikle Peron, Hitler ve Mussolini'yi göstermekteydi. Yönettikleri ülkeyi bir çiftlik değil de bir vatan olarak

³⁷⁴ Eroğul, **a.g.e.**, s. 193; Ahmad, **a.g.e.**, s. 157; Toker, **a.g.e.**, s. 190 – 192, 215 – 216, 223 – 225.

³⁷⁵ “ Kanunlar Lüzumsuz Hale Gelince”, **Akis Dergisi**, Sayı: 154, 20.04.1957, s.4 – 5.

gören ve yeri geldiğinde şahsi haklarından dahi feragat etmek zorunda kalan demokrat liderlere örnek olarak ise Eisenhower ve Churchill'i vermekteydi³⁷⁶.

Toker ayrıca ABD'yi eleştirmekte ve bir nevi sitemde bulunmaktaydı. Buna göre ülkesinin iç işlerinde totaliter bir yönetim sergileyen ancak dış politikasında sırf SSCB'ye karşı bir politika yürütüyor diye o ülkelerin diktatör liderlerine sempati ile bakan ABD'yi eleştirmekteydi. Zira Toker, ABD gibi büyük bir devletten itibar gören bir diktatörün kendi ülkesinde kuvvetlendiğini belirtmekteydi. Toker: *“Amerika bile tutuyor’ propagandası, Amerika ile münasebetleri sıkı olan memleketlerde geçer akçedir. Hem de pahalıya geçen bir akçe... Buna dayanarak bilhassa münevverleri uykuda memleketlerde zulüm, istibdat, fikre baskı daha kolay yapılır...”* demektedir³⁷⁷.

Sanırsanız ki Türk siyaset hayatındaki farklı dönemlerde, tek parti ya da çok partili dönemde, içinde yaşanan dünyanın koşullarına ve bağlı bulunan ittifaklardan alınan destekle, ülke içerisinde çoğunluğu elde eden iktidarlar kendilerinde her şeyi yapmayı meşru görmüşlerdir.

Bu arada 2 Temmuz 1956 tarihinde “Hükümetin manevi şahsiyetini tahkir etmek” iddiasıyla CHP’li dört milletvekilinin: Sırrı Atalay, İbrahim Us, Osman Alışiroğlu ve Kamil Kırıkoglu’nun dokunulmazlığı kaldırılıyor. 11 Temmuz 1956 tarihinde de Hükümet, Demokratların oyuna dayanarak, ara seçimlerin ertelenmesine karar veriyordu. Muhalefetin eleştirilerine cevap veren Menderes: *“Mesele haddi zatında çok basittir. Bu sene ara seçimleri yapmak caiz değildir. Çünkü ekseriyet böyle istiyor. Siz ekseriyette olduğunuz zaman aksine karar verebilirsiniz. Ama şimdi ekalliyette bulunuyorsunuz. İşte bütün muhalifler şurada olduğunuz kadarsınız”*³⁷⁸

³⁷⁶ “Devlet Adamlığı ve Çiftlik Ağalığı”, **Akis Dergisi**, Sayı: 75, 15.10.1955, s.4 – 5; “İstanbul’un Havası”, **Akis Dergisi**, Sayı: 140, 12.01.1957, s.8; “Devlet Adamının İtibarlısı”, **Akis Dergisi**, Sayı:138, 29.12.1956, s.12; “Devlet Adamının Maskarası”, **Akis Dergisi**, Sayı: 138, 29.12.1956, s.13.

³⁷⁷ “Amerikan Diplomasisinin Günahları”, **Akis Dergisi**, Sayı: 116, 28.07.1956, s.11; “Demokrasi Düşmanlığının Bedeli”, **Akis Dergisi**, Sayı: 144, 09.02.1957, s.5; Bu konuyla ilgili Nadir Nadi’nin anlattıkları da oldukça ilgi çekicidir: Nadir Nadi: *“Anayasa dışı baskılar göze batar hale geldiği sıralarda henüz Dışişleri Bakanlığı’nda oturan Köprülü ile yaptığım bir konuşma sırasında bu durum özgürlükçü müttefiklerimizi rahatsız etmez mi diye sorduğum zaman geniş yürekli bakanımız “Hiç rahatsız olmazlar. Amerikalılarla konuştuk. Onlar için önemli olan hükümetin güçlü olmasıdır. Demokratik özgürlüklere aldırış etmiyorlar, demişti”* demektedir. Nadi, **a.g.e.**, s.70 – 71.

³⁷⁸ Ahmad, **a.g.e.**, s. 152.

demekteydi. Böylece Menderes demokrasi anlayışının temelinde sayısal üstünlüğü ön planda tutmuş olduğunu ortaya koymaktaydı.

1 Ağustos 1956 tarihinde CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, yeni düzenlenen Toplantı ve Gösteri Hakları Kanunu'na aykırı hareket ettiği iddiasıyla Rize'de tutuklandı. Suçun gerekçesi, Gülek'in Karadeniz gezisi sırasında bir takım dükkân sahiplerinin sıra ile ellerini sıkmak suretiyle bir gösteri yürüyüşüne sebebiyet vermesiydi. İşin daha da tuhafı 8 Ağustos tarihinde Rize Mahkemesi, buna dayanarak, Gülek'i 6 ay hapis cezasına çarptırdı. Hükümetin bu baskı politikasından meclisteki üç muhalefet partisi de farklı tarih ve zamanlarda türlü şekillerde nasibini almaya devam etti³⁷⁹.

11 Şubat 1957 tarihinde ise Toker'in, Mükerrerem Sarol'a hakaret ettiği gerekçesi ile aldığı ceza Yargıtay tarafından onaylandı ve Toker, 7 ay 23 gün hapse mahkûm oldu.

Her şey *Akis* dergisinin foto muhabiri Hüseyin Ezer'in gittiği Ankara - Çankaya İlkokulu'nda, bantları dahi açılmamış ve bir kenarda yığılmış olan *Türk Sesi* gazetelerinin resmini çekmesiyle başlamıştı. Hüseyin Ezer'in çektiği fotoğraf ilkokulların bu gazeteye abone edilmiş olduklarını göstermekteydi.

Gazetelerin, hükümet zoruyla bir takım devlet dairelerine zorla abone ettirilmesi, o dönem için de ilk defa görülen bir durum değildi. Bu durumu farklı kılan şey ise *Türk Sesi* gazetesinin sahibinin aynı zamanda dönemin basın işlerini tedvire memur Devlet Bakanı Dr. Mükerrerem Sarol olmasıydı.

Mükerrerem Sarol'un kendisi devlet eliyle basına yapılan kâğıt tahsisi, mürekkep tahsisi, çinko tahsisi ve gazete gelirlerinin belki de en önemlisi olan resmi ilanların dağıtımından sorumluydu. Kısacası Türkiye'deki o dönem basınının tüm kan ve can damarları, bu koltuktaki bakan tarafından tanzim ve kontrol edilmekteydi.

³⁷⁹ 3 Ağustos'ta Halk Partililerin Bakırköy'de İnönü'nün şerefine verecekleri bir ziyafet yasaklandı; 7 Ağustos'ta CMP'nin Giresun kongresinde Bölükbaşı'yı alkışladılar diye on beş delege karakola götürüldü; 9 Ağustos tarihinde Trabzon Valisi, CMP'nin kongre toplantısına izin vermedi; 11 Ağustos'ta Ankara Valisi, Hürriyet Partisi'nin il başkanlarının Ankara'da yapacakları toplantıyı yasakladı. Ayrıca Ankara Valisi, toplantı için Ankara'ya gelmiş olan il başkanlarının Anıtkabir'e çelenk koymalarını ve parti başkanının evinde verdiği ziyafete katılmalarına engel oldu. 16 Eylül'de Kırşehir'i ziyaret eden Bölükbaşı'yı karşılamaya gelen halk coplularla dağıtıldı... Eroğul, **a.g.e.** , s. 195 – 196; Ahmad, **a.g.e.** , s. 153.

Akis dergisi ise bir gazete sahibinin bu durumunu devam ettirirken “Basın İşlerini Tedvire Memur Devlet Bakanı” yapılamayacağını yazmaktaydı. *Akis* dergisi: “*Demokratik bir düzende nasıl, bilfiil ticaret yapan biri Ticaret Bakanı, bir banka sahibi Maliye Bakanı olamazsa, olmaması gerekirse, bir gazete patronu da böyle yetkileri bulunan bir Devlet Bakanlığı’nı üstlenemez*³⁸⁰” demektedir.

Oysaki Sarol, hem bir gazete sahibiydi hem de basın işlerini tedvire memur devlet bakanıydı. Üstelik nüfuzunu kullanarak ilkokulları dahi gazetesine abone ettirmişti. Bunun üzerine *Akis* dergisi bir kampanya başlatmıştı: “Sarol, istifa” etmeliydi³⁸¹.

Sarol’un istifa etmemesi üzerine *Akis* dergisi, “*T.C. Ankara Vilayeti Maarif Müdürlüğü Muhasebe Bölümü – Ankara: 17/ 6 / 1954*” başlıklı bir vesikayı yayımladı. Bir ilkokul başöğretmenliğine gönderilmiş yazıda şöyle denilmekteydi: “*Yurt haberlerini en geniş ölçüde veren ve İstanbul’da intişar eden Türk Sesi gazetesine, bir yıl müddetle okunuz için abone olunmuştur. Bu gazetenin muntazam gelip gelmediğinin ve hangi sayıdan itibaren gelmeye başladığının bildirilmesini rica ederim*³⁸².” denilmekte ve altında da maarif müdürünün imzası bulunmaktaydı.

Akis dergisinin bu vesikayı yayımlamasının bir nedeni vardı. Çünkü dönemin Maarif Vekili Celal Yardımcı, kendisinin valiliklere ve maarif müdürlüklerine *Türk Sesi* gazetesini tavsiye etmediğini açıklamıştı. Devlet Bakanı Dr. Sarol’da hiç kimseden böyle bir şey talep etmediğini söylemişti. *Akis* dergisi ise Ankara Maarif Müdürü’nün bu tamiminin nereden kaynaklandığını sormaktaydı³⁸³.

Diğer taraftan *Türk Sesi* gazetesi, bir yazı yayımlayarak Ankara Valisi ve Maarif Müdürü’ne “ileri görüşlerinden dolayı” teşekkür etmekteydi: “*... Bu idare memurları, gelecek nesli oluşturacak olan bireylerin, manevi varlıklarını ve kültürlerini arttırmak ve onların iyi birer vatandaş haline gelmeleri için Türk Sesi gazetesini, ilkokullara abone ettirmişlerdi...*” denilmekteydi³⁸⁴.

³⁸⁰ “Bu Vekil İstifa Etmelidir”, *Akis Dergisi*, Sayı: 25, 30.10.1954, s.7.

³⁸¹ *a.g.m.*, s.7; “Vekilin Gazetesi”, *Akis Dergisi*, Sayı: 24, 23.10.1954, s.6; “Mademki İstifa Etmiyor...”, *Akis Dergisi*, Sayı: 27, 13.11.1954, s.8.

³⁸² “Türk Sesi, İlkokullara...”, s.8.

³⁸³ *a.g.m.*, s.8.

³⁸⁴ Toker, “Fotoğraf Davası...”, s. 6.

Akis dergisi ise hemen karşı atağa geçerek *Türk Sesi* gazetesinin içeriğini yansıtacağını düşündüğü, gazetede yayımlanmış roman ve yazılardan başlıklar ve alıntılar yapmaya başladı: “Aşk Sarayı, Seks Kraliçeleri, Çadır Fahişesi, Metres...”³⁸⁵ Böylece *Akis* dergisi, Bakan Dr. Sarol’u gün geçtikçe köşeye sıkıştırmaktaydı. Sarol’un önünde ise iki alternatif bulunmaktaydı: Buna göre Bakan Sarol ya istifa edecek ya da gazetenin sahipliğinden ayrılacaktı.

Bir süre sonra DP’nin resmi yayın organı *Zafer* gazetesi ve *Türk Sesi* gazetesinde bir bildiri yayımlandı. Bu bildiride, Bakan Sarol’un sahibi bulunduğu *Türk Sesi* gazetesini dönemin tanınmış gazetecilerinden Atıf Sakar’a devretmiş olduğu ve Sarol’un *Türk Sesi* gazetesiyle hiçbir ilgi ve ilişkisinin kalmadığı belirtilmekteydi. Bu gelişme *Akis* dergisinin bir başarısı olarak görülmüştü. Buna karşın *Akis* dergisi Dr. Sarol aleyhine yayınlarını sürdürmeye devam etti ve bu el değiştirmenin gerçek değil de bir muvazaa olduğunu belirtti. *Akis* dergisine göre *Türk Sesi* gazetesinin yüzde otuz üç hissesi Atıf Sakar’a, diğer yüzde otuz üç hissesi ise sonrasında adı Kromit Davası ile de duyulacak olan kromcu iş adamı Oğuz Akal’a devredilmişti. Geri kalan yüzde otuz üç hisseyi ise Devlet Bakanı Sarol muhafaza etmekteydi. Bu üçlünün imzaladıkları gizli bir mukavelenameye göre gazetenin isim imtiyazı yine Sarol’da kalacak ve nihai kararları Sarol kendisi verecekti. *Akis* dergisine göre Sarol, gazete karınının üçte birini alacak ve gazeteye yine Devlet Bakanı sıfatıyla her türlü tahsisi yapacak ve istediği yerlere abone ettirecekti³⁸⁶.

³⁸⁵ *Akis* dergisinin *Türk Sesi* gazetesinden yaptığı bazı alıntılar şu şekildedir: Metres adlı tefrikadan “...Herman, birden kapıya koşup kilitedikten sonra anahtarını cebine attı. Sırtını kapıya dayamıştı. Genç adam: - Seni küçük şeytan seni, dedi. Şimdi sana ne yapacağımı biliyor musun? Zorla sahip olacağım... - Şimdi mi? - Evet, şimdi. Uzun müddet ikisi de kımıldamadı. Ahırdan sesler gelmeye başlamıştı. - Dikkatli ol Herman. Ahıra çok yakınız. Çığlığımı duyabilirler. - Duyarlarsa ne yapalım? Sanki şimdiye kadar bir kadının çığlık attığına hiç şahit olmadılar mı? Suzanne’in ayakları hareket etmeye başladı. Genç kadın gayet soğukkanlıydı ve düşünerek hareket ediyordu. Hiç çekinmeden Herman’ın yanına geldi. Herman bekliyordu...” Aşk Sarayı adlı tefrikadan “... Bundan bir sene evvel La Rochelle’de nişanlısına çok benzeyen bir kadınla tanışmıştı. İsmi Madelaine idi. Genç kadının kocası denizciydi. Madelaine yalnızlıktan sıkılıyordu. Michel ile konuşmaktan zevk aldığı belliydi. Michel ise bu kadında eski rüyalarını bulduğu için onu sık sık görmeye giderdi. Aralarında bir dostluk vardı, fakat münasebetleri bundan daha fazla ileri gitmemişti. Bir akşam, genç kadını kollarına almıştı. Madelaine kendini müdafaa etmemişti. Michel isteseydi ona sahip olabilirdi, fakat birden kadını bırakıvermişti...” Toker, *Türk Sesi* gazetesine karşı yürütmüş olduğu bu kampanyada, biraz fazla ileri gitmiş olduğunu sonrasında kabul etmiştir. Toker, **a.g.m.**, s. 6.

³⁸⁶ Toker, **a.g.m.**, s. 6; “Demokrasi – Mektepteki Hazine”, **Akis Dergisi**, Sayı: 27, 13.11.1954, s.7 – 8.

Dr. Mükerrerem Sarol ise “kendisine muvazaa isnat olunmasını” hakaret ve haysiyetine tecavüz olarak algılamış ve *Akis* dergisini dava etmişti. Toker’in *Akis* dergisindeki resmi sıfatı ise “*Akis* ortaklığı adına imtiyaz sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden” kişi olduğundan mahkemeye çıkmak zorunda kalmıştı. Böylece tarihi *Akis – Sarol Davası* başlamıştı.

Toker’e göre bu davanın açılmasında iki hedef güdülmüştür. Birincisi muhalif basının gücünü kırıp basının geneline bir ders vermek, diğeri ise ailesine düşkünlüğü ile bilinen İsmet İnönü’yü fiziksel açıdan yıpratmak hatta yaşlı Paşa’nın yapılabilirse kalbine indirmektir. Bu konuda Toker, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu’nu da delil olarak göstermektedir³⁸⁷.

1954’ün sonbaharında Devlet Bakanı Mükerrerem Sarol tarafından *Akis* dergisine açılan dava, yaklaşık iki buçuk yıl sürmüş ve bu süre içerisinde dava çeşitli aşamalardan geçmişti³⁸⁸. Zaman zaman davaya bakan mahkeme üyeleri çeşitli bahanelerle “görülen lüzum üzerine” davadan el çektirilmiş ve *Akis* dergisinin Sarol’a ait *Türk Sesi* gazetesi ile ilgili ileri sürdüğü muvazaa konusu Beşiktaş noterliğinden getirilen bir belge ile ispatlanmış olmasına karşın, İspat Hakkının gazetecilere tanınmamasından dolayı, *Akis* dergisi ve sahibi Metin Toker davayı kaybetmişti.

³⁸⁷ Toker: “... İsmet Paşa’nın ailesine ne kadar düşkün olduğu biliniyordu. 1954’ten önce bir deneme Ömer (İsmet İnönü’nün büyük oğlu) üzerinde yapılmıştı. Çocuğu, hiç ilgisi bulunmayan bir olaydan dolayı, adam öldürmek suçundan mahkemeye vermişlerdi. Fakat Allahahtan, o sırada Türkiye’de henüz yargıçlar vardı. Meşhur ‘görülen lüzum’ konmamıştı ve başbakan Yargıtay ile oynayamıyordu. Bu sayede Ömer beraat edebildi... Sözün burasında, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu’nun bir gün Pembe Köşk’te benimde bulunduğum bir yemekte İsmet Paşa’ya aktardığı bir olayı anlatmalıyım. DP iktidarı almış. Hükümetin ilk toplantılarından biri. Durum görüşülüyor... Söz, İsmet Paşa’ya geliyor. Menderes ‘Siz, onu bana bırakın’ diyor. –‘Nasıl?’ diyorlar. –‘ Ben onun yüreğine indiririm’ karşılığını veriyor.” Toker, **a.g.e.** , s.227.

³⁸⁸ Toker: “...Ankara’daki Toplu Basın Mahkemesi bizi önce mahkûm etti. Yargıtayın basın suçlarına bakan Ceza Dairesi bunu bozdu. Toplu Basın Mahkemesi’nden bir belgenin Beşiktaş Noterliğinden getirilmesini istedik. Belge geldi. Bu, Dr. Sarol’un sahibi olduğu gazeteyi bir başka şahsa muvazaa ile sattığını, daha doğrusu satar gibi yaptığını, aslında sahipliğini sürdürdüğünü ispatlıyordu. Toplu Basın Mahkemesi beraat kararı verdi. Karşı taraf temyiz etti. Ne oldu, bilir misiniz? Hükümet, o zamanlar elinde bulundurduğu “görülen lüzum üzerine” kanununa dayanarak Yargıtayın ilgili Ceza Dairesinin başkanını ve çoğunluğu oluşturan üyelerini emekliye ayırdı, yerlerine kendi adamlarını getirdi. Yeni heyet, beraat kararını bozdu. Dosya üçüncü defa Ankara Toplu Basın Mahkemesi’nin önüne geldi. İlk celsede ne gördük? Mahkemenin bütün yargıçları, gene “görülen lüzum üzerine” görevlerinden alınmışlardı, başkaları bulunmuştu. O heyet bizi tekrar mahkûm etti. Yargıtayın yeni heyeti bunu onayladı. “Ankara Hilton”un – Ankara Cezaevinin o tarihlerdeki adı – kapıları bana açıldı.” Metin Toker, “Basın Tasarısını Beklerken:4 – DP’yi Kayaya Basın Özgürlüğü Toslattı” , **Milliyet Gazetesi**, 04.12.1996, s. 17; “Basın – Duvarların Arkası”, **Akis Dergisi**, Sayı: 145, 16.02.1957, s.4,6.

Böylece iktidar – muhalefet çekişmesinin sertleştiği ve seçimlerin yaklaştığı bir dönem de iktidar hem basına hem de tüm muhalefete ciddi bir gözdağı vermiş oluyordu.

11 Şubat 1957 tarihinde, Ankara Rüzgârlı Sokak'taki Ovehan'ın üçüncü katında üç odalık bir kısmı işgal eden *Akis* dergisinde Toker, derginin o haftaki sayısı için yazısını hazırlamaktayken kendisini, *Akis* – Sarol davasındaki avukatı Sahir Kurutluoğlu telefonla aramıştı³⁸⁹. Kurutluoğlu telefonda Toker'e, davanın aleyhlerinde sonuçlandığını ve 7 ay 23 günlük mahkûmiyet kararının derhal infazı için özel emir verildiğini ve bu doğrultuda Toker'i almak için bir grup polis *Akis* dergisine doğru yola çıkmış olduğunu söylemişti³⁹⁰.

Toker'in telefon gelmeden önce yazdığı yazı *Akis* dergisindeki haftanın başyazısıydı ve başlığı “Başbakan Tamamıyla Haklı Olabilirdi, Eğer...” di. Toker, öncelikle hızlı bir şekilde yarım kalmış başyazısını tamamlamış ve ardından *Akis* dergisinin foto muhabiri Hüseyin Ezer'e durumu anlatarak hazırlıklı olmasını söylemişti. Biraz sonra ise iki sivil polis memuru *Akis* dergisine gelerek Toker'e “derhal infaz” kararını bildirmişler ve onu yanlarına alarak Emniyet Müdürlüğü'ndeki 1. Şube'ye götürmüşler ve oradaki işlemlerin tamamlanmasından sonra da Toker, Adliye'ye sevk edilmişti. Adliye'de İnfaz Savcısı Toker'e, infazın derhal gerçekleşeceğini ve kendisinin doğrudan Ankara Cezaevi'ne götürüleceğini bildirmişti. Neticede Adliye'deki işlemlerin tamamlanmasıyla birlikte Toker, sonrasında “Ankara Hilton” adıyla da ünlenecek olan Ankara Merkez Cezaevi'nin 10. Koğuşu'na yerleştirilmişti³⁹¹.

Toker'in tutuklanma haberini, CHP Genel Merkezi'ndeki bir toplantı sırasında öğrenen İsmet İnönü'nün bu konuya ilişkin ilk tepkisi “*Şerefli bir mahkûmiyet*” demek olmuş ve toplantı sonunda Turgut Göle ile birlikte Ankara Merkez Ceza ve Tevkif Evi'ne gelerek Toker'e bir pusula yazmıştı. Pusulada İnönü, Toker'e: “*Metin evladım, görmek için geldim. Göremedim. Yarın yine gelirim. Acele ihtiyacın neyedir. Nasılsın. Metanetine güvenirim, şerefli evladım. – İ. İnönü. – 11.*

³⁸⁹ Toker'in bu davadaki diğer avukatı ise Faik Ahmet Barutçu'dur.

³⁹⁰ “Duvarların Arkası...”, s.4.

³⁹¹ Toker, “Derhal İnfaz İçin Özel Emir...”, s. 6.

02. 1957.” demiş, Toker’de aynı kâğıdın arkasına İnönü’ye ulaştırılmak üzere bir not yazmıştır.“*En ufak bir üzüntüm yok. Üzülürüm, benim için üzülürseniz. Burada iyi bir koğuşa verdiler. Şinasi ile beraberim. Özden size emanet. İnanın ki rahatım da yerinde. Bir tek ricam var. Kimseye benimle alakalı bir kelime konuşmayın ve ne olur, ne demarş yapın, ne demarş kabul edin. Ellerinizden öperim. Metin...*”

Toker, cezaevi günlerinde de *Akis* dergisini ihmal etmemiş ve bu konuda en büyük destekçisi eşi Özden Toker olmuştur. Bu doğrultuda *Akis* dergisi, takip ettiği demokratik ve muhalif çizgiden ayrılmamış ve bu durum taraflı tarafsız herkesin takdirine neden olmuştur.

Diğer taraftan iktidarın takip ettiği sertlik politikası Türk siyaset hayatında yeni bir cereyana neden olmuştur.

DP’nin sonu gelmez baskıları karşısında muhalefet partilerinin önünde tek bir çıkar yol kalmıştı: O da işbirliği yapmak. Ancak muhalefet partilerinin her birinde bu işbirliğine karşı çıkan kimseler de bulunmaktaydı. Toker’e göre CMP’de Osman Bölükbaşı, işbirliğine fazla sıcak bakmıyordu. Çünkü ona göre Hürriyet Partisi mensupları yani eski Demokratlar, kendisinin mücadele etmiş olduğu kişilerdi. Ayrıca Bölükbaşı, kendisini dev bir partinin lideri gibi görüp ona göre davranmaya özen göstermekte ve bu durum ilişkileri zora sokmaktaydı. Buna karşın Sadık Aldoğan, Fuat Arna ve Ahmet Tahtakılıç işbirliğine taraftardılar. Hürriyet Partisi’nde ise Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu işbirliğine aleyhte değildi ama partisinde sözü fazla geçmemekteydi. Diğer taraftan Hürriyet Partisi’ndeki bir grup, CHP ile yakın temaslarda bulunmayı sakıncalı görmekteydi. Çünkü onlar özellikle DP oylarına gözlerini dikmişlerdi ve CHP ile fazla yakınlık onlara göre oylarını kaybettirebilirdi. Oysaki Toker’e göre Hürriyet Partisi, CHP’nin başlıca savunduğu fikirleri savunmaktaydı ama CHP karşısında bir kompleks duymakta ve onunla bir görünmekten korkmaktaydı. CHP’de ise Genel İdare Kurulu üyelerinin birçoğu özellikle Turgut Göle, küçük muhalefet partileriyle eşit şartlar altında bir işbirliğine sıcak bakmıyor ve bu durumun CHP örgütü tarafından da kolay bir şekilde kabul edilmeyeceğini ileri sürüyordu. Ancak CHP’de İsmet İnönü işbirliğine taraftar bulunduğu için parti içinde itirazları ve karşı koymayı kırmak güç olmamıştı. Buna karşın muhalefet partileri arasındaki işbirliği görüşmelerinde Toker’e göre İnönü,

“*deveye hendek atlatıcılarının sabrını göstermiş*” ve tüm güçlükleri tek tek yenmesini bilmişti³⁹².

1956’da başlayan Muhalefet partileri arasındaki işbirliği görüşmeleri, DP hükümetinin seçim kanununda yapmış olduğu değişikliğe kadar bir ilerleyip bir gerileyecektir. Her gerileme esnasında ise hükümetin yaptığı bir davranış muhalefet partileri arasındaki kopmak üzere olan işbirliğini tekrar başlatacaktır.

Mayıs 1957 tarihinde Menderes’in ilk kez seçimlerin yakın bir tarihte olma ihtimalinden bahsetmesi ve 2 Temmuz 1957 tarihinde Osman Bölükbaşı’nın meclise hakaret ettiği iddiasıyla tutuklanması muhalefet partileri arasındaki ilişkilerin sıklaşmasına neden olmuştur.

Bu arada iktidar zaman zaman bu görüşmeleri sekteye uğratma çabalarından geri kalmamıştır. Toker’e göre 12 Temmuz 1957 tarihinde Menderes’in onayıyla İçişleri Bakanı Namık Gedik, memleketin güvenliğiyle ilgili bir takım hususlar hakkında İnönü’ye bilgi sunmak üzere Pembe Köşk’e gelmiştir. Bu görüşmede verilen bilgilerin ve bu bilgiler ışığında öne sürülen tehlikelerin kaynağı olarak ise CMP ve Hürriyet Partisi gösterilmiştir. İnönü ise Toker’e anlattıklarına göre bu ziyarete şöyle bir teşhis koymuştur. Menderes, İrtica tehlikesi olarak CMP’yi ve Kürtçülük faaliyeti tehlikesi olarak da Hürriyet Partisi’ni göstererek kendisinin manevi desteğini elde edip, bu iki muhalif partisini fazla ses çıkarmadan ortadan kaldırmak istemiştir. Ancak Toker’e göre İnönü, bu oyuna gelmemiştir³⁹³.

Neticede önce İstanbul’da Heybeliada ve Taşlık’ta ardından da Ankara’da yapılan görüşmeler sonucunda Eylül 1957 tarihinde muhalefet partileri, bir ortak program ortaya çıkarmışlardır. Buna göre: Meclis, bir Kurucu Meclis gibi çalışacak ve rejimin yeni temellerini altı ay içerisinde attıktan sonra kendisini fesh edecektir; nispi temsil sistemi kabul edilecektir; iki Meclisli bir sistem olacak yani bir senato kurulacaktır; ayrıca grev hakkı tanınacak ve özgürlükler yasal güvence altına alınacaktır³⁹⁴...

Yalnız tüm bu vaatlerin gerçekleştirilebilmesi için Anayasanın değiştirilmesi bir şarttı ve bunun için de muhalefetin en az üçte iki çoğunluğu sağlaması

³⁹² Toker, **a.g.e.** , s.199 – 200, 206, 209 – 210, 214, 216.

³⁹³ Toker, **a.g.e.** , s.244.

³⁹⁴ Ahmad, **a.g.e.** , s.166.

gerekmekteydi. İnönü ise realistti. Zira 1957 seçimlerden önce İnönü, Toker'e “Çoğunlukta gözüüm yok... İki yüz milletvekili olsak rejimi değiştirtmeyiz. Ona sahip çıkarız. Hiçbir endişem kalmaz...” demektedir ve karamsar olmadığını belirterek asıl önemli olanın “Mesele, rejimin esaslarını ilan etmek, hangi hedeflere varılması gerektiğini millete söylemektir³⁹⁵” demektedir.

1956 tarihinde başlayan ve 1957'nin yaz sonunda somutlaşmış olan muhalefetin iş birliği çabaları, DP iktidarının seçim kanununda yapmış olduğu bir değişiklik üzerine neredeyse imkânsız hale gelmiştir. İktidarın muhalefetin işbirliği çabalarını yasal yünden engellemesi üzerine muhalefet partileri de kendi aralarında yapmış oldukları görüşmeler sonucunda bu soruna pratik bir çözüm yolu bulamamışlardır. Bu durum üzerine Toker, *Akis* dergisindeki yazılarında muhalefetteki siyasiler yerine doğrudan halka seslenmeyi tercih etmiş ve kendisini DP iktidarı karşısında gören herkesi CHP'ye oy vermeye davet etmiştir.

DP, muhalefet partilerinin birleşip tek bir cephe oluşturmasına engel olduğuna göre ve muhalefet partileri de buna bir çözüm yolu üretmediğine göre tüm iş seçmene kalmıştır. Buna göre halk uyanık davranmalı ve oyunu muhalefetteki en güçlü parti olan CHP'ye vermelidir. Böylece siyasilerin yapamadığını halk kendisi yapmalıdır. Zira Toker'e göre Türk demokrasisinin en büyük talihsizliği TBMM'de iktidar karşısında güçlü bir muhalefet partisinin bulunmamasıdır. Bu durum ise Meclisi iktidar partisi açısından “dikensiz bir gül bahçesi” haline getirmektedir. Oysaki tüm muhalif oylar CHP'de toplanacak olursa DP iktidarı keyfi kanunlar çıkaramayacak ve sınırsız hükümet gücü de denetimsiz kalmayacaktır. Üstelik Toker, Hürriyet Partisi ve CMP taraftarlarına da bir siyasi parti lideri gibi söz verip onları rahatlatmaya çalışmaktadır. Buna göre şayet CHP seçimleri kazanacak olursa önce yeni bir seçim kanunu hazırlayacak ve altı ay sonra da Meclisi fesh edip, nispi seçim sistemine göre yeniden seçimlere gidecektir. Böylece demokratik sistem rayına oturacaktır, demiştir. Ters bir durumda ise yani seçimlerin ana muhalefet partisi tarafından kazanılmaması durumunda ise CHP'nin Meclisi terk edeceğini söylemiştir³⁹⁶.

³⁹⁵ Toker, **a.g.e.**, s.251.

³⁹⁶ “ İşbirliğini Seçmenler Yapacaktır”, **Akis Dergisi**, Sayı: 176, 21.09.1957, s.5; Metin Toker, “ Bu Talihsizliği Yenmeliyiz”, **Akis Dergisi**, Sayı: 179, 12.10.1957, s.5.

Toker, 1957 seçimleri yaklaşırken Menderes'in "*Ben kendime sabık Başbakan dedirtmeyeceğim*" sözünü de Başbakan'ı överek eleştirmekte ve asıl suçlu olarak da çevresini saran insanları göstermektedir.

Buna göre Menderes bir vatan haini değil vatanperverdir. Ancak bu vatanperverlik onda diktatörlük eğilimlerinin ve narsisizm hastalığı belirtilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda Menderes'e göre tüm verdiği kararlar ve yaptığı işler doğrudur. Bu yüzden de ülkeyi kendisinden başka hiç kimse iyi bir şekilde yönetemez. Menderes'in etrafı ise dalkavuklarla dolu olduğundan dolayı hiç kimse onu uyarma ihtiyacı duymamıştır ya da buna cesaret edememiştir, demektedir. Toker ayrıca demokratik ve totaliter rejimlerde bir liderin iktidardan düşmesini karşılaştırır. Buna göre demokratik rejimlerde iktidardan düşersen muhalefet olursun ancak totaliter rejimlerde iktidardan düşersen ya idam olursun ya da sürgün edilirsin, demiştir³⁹⁷.

Neticede 1957 seçimlerine gelinmiştir ve muhalefet partileri birbirlerinden bağımsız olarak seçimlere girmek zorunda kalmışlardır.

2.4. 1957 – 1960 Dönemi Siyasi Gelişmeleri

27 Ekim 1957 tarihinde yapılan genel seçimlerin sonucunda toplamdaki 610 milletvekilliğinin 424'ünü DP, 178'ini CHP kazanmış ve CMP ile HP ise 4'er milletvekilliği elde edebilmişlerdi. Buna karşın muhalefetin toplamdaki oy oranı 1950'den itibaren ilk kez DP'yi geçmişti. Bu seçimlerde DP, 1954 seçimlerine kıyasla yüzde on oranında oy kaybederken CHP ise oy oranını yüzde altı oranında arttırmış ve Ankara ile Adana gibi önemli şehirleri de bu sefer kazanmasını bilmişti. Buna karşılık CMP Kırşehir'de, Hürriyet Partisi de sadece Burdur'da çoğunluk sistemine göre birinci parti olarak ipi göğüslemişlerdi³⁹⁸.

27 Ekim seçimlerinin hemen sonrasında ise Türkiye'de bir takım il ve ilçelerde karışıklıklar çıktı. Bunun nedeni ise 1946 seçimlerinde olduğu gibi 1957 seçimleri öncesi ve esnasında yaşanan bir takım gelişmelerin seçimlerin meşruluğuna

³⁹⁷ Toker, "Sabık Başbakanlar Şerefleriyle Yaşarlar...", s.5.

³⁹⁸ rapory.tuik.gov.tr. / 08.01.2015; Milliyet Gazetesi, 29.10.1957, no: 2681, s. 1.

gölge düşürmesi ve bu durumun kitleler üzerinde oluşturduğu üzüntünün tepkiye dönüşmesiydi.

Seçim akşamını İnönü ile birlikte CHP Genel Merkezi'nde geçiren Toker'e göre seçimlerden önce ve seçim günü, radyonun partizanca bir zihniyetle kullanılması; bir takım kütük marifetlerinin yaşanması yani CHP'li oldukları ileri sürülen vatandaşların birçok yerde seçim kütüklerinde isimlerinin bulunmaması buna karşın bazı merkezlerde seyyar DP ekipleri oluşturularak bu kişilerin birçok sandıkta oy kullanmak suretiyle DP'nin oylarını arttırmaları Gaziantep, Mersin, Giresun, Çanakkale, Samsun, İzmit, Adana vs. gibi yerleşim yerlerinde halk ile idarenin karşı karşıya gelmesine neden olmuştu. Örneğin Gaziantep'te önce 700 oy farkla CHP'nin kazandığı bildirilmiş, sonrasında sabaha karşı bazı köylerden gelen oylar sonucunda hesaplar değişmiş ve DP'nin bin oy farkla kazandığı ilan edilmişti. Gelen tepkiler üzerine oyların tekrar sayılacağı ilan edilmesine karşın oyların muhafaza edildiği hükümet binasının yanması ve ayrıca binlerce CHP'linin İnönü'nün deyimiyile "kütük marifetleri" sonucunda oy kullanamamış olması, sinirliliğin artmasına ve çoğunluğu CHP'lilerden oluşan kalabalıkların gösteriler düzenlemesiyle şehirde karışıklıkların çıkmasına neden olmuş, askeri uçaklar alçaktan uçarak göstericileri dağıtmaya çalışmış, bu olayların sebebi olarak görülen başta CHP adayları Cemil Sait Barlas ve Ali İhsan Göğüş olmak üzere birçok kişi tutuklanmış ve bunlar ancak beş buçuk ay sonra serbest kalabilmişlerdi³⁹⁹.

1957 seçimlerini değerlendiren Toker'e göre Türk siyaset hayatı, iki partili bir sisteme doğru gitmekteydi ve bu seçimlerde halk muhalefete meylederek meclisin artık dikensiz bir gül bahçesi olmayacağını göstermişti. Buna karşın aydınlar, büyük seçmen kitlesini yine yeterince aydınlatamamıştı⁴⁰⁰. Diğer taraftan Toker'e göre halk, seçim sonrasında genel anlamıyla hayatın her alanında bir huzur ortamının oluşmasını arzulamaktaydı. Huzur ise ancak haksızlıkların giderilmesi ile sağlanabilirdi ve bu konudaki en büyük görev iktidardaki parti olan DP'ye düşmekteydi. Şayet DP, tüm Türkiye'nin hükümeti ise öncelikle seçim döneminde ortaya çıkan haksızlıkları gidermeliydi. Zira huzurun temelinde herhangi bir

³⁹⁹ Toker, **a.g.e.**, s. 13, 17 – 18, 21; Çavdar, **1950'den Günümüze...**, s.70. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ali İhsan Göğüş, **Hep İsmet Paşa'nın Yanında**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.

⁴⁰⁰ Metin Toker, "Mahkûm Edilen Sistem", **Akis Dergisi**, Sayı: 182, 02.11.1957, s.5.

haksızlığın bulunmaması gerekmektedir. Toker için haksızlıklar ortada kaldığı sürece alınan her tedbir sinirleri biraz daha gerecek ve ortamı sertleştirecekti. Bu yüzden de iktidar evvela kendi kendisini huzursuzluktan kurtarmalıydı. Örneğin DP ileri gelenleri, radyo propagandası meselesini ve kütük marifetlerini araştırıp bu sorunları bir çözüme kavuşturmalı ve sonrasında da kuracakları yeni hükümete halka antipatik gelen kişileri almamalıydı. Şayet iktidar tarafından tüm bunlar yerine getirilir ve muhalefet buna karşın hakkına razı olmazsa o zaman doğrudan muhalefet suçlandırılmaya hak kazanacaktı⁴⁰¹.

Buna karşın seçimler sonrasında üçüncü kez iktidar koltuğuna oturan DP ileri gelenleri yeni dönemde, gerek iktisadi sıkıntıların halk tabanına yansımaları gerekse de muhalefetin giderek güçlenmesinin kendilerinde oluşturduğu rahatsızlıklarla daha sert baskı yöntemlerine yönelmeye başlamışlardı.

Toker'e göre DP ileri gelenlerinin amacı murakabesiz bir yönetim sistemi oluşturmaktı. Yani demokratik sistemde totalitarizmin liderlere sağladığı rahatlığı aramaktaydılar. Zira onları muhalefetin, basın, meclisin ve hatta kendi meclis gruplarının denetimi rahatsız etmekteydi. Bu yüzden de DP'li liderler iki seçim arasında hiç kimseye hesap vermeden, tüm muhalif kesimleri kendi düşünceleri doğrultusunda tanzim edip, dört sene boyunca fiili politikayı yürütmek ve en nihayetinde, dört yıllık dönemin sonunda, yeniden milletin huzuruna çıkarak hesap vermek arzusuna düşmüşlerdi. Oysaki Toker'e göre Türkiye'deki demokratik sistemin temel sorunu buydu⁴⁰².

Elbette ki seçimler bir milletin iradesinin ve egemenliğinin tezahürü açısından önemliydi. Ancak hesap verilebilirlik için sadece sandığı göstermek yanlış bir tutumdur. Zira iki seçim arasındaki dönemde ortaya çıkan tüm haksızlıkların ya da anti – demokratik davranışların hesabının sadece sandıkta sorulabileceğini ileri sürmek ne hukukla ne de demokrasinin ilkeleriyle örtüşmekteydi. Geçmişten günümüze Türk siyaset hayatına sirayet edecek bu anlayış milli egemenlik ve iktidar faktörünün de farklı algılanmasına neden olacaktı.

⁴⁰¹ Metin Toker, "Huzura Götüren Tek Yol", **Akis Dergisi**, Sayı: 183, 09.11.1957, s.5; "Ders Almak İçin Geç Kalınmış Değildir", **Akis Dergisi**, Sayı: 187, 07.12.1957, s. 6 – 7.

⁴⁰² Metin Toker, "Derdin Başı", **Akis Dergisi**, Sayı: 184, 16.11.1957, s.5; Metin Toker, "Tanzim Devri", **Akis Dergisi**, Sayı: 186, 30.11.1957, s.5.

27 Aralık 1957 tarihinde DP, Meclis murakabesini kısıtlayan bir yönetim başvurusu Meclis İç Tüzüğü'nde değişikliğe gitti. Buna göre Bakanlar artık kamu çıkarını gerekçe göstererek kendilerine yöneltilen sözlü sorulara cevap vermeyebileceklerdi; Meclis kürsüsünden söylenen ancak uygun bulunulmayan sözler, tutanaklardan çıkarılabilecekti; Meclis Başkanı'na tanınan bir milletvekilini Meclisten çıkarma hakkı 3 oturumdan 12 oturuma çıkarılmaktaydı⁴⁰³.

Meclis İç Tüzüğü'nde yapılan bu değişiklik doğal olarak muhalefetin büyük tepkisini çekti ve kamuoyunda konuşulmaya başlandı. Bunun üzerine *Cumhuriyet* gazetesi, hukuk otoritelerinin neler düşündüğünü öğrenmek üzere onlarla röportajlar yapıp bunu köşesine taşımaya başladı. Bu konuda Ocak 1958 tarihinde fikri sorulan hukukçulardan biri de Prof. Hüseyin Nail Kubalı idi. Kubalı, alınan bu tedbirlerin anayasaya aykırı olduğunu ve bu doğrultuda uygulanamayacağını belirtmesi üzerine Milli Eğitim Bakanlığı kendisi hakkında bir soruşturma açtı ve Kubalı, görevinden alınarak bakanlık emrine verildi⁴⁰⁴.

Toker'e göre Hüseyin Nail Kubalı'yı üniversitedeki kürsüsünden uzaklaştırmak büyük bir hataydı. Bu konuda sırasıyla önce hükümeti ve üniversiteyi eleştirmiş en nihayetinde ise topluma sitemde bulunmuştu. Toker'e göre iktidardaki partiler, geniş kitleler üzerinde nüfuz sahibi olup onların kalplerini kazanmış olan kimseleri kendilerine tenkitte bulunuyorlar diye cephe alıp, baskı uygulamamalı aksine onları kazanmaya çalışmalıydı. Toker'e göre Türkiye'de müessese şuuru henüz oluşmadığından dolayı şahıslar demokrasi için mücadele vermekteydi. Bu mücadelenin Türkiye'de adalet, basın, üniversite, parti grupları, cemiyetler gibi kurumların gerçek anlamda batılı bir demokrat şuuru bilincine erişmeleri ile birlikte birer şahıs mücadelesi olmaktan çıkıp topyekûn bir kurum mücadelesine dönüşeceğini ummaktaydı. Bu süreçte ise toplumun geçmişteki birçok örnekte olduğu gibi bir unutkanlık hastalığına yakalanmaması ya da başka bir deyişle yeni bir vefasızlık örneği daha göstermemesi demokrasi mücadelesindeki başarıya giden yolda esas belirleyicilerden biri olacaktı⁴⁰⁵.

⁴⁰³ Eroğul, **a.g.e.**, s. 219.

⁴⁰⁴ Toker, **a.g.e.**, s. 62 – 80.

⁴⁰⁵ Metin Toker, “Zorla Takviye”, **Akis Dergisi**, Sayı: 192, 11.01.1958, s.5; Turhan Feyzioğlu, “İlim Adamı ve Hürriyet”, **Akis Dergisi**, Sayı: 193, 18.01.1958, s.5; Metin Toker, “Şimdi?”, **Akis Dergisi**,

Ocak 1958 tarihinde kamuoyunu, sonrasında adı “9 Subay Olayı” diye anılacak başka bir gelişme daha meşgul etti. Buna göre İstanbul’da dokuz subayın Hükümet aleyhinde bir komplo hazırlamak suçundan tutuklandığı konuşulmaktaydı. Konuşulmakta diyorum çünkü Toker’e göre o dönemde, hükümetin basın üzerinde farklı bir uygulaması bulunmaktaydı. Buna göre hükümet konuşulmasında sakınca gördüğü bir olay ya da gelişme hakkında yargıç kararıyla “yayın yasağı” kararı aldirmakta ve ondan sonra olay hakkında tek bir sözcük dahi yazılamamaktaydı. Ancak “fısıltı gazetesi” biri bin yaparak hem bu yasağı delmekte hem de daha etkili olmaktaydı. İlginç olan nokta ise dünden bugüne yani yirmi birinci yüzyılda iktidarların basın ve yayın üzerindeki bu çeşit baskı ve sansür politikasının devam ediyor olmasıdır. 9 subayın tutuklanmasından sonra askeri yargıda yapılan ve altı ay süren mahkemeler, neticede somut delillere ulaşamadığı gerekçesi ile beraatla sonuçlandı. Ancak bu ihbarı yapmış olan subay Samet Kuşçu, yalan ihbar suçundan tutuklandı. Buna karşın bir takım yüksek rütbeli subayların yerleri değiştirildi ve yeni atamalar yapıldı⁴⁰⁶. Zira bu gelişmeler DP ileri gelenlerini bir hayli tedirgin etmişti.

2.4.1. Korku Psikolojisi ve Baskı Yöntemi

DP iktidarının 1958 güzünden 27 Mayıs 1960 tarihine kadar dozajı giderek artacak olan baskı yöntemini, bir yönetim felsefesi haline getirdiği görülmektedir. DP ileri gelenlerini, bu dönemde, bu çeşit bir politika anlayışına iten bir takım nedenler ve gelişmeler bulunmaktadır.

2.4.1.1. İktisadi Sıkıntılar

Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında, daha önce de belirtildiği üzere Kore Harbi’nin dış piyasalara etkisi ve Marshall Yardımı’na ek olarak, tarımdaki hızlı

Sayı: 196, 08.02.1958, s.5; Metin Toker, “Şahıslar ve Müesseseler”, **Akis Dergisi**, Sayı: 206, 19.04.1958, s.5; “Prenslerin Kaderi İşte Budur Kubalı!”, **Akis Dergisi**, Sayı: 207, 26.04.1958, s.13.

⁴⁰⁶ Toker, **a.g.e.** , s. 44 – 57; Eroğul, **a.g.e.** , s. 220.

gelişmeler Türk ekonomisine olumlu yönde yansımıştı. Zira 1950 – 54 döneminde hızlı fiyat artışlarına ve dış ticaret dengesinin açık vermesine engel olunamamış ancak bu durumun büyük oranda topluma yansımaları da tarımda gerçekleştirilen hamleyle engellenmişti. Nitekim 1952 yılında 2 milyon tonluk ürün fazlası ihraç edilmişti. Buna karşın sanayi üretimi olmayan Türkiye’de ekonominin büyük oranda toprağa bağımlı olduğu görülmüştü. 1954 – 57 döneminde ise kötü hava şartlarının da etkisiyle tarımda üretim düşmüştü. Hatta Türk Hükümeti, Amerika ile bir anlaşma yapmak zorunda kalmıştı. Buna göre Amerika’dan 300.000 ton buğday ve 200.000 ton arpa alınmış karşılığında ise krom verilmişti. Bu durum en büyük ihracat imkânının artık daraldığını, dolayısıyla ithalatın da kısılmak zorunda olduğunu göstermekteydi. İhracatın düşmesi, ithalatın ise kısılmak zorunda kalması fiyatların yükselmesine ve kara borsaya neden olmuştu. Hükümet, krizi çözmek amacıyla dövize ihtiyaç duymaktaydı. Oysaki büyük ümitler bağlanan Yabancı Sermayeyi Teşvik ve Petrol Kanunları beklenileni getirmediği gibi hükümet yavaş yavaş dışarıdan kredi sağlamak konusunda da başarısız olmaya başlamıştı. Neticede enflasyonu kontrol altına almak, karaborsaya son vermek ve büyük ticaret açığını kapatmak amacıyla sert tedbirlere başvuruldu ve Temmuz 1955’te Milli Korunma Kanunu uygulanmaya başlandı. Muhalefet, polis tedbirleri ile iktisadi buhrana çare bulunamayacağını belirtirken, hükümet bir taraftan iktisadi sıkıntıların sebebi olarak muhalefeti sorumlu tutmakta diğer taraftan da yaşanan sıkıntıların kalkınmanın geçici bir bedeli olduğu yönünde propaganda yapıp, tabiri caizse halkın gözünü boyamak amaçlı şeker ve çimento fabrikalarının temellerini atmaktaydı. 1957 sonrası dönemde ise hükümet artık iktisadi sorunlar karşısında çaresiz kalmış durumdaydı. Ağustos 1958 tarihinde, dış borç sağlayabilmek amacıyla istikrar önlemleri alındı. Böylece dolar 2.80 TL’den 9 TL’ye çıkarılarak devalüe edildi. 1958 yılı sonlarına doğru ise Milli Korunma Kanunu uygulamaları fiilen durduruldu ve enflasyonu dizginlemek amacıyla da kamu kuruluşlarının ürünlerine zam yapıldı. Örneğin tekel maddelerinin fiyatlarına altıncı kez zam yapılmakta; şeker fiyatı ise yüzde kırk beş oranında arttırılmaktaydı. Alınan önlemlere karşın hükümet çaresizdi.

Nitekim Eylül 1958 tarihli Birleşmiş Milletler İstatistik Bültenine göre Türkiye, hayat pahalılığında Brezilya'dan sonra ikinci sırada gelmekteydi⁴⁰⁷.

Tüm milletin olumsuz bir şekilde etkilendiği iktisadi zorluklar karşısında Toker, hükümeti eleştirmekte ve onun bu soruna karşı yanlış bir tedavi yöntemi seçtiğini belirtmekteydi. Zira ona göre iktisadi zorluklar sadece hukuki önlemler ve polis tedbirleri ile çözülemezdi. İktisadi sorunlar iktisadi tedbirler ile çözüldü, alınan hukuk ve polis tedbirleri ise iktisadi tedbirlere ancak destekleyici olabilirdi. Toker iktisadi zorluklar karşısında hükümete bir çözüm önerisi sunmaktaydı. Buna göre önce ciddi bir denk bütçe hazırlanmalıydı. Bütçenin açık vermemesi için de tüm olanaklar araştırılmalıydı. Örneğin lüzumsuz askeri masraflar kısılmalı ve gereksiz yatırımlar yeniden gözden geçirilmeliydi. İkinci olarak pahalılığı önlemek amacıyla enflasyonu düşürecek gerekli tedbirlere başvurulmalıydı. Örneğin bu konuda da ilk olarak yeni ve adil vergiler konusuna dikkat çekmekteydi⁴⁰⁸.

CHP ileri gelenlerinin bildiğini DP ileri gelenleri de bilmekteydi. Bu bilinen şey ise sokaktaki sade vatandaşın, rejim ve siyasi özgürlüklerle ilgili gelişmeler hakkındaki ilgisinin pek az olduğuydu. Zira siyaset ve basın arenasında çok tartışılan ispat hakkı kanunu bile köylüler arasında ancak “artık hırsıza hırsız denmeyecek mi” düşüncesiyle bir popülerlik kazanmıştı. Basit seçmene asıl gözünü açtıracak olan şey ise iktisadi sıkıntılardı. Nitekim yokluklar, pahalılık ve geçim zorluğu halkın siyasi rejimle ister istemez meşgul olmasına ve yaşanan gelişmelere göz açıp kulak vermesine neden olacaktı.

2.4.1.2. Muhalefetin Güçlenmesi ve Yaşanan Dış Gelişmelerin Etkisi

1957 seçimleri, DP liderleri üzerinde etkisi somut bir şekilde ölçülemeyecek şok etkisi yapmıştı. Hatta Menderes'in seçim gecesi, DP'nin önce seçimleri

⁴⁰⁷ Ahmad, **a.g.e.** , s. 101, 130, 138, 183 – 184, 187, 189; Akşin, **a.g.e.** , s. 253; Eroğul, **a.g.e.** , s. 171 – 172; Toker, **a.g.e.** , s. 82 – 84; Metin Toker, “Program”, **Akis Dergisi**, Sayı: 187, 07.12.1957, s.5; Metin Toker, “Melhemsiz Yaralar”, **Akis Dergisi**, Sayı: 204, 05.04.1958, s.6; Metin Toker, “Zam!”, **Akis Dergisi**, Sayı: 214, 14.06.1958, s.5; Metin Toker, “Biraz İktisaddan Konuşalım”, **Akis Dergisi**, Sayı: 222, 09.08.1958, s.5.

⁴⁰⁸ Metin Toker, “Polis Tedbirleri”, **Akis Dergisi**, Sayı: 185, 23.11.1957, s.5.

kaybettiği fikrine kapıldığı sonrasında ise seçim sonuçlarının DP lehinde kesinleşmeye başlaması ile birlikte, Bayar tarafından da sakinleştirilen Menderes'in, *"Allah bu seçim gecesi gibi bir geceyi bir daha asla göstermesin"* dediği iddia edilmekteydi.

1957 seçimleri sonucunda her ne kadar DP, tekrar iktidar koltuğuna oturmuş olsa da artık eskisi kadar rahat bir yönetim sergileyemeyeceğini anlamıştı. Muhalefet bir önceki seçimlere göre kalabalık bir milletvekili grubunu Meclise sokmayı başarmış; aydınlar büyük oranda tekrar CHP'ye dönmüşler; basın ve üniversitelerden ise tüm baskı ve yıldırımlara karşın yavaş yavaş iktidara karşı sesler yükselmeye başlamış; iktisadi sıkıntılar ise sade vatandaşın gözünü siyasete çevirmesine neden olmuştu.

Tüm bunlara 14 Temmuz 1958 tarihinde bir de Irak Devrimi eklendi. DP Hükümeti, Amerika ve İngiltere'nin telkinleri sonucunda Ortadoğu'da aktif bir politika izlemeye başlamış ve bunun sonucunda bölgede "komünizme karşı" Türkiye, Irak, İran ve Pakistan arasında Bağdat Paktı kurulmuş; İngiltere pakta katılmış; Amerika ise dışardan destek vermişti. DP önderleri, Menderes ise özellikle Irak krallık ailesi ve Başbakan Nuri Sait ile çok yakın kişisel ilişkiler kurmuştu. Toker'e göre Menderes, Nuri Sait Paşa'ya büyük önem veriyor ve onu "gelmiş geçmiş tüm yöneticilerin ustası" olarak kabul ediyordu⁴⁰⁹.

Buna karşın 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta Ordu bir darbe girişiminde bulundu ve iktidarı ele aldığı gibi Kral Faysal ile Başbakan Nuri Sait Paşa'yı da öldürdü. Bu durum ise DP'li liderler üzerinde büyük bir heyecan oluşturduğu gibi derin bir de etki bıraktı. Hatta bir ara Türk ordusunun, Irak ve Suriye'ye karşı askeri bir harekâta bulunmak üzere alarmı geçirildiği ancak bu teşebbüs fikrinin Amerika tarafından durdurulduğu iddia edilmişti⁴¹⁰. Irak'taki darbe hareketinin iç politikaya yansımaları fazla gecikmedi. DP iktidarına göre Irak Devrimi kökü dışarıda olan

⁴⁰⁹ Toker, **a.g.e.**, s. 119.

⁴¹⁰ Metin Toker, "Londra'da Bizi Bekleyen", **Akis Dergisi**, Sayı: 220, 26.07.1958, s.5; "İhtilalin Sebebi", **Akis Dergisi**, Sayı: 220, 26.07.1958, s.7; "Demokrasinin Fazileti", **Akis Dergisi**, Sayı: 220, 26.07.1958, s.8 – 9; Metin Toker, "İsmet İnönü İle Mülakat: Son Hadiselere Dair Görüşüm", **Akis Dergisi**, Sayı: 221, 02.08.1958, s.6 – 7; Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı?**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s.299 - 304.

yıkıcı bir faaliyetti. Muhalefete göre ise istibdat ve baskıya karşı bir halk ayaklanmasıydı⁴¹¹.

Ne tuhaftır ki o günden bugüne elli yılın üzerinde bir zaman dilimi geçmiş olmasına karşın Türkiye yine ABD'nin ittifak sistemi içerisinde yer almaktadır ve Türkiye'deki iktidar ile ana muhalefet partisinin komşu ülkelerde ya da Ortadoğu'da meydana gelen gelişmelere yine farklı bir gözle bakmakta oldukları görülmektedir. Buna göre birisi için askeri darbe olan gelişme bir diğeri için özgürlük mücadelesidir. Ya da biri için özgürlük mücadelesi olan gelişme bir diğeri için askeri darbedir.

Yukarıda belirtildiği üzere muhalefetin Irak'taki gelişmeyi istibdat ve baskıya karşı bir halk ayaklanması olarak nitelendirmesi, iktidarda şüphe uyandırmış ve rahatsız etmişti. Zira yaşanan "9 Subay Olayı" da iktidar çevrelerinin hafızasından silinip gitmiş değildi. Yine 1958 tarihinde CHP'nin resmi yayın organı olan *Ulus* gazetesinde Atatürk'ün Bursa Nutku yayımlanmış ve ertesi gün DP'nin resmi organı *Zafer* gazetesi, *Ulus* gazetesini bu yayınından dolayı "gençliği, polis ve adalet kurumlarına karşı itaatsizliğe teşvik etmekle" suçlamıştı⁴¹². Kısacası Irak'taki ihtilal hareketi ve feci sonuçları, DP'li liderlerde de özellikle de Menderes'te aynı durumun Türkiye'de de yaşanabileceği fikrini uyandırmıştı⁴¹³.

Irak'taki darbe girişiminin Türk politikasına bir diğer etkisi ise DP'li liderlerin, Irak'taki gelişmeleri de kendilerine örnek alarak Amerika ile bir işbirliğine gitmeleri olmuştu. Buna göre 5 Mart 1959 tarihinde Amerika ile varılan bir işbirliği paktına göre Amerika, Türkiye dâhil Bağdat Paketi'nin diğer kalan üyelerine bir saldırı olduğu takdirde yardıma gelecekti. Oysaki Amerika, NATO ittifakı ile Türkiye'ye zaten böyle bir söz verip yükümlülük altına girmişti. Yapılan yeni

⁴¹¹ Akis dergisi ve Metin Toker, Irak'taki İhtilal hareketinden yaklaşık bir buçuk sene önce Irak'taki yönetimi ve Nuri Said Paşa'yı demokrasi açısından eleştirmeye başlamıştı. Toker, Nuri Said Paşa'yı Irak'ta totaliter bir rejim kurmakla suçluyor ve onu, olası gelişmelere karşı uyarıyordu: "Bir devlet adamının memlekette terör idaresi kurarak muvaffak olması imkânsızdır. Şer kuvvetlerini yenmenin tek ve emin çaresi herkese fikrini söylemek müsaadesini vermektir... Basını, siyasi partileri, üniversiteyi ve parlamentoyu susturarak bir memlekette hâkim olmaya çalışan adamın aslında hiçbir şeye hâkim olmadığı ve bir sabah kalktığında kendisini işten uzaklaşmış bulmasının her sabah mümkün bulunduğu müttefiklerin asla meçhulü sayılamaz" demektedir. Metin Toker, "Bu Usulleri Biz Hoş Görmeyiz", *Akis Dergisi*, Sayı: 135, 08.12.1956, s.13.

Toker, *a.g.e.*, s.

⁴¹² Ahmad, *a.g.e.*, s. 179; Toker, *a.g.e.*, s.96 – 97.

⁴¹³ Metin Toker, "Ayaklanma Psikozu", *Akis Dergisi*, Sayı: 212, 31.05.1958, s.5; Metin Toker, "Paraşüt Açma Zamanı", *Akis Dergisi*, Sayı: 227, 13.09.1958, s.5; Metin Toker, "Yuvarlak Masa Peşinde", *Akis Dergisi*, Sayı: 229, 27.09.1958, s.5.

işbirliği paktında farklı olan şey ise paktın giriş bölümünde saldırı kavramı yanında “dolaylı saldırı” kavramının yer almasıydı. Bu ise muğlak bir kavramdı ve doğal olarak şu şekilde yorumlanmasına neden oldu: Türkiye’de bir ayaklanma ya da karışıklık çıkarsa Türk hükümetinin isteği üzerine Amerika, silahlı birlikler gönderebilecektir. Nitekim bu maddenin böyle anlaşılmasına Amerika ve İngiltere’nin Lübnan ve Ürdün’e asker çıkarmaları da bir tür kanıt oluşturmuştur⁴¹⁴.

DP’nin muhalefete karşı izlediği şiddet politikasının bu dönemde artmasına neden olan ya da payı olabilecek diğer bir etken ise Fransa’daki De Gaulle örneğidir. Fransızlar, içinde buldukları karışık siyasal durumdan kurtulmak amacıyla II. Dünya Savaşı’ndaki milli kahramanları De Gaulle’e sarılmışlar ve bir süre sonra De Gaulle Meclisin ve seçmenin desteğini alarak gelenekselleşmiş parlamenter düzene son veren, yarı başkanlık sistemini getiren V. Cumhuriyet Anayasası’nı yürürlüğe sokmuştu. Toker’e göre, bu anayasa sadece De Geaulle göz önünde bulundurularak ona has bir şekilde hazırlanmıştı. Böylece Fransızlar tarafından kendisine kurtarıcı gözüyle bakılan De Gaulle “demokratik diktatörlük” yolunu herkesin desteğini alarak açmıştı⁴¹⁵. Fransa’daki bu gelişme Menderes’te de, Türkiye’nin karşılaştığı ya da karşılaşabileceği tehlikeli bir durumda ülkeyi düzlüğe çıkartmak için yani demokrasiden, bahaneli diktatörlüğe geçiş için güzel bir emsal teşkil etmişti.

Neticede Menderes, yukarıda belirtildiği üzere iktisadi sıkıntıların artması, muhalefetin giderek güçlenmesi ve Irak ile Fransa’da yaşanan gelişmelere paralel olarak yeni bir karaktere bürünmüştü. Menderes’te görülen bu karakter değişimi ise onun doğal olarak da DP’nin izlediği siyaseti doğrudan etkileyecekti. Menderes’in içinde bulunduğu ruh durumunu şu şekilde özetleyebiliriz: “ *Ben, halk adamıyım; başta muhalefet ve baskı grupları olmak üzere benim karşımdakiler halkın düşmanıdırlar. Bu düşmanlar, iktisadi kalkınma yüzünden halkın geçici olarak içine düştüğü sıkıntıları sömürüp onu aldatmak istemektedirler. Ben, bu nifak yuvalarını ezip halkın aldanmasını önlemeliyim. Halk bu tutumu anlayışla karşılayacaktır. Ancak bu sefer, bu azınlıktakiler beni devirmek için ihtilal yolunu deneyeceklerdir.*

⁴¹⁴ Akşin, **a.g.e.** , s.254 – 255; Metin Toker, “Hatalar Zincirinin Yeni Halkası”, **Akis Dergisi**, Sayı: 219, 19.07.1958, s.5.

⁴¹⁵ Aydemir, **a.g.e.** , s.303 – 304; Akşin, **a.g.e.** , s.255.

Bu halk düşmanlarının beni devirip halkın başına tünemelerini önlemek için her türlü vasıtayı kullanmak benim hakkımdır⁴¹⁶.”

Sonuçta Menderes’in muhalefete karşı duyduğu bu büyük şüphe korkuyu, korku ise iktidarın daha da fazla muhalefeti baskı altına almaya çalışmasına neden olmuştur.

11 Ağustos 1958 tarihinde DP Meclis grubu, bir bildiri yayımlayarak CHP’yi, Irak olaylarını ele alarak Meclisin itibarını düşürmek ve hükümeti devirmeğe çalışmakla itham etti. Ayrıca bildiride DP Grubu, muhalefet bu tür hareketlerinden geri adım atmadığı takdirde gereken tedbirlerin alınacağını bildirerek CHP’yi üstü kapalı tehdit etmekten çekinmedi⁴¹⁷. Menderes’te 6 Eylül 1958’de Balıkesir’de yaptığı bir konuşmada, muhalefeti, Irak’taki devrimin bir benzerini Türkiye’de yapmak istemekle suçladı ve darağaçlarını hatırlattı. 21 Eylül 1958’de ise İzmir’de, Fransa’daki De Gaulle düzenini öven sözler söyledi, ardından da devlet görevlilerine baskı yapıldığı takdirde demokrasiye paydos edileceğini belirtti. Bu suçlamalar karşısında ise CHP, iktidarın iç politikada yeni bir şiddet ve baskı devri açmak istediğini aynı zamanda halkın dikkatini sıkıntısını çektiği bozuk ekonomik durumdan uzaklaştırmak amacıyla muhalefete ihtilalcilik isnatlarında bulunduğunu ileri sürdü. İnönü’de Menderes’in nutuklarını hedef alarak aynı sertlikte karşılıklar verdi: “*Demokrasiye paydos demeğe DP Genel Başkanının gücü yetmeyecektir...*” dedikten sonra ayrıca buna kalkışacak olanların akıbetlerinin perişanlıkla sona ereceğini belirtti. Birkaç gün sonra da DP bürokrasisini hedefine aldı: “*Kanun dışında hareket eden idare amirleri, hususiyile adalet mensupları, elbette hesap vereceklerdir. Doğru yoldan ayrılmış olanı kimse kurtaramaz*” demektedir⁴¹⁸.

Sanırız ki Türk siyaset hayatına öncesiyle ve sonrasıyla etki eden unsurlardan birisi de iktidar partilerinin zaman zaman muhalif partileri ülkeyi bir anarşi ve kaosa sürüklemekle suçlamaları olmuştur. Zira ilk dönemlerde CHP TCF, SCF ve DP’nin sonrasında ise DP CHP’nin bir dinamizm kazanıp, güçlenmesini; ülkeyi karış karış gezip geleceğe dair planlarını anlatmalarını ve halktan oy istemelerini kısacası

⁴¹⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s.225 – 226.

⁴¹⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s.183; Erer, **a.g.e.**, s.341 – 342; Eroğul, **a.g.e.**, s.224 – 225.

⁴¹⁸ Ahmad, **a.g.e.**, s.184 – 185; Eroğul, **a.g.e.**, s.226; Akşin, **a.g.e.**, s.255 – 256.

iktidara gelmek arzularını bir türlü anlayamamış ve bu durumu ülkeyi anarşiye sürüklemekle eş tutmuşlardır.

Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde özellikle ilk kırk yıllık dönem incelendiğinde iktidar partilerinin muhalefet partilerini bir iktidar alternatifi olarak değil de yalnızca bir denetim aracı olarak gördüklerini ya da öyle görmek istediklerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın önemi bir kat daha artmaktadır. Zira bu partiler Türkiye'de siyaset ve toplum yapısında bir muhalefet partisi fikrinin alışılmasına olanak sağlamışlardır. İlk dönemlerdeki "parti devlettir, devlette partidir" zihniyeti bürokrasiyi de bir sarmaşık gibi sarıp sarmaladığından dolayı alınan kararların ve yapılan uygulamaların partiden mi yoksa devletten mi geldiği sorgulanmamış ve bunlar yukarıda belirtildiği üzere tek bir merkez ve kaynak olarak algılanmıştır. Bu yüzden de iktidar partisinin karşısındaki her muhalif hareket ya da siyasi parti devletin menfaatlerine göz diken bir düşman olarak yorumlanmış ve bu muhalif unsurlar türlü ithamlara (gerici – karşı devrimci...) maruz kalmışlardır. Ancak bu durum 1950 sonrasında da devam etmiş ve DP, muhalif partileri örneğin Millet Partisi'ni gericilikle itham edip bu partinin kapanmasına neden olmuş, CHP'yi ise gizli komünist tarzı faaliyet ve eylemlerde bulunup halkı isyana teşvik etmekle suçlayarak Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasına ön ayak olmuştur. Ancak bu soruşturmanın kesin neticesi alınmadan DP, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile siyaset sahnesinden çekilerek tarih sayfasındaki yerini almıştır.

Yukarıda belirtildiği üzere iktidarın muhalefeti halkı isyana teşvik etmekle suçlaması, muhalefetin ise iktidarı totaliter bir idare rejimi kurmaya çalışmakla suçlaması üzerine Toker çözüm yolu olarak tıpkı 1947'de olduğu gibi tarafsız bir yüksek hakemin ortaya çıkıp tüm şikâyetleri önce dinleyip sonra da parti liderleriyle birlikte araştırmaya başlamasını ve en nihayetinde ortaya konulacak objektif bir beyanname ile ortamın yumuşatılması gerektiğini belirtmiştir⁴¹⁹. Zira Toker'e göre Türk siyaset hayatı iki partili bir sisteme dayanmaktaydı ve bu yüzden de iktidara kimin geldiği öncelikli sorun değildi. Sorun iktidar ve muhalefet ilişkilerindeki gerginlik ve bu bağlamda milli birlik konusuydu. Örneğin Toker'e göre Kıbrıs gibi

⁴¹⁹ Metin Toker, "Karanlıkta Işık Çalanlar", **Akis Dergisi**, Sayı: 223, 16.08.1958, s.5.

milli bir davada dahi iktidar ve muhalefet ortak bir tutum takınmamaktaydı. Ancak Toker'e göre ortak bir tavır almak iktidar tarafından söylenen her şeyin muhalefet tarafından sorgusuz sualsiz kabul edilmesi demek değildi. Zira bu milli bir irade de değildi. Yani muhalefetin eleştiri hakkını ortadan kaldırmaya çalışmak ona söz hakkı tanımamak, o eleştiri de bulunduğu zaman onu çeşitli milli ve dini ithamlarla suçlamaya çalışmak doğru yol ve yöntem değildi. Aksine milli bir tavır takınmak muhalefete tüm eleştiri yollarını açık tutmak ve kapalı kapılar ardında iktidar ve muhalefetin istişare yollarına başvurarak ortak bir tutum tespit etmesini sağlamak demektir. Zira Toker “ ... *milli hayatımızın temelini teşkil eden iki siyasi teşekkül iktidara geçtiklerinde iktidarın tabii yıpratmasıyla yıpransınlar, boş sürtüşmelerle ufalanmasınlar. Zira bize ikisi de lazımdırlar. Onların kuvvet muvazenesi bizim ömrümüzün istikrarını, düzenini teşkil edecektir...*” demektedir.⁴²⁰

Gerçekten de geçmişten günümüze Türk siyaset hayatı incelendiğinde iktidar ve ana muhalefet partilerinin zaman içerisinde isimleri değişikliğe uğramış olsa da genel çerçevede temsil ettikleri unsurların yani halk yığınlarının büyük bir değişikliğe uğramadıkları görülmektedir. Bu doğrultuda iki partiyi de Toker'in belirttiği üzere bir arabanın önündeki atlara benzetebiliriz. Şayet atlar birbirleriyle tepişecek olurlarsa kaybeden sadece Türkiye olacaktır.

İktidar ve muhalefet saflarında artık tam anlamıyla kılıçlar çekilmiş durumdaydı. Muhalefet açısından bu durumu bıçağın kemiğe dayanması şeklinde yorumlayabiliriz. İktidar kesimi de, daha önce belirtildiği üzere, muhalefetin kendi canına kastedeceği endişesinden bir türlü kurtulamıyor ve artık muhalefete hiçbir güven duymuyordu.

Muhalefet saflarında önce Ekim 1958'de Türkiye Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi birleşti. Kasım 1958 tarihinde ise 1957 seçimlerinde elle tutulur bir başarı elde edememiş olan Hürriyet Partisi, CHP'ye katıldı. Ocak 1959 tarihinde de muhalefetin ulaşmak istediği hedefler, bir bakıma CHP'nin önderliğinde

⁴²⁰ Metin Toker, “Şu Bizim İktidarın İşleri”, **Akis Dergisi**, Sayı: 188, 14.12.1957, s.5; Metin Toker, “Kıbrıs Politikası”, **Akis Dergisi**, Sayı: 189, 21.12.1957, s.5; Metin Toker, “Milli Birlik”, **Akis Dergisi**, Sayı: 216, 28.06.1958, s.5; Metin Toker, “Meşru Müdafaa”, **Akis Dergisi**, Sayı: 250, 18.04.1959, s.5; Metin Toker, “Bu İktidar Bu Ekipte Yumuşamaz”, **Akis Dergisi**, Sayı: 257, 30.06.1959, s.5; Metin Toker, “Radyoları Dinlerken”, **Akis Dergisi**, Sayı: 201, 15.03.1958, s.5.

onun 14. Kurultayı'nda "İlk Hedefler Beyannamesi" adı altında somutlaştı ve kamuoyuna ilan edildi⁴²¹.

Muhalefetteki bu güç birliği hareketini Menderes bir "Haçlı İttifakı" olarak yorumlarken, Celal Bayar ise muhalefetin "milli irade karşısında karınca gibi ezileceğini" iddia etmekteydi⁴²². Muhalefetin "Güç birliği hareketi"ne karşı DP'li liderlerin aldıkları somut önlem ise Vatan Cephesi ismiyle bir sivil örgütlenmeye girişmeleri oldu. İlk önce 12 Ekim 1958 tarihinde Menderes, muhalefetin "kin ve husumet" cephesine karşı, bir Vatan Cephesi'nin kurulmasını istemişti. Menderes'ten gelen bu çağrı üzerine ülkenin her köşesinde kısa zamanda Vatan Cephesi Örgütleri kurulmaya başlandı. Bu örgüte üye olanlar aslında DP'ye üye oluyorlar fakat katıldıkları örgüte Vatan Cephesi adı veriliyordu ve örgüte üye olanların ismi her gün radyodan tek tek okunuyordu. İktidarın Vatan Cephesi örgütlenmesi bir anlamda muhalefetin olası bir sivil ayaklanma hareketine karşı önlem olarak görülüyordu⁴²³.

DP'nin ülkenin her köşesinde Vatan Cephesi Ocakları kurma girişimi, ülkede zaten var olan siyasi gerilimi daha da arttırdı. Bir taraftan muhalefetin güç birliği hareketi, diğer taraftan ise Vatan Cephesi Ocaklarının mevcudiyeti siyaset sahnesindeki gerilimin halk tabanına intikal etmesine neden oldu. Hatta Şubat 1959 tarihinde Menderes'in yaralanmasına neden olan Londra'daki uçak kazası bile taraflar arasında en fazla birkaç aylık sükûnet devresinin yaşanmasını sağladı.

Burada ilginç olan nokta ise DP'nin yaşanan uçak kazasından sonra ülke genelinde oluşan duygusal havadan da yararlanarak, Menderes'e ilahi bir takım güç ve sıfatlar eklemeye çalışması olmuştur. Hatta Menderes'in de kendisini bu söylentilere kaptırdığı iddia edilmektedir. Böylece DP, iktisadi bunalım ve anti demokratik eğilimler nedeniyle kaybettiği desteği, din faktörünü kullanarak yeniden kazanmayı düşünmüştür.

⁴²¹ CHP'nin İlk Hedefler Beyannamesi: Çift Meclis, Anayasa Mahkemesi, Planlama Teşkilatı, Özerk Radyo, Bağımsız Yargı, Yargı Güvencesi, Özerk Üniversite, Özgür Basın, Grev ve Sendika kurma hakkı, Nispi Temsil Seçim Sistemi vs. öngörmekteydi. Bunlar, daha sonra, 1961 Anayasası'nın temelini oluşturacak olan esaslardı. Akşin, **a.g.e.**, s.256; Çavdar, **a.g.e.**, s. 72; Toker, **a.g.e.**, s. 203 – 206; Aydemir, **a.g.e.**, s.306 – 307.

⁴²² Eroğul, **a.g.e.**, s.228.

⁴²³ Çavdar, **a.g.e.**, s. 74. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Yasemin Doğaner, **Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013.

İlginç olan bir diğer nokta ise DP'nin tekrar yoğun bir şekilde din faktörünü kullanmaya başlaması üzerine CHP'nin de bir karşı atak olarak Türk Kurtuluş Savaşı'nın milli değerlerini kullanmaya çalışması olmuştur.

CHP'liler tarafından Ege Bölgesi'nde yapılacak olan ve "Büyük Taarruz" adı verilen propaganda seferi, İnönü'nün başkanlığında 46 milletvekili ve birçok partili ile basın mensubunun katılımıyla 29 Nisan 1959'da başladı⁴²⁴. Ancak gerek bu gezi gerekse de CHP ileri gelenleri tarafından 27 Mayıs 1960 tarihine kadar yapılan tüm siyasi geziler, DP ileri gelenleri tarafından baskı yöntemi suretiyle önlenmek istenmiştir. Bu baskı hareketi ise iki şekilde kendini göstermiştir. Ya devletin doğrudan gücü ile: Kolluk güçleri ile İdareci ve Savcı baskısı... Ya da DP'li partizanlar tarafından yapılan veyahut ta onlara yaptırılan şiddet hareketleri şeklinde olmuştur. Zaman zaman bu baskı hareketleri İnönü başta olmak üzere bir takım CHP'lilerin fiziksel şiddet görmelerine kadar ileri gitmiştir.

30 Nisan 1959 tarihinde İnönü ve beraberindekiler, Uşak'tan ayrılırken, CHP'liler ve DP'liler arasında yaşanan arbede esnasında atılan taşlardan birinin başına denk gelmesi üzerine İnönü yaralanmış; İzmir'de ise İnönü'nün de konuşma yapacağı parti kongresi yasaklanmış, DP'li bir grup partizan tarafından muhalefeti tuttuğu gerekçesi ile *Demokrat İzmir* gazetesi tahrip edilmiş; İnönü, İstanbul'a döndüğü zaman da Topkapı Olayları adı verilen olay cereyan etmiş ve kimilerine göre o sırada 75 yaşında olan İnönü'nün doğrudan canına kastedilmişti⁴²⁵.

Eylül 1959 tarihinde ise CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve yanındaki partililer, Çanakkale ilinin Geyikli ilçesinde DP'liler tarafından saldırıya uğradılar. 1960 İlkbaharında ise Kayseri Yeşilhisar'da "Tarım Kredi Kooperatifi"nde yapılan seçimleri CHP eğilimlilerin kazanması üzerine olaylar çıktı, bunun üzerine İnönü de beraberindeki bir heyetle Kayseri'ye gitmek istedi ancak Kayseri'ye 32 kilometre uzaklıktaki Himmetdede istasyonunda Vali muavini aldığı emir üzerine İnönü'yü durdurmak istedi. Hükümet İnönü'yü durdurmak amacıyla ilk kez askerleri de kullanmak istemiş ve onlara bir barikat kurdurmuştu. Ancak bu barikat İnönü'yü durdurmaya yeterli olmamış ve İnönü barikatlar arasından yürüyerek geçerken asker de saygıya durmuştu. Neticede üç saatlik bir beklemeden sonra tren Kayseri'ye

⁴²⁴ Toker, **a.g.e.** , s. 224 – 235.

⁴²⁵ Akşin, **a.g.e.** , s.256 – 257; Eroğul, **a.g.e.** , s.231 – 233.

hareket etti. Himmetdede İstasyonu'nda yaşanan gelişmeler, yani askerin hükümet emrini dinlemeyerek İnönü'ye yolu açması, üstüne üstlük ona saygı göstermesi Hükümetin çok canını sıkacak ve endişe etmesine neden olacaktı. Himmetdede İstasyonu'nda İsmet İnönü ile konuşan Binbaşı Selahattin Çetiner mahkemeye verildi. Ertesi gün Çetiner, kendisine verilen görevi subay çıkarken ettiği yeminle bağdaştıramadığını belirterek askerlik görevinden istifa etti. Diğer taraftan Kayseri'de büyük bir coşkuyla karşılanan İnönü, ertesi gün, olayların yaşandığı Yeşilhisar'a gitmek istemiş ancak bir kez daha yolunun kesilmesi üzerine Ankara'ya dönmek zorunda kalmıştı⁴²⁶.

Yaşanan gelişmeler karşısında Toker, DP Meclis Grubu'na seslenerek onlardan hem kendi partilerinin geleceğini hem de ülke çıkarlarını göz önünde bulundurmalarını istemiş ve bunun için de DP'de bir zihniyet değişikliğinin zorunlu olduğunu belirtmişti. Çözüm olarak da bir kez daha DP'nin kurmay heyetinin yani Menderes başta olmak üzere DP ileri gelenlerinin parti içerisindeki örgütlü bir hareket ile tasfiye edilmelerini öne sürmüştü. Toker bu konuda "... *Unutmamak gerekir ki, şahsa vefa, millete hizmet yanında ikinci derecede bir vazifedir...*" demişti⁴²⁷. Bu dönemde Toker, Nihat Erim davasında suçlu bulunarak ikinci kez hapse girdiğinden dolayı Akis dergisindeki yazıları, yine kendi sütununda ama imzasız olarak yayımlanmıştır⁴²⁸.

Bu arada kamuoyunda konuşulan CHP'nin DP tarafından kapatılacağı ve demokrasiye son verileceği yönündeki söylentilere Toker, DP'nin yapamayacağı şeyleri beyan etmekle kendisini gülünç duruma düşürdüğünü belirtmiş ve böylece iktidar partisinin inanırlığını ve ciddiyetini kaybetmekte olduğunu belirterek bir bakıma DP'yi bu konuda sınamaya ya da tabiri caizse tahrik etmeye çalışmıştır⁴²⁹.

⁴²⁶ Çavdar, **a.g.e.**, s. 74 – 75.

⁴²⁷ "Bir Kırık Kol Hikâyesi", **Akis Dergisi**, Sayı: 262, 04.08.1959, s.5; "Yanlış Teşhis", **Akis Dergisi**, Sayı: 263, 11.08.1959, s.5.

⁴²⁸ Toker, Nihat Erim'in "haysiyet, şeref ve itibarını kırdığı" gerekçesiyle Ekim 1958 tarihinde tam 1 yıl hapse mahkûm edilmişti. Bu tarihten itibaren bir yıl boyunca hapisshaneden gizli yollarla dışarıya çıkarılan Toker'in yazıları Akis dergisinde isimsiz olarak yayımlanmıştır. Ö. Toker ile yapılan söyleşi, 2012; "Gazeteciler – Başbakan da Olsa...", **Akis Dergisi**, Sayı: 234, 27.12.1958, s.15 – 17; "Bir Karar", **Akis Dergisi**, Sayı: 234, 27.12.1958, s.16; Toker, **a.g.e.**, s. 185 – 194.

⁴²⁹ "Gülünçlük", **Akis Dergisi**, Sayı: 267, 08.09.1959, s.5; "Sıkı Durma Zamanı", **Akis Dergisi**, Sayı: 270, 29.09.1959, s.5.

Diğer taraftan 1960 yılının başlarında DP lideri Menderes'in bir takım şehirleri ziyaret ederek çeşitli vaatlerde bulunması Ankara kulislerinde DP'nin erken seçime gideceği yönünde iddiaların ortaya çıkmasına neden olmuş⁴³⁰, Toker de olası bir erken seçim ihtimalini göz önünde bulundurarak DP saflarında yer alma ihtimali yüksek olan bir takım siyasi ve toplumsal kesimlere karşı, onların partizanca davranmamaları ya da en azından tarafsız kalmaları yönünde bir takım uyarı yazıları kaleme almıştır.

Toker bu konuda ilk olarak güçlü ve zengin iş adamlarını ele alarak onların politik hayatta tarafsız kalmaları gerektiğini, şahsi çıkarları uğruna “mutlak kudret sahibi” olarak gördükleri kişilerin denetimi altına girmemeleri gerektiğini belirtmiştir. Konunun önemini zihinlerde somutlaştırmak amacıyla da Toker, zamanında Küba'daki devrik diktatör lider Batista'nın himayesine girmiş olan zengin iş adamlarının, Fidel Castro'nun milletin desteği ile iktidara gelmesi sonrasındaki kötü akıbetlerini vurgulamıştır⁴³¹.

Buradan hareketle o dönemde Türkiye'deki sermayenin Batı'da olduğu tarzda iktidarı ele geçirip kendi yönetimini kurmak yerine, ele geçiremediği iktidar ile uzlaşıp onun emrine girerek bu şekilde işlerini idare etmeye çalıştığını söyleyebiliriz.

Toker ayrıca bir diktatör liderin etrafında kümelenerek ona yardımcı olan sivil bürokratları bir çeşit sivil cuntaya benzetmiş ve diktatörün hatalarından dolayı onların ödemek zorunda kalacakları olası bedelleri ortaya koymaya çalışmıştır⁴³². Toker'in uyarı yazılarının en ilginç kısımlarından birini ise Amerika ile ilgili olanları oluşturmaktadır. Toker, 1954 – 1957 döneminde olduğu gibi bir kez daha 1958 - 1960 döneminde Amerika ve DP ilişkilerini irdelleyen ve bu bağlamda Amerika'ya önce sitem sonrasında ise uyarı da bulunan yazılar kaleme almıştır.

Buna göre Toker, ülkesinin iç idaresinde totaliter bir yönetim sergileyen ancak dış politikasında sırf komünizme karşı bir politika yürütüyor diye o ülkelerin diktatör liderlerine sempati ile bakan ABD'yi eleştirmiştir. Toker'e göre ABD'nin bu

⁴³⁰ “Yem Sanayi”, **Akis Dergisi**, Sayı: 291, 24.02.1960, s.5; “Manzara”, **Akis Dergisi**, Sayı: 288, 03.02.1960, s.5.

⁴³¹ “Batista'nın Zenginleri”, **Akis Dergisi**, Sayı: 296, 29.03.1960, s.5; “Vazife”, **Akis Dergisi**, Sayı: 295, 23.03.1960, s.5.

⁴³² “Hepimiz Birimiz İçin”, **Akis Dergisi**, Sayı: 299, 20.04.1960, s.5.

politikası ABD'yi ABD yapan manevi ve fikri değerlerle çelişmektedir⁴³³. Üstelik Toker'e göre ABD'nin izlediği bu politika uzun süreli siyasi menfaat açısından da tamamen hatalıdır. Çünkü totaliter rejimler eninde sonunda yıkılacaktır ve özgürlük isteyen halk kendisine bu acıyı çektiren olarak sadece o diktatörü değil ona destek olanları da hatırlayacaktır, demiştir⁴³⁴.

Sanırız ki geçmişten günümüze ABD, dış politikasındaki bu eğilimini sürdürmektedir. Yani amaç demokrasi değil menfaattir. Zira ABD'nin günümüzde de idealize ettiği demokrasiyi, totaliter rejimlere ihraç etmek niyetinin bulunmadığının en yakın örneği Irak'tır. Irak'a demokrasi getirdiğini iddia eden ABD'nin hiç kimse neden Suudi Arabistan'a demokrasi ihraç etmek istemediğini sorgulamamaktadır.

Toker aynı zamanda DP'nin iç ve dış prestijini arttırmak amacıyla kendisini ABD dostu, CHP'yi ise ABD aleyhtarı olarak göstermeye çalışmasını da eleştirmiştir. Toker'e göre şayet CHP iktidar olursa Türk dış politikası alışılmışın dışına çıkmayacaktır. Yani Türkiye'nin ABD ve Batı ile olan dostluğu ve ittifakı sürecektir. Yine Toker'e göre CHP'nin İlk Hedefler Beyannamesi, devlet yönetiminde demokrasi sistemini; İsmet İnönü'nün Türk dış politikası üzerine Meclis'teki beyanları, ABD ve Batı ile ittifakı; iktisat politikası üzerine düşünceleri ise yine Batı'nın ön gördüğü ekonomik sistemi kendisine hedef seçmiştir, demektedir⁴³⁵.

Bu arada muhalefetin yurt çapındaki gezilerini ve faaliyetlerini bir türlü engelleyemeyen DP İktidarı, bu sefer sorunu kökünden çözmeye karar vermiş görünmektedir. 7 Nisan 1960 tarihinde DP Meclis Grubu bir bildiri yayımlayarak CHP'yi, halkı ve askeri ayaklanmaya kışkırtmak ve bütün yurttaki yıkıcı grupları kendi çevresinde toplamaya çalışmakla suçlamış ve bu doğrultuda muhalefetin bu türden faaliyetlerini saptamak üzere Meclis'te bir tahkikat komisyonunun kurulmasına karar vermiştir. 12 Nisan'da ise DP Meclis Grubu, muhalefete karşı yeni bir takım

⁴³³ Metin Toker, "Bir Ahir Zaman Metternich'i", **Akis Dergisi**, Sayı: 226, 06.09.1958, s.5; "Sam Amcandan Şikâyetimiz", **Akis Dergisi**, Sayı: 256, 23.06.1959, s.5;

⁴³⁴ Toker bu konuda Irak'taki ihtilali örnek vermiştir. "Kasımın Dertleri", **Akis Dergisi**, Sayı: 259, 14.07.1959, s.5

⁴³⁵ "CHP ve Amerika", **Akis Dergisi**, Sayı: 292, 02.03.1960, s.5

tedbirlerin alınmasına karar vermiş, 18 Nisan'da da muhalefet ve basın hakkında ileri sürülen suçların soruşturmasını yapmak üzere hepsi DP milletvekili olan 15 kişilik Tahkikat Komisyonu kurulmuş ve komisyon ilk olarak tüm partilerin siyasi etkinliklerini ayrıca komisyonun faaliyetiyle ilgili bütün yayınları ve TBMM'nin tahkikat ile ilgili karar ve müzakerelerinin yayımını yasak etmiştir. İnönü, iktidar tarafından alınan bu kararlar karşısında, CHP'nin ve kendisinin boyun eğmek niyetinde bulunmadığını göstererek : “ *Biz ihtilal metotları takip ederiz, seçimsiz iktidara gelmek isteriz, derler. Şimdi, iktidarda bulunanların, milletleri ihtilale nasıl zorladıkları insan hakları beyannamesine girmiştir. Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ihtilal behemehal olur. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. İhtilal meşru bir hak olarak kullanılacaktır*” diyerek üstü kapalı bir tehdit ya da uyarıda bulunmuş ve demokrasi buhranından kurtulmanın tek yolunun ise demokrasinin temel kuralları çerçevesinde dürüst bir seçim yapmak olduğunu da belirtmekten kaçınmamıştır. Oysaki DP liderleri, İnönü'nün “ihtilal olabilir” uyarısını, bunlar ihtilal yapmak istiyorlar şeklinde yorumlamışlar ve daha da fazla şiddet tedbirleri alma yoluna yönelmişlerdir⁴³⁶.

27 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu'na olağanüstü yetkiler tanıyan önerge DP'lilerin oyları ile kabul edilmiştir. Buna göre Tahkikat Komisyonu: Askeri ve sivil yargıçların tüm yetkilerine sahip olacak; her türlü yayını yasaklayabilecek, tüm süreli yayınları ve basımevlerini kapatabilecek; her türlü evrak, belge ve eşyaya el koyabilecek kısacası soruşturmanın selameti için komisyon tarafından her türlü önlem ve karar alınabilecekti. Ayrıca komisyon tarafından alınan önlem ve kararlara muhalefet edenler bir yıldan üç yıla kadar; bu kararların icra ve infazında ihmali görülenler ise altı aydan üç yıla kadar; soruşturma hakkında açıklama yapanlar da altı aydan bir yıla kadar hapis cezasına çarptırılacaklardı. Yani komisyon kararlarına itiraz edilemeyecekti. Nitekim komisyona, anayasaya ve güçler ayrılığı prensibine aykırı olarak meclisin çok üstünde yetkiler tanınmış durumdaydı. Bu kanun müzakeresi sırasında İnönü: “ *Biz aldığımız tedbiri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz.*

⁴³⁶ Ahmad, **a.g.e.** , s. 207 – 209; Eroğul, **a.g.e.** , s.241 – 245; Akşin, **a.g.e.** , s.257 – 259; Çavdar, **a.g.e.** , s. 75 – 76; Erer, **a.g.e.** , s. 396.

Gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Hâlbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve ne de polis var... Olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu? Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemet kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk Milleti, Kore Milleti'nden daha az haysiyetli değildir.” Bu konuşma üzerine, Meclis Başkanı tarafından İnönü'ye 12 oturum Meclise katılmama cezası verilmiş ve böylece DP, muhalefetle zaten kopuk olan ilişkilerini tamamen koparmıştır⁴³⁷.

Yasanın çıkmasından sonra, özellikle İstanbul ve Ankara'da 28 ve 29 Nisan tarihlerinde öğrenciler tarafından gösteri yürüyüşleri düzenlenmiş, buna hükümetin tepkisi ise her iki ilde de üniversiteleri tatil ve sıkıyönetim ilan etmek olmuştur. 30 Nisan tarihinde ise Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in hükümete istifa etmesi yönünde tavsiyede bulunması üzerine Bayar, buna karşı çıkmış ve “*Hayır, tenkit zamanı geçti. Şimdi tenkil (örnek ceza, ortadan kaldırma) zamanıdır*” diye karşılık vermiştir. 3 Mayıs tarihinde emekli olmak üzere izne ayrılan Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e gönderdiği bir mektupta bu krizin çözülebilmesi için Cumhurbaşkanı ve Hükümetin değişmesi gerektiğini belirtmiştir. Diğer taraftan Hükümet aldığı tüm önlemlere karşın sokak gösterilerini engelleyememiştir. Örneğin Ankara'da her akşamüstü, gençler ve halk Sıhhiye – Kızılay arasındaki bulvarda toplanarak korsan gösteriler düzenlemeye çalışmışlardır. Bu gösteriler arasındaki en meşhuru ise “555 K” diye isimlendirilene olmuştur. Birkaç gün önceden fısıltı gazetesinin de etkisiyle “555 – K” (5. ayın 5. günü saat 5'te Kızılay'da) parolası dilden dile yayılmıştır. 5 Mayıs tarihinde Ankara – Kızılay Meydanı'nda tertiplenen gösteride, oradan geçmekte olan Başbakan Menderes'te göstericiler ile bir sözlü tartışmaya girmiştir. 21 Mayıs tarihinde ise Ankara Harp Okulu öğrencileri Atatürk Bulvarı'nda bir yürüyüş yaparak saflarını açıkça belli etmişlerdir. DP Genel İdare Kurulu ve DP Meclis Grubu'nun Menderes'e geri adım attırmak amacıyla yaptıkları cılız çıkışlar da bir sonuç

⁴³⁷ Akşin, **a.g.e.** , s.257 – 259; Çavdar, **a.g.e.** , s. 75 – 76; Ahmad, **a.g.e.** , s. 207 – 209; Eroğul, **a.g.e.** , s.241 – 245; Erer, **a.g.e.** , s. 398.

getirmeyince tüm demokratik kapılar kapanmıştır. Böylece 27 Mayıs 1960 tarihine gelindiğinde çoğu gençlerden oluşan ve kendilerine Milli Birlik Komitesi adı verilen bir grup subay tarafından askeri darbe hareketi gerçekleştirilmiştir⁴³⁸.

2.5. 27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrasında Yaşananlar

27 Mayıs askeri darbesi, daha önce de belirtildiği üzere iktidarın planlı bir ekonomi politikası izlememesi yüzünden iktisadi sahada yaşanan sıkıntılar ve bu sıkıntıların topluma geniş ölçüde yansiyarak huzursuzluklara neden olması; iktidarın, anti demokratik yöntemlere başvurarak muhalif siyasi partileri ve basını sindirme hatta yok etme politikası; özerk olması gereken adalet ve üniversite kurumlarını kendi kontrolü altına alma çabası; iktidarın muhalefetle olan siyasi ilişkilerini sürekli olarak gergin bir ortamda yürütmesi ve bu durumun toplum tabanına yansiyarak kardeş kavgasına neden olması gibi gerekçelere dayanarak Türk Silahlı Kuvvetleri içerisindeki bir grup subay tarafından 27 Mayıs 1960 tarihi sabahında gerçekleştirilmiştir. Bu askeri harekât ile birlikte Anayasa ve Meclis feshedilmiş; Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes, Hükümet üyeleri ve DP'li mebuslar ile birçok DP'li olduğuna inanılan kişi de, örneğin Genelkurmay Başkanı Org. Rüştü Erdelhun'da, tutuklanmıştır.

27 Mayıs askeri darbesini Türk Silahlı Kuvvetleri adına gerçekleştirdiğini belirten Milli Birlik Komitesi (MBK)'nin çoğu albay, yarbay, binbaşı ve yüzbaşından oluşan 38 üyesi bulunmaktaydı. Komitenin başına ise Orgeneral Cemal Gürsel getirilmiştir.

Orgeneral Cemal Gürsel'in başkanlığındaki MBK, ilk olarak geçici bir anayasanın hazırlanmasını planlamış ve bu doğrultuda da profesörlerden oluşan bir grup Ankara'ya davet edilmiştir. Cemal Gürsel, Profesörlere amaçlarının üç ay içerisinde seçimlere giderek iktidarı sivil idarecilere bırakmak olduğunu, bu yüzden de yeni bir anayasaya ihtiyaç duyduklarını, yapılacak olan bu anayasanın geçmiş

⁴³⁸Çavdar, **a.g.e.** , s. 79; Akşin, **a.g.e.** , s. 259; Eroğul, **a.g.e.** , s.245 – 251.

dönemden ders alınarak hazırlanmasını yani bir daha asla anayasanın ihlalinin mümkün olmaması ve din istismarına imkân bırakmaması gerektiğini tavsiye etmişti. MBK ayrıca profesörlerden askeri darbenin meşruiyetini bilimsel açıdan açıklayan bir de bildirin hazırlanmasını talep etmişti⁴³⁹.

Komitenin direktifi doğrultusunda Anayasa Komisyonu çalışmaları için toplanmış olan Profesörler, 28 Mayıs 1960 tarihinde bir bildiri yayımlayarak 27 Mayıs hareketinin hukuki yönünü açıkladılar. Yine aynı gün 4 subay, 3 hukukçu, 3 profesör, 6 idareci ve 3 teknisyenden oluşan partiler üstü bir kabine teşkil edildi. 12 Haziran tarihinde ise Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan geçici anayasa, resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi. Buna göre MBK yeni bir anayasa ve seçim kanunu hazırlanıp, genel seçimler yapıldıktan sonra kurulacak yeni Meclis yönetimi ele alana kadar Türk Ulusu adına yönetimi üzerine alıyordu⁴⁴⁰.

Gürsel, düzenlediği basın toplantısında askeri müdahalenin amacının demokrasiyi tekrar ortaya çıkarmak olduğunu söylerken, Anayasa Komisyonu çalışmalarında yer alan Prof. Sıddık Sami Onar, 27 Mayıs'ın askeri bir darbe olmadığını, bozulmuş bir siyasal iktidarın yerine meşru bir iktidarın getirilme yolu olduğunu söylemişti. Toker'e göre ise Türk ordusu, Türk gençliği gibi Başbakan Menderes'in gerçek gayesini anlamış ve politikacıların çok önünde bulunduğunu göstermişti. Demokrasiden yana olan ve hak ve hürriyetlerin önemini kavramış olan millette, ordu ile el ele verip bu hareketi desteklediğini sokaklarda kutlama yaparak belli etmişti. Bu doğrultuda 27 Mayıs, "Askeriyle ve sivilıyla namuslu Türk aydını hareketi" idi. Amaç ise demokrasiyi çirkin politikacıların elinden kurtarmak ve geri getirmektir. Bu yüzden de askeri bir cunta korkusu yersizdi. Zira askeri harekâtın başında yer alan tüm kurmay heyeti vatanseverdi ve milletine sıkı sıkıya bağlıydı; ayrıca demokrasi aşığı olan İnönü ve daha da önemlisi demokrasiyi bir hayat felsefesi olarak benimsemiş olan Türk milletinin varlığı böylesi bir duruma engel olacak baş faktörler arasında yer almaktaydı⁴⁴¹.

⁴³⁹ Çavdar, **a.g.e.**, s. 87 – 88.

⁴⁴⁰ Ahmad, **a.g.e.**, s. 216 – 218.

⁴⁴¹ Metin Toker, "Bugünkü Vazifemiz", **Akis Dergisi**, Sayı: 301, 30.05.1960, s.5; Metin Toker, "Hatalı Teşhisten Sakıyalım", **Akis Dergisi**, Sayı: 303, 09.06.1960, s.5.

Sanırız ki Türk siyaset hayatı ve demokratik rejim tıkanma noktasına gelmeden önce partiler arasında seçimlere gidilmesi konusunda bir uzlaşmaya varılabilsaydı, askeri bir darbe girişimi önlenmiş olur ve hiçbir taraftan gerek siyasi partiler gerekse de aydın ve halk tarafından bu tarz bir girişim destek bulmazdı.

Üzerinde uzlaşmaya varılmış olan 1960 seçimlerinde ise muhalefet kesiminin ön gördüğü gibi mecliste iktidar koltuğu el değiştirseydi ya da kuvvet dengesi sağlanmış olsaydı, tarafların birbirlerini daha iyi anlamaları için gerekli zaman ve ortam sağlanmış olacaktı. Ya da 1960 seçimleri sonucunda DP, geçmiş seçim başarılarına bir yenisini daha ekleyerek milletin, milli iradenin temsilcisi olarak sadece kendisini gördüğüne daha fazla inanacak ve bu doğrultuda muhalefete karşı takip ettiği politikayı bir adım daha ileri götürecekti. Bu durum ise gelecekte olması muhtemel anarşi ve kaosa, sonrasında ise çok kanlı bir darbeye davetiye çıkaracaktı.

Buna karşın Toker ve CHP tarafından DP'nin seçimlere gitmemesinin en büyük nedeni olarak, DP'li liderlerdeki seçimi kaybetme korkusu gösterilecektir. Zira 1957 seçimlerinde ilk kez muhalefetin oyu DP'yi geçmiştir ve 1957 – 1960 dönemi gelişmelerine baktığımızda iktidar partisinin çok daha fazla yıprandığı görülmektedir. Bu doğrultuda bu iddia daha gerçekçi gelmektedir.

27 Mayıs'ın ilk günlerinde askeri müdahalenin nedenlerini ve amacını ortaya koymaya çalışan Toker, Türk milletinin bundan sonraki süreçte askeri bir cunta idaresi ihtimalinden de korkmaması gerektiğini belirtmiş ve hemen akabinde 27 Mayıs askeri müdahalesinin kaçınılmaz olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Toker'e göre Bayar ve Menderes ikilisi, 1946'da temelleri atılan demokratik rejimi samimi bir şekilde benimsememişlerdi. Onlar için bu sistem, kendilerinin iktidara gelmeleri için bir vasıta olmaktan öte anlam ifade etmemişti. Zira DP'li liderler, iktidara geldikten sonra bu sistemi bir daha muhalefete düşmemek fikri doğrultusunda totaliter bir zihniyetle uygulamaya çalışmışlar yani anayasanın ön gördüğü kuralların dışına çıkmışlardı. Kısacası DP'li liderler çok partili dönemi tek partili bir sistem gibi idare etmeye çalışmışlardı. Toker'e göre bu süreçte tüm demokratik kuvvetler ve son darbeyi indiren askerler sonuna kadar iktidar değişikliğinin demokratik yollardan olması için ellerinden geleni yapmışlar, her türlü

ikazda bulunmuşlar, çeşitli vasıtalarla seslerini yükseltmişlerdi. Ancak tüm demokratik kapıların kapanması üzerine ihtilal meydana gelmişti.

Bayar-Menderes ikilisinin bir diğer hatası kendilerini kimlerin iktidara getirdiğine yanlış teşhis koymalarıydı. Buna göre DP’li liderler en baştan itibaren Atatürk İnkılâpları’na karşı tavır alan gerici kesim tarafından kendilerinin iktidara getirildiğini düşünmüşler ve bu kuvvetlere dayanmayı kendileri için tek çıkar yol saymışlardı. Oysaki Toker’e göre DP’yi iktidar koltuğuna oturtan asıl kuvvet Atatürkçü, Batıcı, demokratik ideallere bağlı ve kültürün verdiği medeni cesarete sahip aydınlardı. DP’li liderler aydınları kendi yanlarından uzaklaştırıp karşılarna aldıkları gün kendi ölüm fermanlarını imzalamışlardı. Buna göre 14 Mayıs (1950) hedefinden şaşığı, yaratıcılarından ayrıldığı için bir 27 Mayıs (1960) meydana gelmişti⁴⁴².

Aslında burada Toker’in altını çizdiği aydın kesim, doğrudan demokrasiye bağlı olan unsurdur. Demokrasi söylemiyle iktidara gelen DP, muktedir olduktan sonra kendisini iktidara getiren demokratik gücü ve ortamı yok saymaya çalışmıştır. Yani DP, doğmuş çocuğu (demokrasiyi), gayri meşru saymış ve böylece yapılabilecek en büyük hatayı işlemiştir.

Toker’e göre Bayar – Menderes ikilisinin en büyük suçlarından biri de toplum değerlerinin dejenere olmasında başrolü oynamış olmalarıydı. Buna göre Bayar – Menderes yönetimi özellikle son altı yıllık iktidarında, Türk toplum hayatında ahlaksızlık olarak görülen ve kabul edilen değer hükümlerinin bir çeşit açıkgozlülük olarak kabul edilmesine ve yaygınlaşmasına neden olmuşlardı⁴⁴³. Özellikle kişisel menfaatler uğruna “kulu kendisine efendi seçmeyi yeğleyen prensip” yaygınlık kazanmıştı. Dejenere olmuş bir toplumun değer yargılarının düzeltilmesi ise çok uzun yıllar alacaktı. Bu doğrultuda Bayar ve Menderes ikilisi hak ettikleri cezayı almazlarsa yani “karaktersiz cemiyet oluşturma çabaları” göz ardı edilecek olursa o zaman bu durumdan cesaret alacak olan kişiler ahlaksızlığı,

⁴⁴² Metin Toker, “DP’yi Devirenler, DP’yi Getirenlerdir”, **Akis Dergisi**, Sayı: 314, 24.08.1960, s.7.

⁴⁴³ Toker, 1980’li yıllarda Turgut Özal’ı da bu konuda eleştirecek ve onun yönetim felsefesinin demokrasinin ve Türk toplum değerlerinin dejenere edilmesi üzerine kurulu olduğunu sık sık yazılarında belirtecektir.

açıkgözlülük olarak topluma kabul ettirip toplumun bünyesini mikroplara karşı savunmasız hale getireceklerdi⁴⁴⁴.

Toker, 27 Mayıs askeri müdahalesi sonrasında siyaset ve toplum hayatının yeniden düzenlenmesi adına ihtilali gerçekleştiren MBK üyelerine ve en büyük iktidar alternatifi olarak göze çarpan CHP ve onun liderine tavsiye niteliğinde bir takım önerilerde bulunmuştu.

2.5.1. Metin Toker'e Göre 27 Mayıs Sonrasında Yapılması Gerekenler

Toker, 27 Mayıs askeri müdahalesi sonrasında oluşan yeni dönemi “İkinci Cumhuriyet” olarak adlandırmıştır. Ona göre yeni dönemi yani İkinci Cumhuriyet’in temelini İnönü’nün prestiji, tecrübesi ve kabiliyetleri şekillendirecekti. Zira İnönü, geçici askeri idarenin manevi desteğini teşkil etmekte ve onun fikri platformunu meydana getirmekteydi. Buna karşın İnönü ve CHP, Geçici İdare’yi CHP için değil, memleket için en faydalı tedbirleri almaya teşvik etmeliydi.

Bu doğrultuda İnönü’ye düşen görev “İkinci Cumhuriyet Treni”ni tekrar rayın üzerine yerleştirip ona gerekli hızı vermektir. Yani İnönü, Türkiye’de demokrasiyi tekrar tesis etmeli ve sonrasında siyasi hayattan çekilip, eserini izlemeli ve milletin mutluluğunu paylaşmalıydı. Bu doğrultuda İnönü ilk olarak parti farkı gözetmeksizin Türk siyaset hayatında yer alan “kişisel menfaatini, partisi ve memleketi üzerinde gören çirkin politikacı tipini” temizlemeliydi. Bu konuda İnönü mücadele ederken CHP, iktidar mevzuunda yani seçmenin oyu ile ilgili herhangi bir endişeye düşmemeliydi. Zira Toker’e göre CHP, on yıllık haklı mücadelesinin mükâfatını ilk seçimlerde rahat bir ekseriyet elde ederek alacak ve iktidara gelecekti. Bu yüzden de CHP, DP gibi küçük hesaplar peşinde koşmamalıydı⁴⁴⁵. Oysaki Toker gelecekte, 1961 ve 1965 yıllarında cereyan edecek seçimlerin sonuçlarının tahmini hakkında yanılığa düştüğünü kabul edecekti.

⁴⁴⁴ Metin Toker, “ Karakter İmtihanı”, **Akis Dergisi**, Sayı: 306, 30.06.1960, s.5; Metin Toker, “ İyi Niyet ve Ötesi”, **Akis Dergisi**, Sayı: 308, 13.07.1960, s.7.

⁴⁴⁵ Metin Toker, “ CHP Hakkında”, **Akis Dergisi**, Sayı: 304, 16.06.1960, s.5.

İnönü ve CHP, kişisel çıkarını her şeyin üzerinde gören çirkin politikacı tipini siyasi hayattan temizlerken MBK'da bazı adımlar atmalı ve bir takım yanlış teşhislerden sakınmalıydı. Buna göre DP kapatılmamalı buna karşın tüm partilerin ocak ve bucak teşkilatlarına son verilmeli; Yassıada yargılamaları ana gerekçeden sapmamalı ve bir an önce seçimlerin tarihi ilan edilmeliydi.

27 Mayıs sonrasında DP'nin oylarını kendilerine nakletmek isteyen bir takım yeni parti kurma fikrindeki hevesliler ile zorlu bir rakipten kurtulacaklarını düşünen Toker'e göre bir takım aklıevvel CHP'liler, DP'nin kapatılarak tarih sahnesindeki yerini almasını istemişlerdi. Oysaki Toker'e göre DP her ne olursa olsun kapatılmamalıydı. Evvela DP, demokrasi adına kapatılmamalıydı.

Zira Toker'e göre demokratik sistemlerde partiler ile idarecilerini birbirlerine karıştırmamak gerekirdi. Nasıl ki demokratik sistemlerde hükümetler gelir geçer ancak esas olan idare kalırsa, aynı şekilde siyasi partiler için de durum aynıydı. Yani idareciler gelip geçecek ancak esas olan partiler kalacaktı. Bu doğrultuda DP'de milli bir parti olarak yaşamını devam ettirmeliydi. Ancak bunun temel bir şartı vardı. Buna göre 27 Mayıs öncesinde DP içerisinde mesuliyet yüklenmiş olan tesirli kişiler yeni dönemde parti içerisinde yer almamalıydı⁴⁴⁶.

Diğer taraftan Toker'e göre DP, siyasi fonksiyonunu tamamlamış ve lüzumsuz hale gelmişti. Ancak DP zor kullanmak suretiyle kapatılacaksa olursa "Ölü DP", "Kahraman DP" olarak hem zihinler de hem de kalplerde yer edinecek ve bir efsane haline gelecekti. Buna karşın dibe vurmuş bulunan DP, bulunduğu halde bırakılacak olursa yakın ve uzak gelecekte bir tehlike olmaktan çıkacaktı. Aksi durumda ise DP'ye gönül vermiş olanlar, "...yüreklerinde intikam hissi alev alev yanarak gidecekleri yeni teşekkülü bir mikrop yuvası, muhteris politika madrabazları elinde bir ufunet kaynağı haline getireceklerdi"⁴⁴⁷ yani içlerindeki intikam hırsı ile kurulacak olan yeni partiyi de etkileyecekler ve eskisinden çok daha güçlü ve tehlikeli hale geleceklerdi. Nitekim DP'nin kapatılmasıyla birlikte, yakın gelecekte, siyaset arenasındaki bu boşluğu Adalet Partisi dolduracaktı.

⁴⁴⁶ Metin Toker, "DP Kalmalıdır", **Akis Dergisi**, Sayı: 302, 05.06.1960, s.4.

⁴⁴⁷ Metin Toker, "Son Bir İkaz Fırsatı", **Akis Dergisi**, Sayı: 316, 07.09.1960, s.5.

Diğer taraftan Toker, CHP’li Ocak Başkanları’nın, sanki CHP iktidardaymış ve despotik bir yönetim kurmuşlar gibi çevrelerine baskı uygulamalarını eleştirmiştir. Zira MBK’ da gelişmeler karşısında harekete geçmiş ve bir ikazda bulunmuştur. Buna göre MBK, İnkılâp Hareketinin hiçbir zümreye mal edilemeyeceğini belirtmiş, ana prensibin bütün halkın, köylü ve işçinin demokrasiye kavuşmasının, hak ve hürriyetlerin teminat altına alınmasının ve iktisadi kalkınmanın sağlanması olduğunu açıklamıştır. Bu durum karşısında Toker, ülkedeki tüm ocak başkanlarının aynı çevre ve kültürden geldiklerine vurgu yaparak aralarında bir tek parti farkının bulunduğunu belirtmiş ve bu yüzden de İkinci Cumhuriyet döneminde partizan idarelerin kurulmasını önlemek amacıyla siyasi partilerin ocak ve bucak teşkilatlarının ortadan kaldırılmasını önermiştir. Zira Toker’e göre köy ve bucak gibi küçük yerleşim birimlerindeki halkı, gündelik yaşam içerisinde fikir ve vicdan açısından ikiye ayırıp aralarında düşmanlık tohumları ekecek girişimlere siyaset hayatında yer olmamalıydı⁴⁴⁸.

Bu konuda Toker ve İnönü’nün ciddi bir fikir ayrılığına düştükleri görülmektedir. İnönü’ye göre parti ocak ve bucak teşkilatlarının kapatılması demek bir bakıma bu kesim halkın, siyasetten soyutlanması demektir. Oysaki bu tarz bir eğilim demokrasinin tüm kurum ve kuralları ile halk tabanına sirayet etmesi gerektiğine inanan Toker’in genel demokrasi anlayışına da ters düşmektedir. Diğer taraftan Toker ile İnönü arasında bu dönemde bir başka fikir ayrılığı, MBK’nın ordu üzerinde gerçekleştireceği tasfiye girişiminde gün yüzüne çıkacaktır. Yine İnönü bu girişime karşı çıkarken Toker destek verecek ancak sıra üniversitede tasfiye konusuna geldiğinde Toker’de MBK’yı doğrudan eleştirmeye başlayacaktır.

27 Mayıs askeri darbesiyle birlikte tutuklanmaya başlanan DP’liler önce Harp Okulu’na getirilmişler sonrasında da Haziran ayının ortalarına doğru İstanbul açıklarında bulunan Yassıada’ya nakledilmişlerdi. Geçici anayasaya göre, Yassıada tutuklularını burada Yüksek Adalet Divanı adı verilen özel bir mahkeme yargılayacaktı.

⁴⁴⁸ Metin Toker, “ Milli Afet: Ocak Başkanı”, **Akis Dergisi**, Sayı: 305, 23.06.1960, s.5.

Tutuklu DP'liler hakkındaki temel dava konusu "Anayasanın İhlali" idi. Ancak yargılama sürecinde bu temel dava konusu ele alınmadan önce DP'li liderlerin itibarını zedelemek ve onları halkın gözünden düşürmek amacıyla önemli bir yanı olmayan ve hatta komik denilebilecek konularla ilgili yargılamalar yapılmış ve bu durum yargılama sürecinin ciddiyetini kaybetmesine ve temel hedefinden şaşmasına neden olmuştur. Örneğin Celal Bayar'a Afgan Kralı tarafından hediye edilen tazının Atatürk Orman Çiftliği'ne satılması; Menderes'in gayri meşru çocuğunu öldürtmesi; Refik Koraltan'ın eşine bakması için getirdiği Alman hemşire ile ilgisi gibi iddialar davanın itibarını zedelemiştir.

14 Ekim 1960'tan 15 Eylül 1961'e kadar 11 ay süren Yassıada mahkemelerinde toplam 592 kişi sanık olarak yargılanmıştır. Yargılamalar sonucunda 15 sanık idama, 31 sanık müebbet hapse ve 418 sanık da çeşitli hapis cezalarına çarptırılırken 123 kişi ise beraat etmiştir. Haklarında idam cezası verilen 15 sanıktan 3'ünün cezası ise MBK tarafından onanmıştır⁴⁴⁹.

İdam kararlarının alınması tüm yurttta bir şaşkınlık yaratmıştır. Bu arada tutuklu yakınları, örneğin Menderes ailesi, İsmet İnönü'ye başvurarak idam cezalarının affı için arabuluculuk yapmasını istemişlerdir. Gerek İnönü gerekse de başta Cemal Gürsel olmak üzere MBK' da da idam cezalarının uygulanmaması yönünde bir eğilim belirmiştir. Ancak yine ordu içerisinde gizli bir yapılanma olan ve giderek güç kazanan Silahlı Kuvvetler Birliği'nin bu konuda geri adım atmaması ve MBK' ya baskıda bulunması üzerine Fatin Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan 16 Eylül 1961'de, Menderes ise 17 Eylül 1961'de idam edilmişlerdir. Celal Bayar'a verilen idam cezası ise yaşından dolayı hapis cezasına çevrilmiştir⁴⁵⁰.

⁴⁴⁹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 16.09.1961, no: 13332, s.1; **Milliyet Gazetesi**, 16.09.1961, no: 4061, s. 1.

⁴⁵⁰ Geri kalan Yassıada mahkûmlarının akıbeti ise şu şekilde sonuçlanmıştır: 1961'de sivil rejime geçilirken kurulan İsmet İnönü başkanlığındaki birinci koalisyon hükümeti döneminde çıkarılan af yasası ile bir kısım Yassıada mahkûmu salıverilmiştir. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ise yetkilerine dayanarak bazı mahkûmlar hakkındaki cezaların infazına ara verdirtmiştir. Celal Bayar sağlık nedeniyle 11 Kasım 1964'te serbest bırakılmıştır. 1966'da çıkarılan af yasası ile DP'li hükümlülerin kamu hakları yeniden tanınmış, Anayasanın 68. maddesinde 1969 ve 1974'te yapılan değişiklikler ile de siyasi hakları geri verilmiştir. Darbeden yaklaşık 14 yıl sonra siyasi haklarına kavuşan eski demokratlardan Sıtkı Yırcalı, Hayrettin Erkmen ve Zeyyat Mandalınci gibi bazı eski hükümlüler AP saflarında seçimlere katılarak parlamentoya girmişler, hatta bu politikacıardan Hayrettin Erkmen 12 Kasım 1979'da Süleyman Demirel başkanlığında kurulan AP azınlık hükümetinde dışişleri bakanı olmuştur. Hikmet Özdemir "Siyasal Tarih (1960 – 1980)", **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908 – 1980)**, Cilt:1, Milliyet Yay. , Yer? , Yıl? , s.234; Çavdar, **a.g.e.** , s. 96 – 97.

Daha önce de belirtildiği üzere Toker, çok partili dönemin tek partili bir rejim gibi idare edilip, anayasanın çiğnenmesinde ve toplum değerlerinin dejenere olmasında başrolü oynadıklarını ileri sürdüğü DP'li liderlerin suçlu olduklarını söylemişti.

Toker'e göre 27 Mayıs hareketi bir karşı darbeydi. Buna göre Menderes ve arkadaşları, Tahkikat Komisyonu girişimiyle demokratik rejime son verme teşebbüsünde bulunmuşlar ve suçüstü yakalanmışlardı. Çok partili rejimi değiştirme teşebbüsünün cezası ise Toker'e göre idamdı. Nitekim yargılamalar neticesinde on beş kişi idama mahkûm edilmiş ve adalet yerine getirilmişti. Ancak idam kararı verilmesinin mucip sebebi ile infazların gerekliliği bambaşka şeylerdi. Zira bu kişiler ellerini kana bulamamışlar ve vatana hıyanet suçu da işlememişlerdi. Üstelik verilen idam kararlarının yerine getirilmesi gelecekteki Türk siyaset hayatına tedavi kabul etmez bir huzursuzluk tohumu ekmiş olacaktı⁴⁵¹. Yani Toker idam kararının verilmesine değil bunun infazına karşıydı.

Hakikaten de idam kararlarının uygulanması, sonraki yıllarda özellikle sağdaki tutucu partilerin sürekli olarak bu olayı sömürmesine ve Türk siyaset hayatında partiler arasında bir çeşit kan davasının yaşanmasına sebep olmuştur. Sonrasında idam edilenlerin naaşları, İmralı'dan alınarak İstanbul'daki Vatan Caddesinde hazırlanan anıt mezara konulmuş ve böylece idam edilen üç DP'linin itibarlarının geri kazanılmasına çalışılmıştır.

Gerek aydınlar gerekse de Milli Birlik Komitesi içerisindeki subaylar arasında Türkiye'nin o dönemdeki sorunlarının hangi sistemle çözülebileceğine dair iki zıt fikir ortaya çıkmıştı. Buna göre bir kesim ülke sorunlarının herhangi bir "oy kaygısı gütmeyen" totaliter bir idare ile çözülebileceğine inanmıştı. Zira kişisel menfaatini partisi ve memleketi üzerinde gören çirkin politikacılara karşı toplumda duyulan antipati demokratik rejim düşmanlığına kolayca dönüşmüş ve akli başında bilinen bir takım insanlar ihtilal idaresinin yıllar yılı devamının taraftarı kesilmişlerdi. Bunlara göre Türk toplumu, davalarını demokratik bir sistem içerisinde

⁴⁵¹ Toker'in yukarıda belirtilen düşüncelerini o dönemin İstanbul'daki 66. Tümen Komutanı olan General Faruk Güventürk'e de belirttiği, Güventürk'ün kendisi tarafından sonrasında kamuoyu ile paylaşılmıştır.

çözebilecek olgunluğa kavuşmamıştı, bu bakımdan davaların ancak oy kaygısı taşımayan bir idare tarafından halledilmesi gerekmektedir.

Toker ise ihtilal öncesinde olduğu gibi ihtilal sonrasında da ülke sorunlarının ancak ve ancak demokratik bir sistem içerisinde çözülebileceğini, zira Türk toplumunun, zaman zaman sitem de bulunmasına karşın, demokratik kültür açısından belli bir olgunluğa erişmiş olduğunu *Akis* dergisindeki yazılarında sık sık belirtmiş ve MBK'ya da bu durumu uygun bir dille anlatmaya çalışmıştır.

Bu doğrultuda MBK'ya Toker, “ *yönetimde geçici olduğunuzu asla ama asla unutmamalısınız; aksi takdirde ne ülke demokrasiye geçebilir ne de ordunun bu topraklarda herhangi bir prestiji kalır*” demiştir. Toker, seçimlerin yapıp tekrar çok partili sisteme geçilebilmesi için de yani Ordunun demokrasiden taraf olduğunu tüm kesimlere göstermesi amacıyla da bir an önce seçim tarihinin net bir şekilde ilan edilmesini istemiştir⁴⁵². Milli Birlik Komitesi'nin Başkanı Cemal Gürsel tarafından seçim tarihi olarak 29 Ekim 1961 tarihinin net bir şekilde ifade edilmesi ve İnönü'nün de 1961 Ekiminde askerlerin seçimi yapmakta kararlı olduklarını ve kendisinin de seçim tarihi konusunda askerle aynı fikirde olduğunu açıklaması, Toker'i memnun etmiştir. Böylece Toker'e göre 27 Mayıs Hareketi'nin hedefinden şaşmadığı kanıtlanmıştır⁴⁵³.

Toker bir nevi tavsiye niteliğindeki yazılarını kaleme alırken MBK'da toplumda büyük ses getirecek olan icraatlarına başlamıştır.

2.5.2. MBK'nın İcraatları

Bozulduğu iddia edilen ordu hiyerarşi piramidini tekrar düzeltmek yani orduyu yeniden organize etmek ve gençleştirmek amacıyla 3 Ağustos 1960 tarihinde ordu bünyesinde bir tasfiyeye gidilmiştir. Buna göre yirmi beş fiili yılını dolduran subayların hükümet tarafından resmen emekliye sevkini sağlayan 42 sayılı kanun

⁴⁵² Metin Toker, “ Balayının İyisi”, *Akis Dergisi*, Sayı: 307, 06.07.1960, s.11; Metin Toker, “ Bir İnanç Meselesi”, *Akis Dergisi*, Sayı: 309, 20.07.1960, s.7.

⁴⁵³ Metin Toker, “ İhtilalin Lideri Konuştu”, *Akis Dergisi*, Sayı: 315, 31.08.1960, , s.7; Metin Toker, “İnönü Konuştu”, *Akis Dergisi*, Sayı: 317, 12.09.1960, s.7.

gereğince 235 general ve 4000'e yakın subay silahlı kuvvetler bünyesinden çıkarılmıştır. Bu tasfiye esnasında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Ragıp Gümüşpala'da emekli edilmiş ve yerine Orgeneral Cevdet Sunay getirilmiştir. Hava Kuvvetleri Komutanlığına ise İrfan Tansel atanmıştır. Emekli edilen subaylar ise Emekli İnkılâp Subayları (EMİNSU) adında bir dernek kurarak haksız olduğunu ileri sürdükleri bu tasfiye işlemine karşı mücadele etmişlerdir⁴⁵⁴.

Toker'de, yukarıda belirtildiği üzere amacın ordu üst kademesini gençleştirip, orduya yeni bir dinamizm kazandırmak olduğunu belirtmiş. Böylece ordunun manevi açıdan güçlenip, bir nevi “şövalye ruhu” kazanacağını söylemiştir⁴⁵⁵. MBK, ordu bünyesinde gerçekleştirdiği tasfiye hareketinden sonra yüzünü üniversitelere çevirmiştir.

28 Ekim tarihinde MBK tembel, yeteneksiz ve reform düşmanı! olduğunu ileri sürdüğü 147 öğretim üyesinin işine Resmi Gazete aracılığıyla son verildiğini bildirdi. Ancak verilen bu karar kamuoyunda büyük bir tartışma ve tepkilere neden oldu. Örneğin ODTÜ Rektörü Turhan Feyzioğlu, İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar, İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Fikret Narter ve Ankara Üniversitesi Rektörü Suut Kemal Yetkin olayı protesto etmek amacıyla görevlerinden istifa ettiler. Gelen tepkiler karşısında bir açıklama yapma gereğini duyan MBK Başkanı Gürsel: “*Hatalarımız varsa bunları en kısa zamanda üniversitenin iştiraki ile birlikte düzeltmeğe çalışacağız*” dedi. Ancak 147 öğretim üyesi, 12 Nisan 1963 tarihine kadar görevlerine dönemediler⁴⁵⁶.

Üniversitelerdeki bu tasfiye işlemi MBK ve orduyu canı gönülden destekleyen aydınların kafalarında soru işaretlerinin belirmesine ve bir kısım aydının ordudan desteğini çekmesine neden olmuştur.

Toker, bu konuda MBK'yı çok sert bir şekilde eleştirmiş ve MBK'nın bu ve benzeri yanlış girişimlerinden ihtilalin mantığını ve geleceğini düşünerek geri adım atması gerektiğini söylemiştir.

⁴⁵⁴ Özdemir, **a.g.e.**, s. 234 – 235; Çavdar, **a.g.e.**, s. 92; Ahmad, **a.g.e.**, s. 221.

⁴⁵⁵ Metin Toker, “Şövalye Ruhü”, **Akis Dergisi**, Sayı: 312, 10.08.1960, s.7.

⁴⁵⁶ Ahmad, **a.g.e.**, s. 225; Çavdar, **a.g.e.**, s. 92; Özdemir, **a.g.e.**, s. 235.

Zira Toker'e göre basın, 27 Mayıs Hareketi'nin başarıya ulaşması için bir takım yanlışları kurcalamamış ve görmezlikten gelmiştir⁴⁵⁷ ancak İhtilal İdaresi yaptığı icraatlarla artık toplumun taraflı tarafsız tüm kesimlerini kendisinden soğutmaya başlamıştır. Bu durum doğal olarak İhtilal İdaresi'nin prestijini zedelemektedir. Bu doğrultuda Toker bir ülkenin tüm kurumlarına savaş açarak ve milletin tüm kesimlerini karşısına alarak süngü gücüyle de olsa devletin idare edilemeyeceğini ifade etmiş, MBK'nın mantık çerçevesinde hareket edip, halkın düşüncelerini göz önünde bulundurması gerektiğini söylemiş ve “*bütün güç bende, ben ne istersem onu yaparım*” düşüncesinin hemen terk edilmesi gereken yanlış bir mantık olduğunu belirtmiştir⁴⁵⁸.

MBK'nın öne çıkan bir diğer icraatı ise 13 Kasım 1960 tarihinde komite içerisindeki genç ve radikal kanadın tasfiye edilerek yurt dışına gönderilmesi olmuştur.

MBK, 27 Mayıs 1960 tarihinden seçimlerin yapıldığı ve normal siyasi yaşama geçildiği dönem olan 15 Ekim 1961 tarihine kadar fiili anlamda iktidar koltuğunda oturmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise MBK'yı oluşturan ve 27 Mayıs askeri darbesini gerçekleştiren subayların, askeri müdahale sonrasında izlenecek olan yol ve yöntem konusunda ortak bir düşünce birliğine varamamış olmalarıdır.

Birinci eğilimdeki aşırılara göre ülke, ihtiyaç duyulan reformların yapılması adına süresi tam belli olmayan bir dönem için askeri rejim ile yönetilmeliydi. İkinci eğilimdeki ılımlılara göre ise hukuki ve siyasi düzenlemeler yapıldıktan sonra hemen seçimlere gidilmeli ve ülke yönetimi sivillere bırakılmalıydı. Komite içerisindeki bu anlaşmazlık Orgeneral Cemal Gürsel'in ılımlıların tarafında yer alması ve bu doğrultuda komite içerisinde bir iç darbe yapılarak kalıcı askeri rejim yanlısı bulunan 14 subayın 13 Kasım 1960 tarihinde tasfiye edilmesi ile sonuçlanmıştır.

⁴⁵⁷ Toker, MBK'nın hemen yıpranmasına engel olmak amacıyla bu tür bir politika izlediklerini ifade etmiştir. Metin Toker, “23 Altın Heykel”, **Akis Dergisi**, Sayı: 349, 06.03.1961, s.5; Metin Toker, “Niçin Üzerine Titriyoruz”, **Akis Dergisi**, Sayı: 330, 12.11.1960, s.15.

⁴⁵⁸ Metin Toker, “Karar Verdik, İcra Ettik, Bitti!”, **Akis Dergisi**, Sayı: 326, 31.10.1960, s.5; Metin Toker, “Ders”, **Akis Dergisi**, Sayı: 327, 04.11.1960, s.5; Metin Toker, “Prof.'luk Sanatı”, **Akis Dergisi**, Sayı: 328, 07.11.1960, s.5; Metin Toker, “En Kötü Politika”, **Akis Dergisi**, Sayı: 329, 11.11.1960, s.5.

Toker'e göre MBK başkanı Cemal Gürsel tarafından komiteden tasfiye edilen 14'ler, Türkiye için demokratik bir rejimi lüks saydıklarından dolayı bu tutuma maruz kalmışlardır. Toker, Gürsel'i ve MBK'nın diğer kalan üyelerini bu hareketlerinden dolayı övmüş ve hatta onların altın heykellerinin dikilmesi gerektiğini belirtmiştir⁴⁵⁹.

Kalıcı bir askeri yönetim fikrine meyilli olan 14'lerin tasfiye edilmesi ile birlikte MBK içerisinde ılımlılar çoğunluğu sağlamışlardı. Buna karşın ordu bünyesinde 14'lerin fikirlerini savunan ve gücü tam olarak tahmin edilemeyen subay grupları bulunmaktaydı. Bu yüzden de demokrasiye geçiş için acele edilmeliydi. Diğer taraftan MBK içerisinde yer alan kurmay subayların ne devlet yönetimi konusunda herhangi bir tecrübeleri ne de ellerinde sorunları çözmek amacıyla ekonomik ve siyasi bir program bulunmaktaydı. Bunun yanında ordu üzerinde büyük bir etkisi bulunan CHP lideri İnönü ile diğer sivil güçler, bir an önce seçimlere gidilerek yönetimin sivillere bırakılması konusunda MBK'ya sürekli ama sınırı aşmayan tavsiyelerde bulunmaktaydı. Tüm bu gelişmeler ise Kurucu Meclis için gerekli olan hazırlıkların hızlandırılmasını sağlamıştı.

Yeni anayasayı ve seçim yasasını hazırlayacak olan kurucu meclisin açılması için hazırlıklara girişildiğinin duyulması üzerine her parti ya da siyasi grup daha fazla kendi adamını bu meclisin içerisine sokabilmek için girişimlerde bulunmaya başlamış ve bu durum ihtilal öncesi dejenere olmuş siyasi hayattaki eski alışkanlıkların sürmekte olduğuna dair bir fikrin uyanmasına ve bir takım kimselerin demokratik siyasi hayata olan inancını kaybetmesine neden olmuştu.

Yani Türkiye'de yönetime el koymuş olan askerler arasında, 14'lerin tasfiye edilmesine karşın, hala sivil yönetimin ülke idaresinde başarısız olacağına dair düşünceye sahip olan kişiler bulunmaktaydı.

Toker ise bu düşüncenin gerçeği yansıtmadığını belirterek bir an evvel seçimlerin yapılarak ülkede askeri yönetimden sivil yönetime geçişin sağlanması gerektiğini belirtmiş ve bu doğrultuda demokrasinin faziletlerini ortaya koymaya çalışarak bir tür demokrasi savunması yapmıştır.

⁴⁵⁹ Metin Toker, "Bir Adam", **Akis Dergisi**, Sayı: 331, 13.11.1960, s.5; Metin Toker, "Atlar ve Arabalar", **Akis Dergisi**, Sayı: 333, 25.11.1960, s.5; Toker, "23 Altın Heykel...", s.5.

Toker'e göre dikensiz bir gül bahçesinde yaşamayı istemek ya da hayal etmek ancak otoriter rejimlerin bünyesindeki bir hastalıktı. Oysaki demokrasi rejimi, insanlık âleminin uzun araştırma ve tecrübeleri neticesinde tüm siyasi rejimler arasında içinde en az fenalığı barındıran rejim olarak kabul görmüştü. Bu doğrultuda demokratik sistemde: “...*demagoji bir tehlikedir, oy kaygısı zayıf bir noktadır, zaman kaybı aksaklıktır ve çirkin politikacı kusurların en göze çarpanıdır. Ama tüm bunlar, öteki sistemlerin faziletsizliği ve hürriyetsizliğin acısı hesaplanırsa, hele emniyet faktörü kaale alınırse seve seve katlanılacak, katlanılması gereken handikaplardır*”⁴⁶⁰ demiştir.

Hakikaten de o dönemde ki toplumun bir kesiminde, demokratik rejimin gereği olan kelle başına oy sistemi şayet sürdürülecek olursa Atatürk İnkılâpları ve Batılılaşma düşüncesi tehlikeye düşer ve gericiler ile eski DP'liler tekrar iktidar koltuğuna otururlar şüphesi vardır ve bu şüphe bir çeşit korkuya neden olmaktadır. Zira bu kesime göre okuma – yazma bilmeyen insanların hayata bakış açıları ve değer yargıları farklıdır. Bu yüzden de demokratik rejime bir süre dönmeden ülke sorunlarını halletmek ve bu arada toplumun kültür seviyesini arttırarak onları sisteme adapte etmek düşüncesi bulunmaktadır.

Toker'e göre ise Atatürk İnkılâpları bir değil, birkaç nesil yaratmıştır ve bunların ilki cemiyetin tüm gerçek kuvvetlerini elinde tutmaktadır. Diğer taraftan insanın politika hayatında başkalarını en az kendisi kadar, o derece anlayışlı ve saygıdeğer olarak kabul etmezse sonunun mutlaka Menderes'in akıbeti gibi olacağını belirtmiştir. Zira Toker'e göre öncelikle Türk toplumu kendisinin demokratik rejime layık olduğuna inanmalıdır; ardından da eğitim seferberliği ve batılı yollardan toplumun ekonomik gelişmesi sağlanmalıdır⁴⁶¹. Böylece Toker, aşırıların ve ılımlıların fikirlerini bir sentez haline getirmektedir.

Sonuçta MBK, Turhan Feyzioğlu tarafından hazırlanan Kurucu Meclis Yasası'nı gündemine alarak üzerinde bir takım değişikliklere gitmiş ve 7 Aralık 1960 tarihinde bunu kabul etmiştir. 6 Ocak 1961 tarihinde ise MBK ve Temsilciler Meclisi'nden oluşan Kurucu Meclis ilk toplantısını yaparak çalışmalarına

⁴⁶⁰ Metin Toker, “ Cemiyetimizin Düzeni”, **Akis Dergisi**, Sayı: 343, 23.01.1961, s.5; Metin Toker, “ Demokrasi ve Çirkinlikleri ”, **Akis Dergisi**, Sayı: 332, 21.11.1960, s.5; Metin Toker, “ Sayısız Milli Menfaat”, **Akis Dergisi**, Sayı: 336, 05.12.1960, s.17.

⁴⁶¹ Metin Toker, “ Yeni Ufuklar”, **Akis Dergisi**, Sayı: 340, 31.12.1960, s.9.

başlamıştır. Temsilciler Meclisi DP dışındaki partilerin, meslek kuruluşların ya da benzeri sivil kuruluşların temsilcilerinden oluşmaktaydı. Bu doğrultuda Temsilciler Meclisi oluşturulurken DP'lilerin dışarıda bırakılması ortaya CHP'lilerin çoğunlukta olduğu bir grubun çıkmasına ve bu da CHP'nin benimsediği ve ilan ettiği “İlk Hedefler Beyannamesi”nin yeni anayasanın da temelini oluşturmasını sağlamıştır.

Ne ilginçtir ki Toker, İnönü'nün etkisinde de kalarak, Anayasaların bir parti ağırlıklı Meclisler tarafından oluşturulabileceği fikrine kapılmıştır⁴⁶². Oysaki Türkiye’de demokrasi çizgisi kesintiye uğradığında her seferinde demokrasi yeniden inşa edilmeye çalışılacak ve bir kırılma oluşacaktı. Bu durum ise Türkiye’de sağlıklı bir demokrasi geleneğinin oluşmasına engel olacaktı. Diğer taraftan ihtilal sonrasında yeni anayasayı ve seçim yasasını oluşturacak olan Kurucu Meclis’te toplumun neredeyse yüzde ellilik kısmını meydana getiren kesimin yani kapatılan DP’nin hiçbir şekilde temsilcilerine yer verilmemesi hem anayasanın sağlıklı temellere oturtulmasını engellemiş hem de toplumda bir uzlaşma kültürünün kurulmasına mani olmuştur. Zaman ilerledikçe akan su, yolunu bulmuş ve aradan bir çeyrek yüzyıl bile geçmeden 1961 Anayasası birçok değişikliğe maruz kalmıştır.

Kurucu Meclis tarafından hazırlanan anayasa 9 Temmuz 1961 tarihinde halk oylamasına sunulmuş ve oylamaya katılanların % 60.4’ü tarafından kabul edilerek Türkiye Cumhuriyeti’nin 1961 – 1980 dönemindeki anayasası olmuştur.

Toker’e göre referanduma katılım oranı ve bu orandaki olumlu oy oranı 27 Mayıs Hareketi’nin geleceği açısından büyük bir önem arz etmekteydi. Bu yüzden de Toker referandum öncesi yazılarında özellikle köylü kesiminin aydınlatılabilmesi açısından Aydın Sınıfı’na büyük bir iş düştüğünü belirtmekteydi. Referandum sonucunda katılım oranının beklenenin altında olması Toker’i de bir karamsarlığa itmişti. Ona göre referandumda “Hayır” diyen bölgeler genellikle Menderes dönemindeki iktisadi gelişmelerden memnun olan kesimlerdi. Yani kırmızı oylarla iktisadi durum arasında sıkı bir ilişki bulunmaktaydı. Bu doğrultuda yeni hükümetin en önemli görevi ekonomik hayatı derhal ve en geniş ölçüde canlandırmak olmalıydı⁴⁶³.

⁴⁶² Metin Toker, “Yarım Bilenler ve Tek Gözle Bakanlar”, **Milliyet Gazetesi**, 05.03.1993, s. 12.

⁴⁶³ Metin Toker, “Referanduma Doğru...”, **Akis Dergisi**, Sayı: 362, 05.06.1961, s.13; Metin Toker, “Canı Dışe Takarak...”, **Akis Dergisi**, Sayı: 368, 17.07.1961, s.5.

Neticede 1961 Anayasası referandum sonucunda halk tarafından kabul görmüş ve yürürlüğe girmişti. İlk kez yeni anayasa ile birlikte sosyal adalet ilkesinden söz edilmişti. Buna karşın yeni anayasanın en çok dikkat çeken özelliği Meclisin egemenlik hakkını kullanan tek organ olmaktan çıkıp anayasada sözü edilen yetkili organlardan biri haline getirilmesi olmuştur. Meclisin ve hükümetin yetkilerini denetleyecek ve onlara bir bakıma ortak olacak kurumların oluşturulmasının nedeni ise DP örneğinde olduğu gibi Mecliste çoğunluğa sahip olan bir partinin bu çoğunluğa dayanarak demokratik olmayan uygulamalara girişmesine yani bir bakıma iktidarı kendi tekeline almasına engel olmaya çalışmaktır.

Buna göre Cumhuriyet Senatosu'nun kurulması ile birlikte yasaların her iki meclisten de geçmesi planlanmış böylece Millet Meclisi'nin aldığı kararların irdelenmesi sağlanacağı düşünülmüştür. Anayasa Mahkemesi ile birlikte yeni anayasadaki temel hak ve özgürlükler garanti altına alınmış böylece yasama organında, çoğunluğun keyfine göre bir yasa yapılsa bile bunun uygulanabilmesine büyük bir engel konmuştur. Milli Güvenlik Kurulu'nun kurulmasıyla birlikte, orduya ilk kez anayasal bir rol verilmiş ve MGK'nın hükümete iç ve dış güvenlik konularında tavsiyelerde bulunması hedeflenmiştir. Tek bir partinin, TBMM'de ezici çoğunluğu elde etme olanağını azaltmak amacıyla Nispi Temsil Sistemi getirilmiştir. Yüksek Hâkimler Kurulu ile yargının bağımsızlığı güvenceye bağlanmıştır. Özerk TRT ile radyo ve televizyonun herhangi bir iktidarın borazanı olarak kullanılması uygulamasına son verilmek istenmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı ile keyfi yatırımlar önlenmek ya da en azından azaltılmak istenmiştir. Çalışma hayatında ise toplu sözleşme ve grev hakkının tanınması öne çıkmıştır....

Anayasa hazırlanmış, seçim kanununda gerekli düzenlemeler yapılmış ve demokrasi yolunda sonraki adımı oluşturacak olan seçimlere sıra gelmiştir.

2.6. 1961 – 1971 Dönemi Siyasi Gelişmeleri

2.6.1. 1961 Genel Seçimleri

13 Ocak 1961 tarihinde siyasi partilerin yeniden faaliyete geçmelerine izin verilmişti. Ancak bu siyasi faaliyetler, MBK tarafından konan sınırlar dâhilinde olacaktı. Buna göre Anayasa'yı ihlal etmekle suçlanan ve bu yüzden de kapatılan DP, aynı isim altında siyasi yaşama dönemeyecek ve partinin zaten hapiste olan ileri gelen siyaset adamları politika yapamayacaklardı. Ancak bu sınırlamalar 1946 – 1960 döneminde DP'ye oy veren ve 1950 – 1960 döneminde onu iktidar koltuğuna oturtan büyük seçmen kitlesini kapsayamazdı. Bu doğrultuda geçmişte DP'ye oy vermiş olan bu büyük seçmen kitlesine hitap edecek yeni siyasal örgütlenmelerin ortaya çıkması ya da çıkacak olması kaçınılmaz bir durumdu.

Daha önce de belirtildiği üzere Toker'e göre şayet DP kapatılmamış olsaydı: Bir kartopu sıcaklığın etkisiyle nasıl yavaş yavaş erir ve sonra ortadan kaybolursa DP'de aynı akibete uğrayacak ve bir sorun olmaktan çıkacaktı. Ancak DP'nin kapatılmasıyla birlikte bir takım lider ve lider adayları, içleri intikam hırsıyla dolu olan bu Demokrat oyların peşine düşmüşler ve DP çizgisinde bir takım yeni partiler ortaya çıkmıştı⁴⁶⁴.

Bu partiler arasında kendisinden en çok söz ettirenler ise Adalet Partisi (AP) ile Yeni Türkiye Partisi (YTP) olmuştur. Ayrıca DP'nin mirasına göz diken diğer bir parti ise geçmiş dönemde de varlığını sürdürmüş olan Osman Bölükbaşı'nın Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)'dir.

Yeni Türkiye Partisi, 13 Şubat 1961 tarihinde Ekrem Alican'ın Genel Başkanlığı'nda kurulmuştu. Bu parti geçmişte Bayar ve Menderes'in liderliğinden ayrılmış olan bir grup eski Demokratlardan oluşmaktaydı ve genellikle DP'nin kentli aydın grubunu temsil etmekteydi⁴⁶⁵.

⁴⁶⁴ Metin Toker, “ Büyük Kumar”, **Akis Dergisi**, Sayı: 320, 03.10.1960, s.5; Metin Toker, “ Bir Parti Kuralım...”, **Akis Dergisi**, Sayı: 325, 28.10.1960, s.19; Metin Toker, “Demokrat Oylar”, **Akis Dergisi**, Sayı: 334, 28.11.1960, s.19; Metin Toker, “ Fareli Köyün Kavalcılarını”, **Akis Dergisi**, Sayı: 345, 06.02.1961, s.6; Metin Toker, “ Demokratlar”, **Akis Dergisi**, Sayı: 347, 20.02.1961, s.5; Metin Toker, “ Bağdat'tan Dönecek Hesap”, **Akis Dergisi**, Sayı: 350, 13.03.1961, s.7.

⁴⁶⁵ Ahmad, **a.g.e.**, s. 229.

Adalet Partisi'nin genel başkanı ise Ragıp Gümüşpala'ydı. 27 Mayıs'tan sonra Genelkurmay Başkanlığı görevine getirilen Ragıp Gümüşpala, kısa bir süre sonra MBK tarafından orduda gerçekleştirilen büyük bir tasfiye hareketi ile birlikte görevinden alınmış ve emekliye sevk edilmişti. Böylece muhalif bir parti kurma düşüncesiyle girişimlere başlamış olan Gümüşpala'nın gayretleri sonucunda Adalet Partisi, 11 Şubat 1961 tarihinde kurulmuştu. AP'nin kurucuları ve yetkilileri, ilk andan itibaren kendilerini DP'nin bir devamı olarak görmüşler ve bunu vurgulamaktan da çekinmemişlerdi. Örneğin 1961 Anayasası referandumu sırasında "Hayır'da hayır vardır" sloganı ile hareket etmişlerdi⁴⁶⁶.

Toker'e göre ülkede "uygun kuvvetler" ve "aykırı kuvvetler" olmak üzere iki güç bulunmaktaydı. Buna göre CHP uygun kuvvetleri, diğer partiler ise aykırı kuvvetleri temsil etmekteydi. Çünkü CHP karşısındaki partiler seçimlerde birbirleriyle yarışacak olsalarda aslında bunlar bir koalisyonun parçalarıydı. Yani 27 Mayıs Hareketi'ne karşı olan partilerdi ve seçim sonrasında bunların bir araya geleceği düşünülecek olursa aykırı kuvvetlerin seçimi kazanma ihtimali daha yüksekti. Oysaki Toker'e göre ülkedeki siyasi buhrana son verip, huzur ve istikrarı sağlayabilecek tek parti vardı ve o da CHP'ydi⁴⁶⁷.

15 Ekim 1961 tarihinde yapılacak olan seçimler için partiler 10 Eylül tarihinden itibaren seçim çalışmalarına başlamışlardı. CHP yetkilileri, seçim programında ve propaganda konuşmalarında partinin herhangi bir sınıf, din ve ırk farkı gözetmeksizin halka hizmet edeceğini vurgularken AP'li yetkililer bir programı temel almaktan ziyade konuşmalarında sürekli olarak ve açıkça kendilerinin kapatılmış olan DP'nin bir devamı olduklarını belirtmekte ve Yassıda mahkûmları için "Af" istemlerinde bulunmaktaydılar. Ayrıca birçok DP'linin yakınları AP'den aday gösterildiği gibi AP, idamların ardından oluşan toplumsal tepkiyi de iyi değerlendirmişti⁴⁶⁸.

Genel seçimlerin sonucunda Toker üzgündü ve gelecek için de umutsuzdu. Zira CHP tek başına iktidara gelmek için gerekli çoğunluğu elde edememişti. Bu

⁴⁶⁶ Çavdar, **a.g.e.**, s. 112.

⁴⁶⁷ Metin Toker, "Giderken...", **Akis Dergisi**, Sayı: 374, 28.07.1961, s.5; Metin Toker, "Tarafsız Adam", **Akis Dergisi**, Sayı: 375, 04.09.1961, s.5; Metin Toker, "Partilerin Sloganı", **Akis Dergisi**, Sayı: 378, 25.09.1961, s.5; Metin Toker, "Seçme Saati", **Akis Dergisi**, Sayı: 380, 09.10.1961, s.5.

⁴⁶⁸ Tanel Demirel, **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.34.

doğrultuda Toker, aynı cephe içerisinde yer alan üç partinin AP'nin liderliğinde yeni hükümeti kuracaklarından bunun sonucunda demokrasinin bir kez daha tehlikeye düşeceğinden ve akabinde ordunun tekrar yönetime el koyacağından şüphe etmekteydi. Yani bir bakıma demokrasiyi koruma ve kollama görevini tüm siyasi partiler içerisinde ancak İnönü gibi tecrübeli ve demokrasiye gönülden bağlı bir lidere sahip olan CHP yerine getirebilirdi!

Toker'e göre 27 Mayıs 1960 tarihi ülkenin sağlam kuvvetlerini, 15 Ekim 1961 tarihi ise millet ekseriyetini göstermişti. Ona göre bunlar bir arabanın önündeki atlardı. Şayet atlar tepişirse araba yani Türkiye yerinde sayardı ⁴⁶⁹.

Daha önce de belirtildiği üzere Toker, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri müdahaleye olumlu bakmıştı. Zira ona göre DP'li liderler, siyasi buhrana son verecek demokratik bir seçime gitme konusunda istekli değillerdi. Yani çok partili bir rejimde, tek parti hevesine kapılmışlardı. Buna karşın Toker, süreklilik arz edecek bir askeri rejime de karşıydı. Nitekim MBK içerisinde 14'lerin tasfiye edilmesini sevinçle karşılamıştı. Toker'e göre ordu yapması gerekeni yapmıştı. Yani Türk ordusu çağdaş batılı yaşam biçimi olan demokratik rejimin yanında yer aldığını göstermişti. Bu doğrultuda Toker'e göre demokratik rejim tehlikeye düştüğü zaman ordunun kendisini ileri sürüp, iradesini ortaya koyması normaldi. Çünkü Türkiye'de demokrasi açısından olgunlaşmamış olan kurumlar baskı unsuru oluşturacak potansiyel bir güce sahip değildi. Bu yüzden de ordu üzerine düşeni yapmaktaydı. Bu bağlamda da Toker askeri vesayet konusuna pragmatist yaklaşmaktadır, diyebiliriz. Yani demokratik çok partili sistem içerisinde siviller üzerlerine düşen görevleri yapmadıklarından ya da yapamadıklarından ulvi bir vazifeyi yerine getirmek adına ordunun devreye girmesi abes karşılanmamalıydı. Ancak belirttiğimiz bu durum özellikle demokrasinin ciddi bir tehlike ile karşı karşıya kaldığı durumlar için geçerliydi. Zira Toker 1980 tarihindeki askeri darbe sonrasında tekrar sivil rejime geçiş için hazırlıkların yapıldığı devrede ordunun yani Kenan Evren'in kurulmakta olan siyasi partilere müdahalede bulunmamasını ve hatta ordunun tüm siyasi partilere

⁴⁶⁹ Metin Toker, " Milli İrade Önünde", **Akis Dergisi**, Sayı: 382, 23.10.1961, s.7; Metin Toker, "Eğer İbret Alınsaydı...", **Akis Dergisi**, Sayı: 383, 30.10.1961, s.5; Metin Toker, "Bir Çılgınlığın İçindeyiz", **Akis Dergisi**, Sayı: 385, 13.11.1961, s.5.

eşit mesafede tarafsız olduğunu açıkça belli etmesi gerektiğini söyleyecek ve bu yüzden de üçüncü kez hapse girme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktı.

Seçim sonuçları, Toker'in de belirttiği üzere "Menderes'in bir zaferi" olarak yorumlanmıştı. Çünkü DP'nin mirasçıları ya da onun ardılları olarak kabul edilen AP, CKMP ve YTP partileri toplamda oyların %62.3'ünü almışlardı. Seçim sonuçlarına göre CHP, % 36.7 ile 173 milletvekilliği; AP, % 34.7 ile 158 milletvekilliği; CKMP, % 13.9 ile 65 milletvekilliği ve YTP ise % 13.7 ile 54 milletvekilliği kazandılar⁴⁷⁰.

Nispi temsil sistemine göre yapılan seçimin sonuçlarına göre hiçbir parti tek başına hükümeti kuracak bir çoğunluğu elde edememişti. Bu durum ise hem CHP'de hem de Ordu içerisinde büyük bir şaşkınlığa neden oldu. Zira seçim sonuçları bir bakıma 27 Mayıs Hareketi'nin halkın büyük çoğunluğu tarafından kabul görmediği ya da anlaşılmadığı fikrini doğurdu.

Bu düşüncenin özellikle ordu içerisindeki yüksek rütbeli subaylarda da belirmesi Türk siyaset hayatının yönünü tayin etti. Örneğin ordu bünyesinde etkin bir konuma sahip olan General Refik Tulga seçimleri değerlendirirken Toker'e "Seçimlerin doğru sonuç vermediğini; Ulusal İradenin ortaya çıkmadığını; okuması - yazması dahi bulunmayanların bu haklarını doğru dürüst bir şekilde kullanamayacaklarından dolayı nasıl milletin kaderinde söz sahibi olabileceklerini" söylüyordu.

Yani bir takım CHP'li ve ordu üst kademesindeki ileri gelen şahsiyetler tarafından seçim sonuçlarının neticeleri ve buna dair halkın tercih nedenleri derinlemesine araştırılmıyor buna karşın basit ve yüzeysel gerekçelerin arkasına sığınılıyordu.

Ordu içerisinde MBK dışında artık başka bir örgütlenme daha göze çarpmaktaydı. Temeli üst rütbeli subaylara dayanmakta olan bu yeni örgütlenme Silahlı Kuvvetler Birliği adı ile anılmakta ve ordu hiyerarşisini temsil etmekteydi⁴⁷¹.

⁴⁷⁰ rapory.tuik.gov.tr. / 08.01.2015; Milliyet Gazetesi, 18.10.1961, no: 4092, s. 1.

⁴⁷¹ "Haziran 1961'de MBK, Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'i görevden alma ve yurt dışına gönderme kararını uygulatamamıştır. Bu olay, orduda gerçek gücün Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) denilen ve askeri hiyerarşiyi temsil eden generallerin eline geçtiğinin kanıtıdır. Kaldı ki, hiyerarşik anlamda silahlı kuvvetlerdeki kademeleri gerçek anlamda hiçbir zaman temsil etmeyen MBK'nın belli başlı askeri birliklerden ve ordu hiyerarşisinden güç alan SKB karşısında gerilemesi kaçınılmazdı.

Bu örgütlenme içerisinde de birçok kişinin hem fikir olduğu nokta seçim sonuçlarının milli iradeyi tam olarak yansıtmadığı ve bu yüzden de kabul edilemeyeceği fikri idi. Buna göre ufukta iki seçenek görülmekteydi. Birincisi ve en kötüsü tekrar yönetime doğrudan el koymaktı. İkinci seçenek ise dolaylı yünden siyaset hayatını yönlendirmektir.

21 Ekim 1961 tarihinde İstanbul – Yıldız’daki Harp Akademileri’nde toplanan Silahlı Kuvvetler Birliği’ne mensup subaylar bir bakıma seçim sonuçlarını tanımadıklarını ve Meclisin toplanma tarihi olan 25 Ekim’den önce fiilen duruma müdahale edeceklerini belirten bir karar aldıklarını, imzaladıkları “21 Ekim Protokolü” ile ilan etmişlerdi. Ancak SKB’nin onursal başkanı durumunda bulunan Cevdet Sunay’ın müdahalesiyle protokol askıya alınmış ve siyasi parti liderleriyle uzlaşma yolu tercih edilmişti. Bu doğrultuda 24 Ekim tarihinde Cemal Gürsel, Cevdet Sunay ve birtakım generaller ile birlikte CHP adına İsmet İnönü, AP adına Ragıp Gümüşpala, YTP adına Ekrem Alican, CKMP adına Osman Bölükbaşı Çankaya’da yuvarlak masa toplantısına katılmışlar ve şu konularda anlaşmaya varmışlardı: Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı seçilecek, Yassıada mahkûmları affedilmeyecek ve Emekli İnkılâp Subayları Derneği’ne bağlı subaylar orduya geri alınmayacaktı⁴⁷². Kısacası askeri baskı ve vesayet açık bir şekilde ortaya konmaktaydı.

Burada Ordunun baskısını üzerinde en fazla hisseden parti, her fırsatta DP’nin bir devamı olduğunu vurgulayan AP olmuştur. Nitekim seçimlerden önce tutuklu Demokratların ve emekli subayların eski konumlarına dönmeleri için gereken her şeyi yapacaklarını vaat etmişlerdi. Ayrıca seçimlerden sonra AP içerisindeki bir grup Prof. Ali Fuat Başgil’i Cumhurbaşkanı seçmek düşüncesine kapılmıştı. Ancak 24 Ekim tarihli yuvarlak masa toplantısı sonucunda AP geri adım atmak zorunda kalıyordu.

Bu bakımdan Tansel olayı ile gerçek iktidarın SKB eline geçtiğini söylemek yanlış olmaz. Nitekim askeri cunta gibi çalışan SKB, 1961 Eylül’ünde Yassıada mahkemelerinin verdiği ölüm cezalarının yerine getirilmesinde Gürsel ve İnönü’ye rağmen ısrarlı davranarak Menderes, Zorlu ve Polatkan’ın idam edilmelerinde etkin rol oynamıştır. Ayrıca SKB, 1962 ve 1963’te Albay Talat Aydemir’in hükümete ve ordu hiyerarşisine karşı darbe girişimlerini de önleyecek ve bu SKB’ye çok büyük bir prestij sağlayacaktır.” Özdemir, a.g.e. , s. 236, 241; Çavdar, a.g.e. , s. 109.

⁴⁷² Çavdar, a.g.e. , s. 115 – 116; Özdemir, a.g.e. , s. 243 – 244.

Diğer taraftan seçimler sonrasında toplanan TBMM, Cemal Gürsel'i Cumhurbaşkanı seçmek zorunda kalmıştı⁴⁷³. Cumhurbaşkanı Gürsel'de Meclis'te en fazla üyeye sahip olan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye yeni hükümeti kurma görevini verdi. Ancak İnönü, CKMP ve YTP'ye yaptığı koalisyon teklifi reddedilince hükümeti kuramadı. Buna karşın ordu yine devreye girdi ve eski bir asker kökenli olan Gümüşpala'nın da gayretleri sonucunda AP içerisinde büyük tartışmalara neden olan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk koalisyonunu oluşturan CHP – AP koalisyon hükümeti 20 Kasım 1961 tarihinde, İnönü'nün başkanlığında kurulmuş oldu. Böylece Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık koltukları, ordu nazarında, rejim için hayırlı kendileri içinde güven uyandıran kişilere teslim edilmiş oldu. Oysaki yakın bir gelecekte ordunun siyasi hayatı dizayn etme projesinin iflas ile sonuçlandığı görülecekti.

2.6.2. Demokrasi için Ekonomik ve Sosyal Reformların Önemi

Toker'e göre 27 Mayıs 1960 İhtilali ve sonrasındaki 1961 Anayasası'nın kabulüyle birlikte yeni şartlar yeni cereyanlar doğurmuş ve sonuçta demokrasinin yeni düşmanları ortaya çıkmıştı. Bunlar en sağdaki siyasal İslam ile en soldaki komünizm'idi. Toker'e göre bunlar şartların ve kanunların icabı olarak maskeli çalışmaktaydılar. Ancak kendilerini güçlü hissettikleri ilk anda tüm kuvvetleri ile ortaya çıkıp Türkiye'deki çağdaş batılı hayat tarzına yani demokrasiye son vermeye çalışacaklardı. Bu yüzden ikisine karşı da uyanık olunmalı ve mücadele edilmeliydi.

Toker'in bu mücadelede en çok üzerinde durduğu konu ise ekonomik ve sosyal reformlardı. Zira partizan bir zihniyete kendisini kaptırmış olanların dışında yer alan eski DP yanlılarını ve özellikle sol yayınların etkisiyle yavaş yavaş kendilerini sosyalist eğilimlere kaptırmaya başlamış olan işçi ve gençlerin ancak ve ancak gerçekleştirilecek ekonomik ve sosyal reformlar ile demokratik rejimin yanında tutulabileceğine, baskı ve şiddet yöntemleri ile asla bir zihniyet

⁴⁷³ Toker, MBK Başkanı Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı olmak istemesine yazılarında karşı çıkmıştır. Buna neden olarak ise ihtilalin hedefinden sapma ihtimalini ve ordu – siyaset ilişkisini göstermiştir. Metin Toker, “Ben Olsaydım...”, **Akis Dergisi**, Sayı: 323, 21.10.1960, s.21.

değişikliğinin sağlanamayacağına inanmıştı. Toker'e göre gerekli reformlar yapılır ve halkın mutluluğu sağlanır ise o zaman demokratik yaşam tarzı ve 27 Mayıs Hareketi'nin temel prensipleri varlığını sürdürür ve ordu kurumu da bir daha siyasi hayata müdahale etme gerekliliğini kendisinde duymazdı.

Toker'e göre bir an evvel Servet Beyannamesi yürürlüğe girmeli, vergi adaleti sağlanmalı ve vergi kaçakçılığına bir son verilmeliydi; Planlı ekonomiye geçilmeli ve aksatılmadan uygulanmalıydı; tekel sistemine son verilmeliydi; batılı tarzda bir karma ekonomiye geçilmeliydi; toprak reformu yapılmalıydı; işçi hakları hem işçileri mutlu edecek hem de devleti zafiyete uğratmayacak şekilde yeniden düzenlenmeliydi; ekonomi de karma ekonomik sistem uygulanırken bir taraftan da Türkiye kendi gerçeklerini göz önünde bulundurmalıydı: Buna göre Türkiye, ekonomide dışa bağımlı olmadan yani dış destek ve borç almadan kendi yerel kaynaklarına dayanarak kalkınmaya çalışmalıydı. Toker buna ekonomideki dört buçuk temel unsur demektedir. Bunlar: Tarım – Hayvancılık – Turizm – Madencilik buçuğu ise İnşaat Sektörü idi. Bu konuda destek olarak hem sermaye hem de teknik eleman olarak Batı Avrupa'daki gurbetçi Türkleri görmekteydi. Ayrıca devletin yönetici bazında bir süre için özel sektörden faydalanmasını da zorunlu görmekteydi. Bu bakımdan Toker, KİT'lerin kısmen özelleştirilmesine karşıydı. Çünkü ona göre bazı KİT'ler peşkeş çekilmeye çalışılmaktaydı.

Diğer taraftan Toker'e göre Türkiye'de bir sınıfın başka bir sınıfa üstün olması sorunu yoktu. Ona göre önemli olan burjuva ya da işçi sınıfına mensup olmak değildi. Her sınıfın haklarını teminat altına alacak; müeyyidesi kanunlarda, memleketin sağlam kuvvetlerinde ve hepsinden önemlisi gelişmiş kamuoyunda olacak bir düzene ihtiyaç bulunmaktaydı. Bu düzen ise batı bloğu içerisinde batılı hayat tarzı ve sosyal adalet fikrinin demokratik yoldan uygulanması suretiyle oluşturulacaktı. Aynı zamanda Türkiye sömürüye açık olan kapılarını kapatacak ve kendisini 1961 Anayasası'nın ruhuna adapte edecekti. Bu doğrultuda işçi hakları ile ilk ve orta eğitim sistemi yeniden düzenlenerek yaygınlaştırılmalıydı. Buna karşın az çalışarak çok kazanma prensibi ortadan kaldırılmalı; işsizlik sigortası uygulanmalı ancak bu konuda şarklılık yapılmamalıydı. Zira bu sistem toplumda aksaklıklar üretmeye elverişliydi. Siyasetçiler bu duruma daha çok oy için ekonomik unsurları düşünmeden destek verebilirlerdi. Nitekim zayıf hükümetlerin herkese şirin

görünmek ve herkese ödün dağıtmak konusunda zaafları bulunmaktaydı. Yüksek eğitim ise az ama öz olmalıydı. Bu doğrultuda her şehre üniversite kurulmamalıydı. Nüfuz konusuna dikkat edilmeli ve aşırı artışa kesinlikle izin verilmemeliydi.

Bu doğrultuda Toker öncelikle yönetimdeki MBK'yı uyarma ihtiyacı hissetmiş, Ekim 1961 seçimleri sonrasında ise İnönü'nün başında bulunduğu koalisyon hükümetlerinin bu konuda dikkatini çekmeye çalışmış, 1961'in sonundan itibaren *Yön* dergisinin de basın hayatına girmesiyle birlikte Doğan Avcıoğlu'nun dergisine karşı bir kalem savaşı vermiş ayrıca doğrudan Başbakan İnönü'yü hedef alan uyarı yazılarını arttırarak İnönü'nün tüm dikkatini bu konuya vermesini sağlamaya çalışmıştır.

Toker'e göre MBK, öncelikle bir "iktisat politikası" belirlemeli ve zaman kaybetmeden onu uygulamaya çalışmalıydı. Yeni ve adil bir vergi sistemi oluşturulmalı, buna göre büyük kazançlardan daha fazla vergi alınmalıydı. Böylece hem devletin yatırım yapması için gerekli olan sermaye sağlanmış hem de sosyal adalet idealine yaklaşmış olacaktı⁴⁷⁴. 1961 seçimleri sonrasında sivil yönetime geçilmesi ile birlikte Toker, uyarı yazılarını arttırmış ve İnönü'nün dikkatini çekebilmek adına Menderes döneminin ekonomik açıdan çöküntüsünün nasıl ihtilal hareketinin temel nedenlerinden birini oluşturduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre ciddi bir plan ve program yapılmadan, eldeki para ve dış yardımlar oy kaygısıyla verimli yatırımlar yerine verimsiz siyasi yatırımlara harcanmış; dış ticaret dengesi ülkenin aleyhine gelişme göstermiş ve en nihayetinde artan nüfus buna karşın yerinde sayan üretim problemi Menderes hükümetinin tüm dengelerini alt üst etmiştir. Zira Menderes hükümeti iktisadi sorunlarla mücadele edemeyince baskı yöntemlerine başvurmuş ve bir diktatorya idaresine yönelmiş bu doğrultuda iktisaden Menderes'in karşısında bulunan ülkenin sağlam kuvvetleri siyaseten de onun karşısına dikilmiş ve ihtilalin yolu açılmıştır. Neticede Toker'e göre "Zengin ve fakir arasındaki uçurum" 27 Mayıs hareketinin ekonomik ve toplumsal nedeni olmuştur. Diğer taraftan Toker'e göre Ekim 1961 seçimlerinde CHP'nin beklenen oydan çok daha azını almasının nedeni MBK'nın yanlış hükümet etme tarzından kaynaklanmıştır. Zira MBK idaresi sert bir yönetim tarzı sergilemiş ve vatandaşın

⁴⁷⁴ Metin Toker, " En Tehlikeli Yol ", **Akis Dergisi**, Sayı: 341, 09.01.1961, s.5; Metin Toker, "Versin Kerata! ", **Akis Dergisi**, Sayı: 344, 30.01.1961, s.5.

gündelik ekonomik ve sosyal dertleri ile yakından ilgilenmemiştir. CHP ise MBK ile yakın bir ilişkide gösterilmiş ya da halka öyle lanse edilmiştir. Bu durum doğal olarak 1957'den itibaren yükselişe geçen CHP'nin Mayıs 1960'tan Ekim 1961'e kadar tekrar oy kaybetmeye başlamasına neden olmuştur⁴⁷⁵.

Bu doğrultuda Toker'e göre sadece demokrasiyi yeniden tesis etmek yeterli değildir. Demokrasinin sağlam temellere oturtulması, yani halk tarafından sindirilmesi için ekonomik ve toplumsal reformlar şarttır. İnönü kırık vazoyu tamir etmektense yeni bir vazo yapmaya tüm zaman ve gücünü vermelidir. Yani demokratik – ekonomik ve sosyal reformlar birlikte yürütülmeli ve halkın gündelik yaşam standardı yükseltilmelidir. Buna göre İnönü meşhur pastayı yani milli geliri hızlı bir şekilde arttırarak pastanın üzerindeki kremadan herkesin faydalanmasını sağlamalıdır. Zira halkın sorunu ekonomik ve sosyal konulardır. Şayet bu sorunlar çözülsürse ülkenin tüm sorunları da çözülür ve “huzura erişilir”⁴⁷⁶, demiştir.

Toker'in “ekmekten ve her şeyden evvel hürriyet” kavramından vazgeçtiği ya da bir süre için geri adım attığı sanılmamalıdır. Aksine demokratik rejimin devam edebilmesi için daha önce de belirtildiği üzere demokratik – ekonomik ve sosyal reformların birlikte yürütülmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu doğrultuda Toker'in Menderes rejiminde yürütülen ya da yürütülmeye çalışıldığı konusunda iddiada bulunduğu tarzda bir “önce kalkınma sonra hürriyet” prensibine meylettği düşünülmemelidir.

Zira Toker, Türkiye'de batılı demokratik rejim nasıl yaşatılabilir sorusuna cevap aramakta ve bu rejimin karşısında bulunan ya da bulunduğu inandığı engelleri bertaraf edebilme konusunda kafa yormaktadır.

Burada Toker'in demokrasiyi CHP ile özdeşleştirdiği ve demokrasinin yaşayabilmesi için de CHP'nin sosyal ve ekonomik reformlara ağırlık vermesi gerektiğini anlıyoruz. Zira 1960'lı yıllarda hem CHP'nin oy depolarına ortak çıkacak olan bir Sol akımın ve buna paralel olarak siyasi partilerin ortaya çıktığı

⁴⁷⁵ Metin Toker, “Adnan Menderes Neden Battı?”, **Akis Dergisi**, Sayı: 390, 18.12.1961, s.6 – 7; Metin Toker, “Toplumumuzun Anatomisi”, **Akis Dergisi**, Sayı: 392, 01.01.1962, s.5.

⁴⁷⁶ Metin Toker, “İsmet Paşa ve Siyaset Hayatımız”, **Akis Dergisi**, Sayı: 405, 02.04.1962, s.5; Metin Toker, “Galibi Olmayan Maç”, **Akis Dergisi**, Sayı: 408, 23.04.1962, s.5; Metin Toker, “Çok Şükür! Ama...”, **Akis Dergisi**, Sayı: 412, 21.05.1962, s.5; Metin Toker, “Bataklık Çiçekleri”, **Akis Dergisi**, Sayı: 419, 09.07.1962, s.5.

gözlemlenirken hem de DP kapatılmış olmasına rağmen onun mirasına sahip çıkan bir takım siyasi partilerin aynı çizgide yoluna devam ettiği görülmektedir.

Ancak Toker'in *Akis* dergisinde çıkan tüm bilgilendirici ve uyarıcı yazılarına rağmen hatta Toker'in birçok kez İnönü'ye şifahi olarak ülkenin genel durumunu anlatıp onu bu konuda aydınlatmasına karşın CHP'nin söz verdiği ekonomik - sosyal ve eğitim ile ilgili reformları yapmadığı ya da yapamadığı görülecektir. Zira Toker bu yüzden tüm iyi niyetli aydınların CHP'den yüzünü çevirmeye başladıklarını belirtecektir⁴⁷⁷.

Bu bilgiler ışığında Toker ve *Akis* dergisinin sosyal ve ekonomik reform konusunda en büyük mücadeleyi Avcıoğlu'nun yönetiminde bulunan *Yön* dergisine karşı verdiği görülmüştür.

2.6.2.1. Kalkınmada Yön mü Yoksa Akis Modeli mi Başarılı Olur?

27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında ortaya çıkan 1961 Anayasası ile birlikte sol düşünce yavaş yavaş bir öcü olmaktan çıkmaya ve üzerindeki baskılardan kurtulmaya başlamıştı. Sol düşünceye yönelik bakışın ve üzerindeki baskının azalmasına paralel olarak bu dönemde Sol hareket, hayatın her alanında bir gelişme sürecine girdi.

1961 Anayasası çalışma yaşamında işçilere özgür sendika kurma, grev hakkı, toplu pazarlık ve sözleşme yapabilme olanağı tanımaktaydı. Tanınan bu hakların etkisiyle 1960'lı yıllarda Türkiye'de gerek özel gerekse de kamu sektöründe grev vakaları görülmeye başlandı. Sonrasında ise 1967 tarihinde İşçi sınıfının siyasete ağırlığını koyması gerektiği üzerindeki fikirler DİSK'in (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun) doğumunu sağladı. Sol'a meyilli olan siyasi partilerin kurulması ise daha önce başladı.

13 Şubat 1961 tarihinde on iki sendikacı tarafından Türkiye İşçi Partisi (TİP) kuruldu. Böylece 27 Mayıs hareketi sonrasında ilk sol eğilimli parti de ortaya çıkmış

⁴⁷⁷ Metin Toker, "Ya Bunlar Neden Yapılmaz?", *Akis Dergisi*, Sayı: 450, 08.02.1963, s.9; Metin Toker, "Ben Deli Değilim, Canım...", *Akis Dergisi*, Sayı: 452, 22.02.1963, s.9.

oldu. Mehmet Ali Aybar'ın TİP'in başına geçmesi ile birlikte parti, işçi sınıfının öncülüğünden bahsetmeye ve tam bir sosyalist parti olma doğrultusunda hareket etmeye başladı. Neticede TİP zamanla güçlenmeye ve ülkedeki aydın ve gençlerin yavaş yavaş da olsa bünyesinde toplanmaya başladığı bir merkez haline geldi. Zira 1961 – 1965 tarihleri arasındaki zaman dilimini de kapsayan CHP liderliğindeki koalisyonlar döneminde, politikacıların ülkedeki gelişmekte olan sol aydın fikirlerin aksine bir tutum takınması özellikle gençliğin CHP'den kopup TİP'e doğru yönelmesine neden oldu. Örneğin 8 Ocak 1963 tarihinde CHP'nin Atatürk ilkelerinden ve kendi ilkelerinden (özellikle Halkçılık ve Laiklik ilkelerinden) ödün verdiği, Halkevleri ve Köy Enstitüleri'nin tekrar açılması için hiçbir girişimde bulunmadığı gerekçesiyle birçok partili genç üye CHP'den istifa edip, TİP'e katıldı⁴⁷⁸.

1965 seçimlerinden önce ise CHP, AP'nin daha fazla milletvekili çıkarmasına engel olur düşüncesiyle seçim yasasında bir değişikliğe gidilmesini istemiş ve bu doğrultuda da “Milli Bakiye Sistemi”nin kabul edilmesini sağlamıştı. Buna göre partilerin artık oyları da değerlendirilecekti. Milli Bakiye Sistemi doğrultusunda yapılan 1965 seçimlerinde TİP, 276. 000 oy alarak 15 milletvekili çıkarmış ve Mecliste grup kurma hakkını elde etmişti. TİP, Mecliste bulunduğu süre içerisinde Türkiye'deki sorunlarla yakından ilgilenmiş ve bunlara geçerli çözüm önerileri sunmuştu. 1969 seçimlerinde ise seçim sisteminin de değiştirilmesinin etkisiyle TİP, TBMM'ye ancak 2 milletvekili sokabildi ve böylece Meclis'teki etkinliği eskiye oranla azalmış oldu⁴⁷⁹.

Bu dönem içerisinde sol basında hızlı bir gelişme göstermişti. Örneğin 20 Aralık 1961 tarihinde Doğan Avcıoğlu'nun liderliğinde *Yön* dergisi çıkmaya başladı⁴⁸⁰. Dergiye göre Türkiye'nin modern dünyada ayakta kalabilmesi, sosyal ve

⁴⁷⁸ Ahmad, **a.g.e.** , s. 257; Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye...**, s. 273.

⁴⁷⁹ TİP'in özellikle şu konulardaki yasa teklifleri yankı uyandırmıştır: Topraksız ve az topraklı köylülere toprak verilmesi; Tarımda kiracılık ve ortaklığı yoksul köylüler lehine düzenleyen yasa önerisi; İşsizlik sigortası yasası; Petrolün millileştirilmesi yasası; Tasarruf bonolarının iptali yasası; Yabancı sermayeyi teşvik yasasının iptali; İşverenin lokavt hakkını kaldıran ve grevle ilgili yasak ve sınırlamaları asgariye indiren, hükümetlerin grevleri erteleme yetkilerini kısıtlayan yasa; Köy bölge okulları kurulmasıyla ilköğretim öğrencilerine ders araç ve gereçlerinin bedava verilmesi için yasa... Çavdar, **a.g.e.** , s. 122 – 131, 135, 137, 139 – 140, 149 – 151; Özdemir, **a.g.e.** , s. 256 – 257.

⁴⁸⁰ *Yön* dergisi Aralık 1961'den Haziran 1967'ye kadar 222 sayı çıkmıştır. Sonrasında Avcıoğlu ve ekibi *Devrim* dergisini çıkartmışlardır. Ayrıca “Ant, Sosyal Adalet ve Dönüşüm” dergileri de yine bu

ekonomik kalkınmanın süratle gerçekleştirilmesine bağlıydı. Bu hızlı kalkınma ise ancak sosyalist bir sistem içerisinde başarılabilirdi, zira az gelişmiş ülkelerin ekseriyeti bu şekilde ekonomik kalkınmasını sağlamıştı. Hızlı kalkınmanın ve toplumdaki hızlı atılımların öncüsü olarak ise dergi zinde güçleri yani asker ve sivil bürokratları görmekteydi. Dergi aynı zamanda Atatürk'ün de Sol fikirlere meyilli olduğunu ve Kurtuluş Savaşı'nın ikinci safhasının 1960'lı yıllarda başladığına vurgu yapmıştı. Buna göre Sosyalizm, Kemalizm'in devletçilik, milliyetçilik, halkçılık ve inkılâpçılık ilkelerinin en tabii sonucuydu. Yapılması gereken şey ise bu ilkeleri sosyalist bir yönelişle yeniden tarif etmektir⁴⁸¹.

Yön dergisi ilk sayısında yayımlanan bir bildiri ile kendisini tanıtmış ve genel anlamda yukarıda belirtilen hususları ortaya koymuştu. Bildiriye önce çeşitli meslek dallarında görev almış 164 aydın imza atmış sonrasında bu sayı 1042'ye çıkmıştı.

Toker ve *Akis* dergisi tarafından ise *Yön* dergisi ilk başta çok iyi karşılanmıştı. Ancak kısa bir süre sonra Toker'in *Yön* dergisinin Türkiye'de komünist bir düzen arzuladığını ve derginin kendisine komünizmi hedef seçmiş yabancı kaynaklardan dış yardım sağladığını belirtmesi üzerine iki dergi arasındaki ilişkiler bir kalem savaşına dönüşmüştü.

Özdemir tarafından oluşturulan, *Yön* dergisinde kendilerinden çeşitli nedenlerle söz edilen Türk devlet adamı, politikacı, yazar ve başka tanınmış kişilerle ilgili sıklık dağılımını veren 24 kişilik tabloda Toker 12. sırada yer almaktadır ve bu tabloya göre kendisinden 11 kez bahsedilmiştir⁴⁸². *Yön* dergisi genelde *Akis* dergisini gerçekleri tahrif etmek ve okuyucuyu aldatmakla suçlayıp, *Akis*'i “özel sermaye çocuğu” olarak adlandırmıştır⁴⁸³.

dönemde öne çıkan diğer dergilerdir. Bunun haricinde kırk kişilik bir aydın grubu tarafından Aralık 1962 tarihinde “Sosyalist Kültür Derneği” kurulmuştur.

⁴⁸¹ Gökhan Atılğan, **Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön – Devrim Hareketi**, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2002, s.48 – 49; Savaş Açikkaya, **Solun Türk Devrimiyle İmtihani**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2011, s.68 – 70, 75 – 76.

⁴⁸² Toker bu tabloda Süleyman Demirel, İsmet İnönü, Talat Aydemir, Turhan Feyzioğlu, Bülent Ecevit, Cevdet Sunay, Mehmet Ali Aybar, Aydın Yalçın, Cemal Gürsel, Alparslan Türkeş ve Cemal Tural'dan sonra on ikinci sırada gelmektedir. Hikmet Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1986, s.64.

⁴⁸³ “Toker'in Dayıları”, **Yön Dergisi**, Sayı: 44, 17.10.1962, s.4; “Vesikalı Yârim”, **Yön Dergisi**, Sayı: 45, 24.10.1962, s.6; “Akis'in Herzeleri”, **Yön Dergisi**, Sayı: 46, 31.10.1962, s.2; “Metin Toker ve Gerçekler”, **Yön Dergisi**, Sayı: 48, 14.11.1962, s.7; “Gürsel, Akis ve Yön...”, **Yön Dergisi**, Sayı: 50, 28.11.1962, s.5.

Derginin hareketini genellikle Atatürk ve devrimleri ile ilişkilendirmeye çalıştığı göze çarpmaktadır. Zira dergide Atatürk ve Atatürkçülük kavramı % 12.2 ile en çok işlenen üçüncü kavram olmuştur⁴⁸⁴. Ayrıca dergi hedeflerine varmak için diğer sol düşünce çevrelerinden farklı olarak yukarıda belirtildiği üzere öncü olarak işçi kesimini değil de asker – sivil bürokrat kesimi görmüştür.

Toker'e göre *Yön*'cüler, Türkiye'de siyasi meşruiyet kaynağının Atatürk ve devrimleri olduğunu, onu benimsediklerini göstermeden siyasi bir başarı elde edemeyeceklerini, keza hedef kitlesi olarak seçtikleri asker ve sivil aydın kesimin desteğini de ancak bu şekilde kazanacaklarını bilmelerinden dolayı pragmatik bir tarzda hareket etmişlerdir. Buna göre bu düşünsel metot takip edilerek önce toplum nezdinde Sosyalizme meşruiyet kazandırılacak sonrasında da esas hedefleri olan Komünizme ulaşılabacaktır!

Avcıoğlu'na göre Türkiye'de gittikçe şiddetlenen sosyal huzursuzluğa çare bulunmadıkça beklenen huzur gelmeyecektir. Huzur ise gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesini ve istihsal seviyesinin hızla arttırılmasını gerektirmektedir. Bu da ancak memleketin sosyal ve ekonomik yapısını değiştirecek köklü reformlar ile mümkündür⁴⁸⁵. Yani hızlı kalkınmak için Sosyalizm şarttır⁴⁸⁶. Avcıoğlu'na göre Sosyalist fikirleri hiç de sempati ile karşılamayan *Akis* dergisi de bu durumun farkına varmıştır⁴⁸⁷. Gerçekten de Toker'in bu dönemde yukarıda belirtildiği üzere demokrasinin geleceği yani halk tarafından sindirilmesi için huzur ve istikrarın sağlanması gerektiğini ve bunun ise ancak ekonomik ve sosyal reformların hızla gerçekleştirilmesi ile mümkün olacağına inandığını görmüştük. Ayrıca aynı *Yön* dergisi gibi *Akis* dergisi de ekonomide İmece sistemini desteklemiş ve Servet Beyannamesi'nden yana tavır almıştır.

⁴⁸⁴ *Yön* dergisinde kendisine en sık vurgu yapılan kavram % 29.3 ile Sosyalizm olurken; ikinci %12.4 ile Din ve Dinsel Akımlar (Laikli) ; üçüncü olarak ise % 12.2 ile Atatürk ve Atatürkçülük olmuştur. Özdemir, **a.g.e.** , s.63.

⁴⁸⁵ Doğan Avcıoğlu, "Huzur", **Yön Dergisi**, Sayı: 2, 27.12.1961, s.3.

⁴⁸⁶ Doğan Avcıoğlu, "Niçin Sosyalizm: Tek Kalkınma Metodu", **Yön Dergisi**, Sayı: 7, 31.01.1962, s.3; Murat Sarıca, "Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınma Meselesi", **Yön Dergisi**, Sayı: 13, 14.03.1962, s.12 – 13; Doğan Avcıoğlu, "Türkiye İçin Neden Sosyalizmden Başka Çıkar Yol Yok", **Yön Dergisi**, Sayı: 24, 30.05.1962, s.3.

⁴⁸⁷ Doğan Avcıoğlu, "Yeni Türkiye", **Yön Dergisi**, Sayı: 5, 17.01.1962, s.3.

Avcıoğlu, Sosyalizmin Atatürkçülük ve demokrasinin doğal bir sonucu olduğunu ve bu yüzden de amaçlarına ihtilalci metotlarla değil de klasik demokrasinin sunduğu imkânlarla varacaklarını belirtmişti. Zira ona göre Türkiye’de gerçek bir hürriyet ortamı oluşturulursa Sosyalizm de normal yollardan başarıya ulaşır⁴⁸⁸. Ancak 1965 ve 1969 seçimlerinde Adalet Partisi’nin tek başına iktidar koltuğuna oturması buna karşın sol kesimin yine ciddi bir başarı gösterememesi Avcıoğlu’nun ve ona yakın kişilerin demokrasinin sunduğu imkânları bir kenara itip radikalleşmesine yani ordu temelli bir ihtilal metoduna başvurmak istemelerine neden olmuştur. Buna göre askerler ihtilal hareketini gerçekleştirdikten sonra siyasi iktidarı tek başlarına ellerinde tutamazlardı. Zira devleti yönetecek tecrübeleri bulunmamaktaydı. Üstelik askerlerin toplumu etkilemeleri de mümkün değildi. Bu konuda temel felsefeyi oluşturan Yön ve Devrim Hareketi ideologları olduğuna göre gerçek hâkimiyet bu tür aydınlarda olacaktı düşüncesi kendilerine hâkim olmuştur.

Toker’e göre Türkiye, her dönem yeni bir değer kazanmaktaydı. Buna göre 1920’li yıllarda önce Cumhuriyet kazanılmıştı. 1940’lı yılların ikinci yarısından itibaren buna Demokrasi eklenmiş, 1960’lı yılların başından itibaren ise üçüncü unsur yani Sosyal Adalet ilkesi gerçek anlamda su yüzüne çıkıp Türkiye’nin değeri olmuştu. Artık bu unsurlardan hiçbir şekilde taviz verilip geriye dönülemezdi⁴⁸⁹.

Buna karşın *Yön* dergisinin ileri sürdüğünün aksine Sosyalizm, Türkiye’nin sorunlarının çözümü için tek başına yeterli bir tedavi yöntemi değildi. Sosyalist bir düzen kurulmadığı takdirde çalışanların haklarının savunulamayacağı, adil bir toplum düzeninin kurulamayacağı, demokratik rejimin varlık gösteremeyeceği ve ülkenin bir felakete sürükleneceği gibi propagandalar ayrıca memleketin sağlam kuvvetlerinin sosyalist fikirleri temsil ettiklerine dair iddialar Toker’e göre hiçbir şekilde gerçeği yansıtmamaktaydı⁴⁹⁰. Bu durum ekonomik kalkınma yöntemi için de geçerliydi.

Toker’e göre Türkiye, *Yön* dergisinin iddia ettiği gibi doğu modeli sosyalist kapalı bir sistem içinde değil aksine *Akis* dergisinin savunduğu tarzda batı modeli yani demokratik açık bir sistem içerisinde sorunlarını çözebilir ve kalkınabilirdi.

⁴⁸⁸ Doğan Avcıoğlu, “Sosyalizm Anlayışımız”, *Yön Dergisi*, Sayı: 36, 22.08.1962, s.3.

⁴⁸⁹ Metin Toker, “40 Yıl”, *Akis Dergisi*, Sayı: 487, 26.10.1963, s.7.

⁴⁹⁰ Metin Toker, “Sosyalist Fikirleri Konuşalım”, *Akis Dergisi*, Sayı: 395, 22.01.1962, s.5.

Türk siyasetinin noksanı ise demokrasinin doğasında var olan bir takım güçlülere henüz kendisini adapte edememiş olmasıydı. Kapalı rejimlerde ise noksanlar su yüzüne çıkmadığı için bilinmemekte ve bu yüzden de sanki hiç yoklarmış gibi davranılmaktaydı ⁴⁹¹.

Daha önce de belirtildiği üzere Toker'e göre *Yön* dergisinin Türkiye'de arzuladığı yönetim biçimi Komünizm'idi! Toker'e göre sosyalizm ile komünizm arasındaki temel fark ise birinin fikir diğerininse taktik olmasıydı. Buna göre Sosyalizm devlet düzenini yıkmadan sol temayülleri iktidara getirme arzusuyla. Komünizm ise önce devlet düzenini yıkmak, ondan sonra da bir proletarya diktatoryası kurarak başka bir rejimi gerçekleştirme çabasıydı. Bu yüzden de Türkiye'de gizli komünizm taraftarları amaçlarını gerçekleştirmek uğruna her taktiğe başvurmakta, siyasi anlamda her kılığa girmekte ve çıkarları için her akıma destek vermekteydiler. Bu doğrultuda Toker'e göre Türkiye'de sol fikirlere kendisini kaptırmış olan sıhhatli aydınlar, kriptomlardan ve kuzeyden esen rüzgârların etkisinden uzak, yani gizli komünistlerin ve SSCB'den gelen yönlendirmelerden tamamen kendisini arındırmış sıhhatli milli bir sosyalist partinin kurulması için çalışmalıydılar. Zira batı dünyasındaki sosyalist partiler de ancak bu şekilde ortaya çıkmışlardı⁴⁹². Yani Toker'e göre "Ah, Atatürk" edebiyatı yaparak ülkedeki demokratik rejime son verip bir "Aydınlar Oligarşisi" kurmak isteyenlere karşı dikkatli olunmalıydı.

Diğer taraftan Toker'e göre Türkiye'de komünist rejimin değerlerine önem veren ve o prensipleri benimseyen bir parti kurulmamalıydı. Zira kurulacak komünist bir parti Türkiye'de aşırı sol fikirleri arttıracığı gibi aşırı sağ kesimlerde de tamamen siyasal İslam kanunlarının geçerli olacağı bir devletin kurulması fikrini güçlendirirdi⁴⁹³.

Toker'in sorun olarak gördüğü ve üzerinde düşündüğü konulardan bir diğeri de kendi tabiriyle demokrasinin ve 27 Mayıs'ın parti bazında bir numaralı savunucusu olan CHP'nin seçimlerde bir türlü başarıya ulaşamaması buna karşın

⁴⁹¹ Metin Toker, " Türkiye'nin Asıl Vazifesi", **Akis Dergisi**, Sayı: 403, 19.03.1962, s.5; Metin Toker, "Kim Demiş, Kolay Diye?", **Akis Dergisi**, Sayı: 469, 24.06.1963, s.7; Metin Toker, "Eşek Hikâyesi", **Akis Dergisi**, Sayı: 478, 24.08.1963, s.7.

⁴⁹² Metin Toker, " Memleketin Siyasi Panoraması", **Akis Dergisi**, Sayı: 431, 01.10.1962, s.5; Metin Toker, " Sayın Bayanın Derdi", **Akis Dergisi**, Sayı: 433, 15.10.1962, s.5.

⁴⁹³ Metin Toker, " Komünist Partisi Niçin Olmaz?", **Akis Dergisi**, Sayı: 552, 15.01.1965, s.5.

demokrasi karşıtlığını, gericiliği ve lider sultasını temsil ettiğini düşündüğü DP zihniyetinin yani AP'nin başarı kazanmaya devam etmesi olmuştur!

2.6.2.2. İhtilal Sonrası Halkın Ekseriyetinin Fikri Neden Değişiyor?

Toker'e göre bunun en büyük nedeni İhtilal İdaresi'nin 27 Mayıs sonrasında üzerine aldığı ülke yönetimini kötü bir şekilde idare etmesi olmuştur. Zira İhtilal İdaresi yani MBK, gerek ordu ve üniversite gerekse de diğer kurumlarda giriştiği tasfiye hareketi ile taraflı tarafsız birçok kesimin tepkisine neden olmuş ve özellikle bu tepki aydın kesimin MBK'dan desteğini çekmesi ile sonuçlanmıştır. Diğer taraftan daha önce de belirtildiği üzere MBK'nın halkı gündelik yaşamında rahat ettirememesi ki bu durum İnönü koalisyonlarının da en büyük sorunu olacaktır, halkta “eskiye olan özlem duygusu”nun güçlenmesine neden olmuştur.

Halkın eskiye özlem duymasının yani DP hasreti çekmesinin bir diğer nedeni de DP'nin bürokrasi – vatandaş ilişkisinde farklı bir fonksiyon üstlenerek vatandaşa devlet ile olan ilişkilerinde destek olmuş olması yatmaktadır. Toker'e göre tek parti dönemindeki “bugün git, yarın gelci çatık kaşlı memur zihniyeti” karşısında vatandaş pasif konumda kalmıştır. Ancak DP döneminde, DP'nin partizan idaresi yani ocak ve bucak başkanlarının memur üzerinde kurmuş olduğu korku ve kartvizit sistemi ile vatandaş devlet karşısındaki işlerini kolayca halledebilmiştir. İhtilal sonrasında ise MBK, bu partizan idare şekline son vermiştir ancak devlet – vatandaş ilişkisinde işlerin sorunsuz yürümesini sağlayacak yeni bir yöntem de ortaya koymamıştır. Bürokrasideki bu boşluğu ise rüşvet çarkı doldurmuştur. Bu durum ise bürokrasinin yıpranıp güvenilirliğini kaybetmesine ve vatandaşların geçmişte işlerini kolayca yürütebildikleri partizan idare şekline özlem duymalarına neden olmuştur⁴⁹⁴.

Toker'e göre şayet bu yanlışlar düzeltilmezse eskiye duyulan özlem sonucunda DP zihniyeti her seçimde kazanmaya devam edecek, bu durum demokrasi açısından siyasi buhranı doğuracak ve en nihayetinde ordu kanadı bir kez daha 27

⁴⁹⁴ Metin Toker, “Partizan İdare!”, **Akis Dergisi**, Sayı: 499, 18.01.1964, s.7; Metin Toker, “Müesseselerimiz”, **Akis Dergisi**, Sayı: 526, 17.07.1964, s.7; Metin Toker, “Politika Hayatı”, **Akis Dergisi**, Sayı: 527, 24.07.1964, s.7.

Mayıs'ın bir benzerini gerçekleştirecek kısacası Türk siyaset hayatı bir kısır döngüden kendisini kurtaramayacaktır. Toker bu düşüncesini güçlendirmek amacıyla geniş kitlelerin psikolojisinin her yerde aynı olduğunu ve demokratik sistemlerin işleyişinin pek farklılık arz etmediğini belirterek dünyadaki Arjantin, Peru ve Irak örneklerini kanıt göstermiştir⁴⁹⁵.

Toker'e göre bu kısır döngüden kurtulmanın tek çözüm yolu ise derhal ekonomik ve sosyal reformlar yaparak iktisadi düzen ve istikrarı sağlamaktır. Böylece toplum hem Menderes dönemi partizan idare zihniyetini çok çabuk unutacak hem de toplumsal huzur kendiliğinden sağlanmış olacaktır. Ancak İnönü koalisyonları daha önce de belirtildiği üzere bunu başaramayacaktır.

2.6.3. İnönü Koalisyonları Dönemi

Kasım 1961 tarihinde CHP ve AP arasında bir nevi statükonun zorlamasıyla oluşturulan İnönü liderliğindeki koalisyon hükümeti uzun soluklu olmadı. Zira AP'nin sürekli olarak tutuklu Demokratların affedilmesi konusunu gündeme getirmesi koalisyonun CHP kanadını ve Ordu'yu rahatsız etmekteydi. Diğer taraftan İnönü ve CHP için siyasal aftan önce ivedilikle ele alınması ve çözümlenmesi gereken konu sosyal ve ekonomik sorunlardı. Neticede mayıs ayı sonunda CHP – AP koalisyonu dağıldı.

Haziran 1962 tarihinde ise bu sefer de CHP ile CKMP ve YTP koalisyonuna dayanan yeni bir hükümet kuruldu. Ancak bu koalisyon hükümeti de pürüzsüz bir şekilde yol alamadı. Üstelik 17 Kasım 1963 tarihinde yapılan yerel seçimlerden AP'nin net bir zaferle çıkması buna karşın koalisyondaki iki küçük partinin oy oranının düşmesi koalisyonun sonunu getirdi. Özellikle YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'a göre YTP'nin CHP ile işbirliği yapması onu zayıflatmaktaydı. İşin ilginç tarafı ise İnönü, ABD Başkanı Kennedy'nin Washington'daki cenaze töreninde bulunduğu esnada CKMP ve YTP'nin hükümetten çekildiklerini ilan etmeleriydi.

⁴⁹⁵ Metin Toker, "Menderes, Peron, Gömleksizler Ve Saire...", **Akis Dergisi**, Sayı: 404, 26.03.1962, s.5; Metin Toker, "Peru'da, Arjantin'de...", **Akis Dergisi**, Sayı: 447, 18.01.1963, s.9; Metin Toker, "Bir İhtilalin Dramı", **Akis Dergisi**, Sayı: 451, 15.02.1963, s.7.

Yeni hükümeti kurma görevi, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın da desteklemesiyle, bu sefer Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından AP lideri Gümüşpala'ya verildi. Bu önemli bir gelişmeydi. Zira bu durum ordunun artık AP'yi siyaset sahnesinin normal bir parçası olarak kabul ettiğini ve siyasi yaşamın İnönü'nün vesayeti altında tutulmasına gerek duymadığını gösteriyordu. Ne var ki Gümüşpala'nın girişimi başarılı olmadı. Bunun üzerine İnönü tekrar hükümeti kurmakla görevlendirildi ve böylece 25 Aralık 1963 tarihinde CHP, Meclisteki bağımsızlarla bir koalisyon gitti, o sıralarda tehlikeli bir hal alan Kıbrıs bunalımı nedeniyle bunu milli bir görev addeden YTP'de dışarıdan destek verdi ve üçüncü İnönü hükümeti bu şekilde kurulmuş oldu.

Toker'e göre birinci koalisyon hükümeti parlamenter rejimin başlaması için düşünülmüş, gerçekleşmiş ve çalışmıştı. İkinci koalisyon hükümeti de planlı kalkınmanın başlaması için düşünülmüş, gerçekleşmiş ve görevini yerine getirmişti. Kurulmakta olan üçüncü koalisyon hükümetinin görevi ise temel yani ekonomik ve sosyal reformları yapmaktı. Bu yüzden bir kez daha İnönü'ye ihtiyaç duyulmuştu⁴⁹⁶.

Haziran 1964 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosu kısmi seçimlerinde ise AP oyların %50.3'ünü alarak 51 senatörlükten 31'ini kazandı. Bu elde ettiği başarı üzerine AP, hükümeti düşürmek ve diğer küçük partileri yanına çekmek amacıyla çalışmalarını hızlandırdı. Ancak Toker'e göre DP'nin mirasına sahip çıkan, 27 Mayıs Hareketi'ne nefret duyan, dini siyasete alet eden, ekonomide sosyal adalet anlayışını dikkate almadan özel teşebbüse öncelik veren, demokrasiyi ve iktidarda kalmayı sadece "seçimlerde en fazla oyu almak" zanneden bir zihniyetin devamını yani AP'nin iktidar koltuğuna oturmasına ülkenin sağlam güçleri izin vermezdi⁴⁹⁷.

Buna karşın 13 Şubat 1965 tarihinde yapılan bütçe oylamasında, tasarısı Meclis tarafından kabul görmeyen İnönü istifa etti ve böylece üçüncü İnönü koalisyon hükümeti de son bulmuş oldu.

1961 – 1965 dönemi Türkiye'sinin politika hayatında yaşanan siyasi gelişmelerine ek olarak biri dış diğeri ise iç olmak üzere iki önemli olay yaşanmıştı.

⁴⁹⁶ Metin Toker, "Dışardan Gazeller", **Akis Dergisi**, Sayı: 493, 07.12.1963, s.7; Metin Toker, "Bunlar, Adamı Deli Ederler!", **Akis Dergisi**, Sayı: 494, 14.12.1963, s.7.

⁴⁹⁷ Metin Toker, "Huzur", **Akis Dergisi**, Sayı: 545, 27.11.1964, s.5.

Dönemin en önemli iç gelişmesi Talat Aydemir'in iki başarısız askeri darbe girişimiydi.

2.6.3.1. Şubat 1962 ve Mayıs 1963 Askeri Darbe Girişimleri

Talat Aydemir, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sırasında Kore'de görevli bulunmaktaydı. Bu yüzden de askeri darbe eylemi içerisinde bulunamadığı gibi darbe sonrasında kurulan MBK' da da yer alamamıştı. Ancak Türkiye'ye döndükten sonra MBK tarafından Harp Okulu Komutanlığı'na atanmıştı.

Aydemir, askeri darbe sonrasında temel reformların yapılmadan iktidarın tekrar sivillere devredilmesini yanlış bulmaktaydı. Zira 1961 seçim sonuçları birçok kişi gibi onu da hüsrana uğratmıştı ve bu yüzden Aydemir, 21 Ekim Protokolü'ne destek vermişti. Ancak Parti liderleri ile anlaşılması üzerine ordunun duruma müdahale etme fikri ortadan kalkmıştı. Buna rağmen Aydemir bu fikrinden geri adım atmadı. Üstelik 27 Mayıs Hareketi'nin meşruiyetine karşı yürütülen saldırılarında etkisiyle Aydemir, sürekli açık tehditlerde bulundu⁴⁹⁸. Neticede 22 Şubat 1962 tarihinde harp okulu öğrencileri ve Ankara garnizonundaki zırhlı birliklere güvenerek harekete geçti. Ancak ordunun neredeyse bir bütün olarak hükümete sadık kalması üzerine askeri darbe girişimi başarısızlığa uğradı. Aydemir başta olmak üzere darbe girişiminde bulunan subaylar, İnönü'nün isteği doğrultusunda herhangi bir kovuşturmayla uğramadılar ama ordudan çıkarıldılar. Başarısız olmasına ve ordudan çıkarılmasına karşın Aydemir askeri darbe hayallerinden vazgeçmedi. Kasım 1960 tarihinde MBK tarafından tasfiye edilerek sürgüne gönderilen 14'lerin tekrar Türkiye'ye dönmeleri üzerine Aydemir faaliyetlerini hızlandırdı ve 20 – 21 Mayıs 1963 tarihinde ikinci kez darbe girişiminde bulundu. Yine başarısız oldu ve bu sefer askeri mahkemede yargılanarak idam cezasına çarptırıldı. Diğer taraftan askeri mahkemelerdeki yargılamalar sonucunda hükümet, ordu içerisindeki parlamenter hayata muhalif ya da ona zorluk çıkaran grupları tasfiye etme imkânını elde etmişti. Bu durum hem İnönü'nün prestijini artırdı hem de sivil rejimi savunanlara bir öz güvenin gelmesini sağladı. Bunun yanında 1960 askeri darbesi sonrasında ordu

⁴⁹⁸ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye...*, s. 227 – 228.

içerisindeki hiyerarşik düzeni korumak amacıyla oluşturulmuş olan yüksek komuta konseyi ilk ciddi sınavını bu darbe girişimi karşısında vermiş ve başarılı olmuştu⁴⁹⁹. Sonraki ve en önemli mücadelesini ise Mart 1971 tarihinde verecekti.

Toker'e göre 27 Mayıs Hareketi, bir ihtilaldi. Zira amaçlanan şey sadece hükümet değişikliği değildi. Temel amaç var olduğu konusunda şüphe götürmeyen bünyesel sorunu çözmektir⁵⁰⁰. Türk askeri müdahalesinin başında kuvvetli bir adam yani diktatör olmaya meyilli bir şahsiyet bulunmamıştı. Cemal Gürsel ise sadece eşitler arasındaki bir birinciydi. Nitekim Türk Ordusu, her hangi bir liderin ya da askeri cuntanın değil, Millet'in Ordusu olma özelliğini korumuştur. Bu doğrultuda ordunun temel hedefi, milletin rahatı ve huzurunu sağlamak, demokrasiyi ise yeniden tesis etmektir⁵⁰¹. Bunun en büyük delili ise Türk İhtilalcilerinin iktidarı tekrar sivil idareye devretmesiydi.

Bu doğrultuda Toker'e göre Türkiye'de bir askeri ihtilal girişiminin meşru kabul edilebilmesi için öncelikle seçim yolunun sivil iktidar tarafından kapatılması ve ülkenin demokratik sistem içerisinde ilerlemesinin önüne geçilmiş olması gerekmektedir. Oysaki böyle bir durum söz konusu değildi. Üstelik darbe girişiminde bulunanlar, türlü bahanelerle ülkedeki demokratik sisteme son vermeyi amaç edinmişlerdi. Yani hedeflenen şey Atatürk devrimlerini korumak değil, bir "Aydınlar Demokrasisi" kurmaktır. Bu bakımdan Toker'e göre 27 Mayıs sonrasında çeşitli darbe girişimlerine neden olan temel faktör bünyedeki rahatsızlık yani sosyal ve ekonomik dertlerdi.

27 Mayıs İhtilali ve Anayasanın kabulünden sonra Türkiye'nin büyük gerçeği yani ekonomik ve sosyal dertler gün yüzüne çıkmıştı. Bunlar yeni sorunlar değildi aksine Türkiye'nin bünyesel sorunlarıydı ve acele çözüm beklemekteydiler. İhtilalden sonra serbest bir tartışma dönemine girilmiş ve bu sorunlar, bütün aydın çevrelerde tartışılan konular arasında birinci sırayı teşkil etmişti. Nitekim DP iktidarının ortadan kalkmasıyla birlikte demokrasi ve hürriyet sorunları aydınlar için görece halledilmiş sorunlardı ve bu doğrultuda aydınların gözleri toplumsal davalara çevrilmişti.

⁴⁹⁹ Özdemir, "Siyasal Tarih...", s. 248 – 249.

⁵⁰⁰ Metin Toker, "Cemiyetimizin Düzeni", *Akis Dergisi*, Sayı: 343, 23.01.1961, s.5.

⁵⁰¹ Metin Toker, "Kuvvetli Adamsız İhtilal", *Akis Dergisi*, Sayı: 364, 19.06.1961, s.5.

Buna karşın 1961 seçimleri sonrasında koalisyonu oluşturan partiler arasında samimi bir birlik ortamının sağlanıp gerekli reformların yapılamaması, tartışılan toplumsal sorunların çözümü için her kafadan farklı bir önerinin ortaya çıkmasına yani “Türkiye’nin sorunları demokratik bir rejim içerisinde çözülebilir mi?” düşüncesinin güç kazanmasına neden olmuştu.

Böylece Toker’e göre çözüm aranırken birçok kez sorunların basite ircasıyla yetinilmiş ve çevrelerinin de etkisiyle beklemeye tahammülü olmayan genç ve tecrübesiz kişiler ellerindeki bir miktar güçle kestirme yolların peşine düşmüşlerdi⁵⁰².

Neticede olayların geçtiği tarihte Başbakanlık koltuğunda oturan İnönü, ordunun yüksek kademelerindeki komutanların yardımıyla yeni bir darbe girişimini önlemiş ve böylece olası bir askeri yönetim ihtimaline engel olarak 1960 sonrasında sivil demokrasiye geçiş döneminin başarı ile tamamlanmasını sağlamıştı.

İnönü koalisyonları döneminin en önemli dış gelişmesi ise ABD Başkanı Johnson’un Türkiye’nin bir garantör devlet olarak Kıbrıs’a müdahalede bulunamayacağını bildiren ünlü mektubunu, İsmet Paşa’ya yollaması olmuştur.

2.6.3.2. 1963 – 1964 Kıbrıs Buhranı ve Johnson Mektubu

İngiltere’nin kontrolü altında bulunan Kıbrıs Adası’nda Türk ve Rum toplumları birlikte yaşamaktaydı. Buna karşın nüfus açısından çoğunluğu elinde bulunduran Rumların Enosis iddiaları yüzünden iki topluluk arasında sürekli olarak şiddete varan anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktaydı. Neticede iki toplum arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak amacıyla 1959 tarihinde Zürih ve Londra Anlaşmaları imzalandı. Bu anlaşmalar bağımsızlık, iki toplumun ortaklığı, toplumsal alanda otonomi ve çözümün Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından garanti edilmesi ilkelerine dayandırılmıştı. Bu doğrultuda “fonksiyonel federasyon” öngören bir anayasanın temelini oluşturan ve aynı zamanda İngiltere’ye iki egemen üs bölgesi bırakan bir Kuruluş Antlaşması, bunu teminat altına alan bir Garanti Antlaşması ve Türkiye ile Yunanistan’ın Kıbrıs’ta askeri birlik bulundurmalarını sağlayan bir İttifak Antlaşması ortaya çıkmıştı. Böylece Kıbrıs Cumhuriyeti adına, adadaki iki toplum

⁵⁰² Metin Toker, “ Temeldeki Rahatsızlık”, **Akis Dergisi**, Sayı: 401, 05.03.1962, s.7.

tarafından öne sürülen enosis ve taksim iddiaları ortadan kalkıyor ve kabul edilen esaslar çerçevesinde Kıbrıs Anayasası yürürlüğe giriyor ve Kıbrıs Cumhuriyeti Devleti, 16 Ağustos 1960 tarihinde resmen kurulmuş oluyordu⁵⁰³. Buna karşın Kıbrıs Cumhuriyeti, Aralık 1963 tarihine kadar varlığını sürdürebildi. Zira Kıbrıslı Rumlar, Enosis iddialarından vazgeçmemişler ve 1960 Anayasası'nın Türklere tanıdığı hakları bir türlü hazmedememişlerdi.

Dönemin Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, 1960 Anayasası'nın Ada'daki Türklere adil olanın ötesinde haklar tanıdığını bu yüzden de anayasanın işlemez duruma geldiğini söylemiş ve anayasanın tadil edilmesi gerektiğini belirterek girişimlere başlamıştı. Ancak Makarios'un bu önerisi, Kıbrıs Türk tarafı ve Türkiye tarafından reddedilmişti. Bunun üzerine Kıbrıs Rum tarafı, Kıbrıs'taki Türklerin imhasını veya Ada'dan atılmasını ön gören kapsamlı ve sistematik bir şiddet politikasına yöneldi. Toker'e göre Makarios'un bu cüreti Yunanistan ve Türkiye'de yaşanan siyasi gelişmelerden kaynaklanmaktaydı. Buna göre Yunanistan'da seçimler yapılmış ve Londra ile Zürih Antlaşmaları'nı imzalayan Karamanlis ile onun Dışişleri Bakanı Averof seçimleri kaybetmiş, üstelik bir bakıma vatana ihanetle suçlanmışlardı. Seçimi kazanan kişi ise ilk baştan itibaren Kıbrıs ile ilgili antlaşmalara karşı tavrı almış olan demagog Papandreu olmuştu. Türkiye'de ise koalisyon hükümetinin düşmesi ile birlikte kısa süreli bir buhran yaşanmaktaydı. Toker'e göre bu gelişmeler Makarios'un harekete geçmesine neden olmuştu⁵⁰⁴. Gelişmeler karşısında Kıbrıs'ta yaşanan katliamı durdurmak üzere 4 uçaktan oluşan Türk jet filosu Lefkoşa üzerinde alçak uçuşa geçmiş ve ayrıca Türkiye'nin kararlı tutumu karşısında Garanti Antlaşması gereğince Türk, İngiliz ve Yunan kuvvetlerinden oluşan ortak bir kuvvet Lefkoşa'daki çarpışmaları durdurmak üzere hareket etmiş ve oluşturulan yeşil bir hat ile Lefkoşa ikiye ayrılmıştı.

⁵⁰³ 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti, uluslar arası anlaşmalarla kurulan bir ortaklık devleti olup, anlaşmalar Ada'nın iki toplumlu yapısı temel alınarak oluşturulmuştur. 1960 düzenlemeleriyle içeride iki halk arasında fonksiyonel bir ortaklıkla iç dengenin sağlanmasına ve Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantör olmasıyla da dış dengenin teminine çalışılmıştır. Türk toplumunun lideri olan Cumhurbaşkanı Yardımcısına, tüm temel konularda Cumhurbaşkanı'na eşit haklarla veto yetkisi verilmiştir. Türkiye, bu anlaşmalarla İngiliz egemen üsleri de dahil olmak üzere, Ada'nın tümünü garanti altına almıştır. Metin Toker, **İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961 – 1965**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s. 186 – 216; Armaoğlu, **a.g.e.**, s.785 – 794; Birgit, **a.g.e.**, s.366 – 377.

⁵⁰⁴ Toker, **a.g.e.**, s. 190.

İngiltere'nin teklifi üzerine Londra'da bir konferans düzenlenmiş ancak tarafların anlaşamaması üzerine bir netice elde edilememiştir. Bu durum Türkiye'nin 1960'daki antlaşmaya dayanarak tek taraflı müdahale hakkını kullanacağı düşüncesini arttırmıştı. Zira Ada'daki şiddet ya da katliam olaylarını önleyecek somut tedbirler alınmadığından dolayı Rumlar, Türklere saldırmaya devam etmekteydi. Tabii bunda ABD'nin Rumlara karşı caydırıcı bir politika takip etmemesinin de etkisi büyüktü. Nitekim İnönü'ye Haziran 1964'ün ilk haftası verilen Johnson mektubunu saymazsak Türk Ordusu'nun Kıbrıs'a çıkarma yapma fikri tam üç kez türlü bahanelerle ya ertelenmiş ya da engellenmişti⁵⁰⁵. Toker'de bu konuyla ilgili olarak o dönemde çok yazılıp çizildiğini söylemektedir. Ancak ona göre Türkiye, Kıbrıs'a ciddi olarak ilk kez Haziran 1964 tarihinde bir çıkartma yapmayı planlamıştır. O teşebbüste Johnson'un ünlü mektubuyla durdurulmuştur. Mektupta özetle ABD Başkanı Johnson, Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı çıkartmanın NATO üyesi Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaşla sonuçlanacağından duyduğu kuşkuyu belirtiyor; bu nedenle Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ülkesinden verilen hibe silahlarla malzemenin kullanılmasına izin verilmeyeceğini söylüyordu. Ayrıca Türkiye'nin bu hareketi bir Sovyet müdahalesine yol açacak olursa, NATO ülkelerinin müttefik Türkiye'nin yardımına gelip gelmeyeceklerinin belirsizliği üzerinde duruyordu. Neticede Türk Ordusu'nun Kıbrıs'a yapmayı planladığı çıkartma bir kez daha askıya alınmıştı. Toker'e göre şayet ABD'ye rağmen Türkiye'nin çıkartma planı uygulanmış olsaydı, bu bir macera olurdu. Zira nasıl ki Süveyş'te İngiliz ve Fransız birlikleri ABD ve SSCB'nin baskıları sonucunda geri adım atmamak zorunda kaldıysa aynı şekilde Türkiye'nin de harekâtı yarı da kesip geri adım atmamak zorunda kalacağını, bu durumun Türk ordusunun onurunu zedeleyeceğini ve aynı zamanda Türkiye'nin Kıbrıs Davası'na çok zarar vereceğini belirtmekteydi. Toker, 1974 tarihinde Ecevit'in liderliğinde yapılacak olan Kıbrıs çıkartmasında ise Ecevit'i bu karar ve başarısından dolayı övecektir. Türk Ordusu'nun 1974'te başarılı olmasının sebebini ise özellikle iki duruma bağlayacaktır: 1974 çıkartmasına yine ABD karşı çıksa da bu sefer SSCB'nin karşı çıkmamasına ve bir askeri çıkartma için

⁵⁰⁵ Türkiye bu dönemdeki Kıbrıs buhranı esnasında 25 Aralık 1963, 15 Şubat 1964 ve 13 Mart 1964 tarihleri olmak üzere üç kez ve ayrıca Johnson mektubunu da ilave edersek 6 – 7 Haziran 1964 tarihiyle birlikte tam dört kez Kıbrıs'a müdahale etmeyi düşünmüştür. Armaoğlu, **a.g.e.**, s.790.

gerekli olan tüm askeri lojistik imkânların zaman içerisinde temin edilmesine. Zira 1964'te Türk Ordusu'nun denizaşırı bir çıkartma için yeterli lojistik imkâna sahip olmadığı yani donanmanın elinde yeterli çıkartma gemisi bulunmadığı birçok taraflı ve tarafsız kişiden işitilecektir.

1963 – 1964 Kıbrıs buhranının Türkiye açısından en önemli neticesi, Johnson mektubu dolayısıyla Amerika'ya karşı güvenin sarsılması ve Türkiye'nin Sovyetlerle münasebetlerini düzeltme çabasına girmesi olmuştur. Toplumsal alanda da neredeyse ilk kez Türkiye'de Amerika şiddetle eleştirilmiştir. Tabii bunda 1961 Anayasası'nın beraberinde getirdiği hürriyet rejimi içerisinde sol akımların boy göstermeye başlamasının da büyük etkisi olmuştur.

Toker'e göre İnönü, Kıbrıs politikasında Amerika'nın rolü hakkında bir teşhis hatası yapmıştır. Amerika'nın davranış şeklinin kendisi için bir sürpriz olduğunu ve hayal kırıklığı oluşturduğunu bizzat İsmet İnönü de sonrasında itiraf etmiştir⁵⁰⁶. Zira Aralık 1963'ten 1964'ün yaz mevsimine kadar hem Kıbrıs'taki Türkler zor durumda kalmışlar hem de Türkiye bir ileri bir geri politika yürüterek büyük bir itibar kaybına uğramıştır. Toker'e göre bunun nedeni, en önemli müttefik olarak kabul edilen ABD'nin verdiği boş sözlere İnönü'nün doğal olarak da Türkiye'nin ikna olmuş olmasıdır⁵⁰⁷. Yaşanan bu gelişme Türkiye'nin dış politikasını tek bir güce bağlamanın yanlışlığını açıkça ortaya koymuş ve yüzünü batıyla birlikte doğuya da çevirmesine olanak sağlamıştır. Toker, özellikle Mayıs 1964 tarihinden itibaren ABD hakkında içi sitem dolu uyarı yazıları yazmaya başlamış ve dış politikadaki zihniyet değişikliğinin nedenlerini de ortaya koymaya çalışmıştır⁵⁰⁸: “ *Türkiye, Kıbrıs'ta bir netice almak için dış politikasına bir yeni ve geçici istikamet vermeyi düşünmemiştir. Kıbrıs Meselesi bir takım gerçeklerin kamuoyu ve büyük kitleler tarafından adeta gözle görülür ve elle tutulur tarzda anlaşılmasını sağlamıştır. Kıbrıs'ın bizim dış politikada bir değişik tutuma geçmemizdeki rolü budur. Kıbrıs işi hepimize, nasıl bir dünyada yaşadığımızı belli etmiştir. Şimdi Türkiye, kendisini bu yenedünyaya en iyi*

⁵⁰⁶ Toker, **a.g.e.**, s. 188.

⁵⁰⁷ Metin Toker, “ 1 Hadisenin 3 Hikâyesi”, **Akis Dergisi**, Sayı: 509, 21.03.1964, s.7; Metin Toker, “Türkiye Yol Ağzında”, **Akis Dergisi**, Sayı: 511, 05.04.1964, s.7; Metin Toker, “Saf Amerikalı”, **Akis Dergisi**, Sayı: 514, 24.04.1964, s.7.

⁵⁰⁸ Burada konunun büyük bir ehemmiyet taşımasından dolayı herhangi bir anlam değişikliğine olanak vermemek doğrultusunda kısa alıntılar yapılması uygun bulunmuştur.

ve faydalı şekilde uydurmaya çalışmaktadır... Körü körüne bir Amerika hayranlığı, Amerika'ya kayıtsız ve şartsız bir bağlılık, sadece Amerikalının münasip göreceği bir davranış, Türkiye ile Amerikanın menfaatlerini her konuda tıpatıp eş görmek artık Türkiye'de itibar bulan bir tutum değildir. Dünya bizim için Amerika'dan ibaret olmaktan çıkmıştır ve bütün münasebetlerimizi bu gerçeğin ışığı altında yeniden düzenlemek zamanı gelmiştir. Tıpkı Amerika'yla olduğu gibi, bize dost elini uzatacak bütün memleketlerle daha sıkı, daha verimli, bizim için her sahada daha istifadeli bir münasebeti başımız dik olarak devam ettirmek Türkiye'nin yeni politikasının temelini teşkil edecektir. Başta Amerika'nın kendisi böyle bir yol tutmuşken, bizim bir kompleksimiz olduğunu hiç kimse sanmamalıdır... Bizimle kim nasıl geçinmek isterse, biz onunla öyle geçiniriz. Batılı bir toplum olarak bize saygı gösterenler bizden saygı görecekler, samimi dostluk isteyenler dostluk bulacaklardır. Türkiye'deki değişiklik, Türkiye'yi bir peyk olarak düşünenlerin, Kıbrıs dolayısıyla bir takım gerçeklerin herkes tarafından görülmesi neticesi, umumi efkârda bütün itibar ve tesirlerini kaybetmiş olmalarıdır. Bu her şeyden çok bir zihniyet değişikliğidir... Bir meselede, yakından tanımak fırsatını bulduğumuz bu Amerika'da gördüğümüz inanılmaz eksikler, niçin itiraf etmemeli ki bizi dehşete düşürmüştür. Açılan gözlerimiz bu Amerikanın niçin Güney Doğu Asya'yı kaybetmek üzere olduğunu, niçin Orta ve Güney Amerika'da tarıfsız morluklarla karşı karşıya bulunduğunu, niçin küçük Küba'yı kendisi için bir baş belası haline getirdiğini ve hepsinden önemlisi niçin öteki sistemin küteller nezdinde her gün ilerleme kaydettiğini daha iyi görmektedir... Eğer Amerika zannediyorsa ki Türkiye, her ne olursa olsun Atlantik İttifakı içinde kalır, eğer Amerika zannediyorsa ki Türkiye, her ne olursa olsun Batı ile bağlarını bugünkü halinde muhafaza eder Amerika fena halde yanılıyor demektir. Tuttuğu yol üzerinde gitmekte devam ederse, Amerika bunu görecektir. Türkiye, bundan bir süre önce İnönü tarafından söylenildiği gibi, kurulacak yeni bir dünyada yerini bulacak güçte ve önemdedir...⁵⁰⁹

1960 öncesinde olduğu gibi 1961 – 1965 döneminde de Toker'in sözleri ve yazıp çizdikleri bir nevi İnönü'nün fikirleri olarak kamuoyunda algılanacaktır. Bu

⁵⁰⁹ Metin Toker, "Kral Kadar Kralcı", **Akis Dergisi**, Sayı: 516, 08.05.1964, s.5; Metin Toker, "Türk – Amerikan Münasebetleri", **Akis Dergisi**, Sayı: 522, 19.06.1964, s.5; Metin Toker, "Biz Güllabici Değiliz", **Akis Dergisi**, Sayı: 532, 28.08.1964, s.7.

doğrultuda diyebiliriz ki Türkiye dış politikasında ittifak bağlamında 1945'ten beri ilk kez ciddi bir değişime ya da arayışa yönelmiştir.

Toker, 4 Eylül 1964 tarihli Akis dergisinin 533. sayısında ise doğrudan bu konudaki düşüncelerini “Bir Türkün Hisleri” başlıklı yazı ile okuyucularına duyurmuştur: “*Amerika'ya karşı hiçbir peşin hükmüm yoktur, Amerika'ya karşı olsa olsa sevgim vardır. Buna rağmen ben, delikanlılık çağında olsaydım yaşatlarımla beraber sokağa fırlardım ve ciğerlerimin bütün gücüyle “Go Home” diye haykırırdım. Neden? Amerika, Türk milletinin yıllardır beslediği bir hayali yıkmıştır. Amerika, Türkiye'nin bir tehlikeyle de değil, bir tehditle karşılaştığı ilk an onu kalleşçe yalnız bırakmıştır. O Amerika ki, hür dünya nerede bir mücadeleye mecbur kaldıysa orada yanında Türkiye'yi bulmuştur: Kore'de, Küba'da, Tonkin Körfezi'nde... Karşımıza “Ver şu Kıbrıs'ı da kurtul!” diyen, paniğe kapılmış bir Amerika çıkmıştır. Bugün Türkiye'nin sokaklarında “Go Home” diye bağırانlar bu hayal sukutunu, bu hiddeti, böyle davrananlara karşı Türklerin tabiatlarının icabı olarak duydukları küçümsemeyi haykırmaktadırlar. Amerika küçüklük etmiştir. Biz her şeyden çok küçüklükten rencide olan bir milletiz. Bizi hiçbir şey aldatılmak kadar, yarı yolda bırakılmak kadar, budala yerine konulmak kadar yaralayamaz. Stalin'in 1946'da işlediği bu çeşit bir hata Türk – Rus münasebetlerinde yıllar boyu tamir edilemeyen bir delik açmıştır. Johnson'un Türk – Amerikan münasebetlerine indirdiği darbe uzun süre çok şeyde tesirini hissettirecektir...⁵¹⁰” demiştir.*

Türkiye'nin dış politikadaki zihniyet değişikliğinin ilk somut belirtisi ise Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in 30 Ekim – 6 Kasım 1964 tarihlerinde Moskova'yı ziyaret etmesi olmuştur. Ziyaretin sonunda yayımlanan bildiriye, Kıbrıs'ta “İki milli cemaat”ın varlığından söz edilmiştir. Bu açıklama Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki görüşünün en önemli noktasının SSCB tarafından desteklenmesi demektir. Ortak bildiriye ayrıca Rusya, Kıbrıs'ta mevcut antlaşmalara saygı gösterilmesi tezini kabul etmişti. Toker de SSCB'ye Erkin'in ziyaretini bir gazeteci gözüyle takip etmek üzere gitmişti. Toker'e göre Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde yeni bir devir açılmıştı. Bu devrin resmi adı: “Atatürk ve Lenin tarafından kurulmuş olan Türk – Rus dostluğuna dönüş”tü. Buna göre Türkiye ve SSCB

⁵¹⁰ Metin Toker, “Bir Türkün Hisleri”, **Akis Dergisi**, Sayı: 533, 04.09.1964, s.7.

birbirlerinin iç işlerine karşılıklı olarak hiç karışmadan, güven esasına dayanan bir komşuluk kurmayı vaat etmişlerdi. Bir süre sonra ise Türkiye'ye Rus Dışişleri Bakanı Gromiko gelmişti. İşin daha da ilginç tarafı SSCB Başbakanı Kosigin, göreve başladığı andan itibaren ilk kez bir gazeteciyle, yazılmak kaydıyla, 1965 tarihinde görüşmede bulunmuştu. Bu gazeteci ise Metin Toker idi⁵¹¹.

Toker'in Kıbrıs meselesiyle ilgili yazılarında dikkat çeken bir nokta daha bulunmaktadır. Buna göre Johnson mektubu sonrasında yukarıda belirtildiği üzere Türkiye Başbakanı İsmet İnönü, Türkiye'nin dış politikasında bir zihniyet değişikliğinin zorunlu olduğunu görmüş ve buna göre hareket etmeye başlamıştı. Toker'e göre ABD İstihbaratı CIA'de bu dönüşümün farkındaydı ve İsmet Paşa'yı değiştirmekle bu dönüşümü durdurmanın peşine düşmüştü, demektedir⁵¹². Sonuçta 1963 – 1964 tarihinde Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler, kısa süreli de olsa Türkiye – SSCB ilişkilerinin gelişmesine buna mukabil Türkiye – ABD ilişkilerinin gerilemesine neden olmuştur.

Dış politikadaki bu değişim İnönü hükümetinin son bulmasıyla beraber tekrar ABD lehine doğru bir seyir takip edecektir.

2.6.4. 1965 Seçimleri

Daha önce de belirtildiği üzere Aralık 1963 tarihinde kurulan CHP ile Bağımsızlardan oluşan ve YTP'nin dışarıdan destek verdiği üçüncü İnönü koalisyonu 1965 Şubat'ındaki bütçe görüşmelerinde düşürülmüştü. Şubat 1965'den Ekim 1965 tarihine yani yapılacak parlamento seçimlerine kadar varlığını sürdürecektir olan yeni hükümet AP listesinden seçilen bağımsız Kayseri senatörü Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında AP, YTP, CKMP ve MP'li vekillerden oluşturulmuştu⁵¹³.

Bu arada AP'nin başında artık Gümüşpala bulunmamaktaydı. Kendisinin Haziran 1964 tarihinde vefat etmesi üzerine AP'de liderlik yarışı ortaya çıkmıştı.

⁵¹¹ Metin Toker, “ Moskova Ziyareti ve Sonrası”, **Akis Dergisi**, Sayı: 543, 13.11.1964, s.7; Metin Toker, “ Sovyet Başbakanı Kosigin İle Mülakat”, **Akis Dergisi**, Sayı: 576, 03.07.1965, s.6 – 7; Metin Toker, “ Komünistlik Ve Sovyetlerle Dostluk”, **Akis Dergisi**, Sayı: 578, 17.07.1965, s.5.

⁵¹² Toker, **a.g.e.**, s.211 – 212; Metin Toker, “ Bugünkü Türkiye'nin Dış Politikası”, **Akis Dergisi**, Sayı: 551, 08.01.1965, s.5.

⁵¹³ Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın...**, s. 285.

Ancak bu sadece bir parti başkanının değil aynı zamanda bir başbakanın da seçimi olacaktı. Zira AP, yerel seçimlerde elde ettiği büyük başarılar ile 1965 yılının ekim ayında yapılacak olan genel seçimlerde tek başına iktidara gelecek izlenimini vermekteydi. Neticede liderlik için yapılan sert mücadelelerden sonra parti içerisindeki ılımlıların adayı olarak gösterilen ve ordu, basın ile iş çevrelerinin büyük desteğini arkasına alan, Menderes döneminde Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü yapmış olan ve bu görevdeki başarısından dolayı da kendisine “Barajlar Kralı” unvanı takılan Süleyman Demirel, aşırıların yani aşırı milliyetçi ve İslami muhafazakâr kanadın adayı olarak gösterilen Sadettin Bilgiç’i mağlup etmiş ve AP’nin yeni Genel Başkanı ve Türkiye’nin yakın gelecekteki en yakın Başbakan adayı olmuştu⁵¹⁴.

Bu arada 1965 seçimlerine gidilirken partiler bir taraftan kendilerini sağ ve sol yelpazesinde tanımlamaya çalışıyor diğer taraftan da ekonomik ve sosyal konulara değiniyorlardı. Oysaki Toker’e göre CHP, seçimler öncesinde bir “sağ” ve “sol” tarifi meselesine girmemeliydi. Zira AP’nin de istediği buydu ve bu tür bir tartışma CHP’ye ancak oy kaybettirirdi. CHP için yapılacak tek şey AP tarafından gelen hiçbir hücumla karşılık vermeden seçim programında yer alan vaatlerini açık ve anlaşılır bir şekilde halka anlatmaktı⁵¹⁵. Oysaki CHP, AP’nin ağına düşmüştü.

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimler sonucunda AP, oyların % 52.87’sini alarak 240 milletvekili; CHP, % 28.75’ini alarak 134 milletvekili; MP, % 6.16’sını alarak 31 milletvekili; CKMP, % 2.24’ünü alarak 11 milletvekili; YTP, % 3.72’sini alarak 19 milletvekili; TİP ise % 2.97’sini alarak 15 milletvekili çıkartmıştı. Böylece AP, aldığı oy ve çıkardığı milletvekili sayısı ile koalisyonlar dönemine son veriyor ve tek başına hükümeti kurmak hakkını kazanıyordu. Bir sosyalist parti hüviyetindeki TİP, Meclise giriyordu. CHP ise büyük bir hayal kırıklığı yaşıyor ve bu seçimlerdeki hezimetin nedeni olarak da ortanın solu politikası gösteriliyordu⁵¹⁶.

Oysaki bir kısım halk tarafından CHP’nin 27 Mayıs askeri harekâtıyla eş tutulması, bu bağlamda gerçekleşen idamların zihinlerde oluşturduğu hayal kırıklığı ve intikam hırsı ayrıca 1961 – 1965 döneminde CHP’nin yine askeri vesayet partisi

⁵¹⁴ Demirel, a.g.e. , s.36 – 39.

⁵¹⁵ Metin Toker, “ Şu ‘Ortanın Solu’ Hikâyesi”, **Akis Dergisi**, Sayı: 582, 14.08.1965, s.5.

⁵¹⁶ **Milliyet Gazetesi**, 14.10.1965, no: 6425, s.1; **Cumhuriyet Gazetesi**, 14.10.1965, no: 14801, s.1.

olarak telakki edilmesi ya da algılanması ve bu dönemdeki İnönü koalisyonlarının yönetimde yeterli derecede başarılı olamaması yani halkın gündelik ihtiyaçlarına cevap verebilecek ekonomik ve sosyal reformların yapılmaması seçim sonuçlarına büyük oranda etki etmişti. Zira CHP'nin 1957 seçimlerinde kabaca % 42'ye yükselen oy oranı 1961 seçimlerinde önce % 37'ye ve bir sonraki seçimde ise yani 1965 seçimlerinde % 29'a gerilemişti.

Toker'e göre ise CHP, 1965 seçimlerini Ortanın Solu Sloganı yüzünden değil, Ortanın Solu Programı yüzünden kaybetmişti. Çünkü kütleler, AP tarafından da yapılan yanlış ama güçlü propagandaların da etkisiyle CHP tarafından bir komünist sistemin ön görüldüğünü sanmışlardı. Kısacası CHP, halkı yapmak istedikleri konusunda yine aydınlatamamıştı. Ancak her ne olursa olsun Toker'e göre mesele sadece en çok oyu toplamak değil, memleketi 1965'te hangi yöntem ile kalkındırmak olduğundan CHP doğru olanı yapmıştı⁵¹⁷.

İlginç olan nokta ise CHP'nin sonraki dönemlerde de bu sorun ile karşılaşacak olmasıdır. CHP kendisinin ne olduğunu ve bu bağlamda neler planlayıp neleri ortaya koymak istediğini; ilkelerini ve hedeflerini açık bir şekilde kamuoyunda ortaya koyamayacak ve anlatamayacaktır. Bu durum ise CHP'nin kafalarda hep soru işareti oluşturmasına ve muhalif siyasi partiler tarafından da ya tek parti dönemi CHP'si ya da komünizme meyilli sol parti olarak lanse edilmesine neden olacaktır.

1965 seçimlerinden hemen sonra Toker'in Ortanın Solu politikasını kütlelere anlatmaya çalıştığı bunu yaparken de Türkiye'de diğer var olan politikaları da ele alıp incelediği ve bunların Ortanın Solu ile farklarını masaya yatırdığı görülecektir.

2.6.5. CHP ve Ortanın Solu Politikası

1965 seçimlerinden önce CHP'de kabul edilen "Ortanın Solu Politikası"na parti içerisinde iki farklı bakış açısı vardı. Birinciler bu politikaya faydacı gözle yaklaşıyorlardı. Buna göre Ortanın Solu Politikası, halk yığınları ile daha yakın ve inandırıcı bir bağ kurmak için stratejik bir silahtı. Böylece TİP'e kayabilececek oylar

⁵¹⁷ Metin Toker, "Ödev Şimdi Daha Güç", **Akis Dergisi**, Sayı: 591, 16.10.1965, s.5; Metin Toker, "Ak Ana Sütü Gibi Helal Oylar", **Akis Dergisi**, Sayı: 592, 23.10.1965, s.5; Metin Toker, "Kolay Yolun Yolcuları", **Akis Dergisi**, Sayı: 597, 27.11.1965, s.5.

partide tutulabilecekti. Ayrıca sosyal adaletsizlikten şikâyetçi olan halk yığınları da CHP'ye çekilecekti. Bu grupta başı çekenler Turhan Feyzioğlu, Kemal Satır, Ferit Melen ve Orhan Öztrak'dı. Özellikle gençlerin ve örgütte halkla yakından ilişkileri olanların meydana getirdiği ikinci gruptakiler ise bu politikaya samimi bir şekilde yaklaşıyor ve bunu bir çeşit sosyal demokrat politikaların bütünü olarak görüyorlardı. Bu grubun başını ise özellikle Bülent Ecevit çekmekteydi⁵¹⁸. CHP içerisinde ortanın solu politikasına farklı misyonlar yükleyen bu iki grubun birbiri ile çatışması kaçınılmazdı.

Diğer taraftan görüldüğü üzere 1965 seçimleri CHP'de beklentileri karşılamadı. Nitekim seçim öncesinde CHP'nin bu yeni politikası sağdaki partiler tarafından da, özellikle AP tarafından, "Ortanın Solu, Moskova yolu" tarzında sloganlarla sömürülmüştü. Kısacası CHP'nin 1965 seçimlerindeki başarısızlığı, parti içerisinde bu yeni politikaya ve Bülent Ecevit'e bağlanmıştı.

Toker'e göre Ortanın Solu, mutlaka gerçekleşecek olan yeni bir düzen düzeltmesi yani mevcut düzenin 1961 Anayasası'nın öngördüğü sosyal ve ekonomik temelleri üzerine oturtulması hareketiydi. Diğer taraftan CHP'nin ortanın solunda olduğu hususu aslında fiili bir durumun resmen ortaya konulmuş olmasından başka bir şey değildi. Zira CHP, kuruluşundan itibaren ancak ortanın solu diye tarif edilebilecek bir yerde reformcu bir siyasi teşekkül olarak görev yapmıştı. Bu reformcu partinin karşısına ise reaksiyonu temsil eden muhafazakâr ve ortanın sağındaki partiler çıkmıştı. Bunlar bir nevi CHP'nin reformculuğuna karşı statükocu partilerdi⁵¹⁹.

CHP 1960'lı yılların ortasına kadar kendisini doğrudan tarif etme zorunluluğu duymamıştı. Zira CHP her seçimde yüzde 35 ile yüzde 40 arasında oy almış ve sağlam temelini muhafaza etmişti. Ancak 1965 seçimlerinde ortaya yeni bir unsur çıkmıştı. Bu sol uçtaki TİP'ti. TİP'in Türk siyasi hayatına girmesi ile birlikte daha önce sol uçta bir parti bulunmadığından dolayı ortanın solunda yer almış olan sosyalistler ve onlardan da ötedekiler kendi teşekküllerine yönelmişlerdi. Toker'e göre bunlar görüşlerini Marksist temel üzerine oturtmuş olan kimselerdi.

⁵¹⁸ Çavdar, a.g.e., s. 153.

⁵¹⁹ Metin Toker, "CHP'nin Asıl İhtiyacı: Kendinin Tarifi! ", **Akis Dergisi**, Sayı: 600, 18.12.1965, s.5.

Yani Toker'e göre sosyalizm ile komünizm arasında dağlar kadar fark vardı ancak bunların ikisi de dünya görüşlerinin temelinde Marksizm'i bulundurmaktaydı. Marksizm ise bir felsefeydi. Bu doğrultuda Batı dünyasındaki her sosyalist de bir Marksist'ti. Ancak daha önce de belirtildiği gibi bu Marksistlerin Kremlin'deki Marksistlerle bir ilgisi yoktu. Türkiye'de ise bu ince fark bilinmemekte ya da kabul edilmek istenmemekteydi. Bu yüzden de Toker'e göre ben ortanın solundayım diyen her ilerici birey komünistlikle suçlanmıştı⁵²⁰.

Oysaki CHP, Marksizm'le ilgisi bulunmayan siyasi bir partiydi. CHP'nin ortanın solundaki yeri devrimciliği, reformculuğu ve kendisine has devletçiliğinin bir sonucuydu. 1965 seçimlerindeki programı da bunu kanıtlamaktaydı. Zira Toker'e göre CHP özel teşebbüsün elinde olan hiç bir ekonomik sahayı devletleştirmek niyeti taşımamaktaydı. Buna karşın TİP, başlangıç olarak bankaları ve sigorta şirketlerini devletleştirmeyi doktrininin basit bir icabı saymıştı. Dış politikada ise CHP, Amerikanın müttefiki ve Rusya'nın dostu olmayı esas almıştı. TİP'in düşman olduğu şey ise Amerikan kapitalizmi değil kapitalizmin kendisi, yabancı sermaye değil sermayenin kendisiydi. Ayrıca CHP, diğer rakibi olan AP'nin aksine, ne Amerikan ne de Rus peykliğinde millet için şeref ve menfaat görmekteydi. Özel sektörün elindeki hiçbir sahayı da devletleştirmek niyetinde değilse de bütün yeni temel endüstrinin milli vasıf taşımasından başka şekli kesinlikle kabul etmemekteydi⁵²¹.

Bununla birlikte Toker'e göre ortanın solunda olmanın CHP'ye yüklediği bir takım sorumluluklar bulunmaktaydı. Örneğin bir toprak reformu; petrol ve madenlerin korunması; servet beyannamesi gibi konular bunlardan sadece birkaçıydı. Bu doğrultuda Toker: “*Şayet siz bunları komünistlik olarak sayar ve öyle göstermeye çalışırsanız CHP'de elbette ki komünisttir*”⁵²² demektedir.

Buna göre CHP'nin Ortanın Solu Politikası: Milliyetçilik prensipleri çerçevesinde devletçiliği, çağdaşlaşma yönünde ise statükoya düşman olan reformculuk ve devrimciliği temsil etmekteydi. Tabi ki bunlar Atatürk İlke ve İnkılâpları düzeyinde gerçekleşecekti.

⁵²⁰ Toker, **a.g.m.**, s.5.

⁵²¹ Toker, **a.g.m.**, s.5.

⁵²² Metin Toker, “Güneşteki ve Gölgedeki”, **Akis Dergisi**, Sayı: 618, 23.04.1966, s.5.

Toker'e göre Komünizme karşı en etkili silah yine ortanın solu politikasıydı. Buna göre ortanın solu politikası çerçevesinde şayet ekonomik ve sosyal reformlar yapılacak olursa Türkiye bir komünizm tehlikesi ile karşı karşıya kalmayacaktı. Ortanın sağının ötesinde yer alan aşırı sağcılara göre ise Komünizme karşı en etkili silah dindi. Hâlbuki Toker, Komünizmin ilk olarak bütün Avrupa topluluklarının en dindarı olan Rus toplumunda ortaya çıktığını ve 1960'larda geri kalmış birçok Müslüman ülkenin sosyal ve ekonomik sorunlarını halledemediğinden dolayı komünizmin şiddetle tehdidi altında kaldığını belirtmekteydi. Gerçekten de o dönemdeki Arap coğrafyasında bir sosyalizm rüzgârı esmekteydi. Toker, Komünizm tehlikesine karşı din silahını kullanmanın yanlış olduğunu zira bunun Komünizm tehlikesini ortadan kaldırmayacağı gibi Türkiye'de siyasal İslamın güç kazanıp dirilmesine ve Atatürk ve devrimlerine karşı düşmanlık konusunda da önlenemez bir yükselişe yol açacağını belirtmekteydi. Toker'e göre çember sakallı insan tipi için komünist, gâvur demektir ve gâvur ise Atatürk'tü. Bu doğrultuda din unsuru ile oynamak, kimine dindar kimine dinsiz demek kısa süreli başarılar için cazip gelebilirdi ancak uzun vadede getirisinin çok üstünde bir yıkım ve zarara neden olacak, demekteydi. Zira Toker'e göre “*Din, bir kere şişesinden çıkarıldı mı, bir daha şişesine kansız sokulamayan dev*” idi⁵²³.

Diğer taraftan Toker'e göre Türkiye'de aşırı sağı temsil eden mürteciler AP'de, aşırı solu temsil eden kriptolar yani gizli komünistler ise CHP'de kümelenmeye çalışmaktaydı. Buna karşın Türkiye'deki Komünistler gerek İnönü gerekse de CHP ile fikir ve prensip yönünden bağdaşamamaktaydı. Çünkü Toker'e göre Komünist, ortanın solunun Bolşeviklik olmadığını hatta aksine Bolşevikliğe karşı en etkili barajı teşkil ettiğini bilmekteydi. Bu yüzden de CHP'ye düşmanlığı AP'ye hiddetinden fazlaydı. Ayrıca Komünizmin gözünde CHP sadece kendisini şimşeklere karşı koruyan bir paratoner yani koruyucu kalkan vazifesi görmekteydi. Aynı şekilde AP de Toker'e göre komünist için “ekmeğe sürülen yağ” vazifesini yerine getirmekteydi. Zira toplumda ilerici fikirlere sahip her aydın, AP'liler tarafından bir komünist ya da gâvur olarak nitelendirilmekte ve bu durum ilerici aydınların bir noktadan sonra kendilerini ister istemez o kesimde görmeye

⁵²³ Metin Toker, “Şeytan Taşlayanlar”, **Akis Dergisi**, Sayı: 614, 26.03.1966, s.5; Metin Toker, “Bunlar Meczup! Ya, Cüretleri? ”, **Akis Dergisi**, Sayı: 617, 16.04.1966, s.5.

başlamalarına neden olmaktadır⁵²⁴. Neticede çok küçük bir azınlık olmasına karşın CHP'yi kendisiyle aynı paralelde göstermeye çalışan diğer taraftan da AP'nin toplum içerisinde aydınlar üzerindeki ayrıştırıcı politikasından istifade eden aşırı sol gün geçtikçe güçlenmekte ve bir gün muvaffak olacağını hayal etmekteydi.

Buna karşın Toker'e göre aşırı sağın yani siyasal İslamın durumu da hemen hemen aynıydı. Yalnız bunlar komüniste oranla daha az akıllı ve sabırlıydılar çünkü zaman zaman hedeflerini ağızlarından kaçırmaktaydılar. Kripto nasıl Türkiye'de komünist sisteme dayalı bir devlet hayal etmekteyse Şeriatçıda teokratik temellere dayanan bir Türkiye hayal etmekteydi. Nasıl ki komünistler CHP'den nefret ediyorsa, aynı şekilde siyasal İslamcılarda aynı oranda AP'den nefret etmekteydiler. Zira AP'nin içerisinde yuvalanmış olan Aşırı Sağcılar için de AP sadece güçlerini toparlayıp harekete geçecekleri zamana kadar kendilerinin güvenliğini sağlayacak olan bir kalkandı. Bunun dışında siyasal İslamcı için AP'li bir anlam ifade etmemekteydi. Zira hedefe ulaşıldıktan sonra felsefesine inanmadıkları AP'lileri de kendilerine bir aşırı solcu, ortanın solcusu, ilerici aydın gibi tehlike olarak addedeceklerdi⁵²⁵.

CHP'li ve AP'li liderler peki bu durumun farkında değiller midir diye kendi kendine soran Toker, yine kendisi cevap vermektedir. Demirel'in aksine Ecevit, mürtecilerin AP'yi bir paravan gibi kullandığını bilmektedir. Diğer taraftan da Ecevit'in aksine Demirel, kriptolar tarafından CHP'nin kullanıldığını görmektedir. Buna karşın Toker'e göre CHP, hiçbir zaman içindeki komünist unsurları kullanmaya çalışmamıştır. Ancak bu durum "*CHP, bu tür şeylere tenezzül etmez*" şeklinde algılanmamalıdır. Temel sebep, komünist Türkiye'de siyasi yatırım aracı değildir. Gericilikteki kütleyi çeken cazibe komünistlikte yoktur. Tam aksine komünist oy kaybettirir gerçeğidir. Bu doğrultuda istismarcı olan komünizmdir⁵²⁶. Yani Komünizm, CHP'nin gölgesine CHP küçük hesaplara göz yumduğundan değil CHP'ye rağmen girip oturmuştur. Oysaki Toker'e göre AP'nin siyasal İslam ile münasebetleri bunun tersidir. AP lideri Demirel, büyük oy potansiyeline sahip

⁵²⁴ Toker, "Güneştekiler ve Gölgedekiler...", s.5.

⁵²⁵ Toker, **a.g.m.**, s.5.

⁵²⁶ Toker, **a.g.m.**, s.5.

olduğunu düşündüğü gericiliğe, dizginler kendi elinde olduğu suretçe göz yummaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere siyasal İslamda AP'nin gölgesinde dinlenip güç kazanmakta ve harekete geçeceği günü beklemektedir. Bu doğrultuda hem AP hem de içindeki gerici unsurlar menfaatçi konumundadır.

Bu arada CHP içerisindeki gelişmelere tekrar dönecek olursak CHP'nin 18. Kurultayı'nda ortanın solcuları ile buna muhalif olan ve artık kendilerine göbekçi lakabı takılan ortanın sağındakiler ilk kez ciddi bir şekilde kozlarını paylaşmışlardı. Bu kurultayda konuşan Ecevit'e göre CHP, 1965 seçimlerini ortanın solu politikası yüzünden değil, iç ve dış sömürücüleri karşlarına almış olduklarından dolayı kaybetmişlerdi. Ecevit gene sözlerine devam ederek ' ... *Gene bunları karşımıza alacağız. Çünkü Türk halkının kurtuluşu buradadır*' demektedir. Ecevit bu kurultaydan daha güçlü çıktı. Zira örgütün de desteğini arkasında bulan Bülent Ecevit, CHP'de Genel Sekreter seçildi. Neticede Turhan Feyzioğlu ve grubu 48 milletvekiliyle birlikte CHP'den ayrılarak yeni bir parti, Güven Partisi'ni kurdular. Böylece CHP'deki iç mücadele ortanın solu grubunun zaferi ile sonuçlandı⁵²⁷.

Ne var ki CHP 1969 seçimlerinde gerek bu bölünmenin getirdiği güç kaybı gerekse de İnönü'nün doğal olarak da partinin halen net bir şekilde sol politika konusunda tavrını koyamamasının da etkisiyle beklediği başarıya yine ulaşamadı. Nitekim İnönü, 1965'teki ortanın solu hakkındaki fikirlerinden ziyade CHP'nin Kemalist geleneklerinin ve komünizm aleyhtarı niteliğinin altını çizmekteydi. Neticede seçimler bir kez daha AP'nin zaferiyle sona erdi. AP, bir önceki seçimlere oranla oy kaybedip % 47'ye inmesine karşın, milli bakiye sisteminin bu seçimlerde artık terk edilmesinden dolayı 256 milletvekilliği elde etmişti. CHP ise oy oranını korumuş % 27.36 ile 143 milletvekili, CHP'den ayrılanların kurduğu Güven Partisi ise % 6.6'lık bir oyla 15 milletvekili çıkarmıştı. Ayrıca TİP 2, GP 15, BP 8, MP 6, MHP 1 ve YTP'de 6 milletvekilliği kazanmış, Bağımsızlardan da 13 milletvekili çıkmıştı⁵²⁸. AP lideri Demirel için artık en önemli sorun Meclis içi muhalefet değil Anayasa idi.

⁵²⁷ Çavdar, a.g.e. , s. 155 – 156.

⁵²⁸ **Milliyet Gazetesi**, 15.10.1969, no: 7865, s.1; **Cumhuriyet Gazetesi**, 15.10.1969, no: 16243, s.1.

2.6.6. Demirel'in Anayasa ile Mücadelesi: Milli İrade mi? Çokluk Diktatoryası mı?

Demirel, kitlelerin sempatisini kazanacak bir takım özelliklere sahipti. En başta onun bir köylü geçmişi bulunmaktaydı. Halk bu yüzden kendisini ona daha çok yakın görüyor ve onun mesleki yükselişini kendi umutlarının somutlaşmış ifadesi olarak kabul ediyordu. Aynı zamanda Demirel'in dönem içerisindeki diğer siyasetçilere kıyasla halk diliyle konuşması yine kitlelerin sempatisini daha kolay cezbetmesine olanak sağlamıştı.

Buna karşın AP, toplumun farklı kesimlerinin bir araya gelerek oluşturduğu bir koalisyondu. Ayrıca AP, bir nevi kapatılan Demokrat Parti'nin devamı sayılmakta yani DP'nin mirasçısı olarak görülmekte ve bu yüzden de Demirel, o sırada halen hapiste bulunmakta olan ya da siyasi hakları elinden alınmış olan DP'li lider ve politikacılar tekrar özgürlüğe kavuşana ya da siyasi haklarını elde edinceye kadar onların adına bir bakıma vekâleten liderlik koltuğunda oturan kişi olarak kabul edilmekteydi. Yine de Demirel, 1960'lı yılların sonuna kadar partisinin birliğini ve kendi başbakanlık konumunu muhafaza etmeyi başarmıştır.

Bunun için Demirel sık sık iki taktiğe başvurmuştur. Özellikle seçimler zamanında partinin İslami niteliğini öne çıkarıp geleneksel değerlerden yana olduğunu vurgulamış, ayrıca sürekli bir Komünizm aleyhtarı propaganda ve sol hareketi hırpalama kampanyası yürütmüştür⁵²⁹.

Başbakanlık ve parti genel başkanlığı koltuklarını muhafaza ettiği dönemde Demirel'in en çok şikâyet ettiği ve eleştirdiği konu 1961 Anayasası'nın oluşturduğu fren ve denge mekanizması olmuştur. Demirel'e göre 1961 Anayasası, hükümetin yürütme görevini yerine getirmesine engel teşkil etmiştir.

Bu durumu biraz mizansen tarzda ele alırsak örneğin Anayasa Mahkemesi ve bağımsız yargı, hükümetten gelen baskılara karşın kişi haklarını korumakta ve anayasaya uygun olmayan yasaların çıkmasına engel olmaktadır; özerk devlet radyo ve televizyonu hükümeti eleştirebilmekte; özerk üniversitenin izni olmadan polis kampüs içerisine girememektedir. İşte bu gibi nedenler Demirel'e göre yürütmeyi

⁵²⁹ Zürcher, a.g.e. , s. 366.

güçsüz kılmaktadır; temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanımını engelleyecek hükümler ise bulunmamaktadır ayrıca anayasa hükümlerini değiştirmekte oldukça zordur. Zira Anayasayı değiştirmek ve kişi hak ve özgürlüklerini sınırlamak için AP, Mecliste gereken üçte iki çoğunluğu bulmak zorundadır ve AP hiçbir zaman Mecliste bu çoğunluğu yakalayamayacaktır. Ancak Demirel, kendisini her çaresiz hissettiğinde de Anayasa'yı eleştirmekten geri kalmayacaktır. Örneğin Ferruh Bozbeyli 13 Kasım 1970 tarihinde AP'den istifa ettiği zaman istifa mektubunda: “Sayın Demirel başarısızlığının sebebini daima kendi dışında ve bilhassa Anayasa da ve Anayasa kuruluşlarında aramıştır” demiştir⁵³⁰.

Demirel'in “*Bu Anayasa ile devlet idare edilemez*” şeklindeki görüşü ise CHP, basın ve üniversite çevrelerinde AP'nin 27 Mayıs'a ve Anayasa'ya olan ezeli husumetine bağlanmış ve AP, bu çevreler tarafından Anayasayı uygulamamak ve onu sabote etmekle suçlanıp, eleştirilmiştir⁵³¹.

Türkiye'de AP iktidarının ilk günlerinden itibaren görülen manzara Toker'e göre DP'nin son yıllarına benzemektedir. Buna göre bir tarafta “İktidarın dediği olacaktır” diye haykıran ve felsefesi “Biz sandıktan çıktık “ olan, üstelik tecrübesi de bulunmayan bir Başbakan ve ona tempo tutan, sayı çokluklarına güvenen ve bu doğrultuda her arzuladıklarını yapabileceklerini sanan iktidar milletvekilleri; diğer tarafta bu anti demokratik gidiş karşısında uyarma ve yol gösterme görevlerini sonuna kadar yapmaya kararlı serinkanlı kalemler ve müstakil kuvvetler bulunmaktaydı. 1950'ler ile 1960'lar da yani iki dönem arasındaki temel fark ise ikinci dönemde yeni bir Anayasa düzeninin mevcut bulunmasıydı.

Toker'e göre DP'nin yok olmasının en büyük nedeni, DP'li liderlerin milli irade anlayışını yanlış bir şekilde yorumlamaları olmuştu. DP'li liderler, seçimlerde bir seçmen çokluğunun kendi partilerine oy vermiş olmasını, milli iradenin tezahürü olarak yorumlamışlar ve bu durumun kendi ellerine, ne isterlerse onu yapmak imkânını vermiş olduğunu sanmışlardı. Oysaki bu durum milli iradenin tezahürü değil; bir çokluk diktatoryasının kurulmasıydı ve DP iktidarı bu diktatoryayı kabul etmeyen memleketin sağlam kuvvetleri tarafından düşürülmüştü. Yine Toker'e göre bir seçim sonucunu tek başına milli iradenin tezahürü olarak kabul etmek ilkel bir

⁵³⁰ Ahmad, **a.g.e.** , s. 400.

⁵³¹ Demirel, **a.g.e.** , s. 48 – 50.

görüştü. Zira seçimlerde seçmenler, partiler arasında bir tercih yaparlar ve çokluğu kazanan parti memleketin idaresini üzerine alırdı. Milli iradeye ise seçimlerde rolü olmayan daha birçok unsur dâhildi ve zaten milli irade de bir gerçek olmaktan ziyade bir tabirdi. Nitekim milli iradenin TBMM'nin bir kısmı tarafından değil tamamı tarafından temsil edildiğinin kabul edilmesi bu konuda bir tekelin mevcut olmadığının da delilidir, demektedir⁵³².

Buna göre AP kendisini iğneli bir fiçinin içine düşmüş gibi hissetmektedir ve bu iğneli fiçi 1961 Anayasası'dır. Zira Toker'e göre Demirel, Menderes'e özenerek murakabenin her türlüünü ortadan kaldırarak "dikensiz bir Meclis" oluşturma hevesine kapılmıştır. Ancak bu konuda hiçbir başarı şansı yoktur.

Çünkü Toker'e göre Türkiye'de sıfatlı başbakan yani "Evliya Başbakan; Peygamber Başbakan; Dahi Başbakan" devri bitmiştir. Artık kurumsallaşma dönemi öne çıkmaktadır yani bir başbakan gelir ve geçer ancak Anayasa hep kalacak ve tüm idare o anayasanın hükmü dairesinde olacaktır. Buna göre 1960'lar Türkiye'si artık birçok kuvvetin işbirliğiyle idare edilebilecek bir Anayasa Devleti'dir.

Buna karşın 1960'ın sonlarında ve 1970'in hemen başlarında yaşanan bir takım gelişmeler demokratik anayasal düzenin bir kez daha kesintiye uğramasına neden olmuştur.

2.6.7. 12 Mart 1971 Öncesi Gelişen Olaylar

AP'nin iktidar koltuğunda oturduğu 1965 – 1971 tarihleri arasındaki dönemde dünya politikasının iki baş aktörü olan ABD ve SSCB arasındaki ikili ilişkilerin bir nevi yumuşama göstermesi Demirel'in de Ortadoğu ve SSCB ile ilişkilerini daha rahat sürdürmesini ve ekonomik ilişkilerin arttırılmasını sağlamıştı. Demirel hükümetlerinin bir diğer avantajı ise Batı Avrupa ülkelerinde çalışan Türk işçilerin ülkeye gönderdikleri döviz olmuştu. Ayrıca tarım sektöründe uygun hava

⁵³² Metin Toker, "Sanki Menderes Konuşuyor...", **Akis Dergisi**, Sayı: 633, 06.08.1966, s.5; Metin Toker, "Kolektif Çılgınlık", **Akis Dergisi**, Sayı: 611, 05.03.1966, s.5.

koşullarına bağlı olarak üretim artmış, montaj sanayinin kurulup gelişmesi ise lüks tüketim mallarının kullanım oranını büyük oranda yükseltmiş ve yüzlerin gülmesine neden olmuştu. Bu doğrultuda muhalefet kanadından dile getirilen, AP'nin izlediği ekonomik politikanın Türkiye'de tüketim ekonomisine dayalı olduğu ve dışa bağımlılığı arttırdığı yönündeki eleştiriler, yığınlar tarafından anlaşılmıyor ya da göz ardı ediliyordu. Çünkü halkın büyük bir çoğunluğu, her zaman olduğu gibi piyasaya ve tüketim isteklerinin tatminine öncelik vermektedir.

Bu durum ise yani ekonomideki bu iyimserlik havası özellikle sol muhalefetteki aydın ve düşünürlerin ileri sürdükleri sosyal adalet, gelir dağılımı ve tam bağımsızlık gibi kulağa hoş gelen sloganların havada kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca halk yığınları ile yeterli ölçüde diyalogun kurulamaması bu tür kavramların insanlar için temel bir gereksinim oluşturduğu fikrinin canlı tutulamamasına yani halkın buna rağbet göstermemesine ve bunun bu şekilde sandığa yansımaya kaynak teşkil etmekteydi. Ancak Demirel'in 1969 seçimlerinden zaferle çıkmasına ve ekonomi alanında görünürdeki bu iyimserlik havasına karşın AP'nin zamanla kendi içerisinde bir güç kaybına uğradığı görülmektedir.

AP, daha önce de belirtildiği üzere toplumun çeşitli katmanlarından meydana gelen bir koalisyon durumundaydı. Bu koalisyon içerisinde yer alan sanayiciler, gerek ekonomide gerekse de parti içerisinde gücünü artırmakta ve bu durum doğal olarak AP hükümetinin ekonomi alanındaki kararlarını etkilemekteydi. Hükümetin sanayici kesiminden yana tavır alması ise yine parti içerisindeki diğer kesimlerin özellikle de Anadolu tüccarı ve esnafının rahatsızlık duymasına ve muhalif bir kanadın oluşmasına neden olmuştu.

Demirel hükümetinin Şubat 1970'te bütçesi oylanırken AP içerisindeki kırka yakın milletvekili de muhalefetin yanında yer aldı ve bütçenin reddedilmesinde etkin bir rol oynadı. Böylece Demirel'in iktidardan düşürülmesi hesaplanmıştı. Ancak unutulmuş şey Demirel'in o sırada bir alternatifinin bulunmamasıydı. Zira Demirel, Mart ayında yeni bir kabine kurdu. Umduğunu gerçekleştirilemeyen parti içi muhalif

kanat ise Aralık 1970 tarihinde AP'den ayrılarak Ferruh Bozbeyli liderliğinde Demokratik Parti'yi kurdular⁵³³.

Sağ kesimde 1970 tarihinde kurulan bir diğer yeni parti ise Prof. Necmettin Erbakan'ın başkanlığındaki Milli Nizam Partisi olmuştur. Partide ilk andan itibaren İslami dinsel kimliğin ağır bastığı görülmektedir. Parti yetkilileri, MNP'nin sağ cephedeki bir boşluğu doldurmak amacıyla kurulduğunu ve partiye siyonist ve masonların alınmayacağını belirtmişlerdi⁵³⁴.

Ayrıca 1960'ların sonunda Sağ kesimde Demirel'in AP'sinin oylarına göz diken bir başka parti daha ortaya çıktı. Bu Alparslan Türkeş'in Milliyetçi Hareket Partisi idi.

AP'deki muhalif kanadın partiden ayrılmasıyla birlikte AP'nin artık tam bir sanayici partisi olma yolunda ilerlediği görülmektedir. Zira parti içerisindeki sanayicilerin istediği doğrultuda bir vergi reformu yapıldığı gibi gene sanayicilerin lehine sonuçlar verebilecek bir devalüasyon kararı alınmıştı. Bu değer düşürme sonucunda 1 dolar 9.5 TL iken 16 Liraya çıkmış ve ülkedeki tüm sanayi mallarının ve yaşamsal gereksinim ürünlerinin fiyatlarının artmasına neden olmuştu. Alınan önlemler ise pahalılığın önüne geçemedi. Diğer taraftan petrol krizinin de yavaş yavaş kendisini hissettirmeye başlaması ekonomiyi daha da olumsuz etkilemekteydi. Buna ek olarak Demirel'in kardeşlerine sağladığı iddia edilen haksız krediler konusu da toplumu olumsuz etkileyen bir diğer konu olmuştu⁵³⁵.

1970 yılının öne çıkan bir diğer önemli olayı ise "15 – 16 Haziran Olayları"dır. AP Hükümeti, DİSK'in kapatılmasına neden oluşturacak ve İşçi haklarında kısıntıya gidecek Anayasaya aykırı olan bir Sendikalar Kanunu'nun Mecliste kabul edilmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda tüm işçilerin gözü, Meclis'tedir. Ancak Meclis'te umulan elde edilemez. Bu yüzden de 15 – 16 Haziran 1970 tarihinde DİSK'in öncülüğünde Anayasal hakların korunması ve sendika seçme özgürlüğünün devamı için İstanbul, Ankara, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak ve İzmir'de gösteri ve yürüyüşler düzenlenir. Bu gelişmeler karşısında Türkiye'nin bir diğer sendika konfederasyonu olan Türk – İş bu hareketi desteklemediğini ve

⁵³³ **Milliyet Gazetesi**, 19.12.1970, no: 8306, s.1.

⁵³⁴ **Milliyet Gazetesi**, 27.01.1970, no: 7967, s.1.

⁵³⁵ Çavdar, **a.g.e.**, s. 162; Ahmad, **a.g.e.**, s. 401.

yürüyüşe katılanların Komünistlerden teşekkül olduğunu belirtir. Hükümette bir takım şehirlerde sıkıyönetim kararı alarak bu olayın yaşanmasından sorumlu tuttuğu kişileri gözaltına alma yoluna gider. Neticede öğrencilerinde destek verdiği işçi yürüyüşleri ve gösterileri o an için asker ve polis gücü ile durdurulur. Ancak bu olay “Meclis Dışı Muhalefet” fikrinin güçlenmesine yardımcı olmuştur.

Yukarıda belirtildiği üzere 1969 seçimleri sonucunda Toker’in tabiriyle sağ cephede ortanın sağını temsil eden AP, tekrar iktidar koltuğuna oturmuştu. Sol cephede ise ortanın solunu temsil eden CHP yine muhalefetteki yerini almış; aşırı solu temsil eden TİP ise Meclise sadece iki milletvekili sokabilmişti. Sol’un parlamentodaki bu temsilci sayısının azlığı ve pasif muhalefeti Meclis dışındaki Sol eğilimli aydın, düşünür, gençlik, işçi hatta bir takım askeri kökenlileri artık sorunun çözümünü Meclis dışında aramaya bir nevi zorlar hale getirmişti.

1968 yılında önce Fransa’da başlayıp sonrasında birçok ülkeye yayılan öğrenci – gençlik hareketleri Türkiye’yi de etkilemişti. Zira 1968 - 1971 yılları arasında örgütlü ya da bireysel birçok gençlik olayı görülmüştü. Ancak bunlar genel olarak önce Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) ve sonrasında da Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev – Genç) bağlamında meydana gelmişlerdi. FKF, 1965 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde genelde TİP’e bağlı sol görüşlü öğrenciler tarafından kurulmuştu. 1967 tarihinde ise FKF, Milli Demokratik Devrim stratejisini savunanların denetimine girdi. Zira sosyalist mücadelenin ve devrimin uzun soluklu oluşu, MDD stratejisini gençler arasında daha çekici kılmaktaydı. Ancak bu görüş beraberinde daha dinamik bir eylem tarzını da getirmekteydi. Bu görüşe göre emperyalizmin sultanı altına girmiş ve feodal ilişkilerini kıramamış bir ülkede, örneğin Türkiye’de, sosyalist bir devrimin yapılması imkânsızdı. Bu yüzden de tam bağımsız ve gerçekten demokratik bir Türkiye ortaya çıkarmak için ülkedeki tüm ulusal güçler bir araya gelmeli ve mücadele etmeliydi⁵³⁶.

1969 yılında örgütün adı Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev – Genç) olarak değiştirildi. Önce FKF ve sonra Dev – Genç, 1968 yılından başlayarak pek çok kitlesel öğrenci hareketine öncülük etti ve aynı zamanda da işçi ve köylü

⁵³⁶ Zürcher, **a.g.e.** , s. 370 – 373; Çavdar, **a.g.e.** , s. 182 – 189.

eylemlerine destek verdi. Öğrenci – gençlik hareketleri başlangıçta yetersiz eğitim sisteminin düzeltilmesi ve daha demokratik bir üniversite isteği doğrultusunda üniversite işgali ve boykotlarla başladı. Ancak Hükümet kanadı tarafından ciddiye alınmadı. Buna karşın zamanla öğrencilerin kararlılığı arttığı gibi isteklerin yönü de Türkiye'nin tam bağımsızlığı ve kalkınma modeli gibi alanlara kaydı ve boykot ile işgaller 1971'in Mart'ına kadar şiddetini arttırarak devam etti. Örneğin 6 Ocak 1969 tarihinde Amerikan Büyükelçisi Robert Kommer'in ODTÜ ziyareti sırasında yaşananlar⁵³⁷; 16 Şubat 1969 tarihinde 6. Filo'nun ziyaretini protesto etmek amacıyla düzenlenen gösteriler sırasında “Kanlı Pazar” olarak adlandırılan olayın meydana gelmesi dikkat çeken gelişmelerdi⁵³⁸. Diğer taraftan öğretmenlerde Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) çevresinde örgütlenerek devrimci bir tavır sergilemeye başlamışlardı⁵³⁹.

Sol kanattaki bu parlamento dışı muhalefet hareketi karşısında sağ kesimde de kıpırdanmalar meydana gelmeye başlamıştı. Örneğin kendilerine komando adı verilen ülkücü gençler ile İslami kesimin ön ayak olduğu ve kendilerine Akıncılar adı verilen örgütlenmeler en dikkat çekici olanlarıydı. Bu gelişmeler ise öğrenci hareketlerini öğrenci çatışmalarına dönüştürdü. 1971'den itibaren ise Sol hareket içerisindeki bazı gruplar silahlı eyleme yönelmişlerdi. Neticede Türkiye, 1971 Mart'ına böyle bir ortamda girdi.

⁵³⁷ **Milliyet Gazetesi**, 07.01.1969, no: 7587, s.1.

⁵³⁸ **Milliyet Gazetesi**, 17.02.1969, no: 7628, s.1.

⁵³⁹ Çavdar, **a.g.e.** , s. 182 – 189; Ahmad, **a.g.e.** , s. 361,363; Özdemir, **a.g.e.** , s. 260.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN TOKER VE SERBEST YAZARLIK DÖNEMİ⁵⁴⁰

3.1. 12 Mart 1971 Muhtırası

1970 yılından itibaren Türkiye’deki gelişmeler hızlı bir tırmanışa geçmişti. Bir taraftan işçi hareketleri diğer taraftan şehir gerillası tipine kaymış öğrenci olayları; bombalı saldırılar, banka soygunları, Amerikalılara yönelik eylemler... Artık üniversite yerleşkeleri kontrol sağlanamaz bir duruma gelmişti.

3 Mart 1971 tarihinde Deniz Gezmiş’in de içinde yer aldığı Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), dört ABD’li subayı kaçırdı. Güvenlik güçleri ODTÜ’ye kaçırılan ABD’li subayları bulmak için girince üniversite yerleşkesi tamamen karıştı. Aynı gün Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, silahlı kuvvetlerin birlik içerisinde kalması gerektiğini belirtti ve ülkenin içinde bulunduğu ciddi durumdan bahsederek: *“Hiç endişeniz olmasın, gerekenler, vaktinde arzu ettiğiniz gibi yapılmaktadır. Anayasa ve demokratik rejim içinde gereken, gerektiği zaman yapılmaktadır. Tekrar ediyorum. Endişeniz olmasın”* demektedir⁵⁴¹.

10 Mart 1971 tarihinde Yüksek Komuta Konseyi bir araya geldi. Ertesi gün de normalde şubat ve ağustos ayları olmak üzere yılda iki kez toplanan Yüksek Askeri Şura toplandı. 12 Mart 1971 tarihinde de Genelkurmay Başkanı ve Silahlı Kuvvetler Komutanlarının, Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanı’na verdikleri muhtıra saat 13.30’da radyodan okundu⁵⁴². Muhtıra ülkenin içinde bulunduğu durumdan hükümeti ve Meclisi sorumlu tutmaktaydı. Çünkü ülkede anarşi kol gezmekteydi ayrıca Atatürk’ün ve 1961 Anayasası’nın ön gördüğü reformlar yapılmamıştı. Ordu,

⁵⁴⁰ Bu bölüm Toker’in *Akis* dergisi sonrasındaki gazetecilik mesleğini devam ettirdiği *Milliyet* ve *Hürriyet* gazetelerindeki yazı ve faaliyetlerini içermektedir. Anılan olay ve konulara ilişkin araştırma ve inceleme eserleri için ayrıca bakınız: Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs – 12 Mart**, 3.Basım, İletişim Yay, İstanbul, 2005; Nihat Erim, **12 Mart Anıları**, Yapı Kredi Yay. , İstanbul, 2007; Bayram Kaçmazoğlu, **27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri**, Birey Yay. , İstanbul, 1995; İsmail Cem, **Tarih Açısından 12 Mart**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993.

⁵⁴¹ **Milliyet Gazetesi**, 04.03.1971, no: 8378, s.1,9.

⁵⁴² Metin Toker, “Şimdi Fırtına Dindi... Ama Ne Yapmak Gerek...”, **Milliyet Gazetesi**, 12.03.1972, no: 8745, s. 2.

anarşi ortamına son verecek ve reformları Atatürkçü bir görüşle yerine getirecek partiler üstü kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin kurulmasını istiyordu. Aksi takdirde ordu anayasal görevini yerine getirecek ve yönetime el koyacaktı⁵⁴³.

Görünürde 12 Mart Muhtırası, sol bir söylem içermekteydi. Ancak kısa bir süre sonra bu muhtıranın aslında ordu içerisinde sol bir darbe hazırlığında olan alt rütbeli subaylara karşı, onların bu darbe girişimini önlemek amaçlı, emir komuta zinciri içerisinde yüksek rütbeli subaylar tarafından gerçekleştirildiği söylentileri çıkmış ve muhtıranın hemen ardından da 5 general, 1 amiral ve 35 albayın (bu kişiler 9 Martçılar olarak adlandırılacaktır) görevinden alınması bu söylentileri bir nevi doğru kılmıştı.

Toker'e göre Ordu, hareketinde tamamen haklıydı. Çünkü ona göre sokaklarda anarşi, iktidarda ise otorite ve prestijini kaybetmiş bir hükümet bulunmaktaydı⁵⁴⁴. Daha da önemlisi Atatürkçülük felsefesi doğrultusunda ekonomik ve sosyal temel reformların demokratik bir sistem yerine totaliter bir sistemle gerçekleşebileceği inancına sahip ordu içerisindeki bir takım subayların sivil aşırı solcular tarafından kandırılmış olmasının oluşturduğu tehlike bertaraf edilmişti. Toker'e göre aşırı solcu gruplar, mevcut parlamenter demokratik rejime son verip, kendi arzuladıkları Marksist düzene erişebilmek adına ağlarına düşürdükleri subayları kullanmaya kalkışmışlar ancak ordunun geneli bu yanlış düşmemişti. Bu yanlış düşen subaylar ise doğrudan suçlu değildi. Toker'e göre asıl suçlu ekonomik ve sosyal reformları gerçekleştirilmeyen, devletin laik ve çağdaş yapısına sırt çeviren kısacası anayasaya hiç inanmamış olan Demirel ile iktidar partisi AP idi. Bu duruma seyirci kalan Meclis ve Cumhurbaşkanı da diğer suçlular⁵⁴⁵. Bu bağlamda sorunun kaynağı demokratik rejim de değil, sorun sistemi yine doğru bir şekilde kullanamayan hatta kendisine benzetmeye çalışan Türk politikacılarındaydı.

Toker'e göre Ordunun demokratik düzene müdahalesini haklı kılmak adına Demirel'i tamamen karalamak ve ona çamur atmak da doğru bir tutum değildi. Bu doğrultuda 12 Mart sürecinin tüm gelişim safhaları akıl ve mantık yolu ile ayrıntılarıyla halka anlatılmalıydı. Aynı zamanda ekonomik, kültürel ve sosyal

⁵⁴³ Toker, **a.g.m.**, s. 2.

⁵⁴⁴ Metin Toker, "En Son Olaylar Hakkında...", **Milliyet Gazetesi**, 18.03.1971, no: 8392, s. 2.

⁵⁴⁵ Metin Toker, "Ders Alma Saati...", **Milliyet Gazetesi**, 24.03.1971, no: 8398, s. 2.

sahalarda dünden bugüne çok daha iyi bir Türkiye oluşturulmalıydı. Aksi takdirde Menderes'in yerine nasıl Demirel geldiye onun yerine de belki farklı bir isimde ancak aynı tarzda başka bir lider gelebilirdi. Üstelik ekonomik ve kültürel sahada geri kalmış olan halk da bu durumu gayet iyi bir şekilde karşılar ve gelecekte Menderes ve Demirel'i özlemle anabilir⁵⁴⁶, demektedir.

12 Mart Muhtırası üzerine Demirel çaresiz istifa etmek zorunda kalmıştı. Ordunun şart koştuğu partiler üstü yeni hükümeti kurma görevi Nihat Erim'e verilince Erim CHP'den istifa etti. Mecliste en büyük çoğunluğa sahip olan iki parti AP ve CHP, Muhtıra'daki ordunun idareye doğrudan el koyma ihtimalinden de çekinerek yeni hükümete bakan vermeyi ve desteklemeyi kabul etmek zorunda kaldılar. Aslında İnönü, Erim'in başbakanlık koltuğuna oturmasına sıcak bakmış ve bu durum Ecevit ile aralarının bir daha düzelmek üzere bozulmasına neden olmuştu.

Erim'in ya da bir başka deyişle ordunun hükümeti: 5 AP'li, 3 CHP'li, 1 MGP'li, 1 Milli Birlik Grubu üyesi ile Meclis dışından gelen 14 teknokrattan oluşmaktaydı. Mart ayında kurulan bu hükümet, Nisan ayında Meclisten güvenoyu aldı: Oylamaya 370 üye katıldı. Oylama sonucunda 321 olumlu, 46 ret ve 3 çekimser oy çıktı. 74 milletvekili ise oylamaya katılmamıştı. Hükümette yer alan 11 bakan Başbakan Erim tarafından "beyin takımı" olarak adlandırılmaktaydı ve hükümetin reformcu kanadını temsil etmekteydiler⁵⁴⁷.

Toker, Muhtıra sonrasında kurulan Nihat Erim hükümetini olumlu karşılamış ve ona bir de öğütte bulunmuştu. Buna göre Erim hükümeti öncelikli olarak devletin varlığını gündelik hayatta vatandaşa hissettirmeliydi yani sokaktaki anarşiye bir son verilmeli ve halkın desteği sağlanmalıydı. Diğer taraftan da ekonomik ve sosyal temel reformlar derhal Kemalist bir felsefeyle yerine getirilmeliydi. Böylece gelecekteki herhangi bir askeri darbe teşebbüsüne meşruiyet verecek bahaneler ortadan kaldırılmış olacaktı⁵⁴⁸.

⁵⁴⁶ Metin Toker, "1971'in Türkiye'sinden Çizgiler", **Milliyet Gazetesi**, 09.05.1971, no: 8444, s. 2.

⁵⁴⁷ **Milliyet Gazetesi**, 08.04.1971, no: 8413, s.1; **Cumhuriyet Gazetesi**, 08.04.1971, no: 16773, s.1.

⁵⁴⁸ Metin Toker, "Kabine İçin En Büyük Tehlike: Kabine", **Milliyet Gazetesi**, 29.03.1971, no: 8403, s.2; Metin Toker, "1971'in Türkiye'sinden Çizgiler", **Milliyet Gazetesi**, 11.04.1971, no: 8416, s. 2.

Keza Erim'in hükümet programı hem ülkede huzur ve güveni sağlamayı hem de uzun zamandır gecikmiş olan bazı sosyal ve ekonomik reformları gerçekleştirmeyi vaat etmekteydi. Hazırlanan reform programında toprak – eğitim – mali – hukuk ve adalet – enerji ve tabii kaynaklar gibi alanlarda atılım sağlayabilecek reform önerileri bulunmaktaydı. Ancak uygulama bu şekilde olmadı.

Zira 12 Mart sonrasında Meclis dağıtılmadığı için Erim hükümeti, AP'lilerin çoğunlukta olduğu bir meclise hesap vermek ve yasaları da bu meclisten geçirmek zorundaydı. Bu durum ise Erim'in önce sağ ve sol arasında bir denge kurmaya çalışmasına kısa bir süre sonra da dengenin sağ lehine kaymasına neden olacak ve Erim'in lüks olarak kabul ettiği Anayasa'daki özgürlükler teker teker ortadan kaldırılacaktı.

Diğer taraftan hükümetin kurulması ülkede huzurun sağlanması için yeterli olmadı. Aşırı sol gruplara bağlı kişiler tarafından şiddet ya da terör eylemleri Nisan ayında tekrar başladı. 26 Nisan'da Milli Güvenlik Kurulu Ankara, İstanbul ve İzmir'in de dâhil olduğu 11 ilde sıkıyönetim ilan etti. Bu sıkıyönetim kararı sonraki iki yıl süresince her iki ayda bir yenilenecekti. THKP-C üyeleri tarafından İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'un kaçırılıp öldürülmesi üzerine ordu, sol ya da ilerici liberal eğilimli aydınları (yazar – gazeteci – profesör – öğretmen – sendikacı), işçi ve öğrencileri kitle halinde tutuklayıp yargılamaya başladı. Bu durum birtakım yazarlara göre tam bir insan avına dönüşmüştü. Zira 5000'e yakın kişi tutuklanmıştı⁵⁴⁹.

Türkiye'de Aşırı Sol tehlike bahane edilerek Komünizm ile ilgisi bulunmayan hatta Sol'a çok az yakın olan kişilerin tutuklanmasını Toker sert bir şekilde eleştirmişti. Hatta Türkiye'deki bu gelişmeyi ABD'deki Senatör Mc Carthy dönemindeki "Cadı Kazanı Avı"na benzetmişti. Diğer taraftan Toker, Türkiye'de demokratik rejimi kaldırıp yerine komünist bir sistem kurmak isteyen kriptoların yani gizli komünistlerin var olduğunu ve bunların ülke adına büyük bir tehlike oluşturduklarını da kabul etmekteydi. Ancak ona göre aşırı sol tehlike bu baskı ve tutuklama ile ya da yayın yasaklama yöntemleriyle asla önlenemezdi. Aksine ona göre bu tür yöntemler, Türkiye'de geleceğe dönük güçlü bir toplum yapısının

⁵⁴⁹ Zürcher, **a.g.e.** , s. 377; Çavdar, **a.g.e.** , s. 206.

temellerinin atılmasına engel olacaktı. Çünkü hem manevi yönden vicdanlarda yeni yaralar açılacak hem de fikri yönden bir tür gerileme ile karşı karşıya kalınacaktı.

Bu yüzden de Toker'e göre bu tür yöntemler yerine asıl suçlular yani fiiliyattaki ve perde arkasındaki büyük balıklar bulunup gereken cezaya çarptırılmalıydı. Kandırılan piyonlar ise "Denazifikasyon = Nazilikten arınma" metoduyla tekrar devlete ve millete kazandırılmalıydı. Sol yayınlarla mücadele ise yine yayın ve fikir yoluyla yani düşüncelerin çarpışmasıyla olmalıydı⁵⁵⁰.

Sonuçta ilk olarak ordu içerisindeki sol eğilimli bir grubun eyleme geçmesini önlemek amacıyla ortaya çıkan mücadele ordu hiyerarşisinin lehine sonuçlanmış, akabinde toplumsal hayattaki sol eğilimli kişilerin tasfiyesi ya da baskı yöntemi ile susturulması yönünde bir seyir takip etmişti.

Bu arada Haziran ayında Başbakan Nihat Erim, radyodan yaptığı bir konuşma ile Anayasa'da değişiklik yapılacağını belirtmekteydi. Reform programında öngörülenlerin yerine getirilmemesi ya da çok az bir ilerlemenin görülmesi ayrıca Erim'in Meclis'teki muhafazakâr ve sağ kanada yaklaşması kabinedeki reformcu olarak tanınan 11'lerin Aralık ayında hükümetten çekilmelerine neden oldu. Zira 11'ler Meclise AP, ülkeye ise ordunun sağ kesimi egemen oldukça bir reform hareketinin gerçekleşmeyeceğine kanaat getirmişlerdi⁵⁵¹.

11'lerin yerini hükümette sağ siyasetçiler aldı. Meclisteki sağ kanadın ve ordunun desteğini arkasında hisseden Erim hükümetinin bundan sonra Anayasada değişikliğe giderken liberal düşüncenin tersine bir tutum takındığı ve solun daha fazla baskı altına alınması yönünde bir politikayı takip ettiği görüldü.

3.1.1. Anayasa Değişikliği Konusu

Ordu tarafından 12 Mart 1971 tarihinde hükümet değişikliğine neden olan muhtıra verilirken Atatürk'ün ve 1961 Anayasası'nın ön gördüğü reformların

⁵⁵⁰ Metin Toker, "Denazifikasyon" , **Milliyet Gazetesi**, 19.03.1972, no: 8752, s. 2; Metin Toker, "Kızılılık Aşısı!" , **Milliyet Gazetesi**, 28.05.1972, no: 8822, s. 2; Metin Toker, "Nerede Benim Kitaplar?" , **Milliyet Gazetesi**, 15.10.1972, no: 8962, s. 2; Metin Toker, "Antikomünist!" , **Milliyet Gazetesi**, 29.10.1972, no: 8976, s. 2; Metin Toker, "Anlamadıkları Fikir Suçu" , **Milliyet Gazetesi**, 29.12.1972, no: 9037, s. 2.

⁵⁵¹ **Milliyet Gazetesi**, 04.12.1971, no: 8650, s.1; **Cumhuriyet Gazetesi**, 04.12.1971, no: 17001, s.1.

yapılmamış olması önemli bir gerekçe olarak gösterilmişti. Muhtıra sonrasında kurulan Erim hükümeti ise programında bunları gerçekleştireceğini vaat etmişti. Ancak anayasanın ön gördüğü bu reformlar yerine getirilmediği gibi artık hem ordu hem de hükümet tarafından ülkedeki bunalımın suçlusu olarak 1961 Anayasası görülmekteydi.

Başbakan Erim, 1961 Anayasası'nı Türkiye için bir lüks olarak kabul ederken Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç da Anayasa'nın ülkenin sosyo – ekonomik gelişmesine bol geldiği yönünde söylemlerde bulunmuştu. Böylece Cumhuriyet tarihinde ilk kez çağdaşlaşmanın ve demokratikleşmenin öncü kuvvetleri olarak kabul edilen ordu ile sivil aydınlar arasında bir farklılık ortaya çıkmıştı.

12 Mart Dönemi'nde biri 1971 diğeri ise 1973 yılları olmak üzere iki aşamada anayasal değişikliklere gidildi. Ana mantık devleti bireye karşı koruma çevresinde kurulmuştu: Haklar ve özgürlükler bakımından anayasa ile getirilen güvenceler zayıflatılmış; dernek ve sendika kurmak hakkı sınırlandırılmış; yürütme alanında özerk kuruluşları (Üniversite ve TRT'yi) iktidarın denetimi altına sokan nitelikte düzenlemeler yapılmış; yürütmenin güçlendirilmesi amacıyla Bakanlar Kurulu'na “Kanun Hükmünde Kararname” çıkarma yetkisi tanınmış; yargı alanında ise “Devlet Güvenlik Mahkemeleri” (DGM'ler) kurulmuş; basın özgürlüğü ve Anayasa Mahkemesi'nin yetkileri sınırlandırılmış; Milli Güvenlik Kurulu'nun yetkileri ise genişletilmişti.

Toker 12 Mart sonrasında gerek ordu mensupları gerekse de siyasetçiler arasında, toplum düzenini yeniden kurmak amacıyla ortaya çıkan anayasa değişikliği tartışmalarını eleştirmişti. Ona göre “Anarşi mi iktidarı zayıflattı yoksa zayıf iktidar mı anarşiyi doğurdu” sorusu üzerinden hareket edilmeliydi. Zira Toker'e göre demokratik hak ve hürriyetleri kısırarak sorunların üstesinden gelinemez ve bu tür bir sistemin adı da demokrasi olamazdı. Bu yüzden de ciddi bir araştırma yapılarak Türkiye'yi 12 Mart'a getiren nedenler ortaya konmalı ve bunlar ortadan kaldırılmalıydı. Ona göre toplumdaki düzen bozukluğu ve anarşinin nedeni 1961 Anayasası değildi. Etkili olan temel neden devletin başındaki yöneticilerin sahip

olduğu ya da olmadığı “saygınlık, otorite, ciddi yönetim anlayışı...” gibi faktörlerdi⁵⁵².

Toker’e göre herhangi bir toplumda anarşinin yoğun olduğu dönemlerde halkın psikolojisi de karışık olmaktadır. Zira halk, sokaktaki anarşinin bir süre sonra demokratik bir yönetim ile çözülemeyeceği yanılgısına düşmekteydi. Örneğin sokakta bir anarşist yakalandığı zaman demokratik sistemlerde o kişinin yargılanması hukuk çerçevesinde uzun sürebilirdi. Buna karşın askerden güç alan despotik bir yönetimde bu yargılamalar çok daha kısa bir sürede mesela bir gecede verilen idam kararı ile çözülebilirdi. Bu durum ise bazen halka cazip gelebilirdi. Oysaki Toker’e göre sokaklarda anarşi ortamını oluşturanlarında istediği düzen buna paralel bir düzendi⁵⁵³.

Demokratik sistemlerde seçimlerin tek dereceli ve genel oya dayalı olarak yapılması gayet doğaldı. Ancak Toker’e göre batılı demokrasilerin olmazsa olmaz bir şartı bulunmaktaydı. Bu şart ise halkın oyu sonucunda mecliste beliren milli irade faktörünün bir kuvvetler dengesine dayanıyor olmasıydı.

Buna göre 1924 Anayasası tek partili bir rejim için biçilmiş kaftandı. 1961 Anayasası, bu eksiklikleri giderdi ve tek partili rejime giden yolları kapattı. Amaç demokratik rejimin bir daha dejenere edilmesini ve demokratik hakların “seçilmişlerin oyu” ile dahi olsa artık gasp edilmesini engellemektir. Ancak bu anayasanın da bir eksikliği bulunmaktaydı. Milli İradenin anlamı gene ilkel bir tarzda ele alınmakta ve sandıktan çıkan parti, milli iradeyi kendi tekeli altına almaktaydı.

Oysaki milli irade sadece sandıktan birinci çıkan ve Mecliste yürütme görevini yerine getiren bir partinin hükümetinden ibaret değildi. Yani milli iradeyi temsil eden birçok faktör bulunmaktaydı. Örneğin Mecliste bulunan tüm partiler birlikte milli iradeyi temsil ettiği gibi meclis dışında bu görevi yerine getirenler ya da getirmek zorunda olanlar bulunmaktaydı. Zira Batılı demokrasilerde kuvvet dengesini temsil eden faktörler ayrı ayrı organize olmuşlardı ve bunların sayısı birden fazlaydı. Örneğin basın, sendika, cumhurbaşkanlık makamı vs.

⁵⁵² Metin Toker, “Anayasanın Paravanası Arkasında...” , **Milliyet Gazetesi**, 13.06.1971, no: 8478, s.2; Metin Toker, “İşin Ciddiliğini Anlamıyor Gibiyiz Galiba...” , **Milliyet Gazetesi**, 25.07.1971, no:8520, s. 2.

⁵⁵³ Metin Toker, “Lenin’den Bu Yana Dünya Dönüyor” , **Milliyet Gazetesi**, 05.09.1971, no: 8562, s.2.

Türkiye’de ise milli iradenin tabii parçası olan buna karşın tabii hakkın kendisine tanıdığı kuvveti kullanan tek organ vardı ve o da orduydı. Çünkü ordu tabii hakkın tek organize olmuş temsilcisiydi. Yani Türkiye’de Ordu Toker’e göre Batıdaki demokrasilerde yer alan “baskı gruplarının” görevini yerine getirmekteydi.

Genel teoreme göre Türkiye’de “bir ilkel halk ve bir de uygar halk” bulunmaktaydı. İkel halk, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturmaktaydı ve bunlar en çok dinden etkilenmekteydi. Bu doğrultuda ilkel halkın bu manevi duygularına seslenen herhangi bir parti bu halk yığınının desteğini kolayca elde edebilmekteydi. Ancak seçimlerde bu ilkel halkı organize edip iktidara gelenler, bir süre sonra kendi ilkel yanlarının uygar yanlarına da ağır basması sonucunda devleti idare etmede yetersiz kalmakta ve en nihayetinde de devletin bekası için uygar halkın daima organize kuvveti olmuş olan ordu, kendi ağırlığını ortaya koymakta ve demokrasi bir kez daha teklemekteydi. İşte bu yüzden, bu kısır döngüden kurtulmak için devletin yönetiminde bir takım yenilikler yapılması şarttı⁵⁵⁴.

Türkiye ve Batı arasındaki fark ise baskı gruplarının azlığı ya da çokluğu meselesiydi. Önemli olan bu görevin yükünü ordunun sırtından almaktı. Yani milli irade konusunda kuvvetler dengesini oluşturan faktörlerin sayısını sivil açıdan Türkiye’de de arttırmak ve bu kuvvetleri siyaset hayatımızın içinde demokratik bir tarzda organize etmektir. Bu konuda kısa zamanda organize edilebilecek en ideal faktörler ise Toker’e göre fonksiyonu ve teşekkül tarzı değiştirilmiş bir Senato ve Cumhurbaşkanlık makamı olabilirdi⁵⁵⁵.

Parlamento 1961 Anayasasına göre iki kanattan oluşmaktaydı ancak sandık yine tekti. Aynı seçmen aynı partilerin gösterdikleri aynı tip adayları seçmek üzere aynı sandığın başına gitmekteydi. Bu durum da doğal olarak parlamentoya tesiri olan gücü sadece bire indiriyordu. Oysaki Toker’e göre bir denge için en az iki tesire

⁵⁵⁴ Metin Toker, “Tekleme Neden Oluyor?”, **Milliyet Gazetesi**, 07.11.1971, no: 8625, s. 2.

⁵⁵⁵ Metin Toker, “Kavram Kargaşalığına Son Verme Zamanı”, **Milliyet Gazetesi**, 24.09.1972, no:8941, s. 2; Metin Toker, “Ordunun Temayülü ve Komutanlar”, **Milliyet Gazetesi**, 20.08.1972, no:8906, s. 2; Metin Toker, “Türkiye’nin Siyasi Realitesi”, **Milliyet Gazetesi**, 22.10.1972, no: 8969, s. 2; Metin Toker, “Bekâr da Değiller ki...”, **Milliyet Gazetesi**, 07.01.1973, no: 9044, s. 2; Metin Toker, “Milli İrade”, **Milliyet Gazetesi**, 04.03.1973, no: 9097, s. 2; Metin Toker, “Çilingir Hikâyesi”, **Milliyet Gazetesi**, 18.03.1973, no: 9111, s. 2.

ihtiyaç bulunmaktaydı⁵⁵⁶. Yani senatonun yapısı değiştirilmeliydi. Toker'e göre milli iradenin önemli denge unsurlarından biri de cumhurbaşkanlık makamıydı. Bu makama oturacak olan kişinin kendisinden beklenenlere cevap verebilmesi için bir takım özelliklere sahip olması doğal bir zaruretti. Bu doğrultuda seçilecek olan cumhurbaşkanı evvela şahsı itibarıyla orduya güven vermeli ve onun üzerinde saygı uyandırmalıydı. Ayrıca Parlamento da onun her ne olursa olsun demokratik parlamenter rejimi savunacağından şüphe etmemeliydi. Bunun yanında göreve getirilecek olan kişi tüm ülke tarafından kabul edilebilir bir şahsiyet olmalı ve görevde başarısız olduğu anda da bir istifa müessesesinin varlığını hatırlama bulundurulmalıydı⁵⁵⁷.

Bu arada 12 Mart sonrasında yaşanan politik gelişmeler, askeri muhtıra sonrasında iktidarın en büyük adayı olarak gözükken CHP'de bir takım parti içi mücadelelerin yaşanmasına ve bunun sonucunda da lider değişimine neden olmuştu.

3.1.2. 12 Mart Sonrasında CHP'de Yaşanan Gelişmeler ve Lider Değişimi

Daha önce de belirtildiği üzere 1965 seçimlerinden önce İnönü, partisinin takip edeceği "Ortanın Solu Politikası"nı açıkladıktan sonra CHP girmiş olduğu 1965 ve 1969 seçimlerinde umduğu başarıyı sağlayamamış, üstelik oy kaybına uğramıştı. Diğer taraftan İnönü, Bülent Ecevit'e destek vermesine karşın, Ortanın Solu Politikası'nın Sosyalizm olmadığını söylemekte ve CHP'nin Kemalist gelenekleri ile Komünizm aleyhtarı niteliğinin altını çizmekten de geri kalmamaktaydı. Bu durum ise kimilerine göre siyaset arenasında CHP'nin net bir tavır alamamasına neden olmuştu.

⁵⁵⁶ Toker'e göre Meclisteki vurdumduymaz iktidarlara karşı bir denge oluşturulmalıydı: "Bu sefer demokratik haklar değil, devlet, tam pişkin bir iktidarın elinde ortadan kalktı. İktidar, fodal fodal 'Bulursunuz 226 oyu, beni düşürsünüz!' diyordu ve Parlamento, adeta basireti bağlanmış bir halde bu 226 oyu, sinesinden bulup çıkaramıyordu. Herkesin hayretten açılmış gözleri önünde anarşi kol geziyordu. İmdat gene Ordudan istendi. 12 Mart müdahalesi yapıldı..." Metin Toker, "1972 Bile Seçim Getirebilir", **Milliyet Gazetesi**, 03.01.1972, no: 8679, s. 2; Metin Toker, "Demokrasinin Gereği", **Milliyet Gazetesi**, 23.01.1972, no: 8699, s. 2.

⁵⁵⁷ Toker, "Çilingir Hikâyesi...", s. 2; Metin Toker, "Allah Önce Aklı Yarattı", **Milliyet Gazetesi**, 25.03.1973, no: 9118, s. 2; Metin Toker, "Düğümleme Nereden?", **Milliyet Gazetesi**, 01.04.1973, no: 9125, s. 2.

Bülent Ecevit ise kendi anladığı şekilde ortanın solu politikasını savunuyordu. Ekim 1966 tarihinde CHP'nin 18. Kurultayı'nda ortanın solu politikası ağır basmış ve Ecevit'te CHP'nin Genel Sekreteri seçilmişti. Ancak bu gelişme CHP içerisindeki Turhan Feyzioğlu'nun başını çektiği sağ kanadın büyük tepki göstermesine neden olmuştu. Nisan 1967 tarihinde toplanan CHP'nin 4. Olağanüstü Kurultayı'nda ise Feyzioğlu kanadı yenilgiye uğramış ve CHP'li 48 TBMM üyesi partiden ayrılarak Güven Partisi'ni kurmuşlardı⁵⁵⁸.

CHP'de kalmaya devam eden diğer sağ kanat milletvekilleri ise, Kemal Satır'ın önderliğinde mücadeleye devam etmişlerdi. 12 Mart darbesi gerçekleşince İnönü, bu darbe girişimini önce ordunun siyasete müdahalesi olarak algılayıp soğuk karşılamış ancak başbakanlık görevi CHP kökenli Nihat Erim'e verilince kurulacak partiler üstü yeni hükümeti destekleme kararı almıştı. İnönü'nün bu kararı vermesi ile birlikte Ecevit'le yolları ayrılmış oluyordu. Çünkü Ecevit'e göre 12 Mart darbesi, AP ve onun lideri Demirel'e karşı değil de gün geçtikçe iktidara yaklaşmakta olan CHP'ye ve ortanın solu politikasına karşı yapılmıştı. Bu doğrultuda Ecevit'e göre darbe hükümeti desteklenmemeliydi. Sonuçta İnönü'ye karşı bu durumu protesto eden Ecevit, parti genel sekreterliğinden istifa etti⁵⁵⁹.

Bu gelişmeler karşısında İnönü, bir bakıma parti içerisindeki sağ kanatta kalmıştı ve artık Kemal Satır'la işbirliği yapmaktaydı. Ancak parti tabanı Ecevit'e destek veriyordu. 7 Mayıs 1972 tarihinde CHP'nin 5. Olağanüstü Kurultayı'nın açılış konuşmasını yapmak üzere kürsüye gelen İnönü, Ecevitçi olmayan bir parti meclisinin seçilmesini istemiş ve açıkça “Ya ben, ya Ecevit” demişti ayrıca İnönü, CHP'nin Sosyalist olmadığı ve olamayacağı görüşünü tekrarlamıştı. Ancak kurultay üyeleri 507'ye karşı 709 oyla Ecevit'i tercih etti ve İnönü bu durum karşısında ertesi gün 33 yıldır sürdürdüğü CHP'nin genel başkanlık görevinden istifa etti. 14 Mayıs tarihinde de CHP'nin genel başkanlık koltuğuna Ecevit seçildi. Kemal Satır ise parti

⁵⁵⁸ Bila, a.g.e. , s.300 – 304, 310 – 312.

⁵⁵⁹ **Milliyet Gazetesi**, 22.03.1971, no: 8396, s.1; Metin Toker, “Çatlak Çatıda Mı, Kafada Mı?” , **Milliyet Gazetesi**, 26.12.1971, no: 8671, s. 2; Metin Toker, “CHP Olaylarına Gelen Işık” , **Milliyet Gazetesi**, 20.02.1972, no: 8724, s. 2.

içerisindeki diğer sağ kanatçılarla birlikte CHP'den ayrıldı ve başarısız bir parti denemesinden sonra da Güven Partisi'ne katıldılar⁵⁶⁰.

Toker'e göre İnönü taktiksel hatalar yapmıştı. CHP Parti Meclisi'nin, Ecevit'in elinde olduğunu görememişti. Buna karşın İnönü hala "Dikensiz Gül Bahçesi = Parti Meclisi" istemişti. Ayrıca İnönü, "Ya o, ya ben" demişti. Oysaki Toker'e göre demesi gereken "Ya Ecevit'in düşündüğü yerdeki CHP, ya da benim tutmak istediğim yerdeki CHP" olmalıydı⁵⁶¹. Neticede CHP'de bir devir sona ermiş ve başka bir devir başlamıştı.

Toker'e göre İnönü'den sonra CHP'nin başına geçen Ecevit ve tayfası, CHP'yi geleneksel ittifaklarından ayırarak partinin temel felsefesini dejenere etmeye çalışmaktaydı. Bu girişim ise CHP'yi ortadan kaldırmak demektir. Buna göre Ecevit parti içerisindeki "gerçek Atatürkçüleri ve gerçek Ortanın Solcularını" yani "sivil – asker bürokrat ve burjuva aydın gücünü" tasfiye ederek CHP'yi bir kütle partisinden bir sınıf partisine dönüştürmeyi planlamaktaydı.

Bu durum ise hem CHP'nin yok olması hem de sürekli olarak her siyasi buhran sonrasında "demokrasiye devam" diyen Türk Ordusunun bir daha güvenip, destek bulabileceği bir siyasi partinin ortadan kalkması demektir. Zira Toker'e göre her askeri harekât ya da ihtilal hareketi sonrasında kamuoyunda ortaya çıkan "CHP + Ordu = İktidar" formülü tamamen yanlıştı, gerçek olan "CHP + Ordu = Demokrasiye devam" dır. Nitekim gerek 14'ler gerekse de Talat Aydemir askeri darbeleri bu duruma bir kanıt oluşturmaktaydı. Çünkü bu girişimlerin temel amacı sivil siyasetçilerden ümidini kesen bir takım asker – sivil aydınların, CHP dâhil tüm siyasi partileri kapatarak demokrasiye paydos deyip bir tür askeri diktatörlük kurmak istemeleriydi⁵⁶².

Bu doğrultuda Toker'e göre Ecevit'in CHP'nin yeni genel başkanı olmasıyla birlikte İnönü'nün ortanın solu politikası felsefesini benimsemiş olan CHP'liler, Türk siyasi hayatında ortaya çıkan bu boşluğu yani ortanın solu politikasını dolduracak

⁵⁶⁰ Bila, **a.g.e.** , s. 361 – 367; Metin Toker, "İnönü İstifa Etti" , **Milliyet Gazetesi**, 09.05.1972, no:8803, s. 2.

⁵⁶¹ Metin Toker, " CHP" , **Milliyet Gazetesi**, 14.05.1972, no: 8808, s. 2.

⁵⁶² Metin Toker, " CHP Diye Bir Parti" , **Milliyet Gazetesi**, 23.04.1972, no: 8787, s. 2; Metin Toker, "Kim Demokrasiden Yana?" , **Milliyet Gazetesi**, 09.07.1972, no: 8864, s. 2.

olan yeni bir siyasi parti kurmalıydılar. Çünkü artık Ecevit CHP'si aşırı sol politikaya doğru yöneldiğine göre ortanın solu açıktaydı⁵⁶³.

Yaklaşmakta olan 1973 seçimleri ise hem yeni CHP'nin hem de Ecevit'in kaderini belirleyecekti.

3.2. 1973 Seçimleri ve Sonrasındaki Siyasi Gelişmeler

11'lerin hükümetten çekilmesi üzerine kurulan ikinci Erim hükümetinin de ömrü uzun sürmemişti. Nihat Erim hükümetleri sonrasında Toker'e göre Türkiye'de bir "büyük kabine" kurulmalıydı. Bu büyük kabinenin ise sadece iki tabii ortağı bulunmaktaydı. Bunlar ortanın solundaki CHP ile ortanın sağındaki AP'idi. Kurulacak böylesi bir hükümet Türkiye demekti. Toker'e göre ülke çıkarı için kurulması adeta zaruret olan bu büyük kabinede partilerin bizzat genel başkanları, bütün ağırlıklarıyla ve takımlarının başında yer almalıydı. Aksi takdirde radikal kararlara varılamaz varılsa da başarıya ulaşılamazdı. Neticede memleketçi bir tarafsız başbakan, genel başkan seviyesindeki iki başbakan yardımcısıyla ve dışarıdan da lüzumlu olgun elemanlarla takviye edilecek bir büyük kabine ülkenin tüm sorunlarını çözecekti⁵⁶⁴.

Buna karşın 1972 yılının Nisan ayı sonlarına doğru Cumhurbaşkanı Sunay, yeni hükümeti kurmak görevini bağımsız kontenjan senatörü Suat Hayri Ürgüplü'ye verdi. Ancak Ürgüplü'nün kurmuş olduğu kabinenin Cumhurbaşkanı Sunay tarafından tasvip edilmemesi üzerine bu sefer de yeni hükümeti kurmak görevi Erim hükümetinde Milli Savunma Bakanlığı üstlenmiş olan Ferit Melen'e tevdi edildi. Mayıs 1972 tarihinde Melen'in partiler üstü kabul edilen hükümeti kuruldu. Kasım ayının başında CHP, hükümetteki bakanlarını çekme kararı alınca Melen hükümeti görevini sürdürmeye devam etti ama bir sağ partiler koalisyonu haline dönüştü. Bu

⁵⁶³ Toker'e göre CHP içerisinde yuvalanmış olan Aşırı Solcular yani Marksistler, Bülent Ecevit vasıtasıyla CHP'nin desteğini elde etmeyi planlamaktaydılar. Onlar, Ortanın Solu Politikası'nı: Çoğunlukta bulunduğunu hesapladıkları varlıksız, azınlıkta olduğunu varsaydıkları varlıklığa düşman etme olarak tasavvur etmişlerdi. Metin Toker, "Marksistler, CHP ve de Demirelciler" , **Milliyet Gazetesi**, 28.11.1971, no: 8644, s.2; Toker, "CHP..." , s. 2; Metin Toker, " Görüntüler ve Söylentiler" , **Milliyet Gazetesi**, 21.05.1972, no: 8815, s. 2; Metin Toker, " Yakın Gelecek" , **Milliyet Gazetesi**, 25.06.1972, no: 8850, s. 2.

⁵⁶⁴ Metin Toker, "Çanlar Türkiye'miz İçin Çalışıyor" , **Milliyet Gazetesi**, 07.05.1972, no: 8801, s. 2.

arada CHP'nin Melen hükümetinden bakanlarını çekmesine tepki gösteren İnönü CHP'den ve milletvekilliğinden istifa etti ve eski Cumhurbaşkanı sıfatıyla Cumhuriyet Senatosu üyeliğine geçti⁵⁶⁵.

1973 tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimleri vardı. 1966'da sağlık durumu kötüleşen Cemal Gürsel'in yerine Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Cevdet Sunay'ın görev süresi dolmaktaydı. Ordu, yeni cumhurbaşkanlığı görevine Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler'i uygun görmekteydi. Bu yüzden de Gürler, Genelkurmay Başkanlığı görevinden istifa etmiş ve Sunay'da onu kontenjan senatörü yapmıştı. Ancak ordunun bu arzusuna karşın AP lideri Demirel ile CHP lideri Ecevit işbirliği yaparak Gürler yerine emekli bir amiral olan senatör Fahri Korutürk'ü seçtiler. Böylece Genelkurmay Başkanlarının Cumhurbaşkanı olmasına, bunun bir gelenek haline sokulmasına engel olunmuş ayrıca bu gelişme 12 Mart döneminden çıkışın ve sivil rejime dönüşün bir kırılma noktasını teşkil etmişti.

Toker, cumhurbaşkanlığı makamına Fahri Korutürk'ün getirilmesini olumlu karşılamış ve hatta bu gelişmeye katkısından dolayı Süleyman Demirel'i övmüştü⁵⁶⁶. Yeni Cumhurbaşkanı Korutürk'ün ilk girişimi, Ekim 1973'e kadar yani 12 Mart sonrasında yapılacak ilk genel seçimlere kadar geçici seçim hükümetini yönetmesi amacıyla Naim Talu'yu hükümeti kurmakla görevlendirmesi oldu.

12 Mart rejiminin sonunu ve demokratik sivil rejimin başlangıcını oluşturan 1973 seçimlerine sağ partilerin ağırlıkta girdikleri görülmüştür. Bu durum ise elbette ki AP açısından aleyhte bir durum oluşturmuştur. Örneğin 12 Mart sonrasında kapatılan Milli Nizam Partisi'nin yerine kurulan Milli Selamet Partisi sağ muhafazakâr oyları, Milliyetçi Hareket Partisi ise Türk – İslam sentezi çerçevesinde sağ milliyetçi oyları az ya da çok kendisine çekmiş, diğer taraftan seksen yaş dolaylarındaki Celal Bayar'ın Demokratik Parti'nin seçim kampanyasına katılıp il il dolaşmasının da etkisiyle AP'ye gidecek bir takım oyların bu partiye kaymasına neden olmuştu.

⁵⁶⁵ **Milliyet Gazetesi**, 05.11.1972, no: 8983, s.1; **Cumhuriyet Gazetesi**, 05.11.1972, no: 17335, s.1. CHP'den ve milletvekilliğinden istifa eden İsmet İnönü, yaklaşık bir yıl sonra 25 Aralık 1973 tarihinde vefat edecektir.

⁵⁶⁶ Metin Toker, "Descartes'in... Ve de Demirel'in Zaferi", **Milliyet Gazetesi**, 08.04.1973, no: 9132, s. 2.

1973 seçimleri genel olarak CHP ve AP arasındaki bir mücadele olarak geçmiş ancak seçim kampanyası döneminin en aktif ve başarılı ismi Ecevit gösterilmiştir. Halkın tabiriyle “Karaoğlan” bizzat kendisi bir çeşit düzen değişikliği ön gören “Ak Günlere” isimli bir seçim bildirgesi yazmış ve kampanyasını da bu programa dayanarak sürdürmüştür. Programda örneğin 12 Mart Muhtırası ile birlikte alınan önlemlerle ülkenin sağ düşünceye doğru kaydırıldığı, Sosyal Devlet anlayışının zayıflatıldığı, kalkınma edebiyatı ile özgürlüklerin kısıldığı gibi tespitlere yer verilmiş, köy kent gibi yeni kalkınma projeleri öne sürülmüş ve düşünce özgürlüğünün önemi vurgulanmıştı⁵⁶⁷.

Seçim tarihi yaklaştıkça bir takım ilginç olaylar da meydana gelmişti. Buna göre CHP'nin eski genel başkanı İnönü, ortanın solu fikrine gönül vermiş olanların CHP'ye oy vermemesi gerektiğini söylemiş. Toker'de İnönü'nün bu sözüne destek vermiş ve Marksist ve Sosyalist olmayan ancak Ortanın Solu fikrini benimsemiş olan seçmenlerin, Aşırı Sol'a temayül göstermeye başlamış bulunan CHP'ye oy vermemesi gerektiğinin altını çizmişti⁵⁶⁸.

Buna karşın Toker, 7 Ekim 1973 tarihinde *Milliyet* gazetesinde “Benim Bir Tek Oyum Hakkında” başlığıyla çıkan yazısında CHP'yi diğer partilerle mukayese etmiş ve ardından da gelecekte daha demokratik bir rejim için ve ekonomik ve sosyal reformlar adına CHP'ye oy vereceğini belirtmişti⁵⁶⁹.

14 Ekim 1973 tarihindeki seçim sonuçlarına göre CHP oyların % 33.3'ünü alarak 185 milletvekili, AP % 29.8' ini alarak 149 milletvekili, MSP % 11.8'ini alarak 48 milletvekili, DP % 11.9'unu alarak 45 milletvekili, CGP %5.3'ünü alarak 13 milletvekili, MHP % 3.4'ünü alarak 3 milletvekili, TBP % 1.1'ini alarak 1

⁵⁶⁷ Metin Toker, “Önümüzdeki Kampanya” , **Milliyet Gazetesi**, 22.04.1973, no: 9146, s. 2; Metin Toker, “Bakalım, 14 Ekime Kadar Türkiye'den Ne Kalacak?” , **Milliyet Gazetesi**, 29.07.1973, no:9244, s. 2.

⁵⁶⁸ Toker'e göre İsmet İnönü diyor ki: “Efendi, sen bu kafayla gidersen, sen anarşi kıskırtıcılığı yaparsan, sen orman yangınlarını bile haklı göstermeye kalkışarsan, sen düzeni ters yüz edeceğinden dem vurursan, seni en kaba şekilde kullanma planını açıktan yapan Marksist kanada göz kırpmakta devam edersen, CHP'nin karma ekonomi, batı demokrasileri safında yürütülecek dış politika gibi temel ilkelerini içtenlikle savunmazsan, redd-i mirasa kalkışır, hatta laisizmi bile başka türlü anlar görürürsen önümüzdeki seçimlerde sola açık, ortanın solunda, fakat sosyalist ve Marksist olmayan seçmen sana oy değil, selam vermez!” Metin Toker, “Sade Sözler”, **Milliyet Gazetesi**, 26.08.1973, no:9272, s. 2.

⁵⁶⁹ Metin Toker, “Benim Bir Tek Oyum Hakkında”, **Milliyet Gazetesi**, 07.10.1973, no: 9314, s. 2.

milletvekili çıkarmıştı. Bağımsızların oy oranı ise % 2.8'di ve Meclise 6 bağımsız milletvekili girmişti⁵⁷⁰.

Bu sonuçlara göre AP oy kaybına uğrarken CHP 23 yıl aradan sonra tekrar genel seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştı. Demokratik Parti ile Milli Selamet Partisi ise beklenenin üzerinde bir oy alarak Meclise girmişlerdi. Buna karşın hiçbir parti salt çoğunluğu sağlayamamış ve 1960'lardaki gibi bir koalisyon hükümetleri dönemi ufukta belirmişti.

Toker seçim sonuçları sonrasında olası bir CHP – MSP koalisyonu ihtimalini eleştirerek, Erim Hükümetleri sonrasında olduğu gibi bir kez daha, Türkiye adına en iyi koalisyonun bir CHP – AP koalisyonu olacağını belirtmiştir. Toker'e göre CHP ve MSP birbirinden çok farklı fikirleri temsil eden iki partiydi. Buna karşın ekonomik ve sosyal politika konusunda ne AP gösterilmek istenildiği kadar sağdaydı, ne de CHP itilmek istenildiği kadar soldaydı. CHP ile AP arasındaki fark demokratik özgürlükler, demokratik haklar, fikir ile düşünme ve söyleme özgürlüğü üzerineydi. Bu doğrultuda Toker'e göre AP her sol fikri, aşırı sol fikir ile karıştırmamalı ve herhangi bir sol kaynaklı kitap çevirisini fikir suçu diye lanse etmemeliydi. Zira Toker için temel sorun buydu. Nitekim CHP sokaklardaki kana bulanan anarşi hareketlerini, eylem suçu olarak kabul etmekteydi. Şayet Türkiye'nin iki büyük partisi arasında bir koalisyon kurulacak olursa o zaman gerek kriptolar gerekse de siyasi İslamcılar ulaşmak istedikleri hedeflere ulaşamayacaklar ve Türkiye'nin büyük sorunları da güçlü bir hükümet sayesinde çözülmüş olacaktı⁵⁷¹.

Ancak Toker başta olmak üzere birçok aydının eleştirilerine rağmen CHP – MSP koalisyonu kurulmuştu. Atatürkçü ve Laik bilinen bir parti ile aşırı sağda ve İslamcı bilinen bir parti iktidar koltuğunu paylaşacaklardı. Böylece MSP, siyasi açıdan meşruiyetini de kazanmış oluyordu. Yani sadece halkın oyunu almak yeterli değildi! Bir de askeri vesayetini onay vermesi gerekmekteydi ki bu da sağlıklı demokrasilerde görülen bir durum değildi.

⁵⁷⁰ **Milliyet Gazetesi**, 17.10.1973, no: 9324, s.1; **Cumhuriyet Gazetesi**, 17.10.1973, no: 17676, s.1.

⁵⁷¹ Metin Toker, "Türkiye İçin Büyük Düşünme Zamanı" , **Milliyet Gazetesi**, 18.11.1973, no: 9356, s.2; Metin Toker, "Bir Seçimin Anatomisi" , **Milliyet Gazetesi**, 21.10.1973, no: 9328, s. 2,11; Metin Toker, "Köhne Bir Kilidin Paslı Anahtarı İle..." , **Milliyet Gazetesi**, 04.11.1973, no: 9342, s. 2; Metin Toker, "Aaaa!" , **Milliyet Gazetesi**, 23.12.1973, no: 9389, s. 2; Metin Toker, "3 Aylık Tecrübenin Gerçekte Gösterdiği" , **Milliyet Gazetesi**, 20.01.1974, no: 9414, s. 2.

Toker, kurulan CHP – MSP koalisyon hükümetine ilk baştan itibaren karşı çıktı. Ona göre bu koalisyon bünyesel yönden bozuktur. Zira daha önce de belirtildiği üzere Toker'e göre MSP, şeriatçı ve çağ dışı bir yapıya sahip iken; CHP laik ve çağdaş bir yapıya sahipti. Bu doğrultuda iki partinin ortak bir çıkarda buluşması imkânsızdı⁵⁷².

Yeni kurulan CHP – MSP koalisyonu, Şubat 1974 tarihinde Meclisten güvenoyu aldıktan sonra Başbakan Ecevit hükümet programını okudu. Programda özellikle geniş kapsamlı bir genel af çıkartmak düşüncesiyle, düşünce ve inanç özgürlüğünün önündeki sınırlamaları kaldırmak gibi bir eğilim öne çıkmıştı⁵⁷³.

Ecevit başkanlığındaki CHP – MSP koalisyon hükümeti, Erim hükümeti döneminde ABD'nin isteği doğrultusunda çıkarılmış olan haşhaş ekimi yasağını kaldırdı. Ardından da 12 Mart rejimi döneminde hüküm giymiş olan kişileri de kapsayacak şekilde bir genel affın çıkartılmasını sağlamaya çalıştı. Ancak hükümetin meclise sunduğu genel af yasa tasarısının görüşmeleri sırasında bir takım MSP'li milletvekilleri de diğer sağ partilerle iş birliği yaparak 12 Mart dönemindeki siyasi suçluların bu yasa tasarısından faydalanmasına engel olmaya çalıştılar. Doğal olarak bu durum koalisyonu zayıflattı. Buna karşın Ecevit, 12 Mart dönemi siyasi suçlularını da kapsayacak şekilde genel af yasa tasarısının çıkartılmasını sağladı. Böylece 5000'e yakın siyasi suçlu da genel afftan faydalanmış oldu⁵⁷⁴.

Bu hükümet döneminde öne çıkan bir diğer gelişme ise Kıbrıs meselesiydi. 15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'a karşı, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını amaç edinmiş olan EOKA örgütü tarafından başarılı bir darbe yapıldı. Makarios kaçmak zorunda kaldı. Bu durum ise Kıbrıs Türklerinin mevcut durumunu daha da zora soktu. Kıbrıs sorununu barışçıl yollarla çözmek amacıyla Yunanistan, ABD ve İngiltere ile yapılan görüşmeler bir sonuç vermeyince Türkiye, Menderes döneminde imzalanan Zürih ve Londra antlaşmalarının kendisine tanıdığı müdahale hakkını tek taraflı olarak kullanmaya

⁵⁷² Metin Toker, "Düşman Peşinde!", **Milliyet Gazetesi**, 31.03.1974, no: 9483, s. 2.

⁵⁷³ "...Hükümetimiz, geçmişin kırgınlık ve acılarını giderecek karşılıklı bağışlama ve hoşgörüye dayanan bir kardeşlik ortamının kurulmasını ilk görev saymaktadır. Toplumumuzdaki iç barışı korumak üzere düşünce ve inanç suçlarını da kapsayan bir genel affın... gerçekleşmesini zorunlu görüyoruz..." Çavdar, **a.g.e.**, s. 233 – 234.

⁵⁷⁴ **Milliyet Gazetesi**, 15.05.1974, no: 9528, s.1.

karar verdi. 20 Temmuz 1974 tarihinde gerçekleştirilen bir çıkarma ile Türk Ordusu, I. Barış Harekâtı'nı başlattı ve Girne'de bir köprübaşı elde etti. Taraflar arasında yapılan ateşkesten sonra Cenevre'de Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında bir konferans düzenlendi. Ancak bu konferansta Türk tarafı umduğunu bulamayınca 14 Ağustos tarihinde II. Barış Harekâtı'nı gerçekleştirdi. Doğuda Magosa ve Karpas yarımadasından batıda Omorfo ve Lefke'ye kadar Kuzey Kıbrıs Türk ordusunun kontrolü altına girdi. Böylece günümüzdeki KKTC'yi oluşturan bölge denetim altına alındı. Şubat 1975 tarihinde ise Sadi Irmak hükümeti döneminde Kıbrıs Türk Federe Devleti kuruldu. Sonrasında Rum yönetimi ile yapılan görüşmelerin sonuçsuz kalması üzerine 15 Kasım 1983 tarihinde bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti (KKTC) tarih sahnesindeki yerini almış oldu⁵⁷⁵.

Türk Hükümeti tarafından Kıbrıs'a yapılan askeri müdahale Türkiye aleyhine iki önemli tepkisel gelişmeyi de beraberinde getirmişti. Birincisi Ermeni ASALA örgütü tarafından, 1975'ten 1983'e kadar, Türk hariciyecilerine karşı düzenlenmiş terör faaliyetleridir. İkincisi ise ABD'nin Türkiye'ye karşı 26 Eylül 1978'e kadar süren bir silah ambargosu uygulaması olmuştur⁵⁷⁶. Kıbrıs askeri harekâtının Türk iç politikasındaki etkisi ise hükümet değişikliği şeklinde kendisini göstermiştir.

Toker, Kıbrıs'a düzenlenen askeri harekât ile birlikte elde edilen başarıdan dolayı Ecevit'i kutlamış ve onun gerçek bir devlet adamı vasıflarına sahip olduğunu belirtmişti⁵⁷⁷. Ancak çok kısa bir süre sonra Toker, Ecevit'i iç politikada takip ettiği siyaset üzerine yerden yere vurmuştur.

Kıbrıs'taki askeri başarı Türkiye'de büyük bir sevinç yaratmış ve Ecevit'e de önemli bir prestij kazandırmıştı. Bu kazandığı prestiji siyasi bir başarıya dönüştürmek isteyen Ecevit, MSP ile doku uyuşmazlığını da bahane ederek koalisyon hükümetini dağıtmış ve bir erken seçime gitmek istemişti. Ancak Ecevit'in ülkeyi bir erken seçime zorlama stratejisi sonuç vermemişti. Zira hiçbir sağ parti Ecevit'in Kıbrıs başarısını bir seçim zaferine dönüştürmesine izin vermedi. Böylece koalisyonun yanlış hesaplarla bozulmuş olduğu ortaya çıkıyordu. Diğer taraftan

⁵⁷⁵ **Milliyet Gazetesi**, 16.11.1983, no: 12938, s.1.

⁵⁷⁶ **Milliyet Gazetesi**, 27.09.1978, no: 11101, s.1.

⁵⁷⁷ Metin Toker, "Nasır'ı Hezimet Yarattı, Ecevit'i Zafer!", **Milliyet Gazetesi**, 01.09.1974, no: 9637, s. 2.

Demirel’de bu fırsattan hemen faydalanamamıştı. Zira Demokratik Parti’nin desteğini alamadığı için bir sağ koalisyon kuramamaktaydı. Bu yüzden de 213 gün süren bir hükümet bunalımı yaşandı. Bu süre içerisinde hükümet etme görevini partiler üstü Sadi Irmak kabinesi yerine getirmeye çalışmıştı.

Toker’e göre ise asıl kurulması gereken bir CHP – AP koalisyonuydu. Toker bu fikrini tüm 70’li yıllar boyunca tekrarlayacaktı. Türkiye’de bu büyük koalisyonun kurulamamasının yani siyasi buhranın en büyük nedeni, AP’nin başında Demirel’in bulunması ve onun Sol akıma karşı yanlış teşhislerde bulunmasıydı. Bu yüzden de Demirel düğümü çözülmeli, AP bir şekilde hem kendi geleceği hem de ülke geleceği için onu başından uzaklaştırmalıydı⁵⁷⁸.

Yani Demirel’in tüm sol fikirleri bir komünizm olarak görmesi ve onun karşısında olacak ve mücadele edecek bir koalisyon peşinde koşması yanlıştı. Bir milliyetçi cephe (AP + MSP + CGP + MHP) hükümeti zayıf halkalardan oluşacağından dolayı Türkiye’ye bir fayda değil zarar getirecekti. Toker’e göre Türkiye’nin önünde işsizlik ve enflasyonu içinde barındıran ekonomik sorunlar; Doğu Anadolu’da yayılmakta olan politik şiddet hareketleri; büyük şehirlerde üniversite ve sokaklarda yaşanan sağ – sol olayları; dış politikada ise Kıbrıs ve ABD ile ilişkiler sorunları bulunmaktaydı⁵⁷⁹. Bu sorunları ise daha önce de belirtildiği üzere Türkiye’yi gerçek anlamda temsil edecek güçlü bir hükümet yani CHP + AP koalisyonu çözebilir demekteydi. Buna karşın Demirel’in AP’si önderliğinde Milliyetçi Cephe Hükümeti kuruldu.

Toker bu koalisyonun kurulmasından dolayı Ecevit’i suçlu olarak görmüş ve göstermiştir. Ecevit’in takip ettiği “alaturka kurnazlık” politikası yüzünden dağılık olan sağ cephenin tekrar bir araya geldiğini ve iktidarın gümüş bir tepsi üzerinde Demirel’e sunulduğunu belirtmiştir⁵⁸⁰.

Yukarıda belirtildiği üzere Demirel bir kutuplaşma (sağ – sol) siyaseti güderek ve Demokratik Parti’den ayrılan 9 milletvekilinin de desteğini sağlayarak

⁵⁷⁸ Metin Toker, “Sorun Ne Erbakan’dır, Ne Ecevit, Ne de Bozbeyli” , **Milliyet Gazetesi**, 06.10.1974, no: 9672, s. 2; Metin Toker, “Kendi Düşen Ağlamaz” , **Milliyet Gazetesi**, 27.09.1974, no: 9691, s. 2.

⁵⁷⁹ Metin Toker, “Elin İngiliz’i Kadar Akımız Olmayacak Mı?” , **Milliyet Gazetesi**, 16.03.1975, no:9827, s. 2; Metin Toker, “ Demirel’den Nasıl Kurtulunacak?” , **Hürriyet Gazetesi**, 08.02.1976, no:9990, s. 6.

⁵⁸⁰ Metin Toker, “Ne Bu Şiddet Bu Celal” , **Hürriyet Gazetesi**, 06.04.1975, no: 9687, s. 6.

karma bir koalisyon hükümeti (AP, MSP, CGP, MHP) yani Milliyetçi Cephe Hükümeti'ni (MCH), Mart 1975 tarihinde kurmayı başardı. Hükümette on beş AP'li, sekiz MSP'li, dört CGP'li ve iki MHP'li bakan bulunmaktaydı. İlginç olan nokta ise Mecliste 3 milletvekili bulunan MHP'nin iki bakanlık almasıydı.

Demirel'in izlediği kutuplaşma siyaseti koalisyon hükümetinin ismine de yansımıştı. Milliyetçi Cephe adı Menderes'in son dönemlerinde kurulan Vatan Cephesi'ni çağrıştırmaktaydı ve bu cepheye yani koalisyona katılmayanlar bir nevi şüphe altına sokulmak istenmişlerdi. Kıbrıs harekâtının ortaya çıkardığı coşku, halk arasında siyasetin neden olduğu toplumsal ayrışma öğelerinin bir süre de olsa kaybolmasına ya da bastırılmasına neden olmuştu ancak sonrasında yine üniversiteler ve çevresinde sağ ve sol gençlik arasında şiddet olayları görülmeye başlanmış ve bu çevrelerde kamplaşmalar ortaya çıkmıştı.

Çoğu zaman üniversite sorumluları, polis ve adliye yaşanan gelişmelere seyirci kalıyor, Başbakan Demirel ise yaşanan şiddet olayları karşısında “*Bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz*” derken her iki kesimden de yapılan gösteri ve yürüyüşlere de “*Yollar yürümeyle aşınmaz*” gibisinden sözlerle duyarsız kaldığını gösteriyordu. Diğer taraftan şiddet eğilimleri, siyasetçiler üzerinde de bu dönemdeki ilk örneklerini vermeye başlamıştı. Örneğin Haziran 1975'te Gerede'de Ecevit ve CHP konvoyuna yönelik silahlı bir saldırı düzenlenmişti. 19 Mayıs 1976'da yapılan törenlerde ise Ankara'da stadyumda gösteri yapan kız öğrencilerin kısa eteklerini protesto eden bir grup “*Milli kıyafet, bu ne rezale!*” şeklinde slogan atmışlar, Cumhurbaşkanı Korutürk'de törenleri terk etmişti⁵⁸¹. Bu arada koalisyon içindeki partilerin gençlik örgütleri bile MHP'nin ülkücüleri ile MSP'nin akıncıları birbirleriyle çatışır duruma gelmişler ve tüm bu yaşananlar toplumda bir yılgınlığa neden olmaya başlamıştı.

Birinci Milliyetçi Cephe döneminde yaşanan gelişmelere paralel olarak Türkiye işçi sınıfı ve özellikle de DİSK, kendi ağırlığını gösterme yoluna gitti. Bu bağlamda DİSK ilk kez 1976'da 1 Mayıs İşçi Bayramı'nı görkemli bir şekilde kutlama kararı aldı ve bu karar herhangi bir kargaşalığın çıkmasına izin verilmeden

⁵⁸¹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 20.05.1976, no: 18609, s. 1; **Cumhuriyet Gazetesi**, 21.05.1976, no: 18610, s. 1.

arzulandığı gibi yerine getirildi⁵⁸². Ancak 1 Mayıs 1977’de ise durum aynı olmadı. Miting sırasında Taksim Meydanı’nda toplanan kalabalığa iki farklı yönden açılan ateş ve sonrasında yaşanan kargaşanın da etkisiyle 36 kişi yaşamını yitirdi ve bu olay tarih kitaplarına “Kanlı 1 Mayıs” adıyla geçti⁵⁸³. Bu olay sonrasında ise Türkiye’de erken seçim kararı alındı. Şiddet olayları seçim süresince devam etti. Hatta 5 Haziran 1977 tarihinde yapılacak genel seçimlerden 3 gün önce seçim kampanyasının son mitingini İstanbul’da yapacak olan Ecevit’e Başbakan Demirel tarafından bir mektup yazılarak, Ecevit’e bu miting esnasında bir suikast girişiminde bulunulacağı yönünde haber alındığı bildirildi. Buna karşın Ecevit eşiyile birlikte Taksim’deki mitinge katıldı ve herhangi bir olay olmadı. Üstelik bu mitingde Ecevit, yüz binlerin önünde konuşmasını tamamladı. Böylece 1977 seçimlerine gelinmiş oldu⁵⁸⁴.

3.3. 1977 Seçimleri ve Askeri Darbeye Giden Süreç

1973 seçimlerinde CHP’yi başarıya götüren bir takım nedenler bulunmaktaydı. Her şeyden önce CHP, halk nazarında “her şeyin daha iyi olacağı” ümidini oluşturmuştu. Ayrıca daha önce de belirtildiği üzere AP’ye gidecek sağ oyların bir kısmı başka sağ partiler arasında bölünmüştü. Aşırı sol hareket de kendisini doğrudan ifade eden bir parti seçimlerde bulunmadığından dolayı bir takım menfaatlerin icabı olarak CHP’ye destek vermişti. 1977’ye gelindiğinde ise Toker’e göre CHP adına bazı olumsuz gelişmeler meydana gelmişti. Buna göre Ecevit’in CHP’ye iktidarı kaybettiren siyasi taktik hataları, parti içi çekişmeler, ortaya sürekli ve tutarlı müstakbel bir icraat programı konulamaması, güven ve inan duygularının yitirilmesi CHP’yi birçok kozundan etmişti. Ancak asıl sorun CHP’deki aşırı sol azınlığın, CHP’ye destek veren geniş halk kesimlerini yani oy depolarını ürkütmekte olmasıydı.

⁵⁸² Cumhuriyet Gazetesi, 02.05.1976, no: 18591, s. 1.

⁵⁸³ Cumhuriyet Gazetesi, 02.05.1977, no: 18951, s. 1.

⁵⁸⁴ Çavdar, a.g.e. , s. 243 – 247; Akşin, a.g.e. , s. 271.

1973 genel seçimlerinde aşırı sol, ortanın solunda yer alan CHP'ye destek verirken bu destek aşırı solun küçük orandaki oy oranının büyük partiye aktarılması şeklinde değil de aşırı solun dinamik militanlarının CHP lehinde aktif tarzda çalışmaları şeklinde olmuş ve CHP'ye katkı sağlamıştı. Bunun karşılığında ise Ecevit CHP'si aşırı solun beklentisini yerine getirmiş ve aşırı sol militanları da kapsayacak şekilde bir genel af çıkararak bu desteğin bedelini ödemişti. Kısacası aşırı solun CHP'ye her desteği ağır bir faturayı da beraberinde getirmekteydi. Ayrıca toplumun her alanında güvenlik ve asayişe özlem duyan yani toplum yaşamında huzuru arayan bunun için de ciddi devlet imajını iktidardakilerden bekleyen büyük kütller CHP'nin aşırı sol ile olan ilişkisinden tedirgin olmaktaydı. Bu durum ise CHP'ye gidecek oyların önemli bir kısmının karşı tarafa gitmesine ya da bu kişilerin oy kullanmamasına neden olabilir ve CHP 1977 seçimlerini AP'nin gerisinde tamamlayabilirdi⁵⁸⁵. Bu doğrultuda Toker, 1977 genel seçimlerinden önce CHP'nin iktidar koltuğuna oturabilmesi adına büyük kütleri ürkütmemesi gerektiğini kısacası aşırı sol ile olan tüm ilişkilerini kesmesinin zorunlu olduğunu belirtmiştir.

Hatta Toker ilk kez 1975 tarihindeki senato seçimlerinden sonra Türk siyasi hayatının daha sağlıklı yürüebilmesi amacıyla aşırı uç partilerinde kurulması gerektiğini belirtmiş ve böylece 1965 tarihinde ileri sürdüğü fikrini değiştirmiştir. Çünkü ona göre Türk siyaset hayatında iktidar olabilme potansiyeline sahip sadece iki büyük parti vardır ve bunlar AP ve CHP'dir. Bu durum 1950'den beri sürmektedir. Bu doğrultuda uç partiler artık tek başlarına Türkiye'de bir tehlike arz etmemektedir ve bu tür partilerin Türkiye'de gelişme imkânları bulunmamaktadır. Bunu bildiklerinden dolayı da aşırı uç kanatların amaçları, büyük partileri kendi dümen sularına çevirmek ve onları sanki kendilerini temsil ediyorlarmış gibi halk nazarında bir kamuoyu oluşturarak zihinlerde kavram kargaşasına neden olmaktadır. Bu yüzden de aşırı uçların (Komünizm – Siyasal İslam) parti kurmalarına izin vererek yasak olmalarından kaynaklanan onların elindeki sihir ve cazibe ortadan kaldırılmalıdır. Ayrıca aşırı uç kanatların somut – matematiksel olarak sayıları ortaya

⁵⁸⁵ Metin Toker, "Kendi Solundakilerin Ecevit'e Faturası" , **Hürriyet Gazetesi**, 21.09.1975, no: 9855, s. 6; Metin Toker, "77 Seçimlerine Doğru" , **Hürriyet Gazetesi**, 04.07.1976, no: 10137, s. 6.

konacağı gibi tehlikenin gerçek boyutu da gözler önüne serilmiş olacaktır⁵⁸⁶, demiştir.

Toker'e göre Türkiye'nin bünyesel ve güncel sorunları bulunmaktaydı. Temeli oluşturan bünyesel sorunlar yüksek olan nüfus artış hızı ve Türkiye'nin imkânlarının üzerinde yaşamasıydı. Güncel sorunları ise anarşi, ekonomi ve Kıbrıs ile ABD ambargosu oluşturmaktaydı.

Toker'e göre 1977 seçimleri öncesindeki sokaklardaki anarşinin temel sebebi AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in hükümet etme tarzından kaynaklanmaktaydı. Buna göre 1970'lerin Türkiye'si kendisini siyasi ve sosyal açıdan Demirel zihniyetine müstahak bulmamaktaydı. Yani 1924 Anayasası'na dönüşü kabul etmemekteydi; ilkel bir anti – komünist anlayışı anlamamaktaydı ve Milli İrade kavramına farklı bir açıdan bakmaktaydı. Bu yüzden de sokaktaki kargaşa bu çelişkilerden beslenmekteydi. Bu konuda CHP'nin en büyük hatası ise daha önce de belirtildiği üzere aşırı sol ile olan ilişkilerinde büyük bir parti olduğunu unutup açık vaziyet almaması yani araya ciddi bir mesafe koyacak somut adımlar atmamış olmasıydı⁵⁸⁷.

Bu arada Toker 1977 seçimleri sonucunda hangi parti iktidara gelirse gelsin ekonomi alanında alınması gereken bir takım önlemlerin bulunduğunu belirtmişti. Petrol krizinin de etkisiyle dünyada sürmekte olan ekonomik bunalımı Türkiye'nin atlatabilmesi için bir takım hayati önlemlerin alınması şarttı. Buna göre enerji ve tüketim alanlarında tasarruf tedbirleri alınmalı; dış ödeme imkânları yani ihracat arttırılmalı; vergi oranları yeniden düzenlenmeliydi. Türk ekonomisi zayıf hükümetlerin ve demagog Başbakanların elinde ilkel bir ekonomik politika ile değil de sağlıklı bir ekonomi neyi gerektiriyorsa o tarzda idare edilmeliydi. Bu doğrultuda oy kaygısıyla hareket eden siyasetçileri eleştiren Toker'e göre hayat pahalılığını önlemek yani ucuzlatmak bir hayaldi. Aksine devlet tarafından üretilen birçok mal normal fiyatlarına çekilmeli ve zararına satışlara bir son verilmeliydi; aynı şekilde akaryakıt fiyatları da arttırılmalıydı; ücretler belirli bir tavanda dondurulmalı; tarım

⁵⁸⁶ Metin Toker, "Siyaset Hayatında Daha Çok Sağlık İçin" , **Hürriyet Gazetesi**, 19.10.1975, no:9881, s. 6; Metin Toker, "Bakınız, Cumhurbaşkanı Ne Dedi, Ben Size Söyleyeyim..." , **Hürriyet Gazetesi**, 07.11.1976, no: 10263, s. 6.

⁵⁸⁷ Metin Toker, "Ya Siz Hangi Sloganları Tutuyorsunuz Bayım?" , **Hürriyet Gazetesi**, 13.02.1977, no: 10358, s. 8.

ürünlerine verilen alım fiyatları belirlenirken dünya piyasaları göz önünde bulundurulmalı ve tarım kazançları vergilendirilmeliydi. Aynı zamanda ticaretteki vergi kaçakçılığına bir son verilmeli; ödeme dengesini sağlamak amacıyla uluslar arası para örgütlerine başvurulmalıydı⁵⁸⁸. Toker için bunlar Türk ekonomisinin o dönemdeki gerekleriydi.

İşin asıl ilginç tarafı Toker'in o dönemde Türkiye'nin ekonomik kalkınması için ayrıca farklı bir yöntem yani ekonomide dört temel unsuru öne sürmesiydi. Toker'e göre Türkiye'nin ekonomik bünyesi 1950'lerden itibaren çarpık bir şekilde gelişmişti. Bu çarpıklık giderilmediği için de konjonktürel sorunlar, geçici çareler bulunmasına karşın aralıklarla ortaya çıkmaya devam etmekteydi.

Toker için Türk ekonomisinin bünye rahatsızlığı sanayileşmek isteyen ülkelerin tipik hastalığıydı. Yani döviz girdileri, bir belirli sürede, döviz çıkışlarını karşılamamaktaydı. Bunun nedeni ise ekonomiyi yönetenlerin temeldeki hatalarıydı. Buna göre bir ülke, sanayileşmesini kendi imkânlarıyla yapmalıydı. Dış imkânlar önce iç imkânların geliştirilmesine, onların daha fazla döviz sağlayacak duruma sokulmasına yöneltilmeliydi. Bu suretle iç finansman kabiliyeti artacak, dış finansman başka alanlara kaydırılacaktı. Aynı dönemde iç tüketim caydırılacak, dış satım özendirilecekti. Bu arada nüfus artışının da mümkün oranda kontrol altına alınmasına çalışılacaktı. Türkiye ekonomisi ise 1950'lerden itibaren bunun tam aksi yönünde bir seyir takip etmişti. Doğrudan doğruya dış imkânlarla sanayinin kurulmasına çalışılmıştı. İç imkânlar bir ara tarım hariç geliştirilmemişti. Bunların mevcutları ise oy kaygısıyla tüketime yönelik olmuştu. İç tüketim özendirilmiş, dış satım cazip olmaktan büsbütün çıkmıştı. Bu arada bir takım politikacılar büyük Türkiye hedefini ülkede nüfus artış hızını arttırmak olarak algılamışlardı. Her şey böylesine ters işletilince konjonktürel buhranlar kaçınılmaz hale gelmiş, petrol fiyatlarındaki artış ise Türkiye'yi tam bir ekonomik çıkmaz içerisine sokmuştu. Bu doğrultuda Toker 1980'li yıllar da 1950'ler de başlayan bu çarpıklığın giderilmesi

⁵⁸⁸ Metin Toker, "Türkiye'yi Ne Bekliyor?" , **Hürriyet Gazetesi**, 22.05.1977, no: 10456, s. 8; Metin Toker, "Batakcı Tüccar Gibi: Süleyman Demirel" , **Hürriyet Gazetesi**, 14.08.1977, no: 10540, s. 6; Metin Toker, "Paketin İçinde Ne Var?" , **Hürriyet Gazetesi**, 21.08.1977, no: 10547, s. 6.

için çalışılmazsa en azından bir adım atılmazsa Türkiye için ekonomik açıdan kendi kendine yeterliliğin yani bir bağımsızlığın söz konusu olamayacağını belirtmişti.

Toker'in ortaya koyduğu ekonomik verilere göre Türkiye, 1977 tarihinde ithal ettiği petrole 1.7 milyar dolar döviz ödemişti. Aynı yıl tüm ihracat girdisi ise 1.7 milyar dolardı. Yani Türkiye, ihracatıyla 1977'de ancak ithal ettiği petrolün giderini karşılayabilmişti. Oysaki Türkiye'de petrol tüketiminin yıllık talep artış oranı yüzde 18'di. İhracat artış oranı ise yüzde 5'ti. Bu dönemde Türkiye'nin döviz gereksinimi ise genel anlamda ihracattan ve yurtdışındaki Türk işçilerin gönderdikleri dövizlerden oluşmaktaydı. Bu doğrultuda açığı kapatmak adına ihracatın artırılması temel prensip olmalıydı yani üretim artırılarak yeni döviz girdileri sağlanmalıydı. Böylece önce ithalat ve ihracat arasındaki açık kapatılacak sonra da sanayileşme hızı yükseltilecekti. Sanayileşme geliştikçe kendiliğinden döviz çıkışları azalacak, döviz girdileri artacaktı. Böylece Türkiye kendi kendini finanse etme dönemine girecekti. Ancak tüm bunlar için de ekonomide bir bünye değişikliği şarttı. Aksi takdirde bu düzeyde bir sıçrama gerçekleştirilemezdi. Bu doğrultuda Toker'e göre Türkiye'nin döviz girdilerini arttıracak sadece dört buçuk alan vardı. Bunlar tarım, hayvancılık, madenler ve turizmdi. Buçuğu ise dış ülkelere yapılan müteahhitlik hizmetleriydi. Bütün iç ve dış kaynaklar bu alanlara yoğunlaştırılmalıydı. Bu Toker için "*Türk ekonomisinin çarpıklıktan kurtarılması savaşı*" ydı⁵⁸⁹.

Buna göre Türkiye'deki bu dört doğal kaynağın önce envanteri çıkarılmalıydı. Sonrada her işin başına en yetenekli kişiler getirilmeliydi⁵⁹⁰. Zira Türkiye'de devletin elindeki sanayi kurumları ve işletmeleri sürekli olarak zarar

⁵⁸⁹ Türkiye'nin 1977 ithalatı 5,8 milyar dolar olmuştur. Bundaki petrol ithalat tutarı ise 1,7 milyar dolardır. Bu oran ise yine 1,7 milyar dolar olan tüm ihracata denk düşmektedir. Ticaret dengesi açığı ise 4,1 milyar dolar olmuştur. Ödeme dengesindeki 1 milyarı ise işçi dövizleri kapatmıştır. Neticede 3,1 milyar, ayda ise 250 milyon dolar bir açık bulunmaktadır. Bu doğrultuda 1977'de Türkiye'nin tüm ihracatı sadece petrol ithalatını karşılayabilmiştir ki bu tür bir ekonominin uzun süre kendi ayakları üzerinde kalması beklenmemeliydi. Metin Toker, "Petrol Dosyası", **Hürriyet Gazetesi**, 20.08.1978, no: 10906, s. 6; Metin Toker, "Asiye Nasıl Kurtulur?", **Hürriyet Gazetesi**, 13.08.1978, no: 10899, s.6; Metin Toker, "Bir Ekonomi Programı", **Hürriyet Gazetesi**, 25.03.1979, no: 11118, s. 6; Metin Toker, "Ol Hikaye...", **Hürriyet Gazetesi**, 17.06.1979, no: 11201, s. 6; Metin Toker, "Evren'in 2 Müjdesi", **Milliyet Gazetesi**, 18.01.1981, no: 11932, s. 6; Metin Toker, "Varlık İçinde Yokluk", **Milliyet Gazetesi**, 08.02.1981, no: 11953, s. 6.

⁵⁹⁰ Metin Toker, "Bir Kitap Ve..." , **Milliyet Gazetesi**, 26.07.1981, no: 12119, s. 8; Metin Toker, "...Bir Fırsat" , **Milliyet Gazetesi**, 27.07.1981, no: 12120, s. 8.

ederken özel teşebbüsün elindeki sanayiler iyi yönetilerek sürekli kar etmekteydi. Bu doğrultuda devlet, elindeki sanayi kuruluşlarını özelleştirmeden özel teşebbüsten yönetici bazında destek görüp onların kuralları ile hareket etmeliydi. Toker'e göre bu bir fantezi ya da ütopyizm değildi. Zira bu tür bir girişim ABD'de uygulanmaktaydı. Buna göre Toker “*ABD Cumhurbaşkanı Ford, General Motors'un, IBM'in işletmecilerini askere alır gibi devlet hizmetine alıp, gerekli gördüğü yerlerde kullanmaktadır, işler yoluna girip sistemleşince de o şahısları kendi işlerine iade etmektedir*⁵⁹¹”, demiştir. Sermaye konusunda ise Toker'e göre Almanya'daki Türk işçiler anahtar çözümdü. Zira gurbetçi Türkler hem kalifiye elemandı hem de sermaye sahibiydiler. Türkiye Cumhuriyeti Devleti yetkilileri bu durumu değerlendirmeliydi⁵⁹². 1977 seçimleri öncesinde sokaktaki anarşi ve bozuk ekonomik durum Toker için düzeltilmesi gereken iki güncel sorunu oluşturmaktaydı.

Toker, 29 Mayıs 1977 tarihinde Hürriyet gazetesinde “Benim Oyum” başlığıyla çıkan yazısında Türkiye'nin 1977 seçimleri sonrasında sokaktaki anarşi, Kıbrıs meselesi ile ABD'nin Türkiye'ye karşı izlediği silah ambargosu uygulaması ve ekonomik sorun olmak üzere üç temel güçlkle karşı karşıya kalacağını ve bu sorunlardan ilk ikisinin Demirel'e kıyasla Ecevit tarafından rahatlıkla çözülebileceğini, ekonomik sorunun çözümünde ise liderlerden pek ümitli olmadığını belirtmiş ve neticede bu bulgular ışığında oyunu CHP'ye vereceğini söylemişti⁵⁹³.

1977 seçimlerinde CHP, tekrar ve daha yüksek bir oy oranıyla (%41.3) birinci parti oldu. Ne var ki CHP, 213 milletvekili çıkarabilmişti. Tek başına hükümet kurması için 13 milletvekiline daha ihtiyacı bulunmaktaydı. Diğer partiler ise AP %36.9 oy oranı ile 189 milletvekili, MSP %8.5 ile 24 milletvekili, MHP %6.4 ile 16 milletvekili, CGP %1.9 ile 3 milletvekili, DP %1.9 ile 1 milletvekili çıkarabildi. Bağımsızlardan da 3 kişi milletvekili seçilerek Meclise girdi⁵⁹⁴.

Seçim sonrasında Toker, iki büyük partiden biri çoğunluğu tek başına elde edemediğine göre en iyi hükümet şeklinin Ecevit liderliğinde bir CHP – AP koalisyon hükümeti olacağını bir kez daha belirtmiş ve hatta 1981 seçimlerine kadar

⁵⁹¹ Metin Toker, “Havada Düşünceler” , **Milliyet Gazetesi**, 23.01.1983, no: 12655, s. 8.

⁵⁹² Metin Toker, “Türk İşçileri ve Almanlar Kendilerini Birbirlerinin Yerine Koyup Düşünmeli” **Milliyet Gazetesi**, 03.02.1983, no: 12666, s. 8.

⁵⁹³ Metin Toker, “Benim Oyum” , **Hürriyet Gazetesi**, 29.05.1977, no: 10463, s. 6.

⁵⁹⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**, 08.06.1977, no: 18988, s. 1.

sürecek bir siyasal barış fiili şekilde gerçekleştirilmediği ya da en azından iki parti arasında bir anlaşma veya uzlaşma sağlanamadığı takdirde Türkiye’de demokratik parlamenter rejimin yeni bir kesintiye uğrayacağını yani tekrar bir ordu müdahalesi ile karşı karşıya kalınabileceği uyarısını yapmıştı⁵⁹⁵. Ne var ki Toker’in Türkiye için güçlü bir hükümet tavsiyesi ya da uyarı yazıları iki büyük parti lideri tarafından da ciddiye alınmamaktaydı.

Ecevit bir azınlık hükümeti kurmuştu. Ancak Meclisten güvenoyu alamadı. Bunun üzerine devreye tekrar Demirel girdi ve AP, MSP ve MHP’den oluşan 2. Milliyetçi Cephe Hükümeti’ni kurdu. Hükümette Başbakan dâhil AP’nin 17, MSP’nin 7 ve MHP’nin 5 bakanı bulunmaktaydı. Bu hükümet döneminde başta MHP olmak üzere koalisyonun iki küçük ortağı devlet kurumlarında kadrolaşma hareketine daha fazla hız vermişlerdi.

Aralık 1977 tarihinde yapılan yerel seçimlerde CHP büyük bir başarıya imza atarak bütün büyük kentleri kazandı. Bu durum koalisyon içerisinde huzursuzluklara neden oldu. AP’den 11 milletvekili istifa etti ve bunlar İstanbul – Güneş Motel’de Ecevit ile bir araya gelerek görüşmelerde bulundu. Yapılan pazarlıklar sonucunda bu 11 kişiye birer bakanlık verildi ve Ecevit’in hükümeti kurması için gerekli temeller atılmış oldu. Neticede CHP, bağımsızlar ve tek DP’li milletvekili Faruk Sükan’dan oluşan Ecevit hükümetinin kurulması, 2. MC’nin 1977’nin Aralık sonunda bir gensoru sonucunda düşürülmesiyle gerçekleşti. Böylece Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir hükümet gensoru ile devrilmiş olmaktaydı. Toker’e göre bir yamalı bohçayı andıran bu zayıf Ecevit hükümeti, Ocak 1978’den Ekim 1979’a kadar iki büyük sorunun arasında düşe kalka yoluna devam edecekti. Bu iki büyük sorun ise terör ve ekonomik bunalımdı.

Ecevit hükümeti döneminde şiddet olayları hız kesmeden üstelik daha da artarak devam etti. Nisan 1978 tarihinde Malatya Belediye Başkanı Hamido lakaplı

⁵⁹⁵ Metin Toker, “Tek Seçenek: 1981’e Kadar Siyasal Barış” , **Hürriyet Gazetesi**, 10.09.1978, no:10925, s. 6; Metin Toker, “Geniş Tabanlı Hükümet Ciddi Bir Konudur” , **Hürriyet Gazetesi**, 06.04.1980, no: 11490, s. 8; Metin Toker, “Timsahların Gözyaşları ve Gerçekler” , **Hürriyet Gazetesi**, 27.04.1980, no: 11511, s. 8.

Hamid Fendoğlu bombalı bir suikast sonucunda öldürüldü⁵⁹⁶. Bu olay kentte Alevi ve Sünniler arasında kitlesel bir çatışmanın ateşini yakmış oldu. Aralık 1978 tarihinde ise bu seferde Kahramanmaraş'ta daha büyük çatışmalar çıktı ve yine bir iç çatışma şeklini aldı. Sağ grupların tahrikleri sonucunda çıkan çatışmalarda 109 kişi öldü ve 500 ev ile iş yeri tahrip edildi. Hükümet ise on üç ilde sıkıyönetim ilan etmek zorunda kaldı ancak ülke genelinde bir düzelme yaşanmadı. Artık tedhiş olayları gençlik olayları ile sınırlı kalmaktan çıkmıştı. Sağda ya da solda birçok devlet görevlisi emniyet müdürü, öğretim üyesi, savcı, sendikacı, yazar ve gazeteci kısacası önemli görevlerdeki tanınmış kişiler ile aydınlar birçoğu faili meçhul olan silahlı saldırılara uğruyor ve öldürülüyorlardı⁵⁹⁷. Toker'e göre asıl anarşiyi durdurması gerekenler yani devletin başındaki siyasetçiler, kendi aralarında politik anarşi oluşturduklarından dolayı devletin zirvesindeki anarşi doğrudan topluma yansımaktaydı. Yaşanan bu gelişmeler ise devlet içerisinde yuvalanmış bir takım gizli odakların, toplumun demokrasiden umudunu kesmesini sağlamak ve bir askeri müdahaleye ortam sağlamak amacıyla bizzat ya da dolaylı olarak bu şiddet olaylarını ve suikastları tertiplediği şeklinde bir görüşün ortaya çıkmasına neden olmuştu. Ancak bu görüşün resmi bir dayanağı ya da somut bir kanıtı bulunmamaktaydı⁵⁹⁸.

Ekonomik durum da tam bir çıkmaza girmişti. Başlıca sorun ise döviz rezervlerinin neredeyse tükenmiş olmasıydı. 1973'ün sonlarından itibaren petrol fiyatlarındaki ani yükseliş, tüm dünyada bir ekonomik bunalımın ortaya çıkmasına neden olmuştu. 1950'lerden itibaren enerji kaynağı olarak sürekli artan bir şekilde petrole bağımlı hale gelen Türkiye için bu durum dolarla ödenmek zorunda olan ithalat faturasının haddinden fazla kabarması demektir. Ancak 70'li yıllarda birbiri ardına kurulan koalisyon hükümetleri, seçmen tepkisinden korkarak bu fiyatların tüketiciye yansımamasına özen göstermişlerdir. Bu doğrultuda pahalı bir dış borçlanma çeşidi olan "dövizle çevrilebilir mevduat" (DÇM) yoluna başvurulmuştu. Diğer taraftan Kıbrıs meselesi nedeniyle Türkiye'ye uygulanan ABD ambargosu ve buna paralel olarak dış kredi imkânlarının kısılması dış ödeme zorluklarını gündeme

⁵⁹⁶ Metin Toker, "Hala Mı Bir Ve Beraber Olmayı Düşünmüyorlar?" , **Hürriyet Gazetesi**, 23.04.1978, no: 10787, s. 6.

⁵⁹⁷ Metin Toker, "Çılgınlık" , **Hürriyet Gazetesi**, 01.06.1980, no: 11546, s. 8; Metin Toker, "Savaş Psikozu" , **Hürriyet Gazetesi**, 27.07.1980, no: 11602, s. 8.

⁵⁹⁸ Çavdar, **a.g.e.** , s. 248 – 251; Akşin, **a.g.e.** , s. 272; Zürcher, **a.g.e.** , s. 383 – 384.

getirmişti. Neticede Ecevit döneminde sanayi ve elektrik üretimi için petrol gittikçe bulunamaz hale gelmeye başladı, 1979 kışında günde beş saate ulaşan elektrik kesintileri artık olağan olmuştu ayrıca gözle görülür ve hissedilir bir mal darlığı ve sıkıntısı ortaya çıkmıştı.

Toker'e göre hiçbir iktidar devrinde asayişsizlik, hayat pahalılığı ve kuyruklar halkı bu kadar bunaltmamıştı. Bu doğrultuda Ecevit istifa etmeliydi. Şayet kendisi istifa etmiyorsa partisinin meclis grubu gereğini yerine getirmeliydi⁵⁹⁹.

Ekim 1979 tarihinde ise kısmi senato ve beş milletvekilliği için ara seçimler vardı. Meclis aritmetiği göz önüne alındığında milletvekili ara seçimleri bir hükümet değişikliği imkânını bünyesinde barındırmaktaydı. Bu yüzden de bir tür genel seçim niteliği taşıyacaktı. Toker'e göre Ecevit hükümeti bıçak sırtında olan ve onun deyimiyle kıytırık oylara dayanan yani meclisin büyük çoğunluğuna dayanmayan bir hükümetti ve bu yüzden de ülkeyi doğru dürüst bir şekilde yönetememekteydi. Yani Ecevit hükümeti bu seçimlerde düşürülmeliydi.

Neticede bu seçimleri Adalet Partisi büyük bir çoğunlukla kazandı. Bu durum karşısında Ecevit istifa etti. Böylece Demirel Kasım 1979 tarihinde sağ partilerin dışarıdan destek verdiği bir azınlık hükümeti kurdu. Türkiye'yi saplanmış olduğu mali ve ekonomik bataklıktan kurtarmak için radikal kararların alınmasının şart olduğu herkes tarafından kabul edilmekteydi. Bu doğrultuda hükümet ekonomiyi yeniden işler hale sokabilmek için bir istikrar programı uygulamaya karar verdi. Bu görev, 1971 – 1973 yıllarında Dünya Bankası'nda çalışmış olan ve o sırada başbakanlık müsteşarı ve Devlet Planlama Teşkilatı müsteşar vekili olan Turgut Özal'a verildi ve Özal, "24 Ocak Kararları" adı verilen istikrar paketini hazırladı. Tarihe 24 Ocak kararları adı ile geçen ve ekonomide liberalleşmeyi ön gören bu program doğrultusunda Türk Lirası'nın değeri dolar karşısında düşürüldü. İthalat ve ihracat denetimleri kaldırıldı. Devlet sübvansiyonları kesildi. KİT fiyatları ve faiz oranları serbest bırakıldı. Devlet harcamalarının kısılmasına ve işçi ücretlerinin ve taban fiyatlarının enflasyonun gerisinde kalacak biçimde artırılmasına karar verildi⁶⁰⁰.

⁵⁹⁹ Metin Toker, "Gitmesini Bilmek...", **Hürriyet Gazetesi**, 24.06.1979, no: 11208, s. 8.

⁶⁰⁰ **Cumhuriyet Gazetesi**, 25.01.1980, no: 19934, s. 1; **Cumhuriyet Gazetesi**, 26.01.1980, no: 19935, s. 1.

24 Ocak kararları açıklandıktan sonra herkes tarafından kabul gören iki nokta ortaya çıkmıştı. Birincisi bunun çok acı bir reçete olduğu, ikincisi ise bu kararların demokratik bir ortamda yürütülemeyeceği düşüncesiydi. Zira sendikaların özellikle de DİSK'in faaliyetleri, Özal tarafından ortaya konmuş olan ekonomik paketin uygulanmasına zorluk çıkaracaktı. Ancak 12 Eylül askeri darbesi ile birlikte 24 Ocak kararlarının uygulanması için gerekli ortam sağlanmış olacak ve Özal'da Bülent Ulusu tarafından kurulacak olan yeni hükümette hem ekonomiden sorumlu devlet bakanı hem de başbakan yardımcısı olacaktı.

Demirel hükümeti, 24 Ocak kararlarının kabul edilmesinden sonra piyasalardaki mal darlığı sorununu bir ölçüde de olsa çözmeyi başarmıştı ancak sokaklardaki anarşi devam etmekteydi. Ayrıca bu dönemde ortaya çıkan sorunlardan bir diğeri ise Cumhurbaşkanlığı sorunuydu.

1973 – 1980 yılları arasında kurulan koalisyon hükümetlerinin neredeyse hepsi de zayıf hükümetlerdi. Oysaki normal olan tüm seçimlerde ilk iki sırayı almış olan partilerin yani CHP ve AP'nin bir araya gelip büyük ve istikrarlı bir çoğunluğa sahip hükümet kurmalarıydı. Bu 1973'te denenmiş ve başarılı olamamıştı. Böylece her iki büyük parti de hükümet kurabilmek için aşırı uçtaki küçük partilere yönelmişler ve onlara ölçüsüz bir nüfuz sağlamak zorunda kalmışlar ve bu durum siyasal sistemin giderek felç olmasına neden olmuştu.

CHP ve AP'nin birbirleriyle kutuplaşmasında ise iki etken öne çıkmaktaydı. Bunlar ideolojik etkenler (sol – sağ) ile parti liderlerinin zaman zaman birbirlerine karşı olan kişisel çekememezlikleriydi. Diğer taraftan her seçimde ilk iki sırayı paylaşan bu partiler, tek başına iktidar koltuğuna oturmak için salt çoğunluktan sadece bir adım geride olduklarını ve şayet iş birliğine gidecek olurlarsa gelecek seçimlerdeki şanslarını zora sokacaklarını düşünmekteydiler. Bu düşüncenin 1970'lerdeki ve sonrasındaki Türk siyaset hayatını nasıl felce uğrattığının en önemli örneklerinden birini o sıradaki cumhurbaşkanlığı seçimleri gösterecekti.

Nisan 1980 tarihinde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresini doldurması üzerine Senato Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil, Cumhurbaşkanlığı'na vekâlet etmeye başlamıştı. Bu arada TBMM'de yeni cumhurbaşkanını seçmek için oylamalara geçilmişti. Ancak partiler sürekli olarak kendi adaylarına oy veriyorlar ve partiler arasında herhangi bir uzlaşmaya da yanaşmıyorlardı. Sayısız seçim yapılmasına karşın yeni cumhurbaşkanı bir türlü seçilememiş ve bu durum birçok kişiye göre tam bir rezalete dönüşmüştü⁶⁰¹.

Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde Toker'de senatör olarak Mecliste bulunmuş ve oy kullanmıştı. Toker'in bu süreçte en çok dikkatini çeken husus ilk olarak Mecliste ve doğal olarak milletvekillerinde teşhis ettiği otorite ve disiplinin yok olmuş olmasıydı. Ona göre neredeyse hiçbir parti lideri ve milletvekili, devlet adamlığı sorumluluğunu yerine getirmemiş ve seçim süreci boyunca yaşananların ülkenin iç ve dış politikasına verdiği zararı göz önünde bulundurmamıştı. Toker'in bu konuda ikinci gözüne çarpan nokta ise Demirel'in “şayet parlamento cumhurbaşkanını seçemiyorsa o zaman halk seçmelidir” düşüncesidir. Toker'e göre hem parlamento hem de cumhurbaşkanı aynı kütle tarafından yani halk tarafından seçilirse devlet ister istemez iki başlı konuma gelecekti. Böyle bir durumda ise cumhurbaşkanı olacak olan zat, her konuda mutlak hâkimiyetin ve son kararın mecliste bulunmasını kabul etmeyecekti, demektedir. Toker'e göre şayet iki başlı bir sisteme geçilmek isteniyorsa yani “başkanlık sistemi” düşünülüyorsa o zaman o sistemin gerektirdiği düzenlemeler yapılmalıydı. Toker'e göre asıl sorun ise iki büyük parti liderinin anlamsız tutumlarıydı. Buna göre Başbakanlık koltuğuna oturan parti liderlerinin kendilerini diyaloga kapatmaları sonucunda parlamentonun işleyişi tıkanmaktaydı. Bu doğrultuda her lider istemediği her çözümü önleyebilmekte ancak istediği her çözümü de gerçekleştirememekteydi⁶⁰², demiştir.

Neticede sokaktaki anarşi, ekonomideki buhran ve cumhurbaşkanlığı seçimi ile iyice ortaya çıkmış olan siyasetteki kördüğüm ve komşu ülkelerdeki gelişmelerin iç politikaya yansımaları (Ocak 1979'daki İran İslam Devrimi'nin Türkiye'de MSP

⁶⁰¹ Toker, yeni cumhurbaşkanı seçimi sürecinde ve ihtilalden bir gün önce Mecliste yaşananları kendi gözlemleri doğrultusunda anlatmaktadır. Metin Toker, “Türkiye 12 Eylül'e Nasıl Geldi? - 2” , **Milliyet Gazetesi**, 05.01.1981, no: 11919, s. 5.

⁶⁰² Metin Toker, “Allahım Aklımız Sana Emanet!” , **Hürriyet Gazetesi**, 25.05.1980, no: 11539, s. 8.

ve Ordu üzerindeki etkisi) toplumun neredeyse tüm kesimlerinin gözle görülür bir huzursuzluğa itilmesine neden olmuş ve politikacıların ülkeyi etkin bir şekilde yönetme becerilerine olan güvenin giderek yitirilmesi üzerine de 12 Eylül 1980 askeri darbesi gerçekleşmiştir.

3.4. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi

12 Eylül 1980 sabahının ilk saatlerinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in liderliğindeki Türk Silahlı Kuvvetleri, emir – komuta zinciri içinde ve herhangi bir direniş ile karşılaşmadan askeri bir darbe girişiminde bulunmuş ve başarılı olmuştu. 12 Eylül'ü gerçekleştiren üst komutanlar grubu kendilerine Milli Güvenlik Konseyi (MGK) ve üyeleri adını verdiler. Milli Güvenlik Konseyi Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun'dan oluşmaktaydı. Kenan Evren, Devlet Başkanlığı ve MGK Başkanlığı görev ve yetkilerini de üzerine almıştı. MGK Genel Sekreterliği'ne ise Org. Haydar Saltık atanmıştı. Böylece biri başkan diğer dördü ise üye olmak üzere Türkiye'nin askeri darbe sonrasındaki yönetim kadrosu ortaya çıkmıştı.

12 Eylül sabahı Kenan Evren harekâtın amacını açıklarken “... *Ülkenin bütünlüğünü, devletin otoritesini yeniden sağlamak, demokratik düzenin işlemesine engel olan nedenleri ortadan kaldırmak*” şeklinde özetlemişti⁶⁰³. Bu darbe hareketinin, 1971'deki askeri müdahale ile mukayese edildiğinde ondan çok daha köktenci olduğu görülecekti. Zira yönetimi eline alan MGK, hükümeti ve Meclisi feshetmiş, AP Genel Başkanı Demirel'i, CHP Genel Başkanı Ecevit'i, MSP Genel Başkanı Erbakan'ı ve MHP Genel Başkanı Türkeş'i gözaltına almış ve tüm yurttaki sıkıyönetim ilan etmişti. Ancak siyasi partilerin faaliyetlerine, o an için, dokunmamıştı.

Yine aynı gün saat 13.00'te TRT'de bir konuşma yapan Evren: “*12 Eylül harekâtı, kanun ve nizam hâkimiyetini sağlamak için yapılmıştır. MGK, yasama ve*

⁶⁰³ Cumhuriyet Gazetesi, 12.09.1980, no: 20163, s. 1.

*yürütme yetkilerini yüklenmiş olup, yürütme sorumluluğu en kısa zamanda Bakanlar Kurulu'na bırakılacaktır. Yeni bir Anayasa, seçim ve siyasal partiler kanunu ile diğer düzenlemelerin yapılmasından sonra ülkede seçimlere geçilecektir*⁶⁰⁴ demektedir. Böylece çok partili demokratik hayata yeniden dönüleceği belirtilerek yüreklere su serpilmekte ancak bunun süresi hakkında kesin bir açıklama yapılmamaktaydı.

Toker'e göre 12 Eylül'ün hemen öncesinde Türkiye'de devlet otoritesi kaybolmuş ve anarşi resmi düzen haline gelmişti. Bu bozuk düzenin sona ermesi içinse iki olaydan birinin gerçekleşmesi gerekmektedir. Buna göre ya Türkiye'nin iki büyük siyasi partisi içtenlikle bir araya gelip güçlü bir koalisyon hükümeti kuracaklardı ya da Silahlı Kuvvetler sivil yönetime el koyacaktı. Neticede 12 Eylül askeri müdahalesiyle birlikte ikinci ihtimal gerçekleşmiş ve Toker'e göre sağlıklı yani dejenere olmuş demokratik düzene son verilmişti⁶⁰⁵.

Zira Türkiye'de askeri müdahaleler, anayasaların eksikliği ya da bozukluğundan değil siyasi hayatın dejenere edilmesinden yani politikacıların hatalarından kaynaklanan otorite boşluğu ve terörizmden dolayı gerçekleşmişti. Politikacı, artık devlete ve millete hizmet değil de sadece seçmenin oyunu hedef olarak iktidar olmak ve iktidarda kalmayı kendisine hedef seçince Türkiye'deki siyasi hayat da ister istemez tıkanma noktasına gelmişti.

Toker, 12 Eylül'ün hemen ertesinde, 27 Mayıs ve 12 Mart'ı hatırlatarak Kenan Evren'e bir takım tavsiyelerde bulunmuştu. Buna göre Evren'in orduya hâkim olmasını ve birliği sağlamasını; en kısa zamanda seçimlere gidilmesini ve büyük ve gereksiz tutuklama faaliyetlerine girişilmemesi gerektiğini askeri harekâtın başarıya ulaşması için şart olduğunu belirtmişti⁶⁰⁶. Zira Toker'e göre Türkiye'de dejenere olmuş demokrasiyi tekrar sağlığına kavuşturmak adına yapılan askeri müdahalenin “normal demokratik parlamenter rejime dönüş takvimi” hemen planlanır ve bu kamuoyuna ilan edilirse birçok mesele sorun olmaktan çıkacaktır. Çünkü

⁶⁰⁴ Bülent Tanör, “Siyasal Tarih (1980 – 1995)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1980 – 2003)**, Cilt:2, Milliyet Yay. , Yer? , Yıl? , s.31 – 32; **Cumhuriyet Gazetesi**, 13.09.1980, no: 20164, s. 1; **Milliyet Gazetesi**, 13.09.1980, no: 11808, s. 1.

⁶⁰⁵ Metin Toker, “Kızılay Çankaya Arası”, **Hürriyet Gazetesi**, 21.09.1980, no: 11656, s. 8.

⁶⁰⁶ Metin Toker, “Koca İsmet Paşa'nın 3 Basit Önerisi”, **Hürriyet Gazetesi**, 14.09.1980, no: 11649, s.8.

demokrasiye dönüş takviminin açıklanması hem Batı ile ilişkilerin sağlıklı sürmesi hem ordunun kontrolden çıkmasının engellenmesi hem de halkın yüreğinin ferahlaması açısından Toker'e göre son derece önemlidir⁶⁰⁷.

Nitekim Batı dünyasında 12 Eylül askeri müdahalesinin bir tür askeri diktatörlüğe dönüşeceği havası hâkim olmuş ve bu anlayış Türkiye'ye bir takım eleştirilerin yöneltilmesine neden olmuştur.

Toker'e göre ise bu büyük bir yanlış algılamadan ibarettir. Ona göre 1980 askeri müdahalesi, iyi yönde bir karaktere sahiptir ve 1960 ile 1971 tarihlerindeki diğer askeri müdahalelerde onun referansıdır. Çünkü amaç demokrasiyi yok etmek değil aksine sağlıklı demokrasiyi kurmaktır. Toker bu düşüncesini kanıtlamak amacıyla Türkiye'deki 1980 darbesini Yunanistan'daki Albaylar Darbesi ile mukayese etmiş ve bir tarafın demokrasiyi ortadan kaldırmaya çalışırken diğer tarafın hastalıklı demokrasiyi iyileştirmek adına neleri göze aldığını ortaya koymaya çalışmıştır⁶⁰⁸. Toker ayrıca Avrupa Konseyi'nde Türkiye adına siyasi komisyon üyeliği görevini yerine getirerek 12 Eylül'ün amacının yukarıda belirtildiği üzere sağlıklı bir demokrasi kurmak olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

3.5. Metin Toker, Avrupa Konseyi'nde

Toker, 1977 tarihinde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Senatörlüğü'ne seçilmişti. Böylece Toker gazetecilik mesleği ile senatörlük görevini birlikte yürütmeye başlamıştı.

12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar senatörlük görevini yerine getiren Toker, senatodaki ilk yılında Kontenjan Grubu'nun Milli Savunma Komisyonu'nda

⁶⁰⁷ Metin Toker, "Dönüşün Takvimi Hakkında" , **Hürriyet Gazetesi**, 26.10.1980, no: 11688, s. 8.

⁶⁰⁸ Yunanistan'daki "albaylar darbesi" ile Türkiye'deki "generaller darbesi" arasında, birçok farkın yanında esaslı bir temel felsefe ayrılığı vardır. Orada albaylar, "Yunan halkı demokrasiye layık değildir" öngörüşünden hareket etmişlerdir. Türkiye'de ordu hiyerarşisi içinde hareket eden generaller ise "Türk halkının bu politikacılara layık olmadığı" inancıyla politika hayatına el koymuşlardır. Yani Türk halkının demokrasiye layık olduğu, ancak bu politikacılara layık bulunmadığı inancından yola çıkmışlardır. Metin Toker, "Bir Hatırlatma" , **Milliyet Gazetesi**, 29.08.1982, no: 12511, s. 8; Metin Toker, "İsteyenler ve İstemeyenler" , **Hürriyet Gazetesi**, 02.11.1980, no: 11695, s. 8.

üyelik ve sözcülük görevlerini yerine getirmiş, ondan sonraki iki yıl ise üye ve sözcülük görevlerini Dışişleri – Turizm ve Tanıtma Komisyonu’nda sürdürmüştü⁶⁰⁹.

12 Eylül 1980 tarihinden itibaren ise meclis fesh edilmiş, seçilmiş bir yönetimin yerine askeri bir rejim gelmiş, haklar ve hürriyetler ise askıya alınmıştı. Bu gelişmeler üzerine Avrupa Konseyi’nin Türkiye’yi üyelikten çıkarması ya da üyeliğini dondurması tehlikesi ortaya çıkmıştı.

Toker’e göre Avrupa Konseyi, demokrasinin ve insan haklarının korunması görevini yüklenmiş bir tür forum niteliği taşımaktaydı. Bu yüzden de Avrupa’daki birçok kuruluş kendi tutumunu ona bakarak ayarlamaktaydı. Bu dönemde Avrupa Konseyi’nin Türkiye açısından öneminin artmış olmasının nedeni ise Türkiye’nin demokrasiden vazgeçmediğini, aksine demokrasisini terörizm ve benzeri sorunlardan kurtarıp düzlüğe çıkarmanın gayreti içinde bulunduğunu batı dünyasına en iyi bu forumda duyurabilir olmasıydı. Bu doğrultuda Avrupa Konseyi ile ilişkiler ister istemez Türkiye’deki demokratik gelişmelere doğrudan etki edip, katkı sağlayacaktı.

Bu nedenle de Askeri Yönetim, Meclisi feshetmiş olmasına karşın Türkiye’nin Avrupa Konseyi ile ilişkilerinin devamını sağlamak amacıyla üzerinde karar kıldığı birkaç kişiyi bu konuyla ilgili olarak doğrudan görevlendirmişti ve Toker bu kişilerden biriydi.

Ocak 1981 tarihinde Turan Güneş’in Avrupa Konseyi Siyasi Komisyon Üyeliği’nden istifa etmesi üzerine Toker, Güneş’in yerine komisyon üyeliğine seçilmişti⁶¹⁰. Bu tarihten itibaren Toker, Avrupa Konseyi toplantılarına Türkiye siyasi komisyonunun asil üyesi olarak katılmıştı. Toker Avrupa Konseyi’nde, 12 Eylül 1980 askeri darbesi ve sonrasında gelişen olaylardan dolayı Türkiye’de demokrasinin olmadığı ya da demokrasiden vazgeçildiğini ileri süren Avrupalı parlamenterlerin kanaatine karşı fikri bir mücadele vermiş ve Türkiye’nin Avrupa Konseyi’nden çıkarılmasına engel olmaya çalışmıştır.

Toker Avrupa Konseyi’nde Türk ordusu ve milletinin bir an önce sivil demokratik rejime geçme konusunda kararlı olduğunu ve bu konuda Avrupa

⁶⁰⁹ Metin Toker, “Tanıtma”, **Milliyet Gazetesi**, 04.10.1981, no: 12187, s. 8.

⁶¹⁰ “Avrupa Siyasi Komisyonu’na Güneş’in Yerine Toker Girdi”, **Milliyet Gazetesi**, 27.01.1981, no:11941, s. 10.

Konseyi'nin de Türkiye'ye gerekli anlayışı göstererek yardımcı olmasını istemiştir⁶¹¹.

Ayrıca Türkiye'de demokrasinin bulunmadığını iddia ederek Türkiye'ye baskı uygulanmasının örneğin Batı Avrupa'nın ekonomik yardımı kesmesinin ya da azaltmasının Türkiye'deki demokrasi sürecini sekteye uğratacağını savunmuştur⁶¹².

6 Kasım 1983 tarihinde ise genel seçimlerin yapılması ile birlikte son parlamentonun Avrupa Konseyi ile olan ilişkilerini yürüten delegasyonunun yeni Toker'in de görevi sona ermiştir.

Avrupa Konseyi Asamblesi'nin 1980 sonbaharında açılan Türkiye dosyası ise 1986 ilkbaharında Türkiye'de demokrasinin sağlıklı bir şekilde tekrar rayına oturduğu düşünüldüğünden dolayı kapatılarak raftaki yerini almıştır⁶¹³. Zira 12 Eylül sonrasında Türkiye'de, birtakım batılı düşünür ve siyasetçinin savunduklarının aksine askeri bir rejim kurulmamış ve demokrasi tekrar rayına oturtulmaya çalışılmıştır. Bunun o dönemdeki, göreceli, ilk örneği ise yeni bir anayasa oluşturma çabası olmuştur.

3.6. 1982 Anayasası

Kenan Evren'in 12 Eylül 1980 tarihindeki konuşmasından yaklaşık bir hafta on gün sonra MGK, emekli amiral Bülent Ulusu'nun başkanlığında 27 üyeli bir kabine atamış, 24 Ocak Kararları'nın mimarı Turgut Özal ise ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak atanmıştı. Kabine içerisinde aktif ya da eski siyasetçi bulunmamaktaydı. Ulusu kabinesi emekli subaylar ve bürokratlardan oluşturulmuştu. Aslında Hükümet, MGK'ya bir çeşit tavsiyelerde bulunacak ve onun verdiği kararları

⁶¹¹ “Ortak Düşmanın Oyununa Gelmeyelim ” , **Milliyet Gazetesi**, 28.01.1981, no: 11942, s. 10; Metin Toker, “Bizden Olmayan Bizimkiler” , **Milliyet Gazetesi**, 01.02.1981, no: 11946, s. 6.

⁶¹² Metin Toker, “Avrupa Bardağında Fırtına” , **Milliyet Gazetesi**, 13.12.1981, no: 12254, s. 8; Metin Toker “...Ve 1982 Başladı” , **Milliyet Gazetesi**, 04.01.1982, no: 12276, s. 8,12; Metin Toker, “Niyet Yargılaması” , **Milliyet Gazetesi**, 14.01.1982, no: 12286, s. 8,12.

⁶¹³ Toker'e göre 12 Eylül 1980 sonrasında Türkiye, Avrupa Konseyi'nden neden çıkarılmamıştır? Bunda üç önemli unsur rol oynamıştır. Birincisi Türkiye'nin Avrupa Konseyi için önemlidir. İkincisi 12 Eylül öncesi Türk demokrasisinin sağlıklı bir demokrasi olmamasıdır. Üçüncüsü Askerlerin sağlıklı bir demokrasi kuracaklarına dair verdikleri teminata inanılmasıdır. Metin Toker, “Dış Politikada Hiç Yoktan Zorluklar” , **Milliyet Gazetesi**, 22.01.1984, s. 6; Metin Toker, “Avrupa'yla Sorunlarımızın Sonu” , **Milliyet Gazetesi**, 27.04.1986, s. 6, 9.

yerine getirecekti. İpler tamamen MGK'nın elinde bulunacaktı. Zira MGK'nın bakanları görevden alma yetkisi vardı. Zaten MGK, sıkıyönetimin kendisine tanımış olduğu yetkilere dayanarak bölgesel ve yerel komutanlar vasıtasıyla ülkenin tamamına hükmeder konumdaydı.

Diğer taraftan Evren, 1981'deki yeni yıl mesajında demokratik sisteme dönüşün takvimini açıklamıştı. Buna göre 1982 sonbaharında yeni anayasa için halk oylaması yapılacak, 1983 sonbaharında ise genel seçimlere gidilecekti.

MGK amacınının 12 Eylül öncesinde devlet otoritesini yıkmak üzere olan anarşi ortamına son vermek olduğunu belirtmişti. Ancak MGK'ya göre anarşinin temel nedeni 1961 Anayasası'nın sağlamış olduğu hak ve özgürlüklerdi. Oysaki 1971'de de bu iddia edilmiş ve 1960 Anayasası'nda bir takım düzenlemelere gidilmişti. Anlaşıldığı kadarıyla MGK üyeleri için bu yeterli değildi.

29 Haziran 1981 tarihinde çıkarılan bir yasayla, Anayasayı ve temel yasaları yapmak üzere Kurucu Meclis oluşturuldu. Kurucu Meclis, MGK ve Danışma Meclisi (DM) olmak üzere iki kanattan oluşmaktaydı. Ancak DM üyelerini, MGK belirleyecek ve son söz hep MGK'da olacaktı. Kısacası DM, sadece MGK'ya danışmanlık görevini yerine getirecekti. DM üyeleri, yükseköğrenim görmüş 160 üyeden oluşacak ve bunlar 12 Eylül öncesinde herhangi bir siyasi partinin üyesi olmamış kişilerden seçilecekti.

120'si askeri valiler, 40'ı ise MGK tarafından atanmış olan 160 üyeli Danışma Meclisi, 23 Ekim 1981 tarihinde ilk kez toplandı. Daha önce de belirtildiği gibi üyelerin belirlenirken 12 Eylül öncesinde herhangi bir siyasi partiye üye olmamaları şartı getirilmişti. 16 Ekim 1981 tarihinde ise yani Danışma Meclisi toplanmadan önce MGK tarafından tüm siyasi partiler feshedildi. Böylece çok partili demokratik yaşama tamamen yeni partiler, liderler ve siyasetçiler ile başlanmak istendiği görülmekteydi. Danışma Meclisi, İstanbul Hukuk Fakültesi'nden Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı'nın başkanı olduğu 15 üyeli bir Anayasa Komisyonu seçti ve bu komisyon 17 Temmuz 1982'de yeni anayasanın ilk taslağını hazırladı⁶¹⁴.

1982 Anayasası, bir bakıma 1961 Anayasası'ndaki gelişmelerin tersine çevrilme çabasıydı. Zira 1982 Anayasası ile yürütme organı güçlendirilmeye

⁶¹⁴ Zürcher, a.g.e. , s. 406, 409.

çalışılmaktaydı. Ancak yürütme içinde güçlendirilen hükümet değil de cumhurbaşkanıydı. Cumhurbaşkanı yine sorumsuz olmakla birlikte yargı, yükseköğrenim ve ordu ile ilgili birçok yetkiyle donatılmaktaydı. Milli Güvenlik Kurulu'nda ise sivil üye sayısında bir azaltmaya gidilmişti. Böylece ordunun siyasi sistem içerisindeki etkisi arttırılmaktaydı. Hak ve özgürlükler (ifade özgürlüğü ve dernek kurma özgürlüğü vb.) konusunda ise yeni anayasa kısıtlamalara gitmekte ve birey haklarının genişletilmesinin sanki devlet otoritesini bir zaafa uğratabileceği düşüncesi verilmeye çalışılmaktaydı. Buna göre kişi hak ve özgürlükleri ulusal çıkarlar, kamu düzeni, ulusal güvenlik, Cumhuriyet düzeninin tehlikede olması ve kamu sağlığı gerekçesiyle iptal edilebilir, askıya alınabilir ya da sınırlandırılabilirdi. Anayasada din eğitimini zorunlu kılan hüküm ise Laikliğe bir bakıma darbe sayılabilirdi. Yeni anayasada ikinci meclise yani Senatoya ise yer verilmemişti. YÖK kanunu ile üniversitelerin yönetim özerkliğine bir kısıtlama getirilmekte ve sadece bilimsel özerklik öne çıkarılmak istenmekte idi. Ayrıca basın özgürlüğü ve sendika özgürlüğünde (siyasal amaçlı grevler, dayanışma grevleri ve genel grevler yasaklanmıştı) sınırlamalara gidilmişti⁶¹⁵.

Toker'e göre ise Milli Güvenlik Konseyi tarafından Anayasayı hazırlamakla görevli olan kişiler doğru bir şekilde seçilmemişti. Bu doğrultuda 1982 Anayasası ve düzeninin birtakım eksiklikleri bulunmaktaydı. Zira en büyük sorun milli irade üzerindeki denge konusu ve Türkiye'de dejenere olmuş parlamentoların kontrol altına alınamamasıydı. Örneğin yukarıda belirtilenin aksine, Toker'e göre anayasa metninde cumhurbaşkanlık makamının yetkileri yeteri kadar güçlendirilmemişti. Bu doğrultuda yeni dönemin ilk cumhurbaşkanı, kuvvetini Anayasa metninden ziyade kendi şahsiyetinden alacaktı. Diğer taraftan siyasi partilerin etkisinden uzak bir senato kurulmadığı gibi mevcut senato kurumuna da tamamen son verilmişti. Böylece mecliste siyasi partilerin hegemonyasına set çekmek imkânı ortadan kalkmıştı. Ayrıca sağlıklı bir demokrasiye geçiş için Cumhurbaşkanı Kenan Evren'i de destekleyecek olan bir "Merkez Partisi" kurulmamıştı. Toker'e göre geçiş döneminde ülkeye iktidar olarak hâkim kalacak bir merkez partisinin temelleri şayet atılabilmiş olsaydı, diğer kurulan ya da kurulacak siyasi partilerin kıymet-i harbiyesi

⁶¹⁵ Akşin, **a.g.e.** , s. 276 – 277; Çavdar, **a.g.e.** , s. 267 – 270; Zürcher, **a.g.e.** , s. 409.

geçiş döneminde büyük olmayacak ve mecburen bu partilerde kendilerine çeki düzen vermek ve gelecek için gerekli hazırlıkları yapmak zorunda kalacaklar ve en nihayetinde batılı demokrasilerdeki mevcut siyasi yelpazenin içinde yerlerini almış olacaklardı. İktidardaki merkez partisi ise bu dönemde sorumluluğun sahibi bir büyük koalisyon gibi cumhurbaşkanının yanında demokrasiyi sağlamlaştıracaktı. Böylece demokrasiye geçiş döneminin güvenliği her açıdan sağlanmış olacaktı⁶¹⁶.

Neticede 7 Kasım 1982 tarihinde yeni anayasa halk oylamasına sunuldu. Anayasadaki geçici bir madde uyarınca, halkoylamasında anayasanın kabulü doğrultusunda verilecek oylar aynı zamanda Kenan Evren'in yedi yıl için cumhurbaşkanı seçilmesini de kabul etmek anlamına gelmekteydi. Anayasa lehine propaganda faaliyetinde bulunmak serbest, aleyhte propaganda ise yasaktı. Halkoylaması için oy kullanma mecburiyeti de getirilmişti. Oy kullanmayanlar hem para cezasına çarptırılacak hem de beş yıl boyunca seçme ve seçilme haklarından mahrum kalacaklardı. Cumhurbaşkanlığı için ise tek bir aday bulunmaktaydı: Kenan Evren. Neticede seçmenlerin % 91'i olumlu oy kullandılar⁶¹⁷. Böylece hem yeni anayasa kabul edilmiş hem de sivil rejime geçiş için ileri bir adım daha atılmıştı.

Toker de referandumda yeni Anayasa'yı eleştirmesine karşın hem Türk Milletinin çeşitli özlemlerine cevap vermesi hem de sivil demokratik rejime geçiş için bir zorunluluk olmasından dolayı yani tüm aksaklık ve eksikliklerine rağmen "evet" demeyi tercih etmişti⁶¹⁸.

Referandum sonucunda hem yeni anayasa kabul edilmiş hem de yeni cumhurbaşkanı belirlenmişti. Böylece sıra diğer adıma yani seçimlerin yapılmasına gelmişti.

⁶¹⁶ Metin Toker, "Son Fırsat", **Milliyet Gazetesi**, 03.10.1982, no: 12543, s. 8; Metin Toker, "Benim Oyum - 1", **Milliyet Gazetesi**, 08.11.1982, no: 12579, s. 6; Metin Toker, "Gönlün Umduğu ve Bulduğu", **Milliyet Gazetesi**, 01.05.1983, no: 12753, s. 9.

⁶¹⁷ **Cumhuriyet Gazetesi**, 08.11.1982, no: 20927, s. 1; **Cumhuriyet Gazetesi**, 09.11.1982, no: 20928, s. 1.

⁶¹⁸ Metin Toker, "Benim Oyum - 2", **Milliyet Gazetesi**, 09.11.1982, no: 12580, s. 6.

3.7. 1983 Seçimleri ve Demokrasi Mücadelesi

Anayasanın kabulünden ve Kenan Evren'in cumhurbaşkanı seçilmesinden bir süre sonra çok partili demokrasiye geçiş için hazırlıklar hızlandı. Yeni yapılan Siyasi Partiler Yasası'na göre 12 Eylül 1980 öncesinde politika yaşamında aktif olan siyasetçilerin, özellikle de parti liderlerinin on yıl süreyle siyasetten men edilmesine karar verilmişti. MGK, yeni politikacılarla yeni bir siyaset hayatına geçilmesi yönünde kararlı olduğunu göstermekteydi. Yine 1970'lerdeki istikrarsız koalisyon hükümetleri dönemine son vermek ya da bunu zorlaştırmak amacıyla özellikle küçük partilerin bir çeşit korkulu rüyası olacak olan % 10'luk seçim barajı usulü kabul edilmekteydi. Böylece ülke genelinde oyların % 10'undan azını alan bir parti artık Mecliste temsil imkânı bulamayacaktı.

Öğrenci, öğretmen ve devlet memurlarına parti üyeliği yasaklanmış, kurulacak yeni partilerin kadın ya da gençlik kolları kurmaları, sendikalarla yakın ilişkide bulunmaları ve köylerde şube açıp bir nevi örgütlenmeleri de yasak edilmişti. Böylece kurulacak yeni partilerin toplum içerisinde gelişip, kök salmalarına engel olunabileceği düşünülmüştü⁶¹⁹.

Ayrıca MGK, yeni kurulacak partilerin kurucularını ve vekil adaylarını veto etme hakkına da sahipti. Yani MGK, bir çeşit seçimlere kimin girip kimin girmeyeceğine karar verecek olan yetkili tek organ pozisyonundaydı. Zira MGK'nın siyasi parti faaliyetlerine izin vermesiyle birlikte on beş parti kurulmuştu. Ancak 1983 seçimlerine bunlardan sadece üçünün katılmasına MGK şartlı onay verecekti, yani kurucu ya da vekil adaylarının bir kısmının değiştirilmesi şartıyla.

Daha önce de belirtildiği üzere Siyasi Partiler Kanunu'na göre MGK, uygun görmediği siyasi parti kurucularını veto etme hakkına sahipti. Diğer taraftan siyasi partilerin kurucu üye sayıları tam olarak 30 olmalıydı ki bu da diğer bir sorunu oluşturmaktaydı. Zira MGK'nın onay vereceği uygun ve nitelikli 30 kurucu üyeyi bulmak, o dönemde, başlı başına bir sorun teşkil etmekteydi. Ayrıca kurulacak yeni partilerin geçmiş dönem ile herhangi bir ilişkisinin bulunmamasına da dikkat edilmişti. Nitekim yasaklı Demirel tarafından yönlendirildiği düşünülen Büyük

⁶¹⁹ Zürcher, a.g.e. , s. 410.

Türkiye Partisi'nin ya da AP'nin bir devamı sayılan Doğru Yol Partisi'nin, CHP'nin bir çeşit uzantısı kabul edilen Erdal İnönü liderliğindeki Sosyal Demokrasi Partisi'nin ayrıca Milli Selamet Partisi'nin devamı görülen Refah Partisi'nin seçimlere katılmasına izin verilmemişti. Üstelik MGK, seçim sonuna kadar Süleyman Demirel, İhsan Sabri Çağlayangil, Sırrı Atalay ve Deniz Baykal gibi bir takım siyasetçileri Çanakkale'deki Zincirbozan isimli askeri üstte gözetim altında tutma kararı almıştı⁶²⁰.

Buna karşın Turgut Özal'ın liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP)'nin, Necdet Calp'ın Halkçı Partisi (HP)'nin ve Turgut Sunalp'ın Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP)'nin seçimlere katılmasına izin verildi. Sunalp, emekli bir orgeneral ve partisi askeri yönetim tarafından bir bakıma desteklenmekteydi. Askeri yönetime göre MDP, sağ kesimi temsil edecekti. Buna karşın yine askeri yönetim tarafından sol muhalefeti oluşturması düşünülen parti ise Necdet Calp'ın HP'si idi. Necdet Calp, 12 Eylül yönetimi döneminde Başbakanlık müsteşarlığı görevini yerine getirmişti. Özal ise daha önce de görüldüğü üzere 12 Eylül sonrasında kurulan Bülent Ulusu kabinesinde görev almıştı. Anlaşıyor ki ordu yönetimi onu da zararsız görmüş ve bir parti kurup seçimlere katılmasına izin vermişti.

Askeri yönetimde yer alan liderler, özellikle Sunalp'ın MDP'si ile birlikte Calp'ın HP'sine olumlu bir gözle bakmakta ve destek vermekteydiler. Hatta seçimler öncesinde bir TV yayınında Kenan Evren, açıkça Anavatan Partisi'ne oy verilmemesi yönünde bir telkinde bulunmuştu⁶²¹. Oysaki ordunun bu tavrı Özal'ın en büyük kozu olmuştu. Zira Özal, tek bağımsız ve gerçek demokrat pozisyonuna bürünmüş ve ANAP ordunun siyasetten çekilmesini isteyenlerin yegâne partisi konumuna gelmişti.

Toker ise Kenan Evren ve Milli Güvenlik Konseyi'nin 1983 seçimlerine gidilirken tüm partiler karşısında tarafsız olduklarını ve herhangi bir partiye destek vermediklerini belirtmeleri gerektiğini savunmuştu. Zira Toker'e göre aksi bir

⁶²⁰ Çavdar, **a.g.e.**, s. 273 – 274.

⁶²¹ Akşin, **a.g.e.**, s. 281; Çavdar, **a.g.e.**, s. 276.

davranış halk tarafından hem ters tepecekti hem de bu tarz kurulacak bir parlamentonun etrafında milli mutabakat sağlanamayacaktı⁶²².

MGK'nın parti kurucularını veto etme hakkını ve yine MGK tarafından en az otuz üyesi tasdik edilmemiş siyasi partilerin genel seçimlere katılma hakkının ortadan kaldırılmasını da Toker çok sert bir şekilde eleştirmiştir.

Toker'e göre batılı parlamenter demokrasilerde genel olarak siyasi hayat iki kanat ve bunları temsil eden iki büyük partiden oluşmaktaydı. Ancak iki kanattan hiçbiri de o ülkeler halkının kesin tercihini teşkil etmemektedir. Bu yüzden de iktidar koltuğu iki büyük parti arasında gidip gelmekteydi. Her iki büyük partinin de kendilerine has üyeleri hatta fanatikleri bulunmaktaydı ve bunlar oylarını doğal olarak kendileri ile özdeşleştirmiş oldukları partilere vermektedir ancak seçim sonuçlarını partilerin üyeleri veya fanatikleri değil de ortadaki büyük tarafsız kütle yani gezer oyların sahipleri tayin etmekteydi. Bunlar ülkenin siyasi, sosyal, ekonomik vs. gelişimine göre oylarını ya x partisine ya da y partisine vermektedirler.

Aslında Batı demokrasilerinde olduğu gibi Türkiye'de de geçmişten gelen siyasi geleneğin etkisiyle her zaman iki büyük parti siyasi arenada mücadele etmiştir. Buna göre Meşrutiyet Dönemi'nde İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Cumhuriyet Dönemi'nde de sırasıyla CHP – Terakkiperver ile Serbest Cumhuriyet Fırkaları, ardından CHP – DP sonra CHP – AP siyasi mücadelesi ön plana çıkmıştır. Bundan sonraki siyasi mücadelede yine CHP ve DP ile AP mirasçıları arasında geçecektir. Bu mücadeleyi parti ismi dışında bir ayrımına sokacak olursak o zaman da Ortanın Solu – Ortanın Sağı ya da Sosyal Demokrat – Muhafazakâr ve Liberal diye ayrılabiliriz.

Toker'e göre 1980'deki askeri yönetimin tabiatı Atatürkçülük ve Laiklik prensipleri doğrultusunda Ortanın Soluna, anti – komünizm düşüncesi doğrultusunda ise Ortanın Sağına yakındı. Yani Ordu hem sağın hem de solun birleşimiydi. Bu doğrultuda Türkiye'de de Batılı anlamda bir parlamenter demokratik düzen kurulması arzulanıyorsa, o zaman sağlıklı bir sol ya da sağlıklı bir sağın iktidara

⁶²² Metin Toker, “Tuzaklarla Dolu Bir Yol” , **Milliyet Gazetesi**, 08.05.1983, no: 12761, s. 8; Metin Toker, “Sonun Başlangıcında Bir Nebze Düşünme Molası” , **Milliyet Gazetesi**, 10.07.1983, no: 12825, s. 8.

gelmesinden korkulmamalıydı. Asıl korkulması gereken şey sağlıklı olmayan dejenere olmuş ya da suni tarzdaki partilerle seçimlere gitmekti. Zira bu durumda Toker'e göre Türkiye'de parlamento hayatı topal olacak ve sakat ayak parlamentonun dışında bir ufunet yuvası oluşturacaktı. Böyle bir demokrasinin ise kazasız belasız uzun süre yoluna devam etmesi imkânsızdı. Bu durum ise doğal olarak yeni müdahalelere yol açacaktı⁶²³.

Yani Toker'e göre sadece MGK'nın onay verdiği partiler ile genel seçimlere gidilecek olursa millet iradesi, kendi iradesini değil de yalnızca "majestenin iktidarı" ile "majestenin muhalefetini" ortaya koyacaktı. Suni bir tarzda kurulacak olan Türk Parlamentosu ise dünyanın hiçbir köşesinde hiçbir kimse tarafından demokratik sayılmayacaktı. Bu yüzden de Toker Türkiye en başta Avrupa Konseyi, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve NATO olmak üzere tüm üye olduğu demokratik örgütlerden bir şekilde tasfiye edilecektir diyerek bir nevi MGK'ya uyarıda bulunmaktaydı⁶²⁴.

Toker'in özellikle son paragraftaki düşüncelerini yazıya dökmesi ise onun askeri mahkemece yargılanmasına neden olmuştu.

Milliyet gazetesinde 14 Ağustos 1983 tarihinde çıkan "Uygulanırsa Mutlaka Mutsuz Sonla Bitecek Bir Senaryo" başlıklı yazının, MGK'nın 76 sayılı bildirisine aykırı olduğu gerekçesiyle yazının sahibi Metin Toker ve *Milliyet* gazetesinin Yazı İşleri Müdürü Doğan Heper aleyhine dava açılmıştı. Sıkıyönetim 1 Numaralı Askeri Mahkemesi'nde görülen dava sonucunda MGK'nın icraatını eleştirdiği iddiasıyla Toker ve Heper üçer ay hapis cezasına mahkûm edildiler. Doğan Heper'in cezası, Basın Yasası'nın değişen maddesi uyarınca dokuz bin lira ağır para cezasına çevrildi. Toker'in hapis cezası ise altı aydan az olduğu için temyiz edilememiş ve kesinleşmişti. Altı aydan az olan hapis cezaları ancak Milli Savunma Bakanı tarafından temyiz edilebiliyordu. Neticede Toker'in kesinleşmiş cezası Kartal Savcılığı tarafından kendisine bildirildi. Buna karşın Toker, Kartal Cumhuriyet Savcılığı'na dört aylık tehir istemiyle başvurdu ve bu isteği uygun bulunarak cezanın infazı 5 Mart 1984 tarihine kadar ertelendi. Bu arada Toker ve Heper'in avukatı

⁶²³ Metin Toker, "Sol İşini Halletti Darısı Sağın Başına", *Milliyet Gazetesi*, 22.05.1983, no: 12776, s.6; Metin Toker, "İngiliz Seçimleri Ve Biz", *Milliyet Gazetesi*, 12.06.1983, no: 12797, s. 6; Metin Toker, "Sağdaki Sorun", *Milliyet Gazetesi*, 19.06.1983, no: 12804, s. 6.

⁶²⁴ Metin Toker, "Uygulanırsa Mutlaka Mutsuz Sonla Bitecek Bir Senaryo", *Milliyet Gazetesi*, 14.08.1983, no: 12857, s. 8.

tarafından da Milli Savunma Bakanlığı'na başvuruda bulunulmuştu. Bakanlık ise bu başvuruyu kabul ederek Askeri Yargıtay Başsavcılığı aracılığıyla dosyanın Askeri Yargıtay'da incelenmesini uygun gördü. Mart 1984 tarihinde ise Askeri Yargıtay 3. Dairesi, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askeri Mahkemesi'nce verilen mahkûmiyet kararını bozdu⁶²⁵. Böylece Toker, üçüncü kez hapse girmekten kurtulmuş oldu.

Bu arada dava süreci devam ederken Toker, genel seçimlere katılacak olan partileri değerlendiriyor ve kendisinin de hangi partiye oy vereceğini belirtmek geleneğinden vazgeçmiyordu.

Toker'e göre seçimlere katılmasına izin verilen üç partide her açıdan yetersizdi, üstelik hepsi de suni bir yapıya sahipti. Buna karşın bu partiler arasında en derli toplusu, en az suni olanı Toker'e göre ANAP'tı. Ayrıca ona göre Turgut Özal'da partisine hâkim görünmekteydi. Bu doğrultuda suni partiler arasında kalıcı olabilecek tek parti olan ANAP'a kendisinin siyasi eğilimini temsil etmese bile zaruretlerin icabı olarak bu seferlik oy vereceğini belirtmişti⁶²⁶.

1983 seçimleri sonucunda ANAP oyların % 42.9'unu alarak 211 milletvekili, HP % 28.9'unu alarak 117 milletvekili, MDP ise oyların % 22.1'ini alarak 71 milletvekili çıkarmış ve böylece 400 üyeli olan TBMM'de, ANAP tek başına salt çoğunluğu sağlamıştı⁶²⁷.

Özal daha önce de belirtildiği üzere 1971 – 1973 yıllarında Dünya Bankası'nda danışman olarak görev yapmış ardından da Türkiye'ye dönerek çeşitli sanayi kuruluşlarında çalışmıştı. Sonrasında ise Başbakanlık müsteşarı olarak görev almış ve Türk ekonomisini serbest piyasa ekonomisine açan 24 Ocak kararlarının alınmasında baş mimar olarak kabul edilmişti. Bu doğrultuda Özal, ekonominin liberalleştirilmesini savunan büyük sermaye çevreleri tarafından sempati ile karşılanmaktaydı. Ayrıca Özal'ın Nakşibendî tarikatıyla bağlantıları olduğu söylenmekte ve kardeşi Korkut Özal'da MSP'nin hatırı sayılır kişileri arasında

⁶²⁵ Vasfiye Özkoçak, "Toker – Heper Davası Karara Kaldı" , **Milliyet Gazetesi**, 13.09.1983, no:12877, s. 1,12; "Toker Ve Heper Üçer Aya Mahkûm Oldu" , **Milliyet Gazetesi**, 16.09.1983, no:12880, s. 1,6; "Toker'in Mahkûmiyet Kararı Temyiz Edilmedi" , **Milliyet Gazetesi**, 03.12.1983, s.1,8; "Toker'in 3 Aylık Hapis Cezasının İnfazı 4 Ay Ertelendi" , **Milliyet Gazetesi**, 07.12.1983, s. 1; "Toker ve Heper Hakkındaki Mahkûmiyet Kararı Bozuldu" , **Milliyet Gazetesi**, 07.03.1984, s. 6.

⁶²⁶ Metin Toker, "Benim Oyum" , **Milliyet Gazetesi**, 30.10.1983, no: 12921, s. 6.

⁶²⁷ **Milliyet Gazetesi**, 08.11.1983, no: 12930, s. 1.

gösterilmekteydi. Zira Turgut Özal'da 1977 tarihinde MSP'nin İzmir milletvekili adayı olmuştu⁶²⁸. Bu doğrultuda parti içerisindeki liberal ve muhafazakâr kanadın sempatisi o an için üzerindeydi.

Seçimlerden sonra Turgut Özal'ın türlü şekillerde itham edilerek bir prestij kaybına uğratılma çabaları karşısında Toker'in aksi yönde bir politika takip ettiği görülmüştür.

Buna göre Anavatan Partisi, genel olarak ırkçıların da oyunu almış bir tür siyasal İslamcılarının devamı olarak gösterilmeye çalışılmış ve buna kanıt olarak da parti lideri Turgut Özal'ın geçmişte MSP adayı olması gösterilmişti. Toker'e göre ise bunlar ciddiye alınacak ya da alınması gereken düşünceler değildi. Zira siyasetteki insanlar o an içinde buldukları yer ve tutumlarıyla ancak ölçülebilirlerdi. Ayrıca ANAP'lı politikacılar ona göre siyasette kirlenmemiş, alanlarında uzman kişilerden oluşmaktaydı ki bu durum Toker'e göre Türkiye için büyük bir şans⁶²⁹.

Kasım 1983 tarihindeki genel seçimlerden sonra Meclis toplanmış ve ANAP hükümeti yerel seçimlerin Mart 1984 tarihinde yapılması yönünde bir gündem oluşturmuştu. Yapılacak yerel seçimlere, genel seçimlere katılamamış olan bir takım siyasi partilerin de katılması yönünde karar alınmıştı.

Toker'e göre yerel seçimler, Anavatan Partisi'nin iktidarda kalma süresini belirleyecekti. Çünkü yerel seçimlere genel seçimlerin aksine sadece müsaadeye mazhar partiler yani ANAP – MDP ve HP değil meclis dışında bekleyen ya da bekletilen diğer partiler de DYP – SODEP – RP vs. iştirak edeceklerdi. Bu doğrultuda Toker'e göre yerel seçimlerde parlamento dışı partilerin aldıkları oy oranı parlamento içindeki partilerin aldıkları oy oranını çok aşacak olursa bir erken seçim kaçınılmaz olacaktı. Aksi bir durumda ise bir daha ki genel seçimlere kadar Meclisin kendisini yenilemesine lüzum kalmayacaktı. Çünkü Meclis'in temsil yetkisi ve

⁶²⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Orhan Tokatlı, **Kırmızı Plakalar Türkiye'nin Özallı Yılları**, Doğan Kitap, İstanbul, 1999; Hasan Cemal, **Özal Hikâyesi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989; Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000.

⁶²⁹ Metin Toker, "Eski Alışkanlıklar ve Yeni Gerçekler" , **Milliyet Gazetesi**, 04.12.1983, s. 6.

yeteneği üzerindeki tartışmalar bitecek, “ödünç oy” hikâyesi sona erecek ve Meclis herkes tarafından tereddütsüz kabul edilecekti⁶³⁰.

Mart 1984 tarihinde yapılan yerel seçimlerde ANAP % 41.5 oy oranı ile yine birinci parti oldu ve tüm büyük şehirlerin belediye başkanlıklarını kazandı. Genel seçimlerde ikinci ve üçüncü sırayı paylaşan HP (% 8.8) ve MDP (% 7.1) ise oy kaybetti. Buna karşın SODEP % 23.4 ile ikinci, DYP ise % 13.2 ile üçüncü sıraya yükseldiler. RP ise % 4.4 oranında bir oy toplayabildi⁶³¹.

Böylece askeri yönetimin Türk siyasi hayatına yeni bir yön vermek amacıyla oluşturmaya çalıştığı suni partilere dayalı politika hayatı fire vermeye başladı. Zira yerel seçimlerin sonuçlarına göre Mecliste muhalefet kanadını oluşturan suni partiler (MDP ve HP) bir bakıma meşruiyetlerini yitirmişlerdi. Buna karşın halk tabanında büyük bir seçmen kitlesinin desteğini arkasına almış olduğu belli olan bir takım partiler (DYP ve SODEP) ise Mecliste temsil edilmemektedirler.

Sonuçta akan suyun yolunu bulması ne zor oldu ne de uzun sürdü. Yerel seçimlerden sonra Erdal İnönü liderliğindeki SODEP hızlı bir faaliyete girişmiş ve kendi tabanına hitap etmeye başlamıştı. İnönü amacının sosyal demokratları birleştirmek olduğunu söylemekteydi. Halkçı Partisi’nde yapılan kurultay sonucunda ise Necdet Calp, parti başkanlığını Aydın Güven Gürkan’a kaptırmıştı ve Gürkan’da iki partinin birleşmesine sıcak bakmıştı. Neticede iki parti arasında varılan karar doğrultusunda 1985 tarihinde SODEP kendisini feshederek Halkçı Parti’ye katıldı. İki parti ortak bir program ve tüzük hazırladı. Partinin adı ise “Sosyal Demokrat Halkçı Parti” (SHP) oldu. Yapılan anlaşma doğrultusunda SHP’nin ilk genel başkanı Gürkan olmuştu. Ancak 1986 parti kurultayında ise Erdal İnönü SHP’nin yeni genel başkanı oldu. Yine aynı yıl yapılan ara seçimlerde ise İnönü, İzmir’den milletvekili seçildi⁶³².

Diğer taraftan sol kanatta, eski CHP’nin mirasına sahip olmak isteyen Demokrat Sol Parti (DSP) isimli yeni bir parti kurulmuştu. DSP’nin genel başkanı

⁶³⁰ Metin Toker, “Söz Dinleyen ve Söz Dinlemeyen Rakamlar” , **Milliyet Gazetesi**, 25.12.1983, s. 6; Metin Toker, “Son Aşama” , **Milliyet Gazetesi**, 08.01.1984, s. 6; Metin Toker, “Yerel Seçim Erken Seçimi Getirir Mi?” , **Milliyet Gazetesi**, 05.02.1984, s. 6.

⁶³¹ **Milliyet Gazetesi**, 26.03.1984, s. 1; **Milliyet Gazetesi**, 27.03.1984, s. 1; **Cumhuriyet Gazetesi**, 27.03.1984, no: 21402, s. 1.

⁶³² Çavdar, **a.g.e.** , s. 277.

Rahşan Ecevit'ti ancak partinin perde arkasındaki liderliğini yasaklı Bülent Ecevit yürütmekteydi. Mayıs 1986 tarihinde ise Milliyetçi Demokrasi Partisi kendisini feshetti. Partideki milletvekilleri ise ANAP ve DYP'ye geçtiler. Ayrıca SHP'deki parti içi sürtüşmelerden dolayı bu partiden ayrılan yirmi beş kadar milletvekili, DSP'ye geçerek bu partinin Meclis grubu oluşturmasını sağladı⁶³³.

Bu arada 12 Eylül askeri rejiminin yasaklı siyasi liderleri, tekrar siyaset hayatı ile haşır neşir olmaya başlamışlardı. Buna göre Demirel DYP'yi, Ecevit DSP'yi, Erbakan ise RP'yi perde arkasından yönetmekte ve hatta gayri meşru olmasına karşın bazı siyasi demeçler vermekteydiler. Neticede siyasi yasakların kalkması için bir anayasa değişikliği yapılması konusunda özellikle SHP ve DYP'nin yaptıkları baskılar sonuç verdi ve Özal'da buna bir nevi boyun eğmek durumunda kaldı. Ancak Özal, bu konunun halkoyuna sunulmasını şart koşmuştu. Özal'a göre siyasi yasakların kaldırılmasını istemek bir çeşit "anarşi özlemciliği" idi ve bu yüzden de ANAP, halkoylamasına gidilirken bu yönde bir kampanya yürüttü ve siyasi yasakların kaldırılmasına açıkça karşı tavır aldı.

Siyasi yasakların kalkması doğrultusunda yapılacak olan referandumda Toker, kendisinin ne evet ne de hayır diyeceğini bunların yerine çekimser oy kullanacağını belirtmiştir. Çünkü ona göre siyasi yasaklar demokrasiye aykırıdır ancak 1980 askeri müdahalesi ile birlikte siyasi yasaklı hale getirilen liderler de Toker için birer demokrasi düşmanıdırlar. Ayrıca yasakların kalkması için evet demek bir bakıma 1980 askeri müdahalesinin de yanlış olduğunun kabulü demektir ki Toker bu durumu da kabul etmemektedir. Diğer taraftan referandum da hayır demek Toker'e göre bu seferde bir başka demokrasi düşmanı olan Turgut Özal'a siyasi açıdan fayda sağlayacak hatta onun politika hayatında durdurulamaz bir lider haline gelmesine sebep olacaktır. Tüm bu nedenlerden dolayı yani iki tarafta da bulunan demokrasi düşmanı liderlerin siyasi açıdan çıkar sağlamaması amacıyla referandumda çekimser kalınmasının en iyi yol olduğunu söylemiştir⁶³⁴.

6 Eylül 1987 tarihinde yapılan halkoylaması sonucunda siyasi yasakların kaldırılması lehinde % 50.16 oranında oy çıkarken bu duruma hayır diyenlerin ise oy oranı % 49. 84'tü. Yani kıl payı bir farkla, zira evet - hayır oy farkı: 75.066' idi,

⁶³³ Zürcher, **a.g.e.** , s. 413 – 414.

⁶³⁴ Metin Toker, "Referandumda Benim Oyum" , **Milliyet Gazetesi**, 30.08.1987, s. 8.

Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş kendi taraftarlarının kurmuş oldukları partilerin başına geçmek üzere tekrar siyaset hayatına döndüler⁶³⁵. Böylece ordunun dayatmaya çalıştığı kontrollü suni partileşme sistemi çok kısa bir süre içerisinde çökmüş oldu.

Halkoylamasının sonucu üzerine Özal, iki hamle girişiminde bulundu. Buna göre ilk olarak erken seçim kararı aldırdı ve ayrıca seçim yasasını kendi partisinin lehinde sonuç vereceğini düşündüğü şekilde değiştirdi. Bu doğrultuda genel barajdan, daha yüksek bir seçim çevresi barajı konuldu. Buna göre belli bir seçim çevresindeki barajı geçemeyen bir parti, o seçim çevresindeki bütün oylarını kaybetmekte ve bu oylar büyük partiler arasında nispi şekilde paylaşılmaktaydı. Nitekim Özal'ın planı tutmuştu. 29 Kasım 1987 tarihinde yapılan seçimlerin sonucunda ANAP % 36.31 oy oranı ile 292 milletvekili, SHP % 24.74 oy oranı ile 99 milletvekili, DYP % 19.14 oy oranı ile 59 milletvekili çıkarmıştı. DSP (%8.53), RP (%7.16), MÇP (%2.93) ve İslahatçı Demokrasi Partisi (% 0.82) yüzde onluk barajı aşamadıkları için milletvekili çıkaramamış ve Meclise girememişlerdi. Ayrıca seçim sisteminde yapılan son değişiklikler ise ANAP'ın aldığı oy oranının çok üstünde bir milletvekili çıkartmasını ve yine salt çoğunluğu elde etmesini sağlamıştı⁶³⁶.

Genel seçimler sonrasında hükümeti bir kez daha Özal kurdu ve henüz aradan bir yıl geçmeden bu sefer de yerel seçimlerin erkene alınmasını istedi. Ancak Mecliste bu kararını alıramayan Özal ısrarında devam etti ve sonuçta yerel seçimlerin erkene alınması konusunda halkoylamasına başvurulmasına karar verildi. Özal, bir bakıma narsisizm hastalığına tutulmuş gibiydi. Zira kendisini vazgeçilmez görmeye başlamış ve bu doğrultuda şayet halkoylaması olumsuz çıkarsa kendisinin başbakanlıktan ve siyasetten çekileceğini duyurmuştu. Bu yüzden de halkoylaması bir bakıma Özal'ın siyasette kalıp kalmaması konusunda ya da halkın Özal'a olan güven ve desteğini ölçme doğrultusunda bir tür ankete dönüşmüştü.

⁶³⁵ **Cumhuriyet Gazetesi**, 08.09.1987, no: 22642, s. 1; **Milliyet Gazetesi**, 08.09.1987, s. 1; Akşin, a.g.e. , s. 283.

⁶³⁶ **Milliyet Gazetesi**, 01.12.1987, s. 1.

Toker'e göre erken yerel seçim için yapılacak olan referandum bir nevi Özal iktidarının devamına evet ya da hayır demektir. Bu doğrultuda Toker, referandumda oyunun "hayır" olacağını belirtmişti⁶³⁷.

25 Eylül 1988 tarihinde yapılan halkoylaması Özal için tam bir hezimet oldu. Zira oylama sonucunda % 35 evet oyuna karşılık % 65 hayır oyu çıkmıştı. Bu sonuçlara karşın Özal istifa etmedi. Ancak ANAP'ın hızlı bir düşüşe geçtiği de herkes tarafından kabul edilir bir duruma gelmişti. 1988'den itibaren büyüme hızı düşmüş ve enflasyon hızla yükselmişti. Bu durum ise insanların satın alma gücünü düşürmüştü. Ayrıca ANAP ismi artık sık sık çeşitli yolsuzluklarla anılmaktaydı ki bu durumda halk nazarında partinin prestijini büyük oranda düşürmekteydi.

Referandum sonuçlarını değerlendiren Toker ANAP'ın büyük bir düşüş yaşamasının sebebi olarak Özal ailesinin şatafatlı bir hanedan hayatı sürmesinin toplumda oluşturduğu akisler; ekonomideki enflasyon, hayali ihracat, hayat pahalılığı ve gelir dağılımındaki dengesizlik ile ANAP içerisindeki liberal kanat ile mukaddesatçı kanat bölünmesinin belirginleşmesini göstermekteydi⁶³⁸.

ANAP'a karşı doğrudan ilk somut tepki gecikmedi. 26 Mart 1989 tarihinde yapılan yerel seçimlerin sonucunda ANAP büyük bir oy kaybına uğradı. SHP % 28.7 oy oranıyla birinci parti olurken, DYP % 25.7 ile ikinci parti, ANAP ise % 21.8 oy oranı ile üçüncü parti oldu. Üstelik SHP Ankara, İstanbul, İzmir, Adana gibi büyük şehirlerinde belediye başkanlıklarını kazanmıştı⁶³⁹.

Toker, yerel seçimlerde SHP'nin bir atılım yapmasını İnönü ile Baykal faktörüne ve ayrıca parti örgütünün sıkı çalışmasına bağlamaktaydı. Toker'e göre SHP yerel seçimler sonucunda eline etkili bir silah geçirmişti. Bu silah ise belediyelerdi. Ülkedeki belediyelerin büyük bir çoğunluğunun yönetimini devralan SHP şayet genel seçimlere kadar bu belediyeleri başarılı bir şekilde yönetebilirse

⁶³⁷ Metin Toker, "Küçük Hesaplar Kısa Süren Başarı Görüntüsü Verir" , **Milliyet Gazetesi**, 19.08.1988, s. 6; Metin Toker, "Referandum Elbette Özal'a Evet Veya Hayır'dır." , **Milliyet Gazetesi**, 07.09.1988, s. 6; Metin Toker, "Referandum'da Benim Oyum" , **Milliyet Gazetesi**, 24.09.1988, s. 6.

⁶³⁸ Metin Toker, "Referandumun Anatomisi" , **Milliyet Gazetesi**, 27.09.1988, s. 6,8; Metin Toker, "Barut Fıçısı Sade Ege Değil, Bütün Yurtmuş" , **Milliyet Gazetesi**, 01.04.1989, s. 8.

⁶³⁹ Çavdar, **a.g.e.** , s. 281; Akşin, **a.g.e.** , s. 283 – 284; Zürcher, **a.g.e.** , s. 416 – 417; **Milliyet Gazetesi**, 27.03.1989, s. 1; **Milliyet Gazetesi**, 28.03.1989, s. 1.

iktidara çok yaklaşıyordu. Aksi bir durum ise Toker'e göre SHP için öldürücü bir darbe olacaktı. Bu doğrultuda SHP için iktidarın anahtarı, SHP'li belediyelerin göstereceği performanstı yani belediyeler SHP'nin savaş atlarıydı⁶⁴⁰.

Bu arada aynı sene içerisinde Kenan Evren'in görev süresinin dolmasıyla birlikte cumhurbaşkanlığı meselesi ortaya çıkmış ve Turgut Özal meclisteki milletvekili çoğunluğuna dayanarak en tepedeki koltuğa oturmak istemişti.

3.8. Turgut Özal ve Cumhurbaşkanlığı Meselesi

ANAP iktidara geldikten bir süre sonra Toker'in Turgut Özal ve hükümetini eleştirmeye başladığı görülmüştür. Toker'e göre Turgut Özal beklentileri karşılayamamış ve bir umut olmaktan çıkmıştır. Buna karşın bir kısım halkın Özal'a ve partisine kredi vermeyi sürdürmesinin en büyük nedeni Özal'ın bir mirasyedi olduğunun o bir kısım halk tarafından henüz anlaşılammış olmasıdır.

Toker'e göre Türkiye'de özellikle büyük şehirler halkı 1978'de ve 1979'da çok sıkıntılı bir dönem yaşamıştır. Acemi bir iktidarın elinde hemen her şey yok olmuştur. En basit gündelik ihtiyaçların sağlanması için ya kuyruklara girmek ya karaborsaya başvurmak gerekmiştir. Elektrik kısıntıları, kesilen sular, insanları canından bezdirmiştir. Döviz yokluğu ise bir yandan petrol alımını aksatmış, diğer taraftan normal ticareti bıçak gibi kesmiş ve devlet ciddiyetine yakışmayan usuller ortaya çıkmıştır. Sonuçta şehirlerdeki ve köylerdeki sade vatandaş maddi açıdan perişan bir duruma düşmüş ve en nihayetinde ara seçimler bu iktidarı koltuğundan etmiş ve yerine diğerine nazaran daha tecrübeli ve iş bilir bir hükümet gelmiştir. Yeni hükümetle birlikte piyasadaki yok'lar süratle kalkmış ve hemen her şey tezgâhlardaki yerlerini almaya başlamıştır. Aynı şekilde Merkez Bankası'na da döviz akımı tekrar canlanmıştır. Piyasanın ferahlamasının hemen ardından işin prensibine gidilmiş ve "24 Ocak Kararları" olarak adlandırılan istikrar tedbirlerinin temeli atılmış ve halk, görece, rahatlamıştır. Toker'e göre bu kararların mimarı Demirel olmasına rağmen ekonomik açıdan getirisini yani mirasını 1980'li yıllarda Turgut Özal üzerine almıştır.

⁶⁴⁰ Metin Toker, "SHP Kundağı Yırttı" , **Milliyet Gazetesi**, 02.04.1989, s. 10; Metin Toker, "SHP'nin Savaş Atları: Belediyeler" , **Milliyet Gazetesi**, 06.04.1989, s. 8.

Görece düzelen ekonominin yanı sıra birden son bulan anarşinin hikmet-i sebebi olarak da Özal gösterilmektedir. Toker'e göre Türkiye 1980 yılında artık tam bir kan gölü haline gelmişti: *"Vatandaş korku içindeydi. Karanlık basınca perdeler kapıyor, sokaklar ıssızlaşıyordu. Hiç kimse o gece kapısının kimler tarafından çalınacağını bilmiyordu. Lokantalar, sinemalar, tiyatrolar bomboştu. Gene özellikle büyük şehirler, ama yavaş yavaş kırsal alan da bir dehşet örtüsünün altına girmişti. Öğrenim çağındaki çocuk sahibi aileler her gün bir kâbus yaşamaktaydılar. Zira terör günde yirmi, otuz can alır hale gelmişti. Bu korkunç yaşam düzenine, 12 Eylül askerî müdahalesi son verdi ve bir geceden sabahına, Türkiye derin bir nefes aldı."*⁶⁴¹ Toker'e göre anarşinin son bulması askerin eseri idi. Ancak mirasyedi Özal buna da sahip çıkmıştı.

Diğer taraftan Toker'e göre Türkiye'de demokrasiye dönüş, yapaylığı çok göze batan bir senaryoya olmuştur. Buna göre seçmen istenilen iktidar ile yine istenilen muhalefeti seçmekle görevlendirilmişti. Kendi iradesini kullanma hakkı bir nevi elinden alınmış olan halk bu duruma tepki göstermiş ve üç parti arasında en az suni olan partiye kerhen yönelmişti. Bu Toker'e göre akılcı olmaktan ziyade duygusal ama güçlü bir bilinçti. Halkın bu duygusal tepkisinin üzerine konan yani mirasına sahip çıkan Toker'e göre yine Özal olmuştur⁶⁴².

1980'li yıllar boyunca Toker'e göre Özal başarısız olmasına karşın bu mirasın sayesinde ayakta kalacaktı.

Toker'e göre Menderes ile Özal'ın birçok benzer özelliği bulunmaktaydı. Zira Menderes gibi Özal'da Türkiye'de kendi istediği tarzda bir devlet düzeni kurmak istemektedir. İkisi de Meclisteki vekil çoğunluğuna güvenerek kendilerine kral benim havası takınıp istedikleri kanunları muhalefet azınlığına hiç danışmadan çıkarmak hevesine kapılmışlardı. Toker'e göre bunun nedeni iki liderdeki tek adam olma hırsı ve tutuldukları narsisizm hastalığı ile ilgiliydi. Bu durum ise onların demokratik anayasal düzenden sapmalarına neden olmuştu. Örneğin nasıl ki Menderes tarafsız olması gereken devlet radyosunu tek taraflı partizanca bir zihniyetle kullanmışsa, aynı şekilde Özal'da TRT'yi demokratik olmayan bir tarzda

⁶⁴¹ Metin Toker, "Mirasyedi" , **Milliyet Gazetesi**, 03.02.1985, s. 6.

⁶⁴² Toker, **a.g.m.** , s. 6; Metin Toker, "Tavuk Mu Yumurtadan, Yumurta Mı Tavuktan?" , **Milliyet Gazetesi**, 04.08.1985, s. 6.

kendi tekeli altına almıştı. Ayrıca Toker'e göre Menderes gibi Özal da hemen hemen aynı gelişmelere aynı tarz tepkiler vermektedir. Mesela ne zaman ki kendi idareleri altında ekonomik bir sorun ortaya çıksa, liderler kendilerini Ankara dışına atarak farklı meşgalelerle uğraşmaktaydılar. Örneğin Menderes kendisini İstanbul'un imar işlerine vermişken, aynı şekilde Özal'da kendisini yurt dışı gezilerine kaptırmıştı⁶⁴³.

Diğer taraftan Toker'e göre Özal'ın devlet üzerindeki tek güç olma hevesi, ülkeyi bir kez daha askeri müdahale tehlikesi ile karşı karşıya getirmişti. Özal'ın tek adam olma hırsına bir askeri müdahale olmadan karşı koyabilecek demokratik güçler ise her şeyden önce politikacıydı. Buna göre ilk akla gelenler ANAP Meclis Grubu, Meclis, Cumhurbaşkanı ve Anayasa Mahkemesiydi⁶⁴⁴.

Oysaki o dönemde ANAP Meclis Grubu, üzeri ölü toprağı serilmiş bir durumdaydı. Zira Özal'ın sultanı altına girmişti. Toker ise bu durumu sert bir şekilde eleştirerek ANAP Meclis Grubu'nu, Özal'ın demokratik kural tanımaksızın rahat bir şekilde hareket etmesine imkân vermesinden dolayı "suça imkân vermek bir nevi suça katılmaktır" prensibini öne sürüyor ve onu Mayıs 1960 tarihindeki DP Meclis Grubu ile bir nevi eş tutuyordu.

Toker'e göre Özal, geçmişteki Fransa Kralı XVI. Louis gibi "Devlet Benim!" demektedir⁶⁴⁵. Zira Özal, demokrasilerdeki modern devlet yönetimini bir kenara itmişti. Yani devlet hükümet, meclis ve partiler ile değil de doğrudan Özal'ın aile fertleri eşi, oğlu, kardeşi ve kızı tarafından bir nevi aşiret tarzı ya da hanedanlık ile yönetilmekteydi ve bu durum Toker'in en çok eleştirip üzerinde durduğu konulardan biriydi. Toker bu duruma Özal'ın Hanedanlığı ya da Özalizm demektedir.

Turgut Özal ise kamuoyunda çıkan aile fertleri ile ilgili yazılar karşısında geçmişini göstermeye çalışarak Menderes'in de bu şekilde eleştirilip siyaset sahnesinden silinmeye çalışıldığını söylüyor, Toker ise bu duruma karşı çıkarak

⁶⁴³ Metin Toker, "30 Yıl Önceyi 30 Yıl Sonra Yaşarken" , **Milliyet Gazetesi**, 13.09.1987, s. 8; Metin Toker, "Hesap Soracağız, Ama Ne Zaman?" , **Milliyet Gazetesi**, 20.09.1987, s. 8; Metin Toker, "Ekonomiden Kaçılmaz" , **Milliyet Gazetesi**, 06.03.1988, s. 8.

⁶⁴⁴ Metin Toker, "Askeri Müdahaleler Hakkında" , **Milliyet Gazetesi**, 24.03.1988, s. 8; Metin Toker, "Neden Orada Hiç Askeri Müdahale Lafı Edilmiyor?" , **Milliyet Gazetesi**, 01.05.1988, s. 8.

⁶⁴⁵ Metin Toker, "Hükümet Devlete Karşı" , **Milliyet Gazetesi**, 14.07.1988, s. 8.

Menderes'in aile yaşamının hiçbir şekilde Özal ailesine benzemediğini ve bu konuda benzetilemeyeceğine vurgu yapıyordu⁶⁴⁶.

Buna karşın Toker, Özal ailesini şatafatlı yaşam tarzı ve devlet yönetimine etkisi bakımından Yunan kraliyet ailesine⁶⁴⁷ ve Romanya'daki Çavuşesku ailesine⁶⁴⁸ benzetiyordu.

1980'lerin sonuna yaklaşıldığında ise Toker tarafından Özal'a yöneltilen eleştirilerin giderek arttığı görülmektedir. Kasım 1989 tarihinde Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in görev süresi dolmaktaydı ve anayasaya göre Evren'in bir kez daha seçilmesi mümkün görünmemektedir. Buna karşın kimileri, bir anayasa değişikliği ile Evren'in bir dönem daha cumhurbaşkanı seçilmesini istemişler ancak Erdal İnönü bu duruma karşı çıkmıştı. Demirel ise bir çeşit başkanlık dizgesini ön görmekte ve cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini istemektedir. Muhalefet kanadında bunlar konuşulurken Türkiye, ANAP'ın yeni bir dayatmasına sahne oldu ve Başbakan Özal, cumhurbaşkanlığı için adaylığını koyduğunu açıkladı. Bu durum ise tabiri caizse muhalefeti neredeyse çıldırttı. Zira bunun bir takım nedenleri bulunmaktaydı.

Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nde çok partili hayata geçildiğinden beri cumhurbaşkanlarının ya partiler dışı olması ya da partiler arasında az çok bir uzlaşmanın sağlanması ile seçilmesi düşüncesi öne çıkmıştı. Diğer taraftan ANAP, son yerel seçimlerde somut bir şekilde göstermekteydi ki halkın desteğini ve oyunu yitirmişti. Buna karşın ANAP, Meclisteki yapay çoğunluğuna dayanarak tüm koşulları zorlayıp siyasi geleneklere de aykırı bir şekilde kendi adayını seçtirmek istemektedir.

Toker'e göre de ANAP, halkın desteğini kaybetmişti. Zira ANAP, Kasım 1987 tarihinde yapılan genel seçimlerde % 36.31 oranında bir oy alarak seçimlerden birinci parti olarak çıkmış ve 292 milletvekili kazanarak Meclis çoğunluğunu eline geçirmişti. Buna karşın Mart 1989 tarihinde yapılan yerel seçimlerde % 21.8

⁶⁴⁶ Metin Toker, "İhtilal Mi Olurmuş? Yargı ve Oy Gücü Dimdik Ayaktayken... Haydi, Canım, Sen De!" , **Milliyet Gazetesi**, 05.03.1989, s. 8.

⁶⁴⁷ Metin Toker, "Papandreu'nun Aşkı ve Kraliçe Fonu" , **Milliyet Gazetesi**, 30.12.1988, s. 8.

⁶⁴⁸ Metin Toker, "Bir Ülke Ki Baba, Eş Ve Oğul Tarafından Yönetiliyor" , **Milliyet Gazetesi**, 17.01.1989, s. 8.

oranında oy alarak SHP ve DYP'nin ardından ancak üçüncü parti olabilmişti. Yani ANAP yerel seçimlerden itibaren milletin ancak beşte birini temsil etmekteydi.

Ayrıca Toker'e göre Özal, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin cumhurbaşkanının sahip olması gereken vasıflarına da sahip değildi. Yani Özal, o koltuğa layık değildi. Bu doğrultuda muhalefetin onay vermediği bir cumhurbaşkanı, Türkiye için hayır getirmeyeceğine göre en iyi çare "erken seçime" gitmekti. Erken seçim sonrasında oluşacak yeni TBMM, yeni cumhurbaşkanını seçmeliydi.

Mecliste erken seçim kararı alınmadığı takdirde Toker'e göre demokratik bir çözüm yolu daha bulunmaktaydı. 1982 Anayasası'na göre dört tur sonunda cumhurbaşkanı seçilemezse, Meclis kendiliğinden feshedilecekti. Böylece yeniden seçimlere gitmek için imkân kendiliğinden doğmuş olacaktı⁶⁴⁹.

Toker'in Özal'ın cumhurbaşkanlığı makamına oturması ihtimaline karşı yazdığı eleştiri yazıları bir noktadan sonra Turgut Özal'ın da Toker'e cevap vermek durumunda kalmasına neden olmuştu. Özellikle *Milliyet* gazetesinde 27 Temmuz 1989 tarihli nüshanın 8'inci sayfasında "Metin Toker'in Not Defteri'nden" sütununda "*Cumhurbaşkanlığı Hiç Bu Kadar Ucuzlatılmamıştı*" başlıklı yazıya karşılık olarak Turgut Özal yine *Milliyet* gazetesinde 3 Ağustos 1989 tarihinde "*Başbakan Özal'ın Açıklaması*" başlıklı bir yazıyla cevap vermişti. Buna göre Özal, Toker'in konuya önyargılı yaklaşarak kişilik haklarına saldırdığını ve asıl milli iradeye karşı olanın kendisi değil de Toker olduğunu, zira onun demokratik bir düzen dışında başka bir düzen arzuladığını belirtmişti⁶⁵⁰. Toker'in eleştiri yazılarına devam etmesi üzerine ise Özal bir kez daha Toker'e cevap vermek lüzumunu hissedecekti⁶⁵¹.

Toker, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yaklaşmasıyla birlikte yazılarının eleştiri dozajını da arttırmış ve Özal'ı anayasal sivil bir darbe peşinde koşmakla suçlamıştı.

⁶⁴⁹ Metin Toker, "Türkiye'de Yakın İstikbal" , *Milliyet Gazetesi*, 14.05.1989, s. 8; Metin Toker, "Çankaya Çöp Tenekesi Midir?" , *Milliyet Gazetesi*, 25.06.1989, s. 8; Metin Toker, "Cumhurbaşkanlığı Hiç Bu Kadar Ucuzlatılmamıştı" , *Milliyet Gazetesi*, 27.07.1989, s. 8.

⁶⁵⁰ Turgut Özal, "Başbakan Özal'ın Açıklaması" , *Milliyet Gazetesi*, 03.08.1989, s. 8.

⁶⁵¹ Metin Toker, "Nostalji" , *Milliyet Gazetesi*, 23.08.1989, s. 8; Turgut Özal, "Geçmişe Değil Geleceğe Özlem Duyunuz" , *Milliyet Gazetesi*, 06.09.1989, s. 8.

Toker'e göre sorun sadece cumhurbaşkanının şahsiyeti meselesi değildi. Konu rejimin kaderiyle ilgiliydi. Mart 1989 seçimleri sonrasında oy oranı % 21.8'e gerileyen ANAP'ın, sonraki kamuoyu yoklamaları neticesinde de oy oranı % 15 civarına düşmüştü. Bu oy oranıyla seçilecek bir cumhurbaşkanının ise tüm Türklerin yani ülkenin cumhurbaşkanı olamayacağını belirtmişti. Toker'e göre Özal, Meclis'teki milletvekili çoğunluğuna dayanarak bir anayasal darbe peşindeydi. Zira Özal, hukuken cumhurbaşkanı seçilmesi durumunda fiilen başbakanlığı ve ANAP genel başkanlığını da kendi şahsında birleştirecekti. Bu doğrultuda kabine toplantılarına Özal başkanlık edecek; ANAP, Özal'a danışmadan nefes dahi alamayacaktı. Nitekim Özal yaklaşık bir sene önce *“Almanya'daki gibi yetkisiz cumhurbaşkanı olmam. Cumhurbaşkanlığı veya başbakanlık, en önemli yer nerede ise, ben orada olacağım...”* tarzında yaptığı konuşmalarla bu durumu saklamak gereği duymamıştı⁶⁵².

Toker'e göre bu felaketi engellemenin en demokratik yolu, daha önce de belirtildiği üzere Meclis'te cumhurbaşkanını dört tur boyunca seçmeyerek yeni seçimlere gidilmesini sağlamaktır. Yani yeni cumhurbaşkanını meşruiyetini kaybetmemiş yeni bir meclis seçmeliydi.

Özal'ın Meclisteki üçüncü tur oylamada cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine ise Toker, Özal'ın adım adım tek adam olma hayaline doğru yürüdüğünü belirterek onu bu konuda Adolf Hitler'e benzetmişti. Toker'e göre tek adam olma hırsına kapılan Özal'ı artık sivil ve demokratik yolda durduracak tek çare SHP ve lideri Erdal İnönü'yü. Buna göre Erdal İnönü ve SHP milletvekilleri, Berlin Duvarı'nın yıkılmasında büyük bir etkisi olan Doğu Almanya'daki Leipzig şehrinde yürüyen Almanlar gibi Meclis'ten Çankaya yürümeliydiler. Toker'e göre şayet bu eylem yani demokratik yürüyüş gerçekleşirse yüz binlerce sivil halkta onlara katılacaktı. Böylece bir nevi milli irade ortaya konulmuş olacaktı. Ancak böyle bir yürüyüş gerçekleşmeyecek ve bu yüzden de Toker, Erdal İnönü'yü eleştirecekti⁶⁵³.

⁶⁵² Metin Toker, “Biz Coğrafyamızla Avrupalı Değiliz” , **Milliyet Gazetesi**, 27.09.1989, s. 8.

⁶⁵³ Metin Toker, “Berlin Duvarı'nı Kim Yıktı?” , **Milliyet Gazetesi**, 17.11.1989, s. 8; Metin Toker, “İnönü İle Gorbaçov'un Nesi Birbirine Benzer” , **Milliyet Gazetesi**, 23.11.1989, s. 10; Metin Toker, “SHP Dinçleşebilir... Ve Dinçleşmelidir” , **Milliyet Gazetesi**, 26.11.1989, s. 8.

Özal, resmen cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturduktan sonra ise Toker, Özal'ın cumhurbaşkanlığını anayasal sınırlar içerisinde sürdürmesi gerektiğini yani onun Hükümet ve ANAP Genel Başkanı'nın işlerine karışmaması gerektiğini belirtmiştir. Zira Cumhurbaşkanı Özal, zaman zaman bir Başbakan gibi hükümet işlerini yürütmeye, zaman zaman da ANAP'ı kendi istediği tarzda dizayn etmeye çalışacaktır. Bu doğrultuda Toker, Özal'ı 1852'de Fransa'da cumhuriyet rejimine son verip yerine imparatorluk sistemini kuran III. Louis Napoleon'a benzetecektir. Toker Türkiye'deki bu gelişmeler karşısında pasif kalan ANAP Meclis Grubu'nu ve DYP lideri Süleyman Demirel ile SHP lideri Erdal İnönü'yü ise sert bir şekilde eleştirecektir. Toker en son çare olarak da Anayasa Mahkemesi'ni görecek ve Anayasa Mahkemesi'nin gerekli müdahalede bulunmasının önemi üzerinde duracaktır. Zira Toker için artık Anayasa Mahkemesi “sivil ve askeri darbeleri son önleme kapısı”dır⁶⁵⁴.

Toker Ekim 1991 tarihinden sonra DYP – SHP koalisyonu döneminde III. Napoleon tarzı bir sistem kuramayacağını anlayan Özal'ın bu seferde parlamenter cumhurbaşkanlığından Amerikan sistemi tarzı bir başkanlığa geçmek için çaba sarf ettiğini belirtecektir⁶⁵⁵.

Diğer taraftan Turgut Özal'ın Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı görevlerinde bulunduğu dönemde bir takım iç ve dış gelişmeler yaşanmış ve bu gelişmeler Türkiye'yi derinden etkilemiştir.

3.9. 1980'ler ve 1990'ların Başında Öne Çıkan Gelişmeler

Bu dönemde birçok iç ve dış gelişme yaşanmış olmasına karşın en çok öne çıkan ve Türkiye'yi etkileyen olaylar Ermeni Meselesi, PKK Sorunu ve Körfez Krizi olmuştur.

⁶⁵⁴ Metin Toker, “Ama Anayasa Mahkemesi Artık Var -4-” , **Milliyet Gazetesi**, 07.12.1989, s. 10; Metin Toker, “Adım Adım, İnce Uzun Bir Yolda” , **Milliyet Gazetesi**, 01.07.1990, s. 10; Metin Toker, “Türkiye’de Önce, Taşlar Yerli Yerine Konulmalıdır” , **Milliyet Gazetesi**, 18.07.1990, s. 10.

⁶⁵⁵ Metin Toker, “Yarınki Kongre” , **Milliyet Gazetesi**, 29.11.1992, s. 12.

3.9.1. Ermeni Meselesi

Ermeni terörizmi ya da Ermeni davası Toker'e göre uğrunda ölmeye hazır birçok genç insan bulabildiğinden dolayı küçümsenmemeliydi. Ona göre yapılması gereken şey davanın gerçek olmadığı, böyle bir davanın bulunmadığının milletlerarası düzeyde ilmî bir şekilde tespit edilmesi ve bu davaya dayandırılmak istenilen taleplerin ise asla karşılanmayacağı, karşılanamayacağı gene milletlerarası düzeyde mutabakat halinde ilân olunmasıydı. Bu hedeflere varılmak içinse nasıl bir yolun tutulması gerektiği Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından derhal tespit edilmeliydi.

Toker'e göre Ermeni meselesi gelecekte Türkiye açısından çok daha büyük sorunlar teşkil edecekti. Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bu meselede akli başında, konunun uzmanı ve her siyasi eğilimdeki kimselerden oluşacak bir "Ermeni işinde temel siyaset tespit grubu" oluşturmalı ve bu grubun tavsiyeleri devlet direktifi haline getirilerek gelecekteki tüm Türk hükümetleri tarafından da uygulanma devamlılığı şart koşulmalıydı⁶⁵⁶.

Bu önemli bir uyarı ya da tavsiyeydi. Zira bu tarzda bir kurul oluşturulduğu takdirde Ermeni davasına karşı daha sistemli ve güçlü bir vaziyet alınmış olacaktı. Ayrıca her hükümet değiştiğinde sanki bir kral değişmiş gibi ülkenin farklılık arz eden politika uygulamalarına en azından bu konuda bir son verilmiş olacaktı.

Toker'e göre Ermeni dosyasını açıklığa kavuşturmanın bir diğer yolu da davayı Türk ve Ermeni vakıfları kanalıyla, demagoji ve siyaset sahasından arşivlerin açılmasına dayanan bilim sahasına aktarmaktı. Buna göre konuyla ilgili tüm arşivler açılmalı ve uluslararası karma bir tarihçiler grubu da olayı objektif bir şekilde değerlendirmeliydi⁶⁵⁷.

Toker'e göre yukarıda sıralanan tüm bu tavsiyeler birlikte ele alındığı takdirde Türkiye üzerindeki asırlık yalan, iftira ve tek taraflı hüküm birikimi yok edilebilecek en azından art niyetli kafalarda dahi bir soru işaretinin doğmasına neden olacaktı.

⁶⁵⁶ Metin Toker, "El Yordamıyla Siyaset Olmaz" , **Milliyet Gazetesi**, 31.07.1983, no: 12844, s. 8.

⁶⁵⁷ Metin Toker, "Ermeniler Ve Biz" , **Milliyet Gazetesi**, 18.07.1983, no: 12831, s. 6; Metin Toker, "Paris'te Bir 24 Nisan" , **Milliyet Gazetesi**, 26.04.1985, s. 6.

Zira aksi bir durumda yani Ermeni Soykırımı iddiaları resmi bir belge haline getirilecek olursa, sonraki süreç bunun hukuki sonuçlarının elde edilmesi olacaktır. Buna göre Ermeniler, Türkiye’den önce tazminat sonrasında da toprak isteklerinde bulunacaklardı⁶⁵⁸.

1980’lerin sonlarından itibaren Toker, Ermeni Davası’nın tarihi ve ilmi yöntemlerle çözülemeyeceğini yani konunun tamamen siyasi bir boyuta taşındığını belirtmiştir⁶⁵⁹. Nitekim Toker’e göre Ermeni Tasarısı’nın her fırsatta Amerika’da ısıtılıp ortaya sürülmesinin nedeni de Amerika’nın Türkiye’den bir şeyler koparmak istemesidir⁶⁶⁰, demiştir.

3.9.2. PKK Sorunu

1983 tarihinde Ermeni terör örgütü ASALA’nın etkinliğinin azalması yani Avrupa’daki Türk yetkililere karşı giriştiği eylemlerin son bulması üzerine bu sefer de Yaz 1984 tarihinde Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu illerinde PKK (Kürdistan İşçi Partisi) ismiyle başka bir terör faaliyeti kendisini göstermeye başlamıştı.

PKK, çok engebeli arazilerde küçük çeteler halinde etkinlik gösteriyor; vur – kaç taktiğini kullanıyor ve sıkıştığını hissettiği anda ise sınır dışına yani Irak ve Suriye’ye çekiliyordu. Ayrıca PKK terör örgütünün Suriye’nin kontrolü altında bulunan Lübnan’daki Beka’da da eğitim kampları bulunmaktaydı. Diğer taraftan bir takım Batılı devletlerinde PKK hareketini sempatiyle karşıladığı görülmektedir.

Körfez Krizi’nin ortaya çıkmasıyla birlikte PKK’nın bölgedeki etkinliği de artmaya başladı. Zira ABD’nin Irak’a ilk saldırısı olan 1991 Körfez Savaşı’nın ardından Irak lideri Saddam Hüseyin, Irak Devleti’ne isyan etmiş olan Kürtleri bir nevi cezalandırmak amacıyla harekete geçmiş ve Kuzey Irak’taki yarım milyona yakın Kürt, Türkiye sınırına yığılmıştı.

Toker’e göre bölgede yaşayan Kürtlerin yaşadıkları ülkelere göre farklı özellikleri bulunmaktaydı. Bu doğrultuda Irak Kürtleri, Türk vatandaşı olan Türkiye Kürtleri ile bir tutulamazdı. Diğer taraftan Türkiye sınırına dayanmış olan bu Kuzey

⁶⁵⁸ Metin Toker, “Neye ‘Pek Yazık’ Olmuş!” , *Milliyet Gazetesi*, 01.03.1987, s. 8.

⁶⁵⁹ Metin Toker, “Tam Ermeniler Atağa Kalkmışken” , *Milliyet Gazetesi*, 05.01.1989, s. 6.

⁶⁶⁰ Metin Toker, “Emme – Basma Tulumba” , *Milliyet Gazetesi*, 06.09.1987, s. 8.

Irak Kürtleri, Güneydoğu Anadolu'daki etnik dengeleri de Türkiye aleyhine çevirme ihtimali yüksek olduğundan ülke yöneticileri çok dikkatli olmalıydı⁶⁶¹.

Türkiye bu göçmen sorunuyla uğraşırken ABD'nin de etkisiyle Birleşmiş Milletlerin şemsiyesi altında Huzur Harekâtı adı verilen bir harekât başlatıldı. Nisan 1991 tarihinde ABD yönetimi, Saddam Hüseyin'in yönetimindeki Irak'ın, Kürtlerin yoğun olarak bulunduğu 36. paralelin kuzeyinde karada ve havada faaliyet göstermemesi uyarısında bulundu⁶⁶². Birleşik Görev Gücü adı verilen uluslar arası bir askeri güçte bölgeye yerleştirildi. Bu gelişmeler ise kısa bir süre sonra Kuzey Irak'ta fiili bir Kürt yönetiminin oluşmasını sağladı. Ağustos 1990'da uygulanmaya başlanan BM'nin Irak'a yönelik ticaret ambargosu ise savaşın bitiminden sonra da yürürlükte kaldı.

Körfez Krizi sonrasında bir bakıma ABD'nin etkisiyle Irak'ın kuzeyinde bir "Federe Kürt Devleti"nin oluşturulması Orta Doğu'yu yeniden dizayn etmek için atılan bir adımdı. Toker'e göre amaç Türkiye, Suriye, Irak ve İran Kürtlerinden oluşacak büyük bir "Kürdistan Devleti"ydi. Bu bağlamda Özal büyük taktiksel hatalar yapmaktaydı. Zira Toker'e göre Federe Kürt Devleti, Irak'ın bölünmesinin ve bir Kürdistan'ın oluşturulmasının sadece ilk adımıydı. Federe Kürt Devleti'nin gözü Irak'ın Araplarında, Türkmenlerinde ya da Süryanilerinde değildi. Asıl hedef Türkiye, Suriye ve İran Kürtleriydi. Bu bağlamda bir Federe Kürt Devleti, tüm Türkiye ile değil onun sadece Güneydoğu Bölgesi'yle federasyonu tercih edecekti. Bu da Suriye ve İran'a sarkan bağımsız Kürdistan Devleti'nin temelini oluşturacaktı. Toker'e göre bunları görmemek ya da görmemezlikten gelmek anlaşılacak bir durum değildi⁶⁶³.

Toker'e göre PKK sorunu ülke içi ve dışı olmak üzere iki kısma ayrılıp ona göre hareket edilmeliydi. Buna göre Türkiye dışında bulunan PKK kampları, askeri bir güçle değil de uluslar arası temaslar sonucunda siyasi bir baskı ile ortadan kaldırılmaya çalışılmalıydı. Aksi bir davranış şekli ise örneğin ülke sınırları dışında yapılacak olan askeri operasyonlar bir süre sonra Irak – İran ve Suriye'nin kendi

⁶⁶¹ Metin Toker, "Türkiye Sınırlarını Açamaz" , **Milliyet Gazetesi**, 08.04.1991, s. 12.

⁶⁶² Sonrasında Şiileri korumak gerekçesiyle 32. paralelin güneyi de Irak yönetimine kapatıldı.

⁶⁶³ Metin Toker, "Federe Devlet! Ama Hangi Federasyonun?" , **Milliyet Gazetesi**, 11.10.1992, s. 14; Metin Toker, "Sorumsuz Cumhurbaşkanlarından Başbakanlar Sorumludur" , **Milliyet Gazetesi**, 16.10.1992, s. 12.

aralarındaki dertleri unutturup Türkiye'ye karşı birleşmelerine neden olabilir demektedir⁶⁶⁴.

İçeride ise Toker'e göre Güneydoğu Anadolu'daki terör sorunu ancak askeri girişimler, demokratik atılımlar ve ekonomik tedbirler ile çözümlenebilirdi. Buna göre bölgede askeri operasyonlar sürerken diğer taraftan da bölge halkının kalbini kazanacak demokratik yasa ve güvenceler Meclis'ten çıkarılmalıydı. Örneğin Toker'e göre bölge halkı zaten büyük oranda Kürtçe konuşmaktaydı. Bu doğrultuda bölgedeki halkın, Kürtçe kendi özel okullarını ya da özel televizyonlarını açmalarında herhangi bir sakınca bulunmamaktaydı. Zira bunların hemen hepsi bir süre sonra rağbetsizlikten kapanacaktır, demektedir. Toker, askeri operasyon ve demokratik atılımların ardından bölgeye iktisadi yatırımların da yapılarak ekonomik istikrarın sağlanması gerektiğini belirtmişti.

Toker'e göre bölgede bir "terör yani savaş ekonomisi" kurulmuştu. Zira köy koruyucusundan PKK teröristine kadar bölgede herkes terörden çıkar sağlayıp, geçimini bundan temin etmekteydi. Hatta Toker'e göre bölgedeki bazı ailelerde bir oğul köy koruyucusu olduğundan devletten para öteki ise PKK militanı olduğundan dolayı etraftan haraç almaktaydı. Aşiret Liderleri ise neredeyse tüm isteklerini para faktörüne endekslemişlerdi. Yani Güneydoğu'daki terör, bölgedeki en önemli geçim vasıtası haline gelmişti. Bu yüzden de bölgede ekonomik istikrarın sağlanması şarttı. Ancak Toker'in bu konuda da bir uyarısı bulunmaktaydı. Türkiye'de sadece Kürt kökenli vatandaşın değil Türk kökenli vatandaşın da ekonomik durumunun iyi olmadığı gözden kaçırılmaması gerektiğine vurgu yapmıştı. Bu doğrultuda sorun "fakir bölge" sorunuydu. Neticede terörü topyekûn çözüme paketi "silaha silah, insana şefkat, hak ve hürriyetlerin egemenliği ve fakirlikle mücadele" ydi⁶⁶⁵.

⁶⁶⁴ Metin Toker, "Türkiye'nin Elindeki Kozlar Söylenenler Değil, Söylenmeyenlerdir" , **Milliyet Gazetesi**, 31.08.1989, s. 8,10.

⁶⁶⁵ Metin Toker, "Her Şey O Kadar Basit" , **Milliyet Gazetesi**, 03.10.1993, s. 16; Metin Toker, "Başkalarının Dediklerine Bakmayalım, Ama" , **Milliyet Gazetesi**, 24.10.1993, s. 16,23; Metin Toker, "Sorun ve Çözüm Türkiye'nin İçindedir" , **Milliyet Gazetesi**, 30.11.1993, s. 12; Metin Toker, "Ne Siyasi, Ne Sosyal; Ekonomik, Ekonomik" , **Milliyet Gazetesi**, 19.04.1996, s. 19.

3.9.3. Körfez Krizi

2 Ağustos 1990 tarihinde Irak kuvvetleri, Kuveyt'i işgal eder. Bu gelişme karşısında BM Güvenlik Konseyi, 6 Ağustos 1990 tarihinde Irak'a ambargo uygulama kararı alır. Türkiye de bu karara uyararak Kerkük – Yumurtalık petrol boru hattını kapatır ve Irak ile yürütülen tüm ilişkilerini de durdurur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Türkiye, Batı dünyası açısından stratejik önemini kaybettiği fikrine kapılmış ancak Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle birlikte bu yanlış düşünceden çabuk sıyrılmıştı. Nasıl ki kırk yıl önce Menderes döneminde Türkiye, Kore'ye asker göndererek NATO üyeliğine girmişse bu sefer de Cumhurbaşkanı Özal bu durumu bir fırsat kabul ederek yani Batılı büyük devletlerin yanında şartsız yer alarak Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na girmesinin ya da Musul ve Kerkük gibi zengin toprakların yeni sahibi olabilmemesinin bir nevi anahtarı olarak görmüştü. Bu yüzden aktif bir politika izlenmesinden yana olan Özal neredeyse tüm ipleri kendi eline almaya çalıştı. Zira Özal, Türkiye Cumhuriyeti Devleti Başbakanı Yıldırım Akbulut ile Dışişleri Bakanı Ali Bozer'i bir bakıma resmi temasların dışında tutmayı başardı ve Ağustos'ta ABD Dışişleri Bakanı James Baker, Kasım'da da ABD Başkanı Bush ile bizzat kendisi görüşmelerde bulundu. Bu görüşmelerde ABD, Türkiye'den bir takım isteklerde bulunmuştu. Irak'a karşı Türkiye'deki İncirlik Hava Üssü'nün kullanılması; Irak kuvvetlerinin bölünmesi amacıyla Türkiye'nin Irak sınırında bir yığınak yapması ve Suudi Arabistan'da toplanmakta olan koalisyon ordusuna bir Türk birliğinin katılımının sağlanması bu istekler arasındaydı.

Özal'ın büyük gayretleri sonucunda ABD'nin ilk iki isteği yerine getirilmiş ancak Türkiye'nin doğrudan savaşa katılması yönündeki girişimler ise gerçekleşmemişti. Diğer taraftan Özal'ın Türk Anayasası'na aykırı hareketleri ile keyfi ve maceracı tutumları yüzünden Türk iç politika hayatı karışmıştı. Başta muhalefet partileri olmak üzere basından ve hatta ANAP içerisinde Özal'a eleştiriler ve tepkiler gelmeye başlamıştı. 1990'nın sonlarına doğru Dışişleri Bakanı

Ali Bozer, Milli Savunma Bakanı Safa Giray ve Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay kısa aralıklarla bu gidişata tepki amaçlı istifalarını verdiler⁶⁶⁶.

Genel olarak Körfez Savaşı, Türkiye için bir yıkım oldu. Kuzey Irak'tan Türkiye'ye kaçan göçmenler sorunu, Çekiç Güç meselesi ve buna paralel olarak PKK'nın etkinliğinin artması Türkiye'yi siyasi açıdan zora sokacak meselelerdi. İktisadi açıdan da Türkiye, büyük bir zarara uğradı. BM'nin ambargosu yüzünden Irak ile ticaret ilişkileri bir türlü eskisi gibi olmadı. Türkiye'nin Körfez Krizi yüzünden o dönemde yaklaşık yüz milyar dolar bir zarara uğradığı tahmin edilmekteydi.

Toker, Türkiye'nin Birleşmiş Milletlerin aldığı kararlar dışında herhangi bir maceraya atılmaması gerektiğini belirterek, Irak Krizi'ni kırk yıl önceki Kore Savaşı ile mukayese etmiş ve kayıtsız şartsız ABD'nin yanında yer almanın Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda sonuçlanmayacağına vurgu yapmıştı⁶⁶⁷. Zira Amerika ile müttefiklik konusunda Türkiye Küba Krizi ve Kıbrıs çıkarmasında hiç ummadığı sonuçlarla karşılaşmıştı.

1990'nın sonlarına doğru Toker, Irak meselesini birkaç yönden ele almış ve buna paralel olarak Özal'ın "tek adam olma hırsı" öncelikli konuyu oluşturmuştu. Özal'ın Irak Krizi sürecinde konunun uzmanlarını bir kenara iterek siyasi görüşmeleri tek başına gerçekleştirmek istemesi; TBMM'nin yetkilerini doğrudan hükümete verilmeye çalışması⁶⁶⁸, Türkiye'yi yanlış hesaplarla savaşa sokmaya çalışması⁶⁶⁹ öne çıkan konulardı.

Özal'ın cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte fiili bir başkanlık sisteminin ortaya çıkması ihtimali herkesi korkutmuş ve bu korkular Özal sonrası yeni başbakanın seçilmesi ve hükümet işlerine cumhurbaşkanının doğrudan müdahaleleri şeklinde haklılık kazanmıştı.

⁶⁶⁶ Metin Toker, "Allah'ın Değil Ama Özal'ın İpi Kopuyor" , **Milliyet Gazetesi**, 05.12.1990, s. 10.

⁶⁶⁷ Metin Toker, "2K: Kore - Kuveyt" , **Milliyet Gazetesi**, 26.08.1990, s. 10,12; Metin Toker, "40 Yıl Arayla İki Hesap" , **Milliyet Gazetesi**, 27.08.1990, s. 10,12.

⁶⁶⁸ Metin Toker, "Bu, Bir Anayasa Meselesidir" , **Milliyet Gazetesi**, 02.09.1990, s. 10; Metin Toker, "92. Maddeyi Konuşurken 78. Maddeyi Unutmayalım" , **Milliyet Gazetesi**, 03.09.1990, s. 10.

⁶⁶⁹ Metin Toker, "Durmuş Saatler Günde İki Defa Doğru Vakti Gösterirler" , **Milliyet Gazetesi**, 27.01.1991, s. 10; Metin Toker, "Yanlış Hesap Ankara'dan da Döner" , **Milliyet Gazetesi**, 29.01.1991, s. 10,12; Metin Toker, "Her Taşın Altında Kim Var Ki? Şu, Özal Meselesi -2- Başkomutan Bay Özal" , **Milliyet Gazetesi**, 11.02.1991, s. 10.

Özal'ın cumhurbaşkanı seçilmesi, başbakanlık ve ANAP genel başkanlık koltuklarının boşalması ve bu koltuklara yeni şahıs ya da şahısların atanması demektir. Daha önce de belirtildiği üzere Özal'ın cumhurbaşkanı seçilirken bu makamın anayasa ile çizilen sınırları çerçevesinde kalmayacağı ve ülkeyi yönetmek arzusundan kendisini alamayacağı hemen belli olmuştu. Özal, TBMM başkanı olan Yıldırım Akbulut'u bir yandan Başbakan olarak atarken diğer taraftan da tüm gücüyle ona destek vererek yeni ANAP Genel Başkanı olarak seçilmesini sağlamıştı. Akbulut hükümetinin, Çankaya'dan yani Özal tarafından doğrudan yönetileceği açıktı, zira Erdal İnönü de bu hükümeti “uzaktan kumandalı hükümet” olarak nitelendirmişti.

Toker'e göre 1925 tarihindeki Takrir – i Sükûn Kanunu ve 1960 tarihindeki Tahkikat Komisyonu birer sivil darbe girişimleriydi. 1925 tarihindeki Takrir – i Sükûn Kanunu ile hedeflenen şey Şeyh Sait İsyanı'nın etkilerini ortadan kaldırmak değil de devrimleri korumak ve bu doğrultuda muhalefeti bertaraf etmektir. Dönemin şartları itibarıyla de başarılı olmuştu. 1960 tarihindeki Tahkikat Komisyonu'nun kuruluş amacı ise CHP'yi ortadan kaldırarak DP egemenliği altında tekrar “tek parti rejimi”ni kurmaktır. Oysaki Toker'e göre dönemin şartları artık değişmiş olduğundan yani demokratik rejimi yok edip ortadan kaldırmanın artık imkânı bulunmadığından dolayı DP kendi infaz belgesini imzalamıştı⁶⁷⁰. Nitekim 1950'de CHP'de demokrasi yerine tek parti rejimini sürdürmek isteseydi kendi ölüm fermanını imzalamış olacaktı. 1990'larda ise tekrar bir sivil darbe girişimi ile Türkiye karşı karşıya kalmıştı. Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlığı ve ANAP Genel Başkanlığı'nı tek elde toplayarak ülkeyi bir hanedan gibi yönetmeye çalışan Turgut Özal, açıkça bir sivil darbe girişiminde bulunmaktaydı.

Toker'e göre TBMM'deki çoğunluk ile milli irade arasındaki denge bozulmuştu, bu doğrultuda halkın siyasi eğilimine ters düşen bir Meclis çokluğu, istibdatların en koyusunu oluşturmaktaydı. Aydınlık ancak karanlığın yırtılmasından sonra geleceğine göre halk derhal genel seçimlere gidilmesi konusunda tüm

⁶⁷⁰ Metin Toker, “Ne Sivil, Ne Askeri Darbe: Seçim” , **Milliyet Gazetesi**, 18.08.1991, s. 10; Metin Toker, “Geçmişe Mazi Derler...” , **Milliyet Gazetesi**, 19.08.1991, s. 10; Metin Toker, “Muhalefetin Ve Basının Canına Ot Tıkıyor” , **Milliyet Gazetesi**, 28.08.1991, s. 10; Metin Toker, “Takrir-i Sükûn'dan Kopya Bir Tahkikat Komisyonu” , **Milliyet Gazetesi**, 30.08.1991, s. 8,10.

siyasetçileri zorlamalıydı. Yani halk, kendi göbeğini kendisi kesmeliydi. Zira Toker'e göre Özal'ı artık sadece bir "halk hareketi" durdurabilirdi⁶⁷¹.

Bu arada Toker'e göre tek adam olma hırsına kapılmış olan Özal, eşi Semra Özal'ı ANAP İstanbul İl Başkanı seçtirmişti. 1991 tarihinde yapılan ANAP Kongresi'nde ise Özal bu sefer de Mesut Yılmaz'ı destekleyince Yılmaz yeni ANAP genel başkanı seçildi. Ancak bu sıralarda şartların ve kamuoyunun baskısı yüzünden hükümet erken seçime gitmek zorunda kaldı.

3.10. 20 Ekim 1991 Genel Seçimleri ve Sonrasındaki Siyasi Gelişmeler

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı makamına geçmesi ile birlikte Özal'dan boşalan Başbakanlık ve ANAP Genel Başkanlığı koltuklarına önce Yıldırım Akbulut daha sonra da Mesut Yılmaz oturmuştu. Ancak Toker'e göre bunlar birer makyajdı. Yani tüm ipler Özal'ın elindeydi. Nitekim Ekim 1991 tarihinde genel seçimlere gidileceğinin belli olması üzerine Toker, uzun süredir sert bir şekilde eleştirdiği Özal'ı seçim kararının alınmasındaki baş etkili kişi ilan etmiş ve onu bu karardan dolayı kutlamıştı.

Toker'e göre Özal, kendi hanedan saltanatının ve ANAP iktidarının son bulacağını bile bile Menderes'in gösteremediği cesareti göstermiş ve seçimlere gitme kararını aldırılmıştı. Bu Özal'ın tüm hatalarının affedilmesi anlamına gelmemeliydi. Ancak bu karardan dolayı Özal, Türk demokrasi tarihinin bir kez daha kesintiye uğramasına engel olmuştu. Bu yüzden de Özal, Toker'e göre bu konuda övgüyü hak etmişti⁶⁷².

20 Ekim 1991 tarihinde yapılacak olan genel seçimlerden önce Toker ANAP ve DSP'yi eleştirirken SHP ve DYP'yi övmekteydi. Hatta Toker, iki oy hakkı bulursa birini DYP'ye diğerini ise SHP'ye vereceğini belirtmişti. Toker, kendini takip eden okuyucularına "...kendisini ortanın sağına yakın hissedenler DYP'ye

⁶⁷¹ Metin Toker, "İnönü Karanlıkta Kaybettiğini Aydınlıkta Arıyor" , **Milliyet Gazetesi**, 28.11.1990, s. 10; Metin Toker, "Kriz Yönetimi'nin Yöntemi" , **Milliyet Gazetesi**, 09.12.1990, s. 12.

⁶⁷² Metin Toker, "En Kötü Seçim Seçimsizlikten İyidir" , **Milliyet Gazetesi**, 01.09.1991, s. 10; Metin Toker, "Ülke Barajında Ecevit Boş, Erbakan Dolu Torbayla Bekliyor" , **Milliyet Gazetesi**, 19.10.1991, s. 12.

ortanın soluna yakın hissedenler ise SHP'ye oy versinler...” demiş, kendisinin ise ortanın soluna yakın olmasından dolayı SHP'ye oyunu vereceğini belirtmişti⁶⁷³.

20 Ekim 1991 tarihindeki genel seçimlerin sonucunda DYP 178, ANAP 115, SHP 88, RP 62 ve DSP 7 milletvekilliği kazanmıştı⁶⁷⁴. Böylece ANAP, Meclisteki çoğunluğunu kaybederek ikinci sıraya gerilemişti. Toker'e göre bu sonuçlar doğrultusunda en iyi hükümet formülü bir DYP + SHP koalisyonuydu. Zira seçimler öncesinde her iki parti de ekonomik istikrar ve demokratikleşme konularında aynı tarz şeyleri söylemişler ve Turgut Özal'a eleştiri oklarını yöneltmişlerdi. Sonuçta beklenen olmuş ve Demirel'in liderliğindeki DYP, SHP ile koalisyona gitmişti.

Buna karşın Toker'e göre iki parti içerisinde de koalisyonu zayıflatabilecek sıkıntılar bulunmaktaydı. Buna göre SHP kanadında Deniz Baykal ve arkadaşları ile HEP kökenli milletvekilleri SHP'nin yumuşak karnını oluşturmaktaydı. DYP kanadında ise bakan olamayan küskün milletvekilleri bulunmaktaydı ve bu vekiller SHP içerisindeki HEP kökenli milletvekillerinin tutum ve davranışlarını⁶⁷⁵ ileri sürerek Demirel'e karşı bir hareket oluşturabilirlerdi. Ayrıca Demirel'in “hayali ihracatçı” akrabaları ve çevresindeki bazı şaibeli isimlerde koalisyonu zayıflatabilecek unsurlar arasındaydı⁶⁷⁶.

DYP + SHP koalisyonu döneminde Toker, iç ve dış politika konularında hükümete bir takım tavsiyelerde bulunmuştu. Buna göre dış politikada hükümetin Araplar arasındaki tartışmalarda tarafsız kalmasını; İsrail ile yürütülen ilişkilerde kompleksiz ve ipoteksiz bir tavrın takınılmasını; ABD ile yürütülen müttefiklik ilişkilerinin devam ettirilmesini; Türkiye'nin SSCB'nin yıkılması ile birlikte bağımsızlığını kazanan Türk ve Müslüman devletler ile ilişkilerinde akılcı ve gerçekçi bir dış politika yürütmesini yani Türkiye'nin hemen onların yeni lideri olmak için maceracı ve tehlikeli bir politikaya yönelmemesi gerektiğini; Azerbaycan – Ermenistan arasındaki Karabağ sorununda ve Bosna – Hersek konusunda uluslar

⁶⁷³ Metin Toker, “Bu Seçimde Oyumu Kime Vereceğim?” , **Milliyet Gazetesi**, 13.10.1991, s. 12.

⁶⁷⁴ **Cumhuriyet Gazetesi**, 23.10.1991, no: 24127, s. 1.

⁶⁷⁵ 20 Ekim 1991 tarihindeki genel seçimlerde SHP, bir Kürt partisi olarak tanımlanan Halkın Emek Partisi (HEP) ile seçim ittifakı yapmıştı.

⁶⁷⁶ Metin Toker, “Şakayla Karışık...” , **Milliyet Gazetesi**, 14.11.1991, s. 12; Metin Toker, “İsmet Paşa'yı Andık” , **Milliyet Gazetesi**, 26.12.1991, s. 10,12; Metin Toker, “Koalisyonun Tümünün Baş Ağrıları” , **Milliyet Gazetesi**, 27.12.1991, s. 10; Metin Toker, “Şu HEP Meselesi” , **Milliyet Gazetesi**, 15.01.1992, s. 10,14.

arası hukuk kuralları çerçevesinde hareket edilip diplomatik güç ve temasların kullanılması gerektiğini⁶⁷⁷ iç politikada ise Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın anayasal çizgi üzerine çekilebilmesi yani Başbakan Süleyman Demirel ve Anayasa Mahkemesi tarafından anayasal sınırlar içerisinde tutulmasının sağlanması ve ön görülen demokratik reformların bir an evvel yerine getirilmesi gerektiğini tavsiye etmişti⁶⁷⁸.

Bir süre sonra Toker DYP + SHP koalisyon hükümetinin Cumhurbaşkanı Turgut Özal faktörü, PKK sorunu ve koalisyon protokolünde yer alan demokratikleşme konusundaki tasarıların yerine getirilmemesinden dolayı zayıflayıp prestij kaybettiğini belirtmiş ve kendisi de özellikle demokratikleşme konusunda gerekli adımların atılmaması yüzünden hükümeti eleştirmişti⁶⁷⁹.

Bu arada Toker, Mayıs 1992 tarihinde Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de toplanan Uluslararası Basın Enstitüsü'nün kırk birinci genel kurul toplantısına katılmış ve bu toplantıda Uluslararası Basın Enstitüsü'nün 24 kişilik yürütme kurulu üyeliğine seçilmişti.

1952 yılında kurulan Uluslararası Basın Enstitüsü, dünyadaki en itibarlı ve etkili basın örgütü olarak göze çarpmaktaydı. Dünya genelinde binlerce üyesi bulunan örgüt, özellikle basın özgürlüğünün savunucusu rolünü üzerine almış durumdaydı. Örgüt 1952'de 12 kurucu üye tarafından oluşturulurken bu kurucular arasında bir de Türk üye bulunmaktaydı. Bunun da etkisi olacak ki örgütün yürütme kurulunda daima bir Türk üyenin de bulunduğu göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda sırasıyla Ahmet Emin Yalman, Abdi İpekçi ve Hasan Cemal bu görevi yerine

⁶⁷⁷ Toker o dönemde Türkiye'nin dış politikada bir maceraya atılmasına engel olan gücün Türkiye'deki Sivil – Asker Aydınlardan oluşan “Zinde Kuvvetler” olduğunu söylemektedir. Metin Toker, “Üzülmeysin, Türkiye’de Hep Zinde Kuvvetler Egemendir” , **Milliyet Gazetesi**, 09.04.1993, s.12. Metin Toker, “Dış Sorunların Altından Demirel Rahat Kalkar” , **Milliyet Gazetesi**, 03.11.1991, s.8; Metin Toker, “1992 Denilen Şu Meçhul! -1-” , **Milliyet Gazetesi**, 05.01.1992, s.10; Metin Toker, “Karabağ Olaylarına Üzülüyoruz Ama...” , **Milliyet Gazetesi**, 05.03.1992, s.14,16; Metin Toker, “Hükümetin Karabağ Politikası Doğrudur” , **Milliyet Gazetesi**, 08.03.1992, s.14.

⁶⁷⁸ Metin Toker, “Sap İle Saman Karıştırılınca” , **Milliyet Gazetesi**, 03.07.1992, s. 12,16.

⁶⁷⁹ Metin Toker, “Helsinki’den Dünyaya Açılan Pencere” , **Milliyet Gazetesi**, 14.07.1992, s. 12; Metin Toker, “Ama Koalisyonun Pırlıtsı Artık Aynı Değil” , **Milliyet Gazetesi**, 24.08.1992, s. 12; Metin Toker, “DYP ve SHP Grupları Ortak Bir Toplantı Yapamazlar Mı?” , **Milliyet Gazetesi**, 28.08.1992, s. 10; Metin Toker, “Çok Da Karamsarlığa Gerek Yok” , **Milliyet Gazetesi**, 30.08.1992, s. 12; Metin Toker, “Demokratikleşmenin Neresindeyiz?” , **Milliyet Gazetesi**, 13.10.1992, s. 12.

getirmişler ve Hasan Cemal'in görev süresinin dolmasıyla birlikte de Toker bu göreve seçilmiştir.

1950'li yıllarda iki kez hapse mahkûm olan Toker, o dönemde Uluslararası Basın Enstitüsü'nün kendisi de dâhil olmak üzere Türk gazetecilerinin davalarını yakından takip ederek bunları dünya kamuoyuna duyurmasından dolayı kendi deyimiyle bu görevi şerefle kabul etmiştir. Bu göreve seçildikten sonra Toker, zamanının büyük bir kısmını örgütün çalışmalarında yer alarak geçirmiş ve örgütün farklı tarihlerde Fransa⁶⁸⁰, Rusya⁶⁸¹, İsrail⁶⁸², Güney Afrika⁶⁸³ gibi çeşitli ülkelerde düzenlenen toplantılarına katılmıştır⁶⁸⁴.

Diğer taraftan 17 Nisan 1993 tarihinde Türk iç politika hayatında beklenmedik bir gelişme yaşanmıştır. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın geçirdiği bir kalp krizi sonucunda vefat etmesiyle birlikte ortaya bir cumhurbaşkanlığı sorunu çıkmıştır⁶⁸⁵.

Toker'e göre yeni cumhurbaşkanı seçilirken koalisyon ortakları Demirel ve İnönü bir araya gelerek uygun gördükleri bir veya birkaç aday üzerinde önce mutabık kalmalı sonrasında da bu adayları ilk olarak kendi partilerine hemen ardından da diğer parti liderlerine sunmalıydılar. Yani Özal sonrası yeni cumhurbaşkanı "Fahri Korutürk Modeli"ne göre "mutabakat" ile seçilmeliydi⁶⁸⁶. Oysaki Başbakan Demirel'in kendisi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yeni cumhurbaşkanı olmak istiyordu.

Toker ise Demirel'i cumhurbaşkanı olmak istemesinden dolayı eleştirmişti. Ona göre Demirel koalisyonun başında kalarak seçimler öncesinde verdiği ekonomik istikrar ve demokratikleşme sözlerini yerine getirmeliydi. Aksi bir durumda ise Toker, Demirelsiz DYP, SHP ile uzlaşamayacağından dolayı koalisyonun fiilen ve hukuken son bulacağını belirtmişti. Toker, Demirel'in aynı Özal gibi davranıp

⁶⁸⁰ Metin Toker, "Dilin Kemiği Yoktur Ama Boğaz Dokuz Boğumdur" , **Milliyet Gazetesi**, 13.11.1992, s. 12.

⁶⁸¹ Metin Toker, "Moskova Yolunda" , **Milliyet Gazetesi**, 21.02.1993, s. 12.

⁶⁸² Metin Toker, "Kudüs Yolunda" , **Milliyet Gazetesi**, 12.03.1993, s. 12.

⁶⁸³ Metin Toker, "Dünyanın Öbür Ucu" , **Milliyet Gazetesi**, 13.02.1994, s. 22.

⁶⁸⁴ Metin Toker, "Dışardan Bakan Dost Gözler Ne Görüyor? -1-" , **Milliyet Gazetesi**, 13.09.1992, s.14; Metin Toker, "Bir Dost Çevreden İzlenimler" , **Milliyet Gazetesi**, 22.11.1992, s. 12.

⁶⁸⁵ **Cumhuriyet Gazetesi**, 18.04.1993, no: 24885, s. 1.

⁶⁸⁶ Metin Toker, "1993 Türkiye'sine Cumhurbaşkanı Olmak" , **Milliyet Gazetesi**, 23.04.1993, s. 12.

Başbakanlıktan Cumhurbaşkanlığa geçmesini doğru bulmamıştı. Zira Çankaya'ya cumhurbaşkanlık makamına layık olabilecek, anayasal sınırlara saygılı ve herkesin desteğini alacak politika girdaplarında yoğrulmamış olan saygıdeğer bir kimsenin getirilmesi gerektiğini belirtmişti. Oysaki Toker'e göre "Başbakan Özal'ın Cumhurbaşkanı Özal'ı tercih ettiği gibi, Başbakan Demirel'de Cumhurbaşkanı Demirel'i tercih etmişti"⁶⁸⁷. Bu, bir nevi Özal modeliydi. Zira Demirel, Özal gibi Mecliste en çok sandalyeye sahip olan partinin genel başkanı olarak cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştu. Böylece cumhurbaşkanlığı, başbakanlık ve iktidar partisinin yönetimi resmen olmasa da tek bir kişi de toplanmıştı. Toker, bu duruma katkısından dolayı SHP lideri Erdal İnönü'yü de eleştirmişti⁶⁸⁸. Nitekim Demirel'in Erdal İnönü'nün ve bir takım SHP'lilerin desteği olmaksızın cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturması imkânsızdı.

Demirel'in cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte DYP Genel Başkanlık koltuğuna Tansu Çiller seçildi ve kendisi aynı zamanda SHP ile karma hükümetin yeniden oluşturulmasıyla birlikte Başbakanlık koltuğuna oturdu.

Toker bir genel seçimle değil de partisinin kongre kararıyla başbakanlık koltuğuna oturan Tansu Çiller'in ülkeyi yönetebilecek kadar yeterli bilgi ve tecrübesinin bulunmadığını belirtmekteydi. Ona göre Çiller bir nevi "23 Nisan Başbakanı"ydı⁶⁸⁹. Bu dönemde öne çıkan konular ya da daha doğru bir tabirle sorunlar ise iktisadi bunalım ve yolsuzluklardı. Geçmişten gelen iktisadi sıkıntıların da etkisiyle doların TL karşısındaki oranı ve enflasyon miktarı neredeyse iki katın üzerinde artmıştı.

Yolsuzluk konusu ise özellikle Başbakan Tansu Çiller'in şahsiyetinde öne çıkmıştı. İddiaya göre Çiller, yaptığı yolsuzluklarla büyük bir servet edinmiş ve bu parayı ABD'de taşınmazlara yatırmıştı. Üstelik bu mal varlığını, 1993 tarihinde verdiği mal beyanında göstermemişti. Bu iddialar doğrultusunda ANAP, Çiller'in

⁶⁸⁷ Metin Toker, "Demirel, Gürler Paşa'nın Yolunda" , **Milliyet Gazetesi**, 27.04.1993, s. 12,19; Metin Toker, "Koalisyon Nasıl Bozulmazmış, Acaba?" , **Milliyet Gazetesi**, 01.05.1993, s. 12; Metin Toker, "Eski Bir Cumhurbaşkanı Seçmeninin Hatıra Defterinden" , **Milliyet Gazetesi**, 07.05.1993, s.12,16.

⁶⁸⁸ Metin Toker, "Bu, Daha Dertlerin Başlangıcıdır" , **Milliyet Gazetesi**, 28.05.1993, s.12; Metin Toker, "Her Şey, Yağ Gibi, Rayımın Üstünde Gidiyor!" , **Milliyet Gazetesi**, 11.06.1993, s.12.

⁶⁸⁹ Metin Toker, "Eyyvah! Sonuna Kadar Direnecekmış..." , **Milliyet Gazetesi**, 10.04.1994, s. 18.

mal varlığının araştırılması için TBMM'ye bir önerge vermiş ancak bu önerge talebi SHP'nin Çiller'e verdiği destek sayesinde reddedilmişti.

Toker ise sürekli olarak yazılarında Başbakan Tansu Çiller ve eşinin haksız kazançlar elde ettiklerini, bu kazançları ABD'de yatırım yaparak değerlendirdiklerini ve aynı zamanda vergi kaçakçılığında buldukları iddialarını gündeme getiriyor ve bu konuda Tansu Çiller'i İtalya Başbakanı Silvio Berlusconi ile Pakistan Başbakanı Benazir Butto'ya benzetiyordu⁶⁹⁰. Başbakan Tansu Çiller ise Toker'e hitaben suçsuz olduğunu belirtip, bu tür iddiaların bir karalama politikasından ibaret olduğunu ve Toker'in bunlara kulak vermemesi gerektiğini söylüyordu. Toker de Çiller hakkındaki iddiaları köşesine taşımaya devam ediyor ve Çiller'in suçlu olup olmadığı konusunun ancak devletin yetkili organlarının gerekli araştırmaları yaparak son kararı vermesinden sonra ortaya çıkacağını belirtiyor ve bu konunun devletin şerefi ile çok yakından ilgili olduğunun altını çiziyordu⁶⁹¹.

Bu arada Mart 1994 tarihinde yapılan yerel seçimlerde DYP % 21.4, ANAP % 21, Refah Partisi % 19, SHP ise % 13.6 oranında oy aldılar. Yerel seçimlerin ilginç tarafı İslamcı çizgiyi temsil eden Refah Partisi'nin yükselişe geçmesi, Sosyal Demokrat çizginin ise gerilemesiydi. Refah Partisi Ankara (Melih Gökçek) ve İstanbul (Recep Tayyip Erdoğan) başta olmak üzere beş büyük şehir ve yirmi sekiz il merkezi belediyesini kazanmıştı. SHP ise bir önceki yerel seçimde kazandığı Ankara, İstanbul ve İzmir başta olmak üzere elindeki belediyelerin birçoğunu kaybetmişti. Bunda özellikle İstanbul'daki İSKİ Skandalı ve diğer belediyelerdeki başarısız uygulamalar büyük etken olmuştu. Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki Refah Partisi'nin yükselişe geçmesinin ise siyasi ve ekonomik başta olmak üzere bir takım nedenleri bulunmaktaydı.

Toker'e göre Refah Partisi'nin yükselişe geçmesinin en önemli nedeni, diğer Sağ ve Sol'da yer alan partilerin beceriksizliğiydi. Böylece Refah Partisi kütlelerin gözünde artık bir kurtarıcı ya da en azından bir umut ışığı olmuştu⁶⁹². Zira Toker de

⁶⁹⁰ Metin Toker, "Öcü Gösterenler" , **Milliyet Gazetesi**, 28.08.1994, s. 16; Metin Toker, "Benazir Butto Diye Bir Kadın" , **Milliyet Gazetesi**, 07.11.1996, s. 17.

⁶⁹¹ Metin Toker, "Demokratikleşmenin Paketlisi Ve Paketsizi" , **Milliyet Gazetesi**, 15.11.1994, s.22; Tansu Çiller, "Alnım Açık, Başım Dik" , **Milliyet Gazetesi**, 19.11.1994, s.24; Metin Toker, "Bunu Devlet Söylesin" , **Milliyet Gazetesi**, 19.11.1994, s.24.

⁶⁹² Metin Toker, "Refah Partisi Mi İktidara Yürüyor?" , **Milliyet Gazetesi**, 10.10.1993, s. 18,29.

her ne kadar RP'yi desteklemese de 20 Ekim 1991 tarihindeki genel seçimlerde SHP'ye oy verdiği ve bir SHP – DYP koalisyonunu desteklediğinden dolayı sonrasında yaşananlara istinaden pişman olduğunu belirtmişti⁶⁹³.

Bu arada yerel seçimlerde SHP'nin başarısız olması parti içerisinde büyük çalkantıların yaşanmasına neden oldu. Haziran 1992 tarihinde Meclis'te, 12 Eylül rejiminin kapattığı siyasi partilerin yeniden açılması yönünde bir karara varılmıştı. Bu doğrultuda CHP yeniden kurulmuş ve Eylül 1992 tarihinde de SHP'den ayrılmış olan Deniz Baykal, CHP'nin genel başkanı olmuştu. Diğer taraftan Haziran 1993 tarihinde siyasetten çekileceğini açıklayan Erdal İnönü, Eylül 1993 tarihinde yapılan kurultayda yerini Murat Karayalçın'a bırakmış ve Karayalçın SHP'nin yeni genel başkanı seçilmişti.

Toker'e göre Erdal İnönü iyi bir koalisyon ortağıydı, uzlaşmacıydı ama iyi bir koalisyonun SHP kanadı lideri değildi. Üstelik demokratikleşme tasarılarının kanun haline getirilmesinde DYP'ye gerekli baskıyı yapamamış ve ayrıca koalisyonun zayıflamasına neden olan Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanı olmasına da engel olmak bir yana destek vermişti⁶⁹⁴. Kısacası Toker'e göre Erdal İnönü'nün bu görevi bırakması olumlu bir gelişmeydi. Toker'e göre SHP'nin yeni genel başkanı seçilen Murat Karayalçın, SHP'nin potansiyel gücüne inanmalı ve demokratikleşme prensibinden asla ödün vermemeliydi.

Buna karşın yerel seçimlerde yaşanan hezimet, SHP'nin Çiller'in yörüngesine girmesi ve koalisyonda pasif bir görüntü sergilemesi, Çiller'in karıştığı iddia edilen yolsuzlukların basında sıkça yer alması ve DYP – SHP koalisyonuna yönelik toplumsal muhalefetin hızla büyümesi gibi nedenler SHP'de CHP ile birleşme doğrultusundaki eğilimleri güçlendirmekteydi.

Toker ise CHP'nin Sol'da birliği sağlamak adına yeniden kurulmasını eleştirmiş ve Sol kanatta gerçek bir birleşmenin ancak SHP çatısı altında olması

⁶⁹³ Toker aynı pişmanlığı 1983 seçimlerinde ANAP'a oy verdikten sonra da yaşamıştı. Toker'e göre Ecevit'in Başbakan iken yaptığı siyasi, sosyal ve ekonomik hatalar; SHP'li sol belediyelerin başarısızlığı ve Sol akımın “Ortanın Solu Politikası”ndan kopması gibi nedenler Türkiye'deki sol oyların “radikal dinci partiye” kaymasına neden olmuştu. Metin Toker, “Yahu, Nereye Kayboldu Bu Takım?” , **Milliyet Gazetesi**, 07.06.1996, s.17.

⁶⁹⁴ Metin Toker, “Bugün, SHP” , **Milliyet Gazetesi**, 02.11.1993, s. 12.

gerektiğini belirtmişti⁶⁹⁵. Ona göre Sol'da birleşme HP ile SODEP'in evliliğinden doğan SHP ile zaten gerçekleşmişti. Bu doğrultuda yapılması gereken SHP'yi yükseltmek yani onu güçlendirmektir, bölmek ya da yok etmek değil⁶⁹⁶.

Neticede Şubat 1995 tarihinde SHP, CHP ile birleşti. CHP lideri Baykal ve SHP lideri Karayalçın, Hikmet Çetin'in CHP'nin yeni genel başkanı olması konusunda anlaşılabilir. Ancak bu uzlaşma fazla uzun sürmedi ve Eylül 1995'te Baykal CHP'nin tekrar genel başkanı oldu. Bu gelişmeler ise doğal olarak DYP – SHP koalisyonunda yeni bir anlaşmanın gereğini ortaya çıkardı. Ancak taraflar arasında anlaşma sağlanamadı. Çiller istifa etti ve yeni hükümeti kurmak görevi tekrardan kendisine verildi. DYP, ANAP ile bir koalisyon kuramayınca Çiller bir kez daha Baykal'a döndü. Baykal'ın Aralık 1995 tarihinde erken seçime gidilmesi şartı kabul edilince DYP – SHP hükümeti kurulmuş oldu.

Toker, yapılacak olan genel seçimlerde Çiller'in DYP'si ile Erbakan'ın Refah Partisi'nin Türkiye'nin geleceği için iktidar olmaması gerektiğini belirtiyor buna karşın sağlık ve eğitim başta olmak üzere bir takım hizmetlerin halka daha iyi sunulabilmesi ve ayrıca demokratik ve laik düzenin sürdürülebilmesi adına yani bunların koruyucusu olan ülkenin sağlam kuvvetlerinin yanında bir de siyasi partinin mutlak koruması altında olabilmesi için oyunu CHP'ye vereceğini belirtiyordu⁶⁹⁷.

24 Aralık 1995 tarihinde yapılan genel seçimlerde RP % 21.4, ANAP % 19.7, DYP % 19.2, DSP % 14.6 ve CHP % 10.7 oranında oy aldılar⁶⁹⁸. Refah Partisi'nin yaklaşık iki yıl içerisinde üçüncülüğün birinciliğe yükselmesi ve DSP'nin ise SHP'yi de içine katarak güç kazanan CHP'yi geçmesi önemli gelişmelerdi.

Toker'e göre Türkiye'de Refah Partisi hiçbir zaman hiçbir şekilde tek başına iktidar koltuğuna oturamazdı. Zira Refah Partisi, gelecekteki genel seçimlerde dâhil olmak üzere, en fazla % 25 civarında oy alabilirdi ve bu oran onun tek başına iktidar koltuğuna oturmasına yeterli olmazdı. Ayrıca RP'nin kendisine bir koalisyon ortağı bulması da zordu. Geçmişteki tecrübelerin bu durumu olanaksız kıldığını

⁶⁹⁵ Metin Toker, “Şu, CHP Hikâyesi” , **Milliyet Gazetesi**, 27.05.1992, s. 14; Metin Toker, “CHP'nin Evde Kalmış Kızları” , **Milliyet Gazetesi**, 06.09.1992, s. 12; Metin Toker, “Onlar Ermiş Muradına!” , **Milliyet Gazetesi**, 11.09.1992, s. 12.

⁶⁹⁶ Metin Toker, “SHP'ye Nasıl Bir Genel Başkan?” , **Milliyet Gazetesi**, 31.08.1993, s. 16,20.

⁶⁹⁷ Metin Toker, “Benim Oyum” , **Milliyet Gazetesi**, 17.12.1995, s.18.

⁶⁹⁸ **rapory. tuik. gov. tr.** / 08.01.2015; **Milliyet Gazetesi**, 25.12.1995, s.1.

belirtmekteydi. En önemlisi ise Toker'e göre RP'nin Türkiye'de iktidara gelmesine hem toplumun yüzde sekseni hem de ülkenin zinde kuvvetleri izin vermezdi⁶⁹⁹.

Seçim sonuçları doğrultusunda Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, yeni hükümeti kurma görevini öncelikle RP lideri Necmettin Erbakan'a verdi. Ancak Erbakan'ın hükümeti kuramaması üzerine Demirel, bu sefer de görevi ANAP lideri Mesut Yılmaz'a verdi. Yılmaz, DYP lideri Çiller ile anlaşmaya vardı ve böylece ANAP – DYP koalisyon hükümeti kuruldu. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin güven oylamasında yeterli oya ulaşamadığına karar vermesi ve Çiller hakkındaki yolsuzluk iddialarının kamuoyunda giderek duyulması üzerine ANAYOL Hükümeti, Haziran 1996 tarihinde son buldu. Cumhurbaşkanı Demirel tarafından hükümeti kurma görevi yeniden RP lideri Erbakan'a verildi. Bu sırada ANAP, Meclis'e DYP lideri Çiller'in örtülü ödeneği kullanımı ile ilgili bir önerge sunmuştu. RP, bu önergeye karşı oy verince Çiller'in liderliğindeki DYP bir bakıma Erbakan'ın koalisyon teklifine evet dedi ve böylece RP – DYP koalisyon hükümeti kurulmuş oldu.

Toker'e göre bu koalisyon bir "Hacı – Bacı Koalisyonu" idi. Zira demokratik rejimlerde, devleti asıl ve ilk kollayıp korumakla görevli olan hükümetlerdi. Oysaki Türkiye'de kurulan bu hükümet, biri hakkındaki yolsuzluk iddialarından dolayı kendisini Yüce Divan'dan kurtarmaktan başka; diğeri ise demokrasiyi araç olarak kullanıp gerçek amacına ulaşmaktan başka hiçbir ideali bulunmayan iki genel başkan tarafından kurulmuştu. Bu yüzden de bu doğru bir hükümet olarak kabul edilemezdi. Toker'e göre Erbakan'ın yumuşak bir politika takip ederek gerçekleştirmek istediği bir takım hedefleri bulunmaktaydı. Buna göre yakın gelecekteki hedefi imaj tazeleyip, prestij kazanmaktı. Sonraki hedefi ise en önemli amacı olan Türkiye'de bir İslam Devleti kurmaktı. Tüm bunlardan dolayı da Toker'e göre Meclis'teki RP dışında, parti ayrımı gözetmeksizin bütün "demokratik laik cumhuriyete" bağlı olan milletvekilleri, REFAHYOL iktidarının yıkılması için bir araya gelip seslerini yükseltmeliydi. Aksi takdirde Toker'e göre Meclis içerisinde çözülmesi gereken bu sorun ülkenin sağlam kuvvetleri tarafından çözülecekti⁷⁰⁰.

⁶⁹⁹ Metin Toker, "RP'nin Tehlikesi Nerede?" , **Milliyet Gazetesi**, 06.06.1996, s.17.

⁷⁰⁰ Metin Toker, "Törenle Gömüyoruz: DYP ve Erbakan'ı" , **Milliyet Gazetesi**, 23.07.1996, s.17; Metin Toker, "Meclisin Bütün İyi Niyetlileri, Birleşiniz!" , **Milliyet Gazetesi**, 01.09.1996, s.17.

Erbakan liderliğinde bir hükümetin kurulması başta toplumun demokratik ve laik kesimleri olmak üzere Türk Silahlı Kuvvetleri'ni rahatsız etmişti. Buna karşın RP'nin TBMM'de çoğunluğunun olmaması ve Atatürkçü güçlerin ağırlığının bulunması Erbakan ve partisinin rahat hareket edememesine neden olmaktadır. Yine de Erbakan hükümeti döneminde yaşanan bir takım gelişmeler kamuoyunun tedirgin olmasına ve bu konuda bir şeyler yapılması gerektiğine dair inancın giderek güçlenmesine neden olmuştu.

Bu süre içerisinde RP milletvekili Hasan Hüseyin Ceylan ve RP Kayseri Belediye Başkanı Şükrü Karatepe'nin Atatürk Cumhuriyeti ile ilgili fikirlerini ya da başka bir söylemle nefretlerini açıklamaları; tarihe Susurluk Olayı adı ile geçecek olan trafik kazasının yaşanması ve buna paralel olarak ortaya çıkan bir takım gerçekler; Erbakan'ın Libya Gezisi ve Kaddafi'nin sözleri; Başbakanlık Konutu'nda tarikat şeyhlerine iftar verilmesi; Aczmendi Lideri Müslüm Gündüz ve Fadime Şahin Olayı; devletin bir takım kilit noktalarına, eğitim ve polis gibi kamu kuruluşlarına imam – hatip kökenli kişilerin yerleştirilmesine hız verilmesi ve Ankara Sincan'da düzenlenen Kudüs Gecesi adlı etkinlikte yaşanan gelişmelerin ardından Sincan sokaklarında askeri tankların yürüyüş yapması kamuoyunu meşgul eden gelişmeler olmuştu⁷⁰¹.

Toker'e göre Türk Ordusu, seçimle iktidara gelen her yasal partiye karşı saygılıydı. Buna karşın Refah Partisi dışında hiçbir siyasi parti Türkiye'de "Atatürkçü, demokratik ve laik cumhuriyet düzenini yıkmak" istememekteydi. Türk Ordusu, bu ilkelerin ve düzenin savunucusu olduğundan dolayı RP, ona karşı kendilerine aydın ve II. Cumhuriyetçiler adı verilen bir grup ile savaş açmıştı. Buna göre II. Cumhuriyetçiler, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni dıştan yıpratmaya çalışmaktaydı. Türkiye'de bir İslam Devleti kurmak isteyen RP'liler ise TSK'ya "dışardan çamur atmak yerine" onu içerden ele geçirmeyi planlamaktaydı. Buna göre RP ileri gelenleri, ilk olarak İmam Hatiplileri Harp Okulları'nın içine sokmak ve daha sonra da bunlar vasıtasıyla TSK'yı ele geçirme hesapları yapmaktaydı. Toker'e göre RP

⁷⁰¹ Metin Toker, "2 Yanlış, 1 Doğru Etmez" , **Milliyet Gazetesi**, 14.11.1996, s.17; Metin Toker, "Şeyhi Müritleri Uçurur!" , **Milliyet Gazetesi**, 06.01.1997, s.15; Metin Toker, "Politik Gelişmelere 10 Gün Paydos!" , **Milliyet Gazetesi**, 09.02.1997, s.15; Metin Toker, "Düşman Kardeşler: Fatsa ve Sincan" , **Milliyet Gazetesi**, 16.02.1997, s.17.

çizgisinde yürüyenler, eğitim ve polis teşkilatlarına bir şekilde sızmışlardı. Buna karşın Ordu içerisinde hala çok zayıftılar⁷⁰².

Tüm bu gelişmeler yaşanırken 28 Şubat 1997 tarihindeki Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Ordu Komutanları, ülkedeki radikal İslam hareketlerinin yayılıp güçlenmesini önlemek adına 18 maddelik bir önlem paketi sundular⁷⁰³.

Önerilen talepler arasında: Ülkede tarikatlar tarafından yönetilmekte olan okul, yurt ve vakıflara son verilmesi; imam – hatip okulları sayısının ülkedeki imam ihtiyacını karşılayacak bir düzeye çekilmesi; radikal İslamcı görüşlere sahip olan şahısların kamu kuruluşlarında, adalet örgütünde, okul ve üniversitelerde kadrolaşmalarına son verilmesi; zorunlu ilköğretimin beş yıldan sekiz yıla çıkarılması gibi önlemler yer almaktaydı.

Türk siyaset tarihine 28 Şubat Kararları adı ile geçen bu gelişme, Türk siyasetinde önemli gelişmelerin yaşanmasına neden oldu. Zira 28 Şubat Süreci'nde dönemin Genelkurmay 2. Başkanı olan Çevik Bir bu durumu bir “Balans Ayarı” olarak değerlendirmekteydi.

Buna göre Haziran 1997 tarihinde REFAH – YOL Hükümeti son buldu ve yerine Temmuz 1997 tarihinde ANAP – DSP ve Demokrat Türkiye Partisi'nden oluşan Mesut Yılmaz liderliğindeki koalisyon hükümeti kuruldu. Ağustos 1997 tarihinde 8 yıllık kesintisiz eğitim kanunu TBMM'de kabul edildi ve buna paralel olarak İmam Hatip ve Meslek Liseleri'nin ortaokul bölümleri kapatıldı. Ocak 1998 tarihinde Anayasa Mahkemesi ikiye karşı dokuz oyla RP'yi laiklik karşıtı etkinlikler de bulunduğu iddiası ile kapattı.

Toker'e göre Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin demokrasi ile birlikte laiklik ilkesi temel direklerini oluşturmaktaydı. Bu doğrultuda asker daha önce özellikle 1960 tarihinde parlamenter demokratik sistemi korumak adına harekete geçmiş ve tek partili sisteme dönüş teşebbüsünü engellemişti. Şubat 1997'de ise rejimin diğer temel direği olan laiklik ilkesi ilk kez böylesine tehlikeli bir durum ile karşı karşıya kalmış olduğundan ve ülkenin demokratik sivil kuvvetleri bir kez daha başarılı bir

⁷⁰² Metin Toker, “Cami Duvarı” , **Milliyet Gazetesi**, 31.03.1996, s.19.

⁷⁰³ **Milliyet Gazetesi**, 01.03.1997, s.1; **Cumhuriyet Gazetesi**, 01.03.1997, no: 26078, s.1; **Cumhuriyet Gazetesi**, 02.03.1997, no: 26079, s.1.

sınav verememiş olmasından dolayı ordu bir kez daha kendisini öne sürmek zorunda hissetmiş ve siyasal İslam'a darbe yapmaksızın dur deme başarısını göstermişti⁷⁰⁴.

18 Temmuz 2002 tarihinde ise gazeteciliği “*severek ve adam gibi yapmak koşuluyla muhteşem bir serüven*” olarak nitelendiren Metin Toker, kanser rahatsızlığı nedeniyle vefat etti.

⁷⁰⁴ Metin Toker, “Efendiler, Bunun Adı Laiklikdir!” , **Milliyet Gazetesi**, 05.03.1997, s.17.

SONUÇ

Basın, demokratik rejimlerde yasama – yürütme ve yargıdan sonra dördüncü kuvvet olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni meclisteki muhalefetin yetersiz olduğu dönemlerde basının bu boşluğu doldurarak meclis dışında iktidarı denetleyen muhalefet özelliği göstermesi ve böylece demokrasinin murakabe ve serbest eleştiri ilkelerini yerine getirmesidir. Basın, yanlışları ortaya çıkararak, meclis dışı muhalefetin yani kamuoyunun oluşmasını ve hatta onun yönlendirilmesini sağlar. Kamuoyu ise bir toplumda örgütlenme ve etkiye karşı bir olup tepki vermeyi sağlamaktadır. Kamuoylarını kurabilmiş toplumlar birçok probleme karşı kendilerini zırlandırmış ve ileri seviyeye ulaşmış toplumlardır. Bu doğrultuda Türkiye’de gazetecileri toplumdaki modernleştirici seçkinler olarak kabul edebiliriz.

Yaşamı gözden geçirildiğinde görülmektedir ki Toker, ortalama Türk aydınından farklı bir dokuya sahiptir. Bunda almış olduğu eğitim ve aile yaşamı da etkili olmuştur. Toker, yurt içinde ve dışında Fransız kültürüne yakın bir eğitim almış; çocukluğundan itibaren sade bir vatandaşın yaşamından farklı spor ve sanat dallarıyla ilgilenmiş, İstanbul’daki gençlik yıllarını adı genellikle kültürel faaliyetler ile bütünleşmiş olan Beyoğlu’nda geçirmiştir. Paris’teki eğitim yaşamı sonrasında Türkiye’de basın – yayın alanında bir döneme damgasını vuran *Akis* dergisini çıkarmış olan Toker, yine o dönemde Türk siyaset hayatının en tepesinde yer alan şahsiyetlerden biri olan İsmet İnönü’nün kızı ile evlenerek “milli damat” lakabını almıştır.

Toker’e geniş perspektiften bakıldığında Batı tipi kurumlarda eğitim almış; Batı dillerinden özellikle Fransızca ve kısmen İngilizceye hâkim; Avrupa tarihi ve hukuku hakkında belli bir bilgiye sahip; alınan eğitim doğrultusunda aklın önemini daha bir kavramış ve bu bağlamda gözlem ve değerlendirme yolunu tutmuş Tanzimat dönemi aydınlarının genel özelliklerini yansıttığı görülmektedir. Türkiye’de yaşanan olaylar karşısında zaman zaman diğer sol eğilimli aydınlar ile arasında fikir ve yaklaşım ayrılıkları görülse de ülke sorunları söz konusu olduğunda türlü çekişmeleri bir tarafa bırakıp aynı masada oturabilmiş; bürokratik yönetim geleneğinin devamlılığını sağlamak adına kurumların yöneticilerden daha önemli olduğu düşüncesine ulaşmış ve bunu geliştirmeye çalışmıştır. Toker, ülke sorunlarının

çözümlemesi, modernleşmenin sağlanması ve bu doğrultuda daha fazla hak ve hukuk mücadelesinde bulunurken zamanla “halk için halka rağmen” prensibine kapılmıştır. Aynı zamanda bu prensip doğrultusunda halkla birlikte değil de “yukarıdan aşağı” bir seyir takip eden seçkin modernleşme tarzını kendisine temel almış; toplumdaki dini değerlerden farklı olarak devrimci değerleri benimsemiş ve bu doğrultuda ulaşılması gereken medeniyet olarak batı dünyası ve onun fikri değerlerini görmüştür.

Türkiye'nin aynı tarihsel geçmişe ve koşullara sahip olmadığı Batı dünyasının yönetim biçimini yani demokrasiyi kendisine örnek almasını ön gören Toker, seçkin aydın sınıf gibi zaman zaman kendi tarihi ve kültürünü yaşayan halkı modernleşme bağlamında geri görmüş, çok partili süreçte ise umduğunu bulamadığı zaman halkı gözleri kapalı olmakla itham etmiştir. Bu yaklaşım Tanzimat Dönemi'nden itibaren Türk aydın tipinde görülen genel bir sorundur. Batı uygarlığı karşısında modernleşme süreci içerisinde bulunan Doğu toplumlarının ya da Batı dışı toplumların Batı'yı her alanda üstün görüp kendi kültür değerlerini ve dinamiklerini yetersiz bulma durumunu içeren kronik bir bakış açısıdır.

Toker için bir bireyin temel hak ve özgürlüklerini herhangi bir baskı ve kısıtlama altında kalmadan kullanabilmesi temel esastır. Bu haklar ise en iyi demokratik sistem içerisinde kullanılabilir ve güven altına alınabilir. Zira bu sistem kendi bünyesinde serbest tenkit ve murakabeyi barındırmaktadır. Çünkü demokrasiyi içine sindirmiş bir toplum tüm kötü alışkanlıklarından sıyrılıp, maddi ve manevi ihtiyaçlarını bir başkasına yani tepeden gelecek lütufa gerek duymadan karşılayabilecektir. Toker'in bu duygu ve düşünce içerisinde bulunmasında yukarıda belirtildiği üzere Batı kültürü almış olması – Fransızların özgürlükçü anlayışından ve eğitiminden geçmiş olmasının büyük etkisi vardır.

Toker, modernleşme sürecinde Türkiye'nin Batı tarzı bir aydınlanma sürecinden geçmediğini bu doğrultuda da henüz demokrasi kültürünün oluşmadığının farkındadır. Onun için bu süreç aydınlar – kurumlar ve etkili kamuoyu ile aşılabacaktır. Toker, Türkiye'de demokrasi mücadelesinin önce aydınların liderliğinde verilmesinin zorunlu olduğunu sonra bunun kurumlara sirayet edeceğini ve en nihayetinde ise kurumların sağlıklı bir demokrasi adına bilinçli kamuoyunu oluşturacaklarını düşünmektedir. Oysaki Türkiye'de her askeri müdahale sonucunda

demokrasi çizgisi kesintiye uğradığından, demokrasi yeniden inşa edilmeye çalışılacak ve bir kırılma meydana gelecektir. Bu durum ise Türkiye’de sağlıklı bir demokrasi geleneğinin oluşmasına engel olacaktır. Dolayısıyla demokrasiden taraf olan bir aydının ve onun yayın organının, seçimle iktidara gelmiş meşru bir hükümete karşı düzenlenen askeri bir darbe girişimine destek vermesi ve bunun sonucunda henüz emekleme aşamasındaki demokrasinin kesintiye uğraması bir tezat oluşturmaktadır.

Toker için 1960 ve 1980’deki durum demokrasi adına bir nefsi müdafaadır. Zira ona göre demokrasi, siyasetçiler tarafından dejenere edilmeye çalışılmış ve anayasal bir suç işlenmiştir. Yani çok partili bir rejimde, keyfi yönetim hevesine düşülmüştür. Buna karşın Toker, süreklilik arz edecek ya da vesayet oluşturacak bir askeri rejime de karşı olmuştur. Nitekim 1960’larda Milli Birlik Komitesi içerisinde 14’lerin tasfiye edilmesini ve Talat Aydemir’in iki askeri darbe teşebbüsünün başarısızlıkla sonuçlanmasını sevinçle karşılamış; 1970’lerde askeri rejimin adeta mantık sınırlarının dışına çıkarak, beş bine yakın sol eğilimli şahsı tutuklama kampanyasına cephe almış; 1980’lerde askerin güdümündeki partiler vasıtasıyla Türk siyaset hayatını dizayn etme projesini sert bir şekilde eleştirmiştir.

Yine Toker’e göre bir başka açıdan ordu 1960, 1971 ve 1980’de yapması gerekeni yapmıştır. Yani Türk ordusu çağdaş batılı yaşam biçimi olan demokratik rejimin yanında yer aldığını göstermiştir. Toker’e göre Türkiye’de siyasi parti liderleri, partilerinden güçlüdür bu yüzden de siyasi partiler liderleri değil de liderler partileri şekillendirmekte yani bir çeşit lider sultanı oluşmaktadır. Gücü elinde tutan liderler çevrelerinin de etkisiyle bir süre sonra kendilerinde bir tür ruhani özelliğin var olduğuna inanmakta ve bununla doğru orantılı olarak da narsisizm hastalığına tutulmaktadır. Bunun sonucunda kendilerini bir dev aynasında görüp, tüm sorunların kendileri tarafından çözüleceğine ve tüm gelişmelerdeki kerametini kendilerinde olduğuna inanmaktadırlar. Yine Toker’e göre Türkiye’de siyasi partiler muhalefetteyken söylediklerini iktidara geldikten sonra görmezden gelmeye yani unutmaya çalışmaktadır. Hatta bu istekler kendilerine hatırlatıldığında öfkelenmekte ve baskı yoluna başvurmaktadır. Ayrıca Türkiye’de siyasi partiler arasında bir uzlaşma kültürü bulunmamaktadır ve her parti kendi çıkarını bir milli menfaat unsuru olarak

görmekte ve topluma da bu şekilde lanse etmeye çalışmaktadır. Tüm bunlar ise demokratik rejimi tehlikeye düşürmektedir.

Demokratik rejim tehlikeye düştüğü zaman ordunun kendisini ileri sürüp, iradesini ortaya koyması normaldir. Çünkü Türkiye’de demokrasi açısından olgunlaşmamış olan kurumlar baskı unsuru oluşturacak potansiyel bir güce sahip değildir. Bu yüzden de ordu üzerine düşeni yapmıştır. Yani demokratik çok partili sistem içerisinde siviller üzerlerine düşen görevleri yapmadıklarından ya da yapamadıklarından ulvi bir vazifeyi yerine getirmek adına ordunun devreye girmesi doğaldır. Ancak Toker ordunun bu durumunu özellikle demokrasinin ciddi bir tehlike ile karşı karşıya kaldığı durumlar için geçerli kabul etmiştir. Bu sebeple Toker 1980 tarihindeki askeri darbe sonrasında, tekrar sivil rejime geçiş için hazırlıkların yapıldığı devrede, ordunun yani Kenan Evren’in kurulmakta olan siyasi partilere müdahalede bulunmamasını ve hatta ordunun tüm siyasi partilere eşit mesafede tarafsız olduğunu açıkça belli etmesi gerektiğini söylemiş ve bu yüzden de üçüncü kez hapse girmek tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Askeri vesayete karşı olan Toker aynı zamanda Siyasal İslam ve Komünizmi de demokrasinin yeminli düşmanları görmüştür. Bir takım partilerin Siyasal İslam’ı çıkar amaçlı olarak kullanmasını ya da doğrudan bir İslam devleti kurmak amaçlı hareket etmesini anayasal bir suç olarak kabul etmiştir.

Bu düşünce temelinde Toker, 1961 – 1971 yılları arasında ciddi anlamda faaliyet gösteren ve aşırı sol olarak tabir edilen siyasi eğilimden de farklı bir düşünce yapısına sahip olmuş, bir “aydın oligarşisine” karşı durmuştur. Toker için seçim sonuçları zaman zaman olması gerekenden farklı neticeler verse de tek ve genel seçim, gizli oy açık sayım ve nispi temsil usulüne dayalı sistem demokrasinin vazgeçilmez unsuru olmuştur. Bu sebeple Toker, *Yön ve Devrim* dergisi yazarlarının aksine Atatürk ve İnönü Dönemi’ndeki tek parti sistemini ve onun uygulanma tarzını da doğru bulmamıştır. Zira şartlar ne olursa olsun I. Meclis’te reformcuların, kanun tartışmalarında yeri geldiğinde tehdit ve sertliğe başvurmalarını, II. Meclis’te ise milletvekillerinin masa başında yani Atatürk – İnönü ve CHP Genel Sekreteri tarafından doğrudan belirlenmelerini demokrasi açısından yanlış olduğunu savunmuştur.

Toker demokratik rejimlerde seçimlerin ancak ve ancak tek dereceli ve genel oyla yapılmasını desteklemiştir. Ancak batılı demokrasilerin olmazsa olmaz bir şartı olan demokrasinin bir kuvvetler dengesi olması ve Türkiye’de bu kuvvet dengesinin bulunmaması askeri darbelerin yaşanmasına ve Türkiye’de demokrasinin tekrar ve tekrar yeniden inşa edilmesi sonucunu doğurmuştur. Toker bu tekrarlar yüzünden milli irade kavramının yeniden tanımlanmasını ön görmüştür.

Ona göre demokrasi kültürü uzun bir geçmişe dayanan batı modelleri ele alındığında “Milli İrade” yalnızca seçimle iş başına gelen bir hükümet tarafından temsil edilmemiştir. Buna göre Milli İrade sadece iktidarı eline alan hükümet partisi tarafından değil tüm Meclis tarafından ve buna ek olarak basın – üniversite – sendikalar, sivil toplum kuruluşları – aydınlar ve gençlik teşekkülleri ve diğer devlet organları (Sayıştay – Danıştay – Yargıtay – Anayasa Mahkemesi hatta Senato...) kısacası tüm bunlarda kendisini ifade edecek bir kamuoyu tarafından temsil edilmelidir. Kamuoyunu oluşturan baskı unsurları, sorumsuz bir yürütmenin ortaya çıkmasına engel olacaktır. Zira milli irade ülkedeki tüm unsurların birleşiminden oluşmuştur.

Her askeri darbe girişimi sonrasında ordunun siyasi alanda bir parti ile ittifak arayışına girmesi ve bu partinin de her seferinde CHP veya farklı isimdeki ardılı olmasından dolayı Toker, CHP’ye büyük sorumluluk atfetmiştir. Çünkü ordu, Türkiye’de batı dünyasındaki burjuvanın görevini yerine getirmeye çalışmış ve Türk tarihinde modernleşmenin öncülüğü görevinin kendisinde olduğuna inanmıştır. Bu düşünce Milli Mücadele sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde de aynen devam etmiştir. Ordunun modernleşmenin temsilcisi olma hassasiyeti, çağdaş Türkiye’nin temel ilkelerini savunan CHP’nin de orduyla yakınlaşmasını kaçınılmaz kılmıştır. Zira her iki yapının da özellikle laiklik ilkesi temelinde hareket etmesi, Atatürkçü ve reformcu olması bu konuda etkili olmuştur.

Ordunun siyasete müdahalesini haklı bulan Toker’e göre Mecliste çoğunluğu elde eden herhangi bir partinin despotik olarak tanımlanması ve liderinin diktatör olarak nitelendirilmesi için ille de bir askeri ya da polis rejiminin kurulması ve meydanlarda da infazların gerçekleştirilmesi gerekmez. Toker, ülkede hak ve hukukun ortadan kalkmasını, basın ve üniversitenin baskı altına alınmasını, serbest

eleştiri ve murakabeden söz edilemez duruma gelinmesini despotik yönetim tanımı için veya askeri darbe sebebi için yeterli görür.

Askeri müdahalenin önüne geçmek isteyen Toker, Türk siyasal düşünce hayatının gelişmesi, halkın temsil yeteneğinin oturması ve örgütlenme sürecini algılaması için iktisadi gelişmenin yanı sıra siyaseten CHP'nin reformcu ve partiler üstü bir payda olarak düşünülmesini kaçınılmaz bir hakikat olarak görmüştür. Ancak CHP'nin mevcut durumunun bu düşüncenin gerçekleşmesi için yetersiz olmasından dolayı Toker, CHP'nin diğer sağ partiler gibi halkın günlük yaşamını kolaylaştıracak politikalar geliştirmesini yani kendini yenilemesi gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü 1876 ve 1908'de olduğu gibi 1960 ve sonrasındaki süreçte de sadece anayasal özgürlüklerin getirilmesinin halkın demokrasi kültürünü benimsemesinde herhangi bir ciddi somut etkiye sahip olmadığı ve bu yüzden de anayasal gelişme sürecinin halka inen politika ve politikacılarla desteklenmesinin gerekli olduğuna inanmıştır. Zira Türk siyaset hayatı, özellikle 1925'ten itibaren çağdaşlığı, vatandaş hukukunu, cumhuriyetin temel ilkelerinin korunması ve savunulması üzerine bir siyaset üreten CHP ile vatandaşın temel ihtiyaçlarını ön plana alan liberalizm veya bireyin özgürlüğünü inanç özgürlüğü olarak algılayan bir argüman üzerinden siyaset üreten muhalefet olmak üzere iki ana damar tarafından geliştirilmiştir. Bu iki akım Türk siyasetinin dar alana sıkışmasına sebep olmuş ve ayrıca Toker'in de CHP'ye getirdiği eleştiri üzerinden vurguladığı gibi Cumhuriyet kanunlarının halk tarafından anlaşılmasına neden olmuştur.

Netice itibarıyla bu araştırmaya bütünüyle bakıldığında Metin Toker'in Türk siyaset hayatı üzerinde derin bir etki bırakan aydın olduğu görülmektedir. Onun öne çıkan en önemli özelliği, tavrını güçten yana değil her platformda demokrasiden yana sergileyen demokrat bir kişilik olmasıdır.

KAYNAKLAR:

1. Mülakatlar

Özden Toker İle 05.05.2012 ve 24.05.2013 tarihlerinde Ankara Pembe Köşk'te yapılan söyleşiler.

2. Tetkik Eserler

a. Kitaplar

AÇIKKAYA, Savaş; **Solun Türk Devrimiyle İmtihani**, Paraf Yayınları, İstanbul 2011.

AHMAD, Feroz; **Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945 – 1980**, Hil Yayın, İstanbul 2007.

_____, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945 – 1971**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976.

AKŞİN, Sina; **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

ALTUĞ, Kurtul; **Bir Numaralı Tanık**, Doğan Kitap, İstanbul 2006.

ARCAYÜREK, Cüneyt; **Demokrasinin İlk Yılları: 1947 – 1951**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1983.

_____, **Bir İktidar Bir İhtilal: 1955 – 1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1984.

_____, **Yeni İktidar Yeni Dönem: 1951 – 1954**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1983.

ARMAOĞLU, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914 – 1995**, Alkım Yayınevi, İstanbul 2000?

ATAÖV, Türkkaya; **Amerika, Nato ve Türkiye**, Aydınlık Yayınevi, Ankara 1969.

- ATILGAN, Gökhan; **Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön – Devrim Hareketi**, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2002.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya; **Menderes'in Dramı?**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969.
- BABAN, Cihad; **Politika Galerisi: Büstler ve Portreler**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.
- BARLAS, Mehmet; **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, İstanbul 2000.
- BİLA, Hikmet; **Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1987.
- BİLGEHAN, Gülsün; **Mevhibe**, Cilt:2, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998.
- BİLGİNER, Recep; **Üç İktidar Üç Hayal Kırıklığı**, Doğan Kitap, İstanbul 2005.
- BİRGİT, Orhan; **Evvel Zaman İçinde**, Doğan Kitap, İstanbul 2006.
- BURÇAK, Rıfıkı Salim; **On Yılın Anıları: 1950 – 1960**, Nurol Matbaacılık Yay. , Ankara 1998.
- CEM, İsmail; **Tarih Açısından 12 Mart**, Cem Yayınevi, İstanbul 1993.
- CEMAL, Hasan; **Özal Hikâyesi**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1989.
- ÇAVDAR, Tevfik; **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1839 – 1950**, İmge Kitabevi, Ankara 2008.
- _____, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze**, İmge Kitabevi, Ankara 2004.
- ÇEÇEN, Anıl; **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2000.
- DEMİREL, Tanel; **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- DOĞAN, Avni; **Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası**, Dünya Yayınları, İstanbul 1964.
- DOĞANER, Yasemin; **Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2013.
- ERER, Tekin; **On Yılın Mücadelesi**, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1963.

- ERİM, Nihat; **12 Mart Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- _____, **Günlükler: 1925 – 1979**, Cilt:1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
- EROĞUL, Cem; **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- ERTAN, Temuçin Faik; **Atatürk Döneminde Devletçilik – Liberalizm Tartışmaları**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2010.
- FAİK, Bedii; **Matbuat Basın Derken... Medya**, Cilt: 1 – 2, Doğan Kitap, İstanbul 2001.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı; **Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri: 1950 – 1953**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975.
- GEVGİLİLİ, Ali; **Atatürkçü Dış Politika ve Nato ve Türkiye**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1968.
- _____, **Yükseliş ve Düşüş: 1945 – 1973**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1981.
- GÖĞÜŞ, Ali İhsan; **Hep İsmet Paşa'nın Yanında**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2008.
- GÖNLÜBOL, Mehmet; **Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919 – 1990**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993.
- GÜRALLAR YEŞİLKAYA, Neşe; **Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık**, İletişim Yay. , İstanbul 2003.
- İNÜĞUR, Nuri; **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1992.
- KABACALI, Alpay; **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2001.
- _____, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.
- KAÇMAZOĞLU, Bayram; **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri**, Birey Yayınları, İstanbul 1995.

- _____, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Doğu Kitabevi, İstanbul 2012.
- KARAKUŞ, Emin; **40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü İle İşte Ankara**, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1977.
- KAYALI, Kurtuluş; **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs – 12 Mart**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- KÖKER, Levent; **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- LEE Chul – Hee; **Siyasi, Ekonomik, Askeri ve Kültürel Açından Türkiye – Kore İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- LEWIS, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- NADİ, Nadir; **Olur Şey Değil**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1981.
- _____, **Perde Aralığından**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1979.
- ÖRS, Rasim Dirsehan; **Rus Basınında Türkiye ve NATO: Soğuk Savaş Yılları**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2011.
- ÖYMEN, Altan; **Değişim Yılları**, Doğan Kitap, İstanbul 2004.
- _____, **Öfkeli Yıllar**, Doğan Kitap, İstanbul 2009.
- ÖZDEMİR, Hikmet, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1986.
- SANDER, Oral; **Siyasi Tarih: 1918 – 1994**, İmge Kitabevi, Ankara 2007.
- SAROL, Mükerrerem; **Bilinmeyen Menderes**, Cilt: 1 – 2, Kervan Yayınları, İstanbul 1983.
- SERTEL, Zekeriya; **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001.
- ŞENYUVA, Özgehan – ÜSTÜN, Çiğdem; **Nato – Türkiye İlişkileri: Türkiye Kamuoyu ve Elit Algıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
- TANÖR, Bülent; **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri**, Cilt:2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

- TOKATLI, Orhan; **Kırmızı Plakalar Türkiye'nin Özallı Yılları**, Doğan Kitap, İstanbul 1999.
- TOKER, Metin; **Tek Partiden Çok Partiye: 1944 – 1950**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1970.
- _____, **Avrupa “Bir Şeyler” Arıyor**, Akis Yayınları, İstanbul 1968.
- _____, **Bir Diktatörün İktidar Yolu**, Ankara 1963.
- _____, **Demokrasiden Darbeye: 1957 – 1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.
- _____, **DP Yokuş Aşağı: 1954 – 1957**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.
- _____, **DP'nin Altın Yılları: 1950 – 1954**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1990.
- _____, **İnönü'nün Son Başbakanlığı: 1961 – 1965**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.
- _____, **İsmet Paşa'nın Son Yılları: 1965 – 1973**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993.
- _____, **İsmet Paşayla 10 Yıl: 1954 – 1964**, Cilt:1 – 2 – 3 – 4, Akis Yayınları, Ankara 1966.
- _____, **Nato 25. Yaşında: Tamam mı Devam mı?**, Türk Atlantik Antlaşması Derneği Yayınları, Ankara 1974.
- _____, **Not Defterinden**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1981.
- _____, **Orak İle Çekiç Arasında Kalanlar**, Akis Yayınları, Ankara 1973.
- _____, **Rus Geldi Aşka – Rusun Aşkı Başka**, Akis Yayınları, İstanbul 1966.
- _____, **Solda ve Sağda Vuruşanlar**, Akis Yayınları, Ankara 1971.
- _____, **Şeyh Sait ve İsyanı**, Akis Yayınları, Ankara 1968.
- _____, **Türkiye Üzerinde 1945 Kabusu**, Akis Yayınları, Ankara 1971.
- _____, **Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim: 1960 – 1961**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.

- TOKER, Özden – ALTUĞ, Kurtul; **Metin Toker'den “Akis”ler**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007.
- TOKSOY, Nurcan; **Halkevleri: Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak**, Orion Kitabevi, Ankara 2007.
- TOPUZ, Hıfzı; **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2012.
- TURAN, İlhan; **İsmet İnönü ve Tek Dereceli İlk Seçimler (1946 – 1950 – 1954 – 1957) Üzerine Seçmeler**, İnönü Vakfı Yayınları, Ankara 2002.
- UÇAROL, Rıfat; **Siyasi Tarih: 1789 – 1994**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.
- YALMAN, Ahmed Emin; **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 1945 – 1971**, Cilt: 4, İstanbul 1970.
- YILMAZ, Mustafa - DOĞANER, Yasemin; **Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923 – 1973)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2007.
- YÜCEL, Serhan; **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul 2001.
- ZÜRCHER, Erik Jan; **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

b. Makaleler

- KOÇAK, Cemil, “Siyasi Tarih: 1923 – 1950”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi: 1908 - 1980**, Milliyet Yayınları, İstanbul ?.
- ÖZDEMİR, Hikmet, “Siyasal Tarih: 1960 – 1980”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi: 1908 - 1980**, Milliyet Yayınları, İstanbul ?.
- TANÖR, Bülent, “Siyasal Tarih: 1980 – 1995”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi: 1980 - 2003**, Milliyet Yayınları, İstanbul ?.
- TUNÇAY, Mete, “Cumhuriyet Halk Partisi (1923 – 1950)”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

c. Tezler

ÖZCAN, Muhsin; **Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Haftalık Haber Dergiciliğinin Gelişim Evreleri (Akis Dergisi Örneği)**, Marmara Üniversitesi SBE Gazetecilik ABD yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.

3. Süreli Yayınlar

a. Dergiler

- _____ : “Akis’in Herzeleri” , **Yön Dergisi**, Sayı: 46, İstanbul 1962, s.2.
- _____ : “Amerikan Diplomasinin Günahları” , **Akis Dergisi**, Sayı: 116, Ankara 1956, s.11.
- _____ : “Basın – Duvarların Arkası” , **Akis Dergisi**, Sayı: 145, Ankara 1957, s.4, 6.
- _____ : “Başbakanın Kabiliyetsizi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 97, Ankara 1956, s.11.
- _____ : “Başbakanlar Nasıl Yetiştir?” , **Akis Dergisi**, Sayı: 84, Ankara 1955, s. 4 – 5.
- _____ : “Batista’nın Zenginleri” , **Akis Dergisi**, Sayı: 296, Ankara 1960, s.5.
- _____ : “Bir Karar” , **Akis Dergisi**, Sayı: 234, Ankara 1958, s.16.
- _____ : “Bir Nuktada Anlaşalım” , **Akis Dergisi**, Sayı: 63, Ankara 1955, s. 6 – 7.
- _____ : “CHP ve Amerika” , **Akis Dergisi**, Sayı: 292, Ankara 1960, s.5.
- _____ : “Cüneyt Arcayürek Tevkif Edildi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 55, Ankara 1955, s. 4.

- _____ : “Demokrasi – Mektepteki Hazine” , **Akis Dergisi**, Sayı: 27, Ankara 1954, s.7 – 8.
- _____ : “Demokrasi Düşmanlığının Bedeli” , **Akis Dergisi**, Sayı: 144, Ankara 1957, s.5.
- _____ : “Demokrat Partinin Siyasi Panoraması” , **Akis Dergisi**, Sayı: 74, Ankara 1955, s. 8 – 9.
- _____ : “Devlet Adamının İtibarlısı” , **Akis Dergisi**, Sayı: 138, Ankara 1956, s.12.
- _____ : “Devlet Adamlığı ve Çiftlik Ağalığı” , **Akis Dergisi**, Sayı: 75, Ankara 1955, s.4 – 5.
- _____ : “DP – Nihayet Kıvılcıktan Grup” , **Akis Dergisi**, Sayı: 52, Ankara 1955, s. 4.
- _____ : “Gazeteciler – Başbakan da Olsa...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 234, Ankara 1958, s.15 – 17.
- _____ : “Gülünçlük” , **Akis Dergisi**, Sayı: 267, Ankara 1959, s.5.
- _____ : “Gürsel, Akis ve Yön...” , **Yön Dergisi**, Sayı: 50, İstanbul 1962, s.5.
- _____ : “Güzel Olmayan Hareket” , **Akis Dergisi**, Sayı: 69, Ankara 1955, s.4.
- _____ : “Hâkimin ve Gazetecinin Rolü” , **Akis Dergisi**, Sayı: 68, Ankara 1955, s.4.
- _____ : “Hiçbir Şey Olmayacak, Adnan Bey!” , **Akis Dergisi**, Sayı: 101, Ankara 1956, s. 5.
- _____ : “İktidardakiler Ne Yapsın?” , **Akis Dergisi**, Sayı: 35, Ankara 1955, s. 8.
- _____ : “İspat Hakkı Mücadeleleri” , **Akis Dergisi**, Sayı: 49, Ankara 1955, s. 4.
- _____ : “İstanbul’un Havası” , **Akis Dergisi**, Sayı: 140, Ankara 1957, s.8.
- _____ : “İşbirliğini Seçmenler Yapacaktır” , **Akis Dergisi**, Sayı: 176, Ankara 1957, s.5.

- _____ : “Kanunlar Lüzumsuz Hale Gelince” , **Akis Dergisi**, Sayı: 154, Ankara 1957, s.4 – 5.
- _____ : “Kasımın Dertleri” , **Akis Dergisi**, Sayı: 259, Ankara 1959, s.5.
- _____ : “Köprülerin Altından Sular Akıp Giderken...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 49, Ankara 1955, s. 7.
- _____ : “Mademki İstifa Etmiyor...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 27, Ankara 1954, s.8.
- _____ : “Masuniyetin Bedeli” , **Akis Dergisi**, Sayı: 65, Ankara 1955, s. 7.
- _____ : “Medeni Münasebetler” , **Akis Dergisi**, Sayı: 41, Ankara 1955, s. 5.
- _____ : “Memleketin İspatçılardan Beklediği” , **Akis Dergisi**, Sayı: 80, Ankara 1955, s. 7.
- _____ : “Ne Yapsın Menderes” , **Akis Dergisi**, Sayı: 69, Ankara 1955, s. 9.
- _____ : “Orada Muhalefeti Böyle Anlıyorlar” , **Akis Dergisi**, Sayı: 72, Ankara 1955, s. 9.
- _____ : “Peron Hadiselerinin Düşündürdükleri” , **Akis Dergisi**, Sayı: 73, Ankara 1955, s. 4 – 5.
- _____ : “Prenslerin Kaderi İşte Budur Kubalı!” , **Akis Dergisi**, Sayı: 207, Ankara 1958, s.13.
- _____ : “Sam Amcadan Şikâyetimiz” , **Akis Dergisi**, Sayı: 256, Ankara 1959, s.5.
- _____ : “Sıkı Durma Zamanı” , **Akis Dergisi**, Sayı: 270, Ankara 1959, s.5.
- _____ : “Tahammül Etmelisiniz, Adnan Bey!” , **Akis Dergisi**, Sayı: 148, Ankara 1957, s. 5.
- _____ : “Türk Sesi, İlkokullara Resmen Abone Yapılmıştır” , **Akis Dergisi**, Sayı: 28, Ankara 1954, s. 8.
- _____ : “Vaktiyle Karikatür Yapılırdı” , **Akis Dergisi**, Sayı: 42, Ankara 1955, s.6.

- _____ : “Vazife” , **Akis Dergisi**, Sayı: 295, Ankara 1960, s.5.
- _____ : “Yem Sanayi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 291, Ankara 1960, s.5.
- _____ : “12 Temmuz Beyanamesi Hatırlatılınca...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 102, Ankara 1956, s. 5.
- _____ : “Basın: Karaborsada Bir Gazete” , **Akis Dergisi**, Sayı: 108, Ankara 1956, s.12.
- _____ : “Bir Kırık Kol Hikâyesi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 262, Ankara 1959, s.5.
- _____ : “Bogotalı Kadınlar ve Babiâli” , **Akis Dergisi**, Sayı: 67, Ankara 1955, s.7.
- _____ : “Bu Vekil İstifa Etmelidir” , **Akis Dergisi**, Sayı: 25, Ankara 1954, s.7.
- _____ : “Demokrasinin Fazileti” , **Akis Dergisi**, Sayı: 220, Ankara 1958, s.8 – 9.
- _____ : “Ders Almak İçin Geç Kalınmış Değildir” , **Akis Dergisi**, Sayı: 187, Ankara 1957, s.6 – 7.
- _____ : “Devlet Adamının Maskarası” , **Akis Dergisi**, Sayı: 138, Ankara 1956, s.13.
- _____ : “Eğer Adnan Bey Bu Memleketin İdealiyse...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 106, Ankara 1956, s.9.
- _____ : “En Büyük Dert” , **Akis Dergisi**, Sayı: 149, Ankara 1957, s. 5.
- _____ : “Hepimiz Birimiz İçin” , **Akis Dergisi**, Sayı: 299, Ankara 1960, s.5.
- _____ : “İhtilalin Sebebi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 220, Ankara 1958, s.7.
- _____ : “İki Sebep” , **Akis Dergisi**, Sayı: 40, Ankara 1955, s. 8.
- _____ : “Kimse Tarafından Asla Yenilemeyecek Olanlar” , **Akis Dergisi**, Sayı: 153, Ankara 1957, s.12.
- _____ : “Majeste’ye Gıpta” , **Akis Dergisi**, Sayı: 16, Ankara 1954, s. 5.
- _____ : “Manzara” , **Akis Dergisi**, Sayı: 288, Ankara 1960, s.5.
- _____ : “Metin Toker Akis Hakkındaki Fikirlerini Anlatıyor” , **Akis Dergisi**, Sayı:148, Ankara 1957, s.10 – 11.

- _____ : “Metin Toker ve Gerçekler” , **Yön Dergisi**, Sayı: 48, İstanbul 1962, s.7.
- _____ : “Serzeniş” , **Akis Dergisi**, Sayı: 66, Ankara 1955, s.4.
- _____ : “Toker’in Dayıları” , **Yön Dergisi**, Sayı: 44, İstanbul 1962, s.4.
- _____ : “Vekilin Gazetesi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 24, Ankara 1954, s.6.
- _____ : “Vesikalı Yarım” , **Yön Dergisi**, Sayı: 45, İstanbul 1962, s.6.
- _____ : “Yanlış Teşhis” , **Akis Dergisi**, Sayı: 263, Ankara 1959, s.4.
- _____ : “Yazarlıkta 40 Yılın Öyküsü” , **Yankı Dergisi**, Sayı:617, 24 – 30. 01. 1983, s. 33 – 39.
- ALTUĞ, Kurtul; “Akis’ten Size” , **Akis Dergisi**, Sayı: 12, Ankara 1967, s.3.
- AVCIOĞLU, Doğan; “Huzur” , **Yön Dergisi**, Sayı: 2, İstanbul 1961, s.3.
- _____ , “Niçin Sosyalizm: Tek Kalkınma Metodu” , **Yön Dergisi**, Sayı: 7, İstanbul 1962, s.3.
- _____ , “Sosyalizm Anlayışımız” , **Yön Dergisi**, Sayı: 36, İstanbul 1962, s.3.
- _____ , AVCIOĞLU; “Türkiye İçin Neden Sosyalizmden Başka Çıkar Yol Yok” , **Yön Dergisi**, Sayı: 24, İstanbul 1962, s.3.
- _____ , AVCIOĞLU; “Yeni Türkiye” , **Yön Dergisi**, Sayı: 5, İstanbul 1962, s.3.
- BAŞMAN, Avni; “Basın Hürriyeti ve Resmi İlanlar” , **Akis Dergisi**, Sayı: 51, Ankara 1955, s.11.
- CANDAN, Jale; “Akis, Ben ve Okuyucularım” , **Akis Dergisi**, Sayı: 12, Ankara 1967, s.24.
- ERGİN, Feridun; “İspat Hakkı” , **Akis Dergisi**, Sayı: 161, Ankara 1957, s.5.
- FEYZİOĞLU, Turhan; “Basın Hürriyetine Dair...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 146, Ankara 1957, s.6 – 7.
- _____ , “İlim Adamı ve Hürriyet” , **Akis Dergisi**, Sayı: 193, Ankara 1958, s.5.
- KOÇAK, Cemil; “İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını” , **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı:35, Kasım 1986, s. 29 – 33.

- _____, “Milli Şef Döneminde Yönetim ve Basın Hayatı”, **Kebikeç Dergisi**, Sayı:2, 1995, s. 149 – 160.
- TOKER, Metin; “Akis’in Hikâyesi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 12, Ankara 1967, s.16.
- _____, “1 Hadisenin 3 Hikâyesi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 509, Ankara 1964, s.7.
- _____, “23 Altın Heykel” , **Akis Dergisi**, Sayı: 349, Ankara 1961, s.5.
- _____, “40 Yıl” , **Akis Dergisi**, Sayı: 487, Ankara 1963, s.7.
- _____, “Adnan Menderes Neden Battı?” , **Akis Dergisi**, Sayı: 390, Ankara 1961, s.6 – 7.
- _____, “Ak Ana Sütü Gibi Helal Oylar” , **Akis Dergisi**, Sayı: 592, Ankara 1965, s.5.
- _____, “Asıl Elem Veren” , **Akis Dergisi**, Sayı: 30, Ankara 1954, s.4 – 5.
- _____, “Atlar ve Arabalar” , **Akis Dergisi**, Sayı: 333, Ankara 1960, s.5.
- _____, “Ayaklanma Psikozu” , **Akis Dergisi**, Sayı: 212, Ankara 1958, s.5.
- _____, “Bağdat’tan Dönecek Hesap” , **Akis Dergisi**, Sayı: 350, Ankara 1961, s.7.
- _____, “Balayımın İyisi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 307, Ankara 1960, s.11.
- _____, “Başmakalesiz Gazeteler” , **Akis Dergisi**, Sayı: 140, Ankara 1957, s.19.
- _____, “Bataklık Çiçekleri” , **Akis Dergisi**, Sayı: 419, Ankara 1962, s.5.
- _____, “Ben Deli Değilim, Canım...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 452, Ankara 1963, s.9.
- _____, “Ben Olsaydım...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 323, Ankara 1960, s.21.
- _____, “Bir Adam” , **Akis Dergisi**, Sayı: 331, Ankara 1960, s.5.

- _____, “Bir Ahir Zaman Metternich’i” , **Akis Dergisi**, Sayı: 226, Ankara 1958, s.5.
- _____, “Bir Çılgınlığın İçindeyiz” , **Akis Dergisi**, Sayı: 385, Ankara 1961, s.5.
- _____, “Bir İhtilalin Dramı” , **Akis Dergisi**, Sayı: 451, Ankara 1963, s.7.
- _____, “Bir İnanç Meselesi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 309, Ankara 1960, s.7.
- _____, “Bir Parti Kuralım...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 325, Ankara 1960, s.19.
- _____, “Bir Türkün Hisleri” , **Akis Dergisi**, Sayı: 533, Ankara 1964, s.7.
- _____, “Biraz İktisaddan Konuşalım” , **Akis Dergisi**, Sayı: 222, Ankara 1958, s.5.
- _____, “Biz Güllabici Değiliz” , **Akis Dergisi**, Sayı: 532, Ankara 1964, s.7.
- _____, “Bu İktidar Bu Eklele Yumuşamaz” , **Akis Dergisi**, Sayı: 257, Ankara 1959, s.5.
- _____, “Bu Talihsizliği Yenmeliyiz” , **Akis Dergisi**, Sayı: 179, Ankara 1957, s.5.
- _____, “Bu Usulleri Biz Hoş Görmeyiz” , **Akis Dergisi**, Sayı: 135, Ankara 1956, s.13.
- _____, “Bugünkü Türkiye’nin Dış Politikası” , **Akis Dergisi**, Sayı: 555, Ankara 1965, s.5.
- _____, “Bugünkü Vazifemiz” , **Akis Dergisi**, Sayı: 301, Ankara 1960, s.5.
- _____, “Bunlar Meczup! Ya, Cüretleri?” , **Akis Dergisi**, Sayı: 617, Ankara 1966, s.5.
- _____, “Bunlar, Adamı Deli Ederler!” , **Akis Dergisi**, Sayı: 494, Ankara 1963, s.7.
- _____, “Büyük Kumar” , **Akis Dergisi**, Sayı: 320, Ankara 1960, s.5.

- _____, “Canı Dişe Takarak...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 368, Ankara 1961, s.5.
- _____, “Cemiyetimizin Düzeni” , **Akis Dergisi**, Sayı: 343, Ankara 1961, s.5.
- _____, “Cemiyetimizin Düzeni” , **Akis Dergisi**, Sayı: 343, Ankara 1961, s.5.
- _____, “CHP Hakkında” , **Akis Dergisi**, Sayı: 304, Ankara 1960, s.5.
- _____, “CHP’den Beklenen” , **Akis Dergisi**, Sayı: 44, Ankara 1955, s.6 -7.
- _____, “CHP’nin Asıl İhtiyacı: Kendinin Tarifi!” , **Akis Dergisi**, Sayı: 600, Ankara 1965, s.5.
- _____, “Churchill’in Talihi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 31, Ankara 1954, s.4.
- _____, “Cumhuriyet Tarihimizdeki Boş Yer” , **Akis Dergisi**, Sayı: 143, Ankara 1957, s.9.
- _____, “Çok Şükür! Ama...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 412, Ankara 1962, s.5.
- _____, “Demokrasi ve Çirkinlikleri” , **Akis Dergisi**, Sayı: 332, Ankara 1960, s.5.
- _____, “Demokrat Oylar” , **Akis Dergisi**, Sayı: 334, Ankara 1960, s.19.
- _____, “Demokratlar” , **Akis Dergisi**, Sayı: 347, Ankara 1961, s.5.
- _____, “Derdin Başı” , **Akis Dergisi**, Sayı: 184, Ankara 1957, s.5.
- _____, “Ders” , **Akis Dergisi**, Sayı: 327, Ankara 1960, s.5.
- _____, “Dışardan Gazeller” , **Akis Dergisi**, Sayı: 493, Ankara 1963, s.7.
- _____, “DP Kalmalıdır” , **Akis Dergisi**, Sayı: 302, Ankara 1960, s.4.
- _____, “DP’yi Devirenler, DP’yi Getirenlerdir” , **Akis Dergisi**, Sayı: 314, Ankara 1960, s.7.

- _____ , “Eğer İbret Alınsaydı...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 383, Ankara 1961, s.5.
- _____ , “Ekmekten ve Her Şeyden Evvel Hürriyet!” , **Akis Dergisi**, Sayı: 130, Ankara 1956, s.5.
- _____ , “En Kötü Politika” , **Akis Dergisi**, Sayı: 329, Ankara 1960, s.5.
- _____ , “En Tehlikeli Yol” , **Akis Dergisi**, Sayı: 341, Ankara 1961, s.5.
- _____ , “Eşek Hikâyesi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 478, Ankara 1963, s.7.
- _____ , “Fareli Köyün Kavalcılar” , **Akis Dergisi**, Sayı: 345, Ankara 1961, s.6.
- _____ , “Galibi Olmayan Maç” , **Akis Dergisi**, Sayı: 408, Ankara 1962, s.5.
- _____ , “Giderken...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 374, Ankara 1961, s.5.
- _____ , “Güneştekiler ve Gölgedekiler” , **Akis Dergisi**, Sayı: 618, Ankara 1966, s.5.
- _____ , “Hatalar Zincirinin Yeni Halkası” , **Akis Dergisi**, Sayı: 219, Ankara 1958, s.5.
- _____ , “Hatalı Teşhisten Sakıncılık” , **Akis Dergisi**, Sayı: 303, Ankara 1960, s.5.
- _____ , “Huzur” , **Akis Dergisi**, Sayı: 545, Ankara 1964, s.5.
- _____ , “Huzura Götüren Tek Yol” , **Akis Dergisi**, Sayı: 183, Ankara 1957, s.5.
- _____ , “İhtilalin Lideri Konuştu” , **Akis Dergisi**, Sayı: 315, Ankara 1960, s.7.
- _____ , “İki Hakaret” , **Akis Dergisi**, Sayı: 13, Ankara 1954, s.4 – 5.
- _____ , “İnönü Konuştu” , **Akis Dergisi**, Sayı: 317, Ankara 1960, s.7.
- _____ , “İnsanlara ve Pirzolalara Dair” , **Akis Dergisi**, Sayı: 131, Ankara 1956, s.5.

- _____, “İsmet İnönü İle Mülakat: Son Hadiselere Dair Görüşüm” , **Akis Dergisi**, Sayı: 221, Ankara 1958, s.6 – 7.
- _____, “İsmet Paşa ve Siyaset Hayatımız” , **Akis Dergisi**, Sayı: 405, Ankara 1962, s.5.
- _____, “İyi Niyet ve Ötesi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 308, Ankara 1960, s.7.
- _____, “Karakter İmtihanı” , **Akis Dergisi**, Sayı: 306, Ankara 1960, s.5.
- _____, “Karanlıkta Işık Çalanlar” , **Akis Dergisi**, Sayı: 223, Ankara 1958, s.5.
- _____, “Karar Verdik, İcra Ettik, Bitti!” , **Akis Dergisi**, Sayı: 326, Ankara 1960, s.5.
- _____, “Kıbrıs Politikası” , **Akis Dergisi**, Sayı: 189, Ankara 1957, s.5.
- _____, “Kim demiş, Kolay Diye?” , **Akis Dergisi**, Sayı: 469, Ankara 1963, s.7.
- _____, “Kolay Yolun Yolcuları” , **Akis Dergisi**, Sayı: 597, Ankara 1965, s.5.
- _____, “Kolektif Çılgınlık” , **Akis Dergisi**, Sayı: 611, Ankara 1966, s.5.
- _____, “Komünist Partisi Niçin Olmaz?” , **Akis Dergisi**, Sayı: 552, Ankara 1965, s.5.
- _____, “Komünistlik ve Sovyetlerle Dostluk” , **Akis Dergisi**, Sayı: 578, Ankara 1965, s.5.
- _____, “Kral Kadar Kralcı” , **Akis Dergisi**, Sayı: 516, Ankara 1964, s.5.
- _____, “Kuvvetli Adamsız İhtilal” , **Akis Dergisi**, Sayı: 364, Ankara 1961, s.5.
- _____, “Londra’da Bizi Bekleyen” , **Akis Dergisi**, Sayı: 220, Ankara 1958, s.5.
- _____, “Mahkûm Edilen Sistem” , **Akis Dergisi**, Sayı: 182, Ankara 1957, s.5.

- _____, “Melhemsiz Yaralar” , **Akis Dergisi**, Sayı: 204, Ankara 1958, s.6.
- _____, “Memleketin Siyasi Panoraması” , **Akis Dergisi**, Sayı: 431, Ankara 1962, s.5.
- _____, “Menderes, Peron, Gömleksizler ve Saire...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 404, Ankara 1962, s.5.
- _____, “Meşru Müdafaa” , **Akis Dergisi**, Sayı: 250, Ankara 1959, s.5.
- _____, “Milli Birlik” , **Akis Dergisi**, Sayı: 216, Ankara 1958, s.5.
- _____, “Milli İrade Önünde” , **Akis Dergisi**, Sayı: 382, Ankara 1961, s.7.
- _____, “Moskova Ziyareti ve Sonrası” , **Akis Dergisi**, Sayı: 543, Ankara 1964, s.7.
- _____, “Müesseselerimiz” , **Akis Dergisi**, Sayı: 526, Ankara 1964, s.7.
- _____, “Niçin Üzerine Titriyoruz?” , **Akis Dergisi**, Sayı: 330, Ankara 1960, s.15.
- _____, “Omzumuzdaki Vazife” , **Akis Dergisi**, Sayı: 178, Ankara 1957, s.5.
- _____, “Ödev Şimdi Daha Güç” , **Akis Dergisi**, Sayı: 591, Ankara 1965, s.5.
- _____, “Örnek İhtiyacı” , **Akis Dergisi**, Sayı: 142, Ankara 1957, s.11.
- _____, “Paraşüt Açma Zamanı” , **Akis Dergisi**, Sayı: 227, Ankara 1958, s.5.
- _____, “Parti Niçin Kurulur?” , **Akis Dergisi**, Sayı: 474, Ankara 1963, s.7.
- _____, “Partilerin Sloganı” , **Akis Dergisi**, Sayı: 378, Ankara 1961, s.5.
- _____, “Partilerinden Kuvvetli Liderler” , **Akis Dergisi**, Sayı: 9, Ankara 1954, s.4.

- _____, “Partizan İdare!” , **Akis Dergisi**, Sayı: 499, Ankara 1964, s.7.
- _____, “Peru’da, Arjantin’de...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 447, Ankara 1963, s.9.
- _____, “Polis Tedbirleri” , **Akis Dergisi**, Sayı: 185, Ankara 1957, s.5.
- _____, “Politika Hayatı” , **Akis Dergisi**, Sayı: 527, Ankara 1964, s.7.
- _____, “Prof.’luk Sanatı” , **Akis Dergisi**, Sayı: 328, Ankara 1960, s.5.
- _____, “Program” , **Akis Dergisi**, Sayı: 187, Ankara 1957, s.5.
- _____, “Radyoları Dinlerken” , **Akis Dergisi**, Sayı: 201, Ankara 1958, s.5.
- _____, “Referandum’a Doğru...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 362, Ankara 1961, s.13.
- _____, “Saatın İbreleri Ters Dönmez” , **Akis Dergisi**, Sayı: 55, Ankara 1955, s.9.
- _____, “Sabık Başbakanlar Şerefleriyle Yaşarlar” , **Akis Dergisi**, Sayı: 180, Ankara 1957, s.5.
- _____, “Saf Amerikalı” , **Akis Dergisi**, Sayı: 514, Ankara 1964, s.7.
- _____, “Sanki Menderes Konuşuyor...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 633, Ankara 1966, s.5.
- _____, “Sayın Bayanın Derdi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 433, Ankara 1962, s.5.
- _____, “Sayısız Milli Menfaat” , **Akis Dergisi**, Sayı: 336, Ankara 1960, s.17.
- _____, “Seçme Saati” , **Akis Dergisi**, Sayı: 380, Ankara 1961, s.5.
- _____, “Seyrederken...” , **Akis Dergisi**, Sayı: 322, Ankara 1960, s.5.
- _____, “Sosyalist Fikirleri Konuşalım” , **Akis Dergisi**, Sayı: 395, Ankara 1962, s.5.

- _____, “Sovyet Başbakanı Kosigin İle Mülakat” , **Akis Dergisi**, Sayı: 576, Ankara 1965, s.6 – 7.
- _____, “Şahıslar ve Müesseseler” , **Akis Dergisi**, Sayı: 206, Ankara 1958, s.5.
- _____, “Şeytan Taşlayanlar” , **Akis Dergisi**, Sayı: 614, Ankara 1966, s.5.
- _____, “Şimdi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 196, Ankara 1958, s.5.
- _____, “Şövalye Ruhu” , **Akis Dergisi**, Sayı: 312, Ankara 1960, s.7.
- _____, “Şu ‘Ortanın Solu’ Hikâyesi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 582, Ankara 1965, s.5.
- _____, “Şu Bizim İktidarın İşleri” , **Akis Dergisi**, Sayı: 188, Ankara 1957, s.5.
- _____, “Tanzim Devri” , **Akis Dergisi**, Sayı: 186, Ankara 1957, s.5.
- _____, “Tarafsız Adam” , **Akis Dergisi**, Sayı: 375, Ankara 1961, s.5.
- _____, “Temeldeki Rahatsızlık” , **Akis Dergisi**, Sayı: 401, Ankara 1962, s.7.
- _____, “Toplumumuzun Anatomisi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 392, Ankara 1962, s.5.
- _____, “Türk – Amerikan Münasebetleri” , **Akis Dergisi**, Sayı: 522, Ankara 1964, s.5.
- _____, “Türkiye Yol Ağzında” , **Akis Dergisi**, Sayı: 511, Ankara 1964, s.7.
- _____, “Türkiye’nin Asıl Vazifesi” , **Akis Dergisi**, Sayı: 403, Ankara 1962, s.5.
- _____, “Versin Kerata!” , **Akis Dergisi**, Sayı: 344, Ankara 1961, s.5.
- _____, “Ya Bunlar Neden Yapılmaz?” , **Akis Dergisi**, Sayı: 450, Ankara 1963, s.9.
- _____, “Yeni Ufuklar” , **Akis Dergisi**, Sayı: 340, Ankara 1960, s.9.

_____, “Yumuşamaya Dair” , **Akis Dergisi**, Sayı: 39, Ankara 1955, s.8.

_____, “Yuvarlak Masa Peşinde” , **Akis Dergisi**, Sayı: 229, Ankara 1958, s.5.

_____, “Zam!” , **Akis Dergisi**, Sayı: 214, Ankara 1958, s.5.

_____, “Zorla Takviye” , **Akis Dergisi**, Sayı: 192, Ankara 1958, s.5.

b. Gazeteler

_____: “Avrupa Siyasi Komisyonu’na Güneş Yerine Toker Girdi” , **Milliyet Gazetesi**, 27.01.1981, no: 11941, s.10.

_____: “Demokrasi Nedir?” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 29.09.1945, no:7585, s.2.

_____: “Halkın Fikri: Demokrasi Nedir?” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 24.09.1945, no:7580, s.2.

_____: “Toker ve Heper Hakkındaki Mahkûmiyet Kararı Bozuldu” , **Milliyet Gazetesi**, 07.03.1984, s.6.

_____: “Toker ve Heper Üçer Aya Mahkûm Oldu” , **Milliyet Gazetesi**, 16.09.1983, no: 12880, s.1, 6.

_____: “Toker’in 3 Aylık Hapis Cezasının İnfazı 4 Ay Ertelendi” , **Milliyet Gazetesi**, 07.12.1983, s.1.

_____: “Toker’in Mahkûmiyet Kararı Temyiz Edilmedi” , **Milliyet Gazetesi**, 03.12.1983, s.1, 8.

ÇİLLER, Tansu; “Alnım Açık, Başım Dik” , **Milliyet Gazetesi**, 19.11.1994, s.24.

ÖZAL, Turgut; “Başbakan Özal’ın Açıklaması” , **Milliyet Gazetesi**, 03.08.1989, s.8.

_____, “Geçmişe Değil Geleceğe Özlem Duyunuz” , **Milliyet Gazetesi**, 06.09.1989, s.8.

ÖZKOÇAK, Vasfiye; “Toker – Heper Davası Karara Kaldı” , **Milliyet Gazetesi**, 13.09.1983, no: 12877, s. 1, 12.

- TOKER, Metin; “Bizim Watergate” , **Hürriyet Gazetesi**, 10.10.1976, no: 10235, s. 8.
- _____, “10 Senede Hatay İçin Hiçbir Şey Yapmadık” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 02.06.1948, no: 8550, s. 1, 4.
- _____, “15 Günde 5 Memleket, 14 Şehir Gezdim” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 21.04.1949, no: 8870, s. 2.
- _____, “77 Seçimlerine Doğru” , **Hürriyet Gazetesi**, 04.07.1976, no: 10137, s. 6.
- _____, “Albay Zaim’in Gazetemize Dün Verdiği Beyanat” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 04.04.1949, no: 8853, s. 1, 3.
- _____, “Allahım Aklımız Sana Emanet!” , **Hürriyet Gazetesi**, 25.05.1980, no: 11539, s. 8.
- _____, “Alman Milletinin Fedakârlığı” , **Zafer Gazetesi**, 15.09.1951, no:865, s.4.
- _____, “Almanya Müthiş Bir Hamle İle Kalkınıyor” , **Zafer Gazetesi**, 14.09.1951, no:864, s.5.
- _____, “Almanya’nın Yeniden Silahlanma Davası” , **Zafer Gazetesi**, 16.09.1951, no:866, s.5.
- _____, “Amman da Bir Gece” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 22.04.1949, no:8871, s. 4.
- _____, “Arab Mültecileri” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 24.04.1949, no:8873, s.4.
- _____, “Asiye Nasıl Kurtulur?” , **Hürriyet Gazetesi**, 13.08.1978, no: 10899, s. 6.
- _____, “Atlantik Paktının En Ufak Üyesi...” , **Zafer Gazetesi**, 20.08.1951, no:839, s.1,4.
- _____, “Avrupa Konseyi ve Türkiye” , **Zafer Gazetesi**, 16.08.1951, no:835, s.1,3.
- _____, “Bakınız, Cumhurbaşkanı Ne Dedi, Ben Size Söyleyeyim...” , **Hürriyet Gazetesi**, 07.11.1976, no: 10263, s. 6.

- _____, “Başka İklimler Başka İnsanlar” , **Zafer Gazetesi**, 15.10.1951, no:895, s.5.
- _____, “Batakçı Tüccar Gibi: Süleyman Demirel” , **Hürriyet Gazetesi**, 14.08.1977, no: 10540, s. 6.
- _____, “Batakanelere Karşı Mücadele” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 15.03.1948, no: 8471, s. 1, 4.
- _____, “Batı Avrupa Türkiye’nin İştiraki İle Kuvvetlenir” , **Zafer Gazetesi**, 02.09.1951, no:852, s.1,4.
- _____, “Batı Trakya’da Çetelerin Yaptıkları Yeni Baskılar” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 02.08.1947, no: 8250, s. 1, 3.
- _____, “Belçika ve Batı Savunması” , **Zafer Gazetesi**, 29.08.1951, no:848, s.4.
- _____, “Benim Oyum” , **Hürriyet Gazetesi**, 29.05.1977, no: 10463, s. 6.
- _____, “Beş Asır Evveli Yaşayan Şehir” , **Zafer Gazetesi**, 30.08.1951, no:849, s.4.
- _____, “Beyoğlu’nu Saran Büyük ve Gizli Kumarhaneler” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 13.03.1948, no: 8469, s. 1, 4.
- _____, “Beyoğlu’nu Saran Kumarhaneler” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 14.03.1948, no: 8470, s. 1, 4.
- _____, “Bir Ekonomi Programı” , **Hürriyet Gazetesi**, 25.03.1979, no: 11118, s. 6.
- _____, “Bir Masal Şehri: Lüksemburg” , **Zafer Gazetesi**, 19.08.1951, no:838, s.1,4.
- _____, “Bir Ordu Kuruluyor” , **Zafer Gazetesi**, 07.09.1951, no:857, s.4.
- _____, “Bir Yunan Uçağında Savaşları Takip Ettim” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 27.07.1947, no: 8244, s. 1, 3.
- _____, “Bulgaristan’dan Giren Yeni Çeteler Dedeagaç’ta” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 01.08.1947, no: 8249, s. 1, 3.
- _____, “Bütün Cenup Vilayetleri Kaçak Eşya İle Dolu” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 08.06.1948, no: 8556, s. 4.

- _____, “Cenup Vilayetlerinde Hala Derebeyleri Var” ,
Cumhuriyet Gazetesi, 14.06.1948, no: 8562, s. 2.
- _____, “Çeteciler Pire Bölgesine Saldırdılar” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 20.07.1947, no: 8237, s. 1, 3.
- _____, “Çeteler, Batı Trakya’da da Katliama Başladılar” ,
Cumhuriyet Gazetesi, 28.07.1947, no: 8245, s. 1, 3.
- _____, “Çılgınlık” , **Hürriyet Gazetesi**, 01.06.1980, no: 11546, s. 8.
- _____, “Çocuklar Çiçekler Değirmenler Arasında Bir Memleket” ,
Zafer Gazetesi, 03.09.1951, no:853, s.4.
- _____, “Dağ Başını Duman Almış Marşı” , **Zafer Gazetesi**,
11.10.1951, no:891, s.5.
- _____, “Danimarka Bizi Nasıl Tanır?” , **Zafer Gazetesi**,
30.09.1951, no:880, s.4.
- _____, “Danimarka’dan Birkaç Not” , **Zafer Gazetesi**, 10.10.1951,
no:890, s.5.
- _____, “Dedeâğaç Ateşten Bir Çember İçinde Kaldı” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 05.08.1947, no: 8253, s. 1, 3.
- _____, “Dedeâğaç’ta Geçirdiğim Unutulmaz Bir Gece” ,
Cumhuriyet Gazetesi, 07.08.1947, no: 8255, s. 1, 2.
- _____, “Demirel’den Nasıl Kurtulunacak?” , **Hürriyet Gazetesi**,
08.02.1976, no: 9990, s. 6.
- _____, “Dönüşün Takvimi Hakkında” , **Hürriyet Gazetesi**,
26.10.1980, no: 11688, s. 8.
- _____, “Dünya Şampiyonlarını İftiharla Kucakladık” ,
Cumhuriyet Gazetesi, 21.08.1948, no: 8630, s. 1, 2.
- _____, “Dünyanın En Pahalı Memleketi İsrail!” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 27.04.1949, no:8876, s.2.
- _____, “Erkeklik Gururu” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 28.01.1945, no:
7342, s. 4.
- _____, “Esir Düşen Yunanlı Çetecilerle Görüştüm!” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 30.07.1947, no: 8247, s. 1, 4.

- _____ , “Fuat Köprülü, Dün Mühim Bir Basın Toplantısı Yaptı” , **Yeni İstanbul Gazetesi**, 22.02.1952, no: 810, s. 1.
- _____ , “Geniş Tabanlı Hükümet Ciddi Bir Konudur” , **Hürriyet Gazetesi**, 06.04.1980, no: 11490, s. 8.
- _____ , “Gitmesini Bilmek...” , **Hürriyet Gazetesi**, 24.06.1979, no: 11208, s. 8.
- _____ , “GL. Eisenhower Komutasına Verilecek Birliklerimiz” , **Yeni İstanbul Gazetesi**, 27.02.1952, no: 815, s. 1.
- _____ , “Görülmemiş Bir Diktatör” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 07.04.1949, no: 8856, s. 1, 4.
- _____ , “Hala Mı Bir ve Beraber Olmayı Düşünmüyorlar?” , **Hürriyet Gazetesi**, 23.04.1978, no: 10787, s. 6.
- _____ , “Hava Meydanlarımızın Hali Pürmelâli” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 09.07.1948, no: 8587, s. 1, 4.
- _____ , “Hollanda’nın Kudret ve Zaafları” , **Zafer Gazetesi**, 04.09.1951, no:854, s.4.
- _____ , “Hürriyetine Âşık Bir Millet” , **Zafer Gazetesi**, 18.10.1951, no:898, s.4.
- _____ , “İki Tane Çukurova’ya Sahip Olmanın Yolu” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 25.05.1948, no: 8542, s. 2.
- _____ , “İsrail Toprağında...” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 25.04.1949, no:8874, s.4.
- _____ , “İstanbul Batakhanelerinde İki Müthiş Gece” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 12.03.1948, no: 8468, s. 1, 4.
- _____ , “İsteyenler ve İstemeyenler” , **Hürriyet Gazetesi**, 02.11.1980, no: 11695, s. 8.
- _____ , “İsveç’in Bitarafılığı” , **Zafer Gazetesi**, 12.10.1951, no:892, s.5.
- _____ , “Kendi Solundakilerin Ecevit’e Faturası” , **Hürriyet Gazetesi**, 21.09.1975, no: 9855, s. 6.
- _____ , “Keyfi Yerinde Memleket: Belçika” , **Zafer Gazetesi**, 27.08.1951, no:846, s.4.

- _____, “Kızılay Çankaya Arası” , **Hürriyet Gazetesi**, 21.09.1980, no: 11656, s. 8.
- _____, “Koca İsmet Paşa’nın 3 Basit Önerisi” , **Hürriyet Gazetesi**, 14.09.1980, no: 11649, s. 8.
- _____, “Komünist Yunan Kabinesi Hudud Dışında Hazır!” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 23.07.1947, no: 8240, s. 1, 3.
- _____, “Konsey, Üyeliğimizi Büyük Tezahüratla Karşladı” , **Yeni İstanbul Gazetesi**, 21.02.1952, no: 809, s. 1.
- _____, “Konya Müşteri Bekleyen Muazzam Buğday Yığınlarıyla Dolu!” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 21.05.1948, no: 8538, s. 1, 2.
- _____, “Konya’da Günün Dedikodu Mevzuu” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 22.05.1948, no: 8539, s. 2.
- _____, “Kuzey Atlantik Konseyi’nin Aldığı Mühim Kararlar” , **Yeni İstanbul Gazetesi**, 24.02.1952, no: 812, s. 1.
- _____, “Kuzey Atlantik Paktı Konseyi Bugün Lizbon’da Açılıyor” , **Yeni İstanbul Gazetesi**, 20.02.1952, no: 808, s. 1.
- _____, “Küçük Danimarka ve Büyük İktisat Sırrı” , **Zafer Gazetesi**, 29.09.1951, no:879, s.5.
- _____, “Londra’dan Dönen Gençlerle Yarenlik” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 23.08.1948, no: 8632, s. 1, 4.
- _____, “Makedonya’da Trenle Müthiş Bir Seyahat” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 06.08.1947, no: 8254, s. 1, 4.
- _____, “Modası Geçmiş Bir Politika” , **Zafer Gazetesi**, 05.09.1951, no:855, s.4.
- _____, “Ne Bu Şiddet Bu Celal” , **Hürriyet Gazetesi**, 06.04.1975, no: 9687, s. 6.
- _____, “Ol Hikâye...” , **Hürriyet Gazetesi**, 17.06.1979, no: 11201, s. 6.
- _____, “Paketin İçinde Ne Var?” , **Hürriyet Gazetesi**, 21.08.1977, no: 10547, s. 6.

- _____, “Petrol Dosyası” , **Hürriyet Gazetesi**, 20.08.1978, no: 10906, s. 6.
- _____, “Samsun Köylerindeki Açlık Hikâyesi” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 28.06.1948, no: 8576, s. 1, 4.
- _____, “Savaş Psikozu” , **Hürriyet Gazetesi**, 27.07.1980, no: 11602, s. 8.
- _____, “Silahlı Tarafsız” , **Zafer Gazetesi**, 13.10.1951, no:893, s.5.
- _____, “Siyaset Hayatında Daha Çok Sağlık İçin” , **Hürriyet Gazetesi**, 19.10.1975, no: 9881, s. 6.
- _____, “Sosyalizm Yokuşu ve...” , **Zafer Gazetesi**, 04.11.1951, no:915, s.5 – 6.
- _____, “Strazburg Sokaklarında Göze Çarpan Hoş Şeyler” , **Zafer Gazetesi**, 18.08.1951, no:837, s.1,2.
- _____, “Suriye’den Mektuplar: Sansür’den Kaçırılan İlk Mektup” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 06.04.1949, no: 8855, s. 1, 4.
- _____, “Şehir Tiyatrosunda Oynanan ve Oynanacak Eserler” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 13.03.1945, no: 7386, s. 2.
- _____, “Şehir Tiyatrosunun Yeni Yıl Programı” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 19.09.1945, no: 7575, s. 4.
- _____, “Şimalin Venedik’i: Amsterdam” , **Zafer Gazetesi**, 10.09.1951, no:860, s.4.
- _____, “Tek Seçenek: 1981’e Kadar Siyasal Barış” , **Hürriyet Gazetesi**, 10.09.1978, no: 10925, s. 6.
- _____, “Timsahların Gözyaşları ve Gerçekler” , **Hürriyet Gazetesi**, 27.04.1980, no: 11511, s. 8.
- _____, “Türkiye’ye Askeri Yardım Dün Konsey’de Görüşüldü” , **Yeni İstanbul Gazetesi**, 23.02.1952, no: 811, s. 1.
- _____, “Türkiye’yi Ne Bekliyor?” , **Hürriyet Gazetesi**, 22.05.1977, no: 10456, s. 8.
- _____, “Ürdün Kralı Majeste Abdullah Şehrimizde” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 13.01.1947, no: 8048, s. 1,3.

- _____ , “Ya Siz Hangi Sloganları Tutuyorsunuz Bayım?” , **Hürriyet Gazetesi**, 13.02.1977, no: 10358, s. 8.
- _____ , “Yanya Dağlarındaki 2500 Çeteci Çember İçine Alınıyor” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 24.07.1947, no: 8241, s. 1, 4.
- _____ , “Yunan Çetecileri Çemberi Yardılar” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 31.07.1947, no: 8248, s. 1, 3.
- _____ , “Yunan Çeteleriyle Ordu Arasında Ezilen 100.000 Türk” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 03.08.1947, no: 8251, s. 1, 2.
- _____ , “Yunanistan Hadiseleri” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 21.07.1947, no: 8238, s. 1, 3.
- _____ , “Yunanistan’da 20 Gün Kalarak Neler Öğrendim?” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 08.08.1947, no: 8256, s. 1, 4.
- _____ , “Yunanistan’da Yeni Tehlikeler Belirliyor” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 22.07.1947, no: 8239, s. 1, 3.
- _____ , “Bir Sengine Yekpare Acem Mülkü Feda İmiş!” , **Milliyet Gazetesi**, 27.08.1972, no: 8913, s. 2.
- _____ , “Doğa, Ancak İnsan İle Güzeldir Ama...” , **Milliyet Gazetesi**, 26.07.1990, s. 10.
- _____ , “Birleşik Avrupa Devletleri” , **Zafer Gazetesi**, 15.08.1951, no: 834, s.1,4.
- _____ , “Celal Bayar’ın Seyahat Haberi Londra’da Çok İyi Karşılandı” , **Yeni İstanbul Gazetesi**, 13.02.1952, no: 801, s. 1.
- _____ , “Küçük Şehir, Büyük Bir Muvaffakiyet Kazandı” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 06.02.1946, no: 7712, s. 2.
- _____ , “Londra’daki Muhteşem ve Tarihi Tören” , **Yeni İstanbul Gazetesi**, 16.02.1952, no: 804, s. 1.
- _____ , “Şehir Tiyatrosunda Jül Sezar” , **Cumhuriyet Gazetesi**, 04.10.1946, no: 7950, s. 2.
- _____ , “Yola Çıkarken” , **Zafer Gazetesi**, 14.08.1951, no: 833, s.1,4.

- _____ , “...Bir Fırsat” , **Milliyet Gazetesi**, 27.07.1981, no: 12120, s.8.
- _____ , “1947’de Yunanistan’daki Savaş Muhabirliğimle Meslekte Köşeyi Dönmüş Oldum” , **Milliyet Gazetesi**, 05.09.1983, no: 12869, s.10.
- _____ , “1971’in Türkiye’sinden Çizgiler” , **Milliyet Gazetesi**, 09.05.1971, no: 8444, s.2.
- _____ , “1971’in Türkiye’sinden Çizgiler” , **Milliyet Gazetesi**, 11.04.1971, no: 8416, s.2.
- _____ , “1972 Bile Seçim Getirebilir” , **Milliyet Gazetesi**, 03.01.1972, no: 8679, s.2.
- _____ , “1992 Denilen Şu Meçhul -1-” , **Milliyet Gazetesi**, 05.01.1992, s.10.
- _____ , “1993 Türkiye’sine Cumhurbaşkanı Olmak” , **Milliyet Gazetesi**, 23.04.1993, s.12.
- _____ , “2 Yanlış, 1 Doğru Etmez, **Milliyet Gazetesi**, 14.11.1996, s.17.
- _____ , “2K: Kore - Kuveyt” , **Milliyet Gazetesi**, 26.08.1990, s.10, 12.
- _____ , “3 Aylık Tecrübenin Gerçekte Gösterdiği” , **Milliyet Gazetesi**, 20.01.1974, no: 9414, s.2.
- _____ , “3. Ölü” , **Milliyet Gazetesi**, 09.02.1993, s.12.
- _____ , “30 Yıl Önceyi 30 Yıl Sonra Yaşarken” , **Milliyet Gazetesi**, 13.09.1987, s.8.
- _____ , “33 + 20= 53” , **Milliyet Gazetesi**, 09.05.1996, s.17.
- _____ , “40 Yıl Arayla İki Hesap” , **Milliyet Gazetesi**, 27.08.1990, s.10, 12.
- _____ , “42 Sene Sonra, NATO” , **Milliyet Gazetesi**, 10.06.1994, s.14.
- _____ , “92. Maddeyi Konuşurken 78. Maddeyi Unutmayalım” , **Milliyet Gazetesi**, 03.09.1990, s.10.
- _____ , “Aaaa!” , **Milliyet Gazetesi**, 23.12.1973, no: 9389, s.2.

- _____ , “Adım Adım, İnce Uzun Bir Yolda” , **Milliyet Gazetesi**, 01.07.1990, s.10.
- _____ , “Allah Önce Akli Yarattı” , **Milliyet Gazetesi**, 25.03.1973, no: 9118, s.2.
- _____ , “Allah’ın Değil Ama Özal’ın İpi Kopuyor” , **Milliyet Gazetesi**, 05.12.1990, s.10.
- _____ , “Ama Anayasa Mahkemesi Artık Var -4-” , **Milliyet Gazetesi**, 07.12.1989, s.10.
- _____ , “Ama Koalisyonun Pırıltısı Artık Aynı Değil” , **Milliyet Gazetesi**, 24.08.1992, s.12.
- _____ , “Anayasanın Paravanası Arkasında...” , **Milliyet Gazetesi**, 13.06.1971, no: 8478, s.2.
- _____ , “Anlamadıkları Fikir Suçu” , **Milliyet Gazetesi**, 29.12.1972, no: 9037, s.2.
- _____ , “Antikomünist!” , **Milliyet Gazetesi**, 29.10.1972, no: 8976, s.2.
- _____ , “Askeri Müdahaleler Hakkında” , **Milliyet Gazetesi**, 24.03.1988, s.8.
- _____ , “Avrupa Bardağında Fırtına” , **Milliyet Gazetesi**, 13.12.1981, no: 12254, s.8.
- _____ , “Avrupa Yolunda” , **Milliyet Gazetesi**, 25.01.1987, s.8.
- _____ , “Avrupa’yla Sorunlarımızın Sonu” , **Milliyet Gazetesi**, 27.04.1986, s.6, 9.
- _____ , “Bakalım, 14 Ekime Kadar Türkiye’den Ne Kalacak?” , **Milliyet Gazetesi**, 29.07.1973, no: 9244, s.2.
- _____ , “Bardaklarda Fırtınalar” , **Milliyet Gazetesi**, 04.03.1984, s.6.
- _____ , “Barut Fıçısı Sade Ege Değil, Bütün Yurtmuş” , **Milliyet Gazetesi**, 01.04.1989, s.8.
- _____ , “Basın Tasarısını Beklerken:4 – DP’yi Kayaya Basın Özgürlüğü Toslattı” , **Milliyet Gazetesi**, 04.12.1996, s.17.
- _____ , “Basının Hali” , **Milliyet Gazetesi**, 03.05.1993, s.12, 18.

- _____, “Başkalarının Dediklerine Bakmayalım, Ama” , **Milliyet Gazetesi**, 24.10.1993, s.16, 23.
- _____, “Bekâr da Değiller ki...” , **Milliyet Gazetesi**, 07.01.1973, no: 9044, s.2.
- _____, “Benazir Butto Diye Bir Kadın” , **Milliyet Gazetesi**, 07.11.1996, s.17.
- _____, “Benim Bir Tek Oyum Hakkında” , **Milliyet Gazetesi**, 07.10.1973, no: 9314, s.2.
- _____, “Benim Görevim Mitingleri Aynen Aksettirmektir. Ona Makyaj Yapmak Değil...” , **Milliyet Gazetesi**, 04.09.1983, no: 12868, s.10.
- _____, “Benim Oyum -1” , **Milliyet Gazetesi**, 08.11.1982, no: 12579, s.6.
- _____, “Benim Oyum -2” , **Milliyet Gazetesi**, 09.11.1982, no: 12580, s.6.
- _____, “Benim Oyum” , **Milliyet Gazetesi**, 17.12.1995, s. 18.
- _____, “Benim Oyum” , **Milliyet Gazetesi**, 30.10.1983, no: 12921, s.6.
- _____, “Berlin Duvarı’nı Kim Yıktı?” , **Milliyet Gazetesi**, 17.11.1989, s.8.
- _____, “Bir Bardak Su, Lütfen! Galatasaraysız Olsun...” , **Milliyet Gazetesi**, 19.03.1989, s.8.
- _____, “Bir Dost Çevreden İzlenimler” , **Milliyet Gazetesi**, 22.11.1992, s.12.
- _____, “Bir Hatırlatma” , **Milliyet Gazetesi**, 29.08.1982, no: 12511, s.8.
- _____, “Bir Kitap Ve...” , **Milliyet Gazetesi**, 26.07.1981, no: 12119, s.8.
- _____, “Bir Ölümün Düşündürdükleri” , **Milliyet Gazetesi**, 08.07.1994, s.16.
- _____, “Bir Radyo Programının Düşündürdükleri” , **Milliyet Gazetesi**, 04.02.1973, no: 9069, s.2.

- _____ , “Bir Seçimin Anatomisi” , **Milliyet Gazetesi**, 21.10.1973, no: 9328, s.2, 11.
- _____ , “Bir Ülke ki Baba, Eş ve Oğul Tarafından Yönetiliyor” , **Milliyet Gazetesi**, 17.01.1989, s.8.
- _____ , “Biraz da ‘Dışarıdan Dışarıya’ Bakalım” , **Milliyet Gazetesi**, 23.04.1991, s.10.
- _____ , “Biz Coğrafyamızla Avrupalı Değiliz” , **Milliyet Gazetesi**, 27.09.1989, s.8.
- _____ , “Bizden Olmayan Bizimkiler” , **Milliyet Gazetesi**, 01.02.1981, no: 11946, s.6.
- _____ , “Bu Seçimde Oyumu Kime Vereceğim?” , **Milliyet Gazetesi**, 13.10.1991, s.12.
- _____ , “Bu, Bir Anayasa Meselesidir” , **Milliyet Gazetesi**, 02.09.1990, s.10.
- _____ , “Bu, Daha Dertlerin Başlangıcıdır” , **Milliyet Gazetesi**, 28.05.1993, s.12.
- _____ , “Bugün, SHP” , **Milliyet Gazetesi**, 02.11.1993, s.12.
- _____ , “Bunu Devlet Söylesin” , **Milliyet Gazetesi**, 19.11.1994, s.24.
- _____ , “Büyük Elçiler ve Haber Kaynakları:3 ‘Ben Daha İki Yıl İktidardayım’ Yok Canım!” , **Milliyet Gazetesi**, 13.12.1994, s.20.
- _____ , “Cami Duvarı” , **Milliyet Gazetesi**, 31.03.1996, s.19.
- _____ , “Celal Bayar: DP Kurucusu” , **Milliyet Gazetesi**, 24.08.1986, s.8.
- _____ , “CHP Diye Bir Parti” , **Milliyet Gazetesi**, 23.04.1972, no: 8787, s.2.
- _____ , “CHP Olaylarına Gelen Işık” , **Milliyet Gazetesi**, 20.02.1972, no: 8724, s.2.
- _____ , “CHP’nin Evde Kalmış Kızları” , **Milliyet Gazetesi**, 06.09.1992, s.12.
- _____ , “CHP” , **Milliyet Gazetesi**, 14.05.1972, no: 8808, s.2.

- _____ , “Churchill, Fransız Şampanyasını Fransa’ya Londra’dan Getirirdi” , **Milliyet Gazetesi**, 07.09.1983, no: 12871, s.7.
- _____ , “Ciddiyetsiz Olan Ne, Kim? Paket Mi? Yılmaz Mı?” , **Milliyet Gazetesi**, 22.01.1992, s.10.
- _____ , “Cumhurbaşkanlığı Hiç Bu Kadar Ucuzlatılmamıştı” , **Milliyet Gazetesi**, 27.07.1989, s.8.
- _____ , “Çankaya Çöp Tenekesi Midir?” , **Milliyet Gazetesi**, 25.06.1989, s.8.
- _____ , “Çanlar Türkiye’imiz İçin Çalışıyor” , **Milliyet Gazetesi**, 07.05.1972, no: 8801, s.2.
- _____ , “Çatlak Çatıda Mı, Kafada Mı?” , **Milliyet Gazetesi**, 26.12.1971, no: 8671, s.2.
- _____ , “Çilingir Hikâyesi” , **Milliyet Gazetesi**, 18.03.1973, no: 9111, s.2.
- _____ , “Çok da Karamsarlığa Gerek Yok” , **Milliyet Gazetesi**, 30.08.1992, s.12.
- _____ , “Çok Şükür, Bu Görüntüler Bitti” , **Milliyet Gazetesi**, 20.02.1996, s.13.
- _____ , “Dananın Kuyruğunun Kopmasına Bir Hafta Kala” , **Milliyet Gazetesi**, 06.06.1993, s.10.
- _____ , “Değişen Kim” , **Milliyet Gazetesi**, 16.01.1972, no: 8692, s.2.
- _____ , “Değişenler Arasında Değişmeyen” , **Milliyet Gazetesi**, 07.10.1984, s.6.
- _____ , “Demirel, Gürler Paşa’nın Yolunda” , **Milliyet Gazetesi**, 27.04.1993, s.12, 19.
- _____ , “Demokrasinin Gerekçesi” , **Milliyet Gazetesi**, 23.01.1972, no: 8699, s.2.
- _____ , “Demokratikleşmenin Neresindeyiz?” , **Milliyet Gazetesi**, 13.10.1992, s.12.
- _____ , “Demokratikleşmenin Paketlisi ve Paketsizi” , **Milliyet Gazetesi**, 15.11.1994, s.22.

- _____ , “Denazifikasyon” , **Milliyet Gazetesi**, 19.03.1972, no: 8752, s.2.
- _____ , “Derhal İnfaz İçin Özel Emir” , **Milliyet Gazetesi – Panorama Eki**, 29.06.1986, s.6.
- _____ , “Ders Alma Saati...” , **Milliyet Gazetesi**, 24.03.1971, no: 8398, s.2.
- _____ , “Descartes’in... Ve de Demirel’in Zaferi” , **Milliyet Gazetesi**, 08.04.1973, no: 9132, s.2.
- _____ , “Dış Politikada Hiç Yoktan Zorluklar” , **Milliyet Gazetesi**, 22.01.1984, s.6.
- _____ , “Dış Sorunların Altından Demirel Rahat Kalkar” , **Milliyet Gazetesi**, 03.11.1991, s.8.
- _____ , “Dışardan Bakan Dost Gözler Ne Görüyor? -1-” , **Milliyet Gazetesi**, 13.09.1992, s.14.
- _____ , “Dilin Kemiği Yoktur Ama Boğaz Dokuz Boğumdur” , **Milliyet Gazetesi**, 13.11.1992, s.12.
- _____ , “Durmuş Saatler Günde İki Defa Doğru Vakti Gösterirler” , **Milliyet Gazetesi**, 27.01.1991, s.10.
- _____ , “Düğümleme Nereden?” , **Milliyet Gazetesi**, 01.04.1973, no: 9125, s.2.
- _____ , “Dün ve Bugün” , **Milliyet Gazetesi**, 03.06.1984, s.6.
- _____ , “Dünyanın Öbür Ucu” , **Milliyet Gazetesi**, 13.02.1994, s.22.
- _____ , “Düşman Kardeşler: Fatsa ve Sincan” , **Milliyet Gazetesi**, 16.02.1997, s.17.
- _____ , “Düşman Peşinde!” , **Milliyet Gazetesi**, 31.03.1974, no: 9483, s.2.
- _____ , “DYP ve SHP Grupları Ortak Bir Toplantı Yapamazlar Mı?” , **Milliyet Gazetesi**, 28.08.1992, s.10.
- _____ , “Efendiler, Bunun Adı Laiklikdir!” , **Milliyet Gazetesi**, 05.03.1997, s.17.

- _____ , “Ekonomiden Kaçılmaz” , **Milliyet Gazetesi**, 06.03.1988, s.8.
- _____ , “El Yordamıyla Siyaset Olmaz” , **Milliyet Gazetesi**, 31.07.1983, no:12844, s.8.
- _____ , “Elin İngiliz’i Kadar Aklımız Olmayacak Mı?” , **Milliyet Gazetesi**, 16.03.1975, no: 9827, s.2.
- _____ , “Emme – Basma Tulumba” , **Milliyet Gazetesi**, 06.09.1987, s.8.
- _____ , “En Kötü Seçim Seçimsizlikten İyidir” , **Milliyet Gazetesi**, 01.09.1991, s.10.
- _____ , “En Son Olaylar Hakkında...” , **Milliyet Gazetesi**, 18.03.1971, no: 8392, s.2.
- _____ , “Ermeniler ve Biz” , **Milliyet Gazetesi**, 18.07.1983, no: 12831 s.6.
- _____ , “Eski Alışkanlıklar ve Yeni Gerçekler” , **Milliyet Gazetesi**, 04.12.1983, s.6.
- _____ , “Eski Bir Cumhurbaşkanı Seçmeninin Hatıra Defterinden” , **Milliyet Gazetesi**, 07.05.1993, s.12, 16.
- _____ , “Eski Siyasilerin En Büyük Merakı Yazdıklarımızı Önceden Görmekti!” , **Milliyet Gazetesi**, 03.09.1983, no: 12867, s.9.
- _____ , “Evren’in 2 Müjdesi” , **Milliyet Gazetesi**, 18.01.1981, no: 11932, s.6.
- _____ , “Eyvah! Sonuna Kadar Direnecekmiş...” , **Milliyet Gazetesi**, 10.04.1994, s.18.
- _____ , “Fabrika Sahibi Bir Sanayi Bakanı” , **Milliyet Gazetesi**, 14.04.1996, s.18.
- _____ , “Federe Devlet! Ama Hangi Federasyonun? , **Milliyet Gazetesi**, 11.10.1992, s.14.
- _____ , “Fotoğraf Davası” , **Milliyet Gazetesi – Panorama Eki**, 06.07.1986, s.6.
- _____ , “Galatasaraylılar” , **Milliyet Gazetesi**, 03.06.1973, no: 9188, s.2.

- _____ , “Gazetecilikte Dost Kazığımı Bir Defa Yedim” , **Milliyet Gazetesi**, 28.08.1983, no: 12861, s.7.
- _____ , “Geçmişe Mazi Derler...” , **Milliyet Gazetesi**, 19.08.1991, s.10.
- _____ , “Gelen Habere Göre Gazete” , **Milliyet Gazetesi – Panorama Eki**, 14.09.1986, s.6.
- _____ , “Gönlün Umduğu ve Bulduğu” , **Milliyet Gazetesi**, 01.05.1983, no: 12753, s.9.
- _____ , “Görüntüler ve Söylentiler” , **Milliyet Gazetesi**, 21.05.1972, no: 8815, s.2.
- _____ , “Güzellik Müsabakalarının Yeniden Tertiplenmesi Kararlaştırıldı” , **Milliyet Gazetesi**, 06.09.1983, no: 12870, s.10.
- _____ , “Haberini Geçmek İçin, Telefon Bulan Şanslıydı!” , **Milliyet Gazetesi – Panorama Eki**, 21.09.1986, s.6.
- _____ , “Harikulade Bir Kaderi Olan Dergi” , **Milliyet Gazetesi – Panorama Eki**, 22.06.1986, s.6.
- _____ , “Havada Düşünceler” , **Milliyet Gazetesi**, 23.01.1983, no: 12655, s.8.
- _____ , “Helsinki’den Dünyaya Açılan Pencere” , **Milliyet Gazetesi**, 14.07.1992, s.12.
- _____ , “Her Şey O Kadar Basit” , **Milliyet Gazetesi**, 03.10.1993, s.16.
- _____ , “Her Şey Yağ Gibi, Rayının Üzerinde Gidiyor!” , **Milliyet Gazetesi**, 11.06.1993, s.12.
- _____ , “Her Taşın Altında Kim Var Ki? Şu, Özal Meselesi -2- Başkomutan Bay Özal” , **Milliyet Gazetesi**, 11.02.1991, s.10.
- _____ , “Hesap Soracağız, Ama Ne Zaman?” , **Milliyet Gazetesi**, 20.09.1987, s.8.
- _____ , “Heyecanını Kaybetmiş Bir Toplum” , **Milliyet Gazetesi**, 16.03.1980, no: 11469, s.8.

- _____ , “Hoş Geldiniz Başkan Mitterrand!” , **Milliyet Gazetesi**, 13.04.1992, s.12.
- _____ , “Hükümet Devlete Karşı” , **Milliyet Gazetesi**, 14.07.1988, s.8.
- _____ , “Hükümetin Karabağ Politikası Doğrudur” , **Milliyet Gazetesi**, 08.03.1992, s.14.
- _____ , “İhtilal Mi Olurmuş? Yargı ve Oy Gücü Dimdik Ayaktayken... Haydi, Canım, Sen De!” , **Milliyet Gazetesi**, 05.03.1989, s.8.
- _____ , “İlk Kez Tek Dereceli Seçim Yapılıyordu... Oy Açık, Tasnif Gizli” , **Milliyet Gazetesi**, 02.09.1983, no: 12866, s.6.
- _____ , “İlk Maaşım 75 Liraydı” , **Milliyet Gazetesi**, 29.08.1983, no: 12862, s.8.
- _____ , “İngiliz Seçimleri ve Biz” , **Milliyet Gazetesi**, 12.06.1983, no: 12797, s.6.
- _____ , “İngiltere’deki Temsilcilerimizin İşleri Zor ” , **Milliyet Gazetesi**, 19.05.1991, s.12.
- _____ , “İnönü Baş Düşman Saysaydı Bayar’a Yeşil Işık Yakar Mıydı?” , **Milliyet Gazetesi**, 31.08.1983, no: 12864, s.7.
- _____ , “İnönü İle Gorbacov’un Nesi Birbirine Benzer” , **Milliyet Gazetesi**, 23.11.1989, s.10.
- _____ , “İnönü İstifa Etti” , **Milliyet Gazetesi**, 09.05.1972, no: 8803, s.2.
- _____ , “İnönü Karanlıkta Kaybettiğini Aydınlıkta Arıyor” , **Milliyet Gazetesi**, 28.11.1990, s.10.
- _____ , “İnsan Karakteri, Bulunduğu Kaba Göre Şekil Alır” , **Milliyet Gazetesi**, 19.04.1992, s.12, 17.
- _____ , “İsmet Paşa’yı Andık” , **Milliyet Gazetesi**, 26.12.1991, s.10, 12.
- _____ , “İşin Ciddiliğini Anlamıyor Gibiyiz Galiba...” , **Milliyet Gazetesi**, 25.07.1971, no: 8520, s.2.

- _____, “İyi Komşu Dediğin Böyle Olur” , **Milliyet Gazetesi**, 08.04.1990, s.10.
- _____, “Kabine İçin En Büyük Tehlike: Kabine” , **Milliyet Gazetesi**, 29.03.1971, no: 8403, s.2.
- _____, “Karabağ Olaylarına Üzülüyoruz Ama...” , **Milliyet Gazetesi**, 05.03.1992, s.14, 16.
- _____, “Kavram Kargaşalığına Son Verme Zamanı” , **Milliyet Gazetesi**, 24.09.1972, no: 8941, s.2.
- _____, “Kendi Düşen Ağlamaz” , **Milliyet Gazetesi**, 27.09.1974, no: 9691, s.2.
- _____, “Kızılılık Aşısı!” , **Milliyet Gazetesi**, 28.05.1972, no: 8822, s.2.
- _____, “Kim Demokrasiden Yana?” , **Milliyet Gazetesi**, 09.07.1972, no: 8864, s.2.
- _____, “Koalisyon Nasıl Bozulmazmış, Acaba?” , **Milliyet Gazetesi**, 01.05.1993, s.12.
- _____, “Koalisyonun Tümünün Baş Ağrıları” , **Milliyet Gazetesi**, 27.12.1991, s.10.
- _____, “Köhne Bir Kilidin Paslı Anahtarı İle...” , **Milliyet Gazetesi**, 04.11.1973, no: 9342, s.2.
- _____, “Kriz Yönetimi'nin Yöntemi” , **Milliyet Gazetesi**, 09.12.1990, s.12.
- _____, “Kudüs Yolunda” , **Milliyet Gazetesi**, 12.03.1993, s.12.
- _____, “Kudüs Yolunda” , **Milliyet Gazetesi**, 12.03.1993, s.12.
- _____, “Küçük Hesaplar Kısa Süren Başarı Görüntüsü Verir” , **Milliyet Gazetesi**, 19.08.1988, s.6.
- _____, “Lenin'den Bu Yana Dünya Dönüyor” , **Milliyet Gazetesi**, 05.09.1971, no: 8562, s.2.
- _____, “Marksistler, CHP ve de Demirelciler” , **Milliyet Gazetesi**, 28.11.1971, no: 8644, s.2.
- _____, “Meclisin Bütün İyi Niyetlileri, Birleşiniz! , **Milliyet Gazetesi**, 01.09.1996, s.17.

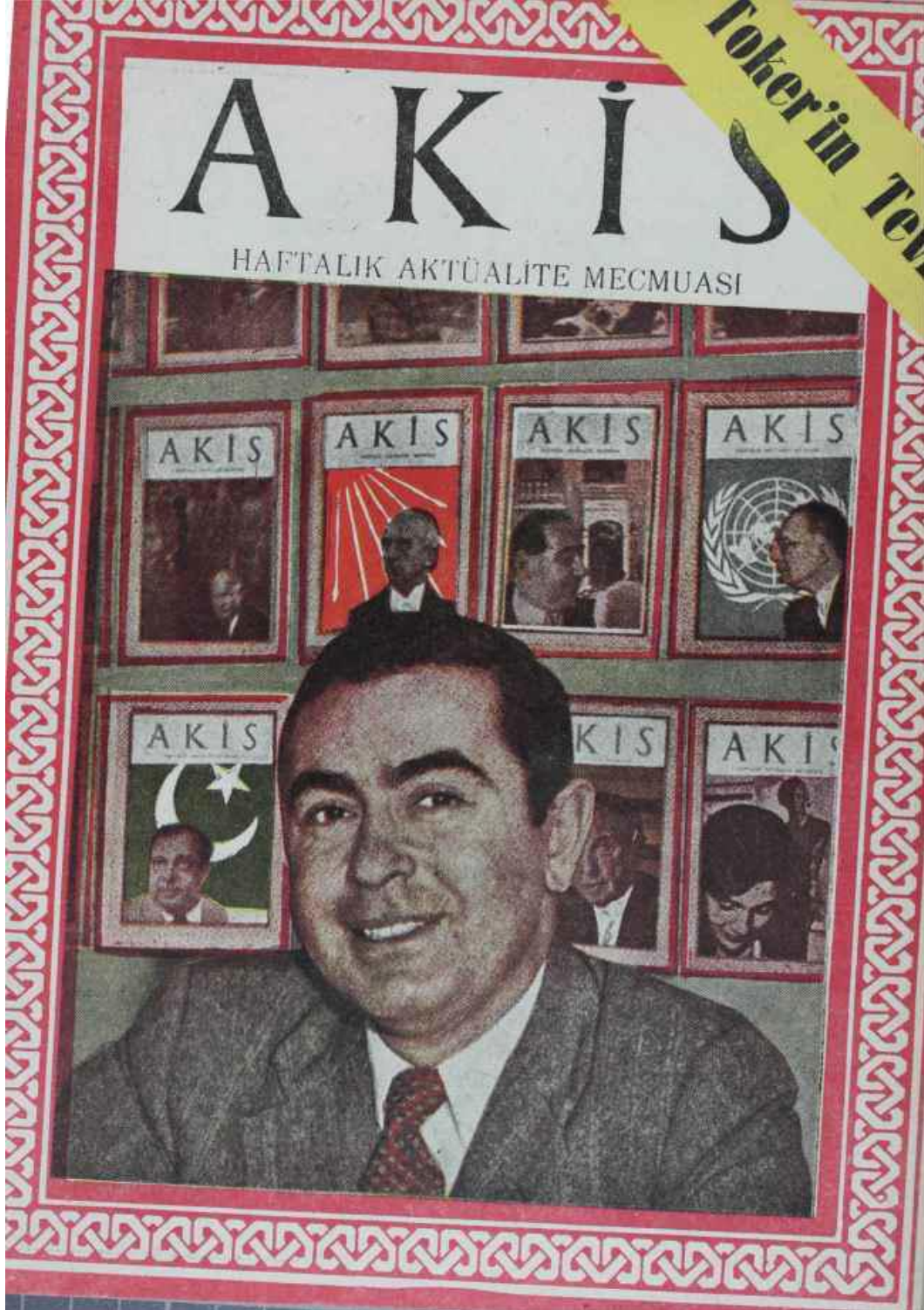
- _____, “Mesleğe Övgü” , **Milliyet Gazetesi**, 23.09.1973, no: 9300, s.2.
- _____, “Milli Eğitimde Tuhaf Şeyler Oluyor” , **Milliyet Gazetesi**, 31.07.1981, no: 12124, s.8.
- _____, “Milli İrade” , **Milliyet Gazetesi**, 04.03.1973, no: 9097, s.2.
- _____, “Mirasyedi” , **Milliyet Gazetesi**, 03.02.1985, s.6.
- _____, “Moskova Yolunda” , **Milliyet Gazetesi**, 21.02.1993, s.12.
- _____, “Muhalefetin ve Basının Canına Ot Tıkanıyor” , **Milliyet Gazetesi**, 28.08.1991, s.10.
- _____, “Nasır’ı Hezimet Yarattı, Ecevit’i Zafer!” , **Milliyet Gazetesi**, 01.09.1974, no: 9637, s.2.
- _____, “Ne Sivil, Ne Askeri Darbe: Seçim” , **Milliyet Gazetesi**, 18.08.1991, s.10.
- _____, “Ne Siyasi, Ne Sosyal; Ekonomik, Ekonomik” , **Milliyet Gazetesi**, 19.04.1996, s.19.
- _____, “Neden Orada Hiç Askeri Müdahale Lafı Edilmiyor?” , **Milliyet Gazetesi**, 01.05.1988, s.8.
- _____, “Nerede Benim Kitaplar?” , **Milliyet Gazetesi**, 15.10.1972, no: 8962, s.2.
- _____, “Neye ‘Pek Yazık’ Olmuş!” , **Milliyet Gazetesi**, 01.03.1987, s.8.
- _____, “Niyet Yargılaması” , **Milliyet Gazetesi**, 14.01.1982, no: 12286, s.8, 12.
- _____, “Nostalji” , **Milliyet Gazetesi**, 23.08.1989, s.8.
- _____, “Onlar Ermiş Muradına!” , **Milliyet Gazetesi**, 11.09.1992, s.12.
- _____, “Ordunun Temayülü ve Komutanlar” , **Milliyet Gazetesi**, 20.08.1972, no: 8906, s.2.
- _____, “Öcü Gösterenler” , **Milliyet Gazetesi**, 28.08.1994, s.16.
- _____, “Önümüzdeki Kampanya” , **Milliyet Gazetesi**, 22.04.1973, no: 9146, s.2.

- _____, “Papandreu’nun Aşkı ve Kraliçe Fonu” , **Milliyet Gazetesi**, 30.12.1988, s.8.
- _____, “Paris’te Bir 24 Nisan” , **Milliyet Gazetesi**, 26.04.1985, s.6.
- _____, “Politik Gelişmelere 10 Gün Paydos!” , **Milliyet Gazetesi**, 09.02.1997, s.15.
- _____, “Radikal Çare Sınırlardadır” , **Milliyet Gazetesi**, 03.03.1992, s.12.
- _____, “Refah Partisi mi İktidara Yürüyor?” , **Milliyet Gazetesi**, 10.10.1993, s.18, 29.
- _____, “Referandum Elbette Özal’a Evet Veya Hayır’dır” , **Milliyet Gazetesi**, 07.09.1988, s.6.
- _____, “Referandum’da Benim Oyum” , **Milliyet Gazetesi**, 24.09.1988, s.6.
- _____, “Referandumda Benim Oyum” , **Milliyet Gazetesi**, 30.08.1987, s.8.
- _____, “Referandumun Anatomisi” , **Milliyet Gazetesi**, 27.09.1988, s.6, 8.
- _____, “RP’nin Tehlikesi Nerede?” , **Milliyet Gazetesi**, 06.06.1996, s.17.
- _____, “Sade Sözler” , **Milliyet Gazetesi**, 26.08.1973, no: 9272, s.2.
- _____, “Sağdaki Sorun” , **Milliyet Gazetesi**, 19.06.1983, no: 12804, s.6.
- _____, “Sap İle Saman Karıştırılınca” , **Milliyet Gazetesi**, 03.07.1992, s.12, 16.
- _____, “Seçim Günü İçki Yasağı Yoktu Ama Sarhoş da Yoktu” , **Milliyet Gazetesi**, 01.09.1983, no: 12865, s.10.
- _____, “Seyahatname-i Muhsin Efendi” , **Milliyet Gazetesi**, 29.01.1984, s.6.
- _____, “SHP Dinçleşebilir... Ve Dinçleşmelidir” , **Milliyet Gazetesi**, 26.11.1989, s.8.
- _____, “SHP Kundağı Yırttı” , **Milliyet Gazetesi**, 02.04.1989, s.10.

- _____ , “SHP’nin Savaş Atları: Belediyeler” , **Milliyet Gazetesi**, 06.04.1989, s.8.
- _____ , “SHP’ye Nasıl Bir Genel Başkan?” , **Milliyet Gazetesi**, 31.08.1993, s.16, 20.
- _____ , “Siz ‘Münazara’nın Ne Olduğunu Bilir Misiniz?” , **Milliyet Gazetesi**, 08.02.1994, s.18.
- _____ , “Sol İşini Halletti Darısı Sağın Başına” , **Milliyet Gazetesi**, 22.05.1983, no: 12776, s.6.
- _____ , “Son Aşama” , **Milliyet Gazetesi**, 08.01.1984, s.6.
- _____ , “Son Fırsat” , **Milliyet Gazetesi**, 03.10.1982, no: 12543, s.8.
- _____ , “Sonun Başlangıcında Bir Nebze Düşünme Molası” , **Milliyet Gazetesi**, 10.07.1983, no: 12825, s.8.
- _____ , “Sorumluz Cumhurbaşkanlarından Başbakanlar Sorumludur” , **Milliyet Gazetesi**, 16.10.1992, s.12.
- _____ , “Sorun Ne Erbakan’dır, Ne Ecevit, Ne de Bozbeyli” , **Milliyet Gazetesi**, 06.10.1974, no: 9672, s.2.
- _____ , “Sorun ve Çözüm Türkiye’nin İçindedir” , **Milliyet Gazetesi**, 30.11.1993, s.12.
- _____ , “Söz Dinleyen ve Söz Dinlemeyen Rakamlar” , **Milliyet Gazetesi**, 25.12.1983, s.6.
- _____ , “Şakayla Karışık...” , **Milliyet Gazetesi**, 14.11.1991, s.12.
- _____ , “Şeyhi Müritleri Uçurur!” , **Milliyet Gazetesi**, 06.01.1997, s.15.
- _____ , “Şimdi Fırtına Dindi... Ama Ne Yapmak Gerek...” , **Milliyet Gazetesi**, 12.03.1972, no: 8745, s.2.
- _____ , “Şu HEP Meselesi” , **Milliyet Gazetesi**, 15.01.1992, s.10,14.
- _____ , “Şu, CHP Hikayesi” , **Milliyet Gazetesi**, 27.05.1992, s.14.
- _____ , “Tahrir –i Sükûn’dan Kopya Bir Tahkikat Komisyonu” , **Milliyet Gazetesi**, 30.08.1991, s.8, 10.

- _____, “Tam Ermeniler Atağa Kalkmışken” , **Milliyet Gazetesi**, 05.01.1989, s.6.
- _____, “Tanıtma” , **Milliyet Gazetesi**, 04.10.1981, no: 12187, s.8.
- _____, “Tavuk mu Yumurtadan, Yumurta mı Tavuktan” , **Milliyet Gazetesi**, 04.08.1985, s.6.
- _____, “Tekleme Neden Oluyor” , **Milliyet Gazetesi**, 07.11.1971, no: 8625, s.2.
- _____, “Tıbbiyeyi Bırakmasam Nasıl Bir Doktor Olurdum Acaba?” , **Milliyet Gazetesi**, 27.08.1983, no: 12860, s.7.
- _____, “Törenele Gömüyoruz: DYP ve Erbakan’ı” , **Milliyet Gazetesi**, 23.07.1996, s.17.
- _____, “Tuzaklarla Dolu Bir Yol” , **Milliyet Gazetesi**, 08.05.1983, no: 12761, s.8.
- _____, “Türk İşçiler ve Almanlar Kendilerini Birbirlerinin Yerine Koyup Düşünmeli” , **Milliyet Gazetesi**, 03.02.1983, no: 12666, s.8.
- _____, “Türkiye 12 Eylül’e Nasıl Geldi? -2” , **Milliyet Gazetesi**, 05.01.1981, no: 11919, s.5.
- _____, “Türkiye İçin Büyük Düşünme Zamanı” , **Milliyet Gazetesi**, 18.11.1973, no: 9356, s.2.
- _____, “Türkiye Sınırlarını Açamaz” , **Milliyet Gazetesi**, 08.04.1991, s.12.
- _____, “Türkiye’de Önce, Taşlar Yerli Yerine Konulmalıdır” , **Milliyet Gazetesi**, 18.07.1990, s.10.
- _____, “Türkiye’de Yakın İstikbal” , **Milliyet Gazetesi**, 14.05.1989, s.8.
- _____, “Türkiye’nin Elindeki Kozlar Söylenenler Değil, Söylenmeyenlerdir” , **Milliyet Gazetesi**, 31.08.1989, s.8, 10.
- _____, “Türkiye’nin Siyasi Realitesi” , **Milliyet Gazetesi**, 22.10.1972, no: 8969, s.2.
- _____, “Uygulanırsa Mutlaka Mutsuz Sonla Bitecek Bir Senaryo” , **Milliyet Gazetesi**, 14.08.1983, no: 12857, s.8.

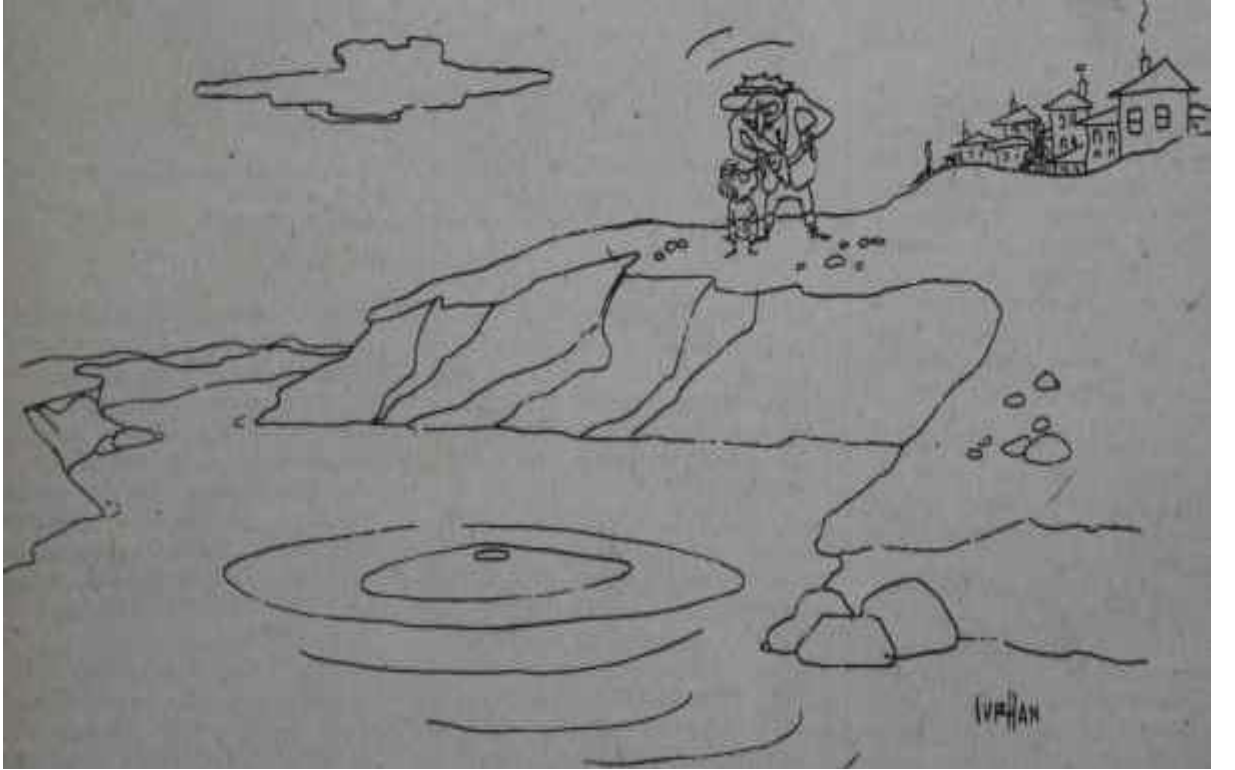
- _____, “Ülke Barajında Ecevit Boş, Erbakan Dolu Torbayla Bekliyor” , **Milliyet Gazetesi**, 19.10.1991, s.12.
- _____, “Üzölmeyin, Türkiye’de Hep Zinde Kuvvetler Egemendir” , **Milliyet Gazetesi**, 09.04.1993, s.12.
- _____, “Varlık İçinde Yokluk” , **Milliyet Gazetesi**, 08.02.1981, no: 11953, s.6.
- _____, “Ve 1982 Başladı” , **Milliyet Gazetesi**, 04.01.1982, no: 12276, s.8, 12.
- _____, “Vezir de Yapar, Rezil de!” , **Milliyet Gazetesi**, 22.05.1991, s.12.
- _____, “Yabancı Kürt Liderin Hala Cumhurbaşkanlığı’nda Ne İş Var” , **Milliyet Gazetesi**, 18.06.1993, s.14, 21.
- _____, “Yahu, Nereye Kayboldu Bu Takım?” , **Milliyet Gazetesi**, 07.06.1996, s.17.
- _____, “Yakın Gelecek” , **Milliyet Gazetesi**, 25.06.1972, no: 8850, s.2.
- _____, “Yanlış Hesap Ankara’dan da Döner” , **Milliyet Gazetesi**, 29.01.1991, s.10, 12.
- _____, “Yarınki Kongre” , **Milliyet Gazetesi**, 29.11.1992, s.12.
- _____, “Yerel Seçim Erken Seçimi Getirir mi?” , **Milliyet Gazetesi**, 05.02.1984, s.6.
- _____, “Yıldızım 1949’dan Sonra Parladı” , **Milliyet Gazetesi**, 30.08.1983, no: 12863, s.8.
- _____, “Yükselen Değerler ve Yüksek Değerler” , **Milliyet Gazetesi**, 08.12.1992, s.12.
- _____, “Zevkli İki Gece” , **Milliyet Gazetesi**, 17.11.1988, s.8.

EKLER:

Akis Dergisi, Sayı: 145, 16.02.1957.

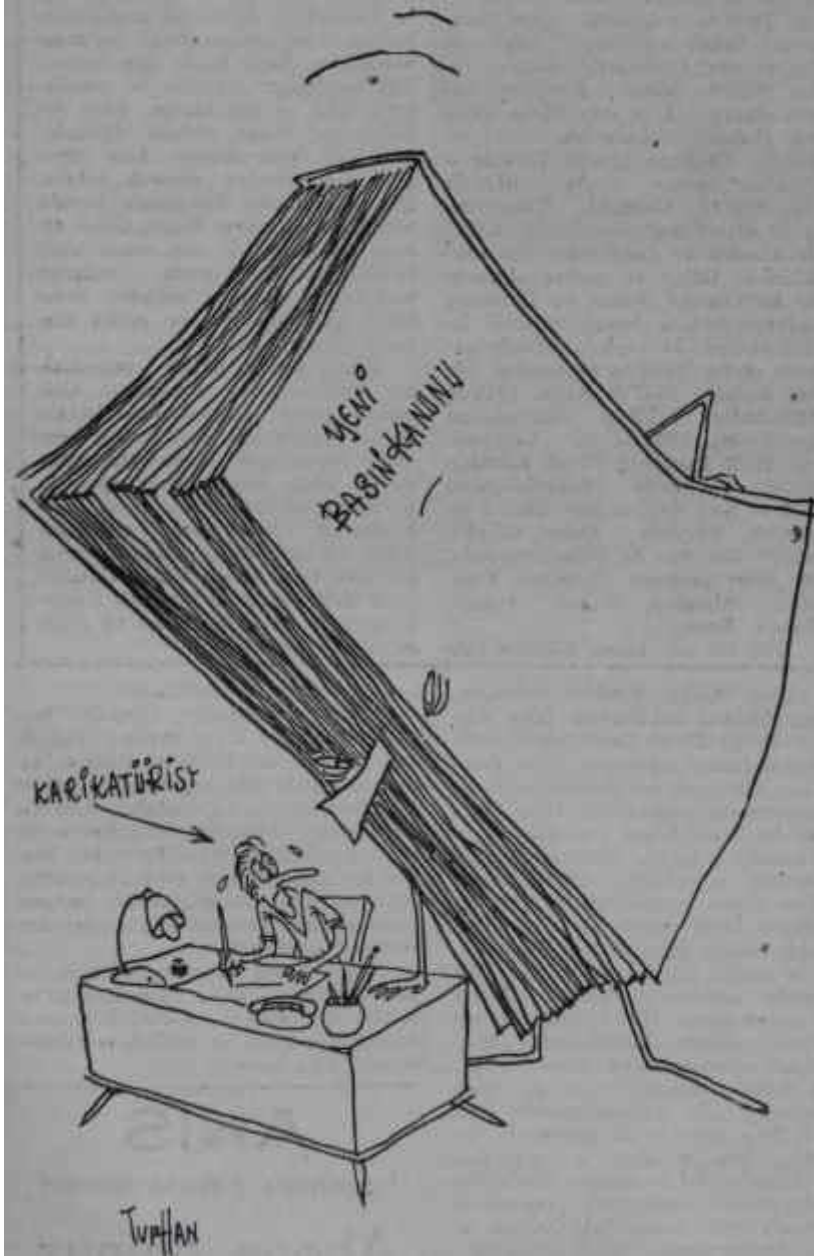

Akis Dergisi, Sayı: 301, 30.05.1960.

VAY! «MENDERES» E TAŞ ATARSIN HA... YÜRÜ KARAKOLA!

Akis Dergisi, Sayı: 28, 20.11.1954, s.10.

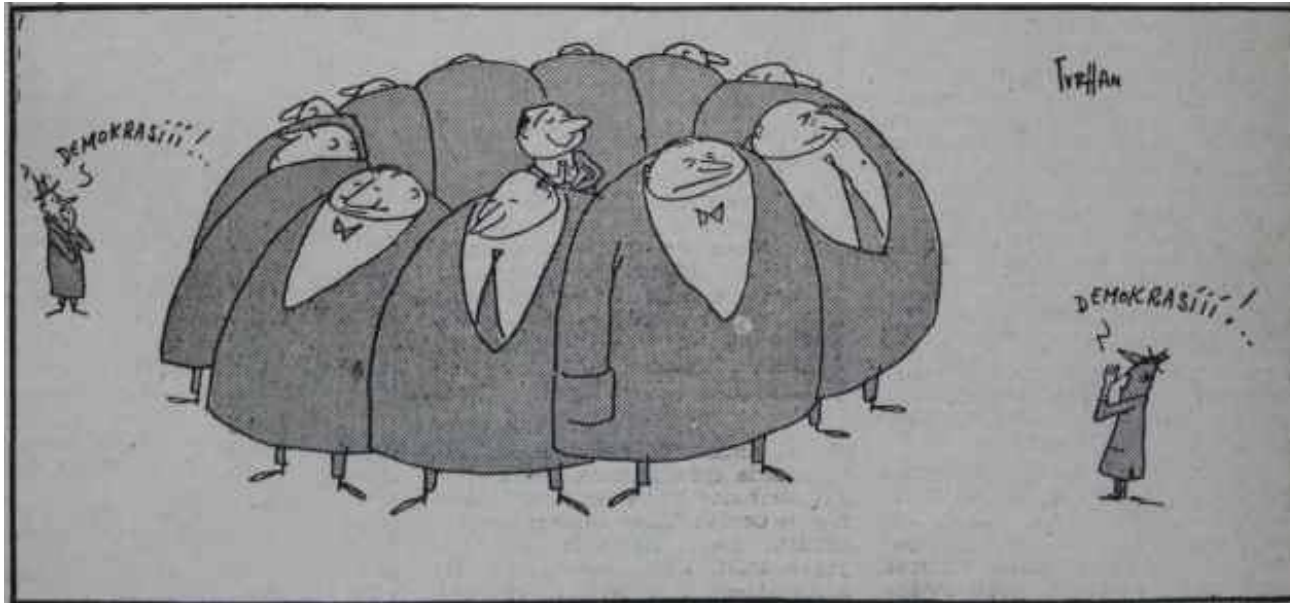
BASIN KANUNU — YAN ÇİZİYORSUN HAL...

Akis Dergisi, Sayı: 37, 22.01.1955, s.9.

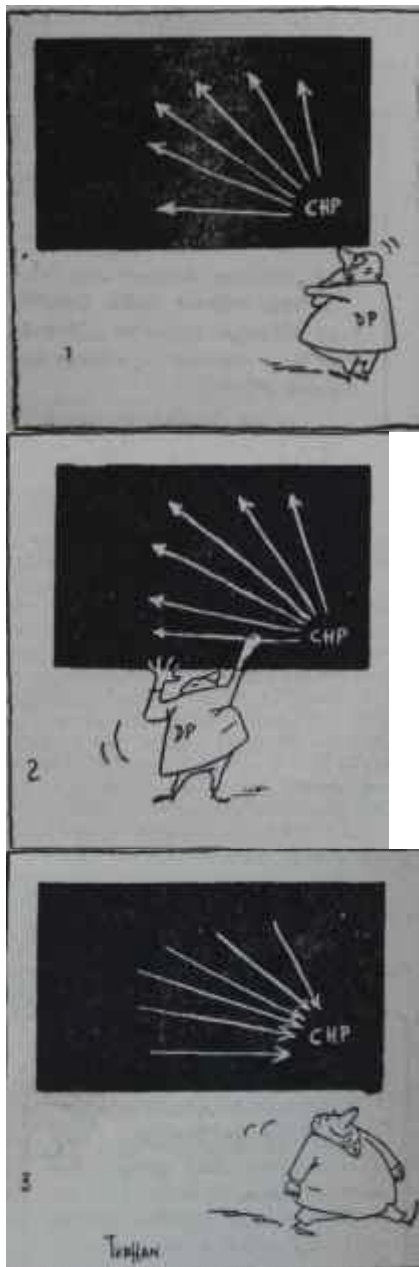
DEMİRKIRAT!

Akis Dergisi, Sayı: 47, 02.04.1955, s.5.

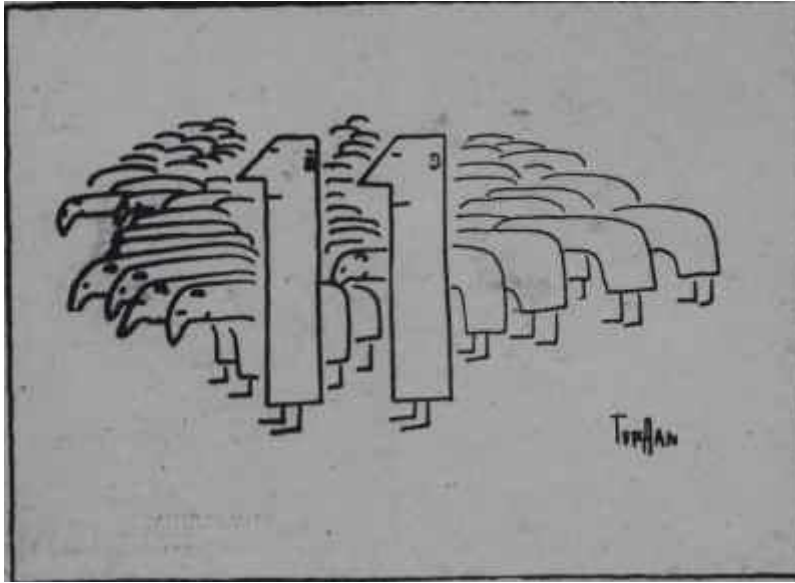
"ETNAN BEY DUYMASIN"

Akis Dergisi, Sayı: 48, 09.04.1955, s.5.

ARZULANAN MUHALEFET

Akis Dergisi, Sayı: 58, 18.06.1955, s.5.

«11» LER

Akis Dergisi, Sayı: 76, 22.10.1955, s.7.

ISKATÇI!

Akis Dergisi, Sayı: 78, 05.11.1955, s.8.

Akis Dergisi, Sayı: 100, 07.04.1956, s.9.